

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Мовні і концептуальні картини світу

Випуск 45

Видання здійснюється за фінансової підтримки Японської фундації
The proceedings are published under the financial support of the Japan Foundation

Наукові розвідки, присвячені проблемам японської мови, літератури та міжкультурної комунікації.

Научные исследования, посвященные проблемам японского языка, литературы и межкультурной коммуникации.

Scientific entries devoted to problems of the Japanese language, literature and cross-cultural communication.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	А.Д. Белова, д-р філол. наук, проф. А.Д. Белова, д-р філол. наук, проф.; В.Б. Бурбело, д-р філол. наук, проф.; І.О. Голубовська, д-р філол. наук, проф.; Н.Ю. Жлуктенко, канд. філол. наук, проф.; В.І. Карабан, д-р філол. наук, проф.; Н.Ф. Клименко, д-р філол. наук, проф.; Н.М. Корбозерова, д-р філол. наук, проф.; Г.Г. Крючков, д-р філол. наук, проф.; О.С. Снитко, д-р філол. наук, проф.; Л.І. Шевченко, д-р філол. наук, проф.
Адреса редколегії	01030, м. Київ, б-р Тараса Шевченка, 14 Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, тел. 239-32-58
Рекомендовано	Вченою радою Інституту філології 28.05.13 (Протокол № 10)
Зареєстровано	Міністерством юстиції України, свідоцтво про реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ №16155-4627Р Постанова президії ВАК України Протокол №1-05/7 від 09.06.99
Засновник	Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Відповідальний за випуск	Ю.В. Осадча, канд. філол. наук
Адреса видавця	04080, Україна, м. Київ-80, а/с 41 Тел./факс: (044) 238-64-47, 238-64-49; www.burago.com.ua, e-mail: conf@graffiti.kiev.ua

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Видання здійснюється за фінансової підтримки Японської фундації
The proceedings are published under the financial support of the Japan Foundation

УДК 81'276.3-055.1/.2=161.2=521

І. Гаженко,

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ

現代日本語・ウクライナ語における言語の性差の比較

Роботу присвячено дослідженню однієї з найскладніших проблем сучасної науки про японську мову – чоловічого та жіночого інваріанту мовлення як двох підсистем мови, що мають свої особливості та відмінні ознаки. На цій основі проведено паралель з українською мовою. Хоч і гендерні особливості мов привертають увагу багатьох дослідників, та все ж багато питань лишаються спірними і вимагають додаткових досліджень. Ставиться завдання не тільки класифікувати і дати опис тих чи інших особливостей чоловічого та жіночого мовлення, а й порівняти їх, показати, як взаємодіють ці підсистеми, які механізми діють при виборі тієї чи іншої форми.

Ключові слова: сучасна японська мова, гендерна диференціація, особові займенники, заключні частки

現代日本語において、性差を論ずるとき、人称代名詞や終助詞の差異が挙げられることが多い。利用者によって選択される言語表現「男性語」、「女性語」がある。ウクライナ語の男性差を言えば、名詞、形容詞、には文法上の性というものがある。自然界に性があるのは、文法上の性は自然界の性に一致する。文法上の性は言葉の形で決める。他にも語尾がある。

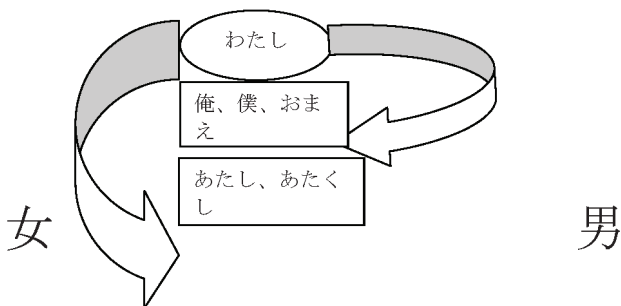
現代日本語とウクライナ語においては、どちらにも女性と男性の言葉遣いに相違が見られる。特に、言語の男女差と言われるもので、日本語の特徴の一つとよく言われている。

まずは、人称代名詞である。両言語において、人称代名詞によって話し手、聞き手の性を指す言葉として使うことができる。

次は文末表現である。ウクライナ語で語尾によって、日本語で終助詞によって会話における日本語とウクライナ語は文字にした場合でも、話し手が男性か女性かが「性別マーカー」である。

日本語の人称代名詞は、日本語において話し手を指す代名詞である。

男性と女性が混じっている場合は「わたし」を使う。女の人が常用する場合は女性単数の「あたし、あたくし」を使う。男性の場合は男性単数の「僕、俺、おまえ」などを使う。

例えば、

1) 僕の自慢は、小学校の6年間を通じて無遅刻無欠席だったことだ。

(Я можу пишатися тим, що протягом 6 років не запізнювався і не пропускав заняття в початковій школі.)

2) 俺を悪人だと思うまいぞ。

(Не думайте, що я поганий.)

3) それはわたしの人生における最良の日であった。

(Це найкращий день у моєму житті.)

ここで書いている例文を見るとウクライナ語の場合は例1に男女の差は人称によって見られないけど、日本語では見られる。「僕」という言葉は男の言葉だということが明確である。ウクライナ語の「Я」は女も男も両方が使っている。

次の例を見てみると日本語からウクライナ語に訳したら性差を表すことができない。

例3は日本語の文もウクライナ語の文も見えてみると話し手が男性であるか女性であるかがはっきり言えないという意味である。

1人称と2人称のところを見ると、日本語において「わたし、あたし、ぼく、おれ、おまえ、きみ」など多様な人称代名詞が利用させている。訳すすると「わたし、あたし、ぼく、おれ」は「Я」になる。「おまえ、きみ、あなた」は「ТИ」になる。それで男性差は日本語では見られるが、ウクライナでは見られない。

格文に彼、彼女が入ったら訳すことが簡単できる。

3人称代名詞

		3人称 単数 (一人)	
		彼/それ	彼女
～は～ が	主格	ВІН/ВОНО	ВОНА
～の	性格	ЙОГО/НЬОГО	ЇЇ/НЕЇ
～に	与格	ЙОМУ	ЇЙ

～を	対格	ЙОГО	Ї/НЕЇ
～で	造格	НАМ	НЕЮ
～で～ に	所格	НЬОМУ	НІЙ

例えば、
彼は、申し訳ないというふうに頭を下げた。

(Схиливши голову, він перепросив.)

彼女には、絵画や音楽といった 芸術面の才能がある。

(У неї є здібності до мистецтва, наприклад, до живопису та музики.)

医者」という職業を指すとき、女性であるならば「女医」と表現したり、「大学生」の場合も女性だと「女子大生」となるような表現差の場合がある。日本語の場合、「男医」や「男子大生」となることはない。「女社長」「女子アナ」「女性官僚」など“女性”ということを強調して示す場合がほとんどで、女性がその立場や職業に就くことを特別視する捉え方が性差別であるとして、しばしば社会問題とされる。[6,85]ウクライナ語はこのような表現差の場合がありますけどただ性差を表す言葉だけである。

医師 (ЛІКАР)	→	女医 (ЛІКАРКА)
教師 (ВИКЛАДАЧ)	→	女性教師 (ВИКЛАДАЧКА)
警官 (ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ)	→	婦警 (ЖІНКА-ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ)
大学生(СТУДЕНТ)	→	女子大生 (СТУДЕНТКА)
アナウンサー (ДИКТОР)	→	女子アナ (ДИКТОРКА)
作家 (ПИСЬМЕННИК)	→	女流作家 (ПИСЬМЕННИЦЯ)

ウクライナ語ではほとんどの動詞が語尾から人称と数が分かるのが普通である。

ウクライナ語動詞の基本変化表

原形	(知る)	(見る)
現在語幹	зна-	бач-
Я (単数・一人称)	зна <u>ю</u>	бач <u>у</u>
ТИ (単数・二人称)	зна <u>єш</u>	бач <u>иш</u>
ВІН, ВОНА (単数・三人称)	зна <u>є</u>	бач <u>ить</u>
МИ (複数・一人称)	зна <u>ємо</u>	бач <u>имо</u>
ВИ (複数・二人称)	зна <u>єте</u>	бач <u>ите</u>
ВОНИ (複数・三人称)	зна <u>ють</u>	бач <u>ать</u>

動詞は主語の人称によって変化します。動詞の原形 -ти/ -итиをとってそれぞれ -ю/-у, -єш/-иш, -є/-ить, -ємо/-имо, -єте/-ите, -ють/-атьをつけたら活用形 がでる。

ウクライナ語ではほとんどの動詞が語尾から人称と数が分かるのが普通であるとされる。

ごめんなさいねえ、ほんとうに悪いことしたわ。よしよし。もうこんなことは二度とはないからね、安心してね。(女性)

(Вибач, я справді вчинила погано. Можеш не хвилюватися, більше такого не повториться.)

台風がほんとうに来るのかしら。(女性)

(Б о ю с ь, що тайфун все-таки прийде.)

違うわよ。あたしよ、あたしが作るのよ。(女性)

(Ти помиляєшся. Це я, я зробила.)

どうしただよ。(男性)

(Що сталося?!)

父：早く孫の顔が見たいもんだ。(男性)

(Так хочеться уже побачити онуків.)

娘：やあね、お父さんたら。まだ結婚もしてないのよ！(女性)

(Які онуки, тату. Я ж навіть не заміжня ще!)

文末の「終助詞」と「人称代名詞」には性差が明確である。ここで例としてあげる文を読むと「終助詞」女性の場合は「ね(え)、よ、でしょ、だわ、なの(よ)、よね、の(よ)、だよね、かしら、わ(よ)、かな」、男性の場合は「だ(ろ、よ、よな、ぞ)、な、ぜ、ぞ、さ」など性差マーカーとしての役割を果たしています。性差が明らかであることがわかる。

ウクライナ語と日本語におけるの性差の違いや共通点を、人称代名詞や終助詞に焦点を当てて論じてきた。そのような特色の中には性差が分かるもの多くある。

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алпатов В.М., Крючкова Т.Б., О мужском и женском вариантах японского языка // сб. Вопросы языкознания №3. – М.: «Наука», 1980. – С. 58-68;
2. Дыбовский А.С. Обращение в современном японском языке // сб. «Слово и образ – новое в японской филологии». – М.: изд-во МГУ, 1990;
3. Ide S., Hori M. et al., Sex difference and politeness in Japanese // International Journal of the Sociology of Language, Mouton de Gruyter, Berlin-New York-Amsterdam, 1986;
4. 「文化中級日本語II. 文化外国語専門学校. – 東京, 1994. – 237 頁;
5. 安田芳子・小川早百合・品川なぎさ, 1 9 9 9, 「現代日本語における男女差の現れと日本語教育」、日本語教育研究会論文集 7;
6. 相澤・真波 「少女マンガにみる女ことば」、学術番号 1 1 9 7 0 0 0 1

И. Гаженко, студ.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

СРАВНЕНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ МУЖСКОЙ И ЖЕНСКОЙ РЕЧИ В СОВРЕМЕННОМ ЯПОНСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Работа посвящена исследованию одной из самых сложных проблем современной науки о японском языке – мужского и женского инвариантов речи как двух подсистем

языка, которые имеют свои особенности и отличительные признаки. Ставится задача не только классифицировать и описать те или иные особенности мужской и женской речи, но и сравнить их, показать, как взаимодействуют эти подсистемы, какие механизмы действуют при выборе той или иной формы.

Ключевые слова: современный японский язык, гендерная дифференциация, личные местоимения, заключительные частицы.

I. Gazhenko,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

COMPARISON OF GENDER DIFFERENCES OF LANGUAGE IN MODERN JAPANESE AND UKRAINIAN

The paper is devoted to the research of one of the most difficult problems in the modern Japanology – the male and female invariants of speech being two subsystems of the language and having their own peculiarities and distinctive features. The purpose is not only to classify and to describe some peculiarities of male and female speech, but also to compare them and to show, how these two subsystems interact and what mechanisms are involved in choosing some forms.

Key words: modern Japanese, gender distinction, personal pronouns, sentence ending particles.

УДК 811.521'276.2-053.63

О. Голованова,

Луганский национальный университет
имени Тараса Шевченко, Луганск

СЛЕНГ КАК КОМПОНЕНТ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ МОЛОДЕЖИ ЯПОНИИ

Статья посвящена исследованию особенностей сленга как компонента разговорной речи молодежи Японии. Определены характеристики и функции сленга, лингвистические и психологические факторы, обуславливающие его возникновение. Также, проанализированы причины употребления сленговых выражений молодым поколением, представлены примеры. Особое внимание обращается на новейшие явления современного языка молодежи Японии.

Ключевые слова: разговорная речь, разговорный стиль, фамильярный подстиль, молодежный сленг, метод «сокращения слов», метод «упрощения высказывания путем слияния звуков», лексические особенности сленга, грамматические особенности сленга.

Проблема изучения сленга японского языка остаётся актуальной в силу своей значимости в гуманитарном образовании и культуре, так как сленг – одно из составляющих процесса развития языка, его пополнения, его многообразия.

Данной проблеме посветила диссертацию «Язык молодёжи в Японии» Благовещенская О.В.; вопросы, рассмотренные в нашей статье, были освещены в кигах Головинна И.В. «Введение в синтаксис современного японского языка» и Тумаркина П.С. «Лексика, фразеология, жест в японской разговорной речи», Мэтта Фарго «Dirty Japanese. Everyday slang from “What’s up?” to “F*%#Off!”».

Целью данной статьи является выявление источников возникновения и причин употребления сленга, поиск примеров японского сленга и анализ новейших явлений современного языка молодёжи Японии.

Культуры обладают языками, посредством которых они выражают себя, свою самость. Однако, будучи живым развивающимся образованием, изменяясь, культура образует и собственные языки [Левикова 2004, 167-173]. В результате языки конкретных культурно-исторических эпох оказываются настолько различными и непонятными для потомков, что они более похожи на иностранные, нежели на языки собственной культуры [Левикова 2004, 167-173]. Подобное явление обуславливает необходимость изучения сленга как компонента разговорной речи молодёжи.

Прежде всего, нам следует определить понятие «разговорная речь» применительно к японскому языку. В общем виде разговорная речь понимается нами как разновидность, или подсистема, современного японского языка, обслуживающая повседневное неофициальное общение [Головин 1979, 376].

Разговорной речи непосредственно сопутствует разговорный стиль, в котором в зависимости от сферы общения и коммуникативных установок участников выделяется два подстиля: собственно разговорный (непринужденный) и фамильярный. Фамильярный подстиль отличается эмфатичностью, особенной сниженностью, субъективно-оценочным характером языковых и невербальных средств, повышенной свернутостью и небрежностью оформления речи, более широкой опорой на внеязыковые факторы – жесты, мимику и пр. [Орлов 1991].

Слой разговорной лексики, отражающий грубовато-фамильярное, иногда юмористическое отношение к предмету речи и не совпадающий с нормой литературного языка – это сленг.

Молодежный сленг в системе современного японского языка – это явление, именуемое «вакамоного». Это язык, используемый молодёжью в возрасте от 12-13 до 25-30 лет.

Сленг не остается постоянным. Со сменой одного модного явления другим старые слова забываются, приходят другие. Этот процесс проходит очень стремительно. Если в любом другом сленге слово может существовать на протяжении десятков лет, то в молодежном сленге лишь за прошедшее десятилетие бурного мирового прогресса появилось и ушло в историю невероятное количество слов [Гальперин 1981].

Лингвистическими факторами, обуславливающими возникновение молодежного сленга, являются: наличие в языке молодёжи не только своеобразных означающих, но и особых означаемых понятий, не свойственных общенациональному языку; недостаток уже имеющихся в стандартном языке средств сравнения и т.д. Существует и ряд психологических факторов, обуславливающих возникновение молодежного сленга: желание молодых людей ограничиться, дистанцироваться, закрыться от окружающего мира; желание создать нечто новое, свое, личное; желание молодёжи выговориться, произвести так называемую эмоциональную «разрядку» во время агрессий или стрессовых ситуаций [Тумаркин 2004].

Одним из основных источников возникновения сленга в Японии является японская анимация. Представители субкультуры анимэ выработали свой язык – сленг, использующий в простой речи японские слова. Так, например, часто употребляются слова: «охайо» (приветствие), «сугой» (восхищение), «кавай» (мило) и другие.

Различные японские слова и выражения используются как в непосредственном общении между представителями субкультуры, так и в общении в сети Интернет. Результаты анкетирования показали, что некоторые слова и выражения попадают в молодежную среду и закрепляются в ней. Из 140 опрошенных так или иначе используют слова из сленга анимэ 70 человек (50%) [Иванов 2001].

Основной целью создания новых единиц в молодёжном жаргоне является стремление сделать речь более экспрессивной и оригинальной. «Молодёжное словообразование», с одной стороны, осуществляется в рамках языковой системы и отражает процессы, с другой – обнаруживает черты, не свойственные стандартному японскому языку, и поэтому в некотором смысле представляет собой «живой эксперимент». Основные коммуникативные функции сленга молодежи – создание образа, развлекательная, «стимулирования беседы», объединительная, снятия стресса и смягчения высказывания, иносказательная [Благовещенская 2007].

В большинстве случаев основными методами образования сленга является процесс сокращения слов и упрощение высказывания путем слияния звуков. Например, сокращение конструкции «かもしれない» до «かも». Для того, чтобы упростить высказывание, как правило, подставляют части слова звуками, которые лучше вписываются в окружающие его звуки или действуют путем слияния двух, возможно и нескольких звуков вместе. Например, тот же «かもしれない» может произноситься как «かもしんない», поскольку «しん» требует меньше речевых усилий, чем «しれ». Аналогично «じゃない» сокращается до «じゃん», например:

ほら、やっぱりレポートを書かないとだめじゃん。 *Эй, а ты все-таки должен написать отчет.*

A : たかし君は、ここにいる？ *Такаши здесь?*

B : 知らない。 *Не знаю.*

A : あっ！やっぱ、いるじゃん。 *О, смотри, он здесь!*

Глагол «いう» молодежь заменяет на «つ». Такая замена создана молодежью скорее с целью звучать грубее, нежели сократить и упростить высказывание, как это обычно бывает. Молодежь использует «つ» в ситуациях раздражения, злости. Например:

つか、なんでお前がここにいのよ。 *Ну, все же, почему ты здесь?*

だから、違うんだつうの。 *Как я уже сказал, ты не прав!*

Другим способом выражения недовольства и раздражения является другой вид сокращения «という» до «つてば» или «つたら». Например:

もう行っつてば！ *Я сказал тебе, что собираюсь уже!*

あなつたら、いつも忘れるんだから。 *Ты всегда забываешь.*

Для выражения ненависти и презрения к действиям другого человека используют глагольный суффикс «やがる». В отличие от остальных сленговых явлений языка, этот глагольный суффикс является ругательством и не употребляется в обычных, повседневных разговорах: やる気か？ だったらさっさと来やが。 *Ты хочешь побороться? Если так, то давай и вперед.*

Рассмотрим несколько примеров лексических особенностей сленга молодежи Японии из тематической группы «люди»:

- ギャル – человек, пользующийся дурной славой. Загорелые блондинки, одетые, как правило, довольно ярко;
- ヤンキ принадлежит к мужской версии ギャル. Подобно *гяру* они малообразованные, склоняются к длинным светлым волосам и навязчивому загару;
- オタク – это ребята, которые проводят все свое время за компьютером, играя в «World of Warcraft», просматривая анимэ и мангу с фанатизмом;
- ビーボーイ – это японский «виггер», сленговый термин для обозначения белого человека, который в повседневной жизни и быту имитирует манеры, сленг, и одежду, стереотипно ассоциирующуюся с афроамериканской культурой [Fargo 2007, 35-40].

Или еще [Fargo 2007, 30-35]:

彼氏 <i>парень</i>	きみの彼氏はやさしそうだね。	<i>Твой парень кажется хорошим.</i>
彼女 <i>девушка</i>	お前の彼女ってやっぱりびじんだね。	<i>А твоя девушка действительно красотка.</i>
ヨメ <i>моя девушка</i>	ヨメはこんどしようかいするけどあまりかわいくないんだよ。	<i>Я познакомлю тебя с моей девушкой как-нибудь, но она не очень привлекательна.</i>
おぼっちゃま <i>испорченный мальчишка</i>	あいつはおぼっちゃまだからな。	<i>Этот дружище – испорченный мальчишка.</i>
金持ち <i>богатый</i>	あんた金持ちだろ。	<i>Ты, должно, богатый.</i>
貧乏 <i>бедный</i>	東京は貧乏な人間じゃやっていけない。	<i>Невозможно жить в Токио и быть бедным.</i>
天才 <i>гений</i>	お前が天才だ。	<i>Да ты гений!</i>
天然 <i>дурак, болван</i>	お前はマジで天然だ。	<i>Ты такой дурак!</i>
スポーツマン <i>спортсмен</i>	高校じだいはちょうスポーツマンだったんだ。	<i>Я был настоящим спортсменом в старшей школе.</i>
イケメン <i>красавчик</i>	彼女の友たちにはイケメンが多い。	<i>Среди ее друзей много красавчиков.</i>
プー太郎 <i>бездельник</i>	あの子人はプー太郎よね。	<i>Она бездельница..</i>
ダメ人間 <i>неудачник</i>	あいつのようなダメ人間とつきあってどうすんの。	<i>Чего это ты встречаешься с таким неудачником, как он?</i>
人あたりいい <i>дружелюбный</i>	あの子人あたりいいよね。	<i>Она дружелюбная девчонка..</i>
つき合い悪い <i>необщительный</i>	あいつはちょっとつき合い悪いよ。	<i>Он немного необщителен.</i>

Таким образом, сленг является одним из важнейших компонентов разговорной речи молодежи Японии, выполняющий, прежде всего, коммуникативные функции. Нами были приведены примеры лексических и грамматических особенностей сленга, методы образования сленга, ситуации употребления. Сленг служит для самовыражения и самоутверждения молодежи, попытки выделиться и противопоставить себя старшему поколению. Одним из основных источников возникновения сленга в Японии является анимация.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Благовещенская О.В.* Язык Язык молодёжи в Японии: дис. ... кандидата филологических наук:10.02.22 / Благовещенская Ольга Вячеславовна.- М., 2007.- 210 с.;
2. *Гальперин И.Р.* Стилистика английского языка. – М.: Высшая школа, 1981.- 459 с.;
3. *Головнин И.В.* Введение в синтаксис современного японского языка / Головнин И.В.- М., 1979.- 376 с.;
4. *Иванов Б.А.* Введение в японскую анимацию / Борис Андреевич Иванов; [2-е издание]. – М., 2001. – 782 с.;
5. *Левикова С.И.* Молодежный сленг как своеобразный способ вербализации бытия // Бытие и язык. - Новосибирск: Новосибирское книжное издательство, 2004. - С. 167-173;
6. *Тумаркин П.С.* Лексика, фразеология, жест в японской разговорной речи. - М.: Восток - Запад, 2004. - 248с.;
7. *Орлов Г.А.* Современная английская речь. – М.: Высш. шк., 1991. – 240 с.;
8. *Fargo, Matt.* Dirty Japanese. Everyday slang from “What’s up?” to “F*%#Off!”. – Ulysses press, 2007. - 156 p.

О. Голованова,

Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка, Луганськ

СЛЕНГ ЯК КОМПОНЕНТ РОЗМОВНОЇ МОВИ МОЛОДІ ЯПОНІЇ

Статтю присвячено дослідженню особливостей сленгу як компоненту розмовної мови молоді Японії. Визначено характеристики та функції сленгу, лінгвістичні і психологічні чинники, що зумовлюють його виникнення. Також проаналізовано причини вживання сленгових висловів молодим поколінням, представлені приклади. Особливу увагу звернено на новітні явища сучасної мови молоді Японії.

Ключові слова: розмовна мова, розмовний стиль, фамільярний підстиль, молодіжний сленг, метод «скорочення слів», метод «спрошення вислову шляхом злиття звуків», лексичні особливості сленгу, граматичні особливості сленгу.

O. Golovanova,

Luhansk Taras Shevchenko National University, Luhansk

SLANG AS A COMPONENT OF CONVERSATIONAL SPEECH OF YOUTH OF JAPAN

The article is devoted to the research of the features of slang as a component of conversational speech of youth of Japan. We identified the characteristics and functions of slang,

linguistic and psychological factors that contribute to its occurrence. Also, we have analyzed the reasons of using slang by younger generation and have given the examples. Particular attention is drawn to the latest phenomenon of the modern language of young people in Japan.

Key words: *colloquial speech, colloquial style, familiar style, slang of youth, method of “words’ shortening”, method of “slurring the sounds together”, lexical features of slang, grammatical features of slang*

УДК 811.521

М. Закутіна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ЯПОНСЬКОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

В статті на основі аналізу мови сучасної японської туристичної реклами, туристичних брошур та Інтернет-сайтів досліджується туристичний термінологічний апарат. Розглядаються шляхи походження та поповнення японської туристичної термінології.

Ключові слова: *термін, туристична термінологія, лексичний шар, сучасна японська туристична термінологія.*

Мовна картина світу зазнає істотних змін, що є наслідком інтелектуалізації різних мов, і японської мови зокрема. З прискоренням темпів сучасного життя в результаті відкриття й розширення кордонів та впливу науково-технічної революції на всі сфери життя суспільства серед дослідників усе помітнішим стало зацікавлення мовою професійної комунікації, значно зріс потік нових слів, понять, термінів, які потребують чіткого формування, систематизування та закріплення.

Окрім того, дослідженню мови науки стали приділяти дедалі більшу увагу, особливо значенню, яке вона відіграє у мовній діяльності. Через відсутність раціональної та чіткої організації термінології як певної системи у лексикології постійно існує проблема її впорядкування. Звідси з’являються труднощі, пов’язані із стандартизацією лексичного матеріалу, який є знаряддям вираження наукової думки. Тому до важливих питань термінознавства варто, на наш погляд, зарахувати питання стандартизації та уніфікації термінології, що дасть змогу рівень їх лінгвістичного розвитку зробити відповідним до відведеної їм комунікативної функції [Омелянчук 2011, 61].

Відповідно до Академічним тлумачного словника термін (述語/джюцуго/) – це слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття будь якої галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо, тобто це слово, яке виражає спеціальне наукове поняття конкретної професійної сфери. Термінам притаманні професійне вживання, дефінітивна функція, функція найменування понять [Дердї 2003, с.27].

Термінологія (述語/джюцую-гаккі/) – це сукупність термінів, тобто слів або словосполучень, що висловлюють специфічні поняття з певної галузі науки, техніки чи мистецтва, а також сукупність усіх термінів, наявних у тій чи іншій мові. Від звичайних слів терміни відрізняються точністю семантичних меж, а також термінологією називають розділ лексикології, який вивчає терміни різних галузей знань.

Питання теоретичних проблем термінознавства, походження та розвитку окремих терміносистем, особливостей функціонування термінів розглядалися у працях таких визначних дослідників, як: Г. Винокура, О. Реформатського, Д. Лотте, О. Ахманової, М. Баскакова, Т. Канделаки, П. Горещького, В. Даниленко, В. Лейчика, О. Суперанської. Новітні вітчизняні теоретичні дослідження представлені в розробках Комітету наукової термінології при НАНУ, відділу наукової термінології Інституту української мови НАНУ, працях Т. Панько, Л. Полюги, І. Кочан, Г. Мацюк, Л. Симоненко, О. Тараненка, Б. Михайлишина та ін. На теренах Японії проблему термінології досліджували Одзекі Шюджі (загальна теорія термінознавства), Імамура Такетосі (термінологія галузі освіти), Таканаші Кіміюкі (юридична термінологія), Шімагані Такеші (термінологія і термінографія будівельної галузі).

Завдяки зростаючій інтенсивності міжнародних відносин, особливо у сфері подорожей та туризму, швидке розширення міжнародних зв'язків, охоплюючи все нові сторони життя, призводить до розвитку взаємодії всіх сфер суспільства на різних рівнях, включаючи науковий, зокрема мовний.

Туристична термінологія - це широкий пласт лексики, що інтенсивно розвивається та активно взаємодіє з іншими лексичними пластами, насамперед загальноновживаною лексикою.

Туристична термінологічна лексика належить до сфери, що охоплює досить широке коло понять. Різниця між ними в різних мовах буває досить істотною, що безумовно приваблює увагу науковців і перекладачів. Хоч проблема туристичної термінології привертала увагу дослідників, визначення механізму термінологічного планування з погляду мовних інтерференцій, тобто свідомого чи підсвідомого втручання в мову з метою лексичної модернізації та стандартизації туристичної термінології, реалізація назв у різних контекстах, комунікативних ситуаціях, необхідність поглибленого вивчення стилістичного використання туристичних термінів з метою подальшої їхньої стандартизації та кодифікації на матеріалі японської мови, не знайшло достатнього висвітлення. Це і зумовлює актуальність дослідження, що полягає у диференціації та класифікації туристичної термінології японської мови.

Головним завданням є дослідження як лінгвістичних, так і екстралінгвістичних чинників, які впливають на створення нових термінів у національних терміносистемах.

Метою дослідження є аналіз та класифікація туристичної термінології, з'ясування та систематизування основних типів термінотворення і їх продуктивності у терміносистемі туризму, а також виявлення та комплексне дослідження труднощів, які виникають у практиці використання туристичної лексики у зв'язку з відсутністю чітких визначень туристичних понять, єдності термінології.

Об'єктом дослідження є туристична термінологія сучасної японської мови на основі мови сучасної японської туристичної реклами, туристичних брошур та Інтернет-сайтів. Зібраний фактичний матеріал у кількості більше, ніж 300 одиниць, кваліфікується нами як джерело лексичних інновацій.

Створюючи нові терміни, укладачі термінологічних словників стикаються з певними, на перший погляд, несуттєвими проблемами. По-перше, як передати новий термін у рідній мові: просто запозичити його з мови-джерела, переписавши за правилами рідної орфографії, зберегти оригінальне написання, або просто перекласти термін рідною мовою. По-друге, якщо термін перекладати, то як саме - буквально чи описово.

Ця проблема є досить серйозною, бо кожний новий термін, запроваджений у ту чи іншу галузеву терміносистему, має бути вдалим, він повинен гармонійно вписатися у неї, бути ефонічним, здатним утворювати деривати тощо. Усі ці умови продиктовані тим, що технічна мова передбачає однозначне взаєморозуміння між укладачем технічного завдання та його виконавцями [Белодед 1980, с.111]. Тому будь-який термін має створюватися з урахуванням його фізичної сутності та технічної ідеї [Лотте 1982, с.7]. Зазвичай, терміни утворюються або з тих слів, які вже існують у літературній мові, шляхом надання їм термінологічного значення, або з іншомовних елементів [Будагов 1953, с.147].

Досліджуючи рекламний туристичний дискурс японської мови, зазначимо, що широке використання вузькоспеціалізованої лексики, тобто термінології для визначення понять даної сфери, відбувається в основному через запозичення термінології англійської мови, що позначає реальії, яких ніколи не існувало в японському мовному середовищі. Це зумовлено історичними та екстралінгвістичними факторами. Після падіння «залізної завіси» наприкінці ХХ ст. в Японії з'явилась велика кількість туристичних фірм, а термінологічний апарат був повністю відсутнім. Тому з'явилась тенденція до запозичення англійського термінологічного шару лексики через властивий йому інтернаціональний характер і надзвичайну розповсюдженість англійської мови у цій галузі.

У межах японської лінгвістичної традиції використовується поділ лексичних одиниць відповідно до їх походження на три шари:

- слова, утворені з власне японських елементів 和語 (/ваго/);
- слова, утворені із запозичених китайських елементів 漢語 (/канго/);
- слова, запозичені з європейських мов, передусім, англійської 外来語 (/раіпайро/) [Комарницька 2012, 124].

Досліджуючи туристичну термінологію сучасної японської мови, ми пропонуємо поділити її на такі лексичні шари як, лексичний шар канго, лексичний шар гайрайго, одиниці мішаного типу (слова такого складу ще називають «гібридними») [Алпатов 2008, 517], і терміни графічно оформлені латиницею (ローマ字 /ро:маджі/).

Дослідивши більше 300 одиниць туристичної термінології, ми виявили, що жодної одиниці з лексичного шару ваго, який складається з питомих японських лексем, в нас немає. Тому одразу пропонуємо перейти до лексичного шару канго.

Лексичний шар канго складає велику кількість термінів японської мови, при цьому майже всі досліджені нами туристичні терміни є складними багатокomпонентними лексичними одиницями:

旅行代理店 /рьоко:даірітен/ – це слово вживається для позначення туристичної агенції чи бюро подорожей.

旅行案内 /рьоко:аннаі/ так само, як і слово ガイド /гаідо/ на позначення слова «гід» (путівник).

海外旅行保険/каігаірьоко:хокен/ – необов'язкове страхування під час закордонної подорожі.

空港税 /ку:ко:дзеі/ – аеропортовий збір, податок аеропорту.

国際運転免許証/кокусаіунтенменкьошьо:/ – ліцензія на міжнародне водійське посвідчення.

Лексичний шар гайрайго. За допомогою нього позначають, мабуть, більшу частину туристичних термінів. Досліджені терміни в основному є американським варіантом англійської чи британським варіантом англійської мови [Комарницька 2012, 128].

プレジャーガイド /пурешя: гаїдо/ (з англ. Pleasure guide) – можна перекласти як путівник послуг для відпочинку, чи アクティビティガイド /акутібітігаїдо/ (з англ. Activity guide) – путівник послуг для активного відпочинку, куди можуть входити різноманітні спортивні заходи.

タイムテーブル /таймте:буру/ (з англ. time table) – розклад.

ターン・テーブル /та:н те:буру/ (з англ. turn table) – стіл повернення. Місце в аеропорту, де можна забрати багаж, який був зданий на зберігання

セキュリティ・チェック/секюріті чекку/ (з англ. security check) – рентгенівський огляд багажу.

シティ・ビュー /шіті бю:/ (з англ. city view) – номер з видом на міст

オープン・チケット/о:пен чікетто/ (з англ. Open Ticket) – квиток з нефіксованою (відкритою) датою від'їзду.

Одиниці мішаного типу, так звані «гібриди». Це слова, в яких є два або більше слів різних лексичних шарів.

グループ割引 /гуру:пу варібікі/ – «групові знижки», тобто групам від трьох і більше осіб надаються знижки.

観光バス /канко: басу/ – туристичний автобус.

観光パッケージリスト /канко: паке:дзурісуто/ – «туристичний пакет», тобто пакет туристичних послуг та заходів (передбачає користування деякими послугами фірми /придбання білетів, замовлення готелю, екскурсії тощо).

サーチャージ /неньо: са:ча:джі/ – додатковий збір коштів на підвищення ціни за нафту, який вноситься до вартості авіаквитка.

Терміни графічно оформлені латиницею. Латинський алфавіт /ро:маджі/ відомий у Японії з кінця XVI ст., проте значного поширення набув лише у XX ст., особливо після другої світової війни. Як правило, латинські літери зустрічаються у японських текстах не так часто, здебільшого у вигляді аббревіатур.

VIP観光 /VIP канко:/ - «VIP-туризм» (з англ. Very Important Person ビップ /біппу/) для клієнтів, які надають перевагу подорожам першим класом, готелям п'ятизіркового рівня та ексклюзивним послугам.

I-94W – форма реєстрації прибуття і вибуття. Форму I-94W потрібно пред'являти на паспортному контролі в аеропорту в'їжджаючи до Сполучених Штатів.

MCT – ця форма заповнюється під час прибуття до Японії, де вказуються питання на кшталт чи мали ви судимість, чи перевозите наркотики, чи вас депортували, скільки грошей при собі маєте.

ETAS (イータス) /і:тасу/- (з англ. Electronic Travel Authority) - електронна віза для подорожі.

B&B (з англ. Bed & Breakfast) – послуги для відвідувачів готелю в яких пропонують систему харчування «Bed and breakfast», коли у вартість проживання включено тільки сні-

данки. Пообідати чи повечеряти можна також на території готелю, але за додаткову плату.

Лексика будь-якої мови є рухомою і перебуває у постійному розвитку. Завдяки мовним контактам з іншими народами до мови потрапляють іноземні слова, які мова за своєю та пристосовує до своїх законів [Комарницька 2012, 123], а інтенсивний розвиток японського туризму спричинений екстралінгвістичними факторами спричинив появу численних англійськомовних термінологічних запозичень на позначення понять, що раніше були відсутніми в японській туристичній сфері. С.В. Неверов наводить такі квантитативні дані японської мови: частка слів канго у ній становить 47,5%, слів ваго – 36,7%, гайрайго – 9,8%, а мішаних – 6% [Малаховський 1990, 239]. Але, в залежності від сфери функціонування співвідношення цих лексичних шарів істотно відрізняється. Дослідивши більше 300 одиниць туристичної термінології сучасної японської мови, можемо навести такі данні:

Лексичний шар ваго – 0%. На нашу думку, це зумовлено тим, що лексика ваго складається з питомих японських лексем, на позначення японських реалій, яких немає в туристичній термінології, і тим, що історично більшість термінів японської мови є одиницями канго і гайрайго.

Лексичний шар гайрайго – 58,5%. Кількість туристичних термінів у ньому найбільша. Це зумовлено тим, що іноземні слова, як правило, були запозичені разом із реаліями, які вони позначають [Малаховський 1990, 239], і поповнення цього класу новими лексемами триває і досі.

Лексичний шар канго – 28%. Китаїзми активно функціонують у термінологічній системі і є зручними для носіїв мови, оскільки мають прозору внутрішню структуру та більшу продуктивність у словотворі. Але у туристичному дискурсі японської мови їх частка менша за частку гайрайго через властивий інтернаціональний характер і надзвичайну розповсюдженість англійської мови у цій галузі.

Одиниці мішаного типу – 5%

Терміни графічно оформлені латиницею – 18%. Як зазначає С.В. Маєвський, латиниця в Японії – це не просто загальновідома знакова система, необхідна для засвоєння іноземних мов, фізики, хімії тощо; і це не лише спосіб передавання японських слів у ситуаціях міжнародного спілкування. Латиниця стала необхідним, хоч і периферійним, елементом японської системи письма, оскільки існують японські слова, які пишуться лише латиницею (це здебільшого аббревіатури) [Маєвський 2006, 139].

У підсумку нашого дослідження зазначимо, що розвиток японського туризму спричинив появу численних англійськомовних термінологічних запозичень на позначення понять, що раніше були відсутні в японській туристичній сфері, і що туризм і туристична реклама зокрема дає поштовх новаціям в лексиці і сприяє притоку інших запозичень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алпатов В.М., Аркадьев П. М., Подлеская В.И. Теоретическая грамматика японского языка. [В 2-х кн. Кн. 1]. – М., 2008. – 560с.; 2. Белодед И.К. Интернациональные элементы в лексике и терминологии / И.К. Белодед. – Харьков: Вища школа, 1980.; 3. Будагов Р.А. Очерки по языкознанию / Р.А. Будагов. – М.: Изд-во Академии Наук СССР, 1953.; 4. Евстафьева В.А., Ткаченко А.П. История рекламных коммуникаций в Японии. –

Москва: «ИМА-пресс», 1998.; 5. *Дерді Е.Т.* Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів: дис...кандидат філол. наук: 10.02.04. – К., 2003. – 284 с.; 6. *Дуріхіна А.В.* Специфіка мови сучасної реклами: теоретико-методологічний аспект; 7. *Зірка В.В.* Мовна парадигма маніпулятивної гри в рекламі. Автореферат дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Національна академія України. Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – К., 2005. – 34 с.; 8. *Козуб С.* Категорія нового в лексико-семантичній системі японської мови // Вісник КНУ. “Східні мови та літератури”, 2007. – № 12. – С. 30-32.; 9. *Комарницька Т.К.* Сучасна японська літературна мова: теоретичний курс: в 2 т. Т. 1. / Комарницька Т.К., Комісаров К.Ю.. – Київ: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2012. – 320с.; 10. *Лотте Д.С.* Вопросы заимствования и упорядочивания иноязычных терминов и терминологических элементов / Д.С. Лотте. – М.: Наука, 1982.; 11. *Маевский Е.В.* Графическая стилистика японского языка. – М., 2006. – 173 с.; 12. *Маршал Н.* Лексические инновации в сфере туристической рекламы // Язык, коммуникация и социальная среда. – Вып.2. – Воронеж: ВГТУ, 2002. – С.137-142.3.; 13. *Морозов М.А.* Маркетинговый анализ развития зарубежного туризма Японии // Маркетинг в России и за рубежом. – № 4, 2000.; 14. *Омелянчук А.* Медична термінологія сучасної арабської літературної мови : Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2011. Випуск 54, С. 60-67; 15. *Петриченко А.* Шляхи реалізації комунікації: японський варіант // Проблеми викладання східних мов. – Харків: ХНПУ, 2004. – С. 64-67; 16. *Строчковська Р.* Особливості лексики німецької реклами; *Osaka guide.* June.–July. 2006 // www.octb.jp; 17. *Royal park hotel.* Tariff Apr.1, '06–Mar.31, '07 // [Http://www.yrph.com](http://www.yrph.com); 18. *Tokyo pocket guide.* Summer 2006 // www.tokyopocketguide.com; 19. 横浜 ロイヤルパークホテル // www.yrph.com; 20. 横浜 ロイヤルパークホテルグラン・コンシェルジュ // July, august 2006. (www.yrph.com); 21. プレジャーガイド. Pleasure Guide. // Alivila, Apr.–Oct.2007 (<http://www.alivila.co.jp>); 22. ロマンскарメニュー. Romancecar menu // ろろぶFREE, Spring 2007; 23. 佐藤憲正・カタカナ語の辞典、第3版 // 株式会社小学館, 1990; 24. 三浦昭・語彙外国人のための日本語例文問題シリーズ・東京・1990.

М. Закутина,

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОЙ ЯПОНСКОЙ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

В статье на основе анализа языка современной японской туристической рекламы, туристических брошюр и Интернет-сайтов исследовано туристический терминологический аппарат. Рассматриваются пути происхождения и пополнения японской туристической терминологии.

Ключевые слова: термин, туристическая терминология, лексический слой, современная японская туристическая терминология

THE TERMINOLOGY CORPUS OF THE MODERN JAPANESE TOURISM ADVERTISING

The article deals with a terminology corpus of the modern Japanese tourism advertising based upon analyses of travel brochures and websites investigated tourist terminological apparatus. Examines ways of origin and recruitment of the Japanese tourist terminology.

Key words: term, tourist terminology, lexical layer, modern Japanese tourist terminology

Ю. Заморська,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

КОМУНІКАТИВНЕ МОВЧАННЯ В ЯПОНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

В Японії мовчання як елемент невербальної комунікації набуває особливий статус через високу контекстність японської культури. Це зумовлено особливостями національної моделі поведінки. У статті розглядаються значення та ілюкції комунікативно-го мовчання в японській лінгвокультурі.

Ключові слова: мовчання, невербальна комунікація, японська лінгвокультура, національна модель поведінки.

Як мова поведінки мовчазна мова забезпечує невербальні ключі до розуміння культурних цінностей та діяльності групи. Культура є комунікація, і комунікація є культура. Оскільки культура керує поведінкою незалежно від свідомого самоконтролю людини, будь-хто під час спілкування з членами чужої культурної групи повинен ідентифікувати вербальні та невербальні моделі поведінки, що мають значення як для власної, так і для чужої групи.

Мовчання вимагає високого рівня залученості учасників, тому як елемент комунікації є актуальним у такій високо-контекстній культурі, як японська.

Серед соціально-культурних факторів формування специфічно японських моделей поведінки та комунікації (включаючи використання мовчання) можна виділити наступні: почуття належності до групи, відповідальність та залежність («амае»), розуміння свого місця в соціумі, почуття обов'язку («гірі»), ситуативна поведінка, дисципліна тощо.

Дослідники японської культури відзначають, що японці «віддають перевагу імпліцитним, невербальним, інтуїтивним засобам комунікації порівняно з експліцитним, вербальним, раціональним обміном інформацією» [Lebra 1976, 46]. Відомий фахівець з етнопсихології Т.Дої зазначає в цьому зв'язку: «...американці ненавидять мовчання, позаяк японці можуть сидіти поруч разом, не кажучи один одному жодного слова, і почуватися при цьому комфортно» [Doi 2001, 64].

Якщо у західних та слов'янських культурах ставлення до мовчання в дискурсі є скоріше негативним, ніж позитивним, то «в японському суспільстві мовчання, як правило, вважається позитивним носієм змісту та сприймається в соціокультурному плані на набагато вищому рівні» [Ishii 1988, 313]. В іншій роботі знаходимо: «Для успішного спілкування з японцями важливо і навіть необхідно опанувати невербальну комунікацію, зумовлену японською культурою». [Ishii 1987, 3]

У статті «Культурне значення мовчання в японській комунікації» Т.Лебра розподіляє ілюкцію комунікативного мовчання на чотири категорії: правдивість, соціальна обачливість, ніяковість, незгода. Спробуємо їх розглянути, спираючись на власні приклади, дати пояснення соціально-історичним передумовам виникнення цих категорій, а також додати до них власну категорію – близькість. [Lebra 1987, 343-357]

1) Серйозність, правдивість. (Чесність та надійність асоціюються з мовчазністю. Мовчазній людині довіряють більше, ніж такій, що говорить багато.)

У посібнику, адресованому західним бізнесменам, що ведуть бізнес з Японією, знаходимо пораду частіше мовчати у спілкуванні з японськими партнерами: «Мовчання дає можливість не наражатися на небезпеку, оскільки всі здаються мудрішими, коли заглиблюються у власні думки. Відкрий рота – і хто знає, яка критика впаде на твою голову!» [March 2007, 140-141].

Про мовчання як ознаку серйозності свідчать численні японські прислів'я, які застерігають пустопорожні балачки: «Рот – причина всіх нещастів», «Що більше слів, то менше діла», «Скажеш про завтрашні плани – засміють чорти», «Багато чого ліпше не казати», «Дурень харчується балачками», «Рот – для їжі, а не для балачок», «Сказане слід ділити навпіл», «У гарних словах мало правди», «Тримай рот закритим, а очі - відкритими», «Жабу, що квакає, з'їдає змія», «На словах і Осацький замок легко побудувати», «За зайве слово можуть вигнати з домівки», «Порожні барабани голосніші за інші».

Про це свідчать і результати анкетування японців та представників інших етнічних груп, що було проведено малайзійським дослідником комунікації мовчання Вонг Нган Лінгом. З твердженням «Мовчання – золото, а слово – срібло» погодились 40% японських респондентів, на відміну від лише 20% респондентів інших національностей [Wong Ngan Ling 2003, 131].

2) Соціальна обачливість. (Відноситься до мовчання, яке є бажаним або необхідним для досягнення соціального схвалення або для уникнення соціального осуду.)

Під соціальною обачливістю маємо на увазі в першу чергу намагання комунікантів зберегти «ва», гармонію, яку може зруйнувати необачно висловлена думка, яка суперечить думці колективу або старших за статусом, що невідворотно призведе до конфлікту індивідуума з колективом та, відповідно, до пониження або навіть втрати власного статусу. Такий контроль колективу над людиною в японському суспільстві заглиблюється корінням у традиційний аграрний устрій життя в моноетнічних громадах («шюраку»), які протягом століть були ізольовані від зовнішнього світу горами та кордонами князівств. У такій громаді було неможливо без допомоги односельців вижити перед загрозами неврожаю та стихійних лих, тому той, хто йшов на конфлікт з колективом, ставав вигнанцем («мура хачібу») та був практично приречений на фізичну загибель.

Крім того, на нашу думку, тут є зв'язок із синтоїстськими віруваннями «котодама» - вірою в те, що вимовлені слова мають містичну силу змінювати реальність у бік того, що

було сказано. Тому в японському колективі вважаються неприпустимими індивідуальні висловлювання, які містять песимістичні прогнози або негативну оцінку дій та планів усього колективу. Якщо навіть людина і має протилежну думку, вона воліє тримати цю думку при собі.

3) Сором'язливість та ніяковість. (Як правило, стосується гендерних аспектів поведінки.)

Таке мовчання має місце особливо в сімейних, подружніх стосунках, де інтимність виходить на перший план, проте обопільне вербальне вираження емоцій залишається мінімальним.

М.Нумая зазначає, що в Японії закохані часто не наважуються на вербальне висловлення своїх почуттів. Автор цитує наступний діалог з книги М.Шііна «Серйозні та цікаві розмови з чоловіками»:

«Шііна: Якщо чоловік закоханий, він не каже «Я тебе кохаю». Чи ти кажеш?

Ямашіта: Ні, ніколи. Замість цього я можу тихо сказати: «Які гарні квіти!», не дивлячись на мою дівчину. Я очікую, що вона достатньо чутлива, аби зрозуміти мій натяк. Якщо ж вона не розуміє, я можу додати: «Як гарно співають пташки.» [цит. за Numaya 1996, 65]

Т.Лебра зазначає, що у подружніх стосунках дружина може виявляти своє кохання, наприклад, знімаючи взуття та одяг з чоловіка, який повернувся додому з роботи. [Lebra 1987, 349]

У Кембриджській Мовній Енциклопедії знаходимо: «Якщо мовчання у відповідь на запитання: «Чи ти вийдеш за мене?» англійською сприймається як невпевненість, то в Японії це буде тлумачитись як згода.» [The Cambridge Encyclopedia of Language 1997, 174]

Звісно ж, не можна заперечувати прямої вербалізації романтичного спілкування, особливо у сучасній японській мові, але традиційно в більшості випадків для цього використовувалися евфемізми. Відомою є наступна формула освідчення чоловіка жінці: «Хочу їсти твій суп «місо» все життя».

Також до мовчання, зумовленого гендерними факторами, належить сором'язливе мовчання (небажання говорити) японських студенток під час навчання в одній аудиторії з малознайомими чоловіками, що відзначається як проблема багатьма викладачами англійської мови як іноземної. [Rubrecht 2004, 13-23]

4) Незгода, протест. (Людина може обрати мовчання, іноді доповнене виразом обличчя, як спосіб сказати: «Я з Вами не згоден», «Я заперечую», «Я серджуся на тебе» або навіть «Я тебе ненавиджу».)

Дослідниця прагматики японської мови С.Іде вивчала тенденції переривання мовця слухачем при спілкуванні носіїв японської мови у порівнянні з носіями англійської. У випадку спілкування англійською слухачі найчастіше переривали мовців (у 31,6% та 18,8% випадків) для того, щоб виправити помилкові з їхньої точки зору твердження мовця або заперечити їх. У випадку спілкування японською мовою переривання мовця слухачем з метою виправлення або заперечення відбувалося лише у 8,8% та 5,2% випадків відповідно [Ide 2006, 214]. Отже, бачимо, що в японському мовленнєвому середовищі мовчання слухача часто є сигналом про його незгоду або заперечення того, що він чує.

У статті «Шістнадцять способів уникнути слова «ні» в Японії» К.Уеда називає мовчання одним з таких способів. Проте автор погоджується, що мовчання може також

означати і «так», особливо при спілкуванні людей різного соціального статусу, коли за співрозмовником з вищим статусом залишається прерогатива тлумачити мовчання так, як йому це зручно. К.Уеда пояснює це тим, що мова розкриває зміст чиєїсь думки, а мовчання, навпаки, приховує. (Ueda 1974, 187)

До вищезазначених ілокуцій ми вважаємо доцільним додати мовчання як вираження «близькості та довіри», що, очевидно, включає категорію 3) з класифікації Т.Лебра. Тут ми маємо на увазі імпліцитний характер спілкування членів однієї соціальної групи («сучі»), коли довірливі стосунки, уважність до невербальних сигналів з боку оточуючих, а також чітке розуміння всіма комунікантами своєї соціальної ролі в межах групи роблять слова просто непотрібними для передачі багатьох повідомлень. Приклади таких соціальних груп різноманітні – від родини, близьких друзів, однокласників, колег по роботі до членів традиційних клубів (наприклад, школи ікебани, каліграфії, чайної церемонії, сумо) та членів політичних фракцій парламенту тощо. Рольове мовчання господаря та гостей під час чайної церемонії – один з ретельно формалізованих прикладів такого мовчання.

Я. Кавабата, японський письменник та нобелівський лауреат, писав, що японці спілкуються через мовчазне розуміння на зразок телепатії, оскільки для них «істина знаходиться в прихованому, а не в сказаному». [цит. за Ruch 1984, 65]

Мова йде про культурні концепти мовчазного спілкування «ішін-деншін», «сашші», «харагей» та інші, які, на нашу думку, є основним контекстом для формування такої ілокуції мовчання, як «близькість та довіра».

«Ішін-деншін» – це, перш за все, буддійський концепт спілкування між учителем та учнем без застосування слів. «Японці надзвичайно цінують мовчазне спілкування, *iшін-деншін* («спілкування серцями»), свого роду «обопільні вібрації», що уможливлюють напівтелепатичне спілкування. Слова є дрібницею порівняно з важливістю прихованих знаків та сигналів, що дозволяють зрозуміти почуття одне одного на інтуїтивному рівні» [Lebra 1976, 115].

Про інший концепт говорить С.Ішії в своїй лекції для іноземних студентів, що вивчають японську мову: «Японські подружні пари, ті, що одружені давно та щасливо, часто проводять час разом мовчки, оскільки в них сформувалося відчуття «сашші» (обопільна чутливість, спроможність відгадати почуття іншого); вони розуміють одне одного без слів. В японському суспільстві, чи то вдома, у школі, на роботі, чи в будь-якій іншій ситуації найбільше цінується хороше відчуття «сашші», яке допомагає зрозуміти інших людей без слів. Ідеальна та основна модель комунікації в японському суспільстві – мовчазна комунікація без слів, на відміну від агресивної, вербальної та мовленнєво-орієнтованої комунікації, що часто спостерігається в багатоетнічних суспільствах.» [Ishii 1987, 14-15]

Ще один культурний концепт на позначення мовчазного спілкування – «харагей» – буквально «спілкування животами», оскільки живіт для японця асоціюється з поняттям «душа». Ця назва походить від старовинного сценічного жанру, коли актори малювали на животах обличчя і виступали, не промовляючи жодних реплік. Великий тлумачний словник японської мови дає таке визначення цього слова: «Реагувати на ситуацію в глибині душі (живота), не вдаючись до слів або дій. Залагоджувати справи, спираючись на інтуїцію та досвід, а не на слова». [Nihon Kokugo Daijiten 1981, V16 449].

Часто для позначення мовчазного розуміння між людьми, які роблять спільну справу, використовують вираз «аун но кокую», яку можна перекласти як «на одному подиху». Ще один вираз на позначення стосунків між людьми, які не вимагають слів, – «цуукаа но нака».

Серед молоді популярний вираз «КУ», що є абrevіатурою латинської транслітерації вислову «Kuuki wo Yomu», що буквально означає «читати повітря». «Читати повітря» означає «читати» знаки і символи, які є навколо («у повітрі») та не підлягають поясненню. В уявленні японця, будь-яка доросла та соціально адаптована людина повинна вміти розуміти ці знаки.

Без сумніву, в японській лінгвокультурі мовчання набуває особливий статус складової невербальної комунікації. Розглянуті приклади далеко не вичерпують усіх аспектів комунікативного мовчання, коріння якого сягає глибин національної культури. Подальше вивчення цих явищ видається актуальним та перспективним з точки зору вивчення національних моделей поведінки з метою адекватної передачі паралінгвістичних параметрів комунікації в рамках іншої культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Jaworski A.* The Power of Silence: Social and Pragmatic Perspectives / Adam Jaworski –Sage Publications, Newbury Park, 1993;
2. *Арутюнова Н.Д.* Молчание: контексты употребления / Арутюнова Н.Д. – Логический анализ языка. Язык речевых действий. – М.: Наука, 1994. – С.106-117;
3. *Lebra T.S.* Japanese Patterns of Behavior / Takie Sugiyama Lebra – Honolulu: University of Hawaii Press, 1976;
4. *Doi T.* Amae no kouzou / Takeo Doi – Tokyo: Koubundou, 2001;
5. *Ishii S.* Silence and Silences in Cross-Cultural Perspective: Japan and the United States / Ishii S., Bruneau T. – Intercultural Communication: A Reader. – Belmont, 1988. – P.310-315;
6. *Ishii S.* Nonverbal Communication in Japan / S.Ishii – Office for the Japanese Studies Center: Japan Foundation – 1987;
7. *Lebra T.S.* The cultural significance of silence in Japanese communication / Takie Sugiyama Lebra – Multilingua, №6 (4). – 1987. – P.343-357;
8. *March M. R.* The Japanese Negotiator / M.R.March – Tokyo: Kodansha International. – 2007;
9. *Ling W. N.* Communicative Functions and Meanings of Silence: An Analysis of Cross-Cultural Views / Wong Ngan Ling – Tagenbunka, №3. – Nagoya. – 2003. – P.125-146;
10. The Cambridge Encyclopedia of Language. – Cambridge University Press. – 1997;
11. *Ide S.* Wakimae no goyouron / Sachiko Ide – Tokyo: Taishukan Shoten. – 2006;
12. *Ueda K.* Sixteen ways to avoid saying “No” in Japan / Keiko Ueda – Intercultural Encounters with Japan. – Tokyo: The Simul Press. – 1974. – P.185-192;
13. *Rubrecht B.* Examining gender and the Japanese female EFL learner: connections of culture, silence and power / B.Rubrecht – NUCB JLCC 6, 2 (2004), p.13-23;
14. *Ruch W.V.* Corporate communications. – Wesport: Quorum Books. –1984;
15. *Nihon Kokugo Daijiten*, Vol.16. – Tokyo: Shougakkan. – 1981.

КОММУНИКАТИВНОЕ МОЛЧАНИЕ В ЯПОНСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ

В Японии молчание как элемент невербальной коммуникации приобретает особый смысл из-за высокой контекстности японской культуры. Это обусловлено особенностями национальной модели поведения. В статье рассматриваются значения и иллокуции коммуникативного молчания в японской лингвокультуре.

Ключевые слова: молчание, невербальная коммуникация, японская лингвокультура, национальная модель поведения.

Y. Zamorska,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

COMMUNICATIVE SILENCE IN JAPANESE LANGUAGE CULTURE

In Japan silence as an element of non-verbal communication gains a particular status because of a high contextuality of Japanese culture. This fact is caused by the peculiarities of national behavior pattern. The article regards meanings and illocutions of communicative silence in Japanese language culture.

Ключевые слова: silence, non-verbal communication, Japanese language culture, national behavior pattern

УДК 81'373.612.2:811.521

О. Калайнікова,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МЕТАФОРИ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОНЦЕПТУ «СОРОМ»

У статті проаналізовано метафори на позначення емоції сорому в сучасній японській мові. Виявлено найбільш уживані метафори та здійснено спробу пояснити їх виникнення. Також наведено фразеологізми, виникнення яких мотивоване цими метафорами.

Ключові слова: метафора, страх, сфера-джерело, сфера-ціль, емоції

Нещодавні дослідження підтверджують універсальність базових емоцій відповідно до фізіологічних та психологічних процесів, але емоції також мають концептуальну структуру, що має культурне походження, і тому виникають проблеми у розумінні семантики мови емоцій.

Лакоф та Джонсон [Lakoff 1980] продемонстрували важливість метафори для мови та мислення. А Ковечеш [Kovecses 2000] довів, що людські емоції структуровані, показав

численні приклади з американської англійської, що підкреслюють значення та роль метафори в організації концептів злості, гордості, любові. Кейко Матсукі [Matsuki 1995] розглянула метафори ЗЛОСТІ в японській мові і показала, що і в японській мові метафори мають певну структуру, модель ЗЛОСТІ в американській англійській мові застосовна до японської моделі злості, але концепти 腹、胸、頭 унікальні для останньої. Наше дослідження продовжує вивчення інших концептів для емоцій в японській мові.

Реалізація концепту СОРОМ через зміну температури. ПОЧЕРВОНІТИ ВІД СОРОМУ. В основі цієї метафори зв'язок із людським досвідом. Чарльз Дарвін у книзі «Вираження емоцій у людей і тварин» описав фізіологію сорому та реакцію організму на нього [Darvin 1965]. Отже, реакція на сором складається з таких складових: почервоніння, очі спрямовані вниз, слабкі м'язи, голова опущена, думки плутаються (він спостерігав таку реакцію на почуття сорому у всіх людських популяціях в усьому світі). Дарвін також зазначив, що відчуття тепла пов'язане з вазодилатацією (розширення судин) обличчя і шкіри. Почервоніння відбувається саме на обличчі, оскільки обличчя у людини – головний орган соціального зв'язку.

Ми знайшли багато висловів для метафори ПОЧЕРВОНІТИ ВІД СОРОМУ в японській мові, серед яких: 耳まで真っ赤に染める/耳まで真っ赤にする «почервоніти аж до вух», 全身が真っ赤 «все тіло червоне», 染まった容貌 «почервоніти», 肌が朱を吹いたように赤くなった «шкіра стала червоною, ніби облита кіновар'ю», 足の裏まで真っ赤になった «почервонів аж до п'ят», 薄紅に染まった身体 «тіло почервоніло». Ця метафора має складові у своїй системі:

[ВІД СОРОМУ ПОЧЕРВОНІЛО ОБЛИЧЧЯ]: 恥ずかしさに赤くなった頬, 上気した顔, 顔をこの上なく熱くさせる, 顔を赤らめる, 顔が真っ赤になる, 赤面する, 顔が真っ赤になった «від сорому почервоніло обличчя», 顔色がみるみる朱に染まった «обличчя враз стало яскраво-червоним».

[ВІД СОРОМУ ПОЧЕРВОНІЛИ ЩОКИ], досить яскраво виражена в японській мові, вживаються різні слова на позначення «почервоніти» і відтінків червоного: 頬を赤らめた, 頬の辺りが赤く紅潮している, 頬が熱くなる «почервоніли щоки», 頬を赤く染めた «щоки стали рум'яними».

Наступна метафора, яка реалізується через зміну температури, – ГОРИТИ ВІД СОРОМУ. Сфера-джерело – підвищення температури. Вислови 頭から火が出 «вогонь виходить із голови» тощо належать до цього поняття. Варто відзначити, що «вогонь виходить» не лише з голови, а і з обличчя та всього тіла: 顔から火が出た «з обличчя йшов вогонь», 顔から火を噴く «з обличчя вивергався вогонь», 全身が火照った «все тіло горіло», 顔が炎のように火照っている «обличчя горить, мов вогонь».

Реалізація концепту СОРОМ через бажання зникнути. Розглянемо метафору СХОВАТИСЯ ВІД СОРОМУ. Ця метафора є відображенням реакції на ситуацію. Коли людина переживає сором, вона переживає так звану доцентрову реакцію [Fuchs 2002, 226]: їй здається, що на неї всі дивляться, і тому вона намагається опустити очі, щоб не зустрічатися поглядом, 「回避・隠蔽反応」 хочеться зникнути, втекти, сховатися, оскільки засоромлена людина перебуває у фокусі уваги. Метафора має таку структуру:

[СХОВАТИСЯ ВІД СОРОМУ]: 身を隠したい «хотілося сховатися», 頭のてっぺんまでふとんにもぐりこみたくなった «хотілося з головою сховатися під ковдру».

[ВТІКАТИ ВІД СОРОМУ]: 羞恥に逃げを打った «втікати від ганьби».

[ЩЕЗАТИ ВІД СОРОМУ]: 消し飛んでしまった, 消え入りたい恥ずかしさ, 消えてしまいたい «хочеться зникнути».

Окремо виділено [СХОВАТИ ОБЛИЧЧЯ ВІД СОРОМУ], оскільки домен «обличчя» відіграє важливу роль для цієї емоції. Характерні приклади: 顔は上げられない, 胸に顔をうずめる «не можу підняти обличчя», 人の顔を見られない/人の顔を見るのがこわくなった, だれにも合わず顔がない «не можу дивитися в обличчя», 顔を伏せる «відвести обличчя», 顔をのぞかせる «показати обличчя», 手で顔を隠したかった «прикрити обличчя руками», 顔でうつむく «опустити обличчя» та багато інших.

Також окремо виділено [СХОВАТИ ОЧІ ВІД СОРОМУ]: 周りに目を向ける, 目を逸らす «відвернути очі», 目を伏せる «опустити очі».

До попередньої метафори СХОВАТИСЯ ВІД СОРОМУ подібна метафора ЗМЕНШИТИСЯ В РОЗМІРАХ ВІД СОРОМУ. Бажання зменшитися у розмірах виникає так само, як і бажання втекти або щезнути. Коли всі звертають увагу на засоромлену людину, її починає здаватися, що вона дуже маленька порівняно з усіма [Fuchs 2002, 226]. Приклади на цю метафору: 身が縮む, 小さくなる «зменшитися».

Натурморфна реалізація концепту СОРОМ. Сфера-джерело «тіло як контейнер» є одним із найпоширеніших доменів для емоцій СОРОМ. Мовна картина світу має антропоцентричний характер, і тому домен «тіло» посідає одну з центральних позицій. Для цієї метафори так само ТІЛО/ ЧАСТИНИ ТІЛА – КОНТЕЙНЕР ДЛЯ СТРАХУ є актуальним. Оскільки людина перебуває в центрі буття, не дивно, що виникає метонімія ЛЮДИНА – КОНТЕЙНЕР ДЛЯ ЕМОЦІЙ, і в нашій ситуації ми маємо ЛЮДИНА – КОНТЕЙНЕР ДЛЯ СОРОМУ. А також ГРУДИ – КОНТЕЙНЕР ДЛЯ СОРОМУ, СЕРЦЕ – КОНТЕЙНЕР ДЛЯ СОРОМУ: 胸はいっぱいになった; 心がいっぱいになった; いっぱいになった.

Реалізація концепту СОРОМ через фізичне збудження. Ми вже зазначали, що сприйняття емоції фізіологічно найчастіше відображається на сприйнятті метафори. Метафора ФІЗИЧНЕ ЗБУДЖЕННЯ ВІД СОРОМУ належить до метафор, які відображають реакцію у прототипному сценарії емоції СОРОМ. У праці «Тілесні вирази емоцій» (Bodily expression of emotion) Херальд Волбот зазначив, що для почуття сорому характерні такі реакції: «Відвернутися, особливо відвернути обличчя, відвернути погляд, опустити очі вниз, почуття незручності, нервовні рухи» [Wallbott 1998, 880]. Фізичне збудження вказує на певну неконтрольованість власного тіла, фізичний неспокій: 羞恥に震える, 恥におののく «тремтіти від сорому», 竦み上がってもしかたない «не міг не стиснутися».

Метафора ТІЛО ЗВОДИТЬ СУДОМОЮ ВІД СОРОМУ також належить до тих метафор, які відповідають за реакцію на емоцію. Сфера-джерело такої метафори – втрата контролю над собою: 身悶えした «скорчилося тіло», 胸が痺れる «груди оніміли», 息が止まる «дихання зупинилося».

Метафору СОРОМ – ПОЧУВАТИСЯ ГОЛИМ Ковечеш виділив як основну для американської англійської [Kovacs 2005]. Але під час дослідження метафор СОРОМУ в японській мові ми не зустріли жодного подібного вислову. Як описала Рут Бенедикт у своїй праці «Хризантема і меч», японки не почувають сорому від оголеного тіла так, як американки: «Хоча японки не відчували сорому від своєї наготи при купанні доти, доки уряд, прагнучи завоювати схвалення іноземців, не спробував прищепити його їм...» [Бенедикт 2007, 43].

Ми звели у таблицю когнітивні метафори та фразеологізми, які мотивовані цими метафорами. Фразеологічні вислови ми взяли зі словника 例外慣用句辞典 (табл. 1).

Серед наведених у словнику 25 фразеологічних висловів на позначення поняття СОРОМ до частин тіла та фізіологічних відчуттів із них належить 17 (які вказані в таблиці), що склало майже 70% усіх висловів. Серед них досить багато таких, в яких частина тіла відповідає за уявлення про все тіло або людину. Насамперед це концепт «обличчя», який є центральним для поняття СОРОМ, а також концепт «тіло» для людини загалом у вислові 身の置き所がない та «плечі» для уявлення про тіло у висловах: 肩身が狭い, 肩身を窄める. Розглянемо фразеологічні схеми для емоції СОРОМ.

Для метафор ОБЛИЧЧЯ ПОЧЕРВОНІЛО ВІД СОРОМУ та ЩОКИ ПОЧЕРВОНІЛИ ВІД СОРОМУ було знайдено такий ряд варіацій дієслів та прикметників: 赤くなった頬 «почервоніле обличчя», 上気した顔 «прилив крові до обличчя», 顔をこの上なく熱くさせる «обличчя стало дуже гарячим», 顔を赤らめる «обличчя почервоніло», 顔が真っ赤になる «обличчя стало дуже червоним», 赤面する «почервоніти/присоромитися», 顔色がみるみる朱に染まった «обличчя враз стало яскраво-червоним»; 頬を赤らめる «щоки почервоніли», 頬が赤く紅潮する «щоки стали червоними», 頬が熱くなる «щоки стали гарячими», 頬を赤く染める «щоки стали червоними».

Таблиця 1

Метафори	Фразеологізми
ПОЧЕРВОНІННЯ ОБЛИЧЧЯ ВІД СОРОМУ	赤になる «почервоніти»
	赤恥をかく «бути присоромленим»
	赤面の至り «почервоніти від сорому»
	頬を染める «обличчя (щоки) залило червоним»
	紅葉を散らす «розсипати червоне листя»
ГОРІТИ ВІД СОРОМУ	顔から火が出る «з обличчя іде вогонь»
СХОВАТИСЯ ВІД СОРОМУ/ СХОВАТИ ОБЛИЧЧЯ ВІД СОРОМУ	穴があったら入りたい «хочеться провалитися крізь землю»
	身の置き所がない «не можу знайти для себе місця»
	間が悪い «соромно бути на цьому місці»
	合わせる顔がない «не можу показатися»
	顔向けができない «не можу зустрічатися очима з людьми»
ЗМЕНШИТИСЯ У РОЗМІРАХ ВІД СОРОМУ	面目がない «втратити обличчя/честь»
	肩身が狭い «вузькі плечі»
	肩身を窄める «скласти плечі»

ПІТНІТИ ВІД СОРОМУ	汗顔の至り «піт виступив на обличчі»
	冷や汗をかく «тече холодний піт»
	冷汗三斗 «холодний піт у 50 літрів»

Ми бачимо, що серед цих дієслів задіяні слова з одного синонімічного ряду 赤くなる «ставати червоним»/赤らめる «почервоніти»/染める «червоніти»/熱くなる «ставати гарячим»/上気する «червоніти»/紅潮する «жевріти», які не змінюють значення вислову. Серед цих висловів також є пасивні конструкції і позначення різних відтінків червоного. А щодо варіацій серед іменників, то ними є 顔 «обличчя» та 頬 «щоки» як найвидніша частина обличчя.

Також ми знайшли кілька цікавих варіацій для фразеологічної схеми на метафору ГОРІТИ ВІД СОРОМУ: 顔から火を噴きそうだ «з обличчя ніби вивергався вогонь», 全身が火照る «все тіло палає» та порівняння 顔が炎のように火照っている «обличчя горить полум'ям».

Наявність метафор СХОВАТИСЯ ВІД СОРОМУ та ЗМЕНШИТИСЯ У РОЗМІРАХ ВІД СОРОМУ мотивує появу фразеологізмів: 穴があったら入りたい «хочеться провалитися крізь землю», 身の置き所がない «не можу знайти для себе місця», 間が悪い «соромно бути на цьому місці» та 肩身が狭い «вузькі плечі», 肩身を窄める «скласти плечі».

Щодо фразеологізмів 汗顔の至り «піт виступив на обличчі», 冷や汗をかく «тече холодний піт», 冷汗三斗 «холодний піт у 50 літрів», то ми не знайшли такої метафори під час дослідження. Стан сорому близький до стану страху, оскільки в обох ситуаціях людина шокована, тому і виділяється холодний піт.

Отже, ми побачили, що в японській мові поняття СОРОМ сприймається через тілесні відчуття, а також через досвід. Визначили сфери джерело для поняття СОРОМ. Концепт «обличчя» є центральним для поняття СОРОМ і присутній майже у всіх метафорах. Продемонстровано, що значення фразеологізмів не довільне, а мотивоване метафоричним відображенням та певними образами, що належать до фізичних відчуттів з можливістю відображення в інших сферах.

Щоби вивчити загальну метафоричну картину емоцій в японській мові, треба дослідити решту базових емоцій, з'ясувати характерні домени для всіх емоцій у японській мові та специфічні лише для одного поняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бенедикт Р. Хризантема и меч. Модели японской культуры / Бенедикт Р. – М.: Наука, 2007. – 360 с.;
2. Darwin C. The expression of the emotions in man and animals / Darwin C. – London: Murray, 1872. (Reprinted / Chicago, University of Chicago Press 1965);
3. Fuchs T. The Phenomenology of Shame, Guilt and the Body in Body Dysmorphic Disorder and Depression / Fuchs T. // Journal of Phenomenological Psychology. – 2002. – №33(2). – P. 223-243;
4. Kovecses Z. Metaphor and Emotion. Language, Culture, and Body in Human Feeling / Kovecses Z. – NY: Cambridge University Press, 2000. – 223 p.;

5. Kovecses Z. Metaphor in Culture. Universality and Variation / Kovecses Z. – NY: Cambridge University Press, 2005. – 313 p.;
6. Lakoff G. Metaphors We Live By / Lakoff G., Johnson M. – Chicago; L.: The U. of Chicago, 1980. – 256 p.;
7. Matsuki K. Metaphors of anger in Japanese / Matsuki K. // Language and the Cognitive Construal of the World. – Berlin: Mouton de Gruyter, 1995. – P. 137–151;
8. Wallbott H. G. Bodily expression of emotion / Wallbott H. G. // European Journal of Social Psychology. – 1998.- № 28. – P. 879-896;
9. KOTONOHA 「現代日本語書き言葉均衡コーパス」 少納言Режим доступа: <http://www.kotonoha.gr.jp/shonagon/>;
10. 例解慣用句辞典/[編集者井上宗雄]. – 第十四刷発行. – 東京：創拓社出版, 2009. – 625頁

Е. Калашиникова,

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

МЕТАФОРЫ ДЛЯ ОБОЗНАЧЕНИЯ КОНЦЕПТА «СТЫД»

В статье проанализированы метафоры для обозначения эмоции стыда в современном японском языке. Выявлены наиболее употребляемые метафоры и сделана попытка объяснить их возникновение. Также приведены фразеологизмы, возникновение которых мотивировано данными метафорами.

Ключевые слова: метафора, страх, сфера-источник, сфера-цель, эмоции

O. Kalashnikova,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

METAPHORS OF SHAME IN MODERN JAPANESE LANGUAGE

This article describes metaphors of shame in modern Japanese language. It presents the most frequently used metaphors. The author also attempts to explain the origin of such metaphors. Idioms, motivated by these metaphors, are also presented.

Key words: metaphor, fear, source domain, target domain, emotions

**ПРОБЛЕМЫ ИСЧЕЗАЮЩИХ ЯЗЫКОВ В ЯПОНИИ
(СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЯЗЫКОВЫХ СИТУАЦИЙ
НА ОСТРОВАХ РЮКЮ И В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ)**

1. Введение

В настоящее время, с точки зрения числа носителей, японский язык (стандартный японский язык) – один из благополучных языков в мире. В современной Японии, благодаря системе образования и СМИ, практически все японцы владеют стандартным японским языком. Поэтому даже сами японцы забывают о том, что в Японии существует не только стандартный японский язык. Кроме стандартного японского языка, самый известный язык в Японии, вероятно, айнский¹. В Японии также достаточно много диалектов, относительно которых существуют различные теории. Из них теория Мисао Тодзё² самая традиционная и распространённая в Японии. Согласно этой теории, разделение диалектов японского языка можно представить следующим образом (см. Схема 1.).

Схема 1: Разделение диалектов японского языка
(теория Мисао Тодзё [Kato 1989: 1757-1759])

Прежде всего японский язык делится на две основные группы: диалекты собственно Японии и рюкюские диалекты. В свою очередь диалекты собственно Японии подразделяются на три группы: восточные, западные и кюсюские. А эти группы делятся на более мелкие подгруппы. Рюкюские диалекты тоже делятся на несколько групп³. С точки зрения специфики фонетики, лексики, ударения и под. у каждого диалекта есть уникаль-

¹ Язык национального меньшинства в северной Японии, которое называется «Айну» (подробно об этом ниже).

² 東条操 (Мисао Тодзё, 1884-1966) – известный японский языковед, основоположник изучения диалектов японского языка.

³ О разделении рюкюских диалектов также существуют различные теории. Мисао Тодзё разделил их на три основные группы: диалекты Амамиосима, диалекты Окинава и диалекты Сакисима. (Другую классификацию см. ниже.).

ная особенность. И даже говорят, что если бы носители далёких диалектов говорили на своих диалектах, то им было бы трудно понять друг друга.

Такое лингвистическое разнообразие в Японии сейчас быстро ослабевает, и недавно эта ситуация была обнародована: в 2009 г. ЮНЕСКО огласила список исчезающих языков в мире. Около 2500 языков были включены в этот список, куда из Японии было внесено 8 языков: айнский язык (Ainu), хатидзёский язык (Hachijo), амамиский язык (Amami), кунигамский язык (Kunigami), окинавский язык (Okinawan), миякоский язык (Miyako), яэямский язык (Yaeyama) и ёнагунский язык (Yonaguni). Из этих 8 языков, амамиский, кунигамский, окинавский, миякоский, яэямский и ёнагунский принадлежат к одной языковой группе, которая называется рюкюские языки. Публикация ЮНЕСКО вызвала неоднозначную реакцию в самой Японии, так как указанные выше рюкюские языки и хатидзёский язык долго считались диалектами японского языка. Теперь в Японии идёт обсуждение, как сохранить и возродить эти 8 исчезающих языков.

Как сохранить и возродить исчезающие языки? Этот вопрос один из самых актуальных не только в Японии, но и во всем современном мире. Известно, что после распада Советского Союза бывшие советские республики до сих пор активно занимаются возрождением своих родных языков, развитие которых было практически «заторможено» влиянием русского языка. Предпринятые меры и результаты возрождения этих языков различны, но ЮНЕСКО считает почти все родные языки бывших советских республик благополучными, кроме белорусского. Сохранение белорусского языка встречает определенные трудности из-за сильного влияния русского языка, поэтому ЮНЕСКО считает белорусский язык исчезающим и классифицирует его как «уязвимый язык (vulnerable language)».

Можно предположить, что проблемы, возникающие при сохранении белорусского языка, сходны с теми проблемами, которые касаются исчезающих языков в Японии. Данная статья имеет целью ознакомить читателя с проблемами исчезающих языков в Японии, особенно с проблемой рюкюских языков, а также сравнить ситуацию с рюкюскими языками с положением белорусского языка. Проблемы исчезающих языков в Японии, как и белорусского языка, обычно обсуждаются внутри страны. Но сопоставление таких ситуаций в международном масштабе представляется весьма полезным, поскольку позволяет всесторонне оценить существующие проблемы⁴.

2. Исчезающие языки в Японии

Как сказано выше, на сегодняшний день исчезающими в Японии считаются 8 языков: айнский, хатидзёский, окинавский, амамиский, кунигамский, миякоский, яэямский и ёнагунский (см. Схема 2). Из этих языков, айнский язык находится в самом тяжёлом положении, и ЮНЕСКО оценивает его состояние как «критическое» (critically endangered language). Такие языки, как айнский, яэямский и ёнагунский, относятся к группе «серьёзной опасности (severely endangered language)», а хатидзёский, окинавский, амамиский, кунигамский и миякоский определены в разряд «опасность существует (definitely endangered language)» (см. Схема 3).

⁴ Уже существуют сравнения языковых ситуаций в Европе и ситуации с белорусским языком, например: Rzetelka-Feleszko, E. Zagrożone języki słowiańskie: łużycki i białoruski // *Lětopis* 44. – 1997. – S. 194-197; Кошчанка У. А. Цяжасці шматмоўя ў Еўропе // *Роднае слова* 2004 – № 8. – С. 37-41; и др.

Схема 2: Карта исчезающих языков в Японии⁵

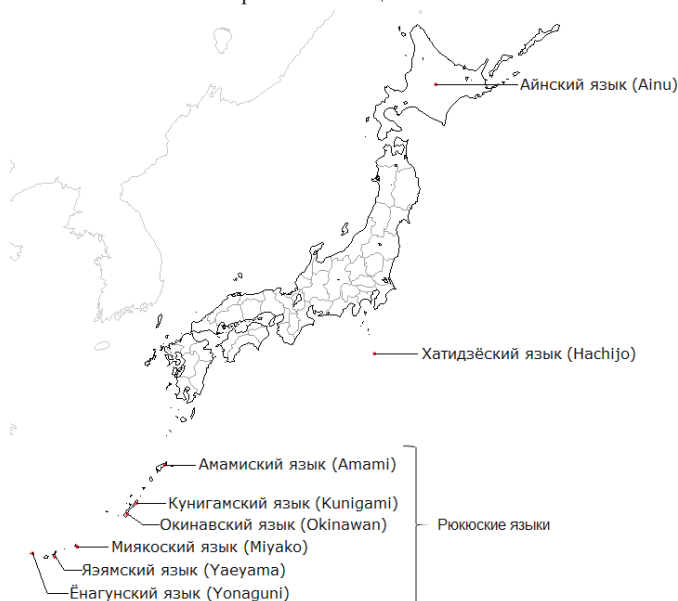

Схема 3: Степени опасности для языков (ЮНЕСКО 2009)⁶

Опасность	Передача языка между поколениями	Соответствующие языки
Благополучный язык (Safe)	Все поколения говорят на этом языке; передача этого языка между поколениями не прервано.	
Уязвимый язык (Vulnerable)	Большинство детей говорит на этом языке, но использование его ограничено в определённых областях (напр. дома).	белорусский язык
Опасность существует (Definitely endangered)	Дома детям этот язык не передаётся от родителей как родной язык.	хатидзёский язык, окинавский язык, амамиский язык, кунигамский язык, миякоский язык
Серьёзная опасность (Severely endangered)	На этом языке говорит старшее поколение (бабушки и дедушки); их дети понимают этот язык, но на нём они не разговаривают со своими детьми и между собой.	яэямский язык, ёнагунский язык

⁵ Эта карта сделана на основе [C. Moseley 2010: 48-51]

⁶ Эта таблица сделана на основе [C. Moseley 2010: 11-12].

Критическое положение (Critically endangered)	Самые молодые говорящие – пожилые люди, и они говорят на этом языке часто и редко.	айнский язык
Вымершие (Extinct)	Нет говорящих на этом языке.	

Сначала рассмотрим ситуацию айнского языка. Айнский язык – это язык коренного населения, которое называется Аину. Айны живут (жили) на Хоккайдо, Курильских островах и Сахалине⁷. Хотя в айнском и японском языках существует много общей лексики, уже доказан тот факт, что айнский язык не родственен японскому [Tamura 1988: 8]⁸. В Японии айнский считается отдельным языком. По подсчётам ЮНЕСКО, в 2009 г. в Японии осталось всего лишь 15 носителей айнского языка [The Asahi Shimbun].

Что привело айнский язык к такому сложному положению? Это, прежде всего, ассимиляторская политика японцев в виде закона о защите коренных жителей Хоккайдо (北海道旧土人保護法⁹). Закон был издан Великой Японской Империей в 1899 г. и формально провозглашал “защиту бедных айнов”, но в реальности авторитарно конфисковывал земли айнов, запрещал рыбную ловлю и охоту¹⁰, народные традиции, принуждал говорить на японском языке в школе и общественной жизни, и даже предписывал выбирать японские имена. Из-за этой политики численность айнов резко уменьшилась, а оставшимся айнам пришлось перейти на японский язык, вследствие чего национальный колорит и уникальная культура были практически утрачены.

Этот дискриминационный закон был отменён в Японии только в 1997 г. Этому способствовал айнский активист Сигэру Каяно¹¹. Благодаря ему в 1997 г. в Японии был принят закон о продвижении айнской культуры и распространения знаний о традициях айнов (アイヌ文化の振興並びにアイヌの伝統等に関する知識の普及及び啓発に関する法律)¹². В рамках этого закона сейчас в Японии не только сами айны, но и некоторые японцы активно занимаются возрождением айнского языка¹³. Но, к сожалению, айны

⁷ Ещё говорят, что в прошлом айны жили и на северо-востоке Японии, так как там и теперь остаются многие названия местностей, происходящие из айнского языка [Tamura 1988: 7], [Sato 2011:15].

⁸ Например, многие географические названия на северо-востоке Японии, Хоккайдо, Курильских островах, а также многочисленная лексика рыбаков произошли из айнского языка [Tamura 1988: 7-8].

⁹ Слово «土人» (коренные жители), которое можно заметить в названии этого закона, имеет очень оскорбительный оттенок значения – «первобытные люди».

¹⁰ В то время рыбная ловля и охота были их единственными источниками дохода.

¹¹ 萱野茂 (Сигэру Каяно, 1926-2006) – аину, известный в Японии айнский культуролог, который посвятил всю свою жизнь сохранению айнской культуры и языка. Он работал не только в научной сфере, но и, в 1994-1998 г., в сфере политики – депутатом Верхней палаты парламента Японии, став первым в его истории депутатом айнского происхождения. Известно, что он первый говорил в парламенте на айнском языке, так как хотел, чтобы все узнали о том, что в Японии существует не только японский этнос.

¹² Этот закон признавал существование айнской культуры, однако не признавал аину отдельной нацией. Государство Япония официально признало аину отдельной нацией только в 2008 г.

¹³ Например, сейчас в разных местах на Хоккайдо открылись курсы айнского языка, по радио можно слушать уроки айнского языка и т. д. [Hara 2000: 265-266].

уже не говорят на айнском в повседневной жизни, а сам айнский язык находится под сильным лингвистическим влиянием японского языка (с точки зрения специфики фонетики, лексики, словоупотребления и т.д.).

Теперь рассмотрим ситуацию с хатидзёским языком¹⁴, на котором говорят на островах Хатидзё и Аогасима. Эти острова находятся на расстоянии около 300 км на юг от Токио¹⁵. Можно утверждать, что хатидзёский и японский языки родственные, но в Японии первый считается скорее диалектом японского языка, чем отдельным языком, хотя имеет достаточно отличий от стандартного японского языка¹⁶. Сейчас на островах остаётся несколько сотен говорящих на хатидзёском языке, но молодёжь и люди среднего возраста практически уже его не употребляют [Kanada 2011: 153]. История такова: после Второй мировой войны многие жители этих островов хотели уехать на заработки на главный остров Японии, и поэтому на островах поощрялось изучение стандартного японского языка. К тому же, после войны там быстро распространилось телевидение на стандартном японском языке. Так что большинство населения этих островов перешло на японский язык.

Остальные 6 языков, окинавский, амамиский, кунигамский, мякоский, язямский и ёнагунский, – это языки, на которых говорят на островах Рюкю, и, как упоминалось выше, они принадлежат к одной языковой группе – рюкюские языки. «Рюкю» – это название государства, существовавшего на этих островах в XV–XIX вв. Кроме приведенной выше, существуют и другие теории разделения рюкюских языков. Например, согласно теории Сатоси Нисиока, классификацию рюкюских языков можно представить следующим образом (см. Схема 4.).

Схема 4. Разделение рюкюских языков [Nishioka 2011: 205]

Как указано на схеме, рюкюские языки подразделяются на две основные группы: северные и южные. Амамиский, кунигамский и окинавский принадлежат к северным рюкюским (на схеме указано как «Амами», «Кунигами», «Окинава»), а мякоский, язямский и ёнагунский – к южным рюкюским (на схеме – «Мияко», «Язяма», «Ёнагуни»).

¹⁴ Кстати, известно, что в хатидзёском языке сохраняется немало особенностей древневосточного японского языка VIII века. Поэтому в Японии до сих пор хатидзёский язык считается очень ценным источником исследования истории японского языка.

¹⁵ Хотя эти острова находятся не очень далеко от Токио, хатидзёский язык существенно отличается от стандартного японского языка. Так как между Токио и этими островами очень быстрое морское течение, между ними было мало культурных связей.

¹⁶ Кстати, сами носители называют хатидзёский язык просто «島言葉» («островным языком»).

Уже доказано, что рюкюские языки – единственные языки, считающиеся родственными японскому. Вместе с тем, они так сильно отличаются от него, что носители рюкюских языков и носители японского языка совершенно не могут понять друг друга [Kamimura 1992: 772]¹⁷.

Стандартный, или литературный, рюкюский язык официально до сих пор не кодифицирован. Но по традиции окинавский считается стандартным рюкюским языком, так как на нём говорил высший социальный слой в бывшей столице государства Рюкю г. Сюри [Nishioka 2011: 204]. Сейчас меньше 50% людей на островах Рюкю владеют рюкюским языком [Ryukyusimposha 2011: 26], остальная часть жителей может только понимать его или же вовсе не владеет этим языком. Причина тут такая же, как и в ситуации с айнымским языком – ассимиляторская политика японской нации, которую вело государство Великой Японской Империи в конце XIX века. На островах Рюкю эта политика была особенно радикальной в школьном преподавании, о чём подробнее будет сказано далее.

8 названных языков сейчас признаны в международном масштабе исчезающими языками в Японии. Что касается этого факта, то ЮНЕСКО издавала «Атлас исчезающих языков в мире» 3 раза (1996 г., 2001 г., 2010 г.), но в изданиях 1996 г. и 2001 г. был включен только айнский язык как исчезающий в Японии [S.A.Wurme 1996], [S.A.Wurme 2001], [C.Mosley 2010]. Остальные 7 языков были включены только в самое последнее издание 2010 г., которое основывалось на «Списке исчезающих языков в мире» ЮНЕСКО 2009 г. Это включение ЮНЕСКО комментировала следующим образом: «Мы знаем тот факт, что в Японии эти 7 языков считаются диалектами, но, с точки зрения международного стандарта, разумно считать их отдельными языками» [The Asahi shimbun].

Таким образом, несмотря на то, что эти 7 языков считаются отдельными языками в международном масштабе, в Японии на них долго не обращали внимания, не говоря уже об их статусе как исчезающих. Можно сказать, что такая ситуация – отличительная черта проблемы исчезающих языков в Японии. Ещё, как было указано выше, одна из важных причин исчезновения языков в Японии (кроме хатидзёского) – это ассимиляторская политика японской нации.

3. История лингвистического ассимиляторства и текущая языковая ситуация на островах Рюкю

Острова Рюкю сейчас территориально относятся к Японии как префектура Окинава¹⁸. Но до конца XIX века там существовало отдельное государство, которое называлось «Рюкю». Рюкю имеет многолетнюю историю: само название было упомянуто уже в VII веке в книге Суй¹⁹. В начале XV века острова Рюкю объединились в одно государство. Оно активно занималось торговлей с Японией, Китаем, Кореей и другими государствами и весьма процветало. Во времена Рюкю литературный рюкюский язык не был офици-

¹⁷ В свою очередь сами рюкюские языки делятся на различные группы, которые значительно отличаются между собой, поэтому носителям этих языков трудно понять друг друга. Кажется, именно из-за таких значительных отличий ЮНЕСКО считает 6 рюкюских языков отдельными языками.

¹⁸ Только остров Амами (самый северный остров на островах Рюкю, на котором живут носители амамиского языка) сейчас принадлежит префектуре Кагосима.

¹⁹ Официальная историческая летопись китайской династии Суй, и одна из 24 книг Династийных историй императорского Китая.

ально кодифицирован, но официальные документы, художественная литература часто писались на рюкюском с азбукой хирагана²⁰ и иероглифами²¹.

В начале XVII века на острова Рюкю вторглись даймё²² Симазду из Сацумы²³. Из-за этого в 1609 г. Рюкю попало под власть Японии в качестве зависимой от Сацумы страны. Но руководство Сацумы не могло проявить свою мощь, так как государство Рюкю ещё сохраняло собственное могущество и тесно общалось с Китаем. Можно сказать, в то время Рюкю практически в равной степени относилось и к Японии, и Китаю.

В конце XIX века в Японии образовалось новое государство – Великая Японская Империя (ВЯИ), и в 1872-1879гг. оно проводило политику «Распоряжение Рюкю» (琉球処分). Это была политика присоединения островов Рюкю к Японии, вследствие чего государство Рюкю было упразднено, а вместо него создана префектура Окинава. Чтобы японизировать острова Рюкю, государство ВЯИ запретило префектуре Окинава (Рюкю) общаться с Китаем и начало ассимиляторскую политику, принуждая поклоняться японскому императору и получать образование на «языке страны» (国語).

Несмотря на то, что в Японии говорят не только на стандартном языке, «язык страны» обозначает только стандартный японский язык. Это сочетание появилось после создания ВЯИ. В то время Япония быстро развивалась как современное национальное государство, и возникла необходимость объединить жителей всей территории Японии в одну «японскую нацию». В этом объединении единый общий японский язык считался одним из самых важных составных элементов нации. На таком фоне стандартный японский язык стал называться «языком страны» как единственный язык для жителей Японии. Особенно на Окинаве, чтобы все жители считали острова Рюкю частью Японии, сочетание «язык страны» использовалось как единственное официальное название для стандартного японского языка [Oguma 2000: 58]. Но в повседневной жизни жители Окинавы называли «язык страны» «токийским языком» (東京語), «нормальным языком» (普通語) и др [Kajimura 2006: 1].

Образование на «языке страны» на Окинаве началось с учреждения педагогического училища в 1880 г. После этого стали открываться также многие начальные школы на «языке страны». В школьном преподавании уровень овладения «языком страны» считался уровнем цивилизованности и преданности государству Япония (ВЯИ). Поэтому для школы было идеальным, чтобы школьники избегали своих родных языков (рюкюских) и говорили только на стандартном японском языке [Oguma 2000: 61-62]. Во многих школах на Окинаве существовало даже наказание за то, что дети говорили на рюкюских языках. Это наказание называлось «доска диалектов» (方言札): если школьник нечаянно заговорит на одном из рюкюских языков, то на его шею вешали доску с надписью «диалект», и он наказывался учителем. При таком школьном преподавании дети постепенно начинали считать рюкюские языки постыдными, грубыми и неправильными и уже сами старались говорить только на стандартном японском языке.

²⁰ Хирагана – японская слоговая азбука, одна из составляющих японской письменности.

²¹ Например, самое известное рюкюское литературное произведение «Оморосауси», составленное в XVI – XVII вв., написано иероглифами и хираганой [Higa 2006: 111].

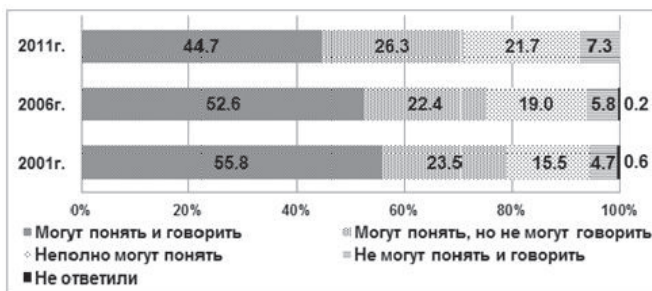
²² Японский феодальный князь.

²³ Сацума (薩摩) – один из феодальных кланов в Японии XVII-XIX вв. Его территория в принципе совпадает с теперешней префектурой Кагосима.

Во время второй мировой войны, чтобы избавиться от социальной отсталости, не только дети, но и многие взрослые жители Окинавы старались перейти на японский язык. Кроме того, ещё в конце войны численность населения на Окинаве резко уменьшилась, так как с апреля по июнь 1945 г. более 120,000 жителей погибли в ожесточённых сухопутных сражениях с армией США²⁴.

После войны острова Рюкю стали оккупированной территорией армии США, которая военным путем реквизировала многие земли жителей Окинавы, чтобы устроить свои военные базы. Американские солдаты часто прибегали к насилию над жителями Окинавы, особенно над женщинами [Higa 2006: 139-140]. При таком жестоком управлении США жители Окинавы сами жаждали «вернуться» в Японию. Так как после войны в Японии было создано новое государство с «пацифистской конституцией»²⁵, то сами жители Окинавы не только поощряли изучение японского языка, но и строго проводили в школах наказание «доской диалектов» на всех островах Рюкю.

Схема 5: Уровень владения рюкюскими языками (самооценка)²⁶

В 1972 г. острова Рюкю «вернулись» в Японию как префектура Окинава²⁷ и после этого политика «уничтожения» рюкюских языков в принципе исчезла. Примерно с 1990 г. люди постепенно стали изменять свое отношение к рюкюским языкам. Сейчас в Японии изданы различные учебники рюкюских языков, в разных местах открыты языковые курсы, и некоторые даже пробуют писать художественную литературу и научные книги на рюкюских языках²⁸. Однако, как было сказано выше, из-за школьного преподавания на стандартном японском языке численность носителей рюкюских языков уменьшилась. Текущая языковая ситуация на Окинаве на основе данных опросов 2001г., 2006г. и 2011г. следующая (см. Схема 5).

²⁴ В то время численность населения на Окинаве была около 570,000, это значит, что более 20% населения Окинавы погибло за 3 месяца.

²⁵ Как известно, в Конституции Японии, которую приняли после войны, зафиксировано невступление в войну и неиницирование военного конфликта, а также невладение военной силой.

²⁶ Эта диаграмма составлена на основе опросов [Ryukyusimposha 2001: 20], [Ryukyusimposha 2006: 26], [Ryukyusimposha 2011: 26], которые были проведены с 2000 жителей старше двадцати лет, проживающими в префектуре Окинава. Поэтому сюда не включены данные о жителях на островах Амами (см. Сноска 18).

²⁷ Однако многие военные базы до сих пор остаются на Окинаве.

²⁸ Самый известный деятель в этой сфере –比嘉清 (Киёси Хига, род. в 1948 г.).

Как видно на этой схеме, численность людей, которые владеют (могут понять и говорить) на рюкюских языках, постепенно уменьшается, зато количество людей, которые могут только понять или совсем не владеют языком, постепенно увеличивается. Более подробно о ситуации с разновозрастными людьми, которые владеют рюкюскими языками, говорит следующая диаграмма (см. Схема 6).

Схема 6: Пропорции владеющих рюкюскими языками в разных возрастах (2011г.)²⁹

На схеме чётко видно, что чем люди старше, тем больше среди них владеющих рюкюскими языками. Многие люди в возрасте старше восьмого десятка хорошо владеют языками, но в возрасте третьего и четвёртого десятков языками владеет только около 10%. На основе этой схемы можем сказать, что передача рюкюских языков между поколениями в Окинаве понемногу прекращается.

Есть ещё интересный социолингвистический факт: сейчас на островах Рюкю широко распространена смешанная речь из японского и рюкюских языков. Особенно известна окинавско-японская смешанная речь, которую называют «утинаяматогути»³⁰. «Утинаяматогути» появилась в процессе лингвистической японизации острова Окинава, и ее можно считать одним из креольских языков³¹.

4. Общие проблемы рюкюских языков и белорусского языка

Как было изложено выше, на островах Рюкю с конца XIX века дети в школах отстраивались от рюкюских языков из-за психологического давления (напр., оскорбительное наказание «доска диалектов»). Кажется, такая ситуация похожа на ситуацию с белорусским языком в государственных школах Беларуси. Положение белорусскоговорящих де-

²⁹ Эта диаграмма составлена на основе опроса [Ryukyusimposha 2011: 26].

³⁰ «Утина» обозначает «Окинава» на рюкюских языках, «ямато» - это другое название японской нации (на рюкюских и японском) и «-гути» обозначает «речь» на рюкюских языках.

³¹ Обычно креольские языки характеризуются смешением неродственных языков. Но 狩俣 [Karimata] считает, что можно назвать «утинаяматогути» креольским языком на том основании, что носители рюкюских языков и японского языка не могут понять друг друга, рюкюские языки сильно отличаются фонетикой и грамматикой от японского языка; раньше на рюкюских языках говорили в отдельном государстве Рюкю. [Karimata 2008: 5]

тей в школе во времена Российской империи изложено в публицистической статье Якуба Коласа 1906 г. «Беларуская мова ў казённой школе» [Колас 1976]. Суть такова: если белорусскоговорящий ребенок поступил в казённую школу и там говорил на своём языке, то над ним и его речью насмехался не только учитель-россиянин, но и сами ученики-беларусы. В итоге это вело к тому, что он начинал ненавидеть свой язык и переходил на русский. В этом отношении можем говорить, что ситуация с белорусским языком и ситуация с рюкюскими языками похожие и имеют общую проблему в истории школьного преподавания.

Во-вторых, вопрос «язык или диалект?» – это тоже общая проблема. Как указано выше, рюкюские языки долго считались диалектами японского языка. Белорусский язык сейчас является отдельным государственным языком, но до кодификации его в начале XX века считался скорее «наречием» русского языка, чем отдельным языком [Коряков 2002: 27]³². Ответить на вопрос «язык или диалект?» непросто, потому что у самих терминов «язык» и «диалект» нет конкретных определений, и нередко эта проблема приобретает националистическую окраску. Но, как утверждает 比嘉 [Higa 2006: 47-72], слово «диалект» произвольно давало ощущение неизысканной местной речи. Может быть именно это отталкивало беларусов и жителей островов Рюкю от активного говорения на своих родных языках.

В-третьих, другие названия для японского языка, употребляемые жителями на островах Рюкю, и для русского языка белорусами – это тоже что-то общее в ситуациях рюкюских и белорусского языков. Как говорилось выше, жители островов Рюкю называли стандартный японский язык «токийским языком», «нормальным языком» и др. В Беларуси тоже некоторые белорусы называют русский язык «маскальской мовой» или «нормальным языком». Кажется, названия «токийский язык» и «маскальская мова»³³ символизируют какое-то чуждое отношение людей на островах Рюкю к японскому языку и также отношение белорусов к русскому языку, так как город Токио находится далеко от центра островов Рюкю, а город Москва – далеко от центра Беларуси. А ещё название «нормальный язык», кажется, хорошо символизирует ситуацию, при которой людям на островах Рюкю пришлось считать стандартный японский язык «нормальным», или «естественным», а также ситуацию, при которой белорусам пришлось считать таковым русский язык, хотя они воспринимали эти языки как чужие. Сейчас они уже считают, соответственно, японский и русский языки «нормальными» бессознательно, но нам важно выяснить, как «вбивалось» такое мнение в головы людей на островах Рюкю и в Беларуси. Это тоже важная общая проблема.

³² Но и до кодификации уже некоторые исследователи считали название «наречие» неподобающим для белорусского языка. Например, Е. Ф. Карский в своей статье «Что такое древнее западно-русское наречие?» (1893г.), высказал следующее: «...как же удобнее назвать старое западнорусское наречие? Называть его «языком русским», без всякой прибавки, неудобно потому, что этим словом мы обозначаем лишь общее понятие – единого русского языка, подразделяя его на наречия... Вследствие указанного обстоятельства, по преобладанию в нем элементов белорусской речи, и называть его следует белорусским языком, прибавляя разве для отличия от современного белорусского наречия название старого» [Карский 1962: 261-262].

³³ Сейчас название «маскальская мова» используются в Беларуси некоторыми людьми, демонстрирующими негативное отношение к русскому языку. Но здесь нам хотелось бы обратить внимание не столько на это, сколько на тот факт, что в названии присутствует топоним «Москва».

В заключение, проблема смешанной речи – это тоже интересная общая проблема. Как было сказано выше, сейчас на островах Рюкю широко говорят на смешанной речи японского и рюкюских языков, и особенно известна «утинаяматогути», окинавско-японская смешанная речь. В Беларуси, как известно, тоже разговаривают на смешанной речи, называемой «трасянка». Проблемы, связанные с «трасянкой» и «утинаяматогути», можем рассматривать как проблему креольских языков. Во многих предыдущих работах в этой сфере исследовались креольские языки, в основе которых лежит смешение неродственных языков, поэтому сравнение таких креольских языков с «трасянкой» и «утинаяматогути» может открыть нам новые горизонты в этой сфере³⁴.

5. Выводы

Как говорилось выше, проблемы исчезающих языков в Японии характеризуются двумя отличительными чертами: большинство исчезающих языков долго не считались отдельными языками; причина исчезновения языков в Японии – ассимиляторская политика японской нации в конце XIX века. Особенно эта проблема касается рюкюских языков. Рюкюские языки в Японии долго рассматривались только как диалекты японского языка. Но с 90-х годов в обратились к проблемам их исчезновения, а после признания этого факта ЮНЕСКО в 2009 г. проблема эта привлекла международное внимание. Проблемы белорусского языка после распада Советского Союза также непрерывно привлекают внимание людей разных стран.

Несмотря на то, что рюкюские языки и белорусский язык принадлежат к разным языковым группам, между языковыми ситуациями и проблемами рюкюских языков и белорусского языка есть несколько общих черт. Думается, это значит, что у японцев и белорусов есть замечательная возможность сотрудничать, обсуждая эти проблемы.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. 朝日新聞社[The Asahi shimbun] 「世界2500言語消滅危機、ユネスコ「日本は8言語対象」」 『朝日新聞』 2009年2月20日朝刊
2. 小熊英二[OGUMA Eiji]. 2000. 「日本の言語帝国主義」 『言語帝国主義とは何か』 藤原書店. pp.55-65.
3. 梶村光郎[KAJIMURA Kotaro]. 2006. 「沖縄の標準語教育史研究：明治期の綴方教育を中心に」 『琉球大学教育学部紀要』 68. pp.1-11
4. 加藤正信[KATO Masanobu]. 1989. 「日本語：III-6）現代日本語：方言」 『言語学大辞典 第2巻 世界言語編（中）』 三省堂. pp.1757-1772.
5. 金田章宏[KANADA Akihiro]. 2011. 「八丈方言：古代東国方言のなごり」 『日本の危機言語：言語・方言の多様性と独自性』 北海道大学出版会. pp.153-169.
6. 上村幸雄[KAMIMURA Yukio]. 1992. 「琉球列島の言語：0）総説」 『言語学大辞典 第4巻 世界言語編（下-2）』 三省堂. pp.771-814.

³⁴ Трудно ответить на вопрос, можно ли назвать креольским языком «трасянку». Но, как указано в сноске 31, уже существует утверждение, что креольским языком можно назвать «утинаяматогути», который происходит от родственных языков. Это утверждение основывается на значительном различии между рюкюскими и японским языками. Белорусский язык тоже достаточно отличается фонетикой, грамматикой, лексикой и др. от русского языка. Поэтому мы полагаем, что «трасянку» тоже можно считать креольским языком.

7. かりまた しげひさ [KARIMATA Shigehisa]. 2008. 「トン普通語・ウチナーヤマ トググチはクレオールか：琉球・クレオール日本語研究のために」 沖縄国際大学『南島文化』30. pp.55-65.
8. 佐藤知己[SATO Tomomi]. 2011. 「アイヌ語の研究」 『日本の危機言語：言語・方言の多様性と独自性』 北海道大学出版会. pp.15-37.
9. 田村すず子[TAMURA Suzuko]. 1988. 「アイヌ語」 『言語学大辞典 第1巻 世界言語編（上）』 三省堂. pp.6-94.
10. 西岡敏[NISHIOKA Satoshi]. 2011. 「琉球語：「シマ」ごとに異なる方言」 『日本の危機言語：言語・方言の多様性と独自性』 北海道大学出版会. pp.203-229.
11. 原聖[HARA Kiyoshi]. 2000. 「少数言語復興運動の日欧比較」 『言語帝国主義とは何か』 藤原書店. pp.261-271.
12. 比嘉清[HIGA Kiyoshi]. 2006. 『うちなあぐち賛歌』 三元社.
13. 琉球新報社(編)[Ryukyusimposha]. 2001. 『沖縄県民意識調査報告書2001』 琉球新報社
14. 琉球新報社(編)[Ryukyusimposha]. 2006. 『沖縄県民意識調査報告書2001』 琉球新報社
15. 琉球新報社(編)[Ryukyusimposha]. 2011. 『沖縄県民意識調査報告書2001』 琉球新報社
16. Stephen A. Wurme. ed., Theo Baumann. cartographer 1996. *Atlas of the world's languages in danger of disappearing.*, Paris: UNESCO Publishing/ Canberra: Pacific Linguistics.
17. Stephen A. Wurme. ed., Ian Heyward. cartographer 2001. *Atlas of the world's languages in danger of disappearing.* 2nd ed., rev., enl. and updated, Paris: UNESCO Publishing.
18. Christopher Moseley. ed., Alexandre Nicolas. cartographer. 2010. *Atlas of the world's languages in danger.* 3rd ed., entirely rev., enl. and updated, Paris: UNESCO Publishing.
19. Карский Е.Ф. Что такое древнее западнорусское наречие? // Труды по белорусскому и другим славянским языкам. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1962. – С. 253-262.
20. Коряков Ю.Б. Языковая ситуация в Беларуси и типология языковых ситуаций: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Ю.Б. Коряков; Московский гос. ун-т им. М.В. Ломаносова. – М., 2002.
21. Колас Я. Беларуская мова ў казёнай школе // Зб. твораў у 14 т. – Мн.: Мастацкая літаратура, 1976. – Т. 12. – С. 303-305.

ПРЕДМЕТНО-ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ КУЛЬТУРНО МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ В ЯПОНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗКАХ

У статті розглядаються особливості функціонування та основні прийоми перекладу культурно маркованої лексики. Запропоновано предметно-тематичну класифікацію культурно маркованої лексики японських народних казок.

Ключові слова: японські народні казки, культурно маркована лексика, реалії, національно-мовна картина світу, предметно-тематична класифікація.

Одним з пріоритетних напрямків лінгвістичних досліджень останніх років є вивчення національно-мовних картин світу. Сучасні когнітивні й лінгвокультурологічні студії спрямовані на опрацювання проблем лексичної семантики та культурно маркованих явищ лексико-фразеологічного мовного рівня як носія культурної інформації. Дослідженню етнокультурного шару лексики, особливостям його класифікації, функціонування та перекладу присвячені численні роботи мовознавців (Є. Верещагін, І. Голубовська, Р. Зорівчак, В. Костомаров, М. Кочерган, О. Снитко, О. Тупиця, Н. Хіль, та ін.). На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки зростає інтерес лінгвістів до комплексу проблем, пов'язаних з вивченням тих властивостей мови, які виходять за межі її зовнішньої структурно-знакової сторони. Такі властивості зустрічаються насамперед у лексико-семантичній сфері мови, особливо в тій частині лексики, яка пов'язана з національно-культурною специфікою певного народу.

Протягом століть філософи і лінгвісти звертали увагу на той факт, що мова тісно пов'язана з дійсністю, суспільством, цивілізацією, культурою. Завдяки своїй кумулятивній функції вона є справжнім дзеркалом національної культури, відбиває її, закріплює в собі та передає надзвичайно великий обсяг знань і досягнень пізнавальної діяльності людей, особливості національної психології та менталітету. Одне й те саме повідомлення може викликати зовсім різні реакції, або змалювати різні образи у свідомості представників різномовних культур.

Поняття «культурно маркована лексика» («національно маркована лексика») належить до безеквівалентної лексики. Поряд з цим у мовознавстві існують такі поняття як «фонова лексика», «лакуна», «реалія», «екзотизм», «етнографізм», «варваризм» тощо. Наявність такої значної кількості термінів на позначення лексичних одиниць з культурним компонентом у семантиці зумовлена відсутністю одностайної думки серед мовознавців щодо класифікації культурно маркованої лексики. З позицій культурологічно і країнознавчо орієнтованої лінгвістики було зроблено низку вдалих спроб осмислити специфіку фіксації культурно значущих феноменів у формі мовних знаків, зокрема в лексичі. Так, теоретики радянського лінгвокраїнознавства В. Костомаров та Є. Верещагін виділяють два основні розряди лексики з національно-культурним компонентом зна-

чення: безеквівалентну та фонову лексику, яку, в свою чергу, поділяють на сім груп слів: 1) “советизми”; 2) слова нового побуту; 3) найменування предметів і явищ традиційного побуту; 4) історизми; 5) лексика фразеологізмів та афоризмів; 6) фольклорна лексика; 7) слова неросійського походження [Верещагин, Костомаров 1990, 45 – 51].

М. Зінов’єва запропонувала класифікацію мовних одиниць з національно-культурним компонентом у семантиці за ступенем насиченості слів національним колоритом та належністю таких слів до власних чи загальних назв сучасної російської мови. Дослідниця виділяє: 1) безеквівалентні слова; 2) фонові слова; 3) антропоніми; 4) топоніми; 5) фразеологізми; 6) конотативну лексику; 7) афоризми [Зиновьева 2000, 23].

Б. Гдовська класифікувала лексику з країнознавчим потенціалом і серед лексем-носіїв яскравої національно-культурної своєрідності розглядає: 1) безеквівалентну лексику; 2) конотативну лексику; 3) фонову лексику; 4) ономастичну лексику [Гдовська 1993, 40].

Частотність вживання культурно маркованої лексики у тексті залежить від змісту, стилю твору, задуму автора тощо. Культурно маркована лексика виступає важливою складовою образності тексту, сприяє його емоційно-експресивній забарвленості, створює етнічну картину світу та підкреслює національний колорит.

Народна казка – приклад художнього твору, в якому кількість уживаних слів із національно-культурним компонентом надзвичайно висока. Адже сама назва «народна» казка передбачає безпосередній зв’язок із національною культурою та світоглядом. Шар етнокультурної лексики представляє матеріальну й духовну культуру народу: номени частин обійстя та хати, речей побуту, традиційної кухні, одягу та взуття, зброї, традиційних музичних інструментів, ігор, танців, міфічних істот, фольклорних героїв, географічних місць тощо. Наявність культурно маркованої лексики підкреслює національну специфіку мови народної казки і допомагає читачу зануритись в атмосферу казкового оповідання, відчувти неповторне етнічне забарвлення. Так, читаючи українські народні казки, ми неодмінно зустрінемо такі слова як: свитка, карбованець, рушник, борщ, вареники, бандура, призьба тощо. У турецьких казках не обійдеться без таких реалій як *падишах* (титул іранських царів), *візир* (міністр, радник падишаха), *хекім* (лікар), *намаз* (мусульманська ритуальна молитва), *медресе* (мусульманська духовна школа), *дервіш* (подорожуючий монах), *куруш* (монета «піастр», складає одну сотню турецької ліри), *ефенді* (пан), *ханım* (пані), *шербет* (фруктовий напій і вигляді сиропу) тощо.

Японські народні казки вже добре відомі нашому читачеві. Звісно такі слова як *самурай*, *саке* та *суші* вже сприймаються як добре знайомі. Проте зустрічається чимало інших реалій, пов’язаних з різними аспектами японської культури, і можуть бути незрозумілі реципієнту, а отже становлять найбільшу складність при перекладі.

Предметно-тематична класифікація – найбільш уживаний в лексикології спосіб об’єднання слів на основі логіко-поняттєвих спільностей. Така класифікація дає змогу дослідникові зробити загальний огляд лексики для опису словникового складу мови, установити зв’язки між номенами та тими явищами, які вони позначають. За визначенням Ф. Філіна, лексико-тематичні групи – це “об’єднання слів, що ґрунтується не на лексико-семантичних зв’язках, а на класифікації самих предметів і явищ” [Філін 1977, 144]. Якщо в основі лексико-семантичних груп лежать внутрішньомовні семантичні зв’язки лексем, то головною ознакою предметно-тематичних груп є зв’язки між предметами і явищами позамовної дійсності та поняттями, з ним пов’язаними. Проблема єдиної кла-

сифікації культурно маркованої лексики залишається невирішеною, проте в основу всіх наявних класифікацій покладено предметний принцип.

У наведену тематичну класифікацію культурно маркованої лексики народних казок Японії увійшли як номени предметів і явищ японської матеріальної і духовної культури, які не можна співвіднести з предметами і явищами української і загальноєвропейської культури у зв'язку з їхньою відсутністю (реалії), так і слова, що позначають подібні предмети і явища, але семантично співвідносяться лише частково, тобто різняться на рівні прототипів або своєрідних культурних фонів (фонова лексика або слова з різними прототипами). Багато наведених лексем також мають яскраві культурні конотації.

Міфічні істоти

Аманоодзю 天邪鬼 – один з *йокаїв* – демонів у японській міфології.

Каппа 河童 – у японській міфології різновид водяників. Зовнішньо – потворний хлопчик із жаб'ячою шкірою та перетинками між пальцями. На маківці у *каппи* – овальне поглиблення, постійно має бути наповнене водою, інакше *каппа* втрачає свою чарівну силу. Любить небезпечно жартувати з людьми, затягувати їх у воду. Вважалося, якщо спіймати *каппу*, він виконає будь-яке побажання.

Нуші 池の主 – дух непроточних водоймищ, величезний павук або змії, здатний приймати людську подобу. Вважалося, що людині не можна ставати над виром так, щоб тінь падала на воду, інакше її утягне *нуші*.

Оні 鬼 – японські чорти. Мають людську подобу, рот до вух, гострі ікла, на голові – бичачі роги, на стегнах – пов'язку зі шкіри тигра. Володіють магічною силою, буйного норову.

Тенту 天狗 – у японській міфології чудовисько у вигляді величезного чоловіка з червоним обличчям, довгим носом та крилами, У більш ранніх віруваннях це істота, подібна ворону, з тілом людини, дзьобом, круглими блискучими очима, маленькою головою, схожою на пташину, великими крилами та кігтями. Живе у старих деревах. У пізніх казках нагадує лісовика. Любить лякати перехожих та лісорубів.

Фунадама 船だま – дух-покровитель корабля.

Хоо 鳳凰 – у японській міфології – фантастичний птах із головою курки, шиєю змії, клювом ластівки, спиною черепахи й хвостом риби. Її крила пофарбовані у п'ять кольорів. Ушановувалась як символ щасливого передвістя.

Божества буддійського та синтоїського пантеону

Аміда 阿弥陀 – одне з найшановніших божеств у японській міфології, володар «чистої землі», куди потрапляють праведники.

Дайкоку 大黒 – у японській міфології бог щастя, багатства і здоров'я. Зазвичай зображується добродушним товстуном із мішком рису, перекинутим через плече.

Джидзо 地藏 – японське божество, покровитель дітей та подорожніх. Спасає грішних після смерті та позбавляє від страждань у пеклі.

Ебісу 恵比寿 – у японській міфології один з семи божеств щастя. Бог багатства й торгівлі. Спочатку його вшановували як божество багатого улову – звідси його зображення з рибою під пахвою та з вудкою на плечі.

Емма 閻魔 – у японській міфології – властитель царства мертвих, який зважає дурні і добрі вчинки померлих і визначає міру покарання. Може помилувати людину й відправити її назад на землю.

Інарі 稻荷 – божество «п'яти злаків», пізніше вшановувалось як те що приносить збагачення і вдачу у торгових справах. Могло приймати подобу лисиці.

Каннон 観音 – богиня – заступниця, здатна до перевтілень. Найпопулярніші з її іпостасей: *Джюітімен Каннон* – «одинадцятилика Каннон», *Бато Каннон* – «Каннон з головою коня», *Сенджю Каннон* – «тисячерука Каннон».

Компіра 金毘羅 – бог – покровитель моря у японській міфології.

Ніо-сама 仁王様 – міфічний підкорювач демонів. Дві його статуї зазвичай встановлюють по обидва боки від входу до буддійського храму як своєрідних стражів.

Хачіман 八幡 – у японській міфології бог – покровитель воїнів.

Календарно-побутова обрядовість (звичай, ігри, танці тощо)

Гіон-мацурі 祇園祭 – одне з найяскравіших свят Кіото. Святкується з 1869 р., коли масове звертання у храм *Гіония* врятувало місто від епідемії чуми.

Обон お盆 – день поминання померлих у Японії. У цей ден узвичаєно відвідувати могили родичів, готувати багато різноманітних страв, веселитись, щоб улестити душі пращурів.

Санкін-котай 参勤交代 – звичай, згідно якого крупні феодали зобов'язані були проводити при дворі шьогуну кожен другий рік.

Сецубун 節分 – останній день зими за японським місячним календарем.

Сугороку 双六 – новорічна дитяча гра – різновид трик-траку(нардів), чи «гуська» [Умебаясі 2012, 78].

Тенто-ненбуцу 天道念仏 – звичай промовляти молитви, дивлячись на захід сонця, на *Хіган* (свято поминання померлих предків). *Хіган* – «інший берег», згідно з буддійським ученням, земний і потойбічний світи розділені рікою. Сонце заходить на захід, де, згідно з уявленнями японців, розташований рай, тому існує звичай дивитися в цей день, як сонце опускається в рай і промовляти молитву *тенто-ненбуцу* (*тенто* – «сонце», *ненбуцу* – «молитва») [Умебаясі 2012, 119-120].

Нарікідзе 成木責め – обряд «лякання дерева». Обряд полягає в тому, що стовбур дерева б'ють палицею або колють ножом і розсічені місця замазують кашею. У такий спосіб дерева змушують давати хороший урожай. Зазвичай лякають фруктові дерева: грушу, персик, хурму. Б'є дерево голова сім'ї, промовляючи «Даватимеш хороший урожай чи ні? Якщо ні, то я тебе зрубаю!» І хтось інший відповідає замість дерева: «Даватиму!». Раніше в деяких регіонах цією самою палицею хлопчики били жінок по сідницях, щоб ті народжували здорових дітей. Цей обряд називається *Йоме-татакі* – 嫁叩き (*йоме* – «наречена», *татаку* – «бити») [Умебаясі 2012, 91].

Частини обійстя та хати

Генкан 玄関 – прихожа у традиційній японській оселі, при вході у яку потрібно зняти взуття і залишити його біля порогу.

Шьоджі 障子 – розсувні дерев'яні рами у японській оселі, обклеєні папером. Правлять за вікна і кімнатні перегородки.

Побутові речі

Джюбако 重箱 – набір дерев'яних ящиків, вкритих лаком, під однією кришкою для різних страв.

Котацу 炬燵 – жаровня над якою встановлюється решітка, зверху вкривається ватною ковдрою, щоб гріти ноги.

Хібачі 火鉢 – переносна жаровня, поширений вид опалення у японській оселі.

Футон 布団 – товста ватна ковдра, яка розкладається на ніч на циновках, а вдень прибирається у стінну шафу.

Одяг та взуття

Гета 下駄 – дерев'яні сандалі без задника з двома поперечним підставками.

Дзукін 頭巾 – капюшон від дощу та вітру.

Камішімо 袴 – костюм самурая; складається з куртки без рукавів (*катагіну*), й широких штанів у вигляді спідниці з жорсткими складками (*хакама*), які вдягались зверху на нижнє кімоно.

Каса 笠 – широкий плетений капелюх.

Кеса 袈裟 – деталь одягу буддійського священика. Шматок тканини, перекинута через праве плече і пропущена під лівою рукою.

Обі 帯 – широкий жіночий різноколірний пояс, що зав'язується на спині великим бантом.

Страви традиційної кухні

Місо 味噌 – переброджена паста з соєвих бобів із додаванням ячменя й рису. Довго зберігається й використовується для приготування супів і консервування овочів та риби.

Мочі 餅 – рисові коржики, святкова страва.

Нігірімеші 握り飯 – колобки, пампушечки з рисового тіста з начинкою із солених слив, прянощів або риби, посипані кунжутним насінням або загорнуті у листя сушених водоростей.

Сашімі 刺身 – сира нарізана шматочками риба, яку у Японії подають на закуску.

Тофу 豆腐 – м'який сир із соєвих бобів.

Умані うま煮 – рис або м'ясо птиці, зварені з коренем лотоса, паростками бамбука, бататом і приправлений соєвим соусом.

Традиційні музичні інструменти

Біва 琵琶 – струнний щипковий музичний інструмент, на якому мелодія виконується правою рукою.

Кото 琴 – стародавній щипковий тринадцяти струнний музичний інструмент.

Шямісен 三味線 – щипковий трьохструнний музичний інструмент лютневого типу.

Одиниці виміру

Момме 匁 – одиниця виміру ваги, дорівнює 3, 75 кг.

Мон 文 – старовинна дрібна монета.

Камме (або кан) 貫 – одиниця виміру ваги, дорівнює 3, 75 кг.

Кен 間 – одиниця виміру довжини, дорівнює 1,8 м.

Коку 石 – одиниця виміру ємкості для зерна, дорівнює 180 л.

Рі 里 – одиниця виміру довжини, дорівнює 3,93 км.

Рьо 両 – старовинна японська золота і срібна монета.

Сен 錢 – дрібна монета, одна сота ієни.

Тан 反 – одиниця виміру тканини, дорівнює 3,79 м, а також одиниця виміру земельної площі, дорівнює приблизно 0,1 га.

То 斗 – одиниця виміру ємкості, дорівнює 18 л.

Хіро 尋 – одиниця виміру довжини, дорівнює 18,2 м.

Чьобо 町歩 – одиниця виміру земельної площі, дорівнює 0,992 га.

Чьо 町 – одиниця виміру довжини, дорівнює 109 м.

Шяку 尺 – одиниця виміру довжини, дорівнює 30,3 см.

Шьо 升 – одиниця виміру ємкості, дорівнює 1,8 л.

Адміністративно-територіальний устрій, топоніми

Асо 阿蘇山 – вулкан у середній частині острова Кюсю (1592 м).

Едо 江戸 – стара назва Токіо, означає «річкові ворота», побутувала до революції Мейджі 1868 р.

Ісе 伊勢 – місцевість у старому культурному центрі Японії, де знаходяться стародавні синтоїські храми.

Мацумае 松前 – феодалне князівство, яке займало острів Хоккайдо.

Сірагі (Силла) 新羅 – корейське князівство (57 р. до н. е. – 918 р. н. е.).

Місцеві рослини

Енокі 榎 – залізне дерево.

Мідзукі 水木 – декоративне дерево.

Міскант (сусуки) 薄 – висока (до 2м) трав'яниста рослина японських рівнин з верхівкою у вигляді мітелки.

Криптомерія (суґі) 杉 – вічнозелене хвойне дерево з ярусним розташуванням гілок і серпоподібно вигнутою м'якою хвою. Одне з найулюбленіших японцями дерев.

Уцугі 空木 – декоративний чагарник.

Соціально-політичні реалії

Дайдзін 大臣 – міністр.

Дайкан 代官 – урядовий чиновник у феодалній Японії, який відповідав за збір податей у сільській місцевості.

Керай 家来 – васал на службі у самурая більш високого рангу.

Ойран 花魁 – продажна жінка.

Чьоро 長老 – старший робітник.

Мовленнєвий етикет

Ошьо-сама 和尚様 – шанобливе звертання до настоятеля буддійського храму.

Мікадо 帝 – титул імператора Японії.

Сан さん – суфікс ввічливості, який додається до імені ті відповідає українському звертання «пан», «пані».

Сама 様 – суфікс ввічливості, який додається до імені бога, шляхетної або шанованої людини, відповідає українському «шановний».

Хіме 姫 – суфікс ввічливості, який додається до імені шляхетної дівчини.

Ми висвітлили найуживанішу культурно марковано лексику японських народних казок. Звісно, ця класифікація не може претендувати на повноту викладу, зважаючи на багатогранність і унікальність японської культури. Проте вона унаочнює найвиразніші й найцікавіші для іноземця сфери культурного життя японців.

Переклад культурно маркованої лексики – творча процедура, що вимагає від перекладача хорошого рівня культурної і лінгвокраїнознавчої підготовки. Існує кілька прийомів, які використовують при перекладі культурно маркованої лексики: транскодування (транслітерація і транскрипція), калькування, описовий переклад та переклад аналогом.

Транскодування (транслітерація і транскрипція) застосовуються при передачі іноземних власних імен, географічних найменувань, різноманітних назв. Найчастіше тран-

слітеруються слова давно запозичені та зафіксовані у словниках. При перекладі художньої літератури використання цих прийомів обмежено, оскільки для реципієнта, незнайомого з мовою оригіналу, можуть бути незрозумілі транслітеровані іншомовні лексичні одиниці без додаткових пояснень.

Під терміном калькування розуміється дослівний або буквальний переклад. Але при такому підході деяка інформація може залишитись поза розумінням реципієнта. Тому зазвичай його застосовують, коли переклад досить повно відображає зміст реалії.

При описовому перекладі слово-реалія замінюється в мові перекладу словосполученням, яке розкриває значення даної лексичної одиниці. Проте опис має бути стислим і змістовним.

Часто перекладачі вдаються до трансформаційного перекладу – поєднання кількох прийомів – транскрипції або калькування і описового перекладу, подаючи останній у зносі або в коментарі. Такий спосіб дає можливість поєднувати стислість та економічність засобів вираження, властивих транскрипції, з розкриттям семантики даної одиниці, що досягається через описовий переклад [Хіль, 8]. Трансформаційний переклад часто застосовується у народних казках, що дозволяє зберегти національне забарвлення казкового оповідання та зробити зрозумілими для реципієнта іншомовні реалії.

Як зазначає Н. Хіль, «переклад аналогом – полягає в пошуку найближчого за значенням відповідника в мові перекладу для лексичної одиниці оригіналу, що не має точних словникових відповідників. Такого роду наближені еквіваленти лексичних одиниць можна назвати аналогами, але застосовуючи їх в процесі перекладу, потрібно мати на увазі, що в деяких випадках вони можуть створювати не цілком правильне уявлення про характер предмета або явища, яке позначають» [Хіль, 8].

При виборі найбільш доречного способу перекладу культурно-маркованої лексики необхідно враховувати наступні прагматичні фактори: 1) національну специфіку і фонові знання реципієнта перекладу; 2) функціональну роль реалії в тому чи іншому повідомленні; 3) жанрово-стилістичні особливості матеріалу [Іванова, Кибкало, Палій, 3].

Отже, у семантиці культурно маркованої лексики відображені поняття певної етнокультури, тому вони, зазвичай, не мають точних еквівалентів в інших мовах, і потребують особливого підходу при перекладі, творчого мислення та ерудованості перекладача. Предметно-тематична класифікація дозволяє зробити загальний огляд номенів предметів і явищ японської культури, які додають етнічного колориту казковим текстам, і зробити їх зрозумілішими для українського реципієнта. Народні казки орієнтовані на широке коло читачів – від малюків до дорослих, отже у тексті перекладу важливо доступно та адекватно донести інформацію і при цьому зберегти національно-культурне забарвлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верещагін С.М., Костомаров В.Г. Мова і культура: Лінгвокраїнознавство у викладанні російської мови як іноземної. М.: Російська мова, 1983.
2. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад. – Л., 1989. – 215с.
3. Іванова Г.С., Кибкало С.В., Палій Н.М. Прагматичні аспекти перекладу реалій. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/18_NiIN_2007/Philologia/23033.doc.htm

4. Томахін Г.Д. Реалії в мові і культурі // ИЯШ. – 1997.
5. Тупиця О.Ю., Зімакова Л.В. Проблема відмежування поняття «Безеквівалентна лексика» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/25_SSN_2009/Philologia/51582.doc.htm
6. Умебаясі Масакі. Календарні звичаї та обряди японців. – К.: ВД «Стилос», 2012. – 264 с.
7. Филин Ф.П. О лексико-семантических группах слов // Введение в языкознание: Хрестоматия / Под ред. А. Е. Супруна. – Минск, 1977. – С. 142 – 150.
8. Хіль Н.П. Відтворення національно-культурних особливостей оригіналу в художньому перекладі. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2009fil/7_hil.php
9. Японські народні казки: [У 3 т.] / Переказав укр. Є. Литвиненко. – К.: «Задруга», 2006.
10. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. – 4-е изд. перераб. и доп. – М.: Русский язык, 1990. – 246 с.
11. Гдовська Б. Лексика страноведческих реалий в художественном тексте: Дис. ... канд. филол. наук. 10.02.01. – К., 1993. – 210 с.
12. Зиновьева М.Д. О соотношении терминов «лингвострановедение» и «лингвокультурология» // Русский язык как иностранный: Теория. Исследования. Практика. – СПб., 2000. – Вып. IV. – С. 13 – 16.
13. Легенды и сказки Древней Японии / пер. с яп. В. Марковой. – Екатеринбург: У-Фактория, 2007. – 512 с.
14. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. – М.: Высшая школа, 1983. – 303с.
15. Японские народные сказки / [Пер. В. Марковой Илл. К. Чёлушкина]. – М.: «Знак». – 1994. – 70 с.
16. *Konsaisu waro jiten* (Серия словарей Consise Сансэйдо. Японско-русский словарь). – Tokyo, 2005.
17. *Kenkyuushya waro jiten* (Кэнкюся. Японско-русский словарь). – Tokyo, 2000.
18. Okayama no mukashi banashi. <http://www/2j/biglobe.ne.jp/~minwa>
19. Sayumi Kawauchi *Manga Nihon mukashi banashi*. – Tokyo, 1995.

О.Кирик, ассист., В.Филонова, ассист.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ПРЕДМЕТНО-ТЕМАТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ КУЛЬТУРНО МАРКИРОВАННОЙ ЛЕКСИКИ В ЯПОНСКИХ НАРОДНЫХ СКАЗКАХ

В статье рассматриваются особенности функционирования и основные приёмы перевода культурно маркированной лексики. Предложена предметно-тематическая классификация культурно маркированной лексики японских народных сказок.

Ключевые слова: японские народные сказки, культурно маркированная лексика, реалии, национально-языковая картина мира, предметно-тематическая классификация.

RESEARCH OF THE FEATURES OF FUNCTIONING AND BASIC TOOLS OF TRANSLATION OF THE CULTURALLY MARKED VOCABULARY OF THE JAPANESE FOLK TALES.

The article is devoted to research of the features of functioning and basic tools of translation of the culturally marked vocabulary. Here is offered detailed thematic classification of culturally marked vocabulary of the Japanese folk tales.

Key words: *Japanese folk tales, culturally marked vocabulary, realities, detailed thematic classification.*

УДК 81'373.47'521

О. Кобелянська, канд. філол. наук

Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, Київ

ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩА ОНОМАТОПЕЇ В ЯПОНСЬКІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Після короткого огляду наукових досліджень японської оноματοпоетичної лексики в європейській та вітчизняній лінгвістиці автор статті аналізує історію дослідження явища ономатопеї в японському мовознавстві, наводить докладний перелік праць японських фахівців, присвячених цій проблемі.

Ключові слова: *японська ономатопея, звуконаслідувальна лексика, гіон-го, гісей-го, гітай-го.*

У спеціальній науковій літературі *ономатопея* (від грец.: *ὀνοματοποιᾶ*; *ὄνομα* – «ім'я», *ποιᾶ* – «творю», тобто «словотвір», «словотворення» /через звуконаслідування/) як мовне явище, що тією чи іншою мірою властиве всім мовам світу, визначається як «закономірний фонетично вмотивований зв'язок між звуковим складом слова (фонемами) й акустичною ознакою позначеного (денотатом)» [ЛЭС 1990, 165]. Ономатопеєю визначають також як «умовну імітацію різноманітних звуків природного довкілля фонетичними засобами даної конкретної мови (звуків тварин, неживих предметів, явищ природи тощо)» [Селіванова 2006, 431].

В індоєвропейському мовознавстві наявна значна кількість термінів, уживаних на позначення ономатопеї як універсального мовного явища: *ономатопея, оноματοпоетична лексика, ономатопо, оноματοпоетика, звуконаслідування, звуконаслідувальні слова, дескриптивна лексика, фонетично вмотивовані лексичні одиниці, мімема, імітатив, ідеофон, образотворчі слова* тощо. Однак найуживанішими серед них є терміни *ономатопея* – як мовне явище й *оноματοпоетична лексика* – як своєрідна «матеріалізація» цього явища безпосередньо в мові. Використанню саме цих двох термінів ми теж надаємо перевагу. Тим більше, що термін «*ономатопея*» (яп.: オノマトペ *ономатопеа*),

オノマトペー [ономатопе], オノマトピーア [ономатопіа],) як відповідне термінологічне запозичення увійшов і до японської лінгвістичної терміносистеми.

У вітчизняній орієнталістиці ономатопеїтична лексика японської мови фактично не досліджена¹. Проте останнім часом цією проблемою поступово починають цікавитися також українські японісти. Так, у 2012 р. в Одеському національному університеті ім. І.І. Мечникова група викладачів японської мови видала перший в Україні науково-методичний посібник довідкового характеру за назвою «*Гионго. Гитайго: учебно-методическое пособие*» [Мигдальская В.И., Мигдальский В.И. и др. Одесса: Астропринт, 2012. – 64 с.], що містить близько 150 японських ономатопеїтичних одиниць з їх перекладом російською мовою та прикладами використання в сучасній японській мові.

Натомість російські японісти не залишили це мовне явище поза своєю увагою². Першим, хто досліджував японську ономатопеїтичну лексику в Росії, був Є.Д. Поліванов, який присвятив цій проблемі статтю за назвою «*3 приводу «звуковых жестів» японської мови*» [Поліванов 1968, 295-305]. Не обійшов своєю увагою питання ономатопеї в японській мові також академік М.Й. Конрад, який у своїй фундаментальній праці «Синтаксис японської національної літературної мови» зазначав, що такі слова «дають уявлення про що-небудь у вигляді живого образу, тобто доповнюють понятійний зміст мови змістом образним. Це може стосуватися найрізноманітніших сторін сприйняття» [Конрад 1937, 170].

До тих чи інших питань, пов'язаних з явищем ономатопеї як у сучасній, так і в давній японській мові, свого часу зверталися також Є.М. Колпакчі [Колпакчи 1936], Н.І. Фельдман [Фельдман 1960], О.А. Фролова [Фролова 1983], О.П. Фролова [Фролова 1988], К.Є. Черевко [Черевко 1971] та ін.

На сьогодні окрім низки статей наукові дослідження в галузі японської ономатопеї на теренах Російської федерації представлені двома кандидатськими дисертаціями (Чиронов С.В. Ономатопеїтические слова в современном японском языке (Проблемы функционирования): дис. ... канд. филол. наук. – М., 2004. – 221 с. [Чиронов 2004]; Румак Н.Г. Теоретические и практические проблемы межъязыковых соответствий (на примере перевода ономатопеїтической лексики в японском языке): дис. ... канд. филол. наук. – М., 2007. – 165 с. [Румак 2007]), а також невеликим за обсягом навчальним посібником, адресованим студентам-японістам, автором якого є А.А. Подшибіякіна («Ономатопеїтическая лексика в японском языке». – М., 2003. – 33 с.) [Подшибіякіна 2003].

Враховуючи існуючу гіпотезу про можливу історичну спорідненість японської мови з мовами, що входять до складу алтайської мовної сім'ї [див., напр.: Мосенкіс 2004, 113-117; Мосенкіс 2005, 115-117; Мураяма 1973; Мураяма 1974], ми виявляємо інтерес до досліджень явища ономатопеї саме в цих мовах.

Загальний комплексний аналіз явища ономатопеї в алтайських мовах уперше здійснив Г.Й. Рамстед [Рамстед 1957]. Явище ономатопеї в тюркських мовах досліджували

¹ На відміну від України, в Росії японську мову почали викладати, а згодом і досліджувати понад 300 років тому – відтоді, як за розпорядженням Петра I в 1705 р. у Санкт-Петербурзі при тогочасній Навігаційній («Навигацкой») математичній школі, що входила до складу Академії наук, було створено Школу японської мови [докл. про це див.: Бондаренко 2000, 30, 42-43].

² Як термін на позначення такого роду японських ономатопеїтичних слів ми пропонуємо використовувати також словосполучення «дієзображальна ономатопеїтична лексика».

також М. Бітнер (турецька мова), Н.І. Ашмарін (чуваська мова та фіно-угорські мови Поволжя), А.Н. Кононов (турецька мова), С. Кудайбергенів (киргизська мова), М. Худайкулієв (туркменська мова), Р. Кунгуров (узбецька мова), В.К. Дмитрієв (тюркські мови), Г.Є. Корнілов (чуваська мова та її діалекти), Л.З. Лапкіна (башкирська мова) та ін.

Однак слід зауважити, що й донині гіпотеза про належність японської мови до алтайської мовної сім'ї залишається лише гіпотезою, оскільки переконливих науково обґрунтованих свідчень на її користь виявлено недостатньо. Переважна більшість сучасних японських фахівців вважає, що генетичні зв'язки японської мови й досі достеменно нез'ясовані. При цьому, з огляду на суттєвий вплив на процес формування лексичного складу японської мови з боку «аустронезійських мов»³, а також низку інших історичних чинників, вони надають перевагу теорії про синкретичний характер походження японської мови.

Не випадково відомий японський лінгвіст Уемура Сусуму, який читав курс лекцій з історії японської мови студентам-японістам Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка в 2004-2005 н. р., почав свою вступну лекцію словами: «Якщо описати японську мову одним словосполученням, то найвідповіднішим буде вислів «*ごちゃまぜの言語*» [*gochamaze-no gengo*] – «мішана мова». Цікаво, що вже в самій метафоричній назві своєї рідної мови японський фахівець використав онотопоетичне слово «*ごちゃ*» [*gocha*] (або ще «*ごちゃごちゃ*») [*gocha-gocha*]), яке можна перекласти як «мішанина», «плутанина», «безладдя», «безлад», «хаос» тощо [Уемура 2005].

Японські лінгвісти почали досліджувати явище онотопеї у власній мові лише починаючи з другої половини ХХ ст. Це пов'язано з тим, що японське мовознавство до середини ХІХ ст. взагалі фактично не виходило за межі текстологічних досліджень. Філологи працювали переважно над мовностилістичною інтерпретацією літературних творів. Японську розмовну мову і діалекти, до лексичного складу яких входить значна кількість звуконаслідувальної лексики, майже не досліджували, а аналіз онотопоетичних слів у поетичних творах, де вона теж трапляється доволі часто, обмежувався тлумаченням семантики та етимології такого роду лексичних одиниць.

Однак, як зазначає у своїй праці «Історія мовознавства» І.П. Сусов, саме в руслі етимологічних пошуків на початку ХІХ ст. формується перша в Японії теорія походження мови. Її автор Судзукі Акіра (1764-1837) виділяє чотири головні, як на його думку, шляхи формування мови: наслідування голосів тварин, наслідування людського голо-

³ Етнографи довели, що поступове заселення Японських островів у прадавні часи здійснювалося з трьох напрямів: перший – через Корейський півострів, другий – через острови Рюкю з боку Океанії, зокрема Меланезії (*Папуа Нова Гвінея, Вануату, Нова Каледонія, Фіджі, Соломонові острови*), Мікронезії (*Гуам, Кірібаті, Маріанські, Маршаллові і Каролінські острови*) та Полінезії (*Тонга, Самоа, Тувалу, Французька Полінезія, острови Лайн*), третій – через Курильські острови й Сахалін. Послідовним прихильником гіпотези щодо генетичної спорідненості японської мови з малайсько-полінезійськими мовами був відомий російський орієнталіст С.Д. Поліванов, який наголошував на цьому у своїх працях, зокрема у статтях «Одна из японо-малайских параллелей» [Поливанов 1968] та «К работе о музыкальной акцентуации в японском языке (в связи с малайскими)» [Поливанов 1968]. Водночас він завжди залишався прибічником теорії «гібридного походження» японської мови, називаючи її «амальгамою південних, острівних, аустронезійських і, з іншого боку, західних континентальних, властивих також корейській (та іншим східноазійським континентальним «алтайським» мовам), елементів» [Поливанов 1968, 150-153].

су, наслідування звуків природи, зображення дій і станів. При цьому через багатство японської мови на звуконаслідувальну та звукосимволічну лексику він надавав перевагу саме звуконаслідуванню. До речі, Судзукі Акіра був одним із перших на теренах Японії лінгвістів, який наважився заперечити уявлення про те, що мова була передана людям синтістськими богами вже в готовому вигляді [Сусов 1999].

Окремі зауваження щодо японської звуконаслідувальної лексики, її походження, класифікації тощо, а також щодо звукосимволізму в японській мові загалом і в ономампое-тичній лексиці зокрема, містяться у працях таких відомих японських лінгвістів:

- Андо Масацугу (安藤 正次), зокрема в його праці 「國語音声学」 (Kokugo onseigaku – «Фонетика японської мови», 1932 р.) [Андо 1932];

- Арісака Хідейо (有坂 秀世) 「音韻論」 (On'inron – «Фонологія», 1940 р.) [Арісака 1940], 「國語音韻史の研究」 (Kokugo on'inshi no kenkyu – «Дослідження з історії фонем японської мови», 1944) [Арісака 1944]; 「上代音韻攷」 (Jodai on'inko – «Дослідження фонем давньояпонської мови», 1955) [Арісака 1955];

- Джінбо Каку (神保 格) 「國語音韻学」 (Kokugo on'ingaku – «Фонетика японської мови», 1925) [Джінбо 1925]; 「國語音声学入門」 (Kokugo onsei-gaku nyumon – «Вступ до фонетики японської мови», 1936) [Джінбо 1936];

- Ішігуро Рохей (石黒 魯平) 「日英獨佛音声入門」 (Nichi ei doku futsu onsei nyumon – «Вступ до фонетики японської, англійської, німецької та французької мов», 1925) [Ішігуро 1925]; 「音声学通論」 (Onseigaku tsuron – «Основи фонетики», 1943) [Ішігуро 1943];

- Кікудзава Суюо (菊澤 季生) 「國語音韻論」 (Kokugo on'inron – «Фонологія японської мови», 1935) [Кікудзава 1935];

- Кіндаїчі Кьоске (金田一 京助) 「國語音韻論」 (Kokugo on'inron – «Фонологія японської мови», 1932) [Кіндаїчі 1932];

- Оакура Йошісабуро (岡倉 由三郎) 「発音学講話」 (Hatsuon-gaku kowa – «Лекції з фонетики», 1901) [Оакура 1901];

- Оніші Масао (大西 雅雄) 「音声学史」 (Onseigakushi – «Історія фонетики», 1934) [Оніші 1934]; 「教育音声学」 (Kyoiku onseigaku «Навчальна фонетика», 1936) [Оніші 1936]; 「國語音声論」 (Kokugo onseiron – «Фонетика японської мови», 1940) [Оніші 1940]; 「國語科学論考」 (Kokugo kagaku ronko – «Міркування про японське мовознавство», 1943) [Оніші 1943]; 「音声國語要説」 (Onsei kokugo yosetsu – «Фонетичний нарис японської мови», 1954) [Оніші 1954]; 「國語音声教本」 (Kokugo onsei kyohon – «Навчальний посібник з фонетики японської мови», 1955) [Оніші 1955];

- Сакума Канае (佐久間 鼎) 「國語の発音とアクセント」 (Kokugo no hatsuon to akusento – «Вимова та наголос в японській мові», 1919) [Сакума 1919]; 「日本音声学」 (Nihon onseigaku – «Японська фонетика», 1929) [Сакума 1929]; 「実践日本音声学」 (Jissen Nihon onseigaku – «Практична японська фонетика», 1941) [Сакума 1941]; 「日本語のかなめー音韻と語法の法則」 (Nihongo no kaname – on'in to goho no ho:soku – «Сутність японської мови. Закони фонології та граматики», 1955) [Сакума 1955];

- Теракава Кішіо (寺川 喜四男) 「声音、音韻論」 (Seion, on'inron – «Фонетика та фонологія», 1950) [Теракава 1959];

- Хашімото Шінкічі (橋本 進吉) 「古代國語の音韻に就いて」 (Kodai kokugo no on'in ni tsuite – «Про фонему давньояпонської мови», 1941) [Хашімото 1941]; 「國語音

韻の研究」 (Kokugo on'in no kenkyu – «Дослідження з фонології японської мови», 1950) [Хашімото 1950].

Починаючи з другої половини XIX ст. під впливом європейського мовознавства японські лінгвісти поступово розширюють коло своїх лінгвістичних інтересів. Уже у працях проф. Ф. Оцуки та інших японських філологів кінця XIX ст. спостерігається оригінальний синтез наукових традицій національної лінгвістичної школи з європейською мовознавчою традицією.

У першій половині XX ст. в Японії починається активний розвиток національного теоретичного мовознавства. Серед найвідоміших лінгвістів цього часу слід виділити таких відомих фахівців: проф. Й. Ямада, який заклав підвалини японської психолінгвістики; Д. Мацущіта – автор оригінальної «породжувальної граматики», яку він розробив для японської мови; Ш. Хашімото, який розвивав ідеї Соссюра відповідно до японської національної лінгвістичної традиції і розробив детальну класифікацію граматичних одиниць японської мови; Х. Арісака і М. Токієда, які стояли коло витоків японської фонології. Окрім того, М. Токієда заклав підґрунтя національної школи комунікативної лінгвістики, де як головний об'єкт наукового дослідження виступає «індивідуальний мовленнєвий акт» та «ідіолект», тобто мова індивіда. Пізніше праці М. Токієди, у свою чергу, вплинули на формування в Японії так званої «Школи мовного існування», для якої основними об'єктами дослідження стали емпіризм – практика й досвід як колективу мовців, так і конкретного індивіда, тобто суспільна й індивідуальна мовленнєва практика, а також форми соціального функціонування мови. Найвідоміші представники «Школи мовного існування» М. Нішію, Е. Івабучі, Т. Шібата, О. Хаяші та ін. почали вперше в історії японської лінгвістики широко залучати статистичні методи наукового дослідження.

Серед видатних японських лінгвістів XX ст. варто згадати також такі імена: Ш. Хатторі, який розробив учення про мінімальну просодичну одиницю в японській мові, досліджував граматику й історію японської мови; Х. Кіндаїчі, який визначив та охарактеризував головні типологічні риси японської мови, став одним із провідних японських лексикологів; Ш. Мураяма, який відстоював «алтайську версію» походження японської мови і започаткував японську історичну діалектологію, використовуючи при цьому дані перших рукописних японсько-російських та російсько-японських словників, створених протягом XVIII ст. його співвітчизниками – мореплавцями, які випадково, в результаті штормів, потрапляли на терени тогочасної Росії; К. Іноуе, який проводив перші комплексні генеративні дослідження японської мови; М. Судзукі, який став основоположником японської соціолінгвістики (з позицій радянського мовознавства), а також багатьох інших.

Що ж стосується сучасних японських дослідників у галузі ономапоетії, то в цьому разі насамперед слід згадати імена таких відомих фахівців: Аманума Ясуші, Асано Цуруко, Атода Тошіко, Кіндаїчі Харухіко, Оно Масахіро, Таморі Ікухіро, Учїда Хіроші, Хіната Шігео, Хошіно Кадзуко, Чанг Ендрю С., Ямагучі Накамі та ін. Ці лінгвісти не лише досліджували ономапоетію як об'єкт суто наукового інтересу, а й створили цілу низку тлумачних та двомовних словників ономапоетичної лексики японської мови [див.: Аманума 1974; Асано 1985; Асано, Кіндаїчі 1988; Атода, Хошіно 1995; Оно 2007; Таморі 1991; Учїда 1996; Хіната 1991; Ямагучі 2003; Чанг 1990].

Значну увагу цій проблемі приділяв також професор університету Кіото-Сангьо Уе-мура Сусуму, який досліджував японську ономапоетію в її тісному зв'язку з питанням

викладання японської мови іноземцям. У своєму підручнику за назвою «Курс лекцій з історії японської мови» [Уемура 2005], куди ввійшли тексти лекцій, які проф. С. Уемура читав студентам-японістам Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка в 2004-2005 н.р., він детально розглядає проблеми класифікації японської оноματοпоетичної лексики, типологічні особливості семантики цих лексичних одиниць, а також певною мірою зачіпає питання звуко символізму в японській мові, оскільки переконаний у тому, що ця проблема безпосередньо пов'язана з семасіологічним аспектом дослідження японських звуконаслідувальних слів, з чим ми повністю погоджуємося.

Практично всі японські дослідники оноματοпеї розуміли і розуміють під цим мовним явищем та відповідним терміном (чи термінами), яким це явище позначається, те саме, що і їхні європейські та американські колеги, а саме: закономірний фонетично мотивований зв'язок між звуковим складом слова й акустичною ознакою відповідного денотата, умовну імітацію різноманітних звуків довкілля фонетичними засобами певної конкретної мови. Однак завдяки поширеності явища звуконаслідування в сучасній японській мові, а також багатству та різноманітності лексичних одиниць, які традиційно відносять до оноματοпоетичних слів, у японській лінгвістиці воно розглядається і тлумачиться значно ширше та глибше, ніж у європейській чи американській. Ми переконані у зв'язку з цим, що свого часу японські лінгвісти дуже ретельно опрацювали «Курс загальної лінгвістики» Фердінанда де Соссюра, адже першою іноземною мовою, якою був перекладений цей фундаментальний для світового мовознавства твір, стала саме японська мова⁴. І не лише опрацювали, а і творчо розвинули окремі принципи положення цієї праці, зокрема, тезу видатного швейцарського лінгвіста про те, що: «Немає такої мови, де не було б нічого мотивованого; але й неможливо уявити, щоб у якійсь мові все було повністю мотивованим. Між двома крайніми точками – найменшою організацією і найменшою довільністю – перебувають усі проміжні випадки. Всі мови завжди містять у собі елементи подвійної природи – докорінно довільні і відносно мотивовані, але у величезних різних пропорціях. Цю важливу особливість мов можна враховувати при їх класифікуванні» [Сосюр 1998, 116, 168-169]. Творчий підхід до цієї тези Ф. де Соссюра цілком закономірно дозволив японським мовознавцям значною мірою розширити таксономічні параметри явища оноματοпеї у власній мові, удосконалити й деталізувати класифікацію японської оноματοпоетичної лексики.

Відзначаючи багатство японської мови на оноματοпоетичні слова, проф. Уемура Сусуму зауважує, що найбільші труднощі в іноземців викликають так звані «образні оноματοпоети», які японські лінгвісти об'єднують загальною назвою «*itai-ro*» (擬態語 – досл.: «замасковані слова»). Зокрема, він пише: «Японська мова тісно пов'язана з явищами природи, будучи таким чином дуже чуттєвою й емоційною мовою. Якщо за допомогою звуконаслідувальних слів «*tion-ro*» та «*ticsei-ro*» японці передають реальні звуки, то за допомогою «*itai-ro*» передаються рухи і відчуття, які сприймаються нашим зором

⁴ Перше видання японською мовою «Курсу загальної лінгвістики» Фердінанда де Соссюра в перекладі відомого японського лінгвіста Хідео Кобаяші за назвою «Gengogakugenron» ([言語学原論 – «Основи мовознавства»]) з'явилося в Токіо 1928 р. [Сосюр 1928]. Про значну популярність цієї праці в Японії свідчить лише той факт, що переклад Х. Кобаяші після свого першодруку витримав ще три перевидання в 1940, 1941 та 1950 рр.

або через наш дотик⁵. Наприклад, коли людина «багатозначно усміхається», ми кажемо: «にやにや» («нія-нія»); коли літня чи втомлена людина «йде, похитуючись» – «ふらふら歩く» («фура-фура аруку»); коли на хвилях «погойдується» корабель – «ゆらゆら» («юра-юра»); коли світить сонце – «さんさん» («сан-сан»); коли світить місяць – «こうこう» («коу-коу»); коли сяють зірки – «きらきら» («кіра-кіра»); коли дівчина тремтить від страху – «がたがた» («гата-гата»)) [Уемура 2005].

Навіть такий короткий перелік наведених прикладів свідчить про те, що поняття ономапоетії в японській мові дійсно охоплює значно ширше коло лексичних одиниць, ніж у європейських мовах, у тому числі й українській, де такого роду лексика хоча й існує, проте в набагато меншій кількості.

Засвоєння адекватного значення таких ономапоетом іноземцями, які вивчають японську мову, ускладнюється ще й тим, що дуже часто подібні слова передають не лише зовнішні чи дотичні ознаки тієї чи іншої дії, а й психологічний стан суб'єкта, який виконує ці дії.

Побіжно зачіпаючи питання стосовно частотності використання ономапоетичної лексики в сучасній японській мові, проф. С. Уемура наголошує на тому, що окрім розмовної мови ономапоетими дуже часто наявні в текстах, які супроводжують комікси-манга, надзвичайно популярні серед сучасних японських дітей різного віку. Можливо, саме тому японці вже з дитинства чудово розрізняють надзвичайно тонкі семантичні відтінки чи конотативні значення численних ономапоетом, які для іноземців, навіть тих, що тривалий час наполегливо вивчали японську мову, залишаються майже недоступними [Там само].

Не залишилося поза увагою відомого японського філолога й питання словотвору ономапоетичної лексики в японській мові. На його думку, цей процес є продуктивним і донині, оскільки дозволяє створювати нові (спочатку оказіональні) ономапоетими, які згодом поступово входять до лексичного складу японської мови.

Єдине, з чим ми не можемо беззаперечно погодитися, це з тезою шановного проф. С. Уемури щодо причин поширеності явища ономапоетії в японській мові. Він вважає, що такого роду лексичні одиниці, які входять до складу питомої японської лексики (яп.: 大和言葉 – «ямато-котоба»), «завжди вказували на конкретне явище природи», тоді як слова, запозичені з китайської мови (яп.: 漢語 – «канго») «часто вказували на певні абстрактні поняття». Цілком погоджуючись із цією частиною твердження відомого японського лінгвіста, ми не згодні з висновком, зробленим ним на підставі цієї об'єктивної і цілком справедливої констатації фактів. Зокрема, Уемура Сусуму далі заявляє, що подібне широке поширення ономапоетичної лексики в японській мові можна розглядати «як своєрідний спротив», опір іншомовній експансії, що, на його переконання, «повністю відповідає духу японців» [Там само]. Як на нашу думку, це доволі ідеалістичний підхід до об'єктивного мовного явища, далекий від наукової безсторонності та неупередженості.

Завершуючи, ми хотіли би наголосити на тих актуальних проблемах японської ономапоетії, які й досі залишаються невирішеними, зокрема:

⁵ Як термін на позначення такого роду японських ономапоетичних слів ми пропонуємо використовувати також словосполучення «дієзображальна ономапоетична лексика».

а) виділення у складі японської ономатопоетичної лексики синонімічних рядів і дослідження денотативних та конотативних кореляцій між складовими лексичними одиницями в межах того чи іншого синонімічного ряду;

б) здійснення експериментальних досліджень для виявлення типологічних особливостей індивідуального, національного й універсального звукосимволізму в японській ономатопеї;

в) дослідження ментально-психічних механізмів і способів емоційного впливу на читача японської ономатопоетичної лексики загалом і притаманного їй звукосимволізму зокрема на матеріалі поетичних та прозових художніх творів, публіцистичних текстів, мови реклами тощо;

г) створення тематичного японсько-українського словника ономатопоетичної лексики навчального типу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аманума Я. 天沼 寧 「擬音語・擬態語 辞典」 (Gion-go gitaigo jiten – «Словник звуконаслідувальних та звукообразальних слів») / Ясуші Аманума. – Токіо: Токіо-до, 1974. – 396 с.;

2. Андо М. 安藤 正次 「國語音声学」 (Kokugo onseigaku – «Фонетика японської мови») / Андо Масацугу. – Токіо: Іванамі, 1932. – 275 с.;

3. Арісака Х. 有坂 秀世 「音韻論」 (On'inron – «Фонологія») / Хідейо Арісака. – Токіо: Сансейдо, 1940. – 336 с.;

4. Арісака Х. 有坂 秀世 「國語音韻史の研究」 (Kokugo on'inshi-no kenkyu – «Дослідження з історії фонем японської мови») / Хідейо Арісака. – Токіо: Мейсейдо, 1944. – 561 с.;

5. Арісака Х. 有坂 秀世 「上代音韻攷」 (Jodai on'inke – «Дослідження фонем давньої японської мови») / Арісака Хідейо. – Токіо: Сансейдо, 1955. – 747 с.;

6. Асано Ц. 朝野 鶴子 「擬音語・擬態語 辞典」 (Gion-go gitaigo jiten – «Словник звуконаслідувальних та звукообразальних слів») / Цуруко Асано. – Токіо: Кадокава-сьютен, 1985. – 371 с.;

7. Асано Ц., Кіндаїчі Х. 浅野 鶴子、金田一 春彦 「擬音語擬態語辞典」 (Gion-go gitaigo jiten – «Словник звуконаслідувальних та звукообразальних слів») / Цуруко Асано, Харухіко Кіндаїчі. – Токіо: Кадокава-сьютен, 1988. – 371 с.;

8. Атода Т., Хошіно К. 阿刀田 稔子・星野 和子 「擬音語擬態語使い方辞典」 (Gion-go gitaigo tsukai-kata jiten – «Словник способів використання звуконаслідувальних та звукообразальних слів») / Тошіко Атода, Кадзуко Хошіно. – Токіо: Сотакуша, 1995. – 614 с.;

9. Бондаренко И.П. Русско-японские языковые взаимосвязи XVIII века: Историко-лингвистическое исследование / Иван Петрович Бондаренко. – Одесса: Астропринт, 2000. – 400 с.;

10. Джінбо К. 神保 格 「國語音韻学」 (Koku-go on'ingaku – «Фонетика японської мови») / Каку Джінбо. – Токіо: Мейдзі, 1925. – 369 с.; 2-е вид. під назвою 「國語音声学綱要」 (Kokugo onseigaku koyo – «Основи фонетики японської мови») / Каку Джінбо. – Токіо: Мейдзі, 1940. – 340 с.; 3-є вид. / Каку Джінбо. – Токіо: Мейдзі, 1953 р. – 325 с.;

11. Джінбо К. 神保 格 「國語音声学入門」 (Kokugo onseigaku nyumon – «Вступ до фонетики японської мови») / Каку Джінбо. – Токіо: Мейджі, 1936. – 126 с.;

12. *Ishiguro P.* 石黒 魯平 「日英獨佛音声入門」 (Nichi-ei-doku-futsu onsei nyumon – «Вступ до фонетики японської, англійської, німецької та французької мов») / Рохей Ішігуро. – Токіо: Кобуншія, 1925 – 54 с.;
13. *Ishiguro P.* 石黒 魯平 「音声学通論」 (Onseigaku tsuron – «Основи фонетики») / Рохей Ішігуро. – Токіо: Кобундо, 1943. – 252 с.;
14. *Kikudawa C.* 菊澤 季生 「國語音韻論」 (Kokugo on'inron – «Фонологія японської мови») / Суюе Кікудзава. – Токіо: Кембункан, 1935. – 392 с.;
15. *Kindaichi K.* 金田一 京助 「國語音韻論」 (Kokugo on'inron – «Фонологія японської мови») / Кьоске Кіндаїчі. – Токіо: Токьодо, 1932. – 338 с.; 2-е доп. вид. / Кьоске Кіндаїчі. – Токіо: Токьодо, 1933. – 435 с.;
16. *Колпачки Е.М.* Строй японского языка / Евгения Максимовна Колпачки. – Л.: Научно-исследовательский институт языкознания, 1936. – 33 с.;
17. *Конрад Н.И.* Синтаксис японского национального литературного языка / Николай Иосифович Конрад – М.: Издательское товарищество иностранных рабочих в СССР, 1937. – 375 с.;
18. [ЛЭС] Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. Ярцева В.Н. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.;
19. *Мосенкіс Ю.Л.* Спорідненість тюркських мов із корейською та японською і місце алтайської мовної надродини у давній свразійській історії // Мова та історія / Ю.Л. Мосенкіс. – К., 2004. – Вип. 73. – С. 113-117;
20. *Мосенкіс Ю.Л.* Порівняльно-історичне і зіставно-типологічне мовознавство у викладанні японської мови в Україні // Мова та історія / Ю.Л. Мосенкіс. – К., 2005. – Вип. 84. – С. 115-117;
21. *Мураяма Ш.* 村山七郎 「日本語の起源」 (Ніхон-го но кіген – «Походження японської мови») / Шічіро Мураяма. – Токіо: Кобундо, 1973. – 269 с.;
22. *Мураяма Ш.* 村山七郎 「日本語の語源」 (Ніхон-го но гоген – «Етимологія японської мови») / Шічіро Мураяма. – Токіо: Кобундо, 1974. – 274 с.;
23. *Окакура Й.* 岡倉 由三郎 「発音学講話」 (Hatsuongaku kowa – «Лекції з фонетики») / Йошісабуро Окакура. – Токіо: Хоейкан, 1901. – 140 с.;
24. *Онїші М.* 大西雅雄 「音声学史」 (Onseigakushi – «Історія фонетики») / Масао Онїші. – Токіо: Мейдзі, 1934. – 146 с.;
25. *Онїші М.* 大西雅雄 「教育音声学」 (Kyoiku onseigaku «Навчальна фонетика») / Масао Онїші. – Токіо: Бунгакушія, 1936. – 378 с.;
26. *Онїші М.* 大西雅雄 「國語音声論」 (Kokugo onseiron – «Фонетика японської мови») / Масао Онїші. – Токіо: Кобуншія, 1940. – 205 с.;
27. *Онїші М.* 大西雅雄 「國語科学論考」 (Kokugo kagaku ronko – «Міркування про японське мовознавство») / Масао Онїші. – Токіо: Шьобункан, 1943. – 488 с.;
28. *Онїші М.* 大西 雅雄 「音声國語要説」 (Onsei kokugo yosetsu – «Фонетичний нарис японської мови») / Масао Онїші. – Токіо: Шінтьошія, 1954. – 353 с.;
29. *Онїші М.* 大西 雅雄 「國語音声教本」 (Kokugo onsei kyohon – «Навчальний посібник з фонетики японської мови») / Масао Онїші. – Токіо: Кобундо, 1955. – 108 с.;
30. *Оно М.* 「擬音語・擬態語 4 500 日本語オノマトペ辞典」 Gion-go gitai-go nihongo 4500 onomatopoe jiten – «4 500 звуконаслідувальних та звукообразжальних ономапоетичних слів японської мови: Словник» / Масахіро Оно / Токіо: Сьогакукан, 2007. – 701 с.;

31. Подшибякина А.А. Ономапоэтическая лексика в японском языке: Учебное пособие для студентов востоковедных вузов / А.А. Подшибякина. – М.: Муравей, 2003. – 63 с.;
32. Поливанов Е.Д. По поводу «звуковых жестов» японского языка // Статьи по общему языкознанию / Евгений Дмитриевич Поливанов. – М.: Наука, 1968. – С. 295-305;
33. Поливанов Е.Д. Одна из японо-малайских параллелей // Статьи по общему языкознанию / Евгений Дмитриевич Поливанов. – М.: Наука, 1968. – С.143-145;
34. Поливанов Е.Д. К работе о музыкальной акцентуации в японском языке (в связи с малайскими) // Статьи по общему языкознанию / Евгений Дмитриевич Поливанов. – М.: Наука, 1968. – С. 146-155;
35. Рамстедт Г. Введение в алтайское языкознание / Рамстедт Густав Йохан. – М.: Иностранная литература, 1957. – 255 с.;
36. Румак Н.Г. Теоретические и практические проблемы межъязыковых соответствий (на примере перевода ономапоэтической лексики в японском языке): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.22 / Наталья Григорьевна Румак. – М.: Институт стран Азии и Африки при МГУ им. М.В. Ломоносова, 2007. – 163 с.;
37. Сакума К. 佐久間 鼎「國語の発音とアクセント」(Kokugo-nohatsuon to akusento – «Вимова та наголос у японській мові») / Канае Сакума. – Токіо: Добункан, 1919. – 441 с.;
38. Сакума К. 佐久間 鼎「日本音声学」(Nihon onseigaku – «Японська фонетика») / Канае Сакума. – Токіо: Кьобунся, 1929. – 688 с.;
39. Сакума К. 佐久間 鼎「実践日本音声学」(Jissen Nihon onseigaku – «Практична японська фонетика») / Канае Сакума. – Токіо: Добуншюін, 1941. – 192 с.;
40. Сакума К. 佐久間 鼎「日本語のかなめ一音韻と語法の法則」(Nihongo-no kaname – on'in to goho-no hosoku – «Сутність японської мови. Закони фонології та граматики») / Канае Сакума. – Токіо: Токо, 1955. – 279 с.;
41. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля-К., 2006. – 716 с.;
42. Сосюр Ф. Курс загальної лінгвістики / Переклад із франц.: А. Корнійчук, К. Тищенко / Фердинан де Сосюр. – К.: Основи, 1998. – 324 с.;
43. Сосюр Ф. Saussure, Ferdinand de. Gengogakugenron (ソシュール・言語学原論 – «Основи мовознавства») / Trad. de H. Kobayashi 「小林 英夫訳」 / Ferdinand de Saussure. – Токіо: Okashoin, 1928. – 572 p.;
44. Сусов И.П. История языкознания: Учебное пособие для студентов старших курсов и аспирантов / И.П. Сусов. – Тверь: Тверской гос. ун-т, 1999. – [ЕР]. – Режим доступу: http://www.e-reading.org.ua/book_reader.php/55301/Susov_-_Istoriya_yazykoznaniiya.html;
45. Таморі І. 田森 育弘良「日本語オノマトペの研究」(Nihongo onomatope-no kenkyu) – «Дослідження японської ономапоєї») / Ікухіро Таморі. – Кобе: Кобе шьока дайгаку кенкюдзьо, 1991. – 220 с.;
46. Теракава К. 寺川 喜四男 「声音、音韻論」(Seion, on'inron – «Фонетика та фонологія») / Кішіо Теракава. – Токіо: Хосей дайгаку, 1950. – 343 с.;
47. Уемура С. Курс лекцій з історії японської мови / Сусуму Уемура. – К.: КНУ імені Т. Шевченка. – [ЕР]. – Режим доступу: <http://www.philology.kiev.ua/php/26/bibl.html>;
48. Учіда Х. 内田 洋 擬音・擬態語の仏訳について (Gion-Gitaigo-no fuyaku-ni tsuite – «Про переклад французькою мовою звуконаслідувальних і звукообразних слів япон-

ської мови» // Kanazawa Daigaku Bungakubu Ronshu Bungakuka-hen / Хіроші Учїда. – 1996. – №16. – С. 65-80;

49. *Фельдман Н.И.* Японский язык / Наталья Исаевна Фельдман. – М.: Издательство восточной литературы, 1960. – 96 с.;

50. *Фролова О.А.* Эмоционально-оценочные существительные в лексике и фразеологии японского языка // Экспрессивность лексики и фразеологии / О.А. Фролова. – Новосибирск: Изд-во НГУ, 1983. – С. 114-122;

51. *Фролова О.П.* Ономастопозитические слова японского языка в функции экспрессивной характеристики человека и их системные связи // Системные отношения на разных уровнях языка / Фролова О.П. – Новосибирск: Изд-во НГУ, 1988. – С. 65-70. – [EP]. – Режим доступа: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=75889>;

52. *Хашimoto Ш.* 橋本 進吉 「古代國語の音韻に就いて」 (Kodai kokugo-no on'in-tsuite – «Про фонемы давньояпонської мови») / Шінкічі Хашimoto. – Токіо: Дзінтей-ін, 1941. – 108 с.;

53. *Хашimoto Ш.* 橋本 進吉 「國語音韻の研究」 (Kokugo on'in-no kenkyu – «Дослідження з фонології японської мови») / Шінкічі Хашimoto. – Токіо: Іванами, 1950. – 370 с.;

54. *Хіната Ш.* 日向茂男 「擬音語擬態語の読本」 (Gion-go gitai-go-no tokuhon – «Звуконаслідувальна та звукообразальна лексика: книга для читання /хрестоматія/») / Шігео Хіната. – Токіо: Шьогаккан, 1991. – 316 с.;

55. *Чанг Е. С.* (Chang Andrew S.) [チャン、アンドルー 「和英擬態語擬音語分類用法辞典」 (Va-ei gitai-go gion-go bunrui yoho jiten – «Японсько-англійський ономастопозитичний словник (класифікаційного типу)» / Ендрю С. Чанг (Andrew S. Chang). – Токіо: Тайсюкан-шьотен, 1990. – 554 с.;

56. *Черевко К.Е.* Наречия в системе частей речи современного японского языка // Вопросы японского языка / К.Е. Черевко. – М.: МГУ, 1971. – С. 79-112;

57. *Чиронов С.В.* Ономастопозитические слова в современном японском языке: проблемы функционирования: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.22 / Чиронов С.В. – М. МГУ, 2004. – 221 с. – [EP]. – Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/94794.html> (12.02.10);

58. *Ямагучи Н.* 山口 仲美 「暮らしのことば擬音・擬態語辞典」 (Kurashi-no kotoba gion-gitai-go jiten – «Словник звуконаслідувальних та звукообразальних слів повсякденного вжитку») / Накамі Ямагучі. – Токіо: Коданшія, 2003. – 606 с.

О. Кобелянская, канд. филол. наук
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ИССЛЕДОВАНИЕ ЯВЛЕНИЯ ОНОМАТОПЕИ В ЯПОНСКОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

После краткого рассмотрения научных исследований японской ономастопозитической лексики в европейской и отечественной лингвистике автор статьи анализирует историю исследования явления ономастопеи в японском языковедении, приводит подробный список работ японских лингвистов, посвященных этой проблеме.

Ключевые слова: японская ономастопея, звукоподражательная лексика, гион-го, гисэй-го, гитай-го.

RESEARCH OF ONOMATOPOEIA IN THE JAPANESE LINGUISTICS

After a brief survey of the study of Japanese onomatopoeic vocabulary in the European and Ukrainian linguistics, the author reviews the history of research on the onomatopoeia phenomenon in the Japanese linguistics and gives a detailed account of Japanese scholars' works on this issue.

Keywords: *Japanese onomatopoeia, onomatopoeic vocabulary, gion-go, gisei-go, gitai-go.*

УДК 811'373.7+159.942

Н. Костевич,
Національний університет
«Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ, УКРАЇНСЬКИХ ТА ЯПОНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛЮДСЬКИХ ПОЧУТТІВ

Дослідження присвячене фразеології, а саме аналізу фразеологічних одиниць англійської, української та японської мов, що позначають почуття людини. Метою дослідження є визначення культурних особливостей, закладених у фразеологічних одиницях досліджуваних мов, а саме: різниці у засобах вираження, використаних у фразеологічних зворотах цих мов, а також асоціацій, які використані у фразеологізмах та притаманні кожній окремій мові.

Ключові слова: *фразеологія, фразеологічна одиниця, характеристика фразеологічних одиниць, почуття, класифікація фразеологізмів на позначення людських почуттів, культурні особливості.*

Фразеологія посідає особливе місце у кожній мові. Використання фразеологічних одиниць дозволяє широко описати всю різноманітність процесів нашого життя. Вони є доказом не лише багатства, а і гнучкості, різноманітності й точності мови. Фразеологічні одиниці будь-якої з мов є одним із найголовніших джерел пізнання культури та мудрості нації, яка містить широкий спектр свідчень про історію, традиції, ідеали, мрії та надії.

Фразеологія як наука виникла у 40-50х рр. XX ст. в російській лінгвістиці (завдяки роботам В. Виноградова та його школи, яка розвивала ідеї Ш. Балі). Визначальними для фразеології були також роботи О. Потебні, І. Бодуена-де-Куртене, О. Шахматова, К. Бругмана, Г. Пауля та О. Есперсена.

Сучасні мовознавці теж зробили свій внесок у дослідження цієї науки та започаткування різних підходів до визначення понять фразеологізму. О. Гарашенко та М. Кочер-

ган визначили фразеологію як науку про фразеологічні одиниці [Гарашенко 2001, 176], відтворювані одиниці мови з двох або більше слів, цілісні за своїм значенням і стійкі за складом та структурою [Кочерган 2006, 242].

І. Корунець визначив поняття ідіоматичних або фразеологічних висловів як структурно, лексично і семантично сталих фраз або речень, що переважно мають значення, яке не утворюється додаванням значень його компонентів [Корунець 2003, 182].

Дещо раніше І. Арнольд запропонувала термін «сталий вислів», який вважала більш коректним, оскільки перша частина визначення вказує на найважливішу характеристику цих одиниць [Арнольд 1966, 182].

Переходячи до почуттів, варто зазначити, що психологи й досі остаточно не визначили, скільки ж почуттів може відчувати людина. Частково складність полягає в тому, що почуттів є надто багато, а інколи людина може відчувати кілька почуттів одночасно. Почуття мають свої характеристики, ступені та інтенсивності. Тому зробити поділ почуттів є досить великою проблемою [Якобсон 1980, 85].

Все ж, багато визначних психологів, як-то П. Екман, Р. Плутчик, П. Перротс, Дж. Гросс, Р. Левенсон, І. Павлов та ін., вивели свої класифікації людських почуттів.

Усі ці класифікації дали змогу вивести *класифікацію фразеологізмів, які позначають почуття людини*.

1. Фразеологізми на позначення моральних почуттів:

1.1. Фразеологізми, що позначають позитивні почуття та настрій:

- **щастя** (*On cloud nine – На сьомому небі від щастя – 最高に幸せで (Saikoo ni shiawase de)*);
- **задоволення** (*Gladden sb's heart – Бальзам на душу – 目の薬 (Me no kusuri)*);
- **радість** (*Be all smiles – Сяяти від радощів – 喜色満面である (Kishokumatten de ari)*);
- **любов** (*Spare the rod and spoil the child – Діти любі, а за прутину держи – 可愛い子には旅させよ (Kawaii ko ni wa tabi saseyo)*);
- **кохання** (*Love lives in cottages as well as in courts – Хоч у курені, аби до серця мені – 恋に上下の隔てなし (Koi ni jooge no hedate nashi)*);
- **дружба** (*To go through fire and water for somebody – За друга – у вогонь і воду! – 「ご用とあれば」たとえ火の中、水の中¹ (“Go-yoo to areba” tatoe hi no naka, mizu no naka)*);
- **честь** (*Better go to bed supperless then rise in debt – За честь голова гине – 武士は食わねど高楊枝 (Bushī wa kuwanedo taka-yooji)*).

1.2. Фразеологізми, що позначають негативні почуття та настрій:

- **злість** (*As cross as a bear with a sore head – Злий, як голодний вовк – ひどく冠である (Hidoku kammuri de aru)*);
- **роздратування** (*Like a red rag to a bull – Як червона хустка для бика – 逆鱗に触れる (Gekirin ni fureru)*);
- **нервування** (*To sit on pins and needles – Сидіти мов на голках – 針の筵に坐る (Hari no mushiro ni suwaru)*);
- **страх** (*Fear magnifies objects – Хто боїться, тому в очах двоїться – 疑心暗鬼を生ず (Gishin anki wo shoozu)*);

¹ У цій приказці актуалізується ідея відданості воїна своєму васалові.

- **сум** (*A lump in your throat* – Клубок у горлі – 喉を詰まらせること (*Nodo wo tsumaraseru koto*));
- **знушання** (*To rub salt in the wound* – Сипати сіль на рану – 傷む上に塩を塗る (*Itami ue-ni shio wo nuru*));
- **нещастя** (*Misfortunes never come singly* – Біда біду тягне – 弱り目に祟り目 (*Yowari me ni tataru me*));
- **заздрість** (*The grass is always greener on the other side of the hedge* – У чужу жінку чорт кладе ложку меду – 隣の花は赤い (*Tonari no hana wa akai*));
- **зняковілість** (*To be in the wrong box* – Не знати, на яку ступити – 穴があつたら入りたい (*Ana ga attara hairitai*)).

2. Фразеологізми на позначення **гностичних** почуттів:

2.1. Фразеологізми, що позначають інтелектуальні почуття (*A word is enough to the wise* – Розумному тільки кивни, він здогадається – 一を聞いて十を知る (*Ichu wo kiite jiu wo shiru*));

2.2. Фразеологізми, що позначають пізнавальні почуття (*There is no royal road to learning* – Без муки нема науки – 學問に近道なし (*Gakumon ni chikamichi nashi*));

2.3. Фразеологізми, що позначають повчальні почуття (*A burnt child dreads the fire* – Хто обпікся на окропі – дмухає на холодну воду – 糞に懲りて膾を吹く (*Atsumono ni korite, natasu wo fuku*)).

3. Фразеологізми на позначення естетичних почуттів (*Clothes make the man* – І пеня прибери, то гарним буде – 馬子にも衣裳 (*Mago ni mo ishoo*)).

В результаті поділу й дослідження вибірки, яка містить 460 українських, 258 англійських та 234 японських фразеологізмів, було виявлено деякі спільні та відмінні риси фразеологічних одиниць досліджуваних мов.

Відмінні риси:

- в англійській мові слово «кохання» вживається частіше, ніж в інших мовах;
- серед опрацьованої вибірки у японських та українських фразеологізмах були згадані надприродні або казкові створіння (*Бісики грають в очак*; 鬼の首でも取ったような (*Oni no kubi de mo totta youna*)), а в англійських – ні;
- хоча значення фразеологічних одиниць та їхні засоби формування можуть бути дуже схожими, а все ж містять культурний аспект (*To lead a cat-and-dog life* – Живе як гуска зі свинєю – 犬猿の仲 (*Ken en no naka*));
- в англійській мові честь асоціюється з відсутністю боргів (*Better go to bed supperless than rise in debt*), в українській – із головою (*За честь голова гине*), а в японській – із воїном (武士は食わねど高楊枝 (*Bushi wa kuwanedo takayouji*));
- в усіх мовах злість і роздратування асоціюються з тваринами, але тут культурним аспектом виступають самі тварини: в англійській мові – це бик та ведмідь (*As cross as a bear with a sore head*; *Like a red rag to a bull*), в українській – вовк або собака (*Злий, як голодний вовк*; *Як собака, спущений з ланцюга*), а в японській – півень (鶏冠に来る (*Tosaka ni kuru*));
- українська та англійська мови також асоціюють злість і роздратування з червоним кольором (*As red as a turkey cock*; *Червоний, як буряк*), а в японській лише констатується факт зміни кольору (色をなす (*Iro o nasu*));
- англійська та українська фразеологія асоціює нервування з тваринами (*Like a cat on hot bricks*; *Як курка на сідалі*), а японська – ні;

- колір, який асоціюється зі страхом – різний у всіх мовах: в англійській – білий та жовтий (*To turn yellow*), в українській – білий (*Білий, як стіна*), в японській – блакитний/зелений (*青くなる (Aoku naru)*);

- українці та японці пов'язують свою заздрість із сусідами (*У сусіда хата краща; 隣の花は赤い (Tonari no hana wa akai)*), а англійці – ні;

- мудрість асоціюється в українській фразеології з книжками, дубом та старшим віком (*Мудрий як книга/дід/старість/старий/старий дуб*), а у японській – зі світлістю (先見の明 (*Senken no mei*));

- «вчителем життя» українці та англійці вважають нещастя (*Adversity makes man wise; Біда всього навчить*), а японці – випробовування (*艱難汝を玉にす (Kannan nanji o tama ni su)*);

- прототипом огидності в англійській і японській мові є мавпа (*An ape's an ape, a varlet's a varlet, though they be clad in silk or scarlet; 猿に烏帽子 (Saru ni eboshi)*), а в українській – свиня (*На свиню хоч сідло надінь, то все буде капловуха*);

- прототипом краси в англійській мові є яблуко (*Award one the golden apple*), а в українській та японській – квітка (*Як квіточка; 錦上花を添える (Kinjou hana o soeru)*).

Спільні риси:

- більшість позитивних почуттів у всіх мовах порівнюються з весною та небом (*На сьомому небі; On cloud nine; 有頂天になって (Uchouten ni natte); Full of the joys of spring; Щасливий, як весна*);

- фразеологічні одиниці на позначення задоволення в усіх мовах пов'язані зі снами (*A day dream; Сон наяву; 白日夢 (Hakujitsu yume)*);

- значна частина фразеологічних одиниць на позначення почуттів пов'язана з людським тілом (*Give one's heart to one; Аж жили повиступали; 肝を冷やす (Kimo o hiyasu)*);

- в усіх мовах фразеологізми про кохання містять асоціації з горінням (*Burn with love; Згоряти від кохання*) або пов'язані з душею (*After one's soul; До душі; 身を焦がす (Mi o kogasu)*);

- усі нації порівнюють злість та роздратування з полум'ям або димом (*To breathe fire; Аж дим із вух іде; 烈火のごとく (Rekka no gotoku)*), кипінням (здебільшого вживаючи слово «кров») (*One's blood boils; Аж кров у жилах закипає; 業を煮やす (Gou o niyasu)*);

- фразеологічні одиниці усіх мов асоціюють нервування з тремтінням (*All in a tremble; Аж серце тремтить; 全身がブルブル震えて (Zenshin ga buru-buru furuete)*);

- в усіх мовах страх асоціюється з холодом та кров'ю (*Sth makes sb's blood run cold; Кров у жилах стигне; 血の凍る思いをする (Chi no koru omoi o suru)*);

- знущання у всіх мовах асоціюється з порізом, ударом, раною чи сіллю (*To rub salt in the wound; Наче ножем вколоти в серце; 傷む上に塩を塗る (Itami ue ni shio o nuru)*);

- усі асоціюють нещастя зі сльозами (*Banquet of brine; За сльозами світа білого не бачити; 泣き面に蜂 (Nakizura ni hachi)*);

- для досліджуваних мов обпiкання є причиною повчання (*A burnt child dreads the fire; Хто обпiкся на окропі – дмухає на холодну воду; 羹に懲りて膾を吹く (Atsumono ni korite, namasu o fuku)*).

Вищезгадана класифікація дає змогу виділити **характеристики фразеологічних одиниць**. До **первинних характеристик** належать моральні почуття, гностичні почуття та естетичні почуття. До **вторинних характеристик** – позитивні, негативні, інтелекту-

альні, пізнавальні та повчальні почуття. До **третинних** – щастя, задоволення, радість, любов, кохання, дружба, честь, злість, роздратування, нервування, страх, сум, знущання, нещастя, заздрість та зняковілість.

Отже, фразеологізм, що позначає щастя (*On cloud nine – На сьомому небі від щастя* – 最高に幸せで (*Saikou ni shiawase de*)) матиме 3 характеристики: первинну, вторинну та третинну (оскільки характеризується почуттям щастя, позитивним почуттям та моральним почуттям). Фразеологізм, що позначає естетичні відчуття (*Clothes make the man – І пеня прибері, то гарним буде* – 馬子にも衣裳 (*Mago ni mo ishoush*)) матиме всього одну характеристику – первинну.

Дослідження цих характеристик надало змогу зробити дещо ширші висновки про фразеологію досліджуваних мов та менталітет кожної з націй.

Серед первинних характеристик фразеологічних одиниць у всіх мовах найчисленнішими є моральні почуття. Серед вторинних характеристик фразеологічних одиниць переважають негативні почуття. Щодо третинних характеристик, то найчисленнішими в японській фразеології є фразеологізми на позначення **кохання**, в англійській – **злості**, а в українській – **страху**.

В результаті цього порівняння випливає, що первинні та вторинні характеристики у всіх мовах мають приблизно однакове відношення, але відмінності можна побачити у третинній характеристиці, де в японських фразеологізмах переважає значення кохання, що є яскравим проявом національної ментальності. Зважаючи на ці результати, українці найбільше турбуються про страх, а англійці – переймаються злістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка / И. В. Арнольд. – Москва: Просвещение, 1966. – 348 с.;
2. Белобородова А. В. Вариативность фразеологических единиц, репрезентирующих концепт «безразличие» в русском и английском языках. [Электронный ресурс] / А. В. Белобородова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота. – 2009. – №1 (3). – С. 27–29. – Режим доступа: <http://www.gramota.net/materials/2/2009/1/5.html>;
3. Гаращенко О. Фразеологічні одиниці та проблеми їх класифікацій [Електронний ресурс] / Гаращенко О. // Наукові записки: Серія: філологічні науки. – Черкаси: ЧДУ. – 2001. – Вип. 89(3). – С. 176 – 180. – Режим доступу до журн. : <http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc3/42.pdf>;
4. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): підручник / І. В. Корунець. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 448с.;
5. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник / М. П. Кочерган. – Київ: Академія, 2006. – 368 с.;
6. Якобсон П. М. Психология чувств / П. М. Якобсон. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 348 с.

ОСОБЕННОСТИ АНГЛИЙСКИХ, УКРАИНСКИХ И ЯПОНСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ НА ОБОЗНАЧЕНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ЧУВСТВ

Исследование посвящено фразеологии, а именно анализу фразеологических единиц английского, украинского и японского языков, обозначающих чувства человека. Целью исследования является определение культурных особенностей, заложенных во фразеологических единицах изучаемых языков, а именно: разницы в способах выражения, использованных во фразеологических оборотах этих языков, а также ассоциаций, используемых во фразеологизмах и присущих каждому отдельному языку.

Ключевые слова: фразеология, фразеологическая единица, характеристика фразеологических единиц, чувства, классификация фразеологизмов, обозначающих человеческие чувства, культурные особенности.

N. Kostevych,

National University «Lviv Polytechnic»

ANALYSIS OF ENGLISH, UKRAINIAN AND JAPANESE PHRASEOLOGICAL UNITS DENOTING HUMAN FEELINGS

The research is devoted to phraseology, namely the analysis of English, Ukrainian and Japanese phraseological units denoting human feelings. The aim of the research is to reveal cultural peculiarities, implied in English, Ukrainian and Japanese phraseological units, namely, the differences of means of languages' phraseological units, their expression and associations, used in phraseological units and immanent to the particular nations.

Key words: phraseology, phraseological unit, phraseological units' characteristic, feelings, classification of phraseological units denoting feelings, cultural peculiarities.

МОВНІ СТРАТЕГІЇ ЯПОНСЬКИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ

Пропоновану статтю присвячено дослідженню мовних стратегій японських рекламних повідомлень. Найбільший інтерес для дослідження становить лінгвокультурний аналіз рекламних повідомлень у сучасній японській мові.

Ключові слова: японська мова, рекламне повідомлення, мовні стратегії, лінгвокультурний аспект.

Постановка наукової проблеми та її значення. Реклама – це важливий різновид культурної комунікації, що має велике значення у житті сучасної людини і в наші дні справляє значний вплив на формування способу життя усього суспільства. Цим пояснюється неослабний інтерес до реклами за кордоном, де напрацьовано багатий практичний досвід у дослідженні феномену реклами і де він доволі давно й плідно вивчається, зокрема й із погляду його мовних особливостей (Р. Барт, У. Еко, В.Л. Музикант, Д.С. Розенталь, М.М. Кохтев, К. Танако, Нільсен Л.Ф., Шін'ічіро Окамото). Серед вітчизняних мовознавців рекламний дискурс досліджували О.В. Анопіна, Л.П. Березовець, Ю.Б. Корнева, Н.М. Лисиця, І.П. Мойсеєнко. У численних рекламознавчих дослідженнях увагу приділено здебільшого рекламі українською, російською, англійською, французькою і німецькою мовами. Сьогодні поза увагою дослідників лишаються мовні стратегії японської реклами. З лінгвістичної точки зору маємо важливий матеріал для вивчення, оскільки, з одного боку, спостерігаємо мовну гру, а з іншого, рекламні повідомлення можуть багато чого розповісти не лише про товари, які вони рекламують, а й про лінгвокультурну ситуацію загалом, про стереотипи й цінності в соціумі.

Актуальність статті зумовлена необхідністю проведення різнобічного дослідження сучасних японських рекламних текстів, їхніх семантичних характеристик, структурної організації, різних когнітивних процесів, які беруть участь у сприйнятті й обробці інформації, а також лінгвальних компонентів, що визначають успішне функціонування і дієвість рекламних звернень – важливої складової частини сучасної японської мови.

Мета пропонованого дослідження полягає у виявленні специфіки мови реклами у сучасних японських рекламних текстах з погляду відображення у них особливостей, пов'язаних із культурою і менталітетом двох народів. Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити такі **завдання**: 1) виявити мовні стратегії, які використовуються у японських рекламних повідомленнях; 2) встановити кореляції рекламного тексту з параметрами менталітету і культури.

Об'єктом дослідження є японські рекламні тексти. **Предмет** становлять лінгвокультурологічні аспекти рекламного повідомлення.

Тексти комерційної реклами наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. стали настільки поширеними, що не можна не враховувати їхнього потужного впливу на формування мовної картини світу. Реклама функціонує у сфері комунікації і пов'язана з певними соціальними правилами, умовами, нормами, прийнятими в цій сфері, характеризується певною

мовною специфікою. Зрозуміло, що ця специфіка не може бути адекватно осмислена й повною мірою описана без урахування сучасних лінгвістичних знань про мову, адже в рекламі завжди за допомогою «звичайного» слова реалізується спроба вербального тиску на потенційного покупця. Загальним постулатом сучасної лінгвістики є положення про те, що мова становить інструмент, знаряддя, засіб, зрештою, механізм для здійснення певної мети – як у сфері пізнання дійсності та її опису, так і в актах комунікації, взаємодії за допомогою мови [Розенталь 1981, 1].

Реклама дає справді вражаючу картину використання потенціалу мови. Мовні засоби, які репрезентують різні маніпулятивні прийоми в рекламі (рекламних текстах), базуються, за нашими спостереженнями, на низці популярних тем і мотивів, що становлять цінність для сучасної людини та її менталітету, який формує її: вступ у нове століття, прискорення, участь у вирішенні глобальних проблем, прогрес техніки, престижність, а також образи дітей, привабливих чоловіків і жінок, родини, пріоритети здорового способу життя, здоров'я загалом тощо. Очевидно, що мовне маніпулювання такого багатопланового, багатоаспектного семіотичного явища як реклама, що нерозривно поєднує невербальні і вербальні знаки, можна описати лише у межах певної сукупності одиниць, конструктивів, які вводяться у рекламний текст для реалізації його загальної цільової настанови [Иванченко 1994, 6].

Стратегії, що використовуються у рекламі, можна в основному розділити на два види: лінгвістично-орієнтовані стратегії і соціально-культурні стратегії. Водночас слід зазначити, що межі між ними іноді доволі аморфні, тому що нерідко соціокультурні стратегії містять деякі елементи лінгвістично-орієнтованих стратегій і навпаки [Нільсен 1980, 2]. У будь-якому разі можна систематизувати рекламний текст. Нільсен виділив основні мовні стратегії, що базуються на п'яти лінгвістичних елементах: фонологія, орфографія, морфологія, синтаксис і семантика. Що стосується японських рекламних текстів, то тут можна розглянути чотири з п'яти розроблених Нільсоном мовні стратегії.

Фонологічна стратегія.

У японській мові виділяються три фонологічні категорії, що використовуються у рекламних текстах [Окамото 2001, 5].

1. Повторення звуків.

Повторення і гра слів можуть упливати на споживача і спонукають його запам'ятовувати рекламне повідомлення. Наприклад, 素肌に 素直しています (Лагідний до вашої шкіри). У цій рекламі скрабу для обличчя бачимо повторення звуку «с» на початку кожного слова. Глухі звуки в японській мові відображують прозорість, чистоту, красу. До того ж саме звук «с» позначає спокійний стан, тихий рух, тому повторення саме морфеми «す», робить звучання реклами приємною. Більш того, повторення китайського ієрогліфа «素», який має значення «простий, без домішок», візуально підсилює імідж простоти продукту, що має велике значення для такого товару як скраб для обличчя.

2. Подвійне значення.

У деяких рекламних повідомленнях омофони використовуються для подвійного значення. Наприклад, 旨茶で温冷申し上げます (Висловлюю свою подяку з Умача). В цьому прикладі подвійне значення з'являється завдяки слову «おんれい», яке містить у собі два значення – «гаряче та холодне» і «подяка», залежно від того, якими ієрогліфами воно

написане. На думку японців, коли вони чують слово «おんれい» із фразою «申し上げます» (висловлювати), то автоматично думають про слово «подяка». Використовуючи цей прийом, рекламисти сподіваються змусити покупця думати про друге значення слова, в цьому разі «подяка», та висловити їхню подяку з 旨茶.

3. Ритм.

Ця мовна стратегія притаманна тільки японській мові. 5-7-5, 7-5 чи 7-7 – це стандарт японських традиційних віршів хайку. Цей тип ритму є природним і приємним для японців, тому вони дуже легко запам'ятовують фрази рекламних текстів. Наприклад, クシヤミ 三回、ルル三錠. (Чхнув тричі, прийми три пігулки Руру.)

Орфографічна стратегія.

Японське письмо має 3 системи: хірагана, катакана та ієрогліфи. Хірагана і катакана працюють фонологічно, тоді як ієрогліфи виконують семантичну функцію, що робить мовні стратегії в японських рекламних текстах більш ефективними, ніж в інших мовах. Наприклад, 職人の《人》は《人》です。会社員の《員》は なんですか? Якщо подивитись на ієрогліфи, то побачимо, що «人» (майстер) в «職人» означає людину, яку поважають як особу, в той час як «員» в «会社員» (офісний працівник) вказує на те, що людина є одним із багатьох членів колективу. Тобто це рекламне повідомлення спонукає людей знайти роботу за спеціальністю, а не поповнювати ряди простих офісних клерків.

Морфологічна стратегія.

Шляхом додавання суфіксів, що вказують на певні частини мови, як-то дієслово і прикметник, утворюються нові слова. Наприклад, «鉄している?». В японській мові «する» – це суфікс, який означає дієслово. Але немає дієслова для «鉄», тому фраза дещо дивна для японців. Знадобляться знання природи японської мови, щоби перекласти цей вислів так: «Ти вживаєш достатньо заліза, аби почувати себе бадьоро?». Шляхом додавання афікса, який перетворив іменник на дієслово, утворилося нове слово «鉄している».

Семантична стратегія.

Ця категорія найбільш часто використовується. Вона стимулює уяву аудиторії шляхом часткової зміни значення [Нільсен 1979, 3]. Наприклад, «そのボディには大きな思想がつまっている». Слово «思想» (думки) взагалі асоціюється з людьми, а в цьому рекламному повідомленні машина нібито жива. Робиться контраст щодо інших машин, які використовуються лише для перевезення. Або «ワンモア・ビジン». До нових запозичених слів люди ставляться без забобів і сприймають у тому значенні, у якому їм їх презентують рекламотворці. У цьому випадку використання англійського «one more» замість японського «もっと» дозволяє жінкам не соромитись гонити за красою, оскільки жінки намагаються приховувати засоби, які допомагають їм бути вродливими [Такаси 1990, 4].

Отже, дослідивши вищезазначений матеріал, зазначимо, що мова реклами допомагає нам встановити зв'язок між мовою і культурою і побачити, на якому мовному рівні ми можемо відстежити прояв культури у рекламному повідомленні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Розенталь Д.Э. Язык рекламных текстов. / Д.Э.Розенталь, Н.Н.Кохтев. – М., 1981. – 186 с.;
2. *Язык и культура: доклады и тезисы, 3-я международная конференция* / Иванченко Р.Г. Текст в рекламе. – К., 1994. – 153с.;
3. *Nilsen, Don L.F.* Literary Devices in Advertising. ETC: A Review of General Semantics, 1980. – 153 p.;
4. *Nilsen, Don L.F.* Language play in advertising: linguistic invention in product naming, 1979. P. 143;
5. *Okamoto, Shinichiro.* Effectiveness of persuasion and misleading from advertisements. Nihongogaku, 2001. – PP.70-81;
6. *Takashi, Keiko.* A functional analysis of English borrowing in Japanese Advertising: linguistic and socio linguistic perspectives: PhD. Destination in Georgetown University. – Washington. D. C, 1990. P. 234.

Е. Кравец,

Киевский национальный лингвистический университет

ЯЗЫКОВЫЕ СТРАТЕГИИ ЯПОНСКИХ РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТОВ

Предлагаемая статья посвящена исследованию языковых стратегий японских рекламных сообщений. Наибольший интерес для исследования представляет лингвокультурный анализ рекламных сообщений современного японского языка.

Ключевые слова: японский язык, рекламное сообщение, языковые стратегии, лингвокультурный аспект

К. Kravets,

Kyiv National Linguistic University

LINGUISTIC STRATEGY OF JAPANESE ADVERTISEMENT

The submitted paper is devoted to the study of Japanese advertisement linguistic strategy. The most interesting for the suggested study is lingvocultural analysis of the above-mentioned advertisements in Japanese.

Key words: Japanese language, advertisement, linguistic strategy, lingvocultural aspect

РОЗМОВНІ ЕЛЕМЕНТИ В ЛЕКСИЦІ КАНОНІЧНИХ ТЕКСТІВ ТЕНРІЙСЬКОЇ РЕЛІГІЇ (на матеріалі «Офудесакі»)

Статтю присвячено дослідженню лексичних особливостей мови головного канонічного тексту Тенрійської релігії – «Офудесакі», який яскраво віддзеркалює мовну ситуацію в Японії другої половини XIX ст., що характеризувалася значною нестійкістю мовних норм та правил, являючи собою своєрідний конгломерат мов і стилів. Ця унікальність тексту «Офудесакі» дозволяє дослідити процес зародження та становлення сучасної японської літературної мови, з'ясувати труднощі, які поставали перед нею, простежити способи подолання цих труднощів.

Ключові слова: Тенрійська релігія, Тенрі-кьо, «Офудесакі», бунго, кого, кьоцуго, хьо-джонго, дзокуто, кансайський діалект

Для того, щоб об'єктивно оцінити лексичні особливості мови канонічних текстів Тенрійської релігії, необхідно здійснити короткий екскурс до історії розвитку японської мови і з'ясувати, якою була мовна ситуація в Японії середини XIX століття, тобто в той період, коли засновниця цього віровчення, Накаяма Мікі (1797-1887), почала працювати над створенням текстів «Офудесакі» та «Мікагура-ути». Свого часу це питання досить детально досліджували як японські [Бунтайші, 1972; Фурута, 1982], так і європейські, зокрема радянські [Конрад, 1960; Сыромятников 1965, 1978] та російські [Алпатов, 2003] фахівці, а тому, спираючись на ці та інші дослідження, спробуємо стисло описати історичний процес розвитку японської мови в період з IX до XIX ст.

Як відомо, починаючи з доби Хейан (794-1185 рр.) в Японії паралельно використовувалися дві літературні мови: *камбун* (漢文, досл.: «ханське письмо») – японізований варіант китайської літературної мови *веньянь*, яка тривалий час була своєрідною «латиною» для цілої низки південосхідних і далекосхідних країн (В'єтнам, Корея, Японія та ін.), та *бунго* (文語, досл.: «писемна мова»), в основу якої лягла вишукана японська мова аристократів тогочасної столиці країни м. Кіото. Ця «писемна мова», попри деякі незначні зміни, зокрема проникнення окремих розмовних елементів (передусім на лексичному рівні), використання окремих граматичних форм, властивих усному спілкуванню, певну демократизацію синтаксису тощо, проіснувала в японській художній літературі майже до кінця XIX ст., а в мові загальнонаціональних мас-медіа (газети, радіо, телебачення), як і в науковій літературі – до середини XX ст.

Водночас із двома літературними мовами, безумовно, існувала також некодифікована розмовна японська мова *кого* (口語), в основі якої лежали численні місцеві діалекти і яка довгий час вважалася вульгарною мовою. Однак поступово на базі токійського діалекту була сформована загальнонаціональна розмовна мова *кьоцуго* (共通語). Починаючи з 1886 р. ця мова, яка поступово лягла в основу сучасної японської літературної мови, почала викладатися в навчальних закладах країни різного рівня – від початкових шкіл до вищих навчальних закладів.

Отже, канонічні тексти Тенрійської релігії «Офудесакі» (досл.: «На кінчику пензля») та «Мікагура-ута» (досл.: «Ритуальні /церемоніальні/ пісні») створювалися на історичному етапі відмови японців від застарілої на той час літературної мови бунго і поступового переходу (завдяки активним зусиллям прогресивних японських письменників і поетів, спрямованим на органічне об'єднання літературної та розмовної мов)¹ на ще не до кінця кодифіковану загальнонаціональну розмовну мову², /Лише поступово, протягом перших десятиліть XX ст. була остаточно сформована сучасна японська загальнонаціональна літературна мова, яку спочатку називали *кьоцуго* (共通語, досл.: «загальна мова»), а згодом вона дістала назву *хьоджюнго* (標準語, досл.: «стандартна мова»). Обидві ці назви як синоніми використовуються й донині.

Тож перед Накаямою Мікі – засновницею Тенрійської релігії й авторкою перших канонічних текстів цього віровчення – постало досить складне лінгвістичне завдання. З одного боку, чітко усвідомлюючи значення канонічного релігійного тексту для своїх численних послідовників, вона обрала для написання «Офудесакі» поетичний жанр *танка*, що зародився ще в VII ст. і вимагав традиційного використання бунго, з характерною для цієї мови лексикою, граматиною, синтаксисом, художньо-стилістичними засобами та образністю. А з іншого боку, демократичні зміни у сфері літературної мови, які відбувалися в тогочасному японському суспільстві, як і специфіка аудиторії, для якої призначався текст «Офудесакі» (а це було переважно міське простолюддя та селяни, які не володіли достатньою мірою досить застарілою на кінець XX ст. мовою *бунго*), диктували необхідність широкого залучення сучасної розмовної лексики і використання відповідних граматичних форм та синтаксичних конструкцій, характерних насамперед для звичної і добре зрозумілої потенційними реципієнтами канонічного тексту «Офудесакі» розмовної мови кого, яка на той час усе ще залишалася не кодифікованою.

Як же виходить із цієї складної ситуації Накаяма Мікі? Вона насичує текст «Офудесакі» розмовними елементами на всіх рівнях – фонетичному, морфологічному, лексичному, граматичному і синтаксичному, можливо, навіть не усвідомлюючи при цьому, що йдеться фактично про змішування двох різних мов – *бунго* та *кого*, оскільки, як зауважує у своїй праці «Основи японського мовознавства» відомий японський лінгвіст Токієда Мотокі, переважна більшість японців сприймала *бунго* та *кого* не як відмінні мовні системи, що сформувалися на різних історичних етапах розвитку їхньої національної мови і застосовувалися в різних сферах комунікативної діяльності мовців, а лише як більш високий та престижніший і, відповідно, менш високий та менш престижний стилі мовлення [Токиєда 2003, 93]³.

Для того, щоб наочніше показати головні відмінності на різних мовних рівнях між

¹ Серед відомих японських письменників та поетів, які доклали найбільших зусиль для демократизації мови національної художньої літератури, органічного об'єднання літературної і розмовної мов, насамперед слід назвати імена Фтабатея Шімея, Ямади Бімьо, Масаоки Шікі, Накацуки Іппекіро, Нацуме Сосекі, Шімадзакі Тосона, Шігі Наоя та ін.

² Перша офіційна граматика японської розмовної мови, яка була затверджена Міністерством освіти Японії й рекомендована як основний посібник для використання в навчальному процесі всіма шкільними закладами країни, з'явилася лише в 1917 р. [докл. про це див.: Алпатов 2003, 10].

³ Дослівно у зазначеній праці Токієди Мотокі сказано: «Із позиції дослідника сучасна і старописемна мова розглядаються як різні етапи розвитку національної мови; а з точки зору суб'єкта вони, швидше, відрізняються лише своєю престижністю» [Токиєда 1983, 93].

бунто та кого, наведемо приклади віршів-танка схожої тематики, які були написані в різні історичні епохи. Перший із них – це вірш Дзякурен-хоші з відомої поетичної антології «Шінкокін-вака-шю» («Нова збірка старих та нових японських пісень»), яку уклав відомий японський поет Фуджівара Тейка (Садаіе) в 1205 рр.:

ちり
くるしきに
くも
きえにこそ
くらめ

(寂蓮法師 – Дзякурен-хоші, “Шінкокін-вака-шю”, № 1941)

*У море мук закину знову сіті,
Щоб врятувати тих,
Чиї серця
Стомились від страждань
У цьому світі.
(Переклад І.Бондаренка)*

Наступні два вірші ми взяли безпосередньо з тексту «Офудесакі», який був написаний в 1869-1881 рр.:

このよあくしまじりであるからに
いんねんつけるいかなで⁴
 (“Офудесакі”, I-62)

*Оскільки в цьому світі існує зло,
Уникайте всього, що підитовхує вас до поганого!⁵
(Переклад наш. – С.М.)*

しんつのあるならにも
しかとうけやいたすけするぞや
 (“Офудесакі”, VII-84)

*Якщо щирість ваших сердець буде визнана Цукі-Хі,
Він неодмінно дарує вам Спасіння!
(Переклад наш. – С.М.)*

При порівнянні навіть лише цих трьох віршів-танка, написаних у різні історичні епохи, виникає закономірне питання, якими саме – розмовними, просторічними чи ді-

⁴ Написання віршів-танка наводиться в тому самому вигляді, в якому вони представлені в канонічних виданнях «Офудесакі»: два рядки (відповідно, 5-7-5 та 7-7 складів у кожному) замість традиційних п'яти рядків чи стовпчиків (при вертикальному стилі письма).

⁵ В оригіналі: いんねんつける事ハ («Іннен цукеру кото-ва...») – досл. з яп.: «дотримуючись (підкорюючись, слідуючи) іннен...»; де Іннен (реліг. термін) – «Визначеність долі», «Обумовленість / зумовленість/ долі» (англ.: causality; preordination – причиновість; визначеність).

лектними – елементами насичений текст «Офудесакі»? І тут постає ціла низка проблем, пов'язаних із різним розумінням і, відповідно, різним тлумаченням понять «розмовна мова», «просторіччя» і «діалект» у японській мовознавчій традиції та в європейському мовознавстві. Ці засадничі лінгвістичні розбіжності ще більше ускладнюються наявністю в японській мові надзвичайно розвиненої (принаймні, порівняно з іншими мовами світу) категорії ввічливості (яп.: 敬語 – «кейго»), яка обумовлює необхідність обов'язкового використання мовцями в різних комунікативних ситуаціях і різних текстах розгалуженої та багаторівневої системи стилів ввічливого (нейтрального, невимушеного, фамільярного, грубого тощо) мовлення. В дуже узагальненому вигляді ця система стилів виглядає так:

1. *Тейнейго* (яп.: 丁寧語 – «чемна мова») – «універсальна нейтрально-ввічлива форма мовлення, для якої характерні, насамперед, використання дієслів із кінцевою формою “-масу”, дієслівної зв'язки “десу”, а також шанобливих префіксів *о-* та *го-*»).

2. *Сонкейго* (яп.: 尊敬語 – «шаноблива мова») – «форма мовлення, у якій мовець виражає своє шанобливе ставлення до свого безпосереднього співрозмовника чи до тієї особи, про яку йдеться, із використанням спеціальних «шанобливих» дієслів, постфіксальних форм ввічливого звертання “-сан”, “-сама”, “-сенсей” та ін.)».

3. *Кенджього* (яп.: 謙譲語 – «сором'язливо-скромна мова» (або «принизливо-зневажальна /стосовно себе/ мова») – «форма мовлення, у якій мовець за допомогою спеціальних висловів і форм дієслів (напр.: “мосу” 申す, “мошіагеру” 申し上げる тощо) демонструє особисту скромність і навіть самоприниження стосовно співрозмовника чи до тієї особи, про яку йдеться» [Япония. Как ее понять 2006, 175, 236-237; Бондаренко 2010, 300-301].

Як відомо, в основу загальнонаціональної розмовної мови *кьоцуго* (共通語), на базі якої у другій половині XIX ст. і сформувалася сучасна японська літературна мова, був покладений токійський (едоський) варіант японського усного мовлення з усіма його регіональними особливостями. Проте Накаяма Мікі, яка ніколи в житті не покидала меж району Кансай, навряд чи вільно володіла саме цією розмовною мовою, тим більше, що *кьоцуго* на той час лише почала поширюватися країною завдяки зусиллям відповідних міністерств та відомств. Ця мова почала викладатися в шкільних навчальних закладах країни лише з 1886 р., тобто за рік до смерті засновниці Тенрійської релігії, коли її робота над створенням тексту «Офудесакі» в основному була завершена. З огляду на зазначене заявляти, що саме розмовна мова *кьоцуго* знайшла своє віддзеркалення в цьому канонічному тексті, навіть апріорі було б не об'єктивно.

Проте, окрім терміна *кьоцуго* в японській лінгвістиці існує також термін *дзокуго* (яп.: 俗語 – досл.: «фамільярна мова»), під яким розуміється один зі стилів японського розмовного мовлення, що набув широкого поширення серед простого населення в XIX-XIX ст., і яким донині активно користуються у процесі комунікації мовці однакового соціального статусу, близькі родичі, а також старші за віком чи вищі за соціальним статусом особи при спілкуванні з молодшими або нижчими за ієрархічним статусом у суспільстві (колективи, групи, команди тощо) співрозмовниками.

Звичайно, навіть гіпотетично припустити, щоб Накаяма Мікі свідомо прагнула надати своєму творінню фамільярного звучання, неможливо. Тим більше, що згідно з постулатами Тенрійської релігії текст «Офудесакі» був «надиктований» їй самим Богом-Отцем, який навряд чи дозволив би собі «фамільярничати» з віруючими, проповідуючи

їм вустами пророчиці Оя-сами своє одкровення. Ми переконані, що авторка «Офудесакі» сприймала *дзокуто* як звичайну тогочасну розмовну мову, жодним чином не приписуючи їй будь-яких негативних (неделікатних, фамільярних, а тим більше – запанібратських чи грубих) якостей.

Критерії, якими оперують японські лінгвісти, описуючи *дзокуто*, а також мовні явища, які вони зараховують до цього стилю японського розмовного мовлення, є такими:

- використання зв'язки «*да*» (だ) замість «*десу*» です після іменників-присудків або ж відсутність цієї зв'язки;

- вживання прикінцевих часток: «*ва*» (わ), «*са*» (さ), «*йо*» (よ), «*не*» (ね), «*ка*» (か), «*но*» (の), «*на*» (な), «*дзо*» (ぞ) та ін.;

- випадіння початкового «*і*» (い) в допоміжному дієслові «*іру*» (いる) та кінцевого «*е*» (え) у дієслівних формах на «*-те*» (て): 読んでいる – 読んでる (*йонде-іру* – *йондери*), 読んでおる – 読んどう (*йонде-ору* – *йондору*), 読んでおく – 読んどく (*йонде-оку* – *йондоку*);

- стягнення складів: ては «*те-ва*» → чя «*чя*», では «*де-ва*» → ज्या «*джя*», てしまう «*те-шімау*» → чімау «*чімау*» → чяう «*чяу*», てしまう «*де-шімау*» → жімау «*джімау*» → ज्याう «*джяу*», とゆう «*то-юу*» → чіуу «*чюу*», れば «*реба*» → りや «*ря*», ければ «*кереба*» → кєри «*кєря*», てあげる «*театєру*» → таげる «*татєру*», れ (それで) «*ре*» («*сореде*») → い (そいで) «*і*» («*соіде*»), くは(ない) «*кува(най)*» → か(ない) «*ка(най)*».

Ці явища фактично збігаються з аналогічними особливостями на всіх мовних рівнях, але в європейському мовознавстві вони характеризуються не як «фамільярні», а як «просторічні». У свою чергу, подібні мовні явища, які в європейській лінгвістиці (у тому числі й вітчизняній) розглядаються фахівцями як «просторічні», японські лінгвісти, навіпаки, відносять до *дзокуто*, тобто до «фамільярної мови». В японській мовознавчій традиції окремого терміна на позначення того, що в європейській лінгвістиці називається «просторіччям»⁶, взагалі не існує.

Саме тому, використовуючи для характеристики мови «Офудесакі» як японську, так і європейську термінологію, ми можемо охарактеризувати її як «суміш» *бунто*, *кьоцутто*, *дзокуто* та кансайського просторіччя (в його нарському – від назви м. Нара – варіанті) з усіма його особливостями на всіх мовних рівнях, включаючи також діалектні. Але в цій «мішанині» мов і стилів ми жодним чином не бачаємо якихось недоліків чи вад цього оригінального тексту доби Мейджі. Навпаки, саме це, на наше щире переконання, ро-

⁶ Услід за О.О. Селівановою, під просторіччям (анг.: *popular language*, нім.: *Volkssprache*) ми розуміємо «сукупність засобів усного розмовного мовлення, які не мають системного характеру, не є внормованими, характеризуються грубуватістю й факультативністю вживання переважно неосвіченими носіями мови у побутовій сфері спілкування. Термін виник зі сполуки «просте мовлення» у XVI ст. у значенні «не книжне народне мовлення»... Просторіччя може мати писемну фіксацію в мові художньої літератури, уживатись для увиразнення мови персонажів, характеристики їхнього освітнього статусу, мовної конвергенції комунікантів тощо. Однак просторіччя не може ставати елементом літературної мови, тому термінологічне сполучення «літературне просторіччя» на позначення грубуватих, знижених елементів у складі літературної мови не має права на існування. Просторіччя як відхилення від мовної норми на всіх мовних рівнях протистоїть літературній мові разом із діалектами й жаргонами. Елементи просторіччя можуть переходити до літературної мови у випадку їхньої кодифікації [Селіванова 2006, 504].

бити текст «Офудесакі» унікальною мовною пам'яткою, яка дозволяє дослідити процес зародження і становлення сучасної японської літературної мови, з'ясувати труднощі, які поставали перед нею, простежити шляхи подолання цих труднощів тощо.

Унікальний конгломерат мов різних історичних епох, мовленнєвих стилів, із широким залученням діалектної і навіть жаргонної (якщо терміносистему Тенрійської релігії розглядати як своєрідний жаргон певної окремої релігійної громади) лексики, що відзеркалює текст «Офудесакі», ми можемо проілюструвати на поетичних прикладах, наведених вище.

Якщо вірш-*танка* японського поета XII ст. Джакурен-хоші (Фуджівара-но Саданага, 1139-1292) з поетичної антології «Шінкокін-вака-шю» (1205 р.) можна вважати зразком поетичного твору, написаного мовою *бунго*, то два вірші-*танка* аналогічної тематики з тексту «Офудесакі», який був написаний в 1869-1881 рр., яскраво демонструють всю неусталеність літературної мови цієї історичної доби.

Так, якщо у другому з наведених віршів:

しんぢつの心あるなら月日にも
しかとうけやいたすけするぞや
("Офудесакі", VII-84)

ще трапляються окремі слова та словосполучення, які можна віднести до мови *бунго*, як наприклад: (しんぢつの) 心 [(шінджіцу-но) кокоро] – «(шире, правдиве; вірне) серце», то в першому вірші-*танка*:

このよふはあくしまじりであるからに
いんねんつける事はいかにで
("Офудесакі", I-62)

навіть частотне для *бунго* словосполучення *この世* [коно йо] – «цей світ» (а частіше: *世の中* [йо-но нака] – «у /цьому/ світі», «на /цьому/ світі») в написанні Накаями Мікі представлено як *このよふ* [коно йоу], тобто з подовженим голосним [о:] (у складі вірша це звучить як подвоєння голосного [о → о-о]), що є однією з фонетичних особливостей кансайського діалекту, яка збереглася й донині (*пор. суч. літ.*: *世* [йо] – «світ»). Таке саме написання слова «світ», як у процитованому вірші, спостерігається у віршах II-23, III-92 і багатьох інших).

Такою самою фонетичною особливістю кансайського діалекту є йотування голосного [а] у позиції після іншого голосного, як наприклад, у наведеному вище вірші VII-84: *うけやい* [укеяі] замість *うけあい* [укеаі] – від *請合う* [укеау] – «гарантувати», «ручатися»; «неодмінно», «обов'язково» (про тверду обіцянку чи запевнення виконати щось) («Офудесакі», VII-84).

А також аналогічні випадки заміни голосного [а] на [я] в інших віршах «Офудесакі»: *しやんせよ* [шіян-сейо] замість *しあんせよ* [шіан-сейо] («Офудесакі»: I-54; II-23; III-31; III-65 та ін.); *うけやう* [укеяу] замість *うけあう* [укеау] («Офудесакі»: I-64).

У вірші I-62 слово *いんえん* (因縁 [іннен] – «причиновість», «причина»; «зв'язок», «взаємозв'язок»; «обумовленість», «зумовленість»; «карма», «доля»; *англ.*: «causality», «preordination») можна віднести як до *кьоцуго*, так і до терміносистеми Тенрійської релігії, оскільки в канонічних текстах воно набуло особливого значення і тлумачиться як «обумовленість людської долі Богом-Отцем», «Божественне визначення долі людини» тощо.

Слово あくし [акуші] (суч.: あくじ [акуджі], 悪事 – «зло», «злодійство»; «злочин»), безсумнівно, належить до сучасної японської літературної мови, тобто до *кьоцуго* (або ще *хьоджюнто*). Проте в його написанні віддзеркалилась досить характерна графічна особливість, властива мові *бунго*, а саме – необов'язковість використання так званих *нігори-тен* (або ще *докутен*) [] та [] – спеціальних діакритичних знаків для фіксації на письмі при використанні *хірагана* чи *катакани* переходу глухих приголосних у відповідні дзвінки (одзвінчення: た (та) → だ (да), し (ші) → じ (джі), く (ку) → ぐ (гу), а також перетворення приголосного [х] на [п]: は (ха) → ぱ (па), ひ (хі) → ぴ (пі), へ (хе) → ぺ (пе), ほ (хо) → ぽ (по) тощо.

Своєрідною особливістю графічного оформлення тексту «Офудесакі» є також використання Накаямою Мікі у вірші І-62 (а також у багатьох інших аналогічних випадках) для написання тематичного постфікса -は [ва], який у сучасній літературній мові завжди пишеться хіраганою, графемою *катакани* へ [ха].

До діалектних особливостей можна віднести також дієслівні форми あるからに [ару-кара-ні] – «оскільки існує ...», «через те, що є ...»; いかにで [іканде] – «не можна», «не слід»; «не варто» (замість літературного: ...て(で)はいけません [...те(де)-ва ікемасен]); а також використання у вірші VII-84 прикінцевої частки ぞや [дзоя].

І це далеко не всі мовні спостереження, які можна зробити лише на прикладі цих двох віршів-танка з тексту «Офудесакі».

Отже, текст «Офудесакі» – головної канонічної книги Тенрійської релігії – є унікальною мовною пам'яткою доби Мейджі, що віддзеркалює мовну ситуацію в Японії цієї історичної доби, яка характеризувалася значною строкатістю й нестійкістю мовних норм та правил. Проте саме ця «мішанина» мов і стилів, зафіксована майже 150 років тому «кінчиком священного пензля», дозволяє в деталях простежити процес зародження та становлення сучасної японської літературної мови. Саме ця унікальна особливість тексту «Офудесакі» і надзвичайно важливе значення цього твору для дослідження історії генези нової японської літературної мови ставить його на один щабель з «Енеїдою» І.П. Котляревського, яка також фактично заклала підвалини сучасної української літературної мови, чи з відомими рукописними джерелами російської розмовної мови XVI-XVII ст.: «Паризьким словником московитів» («*Dictionnaire Moscovite*» /1586 p./) француза Жана Соважа, «Російсько-англійським словником-щоденником» («*Dictionarium Russico-anglicum*» /1618-1619 pp./) англійця Річарда Джеймса та «Руською граматикою» («*Grammatica Russica*» /1696 p./) німця Г.В. Лудольфа, які свого часу знайшов і дослідив Б.А. Ларін у докторській дисертації «Три іноземні джерела з історії російської мови XVI-XVII ст.» [Ларін 1948].

Ми переконані, що наш аналіз лінгвістичних особливостей цієї унікальної мовної пам'ятки доби Мейджі є лише першим кроком на шляху її всебічного і глибокого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алпатов В.М. Япония: язык и общество. – М.: Муравей, 2003. – 208 с.;
2. Бондаренко І.П. Розкоші і злидні японської поезії: японська класична поезія в контексті світової та української літератури. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. – 555 с.;
3. Бунтайші, генго-сейкацу-ші (Історія стилів, історія мовного існування) // Кодзакокуго-ші (Серія книг з історії японської мови). – Т.5. – Токіо, 1972;

4. Конрад Н.И. О литературном языке в Китае и Японии / Н. И. Конрад // Вопросы языкознания. 1954. № 3. – С. 25-40;
5. Ларин Б.А. Три иностранных источника по истории русского языка XVI-XVII вв. (Аннотация докторской диссертации) // Доклады и сообщения Института русского языка АН СССР.- М.-Л.: Изд-во АН СССР. – 1948 а. – Вып. 1. – С. 157-164;
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.;
7. Сыромятников Н.А. Становление новояпонского языка. М.: Наука, 1965. – 305 с.;
8. Сыромятников Н.А. Развитие новояпонского языка. М.: Наука, 1978. – 303 с.;
9. Токиэда Мотоки. Основы японского языкознания // Языкознание в Японии: Хрестоматия / Составители: В.М. Алпатов, И.Ф. Вардулья. – М.: Радуга, 1983. – 313 с.;
10. Фурута Тохаку. «Кого» то йу: котоба (Слово «кого») // Ко:сиигата. № 27. Фукуока, 1982. 9. Япония. Как ее понять: очерки современной японской культуры / За ред. Роджера Дж. Дэвиса, Осаму Икэно. – М., 2006. – 320 с.

С. Мазур,

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

РАЗГОВОРНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ В ЛЕКСИКЕ КАНОНИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ ТЭНРИЙСЬКОЙ РЕЛИГИИ (НА МАТЕРИАЛЕ «ОФУДЕСАКИ»)

Статья посвящена исследованию лексических особенностей языка главного канонического текста Тэнрийской религии – «Офудэсаки», ярко оразившего языковую ситуацию в Японии второй половины XIX в., которая отличалась значительной неустойчивостью языковых норм и правил, являясь своеобразным конгломератом языков и стилей. Эта уникальность текста «Офудэсаки» позволяет исследовать процесс зарождения и становления современного японского литературного языка, выявить трудности, возникавшие перед ним, проследить способы преодоления этих трудностей.

Ключевые слова: Тэнрийская религия, Тэнри-кё, «Офудэсаки», бунго, кого, кёцуго, хёдзюngo, дзокуго, кансайский диалект.

S. Mazur,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

LEXICAL FEATURES OF MAIN CANONICAL TEXT OF TENRI-KYO RELIGION – “OFUDESAKI”

The article is devoted to researching the lexical features of main canonical text of Tenri-kyo religion – “Ofudesaki”, which clearly reflects the linguistic situation in the second half of the XIX century in Japan and is characterized by considerable instability of linguistic norms and rules representing a kind of conglomerate of languages and styles. This originality of text “Ofudesaki” allows to research the process of origin and development of modern Japanese literary language, clears up the difficulties which arose before it and helps to trace the manners of an overcoming these difficulties.

Key words: *Religion of Tenri-kyo, Tenri-kyo, bungo, kogo, kyotsugo, hyojungo, zokugo, the dialect of Kansai.*

УДК 811.521

О. Озерська, к. пед. н., доц.,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ ЯПОНСЬКИХ ДІЛОВИХ НАРАД

У статті висвітлено особливості функціонування мовленнєвого етикету японських ділових нарад залежно від комунікативної ситуації; подано лінгвопрагматичний аналіз висловлювань і мовних кліше, характерних для мовленнєвого жанру ділових нарад.

Ключові слова: мовленнєвий жанр, діловий мовленнєвий етикет, комунікативна ситуація, мовленнєвий акт, комунікативна інтенція, мовні кліше, жанр ділової наради

Як відомо, основною ознакою комунікативної якості мовлення є його правильність – величезна і складна ділянка культури мовлення. Щоб говорити правильно, необхідно досконало володіти нормами літературної мови – загальноприйнято вимовляти, змінювати, записувати слова, будувати речення чи загалом текст відповідно до стилю мовлення. Грамотне мовлення передбачає користування всіма мовними правилами, вміння будувати вислови, що відповідають обраному типу і стилю.

Мовленнєвий етикет передбачає соціальну взаємодію членів суспільства – їхню спільну діяльність і власне комунікацію. Згідно з правилами мовленнєвого етикету, спілкуючись, співрозмовники повинні не тільки контролювати правильність власного мовлення, а й рахуватися із соціальними нормами, звичаями, традиціями, що існують у цьому суспільстві. Ці тези є чи не найважливішими для ділового мовленнєвого етикету, оскільки без знання загальноприйнятих у суспільстві правил ділового етикету, не володіючи вербальними формами вираження ввічливих взаємин між людьми, мовець не може правильно встановити різноманітні ділові контакти з оточуючими, тобто не може з найбільшим зиском для бізнесу здійснити сам процес спілкування.

Метою цієї статті є вивчення окремих аспектів японського мовленнєвого етикету, характерного для жанру ділових нарад. Відповідно до поставленої мети вважаємо за необхідне: 1) визначити поняття «мовленнєвий етикет», «мовленнєвий жанр»; 2) виявити особливості функціонування мовленнєвого етикету японських ділових нарад залежно від комунікативної ситуації; 3) систематизувати і надати лінгвопрагматичний аналіз висловлюванням і мовним кліше, які є характерними для певних комунікативних ситуацій мовленнєвого жанру ділових нарад.

Матеріалом дослідження послуговували навчально-методичні посібники, довідники японською мовою з підготовки менеджерів японських компаній до іспиту на працевлаштування, а саме, частина завдань для іспиту з перевірки знань і вмінь, необхідних для ділової комунікації майбутнього співробітника [石井 2010; 田淵 2008; 寺島 2010].

У більшості вітчизняних наукових досліджень, пов'язаних із діловим стилем мови, розглядаються його письмові варіанти. Однак не менш важливою складовою ділового

стилю є його усний варіант, який функціонує у межах етикетних норм ділового спілкування. Залежно від комунікативної ситуації для усного ділового спілкування характерні в основному одні і ті самі параметри, що і для письмової кореспонденції та ділової документації: достовірність, об'єктивність і нейтральність тону висловлювання; його точність, яка виключала б різне тлумачення; повнота інформації і стислість висловлювання; особлива офіційність; зведення до мінімуму особистого фактору; використання логічних, а не емоційно-експресивних засобів оцінки ситуацій і фактів; тематична однорідність і логічна єдність інформації; чіткість структури і композиції (як формальної, так і логічної) [Свинина 2007, 224].

У сучасних лінгвістичних дослідженнях виокремлюють певні форми усного ділового мовлення. Так, Гриценко Т.Б. розрізняє ділову бесіду, діловий прийом, ділову доповідь, ділову розмову телефоном, ділову нараду, ділові переговори [Гриценко 2007, 112], Дудик П.С. – бесіди, розмови в кабінетах офіційних осіб, виступи на державницьких виробничих засіданнях, нарадах, інші публічні виступи, неprivatні телефонні розмови та ін. [Дудик 2005, 100]. Однак сучасні вітчизняні лінгвісти замість терміна «форма усного ділового мовлення» переважно використовують у своїх дослідженнях термін «мовленнєвий жанр», який вперше ввів у наукове використання російський літературознавець Бахтін М.М. Зокрема, він вважав, що «кожний окремий вислів, звисно, індивідуальний, але кожна сфера застосування мови виробляє свої відносно стійкі типи таких висловів, які ми і називаємо мовленнєвими жанрами» [Бахтин 1979, 237]. Селіванова О.О. визначає мовленнєвий жанр як «одиницю мовлення як системно організованої репрезентації мови, дискурсивний інваріант, зразок ідеальної природи, що характеризується певним тематичним змістом, композиційною структурою, відбором фонетичних, лексико-фразеологічних, граматичних, стилістичних засобів й інтенційно-прагматичними особливостями» [Селіванова 2011, 433].

Щодо класифікації мовленнєвих жанрів, то у цьому дослідженні ми спираємося на ту, яка складена російським лінгвістом Шмельовою Т.В. Автор виокремлює чотири класи мовленнєвих жанрів, а саме: інформативні, оцінювальні, перформативні або етикетні та імперативні [Шмельова 1992, 68]. Згідно з вищенаведеною класифікацією жанр ділової наради (ビジネス集会, ビジネス会議) є різновидом більш широкого жанру ділової бесіди (ビジネス対話), який належить до класу інформативних мовленнєвих жанрів.

Розглянемо комунікативну ситуацію ведення японцями ділових нарад, а саме, мовленнєві акти (далі МА), за допомогою яких мовець (адресант) – головуючий проводить ділову нараду, а адресат – це група присутніх на діловій нараді людей, що сприймають та виконують його вказівки. Як відомо, успіх будь-якої ділової наради багато у чому залежить від компетентності її головуючого. Комунікативним завданням головуючого є спрямування думок та висловів учасників ділової наради з позиції нейтралітету. Ефективне використання часу ділової наради також входить до компетенції головуючого. Тому розглянемо деякі японські мовленнєві акти, де мовцем є головуючий, а комунікативна ситуація відрізняється від мовної поведінки учасників ділової наради. Так, якщо учасник висловлюється занадто довго, головуючий використовує такі мовні кліше: «簡潔にお願いします。結論はどういうことになりますか。他の人のご意見は？」(Висловлюйтесь простіше. Який можна зробити висновок? Чи є інші думки?). Якщо учасники, навпаки, не висловлюються, використовуються

такі фрази-кліше: «〇〇さんはいかがでしょうか。XXの立場から言うと、YYさんのご意見は?》(А як вважаєте Ви, пане 〇〇? Стосовно ситуації XX що Ви думаєте, пане YY?). А якщо учасники вже висловились – «意見がなければ、この案に賛成ということでよろしいですね?》(Якщо немає інших думок, дозвольте вважати, що Ви згодні з цим проектом?). В комунікативній ситуації, коли ніяк не вдається дійти якогось висновку, головуючий уживає такі кліше: «時間もありませんので、A案とB案に絞りたいと思います。意見も出尽くしたようですので採決します》(Оскільки час минув, треба обрати або проект А, або проект В. Оскільки всі вже висловили свої думки, будемо голосувати.) [田淵 2008, 54].

Розглянемо МА, в яких мовцем є головуючий на різних етапах ділової наради: 1) початок наради: «それでは、これから会議を始めます》(Отже, почнемо нараду); 2) представлення себе і учасників: «本日の司会担当の田中です。今日は大阪支店との合同会議ですので、参加者の自己紹介を行います》(Мене звуть Ямада, і я буду вести сьогодні нараду. Оскільки сьогодні спільна нарада з Осацьким філіалом, представлю його учасників); 3) уточнення наявності наочних матеріалів: «それではお手元の資料をご確認ください》(Перевірте, чи є у всіх матеріали); 4) зазначення теми і плану наради: «今日のテーマは営業キャンペーンの方法を決めることです。はじめに営業部長からの説明を受けて、その後話し合います。終了予定は4時です》(Тема сьогоднішньої наради – це визначення методів бізнес-кампанії. Спочатку послухаємо начальника відділу управління, а потім – обговорення. Завершення – о 4 годині.); 5) обговорення: «〇〇さんはいかがでしょうか。それで意見のある人は?》Як Ви вважаєте, пане 〇〇? Чи є бажаючі висловитися?); 6) уточнення висновків та проведення голосування: «それでは、これから三つの案から一つを選ぶ、ということで採決します》(Отже, проголосуємо, обравши один із трьох проектів); 7) завершення наради: «それでは、これでお本の会議を終了します》(Отже, завершивши сьогоднішню нараду). Тож, виконуючи соціальну роль головуючого, мовець виконує необхідну для відповідної комунікативної ситуації ситуативну роль, а саме «гнучкого лідера», який спрямовує напрям комунікації учасників ділової наради, але ж готовий пристосуватися до будь-якої ситуації [田淵 2008, 55].

МА висловлювання власної думки є одним з найбільш характерних для мовленнєвого жанру ділових нарад. У цій комунікативній ситуації мовцем є член наради, а адресатом – усі присутні на нараді. Розглянемо деякі МА висловлювання власної думки залежно від комунікативної інтенції: 1) намір чітко висловити думку: «もう少し皆さんの意見を聞いてみたい》(Я хочу ще послухати думки інших). У цьому разі мовець, незважаючи на невизначеність власної думки, чітко про це заявляє; 2) намір детально прояснити власну думку: «値上げには賛成です。しかし「一万円」という金額は再検討の必要があると思います》(Я згоден на підвищення, але сума 10000 єн потребує подальшого вивчення); 3) намір стриманої реакції на вислів: «山田さんの意見には、理解しにくいところがありますので、もう少し説明していただきたい》(Оскільки у Вашій думці є складні для розуміння аспекти, поясніть ще раз, будь ласка). У цій комунікативній ситуації мовець виконує найближчу комунікативну інтенцію – висловлювання власної думки і спонукання адресанта до пояснення його думки, а довготривалою інтенцією є намір стримано реагувати на вислови партнера. 4) намір активно брати участь у обговоренні, навіть якщо немає власної думки: «今

までのお話に、特に反対はありません》(До цього моменту у мене особливо не було заперечень до предмету обговорення.) Отже, вищенаведені мовленнєві акти мають два види цілей (інтенцій): найближчу (яку безпосередньо виражає мовець) і довготривалу (яка сприймається як цільовий підтекст) [寺島 2010, 84].

Нижченаведені МА розглядаються як недоречні на діловій нараді, оскільки їх довготривала інтенція розкривається у таких значеннях: 1) нечітке визначення власної думки: 《まあ、このシステムは新しいし、評判がいいみたいですね。でもそのまま導入するのなら、ちょっとどうかと思うんですけど...》(Схоже, що ця система і нова, і має добру репутацію, але якщо її ввести, то як буде – не знаю); 2) брак достатньої аргументації власної думки: 《値上げは必要だと思いますけど、高いと払えない人もいますから、もう少し考えたほうが...》(Вважаю, що підвищення необхідне, але, оскільки є люди, для яких це дорого, може, слід ще трохи подумати...); 3) емоційна реакція на вислів адресата: 《山田さんは何を言っているのか、さっぱり分からない。ちゃんと説明してくださいよ!》(Я не розумію, що Ви кажете, пане Ямада. Поясніть, будь ласка, чітко!), 《私の意見に反対なら、他にどんないい案があるんですか》(Якщо Ви проти моєї думки, то чи є у вас інший кращий проект?) [石井 2010, 52].

Розглянемо структурні компоненти МА висловлювання власної думки, які найбільше відповідають цілям ефективної комунікації учасників ділової наради. Японські лінгвісти розглядають певні методи ефективного висловлювання власної думки залежно від структури відповідного МА. Перший метод – це метод цілого і поділу на частини (ホールパート法), згідно з яким мовець спочатку доносить певну інформацію до адресата, а потім пояснює її частинами (Наприклад: 《これからお話をする〇〇の特徴は三つあります》 Зараз я розкрию три особливості ... ідеї 〇〇.) і завершує МА повторенням висловлювання інформації, яка була донесена спочатку. Ще одним таким методом є методプレップ法 (PREP法), згідно з яким структура МА мовця, який має намір ефективно донести власну думку структурно, має складатися з таких компонентів (відповідно до назви метода): POINT (висловлення власної ідеї) → REASON (причини її ефективності) → EXAMPLE (приклад застосування) → POINT (повторення висловлення власної думки). Нижче наводимо мовленнєві кліше, які відповідають структурі методу PREP: (P) 《私はA案をおすすめします》(Я пропоную проект A) → (R) 《なぜなら...だからです》(Чому? Тому що...) → (E) 《たとえば、〇〇ということもあります》(Наприклад, ...) → (P) 《このA案をぜひご利用ください》(Обов'язково використовуйте цей план A). Розглянемо МА за методом PREP, в якому мовець запропонує придбання нового обладнання: P – 《新しい業務用コピーを購入しましょう》(Придбаймо копіювальний прилад професійного призначення). R – 《今あるものは印刷速度が遅く、業務に支障が出ているからです》(Тому що у того, який є зараз, швидкість роздрукування низька і під час використання виникають проблеми.). E – 《新しい機械を導入すれば、今まで一時間係っていた資料作りが30十分に短縮できます》(Якщо придбати новий прилад, час підготовки матеріалів замість години скоротиться до 30 хвилин.). P – 《ですので、新しいコピー機導入を提案します》(Тому я пропоную купити новий копіювальний апарат.) [寺島 2010, 85].

Розглянемо деякі МА висловлювання власної думки під час ділової наради. Ситуація 1. Відповідь на запит головуючого висловити думку. 《わたくしはB案がいい

と思います。今回のお客様は特に納期を気にされていらっしゃると思います。スケジュールを早めることができ、コストと品質のバランスのいいB案がいいと思います》(Я вважаю, що проект В гарний. Цей клієнт особливо стурбований термінами поставки. Вважаю, що проект В підходить тому, що є можливість прискорити терміни і забезпечує добре співвідношення між вартістю і якістю товарів). Комунікативна інтенція даного МА – докладне висловлювання власної думки. МА з інтенцією невизначеності теж трапляються під час ділових нарад. Наприклад, 《特にありません》(Особливо немає). Однак згідно з діловим мовленнєвим етикетом такий вислів розглядатиметься як грубість: 《そうですね。どちらもいいんじゃないでしょうか》(Обидва підходять, чи не так?) У цьому МА адресат невизначено відповідає на запитання, що теж може розглядатися як неухважність до спільної ділової справи. Тому діловим мовленнєвим етикетом передбачається відстрочена відповідь на запитання: 《少し時間をいただけますか》(У мене є трохи часу подумати?) *Ситуація 2*. Висловлювання невпевненості у власній думці. 《その件についてあまり詳しくないのですが、B案がいいと考えます。理由はさらにコストを抑えることができるからです》(Я не дуже обізнаний у цьому питанні, але вважаю, що проект В добрий. Оскільки можна ще більше стримати вартість). Невизначеність також не відповідає правилам ділового мовного етикету, і такі МА є недоречними: 《B案でいいかと思われます》(Можна обрати проект В), 《B案が一般的ではないでしょうか》(Схоже краще проект В, чи не так?), 《この件については西田さんが詳しいので、西田さんの意見に合わせます》(Пан Нішіда обізнаний із цього питання, тому дотримуємось його думки). *Ситуація 3*. Висловлювання протилежної точки зору: 《A案もよいと思います。しかし、納期を確実にするという点から、B案を採用するという考え方もあるのではないのでしょうか》(Я вважаю, що проект А добрий. Але з точки зору визначеності у термінах поставки краще застосувати проект В). Мовець висловлює протилежну думку, але аргументує її, висловлюючи повагу до іншої думки, називаючи її доброю. Категоричні вислови не передбачаються етикетом ділових нарад: 《西田さんの意見には反対です》(Я проти думки пана Нішіди) [田淵 2008, 53].

Для жанру ділових нарад характерні МА з інтенцією донесення нової інформації до адресанта. Як правило, адресатом у цій комунікативній ситуації є доповідач, а адресантом – група людей, присутніх на діловій нараді. Типова структура МА публічних виступів (ведення презентації) має таку послідовність: привітання (уклін) → представлення себе → логічне викладення основної частини → відповіді на запитання → завершальні репліки, подяка за увагу.

Розглянемо лінгвістичні і паралінгвістичні фактори, які впливають на ефективність проведення презентації. По-перше, це чіткість висловлювання думки, по-друге, – логічність викладення інформації. По-третє, використання лексики, яка є зрозумілою для адресата. У переважних випадках це передбачає виключення запозиченої малопоширеної лексики. У цьому разі рекомендується замінити лексику, яка пишеться катаканною, на слова суто японського шару лексики – 和語 (wago): наприклад, замість 《クライアントのニーズに応え、フォローアップしましょう》вживати: 《得意先の要望に応え、追跡調査をしましょう》(Проведімо дослідження про відстеження потреб клієнтів). Замість лексеми 《クライアント》(клієнт) вживається лексема 《得意先》, замість 《ニーズ》(потреби) – 《要望》, замість 《フォローアップする》(робити

відстеження) – 《追跡調査をする》 (робити дослідження про відстеження). Також недоречним під час проведення презентацій є вживання лексики обмеженого використання, якою послуговуються тільки в окремих соціальних різновидах мови. До такої лексики належать професіоналізми, молодіжний сленг, жаргонізми, скорочення, а також специфічна лексика, створена засобами масової інформації [寺島 2010, 126].

До паралінгвістичних факторів, які визначають ефективність МА ділової доповіді (ведення презентації), відносять манеру мовлення, зовнішній вигляд, вираз обличчя, погляд. Тому виступ, коли мовець звертається до аудиторії, стоячи спиною, читає монотонно рукопис, демонструє невпевненість або недостатню підготовку, не дивиться в очі слухачів, нехтує запитаннями, говорить тихо або швидко, вважається невдалим з точки зору правил мовленнєвого етикету японських ділових нарад.

Розглянемо деякі приклади МА публічних виступів залежно від їх структурних етапів. Ситуація 1. Привітання присутніх, початок виступу. 《本日はお忙しいところ、お時間をいただきまして（貴重なお時間を）、ありがとうございます。それではご説明させていただきます》 (Дякую за те, що ви приділяєте ваш дорогоцінний час. Дозвольте почати виступ.), 《貴重なお時間を、ありがとうございます》 (Дякую за час, який ви приділяєте.) Комунікативна інтенція наступного МА – це вибачення мовця за час адресанта, який буде використаний для доповіді, і одночасно невпевненість у здатності прояснити сутність справи, тому цей МА не розглядається як ефективний на діловій нараді: 《本日は、わざわざご足労いただきまして、申し訳ございません。うまく説明できますか分かりませんが、しばらくお聞きください》 (Вибачте, що сьогодні ви витрачаєте свій час, прийшовши сюди. Не знаю, чи зможу все пояснити, але послушайте, будь ласка.) Ситуація 2. Зазначення теми виступу: 《当社が4月より発売いたします。新製品について説明いたします》 (Наша фірма починає продаж у квітні. Я розповім про нову продукцію.), 《では、お手元のAの資料をご覧ください》 (Отже, подивіться у матеріали, які лежать перед вами.) Наступні мовні кліше недоречні у цій ситуації, оскільки мають значення невизначеності, що не відповідає цілям ділової наради: 《…ではないかと思われます》, (Мені здається, що це, можливо, так…), 《…だと思っんですけれども…》 (Я вважаю так, але…). Замість цих кінцевих висловів доречно вживати такі, які мають значення визначеності, наприклад: 《…と思います》 (Я вважаю, що…), 《…です》 (дієслівний зв'язок у теперішньо-майбутньому часі). Ситуація 3. Заохочення запитань: 《ここまで、何かご質問はありますか》 (Чи є запитання на цей момент?), 《「〇〇」について不明点があれば、遠慮なくおっしゃってください》 (Якщо є незрозумілі моменти щодо 〇〇, прошу питати.). Ситуація 4. Завершальна промова: 《以上で、〇〇の説明を終わります》 (На цьому дозвольте завершити свій виступ.), 《以上です。本日はお忙しいところ、ありがとうございました》 (Це все. Дякую за увагу) [田淵 2008, 57].

Отже, ділові наради є одним із найефективніших способів обговорення важливих питань і ухвалення рішень у діловій сфері. Вони дають змогу спільно аналізувати важливі завдання й висловлювати свої думки та пропозиції, ухвалювати найоптимальніші рішення. Якщо учасники обмінюються думками, обговорюють проблеми, доходять певних висновків, спираючись на правила ділового мовленнєвого етикету, ефект від такої наради буде неабияким.

Ділова нарада як мовленнєвий жанр офіційно-ділового стилю японської мови є певною формою реалізації більш дрібних мовленнєвих актів з комунікативним наміром висловлювання власної думки, ведення ділових нарад, відповідей на запитання, проголошення ділових доповідей тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бахтин М.М.* Проблема речевых жанров. Эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин. – М., 1979. – 424 с.
2. *Дудик П.С.* Стилїстика української мови: навч. посіб. / Дудик П.С. - К.: Видавничий центр Академія, 2005. – 368 с.
3. Етика ділового спілкування: навч. посіб. / [Т.Б. Гриценко, С.П. Гриценко, Т.Д. Іщенко та ін.]. — К.: «Центр учбової літератури», 2007. – 344 с.
4. *Колтунова М.В.* Язык и деловое общение: Нормы, риторика, этикет: Учеб. пособие для вузов / Мария Викторовна Колтунова. – М.: ОАО «НПО «Экономика», 2000. – 271 с.
5. *Савчин Т.О.* Мова і ділове спілкування: норми, етикет, діловодство: Навч.-метод. посіб. /Тетяна Олександрівна Савчин. – Тернопіль: ТДПУ, 2002. – 263 с.
6. *Свинина Н.М.* Жанр деловой беседы в японском языке / Надежда Михайловна Свинина // Известия Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена. – 2007. – Том 18. - №44. – С. 223-228.
7. *Селіванова О.О.* Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2011. – 844.
8. *Шмелёва Т.В.* Словарь одного события / Татьяна Викторовна Шмелёва // Русская речь. – 1992. – №4. – С.67-69.
9. 石井 典子 ビジネス会話力検定：公式テキスト/ 典子 石井. – 東京：日本能率協会マネジメントセンター, 2010. – 142頁.
10. そのまま使えるビジネス敬語の基本講座. – 東京：成美堂出版、2006. – 175頁.
11. 田淵 真知子 話し方・言葉遣いのビジネスマナー/真知子 田淵. – 東京, 2008. – 175頁.
12. 寺島 康子 ビジネス会話マナー/康子 寺島. – 東京, 2010. – 192頁.

О. Озерская,

Харьковский национальный педагогический
университет имени Г. С. Сковороды

РЕЧЕВОЙ ЭТИКЕТ ЯПОНСКИХ ДЕЛОВЫХ СОВЕЩАНИЙ

В статье освещены особенности функционирования речевого этикета японских деловых совещаний в зависимости от коммуникативной ситуации; проведён лингво-прагматический анализ высказываний и языковых клише, характерных для речевого жанра деловых совещаний.

Ключевые слова: речевой жанр, деловой речевой этикет, коммуникативная ситуация, речевой акт, коммуникативная интенция, языковые клише, жанр делового совещания.

SPEECH ETIQUETTE OF JAPANESE BUSINESS MEETINGS

The article deals with the peculiarities of speech etiquette functioning depending on communicative situation; linguo-pragmatic analysis of statements and speech clichés, typical for speech genre of business meeting, has been given.

Key words: *speech genre, business speech etiquette, communicative situation, speech act, communicative intention, speech clichés, business meeting genre.*

УДК 811.521

І. Петриченко,
Київський національний лінгвістичний університет

РЕКЛАМНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ЧАС: ЯПОНСЬКЕ БАЧЕННЯ

Статтю присвячено діахронічній характеристиці зв'язків між текстосвітом рекламних повідомлень та реальністю.

Ключові слова: *реальність тексту, реальність контексту, реальність реципієнта, реальність адресанта; AIDMA, AISAS, SIPS.*

Не секрет, що на сьогодні реклама як об'єкт вивчення має велику притягальну силу. Економісти, маркетологи, соціологи, психологи тощо вважають рекламу своєю територією, яка вивчається, теоретизується та розбудовується, що свідчить про складність і багатогранність реклами як явища, що перебуває на перетині різних дисциплін.

Рекламна комунікація – сплачене інформування однонаправленого характеру – часто провокує дослідників на дискусії стосовно істинності використовуваних у рекламі фактів та співвідношення з об'єктивною реальністю самих рекламних текстів (тут і надалі термін «текст» розглядаємо у широкому значенні як певну сукупність та послідовність змістових одиниць). Але якщо контроль над правдивістю фактів та використаної в рекламі інформації стосується більше правознавчої сфери та нормативних актів щодо захисту прав споживачів, то проблема зв'язків між текстосвітом рекламних повідомлень та реальністю залишається відкритою.

Цю проблему ускладнює насамперед той факт, що в масовій комунікації, і в рекламній зокрема, перетинаються декілька різних типів сприйняття реальності: дійсність тексту (тобто, рекламних повідомлень), дійсність контексту (тобто, зовнішнього світу), дійсність реципієнта (тобто, потенційного споживача) та дійсність адресанта (тобто, рекламодавця) [про «текст», «контекст» та «реципієнта» див. також: Феценко 2003, 13-21]. Почнемо наш огляд із трьох останніх типів реальності, оскільки взаємодія адресанта,

реципієнта і світу, що їх оточує, в ході рекламної комунікації характеризується значним різноманіттям, що пояснюється довгою історією цього виду людської діяльності.

Перша спроба теоретично обґрунтувати модель взаємозв'язків реклами та споживача традиційно приписується американському досліднику та рекламному практику І. Елмо Льюїсу, який ще наприкінці XIX століття відзначав необхідність привернути увагу читача рекламного повідомлення, зацікавити його і змусити дочитати оголошення до кінця, поступово збуджуючи бажання купити пропонований товар чи послугу [Barry 1987, 255]. Ідея відразу стала досить популярною, проте певний час зазначеним етапам не надавали певної ієрархічної послідовності, і ця схема набула закінченого вигляду лише у 1921 році, коли для легшого запам'ятовування К. Рассел запропонував проасоціювати модель впливу рекламних повідомлень на споживача із назвою відомої опери «Аїда», створивши таким чином знану нині аббревіатуру AIDA (Attention=«увага», Interest=«зацікавлення», Desire=«жага», Action=«дія») [Barry, Howard 1990, 123]. Згодом почали з'являться і певні доповнення та модифікації, наприклад, AIDMA (Attention, Interest, Desire, Memory=«пам'ять», Action), AIDAS (Attention, Interest, Desire, Action, Satisfaction=«задоволення»), AIDCAS (Attention, Interest, Desire, Confidence=«упевненість», Action, Satisfaction) тощо. Саме ця ієрархізована схема у версії «AIDMA» вважається класичною і в Японії [新広告論 2005, 195].

Суть цієї теоретичної моделі у будь-яких модифікаціях є єдиною і полягає у визнанні домінантної ролі саме адресантів рекламних повідомлень, залишаючи реципієнтам лише право пасивного вибору із запропонованих їм варіантів [四元 2012, 72]. Подібна адресантно-домінантність протягом довгого періоду часу була можливою завдяки певній однорідності та прогнозованості смаків споживачів, значним обмеженням логістичної системи, а також, значною мірою, завдяки високій мірі залежності людей від засобів масової інформації, тобто протягом цього класичного етапу розвитку рекламної комунікації кількість і частотність рекламних оголошень у мас-медіа, умовно кажучи, регулювала споживання, зумовлюючи певну очікувану реакцію реципієнтів рекламних повідомлень [望月 2011, 43]. Саме тому рекламні тексти, аби бути поміченими у засобах масової інформації серед іншої інформації та інших рекламних повідомлень, мали бути оригінальними та ефектними, максимально звертаючи на себе увагу споживачів [京井 2011, 48]. І навіть поява Інтернету і його швидке поширення у 90-х роках XX століття не змінили ситуацію, адже перші версії Інтернету також були однонаправленими від адресанта до реципієнта, відрізняючись від традиційних мас-медіа здебільшого лише цифровим способом передачі інформації [望月 2011, 43].

Проте поступовий технічний розвиток віртуального простору та поява і стрімка популярність з середини 2000-х років так званого WEB 2.0, тобто інтернет-платформ із можливістю багатовекторної комунікації, почали змінювати і традиції рекламування. По-перше, поява Google та інших пошукових систем призвела до тотальної демократизації інформації як продукту, тобто складалась ситуація, коли і, скажімо, перевірена інформація відомих аналітичних інституцій, і чутки чи коментарі з особистих повідомлень певної окремої особи почали бути рівнозначними одиницями інформаційного інтернет-простору [京井 2011, 50]. З іншого боку, сам факт появи можливості вільного висловлювання власних думок будь-якою людиною також ставав фактором плюралізації інформаційного простору, навіть незважаючи на певні технічні обмеження способів ре-

алізації такої можливості, оскільки саме на момент середини 2000-х років в Японії існували в основному лише блоги (тобто, приватні Інтернет-сторінки невеликого обсягу) і дошки Інтернет-оголошень [望月 2011, 46].

Саме тому і споживачі, побачивши десь рекламне оголошення, яке їх зацікавило, почали не тільки купувати та власноруч формувати певне ставлення до рекламованого товару чи послуги, як було за класичної доби рекламування, а спочатку намагались пошукати інформацію про рекламований продукт в Інтернеті і, лише переконавшись у правильності чи вигідності подібного вибору, переходили до безпосереднього придбання товару. Так поступово виникла необхідність і в переосмисленні теоретичної моделі впливу на споживачів рекламних повідомлень, і в червні 2005 року гігант японського рекламного ринку, рекламне агенство Dentsu Inc. (電通) запатентувало нову ієрархізовану схему AISAS (*Attention*=«увага», *Interest*=«зацікавлення», *Search*=«пошук», *Action*=«дія», *Share*=«поділитись») [京井 2011, 48]. Вона також мислилась як лінійна структура і по суті є осучасненою адаптацією класичної AIDA-моделі, оскільки було суттєво модифіковано лише деякі етапи, а саме: замість стадії «бажання» додано стадії «пошуку інформації» та фінального «поширення» власної думки про рекламований товар чи послугу.

Проте нова схема визнавала і дуже велику відмінність: якщо раніше роль рекламування полягала у створенні повного споживацького циклу від пробудження зацікавлення певним товаром чи послугою та аж до реального їхнього придбання, то на цьому етапі завдання реклами у засобах масової інформації ставало лише направлення потенційних споживачів до Інтернет-простору, що саме і перебирав на себе функції пошуку інформації, електронних продажів чи поширення власного ставлення до запропонованих продуктів [望月 2011, 43]. Це, у свою чергу, ставило процес рекламування у ще більшу взаємозалежність від технічного розвитку засобів електронної комунікації, спонукавши серію нових змін на початку 2010-х років, а, з іншого боку, змушувало адресантів рекламної комунікації відкинути традиційно зверхню позицію стосовно реципієнтів, шукаючи способи вдалого діалогу та співпраці. Подібна зміна позиції була зумовлена активізацією ролі звичайних людей у процесі поширення інформації, а тому унеможливлювала надмірно позитивні самооцінки з боку рекламодавців та зменшувала їхню вагу в інформаційному просторі до ролі просто ще одного учасника комунікації, змушуючи мати власну яскраву позицію у рівноправному спілкуванні та лише так впливати на характер висловлювань самих споживачів у соціальних мережах [望月 2011, 46].

З іншого боку, розросталась і технічна можливість споживачів впливати на рекламний процес: з кінця 2009 року та особливо у 2010 році в Японії швидко набуває популярності сервіс обміну короткими повідомленнями Twitter, кінець 2010 року відзначено стрімким поширенням на японських землях мережі Facebook, а починаючи з 2011 року багато японців змінило свої мобільні телефони на мультифункціональні Інтернет-комунікатори, зробивши Інтернет доступним всюди і в будь-який час [安藤 2011, 49]. Це, у свою чергу, поступово призвело до стрімкого розширення інформаційної маси, коли пошукові системи майже на будь-який запит за кілька секунд видають багатотисячні результати, змушуючи людей шукати нові способи фільтрації непотрібної інформації. Функцію такого нового фільтру і почали перебирати на себе Інтернет-спільноти людей із подібними уподобаннями та життєвими позиціями, тобто соціальні мережі [京井 2011, 47].

Поспішили відреагувати на такі зміни і рекламисти – у січні 2011 року Dentsu Inc. (電通) презентувало нову теоретичну модель відносин сторін рекламної комунікації під назвою SIPS (Sympathize=«симпатизувати», Identify=«перевірити», Participate=«взяти участь», Share & Spread=«поділитись і поширюватись») [京井 2011, 48]. Ця схема на першому етапі передбачає знайомство з певною ідеєю чи продуктом на сторінках своїх знайомих в Інтернеті чи особисто від реальних знайомих та зацікавлення з боку реципієнта, який на другому етапі перевіряє цю інформацію різними способами і далі ретранслює її на третьому етапі своїм особистим віртуальним та реальним знайомим. Так цікава інформація, що знаходить відгук у серцях людей, починає стрімко поширюватись, а та інформація, яка нікого не зацікавила, поступово випаровується з простору людського спілкування, тобто саме фактор симпатизування стає двигуном інформації в процесі спілкування [京井 2011, 48].

Окремо варто зазначити, що ця теоретична модель мислиться циклічною, тобто на четвертому етапі відбувається зростання кількості реципієнтів, які також поступово проходять перший – третій етапи, та зазначена інформація про ідею чи продукт поширюється на величезну кількість учасників [京井 2011, 49]. До того ж власне акт придбання товару чи послуги може здійснюватись не стільки першим уявним реципієнтом, а реципієнтами другого, третього і т.д. покоління [京井 2011, 49], тобто всі реципієнти рекламної комунікації стають повноправними партнерами адресантів у створенні цінності певному товару чи послугі [安藤 2011, 50].

Відповідно і традиційне уявлення про японців як про народ, що активно не висловлює своєї позиції, почало втрачати свою актуальність ще на початку 2010-х років та яскраво підтвердилося явищем 「応援消費」, коли частина доходів від продажу певного товару чи послуги передавалась на потреби постраждалих від Великого східнояпонського землетрусу та цунамі (11.03.2011) або споживачі та підприємці в рівних частках оплачували ковдри, дитячі книжки та інші предмети гуманітарної допомоги, транспортні компанії продавали пільгові квитки для тих, хто їхав допомагати постраждалим регіонам тощо [安藤 2011, 48; 四元 2012, 70-72]. Тобто усвідомлення того, що споживачькі дії можуть допомогти постраждалим регіонам зокрема та активізувати японську економіку загалом – таке усвідомлення рушійної сили власних повсякденних вчинків сталося вперше в історії японської економіки [安藤 2011, 47], і за спостереженнями аналітиків становить одне з ключових слів для розуміння сучасного стану японської рекламної комунікації [四元 2012, 71-73].

Так, якщо раніше японські компанії вірили, що стабільні продажі забезпечує виготовлення якісних товарів, то на цьому етапі і пропонування власного бачення майбутнього та здобуття симпатії споживачів стосовно своїх ідей також стає важливим компонентом економічної діяльності [四元 2012, 72]. Причому саме вербалізація ідей, закладених у товар чи послугу, або пропонування шляхів вирішення певних суспільно важливих завдань завдяки використанню пропонованих товарів дає позитивні приклади популяризації власної продукції та починає ставати частиною загальної маркетингової політики компаній [安藤 2011, 50].

Отже, від нових часів і до сьогоднішня рекламна комунікація пройшла довгий шлях від адресантського монологу через діалог із реципієнтами і до сучасного полілогу всіх учасників рекламного процесу, завдяки змінам оточуючого світу, що спричинили і зміни форм та суті рекламних текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Фещенко Л. Г.* Структура рекламного текста: Учебно-практическое пособие / Л. Г. Фещенко. – СПб : Изд-во «Петербургский институт печати», 2003. – 225 с.;
2. *Barry T. E.* The Development of the Hierarchy of Effects : A Historical Perspective / T. E. Barry // Current Issues and Research in Advertising. – 10(2), 1987. – P. 251-295;
3. *Barry T. E., Howard D. J.* A Review and Critique of the Hierarchy of Effects in Advertising / T. E. Barry, D. J. Howard // International Journal of Advertising. – 9(2), 1990. – P. 121-135;
4. 安藤元博. マーケティングと広告の新たな潮流 : 震災後の生活者意識の変化から / 安藤元博 // 新聞研究. – 2011. – No.724. – P.47-50;
5. 京井良彦. 共感を起点に変わる消費行動 : 新聞が目指すべき「ロングエンゲージメント」/ 京井良彦 // 新聞研究. – 2011. – No.719. – P.47-50;
6. 新広告論/[亀井昭宏, 疋田聰, 石崎徹, 他] ; 亀井昭宏, 疋田聰の編集. – 東京: 日経広告研究所, 2005. – 299 p.;
7. 望月聡. クチコミをどう巻き起こすか : 新聞広告の新たな効果と可能性 / 望月聡 // 新聞研究. – 2011. – No.719. – P.42-46;
8. 四元正弘. 震災後の消費者変化とマーケティング : 共創型社会に応える新聞広告へ / 四元正弘 // 新聞研究. – 2012. – No.728. – P.69-73.

И. Петриченко,

Киевский национальный лингвистический университет

РЕКЛАМНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ВРЕМЯ: ЯПОНСКОЕ ВИДЕНИЕ

Статья посвящена диахронической характеристике связей между текстом миром рекламных сообщений и реальностью.

Ключевые слова: реальность текста, реальность контекста, реальность реципиента, реальность адресанта; AIDMA, AISAS, SIPS

I. Petrychenko,

Kyiv National Linguistic University

ADVERTISING COMMUNICATION AND TIME: JAPANESE VIEW

The article gives diachronic characteristics of the relationships between the world of advertisement texts and the reality.

Key words: the reality of text, the reality of context, the reality of receiver, the reality of sender; AIDMA, AISAS, SIPS

РОЛЬ ІЕРОГЛІФІВ У КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ЯПОНЦІВ

Стаття має на меті висвітлення особливих властивостей ієрогліфів як головної складової системи японського письма в плані їх впливу на спосіб мислення японців.

Ключові слова: китайські ієрогліфи, японська система письма, мовна картина світу, спосіб мислення.

Винахід письма як когнітивно-програмуючого і моделюючого інструменту якісно змінив характер взаємодії мови, свідомості й мислення, відкривши людині можливість опосередковано впливати на їхній розвиток і відповідно визначати своє місце і роль у навколишньому світі. На думку багатьох вчених, поділ письма на ієрогліфічне й буквено-фонетичне стало причиною виникнення якісних відмінностей способу реалізації мисленевого процесу і відповідно концептуалізації дійсності носіями різних типів письма (Дирингер Д., Фридрих І., Гельб І.Є., Маєвський Є.В.).

Що стосується національної японської мови, то внаслідок запозичення (приблизно в IV ст.) китайської ієрогліфіки її становлення супроводжувалося унікальним етно-лінгвокультурним явищем, яке можна охарактеризувати як «синкретизм ваго-канго» (злиття двох мов – японської і китайської з утворенням якісно нової за своїм лексичним, морфологічним і до певної міри граматичним складом мови) [Пирогов 2008, 181; Черевко 1969, 105].

У зв'язку з цим важливо зауважити, що ієрогліфічне письмо відіграло центральну роль у цьому процесі, оскільки до тих пір японці були безписемним народом. Тому запозичення ними китайських ієрогліфів перетворилося на своєрідний історичний експеримент, що, по-перше, довів універсальність китайської ієрогліфіки, тобто можливість її застосування практично у будь-якій мові світу, а, по-друге, виявив закономірності формування систем письма в різних мовах далекосхідного регіону на підґрунті логіко-семіотичної моделі побудови китайських ієрогліфічних знаків [Софронов 1979, 157].

Китайська ієрогліфіка характеризується низкою властивостей, які роблять її винятковим типом письма. Ієрогліфи можна визначити як знаки письма, що «символізують» поняття незалежно від того, як вони висловлюються в будь-якій конкретній мові [Маєвський 2001, електронний ресурс; Пирогов 2009, 75-77].

Разом з тим, особливість ієрогліфів як логограм полягає в тому, що вони слугують не тільки знаками письма, а й репрезентують–концептуалізують своєю архітектонікою та її складовими практично весь феноменальний світ. До цих складових належать, по-перше, ієрогліфічні ключі, по-друге, детермінативи і, по-третє, фонетика. Ключ – це графо-семантичний (пiктографічний) ідентифікатор, що виокремлює предметно-тематичне поле, яким охоплюється певний масив споріднених за семантикою ієрогліфічних знаків (графо-лексем), детермінатив, що може бути одночасно ключем, є графемою, яка визначає головне семантичне значення ієрогліфа і, нарешті, фонетик – графема, яка, крім своєї основної функції озвучування знака як референта слова, конкретизує його семантику.

Сучасна система ієрогліфічних ключів, що містить 214 знаків, побудована за логіко-семіотичним, математичним та предметно-тематичним принципами. Ключі, що входять до її складу, можна розподілити на окремі предметно-тематичні групи (загалом 12). Наприклад, група ключів № 1, які відображають тіло людини або його частини, а також частини тіла тварин: 身 (№ 158, тіло); 尸 (№ 44, труп); 首 (№ 185, шия); 頁 (№ 181, голова); 髟 (№ 190, волосся); 毛 (№ 82, шерсть); 而 (№ 126, вилиці); 面 (№ 176, обличчя); 目 (№ 109, очі); 耳 (№ 128, вухо); 鼻 (№ 209, ніс); 口 (№ 30, рот); 肉 (№ 130, м'ясо); 角 (№ 148, роги); 内 (№ 114, відбиток ноги); 齒 (№ 197, зуб); 牙 (№ 71, ікло); 舌 (№ 135, язик); 手 (№ 64, рука); 又 (№ 29, десниця); 心 (№ 61, серце); 足 (№ 157, нога); 革 (№ 177, шкіра); 韋 (№ 178, вичинена шкіра); 皮 (№ 107, шкіра); 羽 (№ 124, крила); 彡 (№ 59, пух); 血 (№ 143, кров); 爪 (№ 87, ніготь; кіготь); 骨 (№ 188, кість); 足 (№ 103, стопа); 豕 (№ 58, свиняча голова). [Позднеев 1908, V – СХХVII].

Таблицю можна розглядати як особливу форму репрезентації класичної моделі світу народів далекосхідного ареалу, включаючи японців, а ієрогліфічні ключі як знаково-символічні коди культури. Разом з тим, багато з них є лінгвокультурними концептами, що, зокрема, дає підставу для дослідження їх з точки зору лінгвокультурної специфіки японської мови.

Як зазначає Є.В.Маєвський кожний ієрогліфічний знак має «певне значення», котре «певним чином» відрізняється від значення (значень) його фонетичних референтів-слів, що в японській мові записуються складовою абеткою *кана* або латиницею. Ієрогліфічні знаки демонструють дивовижну здатність утримувати запозичене без будь-якого наявного безпосереднього зв'язку між ними та озвученими морфемами. Ієрогліфи виражають поняття в певному сенсі незалежно від озвучуваних слів або не зовсім так, як роблять озвучувані слова. Японці та китайці в значній мірі думають ієрогліфами. Часто траплялися й нині трапляються випадки, коли ієрогліф власно і є знаком мови, а відповідне озвучене слово (морфема) – всього лише його тінню, або коментарем. Коли в добу Мейдзі (1898-1912 рр.) утворювалися сотні нових *канго* (слів, побудованих з морфем китайського коріння), майже ніхто не думав про їх звучання [Маєвський 2000, 7-14; 2010, 1-2; Пирогов 2009, 79].

Дійсно, японці пишуть *канго*, а читають *ваго*, тому дивлячись на текст, записаний ієрогліфами, вони сприймають його, не перекладаючи тією мовою, якою спілкуються в повсякденній мовній практиці, немов би оперуючи «внутрішньою свідомістю», ментальною мовою (*lingua mentalis*) [Wierzbicka 1980, 349-351]. Саме таким чином вони сприймають і китайський ієрогліфічний текст, тобто розуміють його «логографічно» з подальшою трактовкою на підсвідомому рівні без диференціації на *ваго-канго*.

Для обґрунтування тези про те, що ієрогліфи виражають поняття в деякій мірі незалежно від озвучених слів або не зовсім так, як це роблять озвучені слова, досить згадати, що в японській мові кожний ієрогліф зазвичай має кілька читань. Такі красномовні (хоча, можливо, і виняткові) випадки, як ієрогліф «життя» з його приблизно двадцятьма різними читаннями, які, щоправда, всі близькі за семантикою, залишають безперечне враження, що зв'язок між письмом і думкою тут більш відчутний, ніж зв'язок між письмом і мовленням. Та й не одні японські приклади це підтверджують. Багатотисячолітня китайська практика розмежування на письмі омонімів (і різних значень полісемічних слів), практика, яка повністю збережена й удосконалена в Японії, слугує відмінним до-

казом того (або, принаймні, є недвозначним натяком на те), що письмо може семантично відрізнятись від мови і бути багатшим за мову. Письмо, як завжди вважали китайські книжники, робить поняття яснішим, забезпечує більш тонкі семантичні розмежування. Щоправда, в японській мові писемний знак виявляє набагато більший ступінь незалежності, ніж у китайській [Маєвський 2001, електронний ресурс].

Таблиця 1

Гуа/ базова графема ієрогліфа	Назва гуа/ назва базової гра- феми ієрогліфа	Метафізична концептуальна характери- стика	Влас- тивос- ті	Образи	Сторони світу	Стихії
 ㄣ	<i>Цянь</i> (творчість)/ Крапка	початок	міць	небо	південь– захід	перлина
 一	<i>Кунь</i> (виконання)/ Горизонтальна пряма	небо/земля	само- відда- ча	земля	північ– захід	земля
 	<i>Чжэнь</i> (збуджен- ня)/ Вертикальна пряма	те, що поєднує небо і землю (людина)	рухли- вість	гім	схід	дерево
 J	<i>Кань</i> (занурення) Крюк	перехідний процес	небез- пека	вода	північ	вода
 7	<i>Гэнь</i> (перебуван- ня) Ріжок	розвиток	непо- хит- ність	гора	північ– схід	гора
 L	<i>Сунь</i> (потоншен- ня) Ламана	перерозвиток	про- никли- вість	вітер/ дерево	південь– схід	вітер
 J	<i>Ли</i> (зчеплення) Змах	загасання	ясність	вогонь	південь	вогонь
 ㄣ	<i>Дуй</i> (розв'язання) Штрих	завмирання	радіс- ність	водо- йма	захід	метал

Більш того, ієрогліфи, відображуючи яскраво і рельєфно картину світу, керують мисленням, організовуючи його за чітко визначеною логіко-предметною схемою.

Слово має обмежене (лексичне) значення в контексті конкретної мовної ситуації. Семантична парадигма ієрогліфа виходить далеко за межі лексичного значення окремо взятого слова і існує незалежно від мовної ситуації. Ієрогліф сам по собі є безсловесним, він – своєрідний графо-семантичний фрейм, який спочатку символізує, а потім вже відображує в умовах конкретної утилітарно-прагматичної мовної ситуації певне лексичне значення, лексичну одиницю усної мови.

Для кращого розуміння далекосхідної, зокрема японської, мовної моделі світу варто згадати про канонічний ієрогліф 永 (кит. *yǒng*, яп. *ei*, кор. *ŏyeong* – «вічність») – калі-

графічний взірєць, за яким сотнями років китайські, японські, корейські й в'єтнамські діти навчалися каліграфії. Він поєднує в собі 8 графічних елементів (八方, кит. *bāfāng*, яп. *happō*; досл. «вісім напрямків»), які в далекосхідній філософсько-каліграфічній традиції розглядаються як базові графеми, що слугують підґрунтям архітекtonіки всієї системи китайської ієрогліфіки: крапка 丶 (початок); горизонтальна пряма 一 (небо, земля); вертикальна пряма | (те, що об'єднує небо і землю, включаючи людину); крючок | / горизонтальний варіант: 丿 (опора і перехідний процес); кут ㄗ (розвиток); ламана ㄥ / похідні: 乙 / ㄣ / ㄣ / ㄣ / ㄣ / (перерозвиток); змах ㄣ (загасання); штрих ㄣ (завмирання).

У цьому ієрогліфі втілені важливі складові діалектичної моделі світобачення народів Далекого Сходу і Південно-Східної Азії, для яких китайська ієрогліфіка стала основою національної культури і ментальності.

Слід зауважити, що зазначені 8 графем мають образно-символічний зв'язок з вісьмома *гуа* (триграмми) – базовими елементами логіко-семіотичної системи Іцзину (Канону змін), а також з основними категоріями класичної китайської метафізики.

Як видно з вище викладеного, ідеографічний аналіз ієрогліфічних знаків розкриває особливу і неповторну специфіку японської мовної картини світу. Вона полягає в тому, що ієрогліф містить у собі цілу концепцію, яка включає логічні та образні засоби, потрібні для трактування того змісту, який об'ємно і цілісно охоплює його символіка.

Ієрогліфічний знак, маючи власну архітекtonіку, є графічною фігурою мови, що може передавати складний, часто концептуальний зміст, віддзеркалюючись, зокрема, у таких архетипних формах фразеологізмів, як *йодзідзюкуго* (四字 熟語), які мають китайське походження.

Розглянемо, наприклад, перший рядок класичного китайського твору «Тисячослів'я» (千字文 яп. Сендзімон, кит. Цяньцзівень), який в японській мові перетворився на концепт, так само як його складові лексичні компоненти.

天 地 玄 黃

кит.: tiāndì-xuánhuáng

яп.: tenchi-genkō

Ця фраза міститься у тексті коментарю другої гексаграми І Цзину (坤, Кунь /Земля-Послушність/): 夫玄黃者、天地之雜也、天玄而地黃: «Синяво-чорний і жовтий кольори є сумішшю неба і землі: небо – синяво-чорне, земля – жовта». Він входить до складу багатьох японських фразеологічних словників і пов'язаний з тріадою *Небо-Земля-Людина*, яка є основою китайської космогонії й традиційної філософії, що визначає закон тринітарної логіки або логіки живої гармонії, яка поєднує три плани свідомості: вищий (божественний), проміжний (людський) і нижчий (земний). У цій системі, як вважається, забезпечується гармонійний зв'язок між Небом, людиною та екологічним середовищем.

З огляду на зв'язок ідеографічного характеру японського письма і особливості мислення японців, цікавою можна вважати проблему виокремлення паремійних логіко-семіотичних еталонів в системі дихотомії «інваріант-варіант», яка є однією з кардинальних проблем загального мовознавства. Зокрема, на роль таких еталонів, завдяки своїм яскраво вираженим інваріантним властивостям, обумовленим стилістикою описових лексико-граматичних засобів, утілених у їхній логіко-семіотичній структурі,

найкращим чином підходять згадані вище чотириккомпонентні фразеологічні фрейми йодзідзюкуго.

Таким чином, виходячи з вище розглянутого, можна зробити висновок, що в цілому китайська ієрогліфіка як когнітивно-логіко-семіотична система функціонує в японській мові не тільки як система логографічного письма, але й як інструмент концептуалізації мовної картини світу японців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Маевский Е.В.* Графическая стилистика японского языка. – М.: Муравей-Гайд, 2000. – 174 с.
2. *Маевский Е.В.* Идеография в японском языке [Электронный ресурс]: матеріали Міжнародної конференції «Японський феномен: погляд з Європи», Москва, 28-29 вересня 2001 р. – Режим доступу: <www.orientalinstitute.ru> Японистика.
3. *Пирогов В.Л.* Віддзеркалення особливостей філософсько-естетичного і мовного синкретизму «ваго-канго» у літературному творі середньовічної Японії «Цуредзурегуса» / Східний світ. – К., 2008. – № 3. С. 180–188.
4. *Пирогов В.Л.* Структурно-семантичні особливості фразеологізмів йодзідзюкуго, віддзеркалені в японських перекладах класичного твору Китаю «Цяньцзивень» / Східний світ. – К., 2009. – № 3. С. 157–162.
5. *Пирогов В.Л.* Семантична парадигматика фразеологічних структур китайської та японської мов: порівняльний аспект / Східний світ. – К., 2009. – № 4 С. 134–143.
6. *Софронов М.В.* Китайский язык и китайское общество. – М.: Наука, 1979. 312 с.
7. *Черевко К.Е.* Специфика литературного двуязычия в древней Японии // Народы Азии и Африки, № 2, 1969. – М.: Наука, 1969. С. 105–113.
8. *Wierzbicka A.* *Lingua mentalis: the semantics of natural language.* – Sydney: Academic Press, 1980, xi+367 p.

В. Пирогов, канд.філол.наук, доцент
Киевский национальный лингвистический университет, Киев

РОЛЬ ИЕРОГЛИФОВ В КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА ЯПОНЦЕВ

Статья посвящена исследованию специфических свойств иероглифов как главного компонента системы японского письма в плане их влияния на способ мышления японцев.

Ключевые слова: китайские иероглифы, японская система письма, языковая картина мира, способ мышления.

THE ROLE OF JAPANESE WRITING SYSTEM IN CONCEPTUALIZING OF THE LANGUAGE WORLDVIEW OF THE JAPANESE

The paper is focused on the study of specific role of kanji as an essential part of the Japanese writing system in making up thinking pattern of the Japanese people.

Key words: Chinese characters, Japanese writing system, language worldview, thinking pattern.

УДК 81'33

М. Федоришин, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»

A CONFIGURATIVE MODEL OF LINGUISTIC COMMUNICATION: STRUCTURE OF THE SPEAKER AND OF THE LISTENER

The author's comprehensive linguistic communication model is being further developed to focus attention on the structure of the speaker and of the listener with some examples in Japanese and English.

Key words: language, linguistic communication, configurative model, speaker, listener, structure, discourse.

We have discussed the configurative model approach to analyze linguistic communication peculiarities in several papers [Федоришин 2011, 2012a, 2012b, Fedoryshyn 2010] where the major attention was paid to the linguistic material structure and some extralinguistic factors. The premise of our study is that everything in the world we live in has form and structure including configuration. Now we are going to focus on the structure of the speaker and of the listener to further develop the idea of the configurative model of linguistic communication. But first let us summarize the previous studies in Fig. 1.

Starting with the four factors of an act of speech after [Gardiner 1991] we derive a simple mathematical formula to show that communication is the product of the four factors as follows:

$$r = a \times b \times c \times d, \quad (1)$$

where a is the Speaker, b is the Listener, c is the Thing Referred to, d is the Linguistic Material, and r is the resultant act of speech or discourse. The idea of a communication square is introduced to visualize the interrelationships between the four factors of an act of speech providing the tentative scales of the speaker's and of the listener's knowledge of the thing referred to (which

we will also call the subject matter) and of the linguistic material or language. Then an 11-tier diagram is constructed to show the hierarchy of the linguistic and subject-matter elements involved in communication, where 1 is phoneme, 2 is morpheme, 3 is lexeme, 4 is predicateme or sentence, 5 is text, 6 is discourse, 7 is scene of communication, 8 is the thing referred to proper, 9 is particular domain of the thing referred to, 10 is general sphere of the thing referred to, and 10 is the picture of the world. Including the scene of communication into formula (1) we obtain the following

$$r = a \times b \times c \times d \times e \quad (2)$$

where e is the scene of communication.

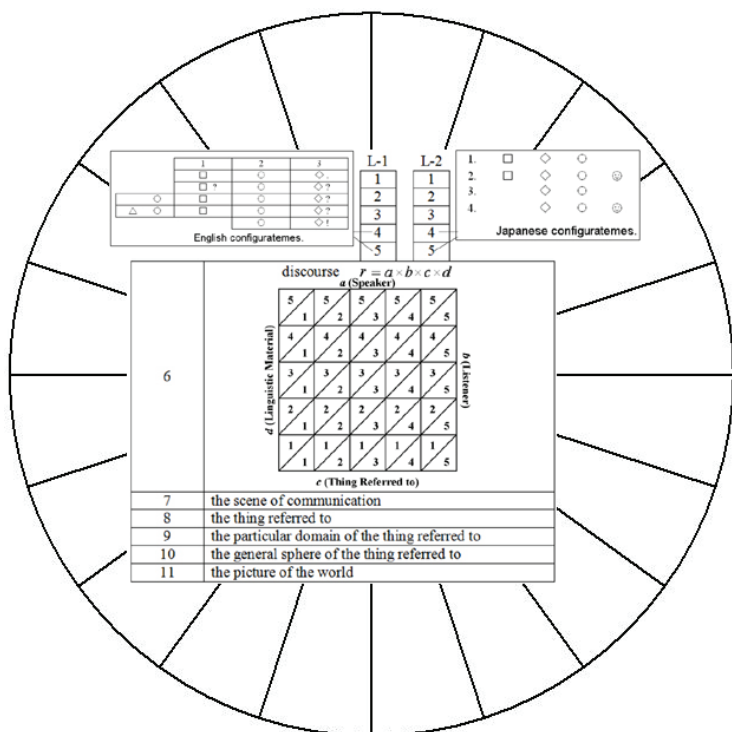

Figure 1. Summary of previous studies.

Then the concept of configurateme is introduced after [Головин 1986, 55] to represent the interface for the utterance to materialize or, in other words, to emerge from the underwater part of the communication iceberg. Originally the configurateme was defined as the position of the parts in the sentence relative to the predicate, but now we redefine it as the position of the

parts in the sentence relative to the predicate in accordance with government. Basic sentence configuratemes have been revealed for the English and the Japanese languages. ($\square$ stands for subject, $\circ$ for predicate, $\diamond$ for other sentence parts, $\triangle$ for modifier, $\odot$ stands for subjective modality marker (bunmatsu hyougen)). They are incorporated into tiers 4 and 5 as a shortest text consisting of one sentence.

Since there are many other factors beyond the linguistic material and the thing referred to that determine and influence the utterance by the speaker and the comprehension thereof by the listener we involve the concept of the extralinguistic field shown in Fig. 1 as a sectorized circle encompassing all the other elements of the communication model. The sectors represent the extralinguistic factors whose number is theoretically unlimited. The extralinguistic factors may be constant and variable, conscious and unconscious, relevant and irrelevant. Now, involving the extralinguistic factors into formula (2), we obtain the following

$$r = a \times b \times c \times d \times e \times f \quad (3)$$

where f is extralinguistic factors, and actually $f = f_1 + f_2 + \dots + f_n$. Thus we can say that an act of speech or linguistic communication originates in an extralinguistic field for an extralinguistic purpose.

Such factors as time, space, physical conditions, and medium are considered to be of a universal character. Other extralinguistic factors essential for Japanese-language communication are also mentioned tentatively, being borrowed from literature: social relativism, belongingness, empathy, dependency, occupying the proper place, and reciprocity from [Lebra 1976, 金田一, 1981], wa, giri, on, honne, tatema, amae, hara gei etc from [Benedict 1997; Honna 1986; Honna 1989; De Mente 1994], 相手中心の論理 aite chuushinno ronri (speaker-centered logic) from [堀川 1974], 「私」中心の視点 watashi chuushinno shiten (self-centered point of view) from [森田 1998], frames of knowledge from van Dijk [ван Дейк 1989], and 一貫性 ikkansei (cohesiveness) from [メイナード 2005].

Finally in [Федоришин 2012a, 141], we used the idea of a physical experiment to mix colours, and by imaginary rotation of a multi-color circle we obtained a white circle which we called an absolute linguistic communication model.

Now let us focus on the structure of the speaker and of the listener. By withdrawing the listener side from the communication square we obtain a triangle representing the speaker alone with his thing referred to and the linguistic material, the listener being left outside, as in Fig. 2. So there is no communication in this case.

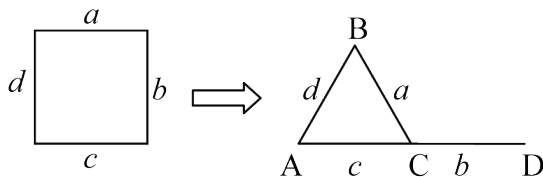

Fig. 2. Structure of listener out of communication.

In order to get the structure of the speaker in communication, we return the listener to the scheme and construct a tetrahedron based on triangle ABC (face a) representing the speaker as in Fig. 3.

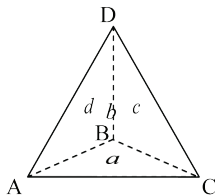

Fig. 3. Structure of speaker in communication.

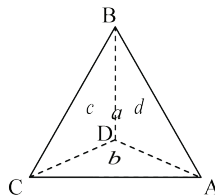

Fig. 4. Structure of listener in communication.

And in order to get the structure of the listener it is sufficient to turn the above tetrahedron so that face b becomes its base and for convenience sake rotate it 180° around the vertical axis passing through vertex B, Fig. 4. This way we keep the same notation of triangles to indicate the factors of speech in both tetrahedra. So triangle ABC represents the speaker a , ACD stands for the listener b , BCD points to the thing referred to c , and ABD is linguistic material d , language competence or linguistic component.

Then in order to differentiate the faces of the tetrahedron, which are factors of speech in a communication process from the perspective of the speaker a or the listener b , we specify them with their respective subscripts in the notation of the vertices of these triangles as follows: triangle $A_a B_a C_a$ is the speaker proper with his/her personal characteristics (conscious and unconscious), $A_a C_a D_a$ is the listener's image in the speaker's mind, $B_a C_a D_a$ is the speaker's subject matter competence, $A_a B_a D_a$ is the speaker's language competence or linguistic component, and for the listener these are respectively: triangle $A_b C_b D_b$ is the listener's personal characteristics, $A_b B_b C_b$ is the speaker's image in the listener's mind, $B_b C_b D_b$ is the listener's subject matter competence, $A_b B_b D_b$ is the listener's language competence or linguistic component. Each triangle can be assigned certain characteristics in a descriptive, mathematical, symbolic or schematic form to enable their comparison, interpretation and evaluation.

We unfold the two tetrahedra into their triangles in order to be able to view all their faces at the same time as shown in Fig. 5. Each triangle is divided into smaller colored sections to tentatively represent various symbolic characteristics of each factor.

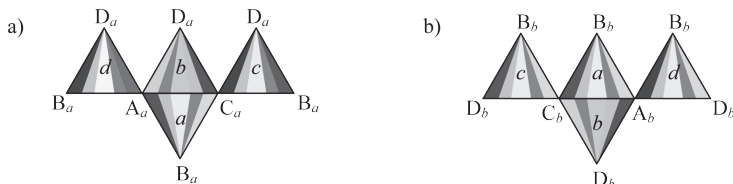

Fig. 5. Unfolded tetrahedra of the speaker a and of the listener b .

Comparing the triangles in Fig. 5 we can conclude that the speaker and the listener are different by nature and that their subject matter competences and language competences have different characteristics in addition to common ones, which is essential for the nature and content of their communication.

In a real communication process, all factors of speech including the extralinguistic ones are integrated in dynamic interaction, which in our model can be represented by rotation around the vertical axis of the tetrahedron. Then with fast rotation we can obtain an apparent cone of monochrome colour according to the colour mixing law, Fig. 6.

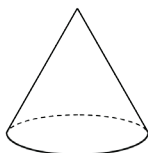

Fig. 6. Integral speaker or listener structure in motion.

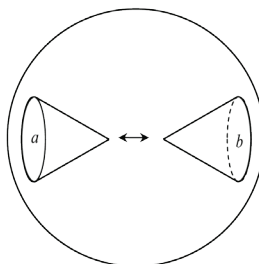

Fig.7. Absolute linguistic communication model with the speaker *a* and the listener *b* highlighted.

Finally, we put the integral speaker and listener structures in motion back into the absolute linguistic communication model to obtain Fig. 7 which can be called a holistic communication model implying synergy and emergence.

This configurative model of linguistic communication can be applied to analyze and interpret various linguistic phenomena. Due to space limitation we only give a few examples to illustrate speaker-listener differences using bilingual texts from The Asahi Shimbun.

Speaker-listener competence difference:

“男子は金メダルが遠く、女子は体罰に揺れる柔道界。わずかに変わらぬのは有段を示す黒帯の重さぐらい。初心者には白を黒にしようと道場に通う。さてこちらの「白から黒へ」を祝うのは誰だろう ▼日銀の新体制が国会で承認され、白川方明（まさあき）総裁（63）の後には財務省OBの黒田東彦（はるひこ）氏（68）が就く。”[朝日新聞2013年3月16日]

“The BOJ goes from white to black

The Olympic Gold continues to elude the Japanese men’s judo team, while its female counterpart shocked the world in January by accusing their coach of physical abuse.

The Diet on March 15 gave the green light to another kind of “white-to-black” transition when it approved the nomination of 63-year-old Haruhiko Kuroda, a former Finance Ministry official, as the new Bank of Japan governor to succeed Masaaki Shirakawa, 68.

The name Kuroda, rendered into kanji characters, means “black field.” The kanji characters for Shirakawa stand for “white” and “river.”” [The Asahi Shimbun 2013 March 16].

Underlined are the verbal expressions introduced in the English translation to convey the meanings implied in the original.

Speaker-listener extralinguistics difference in time and person reference:

“日本にやってきた異国の人々の「発見」に教えられることは少なくない。明治時代に東大で教えた英国人チェンバレンは、日本語には火事をめぐる語彙（ごい）が多いのに驚いた。”[朝日新聞2013年2月22日].

“We often learn something about Japan from “discoveries” made by foreign residents living here. One such person was Basil Hall Chamberlain (1850-1935), a foremost British Japanologist.

Chamberlain, who arrived in Japan in 1873 and taught at the Imperial University of Tokyo (present-day the University of Tokyo), was surprised by the sheer number of Japanese expressions related to fires.” [The Asahi Shimbun 2013 February 22].

Speaker-listener frame-of-knowledge difference:

“6大都市の時代があった。東京、大阪……のあとが続く人は社会科が好きに違いない。経済が膨らみ続けたあの頃、都市の夢は人口を増やして「6大」に連なることだった。”[朝日新聞2013年2月9日].

“Back in 1922, Tokyo, Osaka and four other cities became designated as “rokudai toshi” (six major cities) under a law promulgated that year, the Six Large Cities Administrative Supervision Law. People who can rattle off the names of the four other cities today must have been attentive pupils in school.

In following decades, especially during Japan’s post-war rapid economic growth, many minor cities aspired to catch up with the Big Six.” [The Asahi Shimbun 2013 February 9].

The essay “The BOJ goes from white to black” [朝日新聞2013年3月16日, The Asahi Shimbun 2013 March 16] is also a good example of an integral character of discourse and of synergy. The author of the essay mentions facts from various spheres of human life and different branches of knowledge to create a new meaning that is more than just the sum of the facts mentioned therein.

Our study leads to a conclusion that the predominant nature of predication is implicit in the Japanese language and explicit in the English language.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головин И. В. Грамматика современного японского языка. – М., 1986. – 316 с;
2. ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. / Сост. В. В. Петрова; Под ред. В. И. Герасимова; Вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.;
3. Федоришин М. A Configurative Model Approach to Linguistic Communication Study: English and Japanese / М. Федоришин // Мовні і концептуальні картини світу. Вип. 35. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2011. – С. 92 – 99;
4. Федоришин М. A Configurative Model of Linguistic Communication: Extralinguistic Factors with Reference to Japanese / М. Федоришин // Мовні і концептуальні картини світу. Вип. 40. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2012а. – С. 138 – 143;
5. Федоришин М. Місце термінології в конфігуративній моделі мовлення / М. Федоришин // Збірник наукових праць учасників XII Міжнародної наукової конференції „Проблеми української термінології СловоСвіт”, м. Львів, 27-29 вересня 2012 р. – Львів, Видавництво Львівської політехніки, 2012b. – С. 25 – 29;
6. Benedict, R. The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture / Ruth

Benedict. – Tokyo: Charles E. Tuttle Company, 1997. – 324 p.;

7. Fedoryshyn, M. A Configurative Model of Linguistic Communication: the Implication for Teaching/Learning Foreign Languages // Людина. Комп'ютер. Комунікація: збірник наукових праць. Вид-во НУ «Львівська політехніка». – Львів, 2010. – С. 192-196;

8. Gardiner, A. The Theory of Speech and Language. Second ed., Oxford, 1951. /Цит. за: Хрестоматия по английской филологии. Составитель Александрова О. В., М., 1991;

9. Honna, N. An English Dictionary of Japanese Culture / N. Honna and B. Hoffer, eds. – Tokyo: Yuhikaku, 1986. – 350 p.;

10. Honna, N. An English Dictionary of Japanese Ways of Thinking / N. Honna and B. Hoffer, eds. – Tokyo: Yuhikaku, 1989. – 340 p.;

11. Lebra, Takie Sugiyama. Japanese Patterns of Behavior. – Honolulu: University of Hawaii Press, 1976. – 298 p.;

12. De Mente, Boye Lafayette. NTC's Dictionary of Japan's Cultural Code Words / Boye Lafayette De Mente. – Lincolnwood, Illinois: NTC Publishing Group, 1994. – 394 p.;

13. 堀川直義. 話しことばにおける日本人の論理 // Itasaka G. Modern Japanese. An Advanced Reader. Volume I Text / Gen Itasaka, Seiichi Makino and Kikuko Yamashita. – Tokyo: Kodansha International, 1974. – p. 8 – 17;

14. 金田一晴彦. 日本語の特質 // NHK高校現代国語 2. 教材本文. – 東京: 日本放送協会, 1981. – p. 185-195;

15. メイナード, 泉子・K. 談話表現ハンドブック / Senko K. Maynard –東京: くろしお出版, 2005. – 506 p.; 森田良行. 日本人の発想、日本語の表現 – 東京: 中公新書, 1998. – 242 p.;

16. 朝日新聞デジタル: 天声人語. 2013年2月9日. Режим доступу до газети: <http://www.nwbbs.com/thread-696916-1-1.html>;

17. 朝日新聞デジタル: 天声人語. 2013年2月22日. Режим доступу до газети: <http://www.asahi.com/paper/column20130222.html>;

18. 朝日新聞デジタル: 天声人語. 2013年3月16日. Режим доступу до газети: <http://www.asahi.com/paper/column20130316.html>;

19. VOX POPULI: Major city Kita-Kyushu now shrinking// The Asahi Shimbun Digital. February 9, 2013. Режим доступу до газети: <http://ajw.asahi.com/article/views/vox/AJ201302090054>;

20. VOX POPULI: Fire is Japan's ever-dreaded foe// The Asahi Shimbun Digital. February 22, 2013. Режим доступу до газети: <http://www.asahi.com/english/articles/TKY201302220101.html>;

21. VOX POPULI: The BOJ goes from white to black// The Asahi Shimbun Digital. March 16, 2013. Режим доступу до газети: <http://www.asahi.com/english/articles/TKY201302220101.html>.

М. Федоришин, доцент,
Національний університет
«Львівська політехніка»

КОНФИГУРАЦІЙНА МОДЕЛЬ МОВНОГО СПІЛКУВАННЯ: СТРУКТУРА МОВЦЯ ТА СЛУХАЧА-АДРЕСАТА

У статті зосереджено увагу на структурі мовця та слухача-адресата у запропонованій раніше конфігуративній моделі мовлення на матеріалі японської та англійської мов.

Ключові слова: мова, мовлення, мовець, слухач-адресат, конфігуративна модель, структура, дискурс.

М. Федоришин, доцент,
Национальный университет «Львовская политехника»

КОНФИГУРАЦИОННАЯ МОДЕЛЬ ЯЗЫКОВОГО ОБЩЕНИЯ: СТРУКТУРА ГОВОРЯЩЕГО И СЛУШАТЕЛЯ-АДРЕСАТА

В статье рассматривается структура говорящего и слушателя-адресата в предложенной ранее конфигуративной модели речи на материале японского и английского языков.

Ключевые слова: язык, речь, говорящий, слушатель-адресат, конфигуративная модель, структура, дискурс.

УДК 81'37

Ю. Федотова,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ ЧОЛОВІЧОЇ АНТРОПОНІМІЧНОЇ МОДЕЛІ У ЯПОНІЇ ПРОТЯГОМ VIII-XVI СТ. ТА ЇЇ СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ

У статті розглянуто вплив анімістично-символічного уявлення давніх японців про природу імені та пов'язаних із ним табу на формування чоловічої антропонімічної моделі середньовічної доби у тісному зв'язку з соціально-культурними аспектами життя та побуту чоловіків.

Ключові слова: антропонімічна модель, клан, рід, табу, прізвище, кабане.

Сучасна двочленна антропонімічна модель японців має порівняно недовгу історію. Лише 1871 року вперше в історії Японії було проведено поіменну реєстрацію громадян, яка зобов'язувала всіх жителів незалежно від соціального статусу обрати собі прізвище

та ім'я. З того часу поступово почали стиратися попередні анімістичні уявлення японців про природу імені та численні табу, які забороняли їм публічно використовувати свої справжні імена. Від найдавніших часів імена функціонували як евфемізми, пов'язані з назвами землеволодіння, установи або посади, роду з його політичними й територіальними правами, будинку або магазину тощо, віддзеркалюючи статусно людини до матеріальних об'єктів або групи, завдяки яким вона ідентифікує себе серед інших або дістає засоби для існування. На думку японіста Г. Плутшоу, послідовника Д. Кіна, ім'я прив'язувало людину до суспільного порядку, ідентифікуючи її політичну належність, суспільне становище, право на обіймання певної посади, належність до сім'ї або групи, фінансовий статок та культурні або релігійні погляди [Plutschow 1995, 2].

Беручи до уваги традиційно патріархальний устрій японського соціуму, ми не дивуємося тому факту, що письмові свідчення про характер жіночої антропонімічної моделі у давній Японії майже не збереглися. За винятком жінок, які походили з імператорського роду або з родин чиновників вищих рангів, в історичних писемних пам'ятках та художній літературі жіноча антропонімічна модель має одночленну структуру, представлену назвою клану, посадою або прізвищем родича чоловічої статі, або навіть прізвиськом [Федотова 2012, 147]. Отже, жіноча антропонімічна модель, за винятком імен імператриць, які безпосередньо пов'язані з синтоїстськими божествами, так чи інакше належить до патріархальної структури японського середньовічного суспільства. Метою нашого дослідження є виявлення факторів, які вплинули на формування чоловічої антропонімічної моделі у середньовічній Японії та з'ясування структурної організації цієї моделі.

Анімістичні вірування давніх японців здійснили величезний вплив на формування японської антропоніміки. Культ предків та втілення у назвах істот і неістот всього сущого на землі божественної, наділеної душею сутності, наділяли ім'я священним змістом, який полягав у зв'язку звукової форми імені з його невидимою «душею» *たま* /*тама*/. [Plutschow 1995, 3]. Тому справжнє ім'я людини було таємним, табуйованим, його не можна було без потреби вимовляти, тим більше записувати. З синтоїстськими обрядами вікових ініціацій пов'язані традиції зміни імені протягом життя. При народженні хлопчику зі знатної сім'ї давали «дитяче ім'я» *児名* /*джіме*/. (*幼名* /*йо:мей* /*йо:мьо* /*осанана*/), після обряду повноліття *元服* /*гемпуку*/ це ім'я змінювалось на «справжнє» *人名* /*джімей*/. (*実名* /*джіцумьо* /*джіцумей*). Дитина втрачала своє дитяче ім'я та, відроджуючись як доросла людина, отримувала нове ім'я, яке і вважалося єдиним справжнім. Згодом юнак обирав собі псевдонім, який і слугував його іменем у повсякденному спілкуванні. «Справжнє ім'я» табувалось та зберігалось у таємниці протягом всього життя [Фролова 2004, 32-33]. Саме уникання справжнього імені (*実名忌避* /*джіцумьо:кіхі*/) створює такі складності у діахронічних дослідженнях японської антропоніміки та змушує дослідників послуговуватися лише евфемізованими варіантами імен, які залишилися у письмових пам'ятках [フエドトヴァ 2012, 27].

У XIV столітті виник буддистський звичай давати померлим посмертне ім'я *戒名* /*каймьо*/. Спочатку це ім'я давалося віруючому як вказівник на його подальшому шляху у потойбічному світі. Отримання «каймьо:» означає, що померлий став учнем Будди і потрапив на небеса [Фролова 2004, 35].

За часів середньовіччя ім'я було й об'єктом політичної влади, пов'язуючи індивіда з соціальною структурою. Анімістичний характер імен та їх табування перетворювало

ім'я на відзнаку божественного або політичного характеру, що надавалося лише людям вищих соціальних прошарків, яких вважали вартими носити імена. Більш того, набувши політичних повноважень, правитель міг давати імена підлеглим, змінювати їх та навіть позбавляти людину імені, що означало наділення певними повноваженнями, власністю або позбавлення їх. Імена були потенційним засобом соціального та політичного контролю [Plutschow 1995, 2-3].

Цікавим є і вплив синтоїзму на формування японської антропоніміки та її важливої геополітичної місії. З антропоніміки та топоніміки «Коджікі», найдавнішого віднайденого історико-міфологічного літопису Японії (712 р.) та «Фудокі», які містили дані про географію та адміністративний поділ давньої Японії, можна відтворити процес розширення та становлення японської держави. Імена імператорів відображають їх божественне походження, а топоніми, записані у «Фудокі», через імена правителів цих земель часто асоціюються з іменами синтоїстських божеств, що свідчить про спробу таким чином дати міфічне виправдання новій політичній ситуації. Наприклад, при перейменуванні провінції під час їх завоювання використовували закінчення 彦 /хіко/ та 媛 /хіме/ (Ії-йоріхіко, Ехіме), які асоціювалися з титулами намісників «син Сонця», «донька Сонця» [Plutschow 1995, 18-19].

Враховуючи наведені світоглядні та соціополітичні чинники формування змісту, який японці вкладали в ім'я, можна пояснити таку запутану систему номінації у середньовічних документах. Табування справжнього імені, з одного боку, та обов'язкове відображення у ньому кланової та соціально-політичної приналежності індивіда, з іншого, створили багаторівневу антропонімічну модель середньовічного чоловіка, яка змінювалася протягом його життя залежно від віку і соціального статусу.

Розглянувши чинники, які вплинули на становлення японської антропонімічної традиції середньовічної доби, проаналізуємо структуру тогочасної чоловічої антропонімічної моделі. Вона складалася з наступних елементів. Кланове ім'я 氏名 /уджіна/ мало надаватися або підтверджуватися імператором. Воно вживалося з метою публічної ідентифікації чоловіка стосовно імператорського двору або в урядових колах. У Х-ХІ ст. замість кланових імен частіше вживали прізвища, але назви кланів в антропонімічній моделі японців проіснували аж до періоду Мейджі (1868-1912). 苗字 (名字) /мьо:джі/ або 字 /адзана/ – це прізвища, які використовувалися як засіб ідентифікації окремої родини, що виділилася у межах клану. 苗 /мьо:/ або 苗字 /мьо:джі/ означає «молоді паростки рису» і, ймовірно, походить від слова 名田 /мьо:ден/ – «спільне ім'я для групи людей, які проживають «на одному полі» (на спільній території)». 字 /адзана/ походить від назв найменших адміністративних одиниць. Цей вид прізвища часто брали собі землевласники або орендарі земельних ділянок [Plutschow 1995, 5-6].

Крім назв кланів та прізвищ використовувалися «другі імена» 通称 /цу:шьо:/, які мали форму загальних назв, але відігравали важливу роль у визначенні головного клану, до якого належала людина, та порядку спадкоємності. Синів за порядком народження називали 太郎 /таро:/ (перший син), 二郎 (次郎) /джіро:/ (другий син), 三郎/сабуро:/ (третій син), 九郎/куро:/ (дев'ятий син). Друге ім'я 藤二 /то:джі/ означало «другий син із клану «то:» (Фуджівара), 源二 (源次) /генджі/ – «другий син із клану Мінамото». У суспільстві, де походження, сімейні традиції та порядок спадкоємності мали вкрай важливе значення для визначення владних повноважень, «цу:шьо:» допомагали з'ясувати

соціальний статус чоловіка, особливо воїна. Ще однією важливою функцією другого імені була заміна табуованого справжнього імені [Plutschow 1995, 6].

Справжнє ім'я 実名 /джіцумьо:/ або 忌み名 /іміна/ давалося під час церемонії повноліття. Крім того, існувало особливе ім'я 姓 /кабане/, що являло собою спадковий титул, який визначав належність до аристократії, а пізніше – доповнення до імені, що вказувало на належність до знаті вищого або нижчого рівня. Титул «кабане» завжди вживався разом з клановим ім'ям [Plutschow 1995, 76].

Середньовічна антропонімічна модель чоловіків знаних родів зазвичай складалася не більше ніж із п'яти елементів, не враховуючи дитячого і помертвого імен та псевдонімів:

- 1) прізвище (苗字 (名字) /мьо:джі/);
- 2) «друге ім'я» (通称 /цу:шьо:/) або назва посади;
- 3) кланове ім'я (氏名 /уджіна/);
- 4) титул «кабане»;
- 5) особисте, справжнє ім'я.

Наприклад, ім'я 足利 左馬頭 源朝臣 忠吉 /Ашікага Сама-но-камі Мінамото-но-асон Тадайоші/ складається з прізвища Ашікага, посади Сама-но-камі («управитель лівих стаєнь»), кланового імені у сполученні з «кабане» (Мінамото – назва клану, «асон» – «кабане» для чиновників третього-четвертого рангів за восьмиступеневою системою титулів, запровадженою імператором Темму; починаючи з доби Хейан (794-1185) ця система стала суто формальною і майже всі титули «кабане» звелися до «асон») та справжнього імені Тадайоші [Plutschow 1995, 7, 76-77, 92; Фролова 2004, 33]. У наведеному прикладі варто відзначити вживання показника родового відмінка /-но/, який нечасто позначався на письмі, але відображався у читанні таких компонентів антропонімічної моделі: назва клану+особисте ім'я: 源頼朝 /Мінамото-но Йорітомо/ (Йорітомо з роду Мінамото); назва клану+титул «кабане»: 源朝臣 /Мінамото-но-асон/; назва закладу+посада: 左馬頭 /Сама-но-камі/ («управитель лівих стаєнь»).

Залежно від епохи порядок та склад компонентів цієї антропонімічної моделі знавався змін. Крім того, повна антропонімічна модель вживалася рідко, її компоненти комбінувалися по-різному: для ідентифікації особи як індивіда, члена сім'ї або клану; в межах групи, до якої він належав, або стосовно інших груп; для ідентифікації владних повноважень на місцевому або загальнодержавному рівні тощо. Коли аристократи і самураї підписували важливі державні документи, реєстрували землеволодіння тощо, вони використовували кланові імена. Окремі ж землеволодіння були зареєстровані за їхніми прізвищами. Крім того, прізвище слугувало засобом ідентифікації окремих родів серед представників одного клану. Так, в історичній хроніці «Адзума кагамі», яка охоплює період з 1180 по 1266 роки, ім'я васала Мінамото-но-Йорітомо Адачі Морінага з'являється у таких варіантах: Морінага, Фуджівара Морінага, То: Куро: (дев'ятий син з роду Фуджівара), То: Куро: Морінага та Адачі То: Куро: Морінага. Імена вживалися відповідно до соціополітичних обставин, які диктували вибір того або іншого елемента антропонімічної моделі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Словарь японских имен и фамилий / [под ред. Н. П. Капула]. М., 1953;
2. Федотова Ю. С. Трансформація жіночої антропонімічної моделі у Японії протягом XII-XIX ст. / Ю. С. Федотова // Мовні і концептуальні картини світу. – 2012, – № 40. – С. 143-147;
3. Фролова Е. Л. Японский язык. Имена собственные. / Фролова Е. Л. – М. : Муравей, 2004. – 160 с.;
4. Plutschow H. Japan's Name Culture: The Significance of Names in a Religious, Political and Social Contexts. – Routledge, 1995. – 260 p.;
5. 新村 出編 (1998) 『広辞苑』 岩波書店;
6. フェドトヴァ・ユーリア (2012) 「文体固有名詞学の日本古典文学作品への応用の試み —『源氏物語』を基に—」 『研究計画書・小論文・レポート集』 pp.26—29 国際交流基金関西国際センター

Ю. Федотова,

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ФОРМИРОВАНИЕ МУЖСКОЙ АНТРОПОНИМИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ В ЯПОНИИ В VIII-XVI СТ. И ЕЕ СТРУКТУРНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ

В статье рассматривается влияние анимистично-символического представления древних японцев о природе имени и сопутствующих ему табу на формирование мужской антропонимической модели средневековья в тесной связи с социально-культурными аспектами жизни и быта мужчин.

Ключевые слова: антропонимическая модель, клан, род, табу, фамилия, кабанэ.

Y. Fedotova,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

FORMATION OF THE MALE ANTHROPONIMIC MODEL IN JAPAN DURING VIII-XVI CENTURIES AND ITS STRUCTURAL ORGANIZATION

The article reveals how the belief in animistic-symbolic property of names and taboos connected with them influenced the formation of the Japanese male anthroponimic model during the Middle ages in the close relation to the socio-cultural aspects of the men's' life and living conditions.

Key words: anthroponimic model, clan, family, taboo, family name, kabane.

ОСОБЛИВОСТІ МОВИ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ: ЯПОНСЬКА МОВА

Статтю присвячено дослідженню вживання японської мови у соціальних мережах. Основну увагу приділено стилістичному оформленню, вираженню почуттів завдяки використанню інтернет-сленгу, тайпрайто, тороавасе, різноманітних символів, шрифтів та смайликів. У роботі порівнюються всі мовні рівні у мові соціальних мереж та нормативній японській, наголошується на відмінних рисах у них.

Ключові слова: соціальні мережі, сленг, тороавасе, смайлики, спілкування.

Зважаючи на розвиток інформаційних технологій, комп'ютери та Інтернет стають одними з основних засобів спілкування та джерелами отримання інформації. Існує безліч сайтів, деякі є інформативними, деякі розважальними, а є створені для спілкування з іншими людьми. Соціальні мережі належать до двох останніх категорій. Майже всі користувачі соціальних мереж – особи віком до 40 років.

Записи у соціальних мережах називаються повідомленнями, коли вони адресуються одній людині, або постами, якщо вони розміщуються на так званих «стінах». У більшості випадків ці повідомлення несуть експресивний характер. Висловлення почуттів виражається різними засобами, як лексичними, граматичними, так і за допомогою різного роду символів. При аналізі різних соціальних мереж, як суто японських (Ameba, Hiragana Times, Mixi), так і всесвітньовідомих (Twitter, Facebook, YouTube) було виявлено низку відхилень від мовної норми, причому вони спостерігалися на всіх рівнях мови. Приклади, проілюстровані у цій статті, взято з повідомлень різних людей у зазначених вище соціальних мережах.

На **морфемно-фонетичному рівні** відбуваються подовження голосних та приголосних. Можливо, ця традиція перейнята з європейських мов, коли для виділення слова або надання йому підвищеної емоційності подовжують певну букву. «Як доооообре!» Для подовження голосних часто залучають малі літери, як хірагани, так і катакани: わかりましたああ! すごいねえ wakarimasitaaa! Sugoi nee *Зрозумілоо! Круто, еге ж?* Або просто подовження певного складу чи літери: ぎゃ〜、うれしいiiiiiiii! ! gya 〜、ureshiiiiiii!! dou shimasho? ! *Гуа〜〜 Я дуууууже щасливаaaaaa!!*

Також для подовження використовують тильду (~, 波形 namigata). У діловій та науково-технічній літературі нею позначають інтервал, у такому разі читають як ... *naishi...* чи ...*kara ...made*. Або (ー), якою подовжують катакану: おはよー Ohayou *Доброго ранку*.

Для подовження приголосної, як і в нормативній японській мові, додають つ, проте у ті слова, де це зовсім непотрібно, або ж по кілька разів повторюють один склад: はっじめまして! hajjimemasite *Радий знайомству!* [Nishimura 2003, 34]; ちちょっと買い物をしてふたりでフードコートでお昼ご飯を急いで食べたんだけどね Chichotto kaimono wo shite futari de fuudo kouto de ohiru gohan wo isoi de tabe tanda kedo. *Ми недовго походили по магазинах, купили пальто з капюшоном та швидко перекусили.*

На **лексичному рівні** відбувається пришвидшене запозичення іншомовних слів, в основному з англійської мови, використання молодіжного та інтернет-сленгу. Сучасна японська молодь в основному зорієнтована на західний світ, тому модним вважається вживання запозичених слів, так званих гайрайго, які записуються алфавітом катакана. Кількість американізмів в сучасній японській мові доволі велика. З 2005 року почали публікувати дані дослідження Державного інституту японської мови з масового дослідження мови японських журналів різних жанрів, які вийшли у 1994 р. Серед усіх 693.173 слововживань виявилось 85.710 гайрайго, тобто близько 12,4%, а в переліку 45.385 різних слів, зафіксованих хоча б раз в текстах, кількість гайрайго становила 15.779, тобто приблизно 34,8% – понад третину. У сучасних повідомленнях та записах на «стінах» сайту їх кількість коливається від 10% до 65%. Неабияку роль відіграє сам відправник, або тематика, яка обговорюється. Тобто є і такі повідомлення, де майже все записується катаканого [Гайрайго в современной Японии 2011].

Причиною такої кількості використання запозиченої лексики є або відсутність певного слова в японській (у випадку з IT технологіями), або заміна наявного іншомовним (スイーツ *suitsu* *смаченьке, солодоци*; リアル *riaru* – *справжній, реальний, правдивий*). Остання може теж базуватися на наданні мовленню експресивності, «крутості» чи використанні «свого, рідного» слова, але в записі катаканого (ワロス *wa ro su* *від わらう + する* *сміятися*) [Internet slang in Japan 2010].

Абревіатури теж часто з'являються в інтернет-спілкуванні. Загалом абревіатури поділяють на: а) які записуються японськими літерами чи кандзі; б) які записуються англійськими літерами; в) мішаний тип написання (англ.+яп.).

Прикладами акронімії японських слів ромадзі (лат.букви) є такі вислови: JK – joushikiteki ні kangaeru *розумне мислення здоровий глузд*; kwsks – 詳しく *kuwashiku* *детальніше*; otsu – おつかれさま *otsukaresama* *дякую за старання*.

Абревіатури першого типу: ガチ *gachi* *чесна гра, чесно* (від ガチンコ *gachinko*); 毒男 *dokuo* *одинак* (від 独身男性 *dokushin dansei*) [Fargo 2007].

Третій тип вживається досить рідко і стосується інтернет-сленгу: うp, uppu *завантажити*, від англ. upload; うp主, uppu nushi *людина, яка завантажила відео*; おk OK; こy こわい, *kowai* *страшний*; ひy (卑猥) *hiwai* *огидний, непристойний* [Internet slang in Japan 2010].

Для японських соціальних мереж характерне і вживання *інтернет-сленгу*: グぐる *abo* ぐる *guguru* *гуглити, шукати щось в Інтернеті*; カッケー *Kakkee* *крутий, гарний*; カワユス *kawayusu* *милий* (від かわいい *kawaii* → かわゆい *kawayui* → かわゆい *tsu* *kawayuissu* → かわゆす *kawayusu*); 厨房 *chuubou* *людина, що поводить себе, як мала дитина* [Akihiko 2001]; ちょwww *cho www* *хахаха* (*www* означає сміх через свою візуальну подібність до 哈哈 [Yonekawa 2001]).

На **синтаксичному рівні** у більшості повідомлень відсутні граматичні частки, структура речень є надзвичайно спрощеною, інколи змінюється порядок слів, натомість виявлено надмірне вживання кінцевих часток. Окрім цього у інтернет-мережах для підсилення можуть по кілька разів повторювати знаки пунктуації: крапки, коми, знаки оклику, питання.

Як **візуальні засоби** оформлення повідомлення і вираження емоцій вживають так звані «смайлики». Перший смайлик (від англ. «smile» – «усмішка») був вигаданий в Аме-

риці у 1982 та використовувався у більшості випадків для переписуванні в чатах та в мобільних телефонах [Amaghibeli 2012, 351]. Японці вживають «смайлики» в електронному листуванні значно частіше за європейців і американців. Саме вони адаптували стандартні смайлики до своєї системи символів.

Для відображення емоцій або ставлення людини до певного явища вживаються смайлики, розташовані в кінці речення; вони записуються ієрогліфом, що відображає емоцію, зазвичай у дужках: (涙) *namida* сльози, плачу, (謎) *nazo* спантеличений, (照) *tere* збентежений, (惚) *hoge* зацікавлений, (恥) *haji* зніяковілий, (爆) *baku* злий, (汗) *ase* стараюся, (死) *shi* смерть, мучений, (笑) *warau* сміюся [Nishimura 2003, 56].

Окрім звичних смайликів у Японії молодь використовує так звані *каомоджі* (顔文字). Назва походить від *као* (顔 *обличчя*) + *можі* (文字 *символ*). Деякі науковці вважають більшість японців візуалістами: картинки та ідеограми є значно ближчими для їх розуміння, можливо, тому саме в Японії смайлики набули такої популярності [Хотулев 2012].

На думку японців, очі є дзеркалом душі людини. Тому, якщо в західних смайликах найбільша увага приділяється ротіві, в японських – саме очам. Очі можуть бути намальованими зірочками, крапочками, кружечками, хрестиками, літерами і т.д., причому різного розміру залежно від сили емоції. Ніс, як правило, відсутній, рот зображується лінією вниз, а її довжина виражає те, що в західних смайликах передається через кількість намальованих ротів (дужок). Круглі дужки в *каомоджі* позначають контур обличчя, але можуть бути замінені фігурними дужками. В Інтернеті можна зустріти цифру близько 10000 смайликів, але насправді їх набагато більше.

За об'єктами, які *каомоджі* зображають, їх можна поділити на такі групи: а) ті, які відображають вирази обличчя, емоції; б) тварини, рослини, предмети; в) процеси, дії; г) зовнішність [Хотулев 2012].

Нейтральні: байдужість \ (^~^) /, розгубленість \ (_ ω _) r, сумнів (_ _ _), здивування w (° °) w.

Позитивні: радість (^ ∇ ^) ☆, кохання (_ ε _ @), збентеження (* / ω \), співчуття (o • _ •) / ” (/ _ < .) .

Негативні: невдоволення (∪ ∩ ∪), злість \ (` ^ ^ x) / .

Процеси та дії є різноманітними: сон (_ _) . zzz, підморгування (^ _ -), привітання \ (^ ∇ ^), вибачення m (_ _) m, листування _ φ (. .), пошук чогось (δ _ δ).

Тварини, предмети теж досить часто з'являються у повідомленнях: кіт (^ ^ • x • ^ ^); ведмідь (* (x) ^ *) [現在顔文字 2006].

Японська мова цікава тим, що за її допомогою можна «читати» зовсім несподівані речі, наприклад, номери. Для цього треба знати хірагану і катакану, ієрогліфи. *Гороавасе* (語呂合わせ) є однією з форм японської гри слів, у якій звучання числа використовуються для запам'ятовування чи скорочення на письмі певних слів та висловів [Dybala 2010, 346].

Читатися числа можуть за трьома читаннями: кун, он та англійським [Goroawase 2011].

У соціальних мережах часто використовують такі *гороавасе*:

4679 – よろしく *yoroshiku* *приємно познайомитися*; **2828** – ニヤニヤ *niya niya* *гиготити*; **2525** – ニコニコ *niko niko* *усмішка*; **3923** – san kyu ni san *дякую, старший брате*; **724106** – 何してる *nanishiteru* *що ти робиш?* [Goroawase 2011].

Таблиця різних читань гороавасе

№	Кун	Он	Англ.
0	maru, ma →まる, ま	rei, re →れい, れ	o, zero, ze→オ, ゼロ, ゼ
1	hitotsu, hito, hi →ひとつ, ひと, ひ	ichi, i →いち, い	wan→ワン
2	futatsu, fu, futa →ふたつ, ふ, ふた	ni →に	tsū, tū→ツー, トウー
3	mitsu, mi →みつ, み	san, sa →さん, さ	surī→スリー
4	yon, yo, yotsu →よん, よ, よつ	shi →し	fō→フォー
5	itsutsu, itsu →いすつ, いつ	go, ko →ご, こ	faibu, faivu→ファイブ
6	mutsu, mu →むつ, む	roku, ro →ろく, ろ	shikkusu→シックス
7	nana, nanatsu, na →なな, なつ, な	shichi →しち	sebun, sevun→セブン
8	yatsu, ya →やつ, や	hachi, ha, ba →はち, は, ば	eito→エイト
9	kokonotsu, ko →ここのつ, こ	kyu, ku →きゅう, く	nain→ナイン
10	tō →とお	ju, ji →じゅう, じ	ten→テン

Отже, середовище неабияк впливає на мову, змінюючи всі її рівні і пристосовуючи до своїх потреб. Під час цього процесу відбуваються різноманітні зміни. Причинами створення специфічної мови соціальних мереж є: економія часу, місця та зусиль; підкреслення приналежності до певної соціальної групи; намагання надати висловлюванню емоційності; уникання згрублених слів за рахунок скорочень чи використань так званих смайликів, або навпаки, завелике використання образливої лексики; приховування інформації від інших, що не належать до групи (у більшості випадків від дорослих, адже більшість користувачів – молодь).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гайрайго в современной Японии // Япония, язык и культура. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.culttoday.ru/cultstorys-194-6.html>;
2. Хотулев Владимир. Каомоџі. Японские смайлики / В.Хотулев. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://kaomoji.ru/>;
3. Akihiko Yonekawa. Beyond Polite Japanese: A Dictionary of Japanese Slang and Colloquialisms / Akihiko Yonekawa. – Kodansha International, 2001 – 173 p.;
4. Amaghlobeli N. Linguistic Features of Topographic Emoticons in SMS Discourse / Natia Amaghlobeli // Theory and Practice in Language studies. – 2012. – Vol.2, №2. – pp. 348-354;
5. Dybala P. Punda Numbers: Proposal of Goroawase Generating System for Japanese / Pawel Dybala, Michal Ptaszynski, Rafal Rzepka, Kenji Araki // 言語処理学会 – 2010. – №16. – pp. 345-348;
6. Fargo M. Dirty Japanese /Matt Fargo. – Ulysses Press, 2007. – 151 p.;
7. Nishimura Yukiko. Linguistic Innovations and Interactional Features of Casual Online Communication in Japanese / Yu. Nishimura // Journal of Computer-Mediated Communication. – № 9 (1) November, 2003. – p.23-59;

8. Goroawase: Japanese Numbers Wordplay (i.e. How To Remember Japanese Telephone Numbers) / Tofugu: Site for Learning Japanese. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.tofugu.com/2011/08/30/goroawase-japanese-numbers-wordplay/>;

9. Internet slang in Japan // What Japan thinks. – 2010. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://whatjapanthinks.com/2010/11/28/internet-slang-in-japan/>;

10. 現在顔文字総数8538個を紹介しています / 顔文字について – No. 29. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.facemark.jp/facemark.htm>

А. Чернова,

Национальный университет «Львовская политехника»

ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКА СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ: ЯПОНСКИЙ ЯЗЫК

Статья посвящена изучению использования японского языка в социальных сетях. Основное внимание уделяется стилистическому оформлению, выражению чувств, благодаря употреблению интернет-сленга, гайрайго, гороавасэ, различных символов, шрифтов и смайликов. В работе сравниваются языковые уровни между нормативным японским и языком социальных сетей, а также акцентируются отличительные черты в них.

Ключевые слова: социальные сети, сленг, гороавасэ, смайлики, общение.

О. Chernova,

National University «Lviv Polytechnic»

THE RESEARCH OF USING JAPANESE IN SOCIAL NETWORKING SERVICES

This article is devoted to the research of using Japanese in social networking services. Attention is focused on stylistic devices, emotion expressions by means of Internet-slang, gairaigo, goroawase, different kinds of symbols, fonts and smiles. In the paper all language levels are contrasted between the social networking services language and standard Japanese; special attention is paid to their defining features.

Keywords: social networking services, slang, goroawase, smiles, communication.

УДК 81'25

К. Дарміна, ст. викл., здобувач,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ
(НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ РОМАНУ Ф.М. ДОСТОЄВСЬКОГО
«БРАТИ КАРАМАЗОВИ» ЯПОНСЬКОЮ МОВОЮ)**

В основі пропонованої наукової роботи лежить аналіз перекладу проблемних лексичних одиниць релігійного пласту з російської на японську мову. Визначено поняття «адекватність» та «реалія», надано огляд перекладів роману Ф.М. Достоевського «Брати Карамзови» японською мовою та запропоновано розбір перекладацьких рішень на матеріалі трьох з них.

Ключові слова: адекватність, безеквівалентна лексика, гіпонімічний переклад, перифрастичний переклад, реалія.

Проблематика перекладу культурологічних реалій як прикладу без-еквівалентної лексики займає чільне місце в перекладознавстві. Однак з плином часу перед перекладачем постає все ширше коло питань, пов'язаних з перекладом понять та явищ, що утворюють національний пласт лексики окремо взятого народу. Тому однією з головних задач перекладознавства є розкриття сутності поняття адекватного перекладу, пошук шляхів та методів його досягнення.

Темою даної роботи є проблематика дослідження способів перекладу культурологічних явищ російської мови японською мовою. Матеріалом для даної роботи послужили дослідження лінгвістичних проблем таких відомих перекладознавців як Комісаров В.Н., Федоров А.В., Виноградов В.М. та інших, а також тексти перекладів роману Ф.М. Достоевського «Брати Крамазови» японською мовою. Метою даної статті є аналіз перекладу російськомовних реалій японською мовою як лінгвістичних одиниць та визначення його адекватності з точки зору теорії перекладу.

Творчість Ф.М. Достоевського є темою дослідження чисельних критичних робіт японських літературознавців. Переклад останнього роману Ф.М. Достоевського «Брати Карамзови» (1879-80 pp.) було виконано японською мовою десять разів: Йонекава Масао (米川 正夫, 1917-18 pp., друге перевидання перекладу відбувалося у багатотомній серії протягом 1950-тих pp.), Накаяма Шьодзабуро: (中山 省三郎, 1934-35 pp.), Конума Фуміхіко (小沼 文彦, 1958 p.), Хара Хісаічіро: (原 久一郎, 1961-62 pp.), Ікеда Кентаро: (池田 健太郎, 1966 p., друге перевидання було здійснено у 1978 p.), Кітагакі Нобуюкі (北垣 信行, 1968 p.), Йонекава Кадзуо (米川 和夫, 1969 p.), Хара Такуя (原 卓也, 1971 p.), Егава Таку (江川 卓, 1979 p.) та Каеяма Ікуо (亀山 郁夫, 2006 p.); окрім цього, в Японії компанією Фуджі Теребі з січня по березень 2013 p. транслявалася однойменна до-

рама, сюжет котрої значною мірою спирався на текст роману (безперечний доказ актуальності твору для японської аудиторії протягом декількох поколінь).

Для зіставного аналізу в межах даної статті було обрано переклади Накаяма Сьодзабуро, Такуя Хара та Камеяма Ікуо (книга перша, частина перша, глави I та V). Почасти тому, що ці тексти характеризуються дуже вдалим знахідками в рамках вирішення проблем передачі стилю автора та адекватності тексту перекладу. Почасти тому, що кожний наступний переклад хронологічно відстоїть від попереднього приблизно на 35 років, таким чином даючи змогу проаналізувати доробок японських перекладачів з російської мови також і в діхронічному аспекті. Тексти перекладів різняться, відбиваючи як особисті вподобання перекладача так і сучасні йому тенденції використання перекладацьких стратегій, однак однією зі спільних для них проблем можна вважати адекватність перекладу реалій.

Варто відзначити, що дуже часто поняття адекватності тлумачиться надто дослівно. Оскільки, насамперед, слово «адекватний» означає «однаковий, тотожний», то при використанні цього терміну стосовно перекладу йому надається значення повної відповідності текстів перекладу до оригінала. Адекватність перекладу – це співвідношення вихідного та кінцевого текстів, при якому враховується мета перекладу, правильно передається основна комунікативна функція як функціональна «домінанта» оригіналу. Адекватність враховує і змістову, і прагматичну еквівалентність, має більш глибокий та ширший зміст та виступає синонімом «доцільного, правильного» перекладу [Комісаров 1990, 52].

Лінгвостранознавці неоднозначно тлумачать поняття реалії: по-перше, як об'єкт, що є характерним для історії та культури певного народу або країни та що не зустрічається у інших народів чи за межами країни; по-друге, як слово, що визначає такий об'єкт [Бархударов 1975; Верещагин, Костомаров 1980]. Історію становлення поняття реалії як перекладознавчого терміну було докладно проаналізовано українським перекладознавцем Р.П. Зорівчак, котра аргументовано доходить висновку, що «реалії – це моно- і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» [Зорівчак 1989, 58]. Таке визначення можна вважати достатнім для виокремлення в ході дослідження у тексті мови-джерела лексичних одиниць, що є проблемними для адекватного перекладу японською мовою. Основні способи передачі реалії при перекладі: транскодування (транскрипція або транслітерація), калькування, перифрастичний переклад та гіпонімічний переклад.

Найбільший пласт лексики у тексті роману, що відноситься до реалій, стосується православ'я. Хоча християнство є достатньо поширеною в Японії релігією і вплинуло на формування японської освіти та суспільно-політичних думок нового часу, православний його варіант значно поступається позиціями іншим конфесіям. Таким чином, лексичні одиниці, пов'язані з християнством, також увійшли у японську мову (як новоутворені, перероблені або перейняті поняття), однак православна специфіка не була асимільована японцями в такій мірі, щоб переклад реалій перестав бути творчим процесом.

Поряд з такими очевидними перекладацькими паралелями, як «церковь» – «教会», «монастырь» – «修道院», «образ» (у значенні «ікона») – «聖像» та «исповедь» – «懺悔», котрі одностайно використовують усі перекладачі, є й випадки підбору суперечливих перекладацьких відповідників.

«старцы»	中山省三郎 (1935)	原卓也 (1971)	亀山郁夫 (2006)
	長老たち	長老	長老

Говорячи про старців у контексті роману, ми маємо на увазі православне старецтво. При цьому ключовим є релігійний аспект, а не на вік. Старецтво – це напрямок життя ченців, який базується на викладанні досвідченим духовним наставником (старцем) порад та повчань. Перекладачі використовують для перекладу реалії «старец» варіанти, які означають 1) старійшина; 2) пресвітер. Запропоновані варіанти є уподібненням, оскільки було знайдено аналог у мові перекладу. Даний прийом використовується, якщо концентрація спільного досить висока, однак семантичне поле «長老» лише частково відповідає семантичному значенню поняття «старец». Старійшина є головою общини, найстарший на найбільш шанований член колективу. Пресвітер – більш близький аналог, оскільки він відтворює релігійний аспект старецтва та позначає другу ступінь священницького служіння, наступна після диякона та перед єпископом (грец. πρεσβύτερος – старець, старійшина). Проте пресвітер є служителем церкви, займається безпосередньо діями, пов'язаними із життям церкви. Іноді у випадку, якщо прагнули зробити акцент на віці або життєвій мудрості єпископа, його називали пресвітером, старцем. Як бачимо, запропонований варіант частково відповідає семантичному значенню реалії.

«диякон»	中山省三郎 (1935)	原卓也 (1971)	亀山郁夫 (2006)
	補祭	輔祭	助祭

Диякон (др.-грец. διάκονος – служитель) – особа, що проходить церковне служіння на першій, нижчому ступені священства, вони допомагають священникам та єпископам при здійсненні богослужінь, проте самостійно служити та здійснювати служіння не можуть. Варіант Накаяма Сьодзабуро є помилковим: «補祭» часто недоречно використовується щодо рангу дияконства. Камеяма Ікуо використовує лексему, яка є доречною, якщо мова йде про католицьку церкву. Варіант Такуя Хара, використовується саме для назви православного диякона японською мовою.

«послушник»	中山省三郎 (1935)	原卓也 (1971)	亀山郁夫 (2006)
	道心	長老の修道僧	見習い僧

Послушник (в православних монастирях) – особа, що готується до прийняття чернецтва. Послушники не дають чернецьких обітниць, не належать до чернецького братства, не називаються ченцями і не носять чернецького одягу. Найчастіше вони виконують різні роботи в храмі монастирі, що і називається послушанням. Накаяма Сьодзабуро вдається до опущення: опис дії агента залишається і приписується тому, про кого йшла мова раніше. Камеяма Ікуо знайшов відповідний аналог у мові перекладу, хоча «僧» за значенням відповідає саме буддиському ченцеві – і тоді послушник відповідно мешкає у буддиському монастирі. Такуя Хара використовує перифрастичний переклад замість винайдення однослівного відповідника. Це може вважатися виправданим, оскільки в оригіналі знаходимо, що «...один таковой послушник, не исполнив некоего послушания,

возложенного на него его старцем, ушел от него из монастыря...» [Достоевский 2007, 26], тобто із контексту стає зрозумілим, що людина, про яку йде мова, несе відповідальність перед старцем і до того ж ця людина вже є майже ченцем.

«мощи святых угодников»	中山省三郎 (1935) 聖僧の遺骨	原卓也 (1971) 聖者の遺体	亀山郁夫 (2006) 聖者の亡骸
----------------------------	-----------------------	---------------------	----------------------

Слово «мощі» походить від «мощь», «сила» (нім. Macht – «сила, влада», грец. Μάγος – «маг, волхв», дослівно – «могутній»). Тобто поклоніння відбувається не мертвому тілу або кісткам, а могутності Бога, яка є проявлена через угодника Божого. Мощі являють собою більш-менш цілі тіла/кістки та плоть або лише кістки святих. Перекладачі вдаються до гіпонімічного перекладу: варіанти «遺骨» – «останки, прах», «遺体» – «останки, труп» та «亡骸» – «останки, тіло» не передають семантику реалії. Переклад стає адекватним тільки у сполученні зі словами «святой угодник».

«чудотворная икона»	中山省三郎 (1935) 靈驗あらたかな聖像	原卓也 (1971) 靈驗あらたかな聖像	亀山郁夫 (2006) 奇跡を起こす聖像
------------------------	---------------------------	-------------------------	-------------------------

Чудотворна ікона – іконописне зображення, яке шанується як джерело чудотворної дії різного характеру, найчастіше зцілення, допомоги на війні, при пожарах та стихійних лихах. Накайма Сьодзабуру та Такуя Хара використовують для передачі реалії перифрастичний переклад, при цьому акцентуючи увагу тільки на зцілюючій силі ікон. Камеяма Ікуо описовим словосполученням вдало передає семантику реалії, не конкретизуючи сферу дії чудотворної дії ікони.

Дані аналізу перекладацьких рішень, що їх було запропоновано трьома перекладачами, дають змогу заключити, що протягом 70 років при перекладі реалій з російської на японську мову найчастіше використовуються гіпонімічний та перифрастичний переклад. Останній є найбільш поширеним та вдалим з позиції адекватності, оскільки дозволяє максимально врахувати функціональну домінанту оригіналу та наблизити до нього текст перекладу з огляду на інформаційну ємкість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Бархударов Л.С. – М.: Международные отношения, 1975. – 240с.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова / Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. – М.: Русский язык, 1980. – 320с.
3. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / Виноградов В.С. – М.: Издательство института общего и среднего образования РАО, 2001. – 224с.
4. Достоевский Ф.М. «Братья Карамазовы» / Достоевский Ф.М. – М.: АСТ, 2007. – 784 с.
5. Зорівчак Р.П. «Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози)» / Зорівчак Р.П. – Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.

6. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учебник для институтов и факультетов иностранных языков / Комиссаров В.Н. – М.: Высшая школа, 1990. – 253с.

7. Федоров Ф.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) / Федоров Ф.В. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2002. – 416с.

8. Нуриев В.А. Адекватность перевода как лингвистическая проблема / Нуриев В.А. // Вестник ВГУ, Серия лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2003. –№1. – С. 80-87.

К. Дармина,

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

**ПРОБЛЕМА ПЕРЕВОДА БЕЗЭКВИВАЛЕНТНОЙ ЛЕКСИКИ
(НА МАТЕРИАЛЕ ПЕРЕВОДОВ РОМАНА Ф.М. ДОСТОЕВСКОГО
«БРАТЬЯ КАРАМАЗОВЫ» НА ЯПОНСКИЙ ЯЗЫК)**

В основе предложенной научной работы лежит анализ перевода проблемных лексических единиц религиозного пласта с русского на японский язык. Дано определение понятиям «адекватность» и «реалия», дан обзор переводов Ф.М. Достоевского «Братья Карамазовы» на японский язык и предложен разбор переводческих решений на материале трех из них.

Ключевые слова: адекватность, безэквивалентная лексика, гипонимический перевод, описательный перевод, реалия.

К. Darmina,

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

**TRANSLATIO PROBLEMS OF CULTURE-SPECIFIC VOCABULARY
(BASED ON THE INTERPRETATIONS NOVEL F.M. DOSTOEVSKY
“THE BROTHERS KARAMAZOV” IN JAPANESE)**

The translation of religion-specific lexical units from Russian into Japanese language is analyzed in the suggested research. The Japanese translations of the novel “Karamazov Brothers” by Fyodor Dostoevsky are listed. Based on the definitions of “adequacy” and “realia”, translation cases from three Japanese translations are presented in detail.

Key words: adequacy, culture-specific vocabulary, hyponymic translation, periphrastic translation, realia.

ПРЕФИКСАЦИЯ КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ СОЗДАНИЯ ТЕРМИНОВ ПРАВА В ЯПОНСКОМ ЯЗЫКЕ И ИХ ПЕРЕВОД НА РУССКИЙ

В статье рассматривается префиксация как один из путей создания терминов права в японском языке. На основе анализа смысловых и семантических отношений между морфемами приводятся модели префиксального способа терминообразования, а также предлагается перевод дериватов на русский язык.

Ключевые слова: японский язык, терминологическая префиксация, префиксальный способ терминообразования, юридическая терминология, перевод на русский.

Исследование структуры терминологических единиц является одной из насущных задач современного терминоведения, а их перевод имеет немаловажное значение для межкультурной коммуникации. Настоящая статья посвящена префиксации как одному из путей создания терминов права в японском языке, а также переводу продуктов префиксальной деривации на русский.

Префиксация. В работах ученых называется разное количество префиксов. Более того, во взглядах исследователей нет единства относительно того, что считать префиксом, а что – компонентом сложного слова. Наличие «генетических» связей между префиксами и лексически значимыми компонентами сложных слов не позволяет четко очертить границы этих словообразовательных элементов [Пашковский 1980, 87]. Именно по этой причине некоторые лингвисты рассматривают аффиксацию в неразрывной связи со словосложением [Кубрякова 1965, 58], поскольку продолжительный и сложный процесс формализации значимых элементов слова, наличие многочисленных промежуточных, неопределенных образований сближает аффиксацию со сложением основ и корней [Пашковский 1980, 86].

В отдельных языках мира довольно широко представлены частицы, выполняющие те же служебные функции и использующиеся в тех же служебных целях, что и подлинные аффиксы, хотя, в отличие от последних, они нередко выступают в качестве самостоятельных слов. Единицы такого рода получили в словообразовании название полуаффиксов [Кубрякова, Панкрац 1998, 59-60].

Терминологическая префиксация. Некоторые исследователи полагают, что в терминологии могут употребляться новые аффиксы, которые являются типичными именно для конкретной отраслевой лексики [Александрова 1975]. Иными словами, происходит специализация определенных словообразовательных формантов в пределах соответствующих терминосистем, которая сопровождается закреплением за этими формантами специальных значений.

Терминологические префиксы, присоединяясь к основе слова, призваны относить образованные с их помощью термины к определенному классу понятий, определенному лексико-семантическому полю. Это их свойство лучше всего раскрывается в префиксальных словах и проявляется, по выражению Е.С.Кубряковой, в том, что «словообразовательное значение обобщает, оно системно, а не индивидуально» [Кубрякова 1974, 149].

1. Словообразовательная модель: <仮> + N. Рассматриваемый префикс [仮] имеет значение «временный, пробный, испытательный, предполагаемый; ложный, притворный, ненастоящий»: 1) 契約 контракт, договор > 仮契約 временный контракт, предварительное соглашение; 2) 免許 разрешение, лицензия; права (водительские) > 仮免許 временное разрешение, временная лицензия; 3) 放免 освобождение > 仮放免 временное освобождение; 4) 政府 правительство > 仮政府 временное правительство; 5) 登記 регистрация > 仮登記 временная регистрация; 6) 釈放 освобождение > 仮釈放 временное (условное) освобождение; условно-досрочное освобождение; 7) 定款 устав > 仮定款 временный устав; 8) 条約 договор, конвенция, соглашение > 仮条約 предварительное соглашение; 9) 調印 подписание > 仮調印 парафирование, предварительное подписание; 10) 住所 местожительство; адрес > 仮住所 временный адрес; 11) 執行 исполнение; осуществление, претворение в жизнь; исполнение (закона) > 仮執行 временная запретительная норма, временный судебный запрет; 12) 処分 наказание; взыскание > 仮処分 временное (условное) распоряжение (имуществом); 13) 出所 освобождение из тюрьмы > 仮出所 освобождение под залог; временное (условное) освобождение заключённого из тюрьмы; 14) 出獄 освобождение из тюрьмы > 仮出獄 освобождение под залог; временное (условное) освобождение заключённого из тюрьмы; 15) 投票 голосование > 仮投票 предварительное голосование.

2. Словообразовательная модель: <公> + N. Словообразовательное значение префикса [公] – «публичный, открытый, гласный; официальный»: 1) 権力 (политическая) власть > 公権力 государственная власть; 2) 文書 документы, письма; записи; корреспонденция > 公文書 официальный документ (акт), официальная бумага; 3) 証人 свидетель > 公証人 нотариус; 4) 判定 определение, оценка; судебное решение > 公判廷 открытый судебный процесс, открытое судебное заседание; 5) 企業 (промышленное) предприятие > 公企業 государственное предприятие; муниципальное предприятие; 6) 法人 юридическое лицо > 公法人 общественное юридическое лицо; публичная (открытая) корпорация; публично-правовая корпорация.

3. Словообразовательная модель: <大> + N. Префикс [大] имеет семантику «крупный; огромный, большой»: 1) 陪審 заседатели > 大陪審 большое жюри; присяжные; 2) 法廷 суд, трибунал; зал суда > 大法廷 большая судебная коллегия; большой зал суда.

4. Словообразовательная модель: <無> + N. Префикс [無] имеет словообразовательное значение «не..., без..., не имеющий (чего-л.)»: 1) 国籍 гражданство; подданство > 無国籍 безгражданство, отсутствие гражданства; 2) 担保 залог, заклад > 無担保 необеспеченный кредит (заём), необеспеченная ссуда, бланковый кредит [заем, ссуда]; 3) 免許 разрешение, лицензия, свидетельство, права (водительские) > 無免許 отсутствие разрешения [лицензии]; 4) 配当 дивиденды; доля, часть, квота; распределение > 無配当 невыплата дивидендов; 5) 作為 преднамеренность > 無作為 неумышленность; непредвзятость, беспристрастие 6) 投票 голосование > 無投票 отсутствие (процедуры) голосования [баллотировки]; 7) 許可 разрешение, санкция > 無許可 отсутствие разрешения [санкции].

5. Словообразовательная модель: <未> + N. Семантику префикса [未] в целом можно передать, как «еще не...»: 1) 成年 совершеннолетие > 未成年 несовершеннолетие; несовершеннолетний; 2) 登記 регистрация, запись > 未登記 отсутствие регистрации; 3) 丁年 совершеннолетие > 未丁年 несовершеннолетие; несовершеннолетний.

6. Словообразовательная модель: <再> + N. Семантику рассматриваемого префикса [再] можно охарактеризовать, как «снова, опять, повторно; пере-»: 1) 競売 аукцион > 再競売 повторный аукцион; 2) 帰化 натурализация, принятие подданства > 再帰化 повторная натурализация; 3) 保険 страхование, гарантия > 再保険 перестрахование, вторичное страхование; 4) 選挙 выборы > 再選挙 повторное избрание, переизбрание; повторные выборы; 5) 調査 проверка, расследование > 再調査 повторная проверка; переосвидетельствование; 6) 投票 голосование > 再投票 повторное голосование; 7) 抗告 апелляция > 再抗告 повторная апелляция; 8) 抗弁 протест, возражение > 再抗弁 повторный протест.

7. Словообразовательная модель: <不> + N. Словообразовательное значение рассматриваемого префикса [不] – «не..., без...; нет (отрицание)»: 1) 動産 движимое имущество; движимость > 不動産 недвижимое имущество, недвижимость; 2) 介入 интервенция, вмешательство > 不介入 невмешательство; нейтралитет; 3) 起訴 привлечение к суду; возбуждение судебного дела; предъявление иска; обвинение > 不起訴 невозбуждение дела; отмена суда (по причине невинности); 4) 服従 подчинение > 不服従 неподчинение, неповиновение; 5) 遡及 ретроактивность, обратная сила (закона) > 不遡及 отсутствие обратной силы.

8. Словообразовательная модель: <小> + N. Префикс [小] несет в себе значение «малый, мелкий»: 1) 企業 (промышленное) предприятие > 小企業 малое предприятие; малая компания; 2) 商人 торговец, коммерсант > 小商人 малый предприниматель, представитель малого бизнеса; 3) 法廷 суд, трибунал; зал суда > 小法廷 малая судебная коллегия; малый суд; суд малых исков.

9. Словообразовательная модель: <原> + N. Анализируемый префикс [原] имеет семантику «[перво]основа; начало»: 1) 裁判 суд > 原裁判 первичная юрисдикция; суд первой инстанции; 2) 判決 приговор, судебное решение > 原判決 первоначальное решение.

10. Словообразовательная модель: <主> + N. Префикс [主] несет в себе словообразовательное значение «главный, основной»: 1) 尋問 допрос > 主尋問 перекрестный допрос.

11. Словообразовательная модель: <被> + N. Рассматриваемый префикс является словообразовательным формантом, придающим значение страдательности: 1) 相続人 наследник > 被相続人 наследодатель; 2) 保険者 страховщик > 被保険者 застрахованное лицо, страхуемое лицо; 3) 選挙権 всеобщее избирательное право > 被選挙権 право быть избранным; пассивное избирательное право.

12. Словообразовательная модель: <逆> + N. Значение анализируемого префикса [逆] может быть истолковано, как «обратный, встречный, противный, реверсивный, анти..., контр...»: 1) 相続 наследование, наследство > 逆相続 обратное наследование (по восходящей линии).

13. Словообразовательная модель: <準> + N. Рассматриваемый префикс [準] имеет словообразовательное значение «приравниваемый (к чему-л.), неполный, недоведенный (до какого-л. уровня), полу..., квази...»: 1) 共有 совместное владение > 準共有 фактическое совместное владение; 2) 詐欺 обман, мошенничество > 準詐欺罪 фактическое мошенничество; 3) 占有 владение; > 準占有 фактическое владение; 4) 抗告 апелляция > 準抗告 фактическая апелляция.

Выводы. Таким образом, мы проанализировали 60 терминологических единиц, в образовании которых принимает участие 13 терминологических префиксов. Терминологическая префиксация была и остается одним из способов пополнения состава японской юридической терминологии. Анализ свидетельствует о том, что все рассматриваемые словообразовательные форманты в полной мере передают свою семантику производимым терминам. Одна из основных причин, почему терминологи прибегают к префиксации, состоит в том, что в морфологической структуре производных терминов заложены основы структурной систематизации, которая обеспечивается в данном случае специализацией словообразовательных средств. Это, в свою очередь, имеет важное значение для терминологии и перевода.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Александрова Г.А.* Словообразовательные аффиксы в научно-технической терминологии : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Г. А. Александрова. – Москва, 1975. – 21 с.
2. *Кубрякова Е. С.* Основы морфологического анализа / Кубрякова Е. С. – М. : Наука, 1974. – 324 с.
3. *Кубрякова Е. С., Панкрац Ю. Г.* Аффикс : Языкознание. Большой энциклопедический словарь [гл. ред. В. Н. Ярцева] / Е. С. Кубрякова, Ю. Г. Панкрац. – 2-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
4. *Кубрякова Е.С.* Что такое словообразование / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1965. – 78 с.
5. *Пашковский А.А.* Слово в японском языке / А. А. Пашковский – М. : Наука, 1980. – 208 с.

А. Рижков, к. філол. н.,
Kyung Hee University (Корея)

ПРЕФІКСАЦІЯ ЯК ОДИН ЗІ ШЛЯХІВ УТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ ПРАВА В ЯПОНСЬКІЙ МОВІ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ

У статті розглядається префіксація як один зі шляхів утворення термінів права в японській мові. На основі аналізу смислових та семантичних відносин між морфемами подаються моделі префіксального способу терміноутворення, а також пропонується переклад дериватів російською мовою.

Ключові слова: японська мова, термінологічна префіксація, префіксальний спосіб терміноутворення, юридична термінологія, переклад російською.

A. Ryzhkov, PhD in Philology,
Kyung Hee University (Korea)

PREFIXATION AS ONE OF THE WAYS TO CREATE LEGAL TERMS IN JAPANESE LANGUAGE AND THEIR TRANSLATIONS IN RUSSIAN

The paper deals with prefixing as one of the ways to create legal terms in Japanese language. Based on the analysis of meaning and semantic relations between morphemes, the pat-

terns of prefixal way of terminological derivation are specified in the article. Also the translation of the derivatives into Russian language is suggested.

Keywords: *Japanese language, terminological prefixing, prefixal way of terminological derivation, legal terminology, translation into Russian.*

УДК: 81;378

У. Стрижак,

канд.пед.наук, доцент, зав.каф.японского языка ИИЯ МГПУ

ЯПОНСКАЯ ЯЗЫКОВАЯ КАРТИНА МИРА В ПРЕДПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ПЕРСПЕКТИВЕ

В статье рассматривается проблема формирования у студентов представлений о японской языковой картине мира, приводятся примеры решений переводческих задач из художественных произведений и проводится анализ некоторых лексических и грамматических принципов категоризации окружающей действительности.

Ключевые слова: *языковая картина мира, лексическая и грамматическая категоризация, переводческая задача.*

Понятие языковой картины мира как совокупности средств категоризации окружающей действительности рассматривается в рамках разных областей научного знания – от когнитивистики до психологии. Мы рассматриваем это понятие в контексте методики обучения японскому языку, а именно, на примере реализации теоретических положений данной проблемы в ходе чтения дисциплины «Языковая картина мира в предпереводческой перспективе» общим объемом 38 часов студентам 2 курса, обучающимся в языковом вузе по направлению «Лингвистика», специальность «Перевод и переводоведение».

Данная дисциплина была введена нами в учебный план данной специальности, т.к. мы считаем, что при переводе с языка на язык необходимо понимание того, как членится, категоризируется мир в языке перевода. Поэтому мы рассматриваем задачу дисциплины как формирование у студентов представлений о языковой картине мира в предпереводческой перспективе, а именно: обеспечение понимания ими принципов организации японской языковой действительности, основных черт японской языковой картины мира, что, в свою очередь, призвано обусловить верность перевода, потому что мы переводим не слова – мы переводим смыслы, которые стоят за словами. Известно, что некоторые исследователи говорят не о переводе с языка на язык, а о переводе с культуры на культуру. И в рамках такой парадигмы понимание принципов организации окружающей действительности в языке перевода представляется нам абсолютно необходимой.

В своих исследованиях мы уже обращались к данной проблеме, и нами были приняты попытки выделить наиболее характерные черты японской языковой картины мира, такие, как неподконтрольность, центростремительность, предсказательность и другие. Но в качестве лингвокультурологической доминанты японской языковой карти-

ны мира на сегодняшний день мы выделяем такое понятие, как склонность японского языка описывать состояние, результат действия, не делая акцент на наличии и поведении действующих лиц. Мы предполагаем, что данная доминанта отражает мышление японцев и во многом определяет их языковое поведение. Здесь следует заметить, что вопрос о том, определяется ли язык мышлением или мышление языком, до сих пор в науке остается открытым, является предметом различного рода лингвофилософских дискуссий еще со времен возникновения и становления понятия языковая картина мира в середине XIX века [Алпатов 2008; Радченко 2006 и др.]. В данной работе мы ограничимся лишь положением о том, что язык и мышление взаимно связаны, и понимание одного невозможно без понимания другого.

Итак, лингвокультурологическая доминанта, определяющая языковое поведение японцев – тяготение к описанию состояния, но не действия. В ее рамках мы и рассмотрим некоторые принципы и средства лексической и грамматической категоризации, присущие японскому языку.

Национально-специфические принципы лексической категоризации изучены гораздо более подробно и уже в достаточной степени описаны, больше в европейских, но в некоторых восточных языках. Касательно японского языка, в некоторых исследованиях уже предпринимались, например, попытки описать те фрагменты языковой картины мира, которые О.А. Корнилов называет «национально-специфической периферией» [Корнилов 2003, 47] – этноспецифические понятия, характерные для данной культуры. Т.М. Гуревич [Gurevich 2001, 156] писала о том, что для японского языка характерна повышенная дробность понятий, связанных с рыболовством или энтомологией, имеются также работы, связанные с описанием особенностей цветообозначения в японском языке и других характерных принципов лексической категоризации окружающей действительности [Стрижак 2009, 93]. Естественно, наибольшее число примеров, иллюстрирующих особенности национального мышления, можно встретить в области лексической семантики, где национально-специфические особенности языка проявляются с наибольшей очевидностью.

Но именно в силу изученности этих фрагментов японской языковой картины мира мы в данной работе остановимся прежде всего на анализе структурно более сложных и гораздо менее изученных фрагментов японской языковой картины мира, а именно – средств грамматической категоризации в японском языке.

Рассмотрим грамматическую категорию переходности и проанализируем ее не только с точки зрения языковой структуры, но и с точки зрения репрезентации в ней характерных черт японского мировоззрения.

Известно, что в японском языке выражения с непереходными глаголами указывают на результат произошедшего изменения вне зависимости от наличия действующего лица, которое совершает действие, при этом внимание не акцентируется на самом процессе, а только на его результате. В европейских языках мы наблюдаем, скорее, обратную картину – склонность делать акцент на действии. В трудах японских лингвистов Андо С., Каная Т. и др. [Андо 2007, 275 ; Каная 2009, 122] мы встречаем описание связанной с этим особенности японского мировоззрения – принятие окружающей действительности в существующем состоянии и отсутствии стремления изменить ее какими-либо активными действиями. В русском языке противопоставление переходных и непереходных

глаголов также имеет характер противопоставления описания состояния и активного действия. Но при этом в японском языке результаты количественного анализа показывают, что частотность употребления переходных глаголов значительно выше, и при переводе необходимо учитывать это свойство японского языка. На семинарских занятиях мы предлагаем студентам примеры решения подобных переводческих задач в текстах переводов русской и японской художественной литературы, в данном случае для анализа были взяты произведения А.П. Чехова «Чайка» и «Дядя Ваня», Кавабата Ясунари «Снежная страна» и Ёсимото Банана «Кухня».

お気持ちはありがたいと思う。

露：Ваша любовь трогает меня. [Чайка]

日：足の下の畳までが冷えてくる。

露：Татами начало холодить даже ноги. [Снежная страна]

日：今日はまだ、二つ三つ仕事がある。

露：Мне сегодня нужно еще кое-что сделать. [Дядя Ваня]

Из вышеприведенных примеров видно, что случаи употребления в русском языке переходных глаголов в переводе на японский язык заменены на варианты с использованием переходных. Объясняя особенности таких языковых явлений студентам, мы приучаем их задумываться над тем, что стоит за языковыми структурами, работать не только непосредственно с текстом, но и с затекстовым фоном высказывания.

Ниже мы рассмотрим в подобном сопоставительном аспекте еще одну грамматическую категорию – одушевленность.

Известно, что в японском языке неодушевленные предметы не могут выступать в качестве субъекта, оказывающего действие на объект. Первый из ниже приведенных примеров как раз и демонстрирует нам данную языковую норму японского языка: в переводе с русского на японский язык фокус одушевленности смещается с понятия *бизнес* на понятие *он*. Также мы видим, что и здесь наблюдается тенденция описания состояния, но не действия – ‘получилось так, что он стал богатым человеком’, и к тому же бизнес выступает не в качестве действующего лица, а в качестве вспомогательного средства.

Подобные примеры мы в большом количестве находим и в художественных текстах с соответствующими переводами на японский/русский языки. Второй пример из текста перевода на японский язык пьесы Чехова «Чайка»: в данном случае мы также находим перенос фокуса одушевленности с понятия *талант* на понятие *человек*. В других вариантах переводах, встречающихся в этом произведении, мы находим похожие случаи смещения фокуса одушевленности, например, выражение ‘гонимая яростью’ переводится на японский язык как ‘она подгоняет свою ярость’. Третий пример мы взяли из перевода современного российского художественного произведения В. Слипенчука «Смеющийся пупсик». В данном случае понятие *косички* как субъект сохраняет за собой статус действующего лица, несмотря на неодушевленность, но наблюдается снижение степени активности данного неодушевленного предмета, а именно: косички не *прыгнули*, а всего лишь *мешают*, что тоже, в свою очередь, свидетельствует о тенденции японского языка избегать описания активного действия.

日：ビジネスのおかげで、彼は金持ちになった。

露：Бизнес сделал его богатым человеком.

日：君は迷子になるし、われとわが才能で身を減ぼすことになる。

露：Вы заблудитесь, и Ваш талант Вас погубит. [Чайка]

日：三つ編にしたおさがが邪魔した。

露：Хвостики косичек выпрыгнули из-под косынки ей на лицо [Смеющийся пупсик].

日：その記憶の光る印象がわずかでも彼を救うといいと願う。

露：Я взмолилась, чтобы яркие впечатления при этом воспоминании хоть чуточку помогли ему спастись. [Кухня]

Очень показательным является четвертый пример. Мы видим, что в произведениях современных писателей (здесь «Кухня» Ёсимото Банана), неодушевленные предметы оказываются наделенными правом оказывать воздействие на одушевленный объект: 'воспоминания спасут его'. Результаты количественного анализа показывают, что в такого рода современных японских произведениях неодушевленные предметы более чем в половине случаев обладают функцией воздействия – 'коридор выгоняет', 'земля удерживает', а 'холод заполняет'.

Если проанализировать весь корпус собранных нами примеров, то видно, что в последнее время случаи наделения неодушевленных предметов функциями, которые ранее были свойственны лишь одушевленным, значительно участились. Если мы будем и в данном случае рассматривать категорию одушевленности не только как грамматическую, но и как мировоззренческую, то можно говорить о тенденции к изменению языковой нормы японского языка как следствие изменения мировосприятия японцами окружающей действительности. Исследователи отмечают, что, действительно, подобная смена мировоззренческой парадигмы в современном японском обществе происходит преимущественно в результате явного взаимовлияния иноязычных текстов и инокультурных сценариев на японскую жизнь.

Такой анализ языковых явлений с точки зрения имплицитно проявляющихся в них особенностей японского мировосприятия способствует воспитанию у студентов понимания языка на сверхструктурном уровне, формирования у них навыка перевода не слов, а стоящих за словами и выражениями смыслов или даже «миров». Еще в начале XX века Л.В. Щерба говорил о необходимости формирования у учащихся «привычки вдумываться в язык» [Щерба 2003, 103], и мы, вслед за ним, считаем, что данную дисциплину «Языковая картина мира в предпереводческой перспективе» можно рассматривать в качестве пропедевтического курса при переходе с начального на средний этап обучения иностранному языку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алпатов В.М. Япония: язык и культура. – М.: Языки славянских культур, 2008. – 208 с. – (Studia philologica)
2. Андо С. Логика английского языка и логика японского языка. – Токио: Тайсюкан, 2007. – 309 с.
3. Каная Т. Разгадывая загадки японской грамматики. – Токио: Тикума, 2009. – 188 с.

4. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. – М.: ЧеРо, 2003. – 349 с.
5. Радченко О.А. Язык как мирозидание: Лингвофилософская концепция неогумбольтианства. – М.: КомКнига, 2006. – 312 с. (История лингвофилософской мысли).
6. Стрижак У.П. Составление тезауруса как один из путей расширения словарно-исрогл. запаса учащихся // Вестник МГПУ. Сер. «Филология. Теория языка. Языковое образование». – 2009. – № 1 (3). – С.90-94.
7. Щерба Л.В. Преподавание языков в школе: общие вопросы методики. – 3-е изд., испр. и доп. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 160 с.
8. Gurevich T. Similar features of national mentalities as a foundation for successful intercultural communication. International conference «Japan Phenomenon: views from Europe». – М., 2001. – P. 154-158.

U.Stryzhak, PhD, Associate professor,
Moscow City Teachers' Training University

JAPANESE LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD IN THE PERSPECTIVE BEFORE TRANSLATION

The article deals with the problem related to the students' understanding of the basic features of the Japanese linguistic picture of the world. Based on the examples of the translation tasks from the various fiction texts the analysis of lexical and grammatical categorization has been provided.

Key words: linguistic picture of the world, lexical and grammatical categorization, translation task.

Шіманда Со

Львівський національний університет імені Івана Франка

応用言語学における翻訳の理論と実践 (Теорія і практика перекладу в прикладній лінгвістиці)

キーワード: 翻訳学、応用言語学、等価性、マクロ文脈、文脈の適合理化

Метою даного дослідження є: 1) порівняльний аналіз різних концепцій перекладознавства, наприклад, «еквівалентність», «макроконтекст», «контекстуалізація» з точки зору прикладної лінгвістики, 2) перевірка теоретичної обґрунтованості цих понять відповідно до аналізу деяких конкретних випадків перекладу. По-перше, ми обговоримо різні визначення, позиції та оцінки теорії перекладознавства в області прикладної лінгвістики і міжкультурної комунікації. У той же час, деякі приклади з практики перекладу буде

представлено як об'єкти аналізу на основі цих понять перекладознавчих. На закінчення, я вважаю, що роль, потенціал і межа перекладу і транслатології в прикладній лінгвістиці.

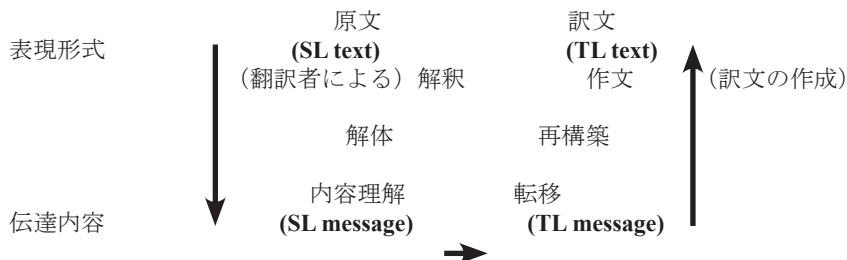
Ключові слова: перекладознавство, прикладна лінгвістика, еквівалентність, макро-контекст, контекстуалізація.

0. はじめに

本稿の目的は、翻訳学のような概念を、具体的な翻訳例を分析しながら応用言語学の観点から考察し、その理論的妥当性を検証することにある。最初に「翻訳」の定義と翻訳過程、「翻訳学」理論の定義とその基礎概念を概観する。次に、これらの概念を援用して外国語から日本語への翻訳の3つの例を分析する。具体的な分析対象は1) 実用的テキストとしての英語広告文の和訳、2) 文学テキストとしてのウクライナ語戯曲の和訳、2)文学テキストとしてのドイツ語詩の和訳と三重訳及び漢詩の和訳である。結論に際して、応用言語学における「翻訳」の位置付け、可能性と限界について考察したい。

1. 「翻訳」と「翻訳学」の定義

我々の日常生活では、しばしばプロトタイプやステレオタイプとしての身近な「翻訳」が連想される。例えばそれは翻訳行為の結果としての外国語・日本語文学作品の「翻訳」であったり、日本語教育における補助的役割としての広義の「翻訳」であったりする。それに対し、言語学的観点からの「翻訳」・「翻訳学」はこれまで日本では十分に研究されてきたとは言い難い。本項では、特に言語学的観点からの「翻訳」・「翻訳学」の定義を概観する。まず「翻訳」の定義であるが、狭義の「翻訳」概念と広義の「翻訳」概念が見られる。狭義の「翻訳」概念には、「1つの言語で表現されたことを異なった言語に訳す行為...「書かれた文章」を訳すこと」(鳥飼玖美子 『日本語教育学辞典』2005: 611)、「文章に盛られた伝達内容(message)を言語の壁を「越えて(向こう側に)運ぶ(carry over)」こと」(成瀬武史 『応用言語学事典』2003: 403)、「Translationの書かれたテキストの形式であり、そこでは起点言語テキストと目標言語テキストが同時に全体として、かつ部分的に存在しており、翻訳者に使用可能である」(Назаркевич 2010: 282)等の定義がある。これらに共通している点は、書かれた文章・テキストを対象とし、「話されたことば」を対象とする「通訳」の対と見なされていることである。これに対し、広義の「翻訳」概念では、U.カウツの定義「言語の異なるパートナー間での異文化間言語コミュニケーションの枠内での複合的な、機能的に規定された、計画的な、かつ創造的な行為」(Ulrich Kautz 2002:642)に見られるように翻訳対象を「書かれたテキスト」に限定しない。或いは、上位概念としてのTranslationを規定する場合もある。「Translationは翻訳と通訳の上位概念である。」(Назаркевич 2010: 282) 翻訳は更に翻訳の過程(trasnlating)とその過程の結果(product of translation)とに区別される。(Назаркевич 2010: 16) 翻訳過程は、翻訳者(読者・解釈者及び訳文作成者)と起点言語(source language: SL)「翻訳対象となるテキストの表現に使われている言語」、目標言語(target language: TL)「翻訳に使われる言語」との間のコミュニケーション行為として成立する。広義の翻訳過程には起点言語テキストの作者も含まれるが、ここでは狭義の翻訳過程に限定する。

(成瀬 2003: 409 「起点言語と目標言語」 図1に筆者加筆)

翻訳は歴史上常にその実践が先行してきたため、「翻訳学」の名称、定義は多様である。現代翻訳学の方法論は、1960年代に聖書文献学者Eugen Nidaの著書“*Toward a Science of Translating*”(1964)によって確立されたと言われている。日本では「翻訳論」という名称がよく使われる。鳥飼は「翻訳論は、言語学の範疇ではなく、語用論、および異文化コミュニケーションにかかわる分野」(鳥飼玖美子 2005: 611)とするが、成瀬(2003)は、『応用言語学事典』の中でGutt(1991)の翻訳理論の例を挙げ、近年の「心理学、言語学、伝達理論、人類学、記号論を含む多くの学問分野の上に成り立つ」(成瀬 2003: 376)「翻訳学」の学際性を強調している。翻訳研究は、「社会科学と人文科学の要素を含む学際研究であり、翻訳、通訳の理論、記述、応用の体系的な研究を扱う」(Wikipedia: Translation studies)とされる。また、Назаркевич (2010) は「翻訳学」の課題として以下の5点1)「コミュニケーション過程の分析」、2)「翻訳・通訳過程の理解の改善」、3)「翻訳行為の最適化」、4)「翻訳能力の質の判断基準の発展」、5)「翻訳・通訳能力の訓練と教材化」(Назаркевич 2010: 19)を挙げている。

2. 「翻訳学」の基礎概念

本項では、次項の翻訳分析の前提として、分析に援用される「翻訳学」の基礎概念について概観する。まず「等価」(equivalence)の定義であるが、成瀬(2003)は「原文の読者がその原文から受ける理解内容と翻訳読者がその原文から受け取る理解内容の等しさ」(成瀬 2003: 409 「等価性」)とする。「理解内容」は、「表現で意図されている情報(information < matter) と...その表現の様式が読者の心に喚起する印象(impression < manner)から」(成瀬 2003: 409)構成される。情報の内容(実質的等価)と表現の様式(形式的等価)から形成されている等価性の重点は、翻訳対象となるテキスト型(類)に依存する。「法律文書、製品の仕様書・明細書、機械操作のマニュアルなどの産業用文書の翻訳では情報内容の等価に、文学作品、特に韻文(詩歌)の翻訳では表現形式の等価に」(成瀬 2003: 409 「等価性」)重点が置かれる。これに対し、Назаркевич(2010)は、「等価性」を「それぞれの文化の同じレベルで同じコミュニケーション機能を果たせる目標テキストと起点テキストとの間の関係」(Назаркевич, 2010: 38-39)として、より抽象的に定義し、更にK.コラー (1992)は等価性を5種類に下位区分する。1) 指示的等価 (denotative equivalence): 起点言語での指示物と目標言語での指示物が1:1対応する。2) 含意的等価 (connotative equivalence): 起点言語の読者と目標言語の読者に、様々なレベル(言語層、社会的に規定された言語使用、言語媒体(話し言葉・書き言葉)、地理的起源、文体的作用、頻度、使用領域、評価)で類似の連想的な二次の意味を引き起こす。3) テキスト規範的等価 (text-normative equivalence): 特にテキスト型に特有の文体規範の保持。伝統的なテキスト型ほど、テキスト型の慣習が文化に特有なものとなる。4) 語

用論的等価 (pragmatic equivalence): 目標言語テキストがその想定される読者に関連付けて翻訳される。5) 形式的・美的等価 (formal-aesthetical equivalence) 文学テキストでは「起点テキストの特定の美的・形式的・個人的な特性」(メタファー、言葉遊び、韻)に関連する。次に、「マクロ文脈」(macrocontext)「文脈の適合化」(contextualization)の二概念であるが、両概念は密接に関連している。「マクロ文脈」は「言語文脈(linguistic context)の背後にあって、発想を促す物理的・心理的状況や発話者が前提にしている文化の台本(cultural script)」(成瀬 2003: 414)を、「文脈の適合化」とは「原文の文化圏で自然に受け入れられている事物や行為が訳文の文化圏では不自然に思える、ないしは反発を招きかねない場合に、その違和感を除くために施す調整」(成瀬 2003: 413)を意味する。即ち背景知としての「文化の台本」(cultural script)に関して、起点言語テキストに配慮する場合はマクロ文脈理解に繋がり、目標言語テキストに配慮する場合は文化の適合化ということになる。

3. 範例的翻訳分析

3.1 翻訳分析1: 実用テキストとしての英語広告文の和訳の分析

1. *Make sure automobile engine is warmed up to normal operating temperature.*
 2. *Turn off vehicle.*
 3. *Shake bottle for one minute and ensure bottle is at room temperature so that contents flow freely.*
 4. *Pour contents into engine oil reservoir.*
 5. *Start car and let engine idle for five minutes. Then drive as you normally would.*
 1. 自動車のエンジンが通常の作動温度まで暖まっていることを確認してください。
 2. 車両のエンジンを止めてください。
 3. 1分間ボトルを振って、ボトルは中身が自由に流れるように室温であることを確認して下さい。
 4. エンジンオイルのタンクに中身を注いでください。
 5. 車を始動して、5分間 エンジンをアイドリングさせてください。それから、普通にするように運転してください。
- (筆者による和訳)

上記のテキストは、ハリキウの化学会社ТОВ ХАДОの自動車エンジンのメンテナンス用品XADO Highway Atomic Metal Conditioner の英語広告文における商品の使用法とその和訳である。この起点言語および目標言語テキストでは、物理的現象・特性が扱われており、翻訳のタイプは実用的翻訳に分類される。翻訳の際に専ら情報内容の等価に重点が置かれている。指示的等価(denotative equivalence)と、広告宣伝文であるため、消費者を意識した語用論的等価が見られる。実際の製品の使用法の和訳であるため、特に厳密な意味での1対1対応の指示的等価が特に要請される。また自動車文化は全世界で既にグローバル化しており、背景知である文化の台本(cultural script)としてのマクロ文脈や文脈の適合化はここでは特に問題とならない。

3.2 翻訳分析2: ウクライナ語文学(演劇)テキストの文献学的翻訳

Старезний, густий, предковичний ліс на Волині. Посеред лісу простора галява з плакучою березою і з великим прастарим дубом. Галява скраю переходить в куп'я та очеретини, а в одному місці в яро-зелену драговину - то береги лісового озера, що утворилося з лісового струмка. Струмок той вибігає з гущавини лісу, впадає в озеро, потім, по другім

боці озера, знов витікає і губиться в хащах. Саме озеро - тиховоде, вкрите ряскою та лататтям, але з чистим плесом посередині. Містина вся дика, таємнича, але не по-нура, - повна ніжної, задумливої поліської краси. Провесна. По узліссі і на галяві зеленіє перший ряст і цвітуть проліски та сон-трава. Деревя ще безлисті, але вкриті бростю, що от-от має розкритись. На озері туман то лежить пеленою, то хвилює од вітру, то розривається, odkриваючи блідо-блакитну воду.

ヴォルギーニの非常に古い、密集した太古からの森。森の中央に白樺と大きな非常に古いオーク（櫟）のある広々とした空地がある。その空地は突き当りで湿地帯の葎の生えた丘と移っていくが、ある個所で浅緑色の沼地になる。それは、森の小川から形成された森の湖畔である。その小川は、森の茂みから流れ出て、湖に流れ込み、それから湖の別の側から再び流れ出て、森の茂みの中に消えていく。その湖は静かな波のない水で、青浮草と水蓮で覆われているが、中心には澄みきった水（流）域を有している。この場所は全て原生で人も住まず、神秘的だが、荒涼とはしていない、即ち優しく瞑想的なポリーシャ（森林地帯）の美しさで満たされている。早春。森のはずれと空地に最初のキケマンが芽を出し、ツルボとオキナグサが花を咲かせている。木にはまだ葉がないが、今にも開こうとしている芽（葉芽や花芽）で覆われている。湖では霧が時にはとぼりて覆い隠したり、時には風に揺れていたり、時には、淡い空色の湖水を露わにしながら、晴れたりしている。

（筆者による和訳）

この和訳はЛеся Українка «Лісова пісня» レシヤ・ウクラインカの演劇『森の歌』（1911）の典型的な

文献学的翻訳の例である。Волині「ヴォルギーニ」やполіської「ポリーシャ」など、西・北ウクライナに関する固有名詞とそれに関連する語は、翻訳に詳細な注をつける必要がある。また植物名は、しばしばウクライナ語・英語辞典などでは不十分な英訳が与えられている。例えば、рястはРопов, Balla: “Comprehensive Ukrainian-English Dictionary”(2006)では, cowslip（キバナノクリンザクラ、黄花九輪桜 *Primula veris*）とされるが、それはWikipediaではПервоцвіт веснянийという別の花であることがわかる。逆にWikipediaでは、рястはCorydalis「キケマン属の草花」であることが判明する。一般に、ウ英辞典の自然科学用語の記述は信用できない。他方、この意味で「キケマン」はрястの厳密な実質的等価としての指示的等価を持っているが、日本語として形式的・美的等価を有しているか否かは疑問の余地がある。文学テクストの翻訳の際には、当然

「表現形式の等価」にも十分に配慮すべきであるからである。

3.3 翻訳分析3: ドイツ語詩と中国語漢詩の和訳

a) *Über allen Gipfeln*

Ist Ruh,

In allen Wipfeln

Spürest du

Kaum einen Hauch;

Die Vögelein schweigen im Walde.

Warte nur, balde

Ruhest du auch.

峰々に

憩いあり

梢（こずえ）をわたる

そよ風の

跡も見えず

小鳥は森に黙（もだ）しぬ

待て しばし

汝（なれ）もまた 憩わん

b] *Stille ist im Pavillon aus Jade*

Krähen fliegen stumm

Zu beschneiten Kirschbäumen im Mondlicht.

Ich sitze

Und weine.

翡翠の園亭に静寂あり

月明かりに照らされし桜の樹々へと

鳥らは黙し飛翔せん

我座して

泣きぬれる

(http://de.wikipedia.org/wiki/Wandrers_Nachtlied; b]は筆者による和訳)

c] 翡翠為樓金作梯、誰人獨宿倚門啼。

夜坐寒燈連曉月、行行淚盡楚關西。

漢文訓読文:

翡翠(ひすい) 楼と為(な)し 金梯(てい)と作すとも

誰人(だれひと)か独宿して 門に倚(よ)りて啼(な)く

夜泣きて寒燈(かんと)う 曉月(ぎょうげつ)に連なり

行行(こうこう)涙は尽く 楚関(そかん)の西

現代和訳:

翡翠の楼閣に黄金の梯子で住んでいる後宮の宮妓もまつものである、門に佇み自分ひとり、嘆いて泣くのは誰であろう。夜は寒灯の下で暁の月の照らすまで泣きぬれ、さめざめと泣いて涙は尽きてしまうであろう、あの遠い楚の関所の西の方で妻は。

(<http://kanshi100x100.blog.fc2.com/blog-category-8.html>)

a]はJohann Wolfgang von Goethe ヨーハン・ヴォルフガング・フォン・ゲーテの詩“Wandrers Nachtlied”『旅人の夜の歌』の原作とその和訳、b]はその三重訳、c]は李白(701-762)の漢詩(内別赴徴 三首 其三)である。b]はドイツ語原典から和訳を経てフランス語へ重訳され、更にドイツ語へ重訳されたと言われているが、正確な出典は不明である。そのため実際の三重訳であるかどうかの真偽判定が非常に困難である。また特に1行目のPavillon aus Jade「翡翠の園亭」は、マクロ文脈の観点から見て、日本の詩には極めて稀な用法である。考えられる可能性としては、1) 三重訳である場合、マクロ文脈への配慮から、再度の文脈の適合化が行われていると見なすか、2) 三重訳ではなく、20世紀初頭のパロディーとして、偽翻訳が行われた、3)或いは、中国の漢詩、例えば李白の詩c]のドイツ語翻案である可能性も考えられる。李白の詩の場合、ドイツ語訳b]との間に表現様式の等価性が高いため、文脈の適合化を解釈する必要はないが、「留守中の妻を思う」という主題はゲーテの原詩にはないため、情報内容の等価或いは指示的等価に欠ける部分が多々見られる。

4. 結論に代えて - 範例的分析の結果と今後の課題 -

本論では、「翻訳」「翻訳学」の定義、基礎概念としての「等価性」「マクロ文脈」「文脈の適合化」について論じ、更に3つの翻訳例を示し、これらの諸概念に基づいて範例的分析を行った。この分析結果として、特に等価性の様々なタイプの優位性がテキスト型(text sort)に密接に対応していることが確認された。応用言語学において翻訳と翻訳理論は、異文化コミュニケーション分野に位置付けられ、重要な研究領域を形成している。今後の研究課題として、1)今回の分析を補完する目的でのテキスト型と等価性のタイプとの関連付け、2) 目標言語テキスト(TL-text)への干渉、3)日本語教育における広義の「翻訳」の役割、に関する研究が要請される。

参考文献

1. 小池生夫 他 編 (2003)『応用言語学事典』 研究社 東京.
2. 日本語教育学会 編 (2005)『新版 日本語教育辞典』 大修館書店 東京.

3. Kautz, Ulich (2002) *Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens*. München, Iudicium. 643 S.
4. Koller, Werner (1992) *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Heidelberg, Wiesbaden. 343 S.
5. Назаркевич, Х (2010) *Основи перекладознавства*. Grundkurs Translatologie: в 2 ч. Ч. 1: Теоретичний курс: навчальний посібник (гриф МОН) / Х. Назаркевич. - Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка: Львів, 2010. С.298.
6. Nida, Eugen (1964) *Toward a Science of Translating*. Brill.
7. Popov Ye. F., Balla M.I. (2006) *Comprehensive Ukrainian-English Dictionary*. Kyiv.
8. http://de.wikipedia.org/wiki/Wandrer_Nachtlied
9. http://en.wikipedia.org/wiki/Translation_studies
10. <http://kanshi100x100.blog.fc2.com/blog-category-8.html>
11. <http://www.ukrlib.com.ua/books/printthebook.php?id=119&bookid=11>
12. <http://xado.us/revitalizant/atomic-metal-conditioner-xado-highway>

Шитанда Со,

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПЕРЕВОДА В ПРИКЛАДНОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

Целью данного дослідження являються: 1) *сравнительный анализ различных концепций переводоведения, например, «эквивалентность», «макроконтекст», «контекстуализация» с точки зрения прикладной лингвистики*, 2) *проверка теоретической обоснованности этих понятий согласно анализу некоторых конкретных случаев перевода. В-первых, мы обсудим различные определения, позиции и оценки теории переводоведения в области прикладной лингвистики и межкультурной коммуникации. В то же время, некоторые примеры из практики перевода будут представлено как объекты анализа на основе этих понятий перекладознавча. В заключение, я считаю, что роль, потенциал и предел перевода и транслатологии в прикладной лингвистики.*

Ключевые слова: *переводоведение, прикладная лингвистика, эквивалентность макроконтекст, контекстуализация.*

Shitanda So,

Ivan Franko National University of Lviv

The purposes of this thesis are 1) a report on the various concepts of translatology, for example „equivalence“, „macrocontext“, „contextualization“ from the perspectives of the applied linguistics, 2) a verification of the theoretical validity of these concepts according to the analysis of some concrete cases of translation. First, we discuss various definitions, a position and an evaluation of the theory of the translatology in the domain of the applied linguistics and in the cross-cultural communication. At the same time, some examples of the practice of translation will be presented as objects of the analyses based on these translatalogical concepts. In conclusion, I consider the role, the potential and the limit of translation and translatology in the applied linguistics.

Keywords: *translatology, applied linguistics, equivalence, macrocontext, contextualization.*

УДК 371.32 (520+477)

О. Білик,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, Дрогобич

МЕТОДИКА „ВИВЧЕННЯ УРОКУ” У ЯПОНСЬКІЙ ШКОЛІ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ОСВІТНІЙ СИСТЕМІ

На початку ХХІ ст. методика „вивчення уроку”, яка широко і надзвичайно ефективно використовується у японській школі вже понад 100 років, привернула увагу світової спільноти. Стаття дає загальну історико-педагогічну характеристику цієї методики, висвітлює основні принципи „вивчення уроку”, та розглядає її у контексті можливого застосування в українській школі.

Ключові слова: Японія, „навчальний пробіл”, культурний сценарій, централізований навчальний план, методика „вивчення уроку”.

Навчання є визначальною складовою розвитку інтелектуальної свідомості людини, поняття навчання є центральним для організаційних змін, соціального порядку, економічної конкуренції та основою інших соціальних процесів. Сфера навчання сповнена теоріями і практичними методами, які відрізняються у хронологічному, культурному, інституціональному контекстах. Зміст навчання охоплює факти, мораль, фізичну витривалість, етикет, навички господарювання, якості характеру, соціальну поведінку та ін. Способи та методи вивчення значно відрізняються у кожному суспільстві, проте вони є прямим відображенням базового розуміння нації про природу людини та сутність знання. Усвідомлення важливості вивчення цих процесів у різних країнах дозволяє побачити наскільки всюдисущим є процес навчання, наскільки відрізняються освітні системи та яким чином вони пов’язані.

Більшість українських досліджень у сфері порівняльної педагогіки фокусується на опрацюванні психологічних факторів та навчальних процесів у зіставленні з іншими європейськими країнами, які на культурному, психологічному, соціальному та інших рівнях є, значною мірою, суміжними з Україною. Дослідження, проведені у даній роботі, спрямовані на вивчення досвіду освітньої системи Японії, країни, що представляє світогляд протилежний у своїй суті до традиційного європейського бачення.

Масштабні дослідження проведені у 90-х рр. ХХ ст. американськими вченими Штіглером та Гібертом (Stigler and Hiebert) на основі аналізу відеозаписів уроків у 231 американській, німецькій та японській школах дозволили зробити ряд висновків, які під-

твердили, що навчання є культурною діяльністю. Автори дослідження були вражені „наскільки система навчання відрізняється у різних культурах і наскільки однорідною вона є у межах кожної окремо взятої культури” [Stigler 1999, 11].

Як результат досліджень, Штіглер та Гіберт вводять, зокрема, поняття „навчальний пробіл”, термін, який описує сукупність відмінностей, що існують у використанні навчальних методів між культурами: недовість освітніх реформ зумовлена тим, що вони не спрямовані на зміну цих глибоко вкорінених моделей навчання.

Навчання базується, у першу чергу, на культурних сценаріях „до яких діти вдаються несвідомо, через спостереження та безпосередню участь, а не через цілеспрямоване навчання” [Stigler 1999, 86]. У кожній країні основою таких сценаріїв є відносно незначна сукупність переконань про сутність самого процесу навчання, про те, як учні навчаються чи яку роль відіграє вчитель у класі. Більшість освітніх реформ терпить крах через те, що вони не здатні змінити загальноприйняті і глибоко вкорінені переконання вчителів та застарілі ментальні моделі навчання. Порівняння із іншими культурними сценаріями, дозволяє побачити можливість їх застосування у контексті власного національного середовища та усвідомити унікальні деталі та можливості власних культурних сценаріїв.

Традиційні моделі навчання складно змінити, проте такі трансформації цілком реальні. Прикладом може послужити Японія, де вчителі зуміли відійти від традиційного викладення матеріалу та інструкцій для всього класу. Така реформа зайняла декілька десятиліть і вимагала системного підходу до освітніх змін, включаючи ґрунтовне вивчення навчальних цілей учнів, більш централізований навчальний план, потужну підтримку влади, зусилля теоретиків педагогічної науки та зокрема, вчителів усіх рівнів спрямовані на глобальне удосконалення навчальної практики у школах Японії [<http://www.hepg.org/her/booknote/99>].

Для української системи освіти питання ефективного реформування є особливо важливим. Як правило, політика керівників української освітньої системи виглядає наступним чином – вони впроваджують нову програму через реформу і чекають на підвищення учнівської результативності, якщо цього не відбувається, вони отримують скарги на те, що реформа не є ефективною. Згодом на основі нових рекомендацій, у навчальний курс впроваджуються інші зміни, які часто суперечать попереднім і цей процес постійно повторюється, адже найчастіше до уваги не береться практичний досвід самих вчителів, а рекомендації йдуть „зверху-вниз”. У цьому питанні варто звернути увагу на практику японської школи.

Основою для змін у японській системі освіти став тривалий процес професійного удосконалення у шкільному середовищі, сфокусований на методиці „вивчення уроку”. Термін „вивчення уроку” (яп. *jyugyou kenkyuu* – англ. **lesson study**) був введений авторитетним науковцем Макого Йосіда у 1999 р. і описує своєрідний метод співпраці, який залучає групи вчителів до регулярних зустрічей протягом тривалого періоду часу для створення, опрацювання, тестування та вдосконалення певного уроку.

Процес „вивчення уроку” в Японії виглядає наступним чином:

1. Вибір досліджуваної теми. Група вчителів спільно працює над вибором теми дослідження, яка повинна мати загальношкільний характер, фокусуватися на конкретних цілях, таких як розвиток певних навичок, чи завданнях, наприклад, визначити способи розвитку незалежного мислення на уроці.

2. Концентрація на дослідженні. Вчителі обирають мету та навчальний елемент, на якому фокусують увагу, вони досліджують можливості та потреби учнів на основі цього навчального елемента.

3. Створення уроку. Вчителі створюють шаблон уроку, який повинен послідовно вписуватись у навчальний план: бути логічно пов'язаним із змістом попереднього уроку, набутими знаннями та навичками та змістом наступного уроку. Шаблон плану уроку має також містити способи оцінки мислення учнів під час уроку.

4. Проведення уроку та спостереження. Один із вчителів групи проводить урок на основі створеного шаблону, інші вчителі спостерігають за навчальним процесом. У центрі їхньої уваги не здібності вчителя, а хід мислення учнів.

5. Обговорення уроку. Як правило, того ж дня група вчителів збирається для обговорення уроку та висловлення спостережень.

6. Перегляд уроку. На основі аналізу та висновків групи, проводиться перегляд плану уроку. Для проведення уроку вибирається інший вчитель. Повторно реалізуються етапи спостереження, обговорення та перегляду.

7. Документація даних. У кінці цього процесу група створює звіт, де описує результати досліджень, розповсюдження матеріалів серед вчителів інших шкіл. Звіт є надзвичайно деталізованим і містить інформацію про типи питань, використані під час уроку, ймовірні варіанти відповідей, можливі помилки, способи їх виправлення та ін. [Stigler 2009].

Після такого тестування урок набуває доведеної форми, схожої на історію з логічним початком, продовженням та закінченням, кожна з частин якої плавно переходить одна в одну і не перебивається зовнішніми чинниками.

Таким чином, **цикл „вивчення уроку” набуває наступної форми:**

Постановка мети → Аналіз та планування → Навчання та спостереження → Обговорення та перегляд → Навчання та спостереження → Обговорення та перегляд → Звіт про результат.

Головне завдання „вивчення уроку” – це вдосконалення навчання через спостереження та вивчення дітей, їхнього розуміння предмету, способу осмислення незрозумілого матеріалу та інших стратегічно важливих питань.

Японська модель „вивчення уроку” спрямована на :

- деталізоване вивчення перебігу процесу навчання;
- довготермінове, перманентне вдосконалення навчальної моделі;
- вдосконаленні всіх аспектів навчального процесу;
- налагодження співпраці між вчителями, постійний професійний розвиток освітян;
- посилення мотивації вчителів через усвідомлення своєї здатності впливати на конфігурації навчального плану.

Головним принципом „вивчення уроку” є поступове зростання якості навчання через вивчення власного досвіду вчителя та інших педагогів у навчальній діяльності.

„Вивчення уроку” - це ключовий метод японської педагогіки для дослідження освітніх процесів та головний засіб для розвитку і вдосконалення учительського складу.

Остаточний результат такого дослідження публікується і розповсюджується на місцевому рівні, або для ширшого використання. Увесь процес „вивчення уроку” займає від декількох місяців до 3 років, такий спосіб удосконалення навчального процесу найчастіше використовується на початковому рівні (1-6 клас) японської школи.

В Японії вчителі публікують на третину більше статей про власні освітні досягнення, ніж експерти педагогіки та університетські дослідники освіти [Sato 1992, 363]. Останні можуть давати вчителям поради чи висловлювати припущення щодо тем дослідження, допомагати поширювати нові відкриття в освітній сфері, проте не вони є основним джерелом вдосконалення у техніці навчання, а саме вчителі [Stevenson 2002, 210].

Всі елементи освітнього процесу, починаючи від послідовності тем, закінчуючи методиками та принципами їх викладання, тестуються через метод „вивчення уроку”, таким чином формується база знань, яка формує навчальний план [Watanabe 2007, 6]. Зважаючи на те, що точно відома кількість часу, потрібного для вивчення окремої теми та витраченого на діяльність, спрямовану на її закріплення, навчальний план є краще організованим і містить обґрунтовано необхідну кількість тем.

Японія має централізований план навчання, завдяки чому багато вчителів можуть використати результати інтенсивного вивчення і розробки одного уроку. Нова культура навчання в Японії розвинулась завдяки дослідженням співпраці, діалогу та обміну досвідом. „Вивчення уроку” сфокусоване на покращення процесу навчання у межах конкретного контексту, спрямоване на постійне, довготривале вдосконалення моделі навчання.

Модель „вивчення уроку” є винятково японським феноменом, який існує вже понад 100 років, однак провідні країни світу, такі як США та Великобританія зуміли оцінити цей досвід і зараз активно впроваджують його у своїх освітніх структурах.

В Україні існує практика схожа на метод „вивчення уроку”, а саме відкритий урок, однак його першочерговою ціллю є не удосконалення самої схеми проведення уроку, а скоріше оцінка індивідуальних можливостей та особистих досягнень вчителя. В Японії цій стороні надається мінімальна увага: важливий не вчитель, а спосіб викладання та його результативність, який в разі ефективності може бути перейнятий іншими вчителями та стати основою для навчального плану. Завдяки усвідомленню свого впливу на навчальний процес, вчителі відчувають власну значимість і отримують більше задоволення від своєї роботи.

Загалом ідея „вивчення уроку” є надзвичайно простою, однак її втілення вимагає комплексного підходу. Вчені стверджують, що покращення результатів навчання дітей не вимагає пошуку більш талановитих вчителів, а скоріше загальне підвищення середньостатистичного рівня їх продуктивності. Для цього в Україні існує система підвищення кваліфікації вчителів, яка теоретично дає їм можливість вивчити більше про процес навчання. Незважаючи на це, педагоги, як правило, працюють у доволі ізольованому середовищі, вони набувають досвіду через методи спроб і помилок. Згідно із статистикою, більшість вчителів опрацьовують власну методику викладання протягом перших двох років роботи у школі і в майбутньому дотримуються її. Вчителі не сприйнятливі до нових методик, не маючи можливості побачити їх на практиці, відкидають, вони також обмежені у можливості навчатися один у одного.

Звичайно можливе ефективне використання окремих, характерних винятково для Японії, методів, принципів і рішень в українській освітній системі, проте важливим є не зміст, форма, методика чи будь-який інший навчальний елемент в ізольованому вигляді, а система загалом та загальнонаціональний контекст навчального процесу, без їхньої трансформації, всі досягнення запозичені у інших країнах, будуть лише асимільовані у традиційну модель. Система поглине поодинокі перетворення і хоча деякі зовнішні

зміни все ж матимуть місце, основа залишиться ідентичною. Замість пошуку миттєвої панації, освітня система повинна бути спрямована на пошук довготермінових рішень, перманентного і поступового вдосконалення усієї структури навчання зусиллями усіх її складових елементів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *M. Yoshida*. Overview of Lesson Study in Japan [Internet resource] // Research for better schools. – Access mode : <http://www.rbs.org/SiteData/docs/yoshidaoverview/aeafddf638d3bd67526570d5b4889ae0/yoshidaoverview.pdf>
2. *Sato, N. & McLaughlin, M.* Context Matters: Teaching in Japan and in the United States. Phi Delta Kappan, 73 (5), 359-366. – 1992.
3. *Stevenson. H. W.* Individual Differences and Japan's Course of Study. In DeCoker, Gary (Ed.) National Standards and School Reform in Japan and the United States. New York: Teachers' College Press. – 2002.
4. *Stigler J.* Teaching gap / J. Stigler, J. Hiebert. – New York: Free Press. – 1999.
5. The teaching gap [Internet resource] // Harvard Educational Review. – Harvard Graduate School of Education. – 2001. – Winter 2001 issue. – Access mode: <http://www.hepg.org/her/booknote/99>.
6. *J. Stigler, J. Hiebert.* Translating lesson study from Japan to the United States [Internet resource] . – May, 2009. – Access mode : <http://www.cimm.ucr.ac.cr/ciaem/articulos/educacion/conocimiento/>
7. *Watanabe, T.* In Pursuit of a Focused and Coherent School Mathematics Curriculum. The Mathematics Educator, 17(1), pp 2-6. – 2007.

О. Билык,

Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко,
Дрогобыч

МЕТОДИКА „ИЗУЧЕНИЯ УРОКА” В ЯПОНСКОЙ ШКОЛЕ И ВОЗМОЖНОСТИ ЕЁ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В УКРАИНСКОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ

В начале XXI века. методика «изучения урока», широко и очень эффективно используется в японской школе уже более 100 лет, привлекла внимание мирового сообщества. Статья дает общее историко-педагогическую характеристику этой методики, освещает основные принципы «изучения урока», и рассматривает ее в контексте возможного применения в украинской школе.

Ключевые слова: Япония, „учебный пробел”, культурный сценарий, централизованный учебный план, методика „изучения урока”.

METHODS OF “STUDYING THE LESSON” IN JAPANESE SCHOOL AND POSSIBILITIES TO USE IT IN UKRAINIAN EDUCATIONAL SYSTEM

At the beginning of the XXI century, method of “lesson study”, which is widely and very effectively used in Japanese schools for over 100 years, has attracted the attention of the world community. Article gives a general historical and pedagogical characteristic of this technique, covers the basic principles of “lesson study” and considers it in the context of the possible use of the Ukrainian school.

Key words: *Japan, “teaching gap”, cultural script, centralized curriculum, method of “lesson study”.*

УДК 371:378

О. Горновська,

Київський національний лінгвістичний університет

ДО ПИТАННЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ ЯПОНСЬКОГО ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ В УМОВАХ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ

У статті описано модель процесу навчання майбутніх філологів японського діалогічного мовлення з використанням текстів із профільних періодичних видань та запропоновано шляхи реалізації такої моделі на заняттях із японської мови за такими параметрами: мета навчання, суб'єкт навчання, ступінь навчання та навчальна дисципліна, у межах якої реалізується запропонована модель навчання, засоби навчання, поетапна реалізація моделі організації навчального процесу в умовах кредитно-модульної системи навчання.

Ключові слова: *діалогічне мовлення, модель організації процесу навчання.*

Мета навчання діалогічного мовлення (ДМ) студентів вищих навчальних закладів (ВНЗ), спрямована одночасно як на розвиток мовленнєвих умінь ДМ, так і професійних умінь [Програма 2001, 3] і японська мова не є винятком. Про те, що проблема професійно орієнтованого навчання ДМ майбутніх філологів іноземних мов (ІМ) не є новою свідчать численні наукові дослідження: так, досліджено позитивний вплив мовленнєвих умінь ДМ на розвиток “професійно-методичних” умінь майбутнього вчителя іноземних мов (ІМ) [Андреева 1985], конкретизовано склад мовленнєвих умінь, необхідних для оволодіння монологічною та діалогічною формами професійно орієнтованого говоріння [Самойлюкевич 1991], описано особливості розвитку “професійно-методичних” умінь мовленнєвої взаємодії студентів на занятті з англійської мови [Камаєва 1990], роз-

роблено методику та сформульовано конкретні рекомендації щодо навчання майбутніх філологів професійно-педагогічного діалогу [Ананьева 2002]. В той же час проблема навчання японського діалогічного мовлення (ЯДМ) і проблема професійно-орієнтованого навчання майбутніх філологів за спеціальністю “японська мова” (ЯМ) залишаються майже не розглянутими у вітчизняній методиці навчання ІМ, що зумовлює актуальність дослідження цієї проблеми.

У результаті аналізу наукової літератури ми дійшли висновку, що професійна складова у ДМ майбутніх філологів ЯМ є невід’ємною, а її формування необхідно реалізовувати, зважаючи на методичні вміння навчання ЯДМ на основі спеціально укладеного комплексу професійно орієнтованих вправ. Таким чином, метою статті є опис розробленої нами моделі організації навчання майбутніх філологів ЯДМ на основі текстів із профільних періодичних видань.

Аналізуючи процес навчання ЯМ у ВНЗ, можна зазначити, що, незважаючи на необхідність якісного навчання ЯДМ, цьому процесу на практиці не приділяється достатньо уваги. Більше того, переважна більшість підручників, за якими відбувається навчання в українських ВНЗ є методично застарілими і не є розрахованими на студентів ВНЗ. Відповідно, вміння спілкуватись відповідно до норм японського етикету і мовної поведінки залишаються у студентів сформованими не до кінця. Таким чином, практична відсутність аналогів подібного навчання в українських ВНЗ значно ускладнює співвіднесення навчання за запропонованою нами методикою із навчанням за методиками, які застосовуються зараз у ВНЗ.

Для того, щоб представити розроблену нами модель організації навчання ЯДМ на основі текстів із профільних періодичних видань, ми скористалися параметрами, виділеними О.Ю. Бочкарьовою: мета навчання, суб’єкт навчання, ступінь навчання та навчальна дисципліна, поетапна реалізація навчального процесу в умовах кредитно-модульної системи навчання [Бочкарьова 2007, 135]. Також уточнимо, що модель організації навчального процесу слідом за Е.Г. Азимовим і А.М. Щукіним ми розуміємо як індивідуальну інтерпретацію викладачем методу навчання відповідно до конкретних цілей та умов роботи [Азимов 1999, 159].

Розроблена нами модель навчання базується на принципах системності, інтегрованості, циклічності, поетапності навчання та професійної спрямованості [Бочкарьова 2007, Драб 2003, Конотоп 2008].

За принципом системності нами побудовано комплекс вправ для навчання ЯДМ, принцип інтегрованості реалізується в процесі взаємопов’язаного навчання читання профільних текстів і навчання ЯДМ. Принцип циклічності означає, що навчання ЯДМ проходить в рамках певної тематики та здійснюється протягом певної кількості навчальних годин як для аудиторної, так і для самостійної роботи. Принцип поетапності навчання відображається в комплексі вправ і послідовності їх виконання: від рецептивних до продуктивних, від простих до складних. Відповідно до принципу професійної спрямованості, розроблена нами модель сприятиме оволодінню майбутніми вчителями ЯМ вміннями в ЯДМ, які знадобляться їм в майбутній професійній діяльності.

Власне засобом реалізації моделі навчання ЯДМ на основі текстів із профільних періодичних видань виступає запропонований нами комплекс вправ, який базується на відібраних раніше нами згідно виділених критеріїв автентичних текстах з друкованих і

електронних періодичних видань для тих, хто викладає і вивчає ЯМ і культуру [Горновская 2012].

Суб'єктами навчання виступають майбутні філологи, студенти III курсу ВНЗ, оскільки ми вважаємо, що навчання ЯДМ на основі автентичних текстів із періодичних видань доцільно реалізовувати на середньому етапі навчання, тобто на III курсі ВНЗ. Саме на III курсі відбувається зміщення акценту навчання ЯМ з формальної сторони іншомовної мовленнєвої поведінки студента на його мотиваційно-змістову сторону, а також саме на третьому курсі розпочинається вивчення таких навчальних дисциплін як “педагогіка” й “методика викладання іноземних мов”, які є професійно значущими для майбутніх філологів. На заняттях з методики та педагогіки увага приділяється розв'язанню відповідних завдань, які стоятимуть перед майбутнім вчителем. Відбувається це рідною мовою, однак в майбутній професійній діяльності вчителя перед ним стоятиме немало завдань, які вимагатимуть вміння професійного спілкування й іноземною мовою, яку він викладатиме. З цього очевидно постає необхідність реалізовувати навчання професійної складової компетенції вчителя в ДМ ЯМ під час вивчення навчальної дисципліни “японська мова”.

Оскільки навчальний процес у ВНЗ України підпорядкований кредитно-модульній системі навчання, то організація навчання ЯДМ майбутніх філологів також має враховувати всі основні положення цієї системи й бути придатною для впровадження. Важливо при цьому зазначити, що на сьогодні в Україні досі не існує єдиної типової програми з навчання ЯМ у ВНЗ. Відповідно, в кожному ВНЗ складаються власні робочі програми, які й лежать в основі навчального процесу в кожному окремому навчальному закладі. Відповідно, те саме стосується розподілу тематичних блоків і тем у них, навчальних годин тощо.

У методичну базу створення моделі навчального процесу формування у майбутніх філологів комунікативної компетенції в ЯДМ покладено такі сучасні тенденції та положення методики навчання ІМ як впровадження поетапного навчання в циклі занять з ієрархічною послідовністю формування навичок і вмінь за схемою “формування навичок → удосконалення навичок → розвиток умінь” [Конотоп 2008, 77-82].

В процесі дослідження нами було створено модель навчального процесу з навчання ЯДМ в межах одного навчального модуля (одного циклу занять), в якому передбачено поетапне навчання усного спілкування студентів III курсу з використанням текстів із профільних періодичних видань та розробленою підсистемою вправ. Оскільки протягом перших двох років навчання активно формуються лексичні, граматичні, фонетичні мовленнєві навички, мовні навички техніки читання, то на III курсі вже відбувається їх удосконалення, тому наприкінці навчального модуля час для формування мовленнєвих і мовних навичок зменшуємо і збільшуємо час для формування власне вмінь в ЯДМ.

Робота студентів за запропонованою нами методикою розпочинається з простих підготовчих вправ переважно рецептивно-репродуктивного характеру і закінчуються створенням діалогів, відтворенням і створенням реальних ситуацій спілкування. При такій організації навчання для переходу до продуктивної мовленнєвої діяльності необхідні осмислення та систематизація, які відбуваються під час аналітичної частини роботи, яка відбувається після процесу первинного сприйняття тексту. Таким чином на першому етапі пояснюються особливості функціонування мовного і невербального матеріалу, а на другому виконуються вправи на формування лексичних, граматичних і фонетичних

мовленнєвих навичок говоріння та навичок невербальної поведінки у рамках теми й ситуації спілкування.

На етапах рецептивно-репродуктивної або рецептивно-продуктивної мовленнєвої діяльності, після прочитання і перевірки розуміння змісту тексту й поставленої в ньому проблеми, та на етапі рецептивно-продуктивної мовленнєвої діяльності на основі змісту фрагментів або всього тексту передбачається навчання рецептивно-продуктивного частково та мінімально керованого мовлення. На цих етапах використовуються рецептивно-продуктивні та продуктивні комунікативні вправи, в яких очікуваний продукт мовленнєвої діяльності студентів рецептивно-продуктивний.

При розробці власної моделі навчання ЯДМ, ми спирались на середню кількість годин одного навчального модуля серед ВНЗ України, а саме: 68 годин [Михайлюк 2009, 125]. Враховуючи те, що розподіл годин у межах одного навчального модуля у різних ВНЗ є різним, треба зазначити, що розподіл навчальних годин для опрацювання ЯДМ на основі текстів із профільних періодичних видань, який буде запропоновано нами, може корегуватись відповідно до змін кількості навантаження у межах одного навчального модуля. Зазначимо також, що під навчальним модулем ми розуміємо структурну складову змістового модуля, що складається з навчальних елементів і реалізується відповідними формами навчального процесу [Тарнопольский 1989, 77]. Навчальний модуль має розпочинатись із введення нової інформації і завершуватись закріпленням, повторенням засвоєного та контролем. Розроблений нами загальний порядок роботи з текстом і навчання ЯДМ відповідає такій логічній послідовності побудови навчального модуля і розроблений таким чином, щоб закріпити нові й активізувати раніше отримані знання студентів. Відповідно, побудова моделі навчання майбутніх філологів ЯДМ в умовах кредитно-модульної системи навчання є доцільною, обґрунтованою та послідовною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азимов Э. Г. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков) / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. – СПб. : Златоуст, 1999. – 472 с.;
2. Ананьева Л. В. Обучение студентов языковых специальностей профессионально направленной диалогической речи с использованием деловой игры (французский язык) : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Л. В. Ананьева. – К., 2002. – 266 с.;
3. Андреева И. П. Формирование специальных речевых умений как фактор совершенствования профессионально-методической подготовки будущего учителя иностранного языка / И. П. Андреева // Проблемы профессионально-педагогической направленности в преподавании иностранного языка как специальности: Межвуз. сб. науч. трудов. – Горький: ГГПИ, 1985. – С. 65-71.;
4. Бочкарьова О. Ю. Методика навчання майбутніх учителів англійської мови професійно-спрямованого аудіювання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Бочкарьова Олена Юріївна. – К., 2007. – 278 с.;
5. Бочкарьова О. Ю. Методика навчання майбутніх учителів англійської мови професійно-спрямованого аудіювання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Бочкарьова Олена Юріївна. – К., 2007. – 278 с.;
6. Горновская О. В. Реализация отбора текстов для обучения диалогической речи будущих учителей японского языка / Ольга Васильевна Горновская // Материалы 7-й на-

учно-практической конференции [«Японский язык и проблемы преподавания»] / Ассоц. преподавателей яп. яз. РФ и стран СНГ / под общ. ред. Л. Т. Нечаевой. – М. : Ключ-С, 2012. – С. 20 – 27;

7. Драб Н. Л. Навчання майбутніх економістів іншомовного професійно спрямованого монологічного мовлення (монолог-презентація) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Драб Наталія Леонідівна. – К., 2003. – 316 с.;

8. Камаева Т. П. Формирование профессионально-методических умений речевого взаимодействия на иностранном языке (английский язык): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Т. П. Камаева. – М., 1990. – 24 с.;

9. Конотоп О. С. Методика навчання майбутніх філологів англійського діалогічного спілкування з використанням відеофонограми : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Конотоп Олена Сергіївна. – К., 2008. – 218 с.;

10. Михайлюк Г. В. Навчання майбутніх учителів японської мови розуміння граматичних засобів вираження модальності у процесі читання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Михайлюк Ганна Володимирівна. — К., 2009. — 295 с.;

11. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання): Проект / Колектив авторів. – К.: КДЛУ та ін., 2001. – 245 с.;

12. Самойлюкевич И. В. Методика обучения профессионально направленному говорению на английском языке (III курс языкового педагогического вуза): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / И. В. Самойлович. – К., 1991. – 247 с.;

13. Тарнопольский О. Б. Методика обучения английскому языку на II курсе технического вуза / Олег Борисович Тарнопольский. – К. : Вища школа, 1989. – 160с.

О. Горновская,

Киевский национальный лингвистический университет

К ВОПРОСУ ОБ ОРГАНИЗАЦИИ ОБУЧЕНИЯ БУДУЩИХ ФИЛОЛОГОВ ЯПОНСКОЙ ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ В УСЛОВИЯХ КРЕДИТНО- МОДУЛЬНОЙ СИСТЕМЫ

В статье описана модель процесса обучения будущих филологов японской диалогической речи с использованием статей из профильных периодических изданий и предложены пути реализации такой модели на занятиях с японского языка по следующим параметрам: цель обучения, субъект обучения, степень обучения и учебная дисциплина, в рамках которой реализуется предложенная модель обучения, средства обучения, поэтапная реализация модели организации учебного процесса в условиях кредитно-модульной системы обучения.

Ключевые слова: диалогическая речь, модель организации учебного процесса.

ISSUES OF ORGANIZATION OF TEACHING THE JAPANESE DIALOGICAL SPEECH TO FUTURE PHILOLOGISTS UNDER THE CONDITIONS OF IMPLEMENTING THE CREDIT BASED MODULAR LEARNING

The article deals with the model of teaching professional dialogue speech to future teachers of Japanese language using educational journal texts. The ways of implementing the model in the classroom meet following parameters: the purpose of education, level of students, academic discipline within we implement the model teaching proposed, learning tools, phasing model of the educational process in credit-module system.

Keywords: dialogic speech, model of the learning process, educational magazine article.

УДК 378

Ю. Локишина,
ПВНЗ „Інститут сходознавства і міжнародних відносин
„Харківський колегіум”; Харків

ПРО ВИКЛАДАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ СТУДЕНТАМ-МІЖНАРОДНИКАМ

Стаття присвячена особливостям викладання спеціальної лексики середнього та вищого рівня складності студентам спеціальності „міжнародні відносини”. Стаття містить аналіз труднощів, що виникають у процесі навчання та низку рекомендацій, спрямованих на їх подолання.

Ключові слова: методичні рекомендації, лексика середнього і вищого рівня складності, міжнародні відносини.

Викладання лексики є невід’ємною частиною процесу навчання японської мови. Але вже з середнього етапи навчання, вивчення лексики стає все більш індивідуальним процесом для кожного студента, адже обсяги не дозволяють ретельно роз’яснювати і перевіряти засвоєння кожного окремого слова викладачем, як це відбувалося на початковому етапі.

Для засвоєння лексичного матеріалу середнього і вищого рівня складності широко використовують підручники, в яких самоперевірка здійснюється за допомогою тестів, а для перевірки викладачем пишуться твори, доповіді, робляться усні повідомлення. Але, на наш погляд, вивченню спеціальної лексики приділяється недостатня увага.

В Інституті сходознавства і міжнародних відносин „Харківський колегіум” ми здійснюємо підготовку студентів-міжнародників, і вже на 4 курсі хотілося б більш детально викладати спеціальну лексику, що пов’язана саме з міжнародними відносинами. Зро-

зуміло, що оскільки ця лексика йде у поєднанні з загальнонавчальною, то є необхідним комплекс завдань на закріплення. Спираючись на матеріали міжнародних новин та сайту Японського МЗС викладачами японської мови кафедри східних та європейських мов Биковою Т. В., Жук Т. В. та Локшиною Ю. Г. продовжується робота над підручником „Міжнародні відносини в темах та новинах” для студентів-міжнародників. Як зазначалося раніше усього планується 10 уроків за наступними темами: Ситуація у світі, Регіональні конфлікти, Територіальні конфлікти, Бідність у світі, Ядерна безпека, Тероризм, Міжнародні організації, Роль дипломатії у міжнародних відносинах, Підтримання миру у світі, Українсько-японські контакти в контексті міжнародних відносин. [Локшина Ю. Г., 2012]

У процесі роботи виникла низка проблем пов'язаних з викладанням спеціальної лексики з тематики міжнародних відносин. Тому нам здається необхідним зупинитися на цій темі більш докладно.

Отже, метою статті є спроба вирішення проблем викладання спеціальної лексики середнього і вищого рівня складності студентам-міжнародникам.

У зв'язку з цим ставимо наступні завдання:

- чітко сформулювати проблеми, що виникли у процесі роботи над підручником японської мови для студентів-міжнародників;
- поділитися рекомендаціями щодо більш ефективного викладання спеціальної лексики з тематики міжнародних відносин середнього і вищого рівня складності.

Нагадаємо, що структура підручника передбачає 10 уроків різної міжнародної тематики, при чому, кожен урок містить в собі приблизно такі підпункти: обговорення загальної теми уроку, читання і обговорення новини, завдання на розуміння змісту новини, читання головного тексту, завдання на розуміння його змісту та завдання до уроку в цілому, у формі доповіді, твору, перекладу тощо. Окрім цього до кожної новини та тексту надаються словники, що полегшують студентам процес підготовки фінального завдання та надають можливість більш-менш вільно підтримувати дискусію підчас заняття.

Як виявилось, найбільшою проблемою і стали ці словники.

По-перше, середня кількість незнайомих слів до тексту новини складає в середньому 25, а до основного тексту - 30 слів, при чому, частка спеціальної лексики коливається від 3 до 10 слів на урок.

По-друге, окрім звучання, значення і використання у мовленні необхідно приділяти увагу вивченню ієрогліфічного написання незнайомих слів, а також повторенню слів, що вже були вивчені раніше, але забулися студентами у зв'язку з нечастим користуванням.

По-третє, недостатньо лише надати переклад спеціальної лексики у словнику після тексту. Необхідні широкі знання у галузі міжнародних відносин. І якщо, студент не дуже встигає у предметах, що пов'язані з міжнародними відносинами, то виникає необхідність більш детального пояснення деяких понять, що прямо не стосуються японської мови.

Четверте, чітко просліджується тісний зв'язок зі знанням лексики з економіки, політики, релігії, медіа, географії тощо, а також зумовлює необхідність орієнтації студентів і у цих галузях.

Далі перейдемо до способів подолання цих проблем, що були нами сформовані під час апробації перших 4 уроків підручника на заняттях з японської мови для студентів четвертого курсу спеціальностей „міжнародні відносини” і „міжнародні економічні відносини”:

1. У зв'язку з великою кількістю незнайомих слів, студенти отримують завдання вивчити всі слова до тексту новин і головного тексту напередодні початку вивчення нового уроку. Спочатку планувалися заняття без попереднього вивчення слів, але така робота виявилася неефективною.

Наведемо приклад словника до тексту першого уроку:

享受する	きょうじゅする	користуватися, насолоджуватися
台頭	たいとう	виникнення
グローバル化	グローバルか	глобалізація
非国家主体	ひこっかしゅたい	недержавні суб'єкти
直面する	ちょくめんする	стикається з
構造	こうぞう	структура
質的な	しつてきな	якісний
秩序	ちつじょ	порядок, система
担保する	たんぽする	спиратися
模索	もさく	навопмацки
構築	こうちく	розробка, створення
過渡期	かとき	перехідний період
合意形成	ごういけいせい	досягнення домовленості
事例	じれい	випадок, прецедент
進展	しんてん	розвиток, прогрес
破綻	はたん	крах
海賊	かいぞく	пірат
脅威	きょうい	загроза, небезпека
貧困	ひんこん	бідність
普及する	ふきゅうする	поширювати
顕在化	けんざいか	виявлення
民主化	みんしゅか	демократизація
波及する	はきゅうする	поширюватися
大規模	だいきぼ	великомасштабний
阻止	そし	затримка, блокування
安全保障	あんぜんほしょう	забезпечення безпеки

Виділимо в ньому спеціальну лексику:

1) глобалізація (グローバル化) - це процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації [1];

2) недержавні суб'єкти (非国家主体)- міжурядові організації, неурядові організації, транснаціональні корпорації та інші суспільні сили і рухи, що діють на світовій арені. [3]

2. На початку заняття необхідно виконати невеличкий тест на ієрогліфічне написання 7 найбільш складних слів уроку, з можливим корегуванням викладачем або іншими студентами, що надає можливість більш правильного засвоєння ієрогліфічного матеріалу.

3. Для активної участі усіх студентів у обговоренні студенти мають змогу ознайомитись з питаннями обговорення заздалегідь і знайти необхідну інформацію у підручниках з міжнародних відносин, Інтернеті, географічних мапах, вивчити історію розвитку питання. Для більшої наочності, наводимо питання для обговорення з перших 4 уроків, теми уроків, питання до новини, що планується читати і види діяльності на закріплення матеріалу наприкінці уроків:

ユニット1. 国際状況

討論

1. 現在の国際社会にはどんな問題が一番大事だと思いますか。

2. 現在、世界には新興国と開発途上国何ヶ国ぐらいあると思いますか。新興国と開発途上国の定義を述べてみてください。その後で新興国と開発途上国の国際状況への影響について考えてください。

3. 国連は世界平和を維持する過程でどんな役割を果たしていますか。

ニュースを読む前に：パレスチナ・イスラエル紛争の歴史を思い出してください。

活動：現在、ロシアとウクライナは国際社会でどんな地位を得てどんな役割を果たしているかという題でレポートを書いてください。

ユニット2. 地域紛争

討論

1. 一番記憶に残った地域紛争を思い出してください。どの地域に起こりましたか。

2. 地域紛争の主な理由は何だと思いますか。

3. テロ事件についてどう思いますか。最近、世界中で評判になっているテロ事件の詳細と結果を思い出してください。

ニュースを読む前に：トルコに住んでいるクルド人の地位を話し合いましょう。

活動：地域紛争という問題を考えてこの文章の続きとして作文を書いてください。

世界史にはどうも、いつもキリスト教の世界と、イスラム教の世界の間で紛争があったようです。

ユニット3. 領土問題

討論

1. 領土問題の発生をもたらす主な要素を述べてください。

2. 国連は世界に発生している領土問題の解決にどんな役割を果たしていますか。

3. 現代、領土問題のある世界諸国がその解決の一番効果的な方法としてどんな方法を使えばいいと思いますか。

ニュースを読む前に：日露領土問題の歴史を思い出してください。（何と言う島に関する問題ですか。領土問題はいつから出来ましたか。）その主な原因を述べてください。

活動：日露経済関係の情報を調べて、5分間の発表をしてください。

ユニット 4. 世界貧困問題

討論

1. 現在世界の一番大事な問題を3つ考えましょう。自分の選択の理由を説明してください。

2. 世界の一番貧困で悩んでいる諸国は何だと思いますか。

3. あなたの国には貧困問題があると思いますか。その問題の解決のために何か政府プログラムが行われていますか。

ニュースを読む前に：チャリティー支援をする世界的に有名な俳優を思い出してください。そんなチャリティー活動が本当に意味があるか、それともただPRの手段だと思いませんか。

活動：インターネットを使って2003年の事情に比べて現代アフリカの状態がどの風に変ったかと具体的に調べてください。そして近い内の見込みも考えて、5分間の発表をしてください。

Як бачимо, це завдання, що потребують додаткових знань і високого рівня обізнаності у питанні. Але практика показала, що далеко не всі студенти, навіть ті, хто демонструє високі результати у японській мові, можуть одразу вдумливо відповісти на питання або виконати завдання. Тому вивчення лексики у комплексі з пошуком необхідної інформації японською мовою в інтернеті якісно підвищує загальні результати навчання.

Отже, при викладанні спеціальної лексики студентам-міжнародникам важливо надати змогу студентам не лише вивчати лексичний матеріал у процесі читання текстів і виконання завдань, але і підчас попередньої підготовки до теми уроку, підчас пошуку необхідної інформації у інтернеті або довідниках.

Підводячи підсумок хотілося б відмітити, що для успішного вивчення спеціальної лексики необхідні широкі знання не лише японської мови, але і безпосередньо предмету (в нашому випадку „міжнародних відносин”), а також володіння широким світоглядом і ерудицією. При чому не лише студентам, а, насамперед, викладачам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глобалізація . [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. Локишина Ю. Г. „Про викладання японської мови студентам спеціальності „міжнародні відносини” Мовні і концептуальні картини світу, випуск 40, КНУ ім. Тараса Шевченка, Інститут філології, 2012 р., с. 190-195
3. Недержавні учасники міжнародних відносин. [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://kimo.univ.kiev.ua/TMO/41.htm>

Ю. Локишина,

ЧВУЗ „Институт востоковедения и международных отношений
„Харьковский коллегіум”; Харьков

О ПРЕПОДАВАНИИ СПЕЦИАЛЬНОЙ ЛЕКСИКИ СТУДЕНТАМ-МЕЖДУНАРОДНИКАМ

Статья посвящена особенностям преподавания специальной лексики среднего и высшего уровня сложности студентам специальности „международные отношения”.

Статья содержит анализ трудностей, которые возникают в процессе обучения, а также серию рекомендаций, направленных на их преодоление.

Ключевые слова: методические рекомендации, лексика среднего и высшего уровней сложности, международные отношения.

Y.Lokshina,

Institute of Oriental Studies and International Relations “Kharkiv Kollegium”, Kharkiv

ISSUES OF TEACHING SPECIAL VOCABULORY TO THE STUDENTS STUDING INTERNATIONAL RELATIONS

The article is devoted to peculiarities of teaching methods of special words (average and high level) for students, who are specializing in international relations. The article contains analysis of difficulties, which are arising during the process of teaching and also several recommendations for overcoming of them.

Key words: methodological recommendations, special words (average and high level), international relations.

Ю. Малахова,

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди, Харків

ПРОБЛЕМА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПРИ ВИКЛАДАННІ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ

У статті розкриті поняття міжкультурної комунікації, актуальність проблеми спілкування між культурами у сучасних умовах та основні особливості навчання міжкультурної комунікації.

Теорія міжкультурної комунікації вважається відносно новою сферою досліджень, хоча самі міжкультурні контакти беруть початок з незапам'ятних часів. Піонерами міжкультурної комунікації (МК) можна вважати Олександра Македонського, Чингізхана, Юлія Цезаря, Марко Поло, Христофора Колумба та інших, причому, як відомо з історії, для подолання міжкультурних відмінностей нерідко використовувалися насильницькі заходи.

Проблеми взаємодії і взаємовпливу культур, співвідношення культури і мови, а також пошук оптимальних форм міжкультурного спілкування завжди привертати увагу дослідників. Завдовго до того, як МК сформувалася в окрему область знань, багато питань, що згодом стали для неї основними, були розроблені такими вченими, як Аристотель, Г. Лейбніц, Вольтер, І. Гердер, І. Кант, Г. Гегель, В. Гумбольдт, Л. Шпітцер, К. Фослер, Ф. Боас та інші. Далі розглянемо позиції авторів, які, з нашої точки зору, зробили най-

більш істотний внесок у теорію МК і чий дослідження становлять найбільший інтерес для її подальшого розвитку. Невід'ємну частину «культурної грамотності» кожного сучасного спеціаліста з галузі комунікативістики складають погляди Вільгельма фон Гумбольдта, які дали поштовх розвитку багатьох напрямів у мовознавстві і лінгвокультурології. Гумбольдтівське поняття духу народу як маніфестації культури отримало безліч різномірних інтерпретацій у вітчизняній і зарубіжній науках. У роботах Гумбольдта ми знаходимо витoki тих ідей, які згодом були підхоплені і розвинені іншими авторами. Сьогодні теорія міжкультурної комунікації (МК) стала тією «загальною територією», на якій охоче зустрічаються представники різних наук з метою виконання єдиних завдань та спільного пошуку шляхів їх вирішення. Міжкультурні дослідження знаходяться на стику комунікативістики, антропології, етно-, соціо- та психолінгвістики, семіотики, психології культури, лінгвокультурології. До теорії МК тісно долучаються дослідження в сфері лінгводидактики, герменевтики, лінгвістичної персонології, етнориторики, когнітивного моделювання тощо. Те, що МК змушує вчених прислухатися один до одного, які раніше були схильні ревниво охороняти кордони своїх дисциплін від «вторгнення ззовні», мабуть, є найбільшим її досягненням.

З іншого боку, сьогодні для МК характерні еклектичність і різноголосся, відсутність загальних методологічних підстав дослідження, єдиних концептуальних підходів. Для позначення міжкультурного спілкування використовується безліч різних термінів, що нерідко дублюють один одного: міжкультурна комунікація, кроскультурна комунікація (*crosscultural communication*), інтеркультурна комунікація (*intercultural communication*), транскulturна комунікація (*transcultural communication*), контркультурна комунікація (*contracultural communication*) тощо. Галузі знань, які займаються прищепленням навичок ефективної МК, також мають багато назв: міжкультурна освіта (*multicultural education*, *intercultural learning*, *cross-cultural training*), двомовна освіта (*bilingual education*), міжкультурна свідомість (*cross-cultural awareness*, *crosscultural perspective*) тощо. Немає чітко визначеної теоретичної бази, єдності термінології, вихідних посилань, які б дозволили представникам різних галузей знань спільно рухатися в одному напрямку. Існує деяка розмитість у визначенні того, що вважати міжкультурною комунікацією: невинправдане розширення меж МК або ж, навпаки, зведення її до області лише прикладних досліджень, неврахування того факту, що МК являє собою самостійну науку з власним понятійним апаратом і значною історією наукових досліджень. Тому в цій статті під міжкультурною комунікацією ми розуміємо – різновид комунікації, протиставлений монокультурній комунікації, який характеризується належністю співрозмовників до різних культур [Селіванова, 16]. МК характеризує те, що її учасники за безпосереднього контакту використовують спеціальні мовні варіанти і дискурсивні стратегії, відмінні від тих, які вони використовують при спілкуванні в межах однієї культури.

Термін «міжкультурна комунікація» у вузькому сенсі з'явився в літературі в 1970-х роках, у відомому підручнику Л.Смовара і Р.Портера «Комунікація між культурами» (*Communication between Cultures*), вперше опублікованому в 1972 р. Розуміння важливості культурно-історичних чинників у процесі спілкування спричинило активне вивчення проблематики міжкультурної комунікації.

З часом поняття міжкультурної комунікації поширилося на такі сфери, як теорія перекладу, вивчення іноземних мов, порівняльна культурологія, контрастивна грама-

тика тощо. Дотепер наукові дослідження в галузі міжкультурної комунікації фокусуються на поведженні людей, які стикаються з культурно обумовленими розбіжностями в мовній діяльності і наслідками цих розбіжностей. Результатами досліджень стали опис культурної специфіки вираження й інтерпретування ситуативних мовних дій комунікантів.

Міжкультурна комунікація є тією галуззю, де різні види компетенції (мовна, культурна, комунікативна) можуть існувати у відриві один від одного. Людина, яка чудово володіє мовою, може при цьому володіти недостатнім рівнем комунікативної та культурної компетенції (як нерідко траплялося в Радянському Союзі, коли тексти для вивчення японської мови були побудовані на розповідях про Велику Жовтневу соціалістичну революцію тощо.). З іншого боку, комунікант може бути добре знайомий з історією і культурою іншої країни, але не володіти іноземною мовою. Людина, що не знає ні того, ні другого, але має від природи талант спілкування і вміє прислухатись до найтонших нюансів настрою співрозмовника, може знаходити з ним «спільну мову», користуючись невербальними засобами спілкування або послугами перекладача. На думку фахівців, лише 35 % інформації в процесі комунікації передається за допомогою мови, а 65 % інформації ми отримуємо за допомогою невербальних засобів. Типова також ситуація, коли іммігрант, погано володіє іноземною мовою, але достатньо довго прожив у даній культурі, вміє ефективно спілкуватися, користуючись мінімальним набором засвоєних вербальних і невербальних засобів. Але так чи інакше всі ці варіанти неповноцінні. Різний ступінь повноцінності функціонування в чужій культурі забезпечують різні рівні міжкультурної компетенції: 1) рівень, необхідний для виживання; 2) рівень, достатній для «входження» в чужу культуру; 3) рівень, що забезпечує повноцінне існування в новій культурі - її «привласнення»; 4) рівень, що дозволяє в повній мірі реалізувати ідентичність мовної особистості. Для адекватного міжкультурного порозуміння та ефективної діяльності в контексті МК потрібна прямо пропорційна залежність між рівнями мовної, комунікативної та культурної компетенції. У разі асиметрії велика ймовірність незрозуміння, оскільки від людини, яка чудово володіє мовою, чекають відповідного рівня культурної грамотності і звертаються до неї, як до носія, з очікуванням, що вона володіє достатнім обсягом культурологічної інформації. Безпосередня комунікація між представниками двох лінгвокультур вимагає вибору мови спілкування. Це може бути мова одного з комунікантів, в такому випадку комунікативний «центр ваги», як правило, зміщується в бік носія лінгвокультури, тому що мова, якою відбувається спілкування, є для нього рідною. При виборі третьої (нейтральної) мови, яка є іноземною для всіх учасників конкретної міжкультурної ситуації, спілкування більш симетрично, але втрачає здатність виражати національно-специфічну інформацію. При опосередкованому спілкуванні перекладач виступає в ролі «ретранслятора» мови і культури [Нещипенко 2000, 32]. Від його мовної та культурної компетенції залежать точність і ефективність комунікації.

Важливим фактором, що визначає успіх чи невдачу міжкультурної комунікації, є інтенсивність міжкультурних контактів. Само собою зрозуміло, що «залізна завіса» не могла сприяти розвитку міжкультурної взаємодії, оскільки взаємодія такого роду просто відсутня. У даний час спілкування інтенсифікувалося як в результаті поліпшення взаємин між Україною та Японією, так і завдяки відкриттю нових каналів комунікації у вигляді супутникового телебачення, Інтернету, електронної пошти тощо.

Кожен урок японської мови, де б він не проходив, (в школі або ж в стінах ВНЗу) - це практичне зіткнення з іншою культурою (в японській мові навіть є спеціальне слово для позначення цього поняття 異文化 – *ібунка*), перш за все через її основний носій – мову. Кожне іноземне слово відображає іноземну культуру, за кожним словом стоїть суб'єктивне, зумовлене тільки даною мовною культурою, своєрідне враження про навколишній світ.

Сьогодні нові умови вимагають негайного і корінного перегляду як загальної методології, так і конкретних методів і прийомів викладання японської мови. Останнім часом спостерігається поживлення контактів між Японією і Україною. Тільки за останній час було підписано багато угод у різних галузях. Несподівано для себе викладачі японської мови опинилися в центрі уваги: фахівці в різних галузях науки, культури, бізнесу, техніки і всіх інших областей людської діяльності захотіли негайного оволодіти японською мовою, щоб використовувати її під час своєї роботи. Їх не цікавить ні теорія, ні історія мови, їм вона потрібна виключно функціонально, в якості засобу реального спілкування з японцями.

Для того щоб навчити іноземній мові як засобу спілкування, крім значень слів і правил граматики, потрібно знати: 1) коли, як, кому сказати / написати певну фразу; 2) як дане значення / поняття, даний предмет знаходить своє місце, у мові що вивчається [Верещагін, 29] .

З цього випливає, що при вивченні іноземної мови потрібно завжди брати до уваги проблему конфлікту культур. О.О. Леонтьєв стверджував про існування «національних змістів». «Не можна заперечувати, що два слова в двох різних мовах, що позначають один і той же предмет в культурі двох народів і є перекладними еквівалентами, неминуче пов'язано з нетотожними змістами, і це дозволяє говорити про «національні сенси» мовних знаків». [Леонтьєв, 50] Прикладом може послугувати прикметник білий. У західних країнах білий колір традиційно означає чистоту. Це колір нареченої, безневинного немовляти, ангела. Це колір миру, символом якого є білий голуб. Більш того, у багатьох суспільствах він вважається символом незайманості і духовного начала. А в Індії він символізує нещастя. В Японії та інших азійських країнах це колір смерті. Він асоціюється з білою гвоздику, яка означає смерть. І в більшості східних країн на похорон прийнято одягати біле. Як наслідок, при веденні бізнесу на Сході, доведеться замінити білу сорочку на що-небудь інше.

Людина, що потрапляє в інший культурно-мовний простір, приносить із собою індивідуальний образ світу, який не цілком збігається з мовною картиною світу, що існує в даний лінгвокультурі. Перше, що кидається йому в очі, це природні і створені людиною об'єкти, що не мають аналогів у рідній культурі комуніканта. *Шаровари, козак, люлька, борщ, вареники, пампушки* не знайдуть свого місця в картині світу японця, який ніколи не бував в Україні. *Татамі, токонома, фуросікі, ко:бан* будуть чужорідні для українця, не знайомого з культурою Японії.

Слово, що позначає іншомовну реалію, не викличе ніяких асоціацій у свідомості людини, яка ніколи не бачила відповідного об'єкта. З іншого боку, побачений, але не названий об'єкт також не займе свого місця в мовній картині світу особистості. Більш складно буває в ситуаціях, пов'язаних зі сприйняттям нових реалій, коли мова йде про дві різні лінгвокультури.

Наприклад, свідомість носія української культури сформувалося на основі образів і уявлень, властивих українській культурі, а свідомість носія японської культури - на основі японської культури. Національно-культурні фактори мають значний вплив як на елементи мовного коду, так і на власне процес спілкування, тому що «елементи та категорії мовного коду кожного ідеоетнічної мови формують неповторні мовні картини світу, які відрізняються від концептуальних (наукових) картин світу» [Бацевич, 252]

Має значення і вплив національно-культурних факторів на семантику окремих слів і, відповідно, на фрагменти мовних картин світу. В японській мові багато лексики, пов'язаної з морськими промислами, наприклад, українському слову риба (як і російському рыба) відповідають такі слова, які не повністю збігаються за значенням. Це 魚 – *sakana* – жива риба або риба як продукт, 魚 – *yo* – жива риба, (пишеться тим самим ієрогліфом 魚), але це слово використовується переважно для позначення назв риб, рибних ресторанів, рибних ринків, рибних блюд (飛び魚 – *tobiyo* – літуча риба, 魚亭 – *yotei* – рибний ресторан, 魚の棚 – *yotana* – назва рибного базару, 魚座 – *uodza* – назва сузір'я Риб), 魚類 – *gyūri* – риба як зоологічний клас, 魚肉 – *gyōniku* (буквально риб'яче м'ясо) риба як продукт, 海魚 – *kaiyō* – морська риба, 川魚 – *kawadzakana*, *kawayo* – річкова риба, 鮮魚 – *sentō* – свіжа риба тощо, але в японській мові існує також слово – японське слово 肴 – *sakana* означає готову рибу, закуску, переважно до спиртних напоїв.

Дослідники вважають, що національно-культурні фактори впливають на структуру комунікативного акту і його складові. Особливо відчутно вони відображаються на формуванні соціальних ролей учасників комунікації. У різних народів стандартні за своїм складом комунікативні акти: чоловік – дружина, син – батько, брат – сестра, гість – хазяїн – регулюються різними спеціальними правилами. Вибір тієї чи іншої форми в залежності від ситуації – досить складна проблема, яку постійно доводиться вирішувати кожному японцеві. Він визначається різними параметрами: відносним соціальним становищем, віком, статтю, виконанням тих чи інших соціальних ролей (до лікаря або поліцейського будуть звертатися як вищого, поки він виконує службові обов'язки), психологічними факторами тощо. Але важливий й розгляд з точки зору параметра «свій – чужий». Наприклад, при прийомі відвідувача співробітник фірми не повинен вживати ввічливі форми у ставленні до свого начальника (навіть якщо він за соціальним рангом вище відвідувача): він у цій ситуації «свій», а відвідувач – «чужий», і саме до останнього треба виражати ввічливість. Так звані форми ввічливості стали простіше в порівнянні з тим, що було кілька століть або навіть кілька десятиліть тому. Не завжди форми ввічливості вживають дружини у ставленні до чоловіків так, як це було обов'язково раніше. Зате ввічливі форми необхідні в рекламі у ставленні до потенційного покупця і на телебаченні – до глядача. І в наші дні функціонування даної системи підтримується і соціальною структурою, і все тієї ж звичкою виділення своїх і чужих.

У процесі життєдіяльності людина вступає в складну взаємодію з суспільством, в результаті чого формується особистість, відбувається її соціалізація. У процесі соціалізації індивідів найважливіша роль належить мові, так як за допомогою мови передається соціальний досвід попередніх поколінь і всього людства. Оволодіваючи мовою, людина набуває цей досвід, пропускає його через себе, робить своїм особистим досвідом. Все це відбувається в процесах спілкування, які у кожній культурі мають свої особливості. Причому процес оволодіння людиною культурою відбувається не стихійно, а під контр-

одем суспільства. «Культурні знання засвоюються особистістю в тому обсязі і настільки глибоко, наскільки це необхідно для рольової діяльності, яка формує його рольовий репертуар. Одна з ролей особистості - національна, яка формується на перших етапах соціалізації завдяки сімейному та шкільному вихованню, є загальною для всіх носіїв даної мови. Культурні знання, освоєні в рамках цієї ролі, є ядром феномена, який називається специфікою мислення та спілкування» [Бацевич, 254].

Вважають, що людина сприймає світ через категорії рідної мови, сповненої неповторного народного духу. Насправді ж когнітивна діяльність людини лише певною мірою визначається мовою, оскільки в пізнавальних процесах важливу роль відіграє наука, практична й перцептивна діяльність, що формує концептуальну, тобто понятійну картину світу, яка не завжди відповідає мовній, проте уточнює й коригує її.

Таким чином, найбільш очевидні приклади зіткнень культур дає спілкування з японцями як в Японії, так і в Україні. Цілком зрозуміло, що ця проблема зачіпає всі види людського життя і діяльності при будь-яких контактах з японською культурою, у тому числі і «односторонніх»: читання іноземної літератури при вивченні японської мови, а також знайомство з японським мистецтвом, театром, кіно, пресою, радіо і телебаченням. Для успішної міжкультурної комунікації при викладанні японської мови сьогодні виникає нагальна потреба використання подібних знань у повсякденному житті. Вивчати мову потрібно в синхронному зрізі, на широкому тлі соціального, культурного, політичного життя японців, тобто в тісному зв'язку зі світом мови, що вивчається. Це, безумовно, впливає і на методи викладання. Методи, що використовувалися раніше, тепер втратили свою практичну значимість і вимагають кардинального оновлення і модернізації. Сучасні умови життя вимагають від вивчення японської мови перш за все функціональності. Тепер мову хочуть не тільки знати, а використовувати як засіб реального спілкування з носіями інших культур. У зв'язку з цим потрібно кардинально змінювати погляд на викладання японської мови і приділяти більше уваги міжкультурній комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бацевич Ф.С.* Основи комунікативної лінгвістики. Підручник. – Київ.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 342 с.
2. *Нецименко Г. П.* К постановке проблемы «Язык как средство трансляции культуры» // Язык как средство трансляции культуры. — М.: Наука, 2000. — С. 3 0 - 4 5 .
Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура.- М.: Русский язык, 1990. — 354 с.
3. *Леонтьев А.А.* Основы психолингвистики. – М., 1997. – 287 с.
4. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – К., 2006. – С. 348.

Ю.Малахова,
*Харьковский национальный педагогический университет
имени Г.С. Сковороды, Харьков*

ПРОБЛЕМЫ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ЯПОНСКОГО ЯЗЫКА

В статье раскрыты понятие межкультурной коммуникации, актуальность проблемы общения между культурами в современных условиях, основные особенности обучения межкультурной коммуникации.

Y.Malahova,
Grygoriy Skovoroda National Pedagogical University of Kharkiv, Kharkiv

ISSUES OF INTERCULTURAL COMMUNICATION PROBLEMS WHILE TEACHING JAPANESE

The notion of intercultural communication, topicality of the problem of communication between cultures in contemporary conditions and the main peculiarities of the education of intercultural communication are exposed in this article.

T. Мідзумото,
Муниципальный университет Кіта-Кюсю

日本語教科書におけるジェンダー： 教科書の日本女性像は現代社会の実態を伝えているか 日本語教科書、日本の家族像、高齢者世帯、単独世帯、夫婦のみの世帯

要旨

日本語教科書は、多くの学習者が初めて日本文化に接する機会でもある。国内外で広く使用されている日本語教科書全16種類を調査したところ、日本の家族形態は、35年以上前の「夫婦と未婚の子」が大半を占め挿絵入りで印象づけられ、その家族の妻の大半は専業主婦である。日本語教育関係者への意識調査によると、教科書には「共働き」と「単身者」を反映させるべきであるという意見が大多数であったが、政府の調査によっても、35年前に半数近くを占めていた「夫婦と未婚の子」という家族形態や専業主婦は減少し、現代社会では「単独世帯」や「夫婦のみの世帯」、殊に「高齢者世帯」が急増している。日本の現状を正しく反映する教科書が、今後求められる。

1. はじめに

1. 1 研究目的

日本での生活経験がない日本語学習者にとって、日本語教科書は日本社会を

知る上でも重要な情報源であるため、実際に教科書が描く日本社会像から多大な影響を受ける可能性が高い。教科書が伝える日本社会の姿が現状と異なっていれば、教える教師が訂正し実情を伝えない限り、学習者は日本社会に対して誤った印象を持つこととなる。現在、現場で広く使用されている多数の教科書では、既に少数化した日本人の従来のステレオタイプやライフスタイルの描写が会話や挿絵に多く認められる。殊に、日本女性の性別役割分担的描写と家族像は、その傾向が顕著である。本研究では、先行研究を踏まえ、日本の家族像に焦点を絞り教科書を調査分析する。次に、日本語教師がその描写法をどのように捉えているのかに関して調査したアンケート結果を分析し、それらを日本社会の現状と比較分析する。その結果より、今後の日本語教科書制作の方向性を考察するものである。

1. 2 先行研究の概要

日本語教育の分野ではジェンダーの視点から探った先行研究はまだ多くはない。その主だったものとして、子供向け教科書の性別役割分業の挿絵分析を行った石田(1998)および渡部(2001)、初級教科書の挿絵における男女比、職業に於ける性別役割分担的描写比較、ステレオタイプの女性像などについて報告している渡部(2006)の3点が挙げられる。渡部(2006)は、5種の日本語初級教科書分析を行い、職業における明確な性別役割分業の描写、女性像・男性像のステレオタイプ、ポライトネスの性差などの性差別的描写が含まれていることを報告している。水本の先行研究(2012, 2013)においては、調査対象の範囲をさらに広げ、日本国内でよく使用されている初級教科書9種、中級教科書7種、合計16種18冊を研究分析した。その結果、次のようなことが分かった。

(1) 教科書の「家庭内の女性」は中年の専業主婦が大変を占めているが、現代社会では、主婦の約3分の2は外で働く仕事を持った女性である。

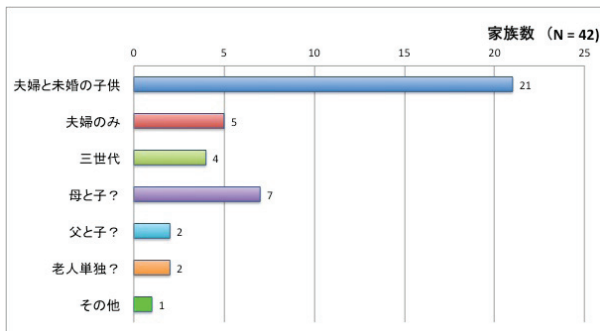
(2) 教科書の「職場の女性」は、20代の若い事務系一般職(OL)が大半を占め、その仕事は、従来通り、職場のキャリア(総合職)を支える役割である。しかし、現代社会では、職場で働く女性の約3分の1強は技術・専門職に従事しており、近年、女子就職者の4分の3強が総合職に従事し、一般職に従事する者は約4分の1以下である。

(3) 日本語教科書においては、主に社会的地位の高い知的職業に従事する多数の男性に対し、主にサービス業や小売業などの分野で働く女性という構図が印象づけられている。しかし現代社会では、医療・福祉と教育・学習支援の分野では、女性就業者数の方が多く、いずれも事務職従事者より技術・専門職従事者のほうが多い。女性の割合が多い職業は、看護師、薬剤師、小児科医、産婦人科医。

2. 日本語教科書研究：日本の家族像

先行研究(水本2013)と同様に、本研究に於いても、日本国内でよく使用されている初級と中級教科書16種18冊を調査対象とした。選択した教科書は、Amazonはじめ数種の書店の売れ行き調査、および現場で長年教える教師からのヒアリングをもとに、国内外で広く使用されているものを選別した。⁽⁴⁾

教科書の中には、一定の状況設定のもとにモデル会話やそれに類する代表的な会話が紹介されているが、初中級の教科書では、通常、メインとなる家族が出現する。その家族の夫の職場やメイン家族の居住する周辺地域に住む他の家族など、教科書の中には、著者が描く典型

挿絵 日本語教科書の代表的な家族形態

的な家族形態が提示されている。その典型が、挿絵のような「中年夫婦と未婚の子供2名（妻は専業主婦）」の家族構成である。

教科書における家族構成を調べた結果が次の図1である。教科書16種中に登場する42家族のうち、半数が「夫婦と未婚の子」である。そのうち、共働き世帯はわずか5世帯のみ(約12%)であり、その他は専業主婦である。次に多いのが、「母と子?」の7世帯ではあるが、これは、母子家庭であるかもしれないが、もしかしたら、単発的に出現したため、そうではなく「夫婦と未婚の子」世帯に属するのかもしれない。いずれにせよ、「父と子?」(2世帯)や「老人単独?」(2世帯)も、同様にその家族形態は不確かである。教科書には、メイン家族やその家族の父親が勤務するメイン職場、取引先、およびそれらに関係の深い人たち以外

に、単発的に会話および聴解練習などに出現するのも多数存在する。それらの人物の家族形態を正確に見極めることは不可能であるため、それ 発的に会話および練習問題や聴解問題に出現するのも多数存在する。それらの人物の家族形態を正確に見極めることは不可能

ぞれ「?」を付加した。家族形態が明白であったもので「夫婦と未婚の子」の次に多いのは、夫婦のみ(5世

帯)と三世代(4世帯)であり、それ

ぞれ11.90%、9.52%と約1割である。

	おとうさん (father)	おかあさん (mother)	おにいさん (elder brother)	いもうと (younger sister)
Occupation/ School	かいしゃいん kaishain (works for a company)	しゅふ shufu (housewife)	だいがくいんせい daigakuinsee (graduate student)	こうこうせい kookocusei (high school student)
Age	48	45	23	16

図1 日本語教科書の日本の家族形態

3. 日本語教育者への意識調査：教科書の中の家族像

先行研究（水本2013）では、日本語教科書における「女性像」に関し「女性の職業」について日本国内外（外国は韓国と欧州）の日本語教育者を対象にアンケート調査を実施し、その結果を分析した。本研究では、さらに、日本語教師が教科書に反映させたい日本の家族形態について把握することを目的とした。その調査方法に関しては、紙面の関係上ここでは詳細に述べることは出来ないが、別途水本(2013)を参照されたい。

本調査では、合計200名の日本語教師に対し、教科書に描かれる日本の家族形態に関して次のような質問をした。この質問に先行して「ほとんどの日本語教科書では、家庭内の女性の役割は専業主婦に限られているが、それに関してどう思うか」という質問をし、それに対して「今は、様々な形態があるので、それを反映すべきだ」と回答した95%に次の質問をした。その回答結果を図2に表す。

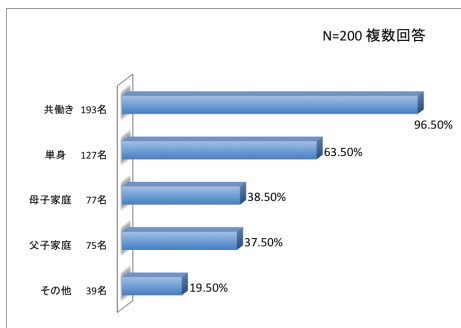

図2 日本語教師が教科書に反映させたい
＜質問＞「具体的には、どのような家族形態を反

世帯構造別にみた高齢者世帯数の年次推移
Trends in number of aged households by structure of household
1986, 1989, 1992, 1995, 1998, 2001, 2004, 2007, 2010

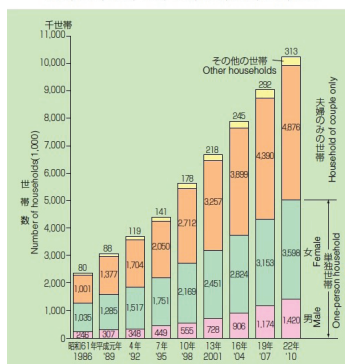

図3 25年間の高齢者世帯数の急増

映させたら良いと思いますか」(複数回答可)

まず、96.5%という高い比率で「共働き」が教科書の中に描写されるよう求められていることが分かった。これは、水本(2012)でも報告されているように、教科書の中の妻の労働状況として「専業主婦」が53%から70%の可能性で存在し^②、「外で働く妻」がわずか14%しか登場しないことから、現実(平成22年には、「共働き世帯」が56%であり、30年前に70%を占めていた「専業主婦世帯」は平成8年あたりより「共働き世帯」に逆転されて現在に至っている^③)との多大な矛盾を実感した上での回答であろう。次に多いのが63.5%の「単身」であるが、急速に進む高齢化社会に伴う独居高齢者の増加や学生を含めた単身者が教科書には印象付けられた形で登場しないため、日本語教師に求められていると考えられる。「その他」の回答中には、要介護家庭4、三世帯4、事実婚3、離婚家庭2、同性婚2、仕事を持つ未婚女性2、独居老人2、などが含まれる。

4. 日本の実情を伝えるデータにみる日本の家族形態

日本語教科書では、「夫婦と未婚の子の世帯」が主流をしめているが、現代日本社会における実態はどうであろうか。紙面の関係上、図示は控えるが、「平成22年国民生活基礎調査」の結果から厚生労働省が平成24年3月に公表した、昭和50年(1975年)から平成22年(2010)年までの35年間の世帯構造別世帯数の年次推移に関する統計によると、確かに、かつては「夫婦と未婚の子のみの世帯」が半数近くを占めていた(42.7%:1975年)が、その後25年の間に次第に減少し、それに代わって「単独世帯」と「夫婦のみ」の世帯が増加してきている。平成22年の統計結果では、「夫婦と未婚の子のみの世帯」(30.7%)につづき、「単独世帯」(25.5%)、「夫婦のみの世帯」(22.6%)が多い。過去25年間、一人暮らしや夫婦のみで生活する世帯が増加傾向を示しているところから見ても、今後の日本の家族形態は、教科書において主流の「夫婦と未婚の子の世帯」が、さらに減少してゆくと推測される。

さらに、同調査による、昭和61年(1986年)から平成22年(2010年)までの約25年間の高齢者(65歳以上)世帯数の年次推移を表した図3からも明ら

かであるが、2010年の高齢者世帯数は、25年前の4倍以上に急増し、全世帯の21%を占めている。そのうち、単身者は50.7%であり、今後、さらに高齢化社会が進むとともに、夫婦のみや単身の高齢者世帯が更に増加することが大いに予測される。

5. まとめと今後の課題

日本語教科書では、描写される主流の家族像は「夫婦と未婚の子・妻は専業主婦」であるが、その家族形態は近年減少し、現実には、家族の妻は専業主婦ではなく働く妻である。また、高齢化に伴い「高齢の夫婦のみ」あるいは「高齢の単身」という家族形態が急増しているが、日本語教科書では高齢世帯は積極的には描かれていない。かつての「家庭にとどまり家族の世話をし、家を守る」というジェンダー・イデオロギー的な女性の存在が、いまだ教科書の中の家族像にも積極的に描かれているという現状に対し、教師へのアンケート結果によっても明らかなように、大多数の教師がその偏った描写法を改変すべきであると考えている。日本社会の実情と今後変わりゆく近い将来をも見据えた教科書が描く家族像が再考される時期が来ていると言えよう。日本語教科書に描写され日本の家族像として印象づけられる家族形態として、これからの教科書には、高齢世帯を含めた単独、あるいは、夫婦

のみの世帯も積極的に描かれるべきであろう。今後は、先行研究で明らかにした現代日本の女性像、女性の職業・職種とともに、社会的な見地からのアプローチも試みつつ、どのような家族像を描けば、より実情を伝えられるか、具体的な提案をしてゆきたい。

注

(1) 巻末の参考資料「調査対象日本語教科書一覧」を参照。

(2) 統計結果は、専業主婦53%、働く女性14%、不明33%であったが、この「不明」は、単に「母」、「奥さん」、「妻」と表示されており、仕事を持っているかどうかは定かではない。この中の少なくとも半数が専業主婦であると推察すれば、約70%が専業主婦である可能性は高い。

(3) 内閣府男女共同参画局(2011)「第1-2-18図 共働き世帯数の推移」『平成23年度版 男女共同参画白書』,(2011年6月21日公表)を参照。

参考文献

(1) 石田孝子(1998)「子供向け日本語教材の分析-教科書に含まれる性別役割分業の描写から-」『JALT日本語教育論集』3, 全国学校教育学会,29-39.

(2) 厚生労働省大臣官房統計情報部(2012)「世帯構造別にみた世帯数の構成割合の年次推移」『グラフで見る世帯の状況: 国民生活基礎調査(H22)の結果から』,6.

(3) 厚生労働省大臣官房統計情報部(2012)「世帯構造別にみた高齢者世帯数の年次推移」『グラフで見る世帯の状況: 国民生活基礎調査(H22)の結果から』,12.

(4) 水本光美(2012)「日本語教科書における日本女性像: 家庭内の女性と仕事場の女性のステレオタイプ」『基盤教育センター紀要』第12号,北九州市立大学,1-20.

(5) 水本光美(2013)「日本語教科書における女性の職業: 教科書文政と日本語教師の意識調査分析」『基盤教育センター紀要』第16号,北九州市立大学,19-43.

(6) 渡部(石田)孝子(2001)「子供向け日本語教材における性別役割分業の描写-ジェンダーフリーの教科書を目指して」『日本語とジェンダー』創刊号,日本語ジェンダー学会,71-84.

(7) 渡部孝子(2006)「日本語教材とジェンダー」『日本語とジェンダー』日本語ジェンダー学会編,佐々木瑞枝監修,ひつじ書房,95-107.

参考資料

調査対象日本語教科書一覧

		書名	出版年	出版社
日本語教科書	初級	Situational Functional Japanese: Model Conversation	1994	凡人社
		Total Japanese: Conversation 2	1994	早稲田大学
		みんなの日本語 初級I (本冊)	1998	スリーエーネットワーク
		みんなの日本語 初級 II (本冊)	1998	スリーエーネットワーク
		げんき II	1999	The Japan Times

日本語教科書	初級	文化初級 II	2000改訂	凡人社
		まんがで学ぶ日本語（生活編）	2003	アスク
		エリンが挑戦！ にほんごできます	2007	国際交流基金
		日本語会話トレーニング	2008	アスク
		Japanese for Busy People III (3 rd edition)	2007	講談社インターナショナル
	中級	中級の日本語	1994	The Japan Times
		ニューアプローチ 中級日本語（基礎編）	2002	日本語研究社
		ニューアプローチ 中上級日本語（完成編）	2002	日本語研究社
		J Bridge（新装版）	2009	凡人社
		なめらか日本語会話	2005改訂	アルク
		まんがで学ぶ日本語会話術	2006	アルク
		会話の日本語	2007改訂	The Japan Times
		マンガで学ぶ日本語表現と日本文化（多辺田家がいく！！）	2009	アルク

УДК-378

Т.Омельченко, Ю.Хаменко,
ПВНЗ “Інститут сходознавства та міжнародних відносин
“Харківський колегіум”

ВІЗУАЛЬНІ НОВЕЛИ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ВІВЧЕННЯ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена візуальним новелам як засобу навчання японській мові. Комплексне поєднання зображення, тексту та звуку надає можливість покращити сприйняття інформації. Візуальні новели можуть стати провідником у вивченні японського побуту, історії, особливостей спілкування. Метою дослідження є спроба залучити студентів та викладачів до використання візуальних новел у навчальному процесі.

Ключові слова: візуальна новела, методика викладання, відео ігри, сучасні методи навчання.

З кожним роком інтерес до японської мови збільшується в десятки разів завдяки впливу східної культури на Європу через ЗМІ, літературу, аніме та інші засоби. Разом з цим бажаючих вивчити японську та вдосконалити свої навички володіння мовою стає дедалі більше.

У своєму дослідженні ми вирішили розкрити тему вивчення японської мови за допомогою інтерактивних методів, використовуючи для прикладу особливий жанр комп'ютерних ігор – візуальні новели.

Мета статті – довести практичність використання візуальних новел в учбовому процесі, продемонструвати засоби їх застосування, а також спробувати залучити студентів та викладачів до використання подібної методики у навчальному процесі.

Для початку пропонуємо розібратися, що таке візуальна новела, і як використання її в якості посібника допомагає вивчати японську мову.

Отже, візуальна новела - це особливий вид текстових ігор, де гравцю пропонується прочитати конкретну історію, побудовану у вигляді діалогів персонажів, їх думок та відчуттів. Все це зазвичай супроводжується яскравими малюнками, звуком та анімацією. Під час проходження ви здійснюєте вибір у залежності від конкретної ситуації, що у подальшому призведе до тієї чи іншої логічної кінцівки. Тобто в якому напрямку буде рухатися гра залежить від вас.

Вперше візуальні новели з'явилися в Японії на початку 90-х років, у вигляді звукових новел (по суті теж саме з однією особливістю – відсутність мультимедійних вставок). «Chunsoft» та «Aquaplus» були першими компаніями, що взялися за розробку подібних ігор. Створена однією з них серія коротких новел 「雫」 (Leaf), 「痕」, «To Heart» належали до жанру шьодзьо, що саме набував популярності в Японії[1]. Дещо іншого типу візуальна новела за назвою 「弟切草」 (おとぎりそう) випущена у 1992 році, стала однією з перших візуальних історій у стилі хорор[1]. Більшість читачів вже усвідомила, що японці – майстри цього жанру, а тому прихильникам жахів просто неможливо не звернути увагу на візуальні новели даного контенту.

Поступово подібні ігри вдосконалювалися, а разом з тим підвищувався рівень їх популярності. Якщо раніше в них грали тільки на таких консольях як PS, PS2 або PSP, що були доступні не кожному, то тепер ігри розробляють і на стаціонарні комп'ютери, і навіть на мобільні телефони, що є суттєвим прогресом. В Європу та Америку даний жанр ігор прийшов вже на початку XXI століття, що призвело до виникнення багатьох аналогів та перекладів відомих робіт, таких як «Fate stay night», «Clannad» та ін.

Багато підлітків вважають, що саме візуальні новели надихнули їх на вивчення японської мови. По-перше, це тому що вони досить яскраві і привертають увагу майже одразу. По-друге можливість одночасно грати та вчитися приносить не тільки користь, але і задоволення.

Сучасні візуальні новели можуть включати в себе навіть короткі відео матеріали. Це дає можливість використовувати їх не тільки, як просто ігри, але і як учбовий матеріал. Створити подібну гру досить легко, якщо мати при цьому спеціальне обладнання, орієнтоване на створення візуальних новел. «Ren'py» - одна з небагатьох програм для створення подібних ігор. Вона дозволяє додавати до вже готової розповіді різноманітні мультимедійні доповнення (вставки)[2]. Складність лише в тому, що для створення треба орієнтуватися у мовах програмування. Це щось схоже на мову HTML документів, що насправді не є такою важкою.

Програма «Novelty»[3] також орієнтована на виконання поданого завдання. І хоча вона легша у використанні, порівняно з «Ren'py», до її структури та загального принципу роботи додані дещо інші функції, що роблять її не менш цікавою для подальшого дослідження.

Таким чином, кожен має можливість розробити власну програму, орієнтовану на вивчення японської мови, або на виконання практичних завдань під час заняття. Наприклад, уявіть, що ви створили подібну гру, яка орієнтована на запам'ятовування ієрогліфів або стійких словосполучень. Ваша візуальна новела розпочинається з того, що головний персонаж розповідає, наприклад, про японську чайну церемонію. Все це супроводжується голосовим озвученням, яскравими малюнками та можливо музикою на задньому фоні. Всі невідомі канджі у діалозі персонажу підписані фуриганною. Це дає можливість пильно слідкувати за розповіддю самостійно, а не тільки орієнтуватися на звукове супроводження. У кінці розповіді головний герой задає контрольне питання у вигляді слів чи ієрогліфів, які часто зустрічалися в розповіді. Відповідь ви обираєте з нижче перерахованих варіантів. Та у випадку правильного вибору персонаж радіє та розповідає вам щось цікаве.

А тепер пропонуємо зробити огляд того, як фізіологічно сприймається нами інформація із візуальних новел, чому це вигідніше за звичайні підручники, лекції, або навіть презентації.

Як вже було зазначено вище, характерні елементи для кожної візуальної новели – це фон із зображенням персонажу та текстове вікно. Призначення таких характерних рис цілком зрозуміло, адже, як і у випадку з використанням у якості учбового посібника манги, працюють обидві півкулі головного мозку – одна сприймає зображення, інша – текст.

Далі – у багатьох візуальних романах персонажів озвучують професійні сейю. Головний герой часто залишається «німим», хоча інші персонажі можуть бути озвучені повністю. Це означає, що, на відміну від манги, візуальним новелам притаманний ще один вид інформації – звуковий. Для людей, які значно легше засвоюють такий вид інформації, певні візуальні новели можуть стати добрими помічниками у вивченні японської мови. Взагалі звукова інформація при її раціональному і оптимальному використанні сприятиме поліпшенню якості знань, вмінь і навичок, забезпечує всебічний розвиток особистості.

Отже візуальні новели – комплексний вид інформації. Вони створені таким чином, що візуальний образ в них складається з кількох елементів (зображення, текст), більше того, між цими елементами існує стильова та конструктивна єдність, що сприяє цілісному сприйняттю інформації. Нерідко увагу можна привабити суто візуальними засобами, тоді як безпосередню інформацію (текстову і звукову) спробувати подати як доповнення.

А зараз проаналізуємо, як можна застосувати навички, отримані від ознайомлення з візуальними новелами, на практиці.

По-перше, людина вчиться швидше отримувати і засвоювати інформацію, виділяючи при цьому головне з тексту, прислухаючись до акцентів в озвученні. Через деякий час такої практики читання незнайомих текстів, вже навіть без допоміжних видів інформації, відбувається швидше.

Такий принцип діє також і в зворотному напрямку: у разі спілкування з носієм мови, або під час прослухання аудіо-інформації японською мовою, людина орієнтується швидше, адже на рівні підсвідомості здатна бачити перед собою текст із розставленими акцентами.

Запорукою успіху і популярності візуальних новел як явища стала в першу чергу різноманітність жанрів. Належність до того чи іншого жанру надає проходженню візуальних новел розважального характеру, але й з цього можна отримати користь. Візуальні новели з тематикою шкільного життя наводять приклади спілкування серед школярів та

studentів, іншими словами, моделюють найпоширеніші ситуації і стандартні розмови. В тих, де події відбуваються в минулі часи, міститься велика кількість історичних фактів, звичайів, інколи навіть постатей.

Часто візуальні романи несуть в собі романтичні елементи, однак зустрічаються і такі жанри як наукова фантастика, фентезі, або детектив.

Пропонуємо вашій увазі уривок саме з візуальної новели детективного жанру:

サイバンカン： これより、矢張 政志の法廷を開廷します。

アウチ： 検察側、準備完了しております。

ナルホド： べ、弁護側も準備完了しています。

サイバンカン： 成歩堂くん。きみはたしか、今日は初めての法廷だったかな？

ナルホド： は、はい。。。キンチョーしてます。

サイバンカン： 依頼人が有罪になるか、無罪になるかは、弁護士にかかっています。弁護士であるきみが、そんなにキンチョーしては困りますね。

ナルホド： 。。。すみません。

サイバンカン： 。。。そうですね。裁判を進める前に、本当に「準備完了」しているか、たしかめさせてもらいましょうか。

ナルホド： え、ええ・・・。（うわあ、アタマの中がマッシュロになってきたぞ・・・）

サイバンカン： カンタンな質問をするから、答えてください。まず、この事件の被告人の名前を。・・・言ってみなさい。

なるほど うりゅういち

成歩堂 龍一

ちはる せいし

矢張 政志

あやさと ちひろ

綾里 千尋

ナルホド： えーと、被告人といえは、ぼくのこと、でしょうね？

チヒロ： ちょ、ちょ、ちょっと！何を言ってるの、なるほどくん！ ヒコクニンっていうのは、裁判にかけられている人のことよ！あなたは、弁護人！

ナルホド： え、あ、あれ？そうでしたよね。ははは・・・。

チヒロ： 「ははは」じゃないわよ。なんで弁護士に、こんなコト言わなくちゃならないの・・・？

サイバンカン： よく聞こえませんでしたね。もう1回、尋ねましょう。まず、この事件の被告人の名前を。・・・言ってみなさい。

なるほど うりゅういち

成歩堂 龍一

ちはる せいし

矢張 政志

あやさと ちひろ

綾里 千尋

ナルホド： ヒコクニン・・・それは、まあ、矢張くんのことですよ。
サイバンカン： そのとおり。そんな感じで、落ち着いてこたえればよろしい。

Як можна побачити, навіть незважаючи на не зовсім повсякденну лексику, діалоги побудовано просто, із гумором. Думки головного героя, емоції персонажів, нескладні питання – все в комплексі допомагає легко зорієнтуватися, зацікавитись процесом проходження, та паралельно отримувати від гри користь.

Серед мінусів використання візуальних новел в учбовому процесі можна назвати, по-перше, можливість помилитися із вибором жанру гри, яку ви оберете у якості посібника. Тобто, існують специфічні жанри зі спеціальною лексикою, яка не для кожного виявиться корисною та цікавою. По-друге, деякі візуальні новели створені, опираючись більше на візуальну складову, аніж на текстову, тому вони можуть виявитися менш вигідними з точки зору вивчення мови.

В даній роботі ми довели практичність використання візуальних новел в учбовому процесі, а також дослідили, наскільки легко засвоюються вид комплексної інформації поданий у візуальних новелах, спробували на прикладі продемонструвати користь та практичність їх використання. Сучасні візуальні новели часто також містять в собі відео та анімацію. Це дає можливість використовувати їх не тільки як ігри, але і як навчальні матеріали, наприклад, для учнів, студентів та інших людей, які бажають покращити навички володіння японською мовою.

Візуальні новели можуть стати провідником у вивченні японського побуту, історії, особливостей спілкування, характерних фраз, діалектів та багато чого іншого. Більшість з них яскраво моделюють ситуації з реального життя, що є фундаментом для реального спілкування з носіями мови. Оскільки візуальна новела безпосередньо є комплексним видом інформації, ми краще засвоюємо поданий матеріал. А в даному випадку це допоможе підвищити рівень ваших знань. У даному дослідженні ми спробували зрозуміти, яким чином сприйняття комплексної інформації покращує надбані під час попередніх занять навички та допомагає вчити нову лексику, граматичні конструкції та ідіоми.

Підбиваючи підсумки, хотілося б зазначити, що, безумовно, ми не можемо відмовитися від стандартних методів навчання японській мові. Але при цьому візуальні новели надають можливість урізноманітнити навчальний процес. Сподіваємося, що використання даного засобу стане цікавим для студентів та викладачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. [Електронний ресурс]: http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B7%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D0%B0
2. Лучший бесплатный софт, bestfree.ru. [Електронний ресурс]: <http://www.bestfree.ru/soft/media/visual-novels.php>
3. Novelty. Visual novel maker. [Електронний ресурс] : <http://www.visualnovelty.com/>
4. Ren'Py. [Електронний ресурс] : <http://www.renpy.org/>

ВИЗУАЛЬНЫЕ НОВЕЛЛЫ КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ ИЗУЧЕНИЯ ЯПОНСКОГО ЯЗЫКА

Статья посвящена визуальным новеллам как способу обучения японскому языку. Комплексное объединение изображения, текста и звука даёт возможность упростить восприятие информации. Визуальные новеллы могут стать помощником в изучении повседневной жизни японцев, истории, особенностей общения. Целью данного исследования является привлечение студентов и преподавателей к использованию визуальных новелл в учебном процессе.

Ключевые слова: визуальная новелла, методика преподавания, видео игры, современные методы обучения.

T.Omelchenko, Y.Homenko,
Institute of Oriental Studies and International Relations “Kharkiv Kollegium”, Kharkiv

VISUAL NOVELS AS ONE OF THE MEANS OF LEARNING JAPANESE

The article is devoted to visual novels as one of the means of teaching the Japanese language. Complex combination of images, text and sound provides an opportunity to improve the perception of information. Visual novels can become a guide in the studying of Japanese way of life, history and features of communication. The aim of research is an attempt to engage students and teachers to use visual novels in a studying process.

Keywords: visual novel, means of studying, video games, modern teaching methods.

Ояма Дайкі
Київський національний лінгвістичний університет

日本語学習の修正場面における「会話」の協働的達成 ——学習者のふるまいに関するエスノメソドロギー的研究——

日本語学習，修正場面，エスノメソドロギー，相互行為分析

1. 問題提起

我々学びの導き手は，授業を実践するとき，例えば教授法などの方法を用いている。と同時に，「授業」を組織するために多様で複雑な「習慣的方法」を用いている。例えば，我々は「扉を開ける」「教壇に立つ」などの日常的ふるまいを，ほとんど習慣的に行っている。むしろ，習慣的に行うことによって授業を「授業」とし

て組織できているといつてよい。この「習慣的方法」は、習慣的であるが故に、ふつう考察の対象にはならない。しかし、この「習慣的方法」が正しいという根拠はどこにあるのだろうか。

本論文に即して言えば、我々学びの導き手は、学習者が何か間違った日本語を話したとき、その言語的特徴と間違いの原因、そしてその修正方法に概ね関心を払うだろう。しかし、我々のこのような関心のあり方が正しいという根拠はどこにあるのだろうか。我々は、学習者の話す日本語の正しさとその修正方法に関心を払うあまり、学習者が行っている多様で複雑なふるまいを見落としてしまっているのではないだろうか。

2. 構築主義

本論文は、「構築主義」を理論的背景とする。構築主義とは、「知識」を個人の頭の中に存在するものとは考えない(Gergen 1994, 1999)。そのかわりに、(1)に示すように、「知識」は関係の中で作り成されると考える。

(1) 私たちが「事実である」「合理的である」と考えているもの——知——はすべて、共同体の関係による産物 (Gergen 1999: 266)

3. エスノメソドロジーと相互行為分析

本論文は、「エスノメソドロジー《Ethnomethodology》」という研究分野において主に用いられている「相互行為分析」という研究方法を用いる。エスノメソドロジーの創始者であるハロルド・ガーフィンケル Harold Garfinkel は、Garfinkel (1968)において、エスノメソドロジーを(2)に示すように定義している。

(2) エスノメソドロジーとは社会のメンバーがもつ、日常的な出来事やメンバー自身の組織的な企図をめぐる知識の体系的な研究 (:17)

すなわち、エスノメソドロジーは我々が現実を「現実」として組織するためにあたりまえに用いている「習慣的方法」を明らかにする研究である。このような研究で用いられている「相互行為分析」は、まさに「相互行為」を分析する。「相互行為」には、発話はもちろん、僅かな言いよどみやコンマ数秒の空隙、視線の動きまでもが含まれる。

(3) いままで単なる「夾雑物」としてみられ、およそ真面目な分析の対象とならなかったようなことがら（言いよどみなどの「ちょっとした手ちがい」）が、それ自体「社会的意味」のあるものとしてとり上げられる。[.....] 相互行為分析はなによりも、相互行為をとおして、あるいは相互行為としてものごとをみていく1つの見方にほかならない (西阪 1997: 191)

エスノメソドロジーの視座にたつならば、例えば「行きてきます」のような明らかに間違っていると思われる特徴を備えている発話であっても、具体的な文脈から離れて常に「間違った日本語」として観察可能なわけではない。ある発話が「間違った日本語」として観察可能なのは、相互行為裡にその場の参与者たちが多様で複雑な「習慣的方法」を用いて、ある発話を「間違った日本語」として作り成してい

るからである。加えて、「間違った日本語を発話する」というふるまいが当該の相互行為裡にどのような意味を持ち得るのかも、実は当該の相互行為が終了したのちに言い得ることであり、事前に明らかだったことではない。当該の相互行為をつぶさに観察することによって、参与者たちが「習慣的方法」を用いながら、ある発話を「間違った日本語」として作り成していること、加えて「間違った日本語を発話する」というふるまいの意味を協働でその場的に作り成していることがわかる。

5. 先行研究と本論文の射程

本論文のような、第二言語の「授業」の「修正場面」についてのエスノメソドロジ的な研究は、管見の限りではあるが決して多くない。例えば、権(2009)は、「修正場面」を母語話者と非母語話者が「相互的かつ協同的に達成している」(:57)ことを明らかにしている。また、細田(2003)は、「授業」ではなく、日常会話においてではあるが、「教授」と「学習」が、会話参与者双方がある理解上及び発話上の問題点に志向して初めて組織され得ることを明らかにしている。

しかし、本論文のような、「授業」における「修正場面」において「学習者が間違った発話をする」ふるまいそのものの意味を研究対象としたものは、管見の限りではあるが存在しない。かくして本論文は、ある相互行為を「学習者が間違った日本語を発話し、それを教師が修正している」とだけ理解する我々の習慣的な見方を検討することになる。

6. 研究資料

本論文は、初級前半レベルの大学1年生を対象とした日本語クラスにおいて、教師と学習者が1対1で約3分間の会話をする場面を、ビデオカメラ1台で記録したものを分析する¹。会話のテーマは「好きなまつり」であり、会話に先立ち(4)から(6)の質問と会話の時間が伝えられ、学習者には答えを考える時間が与えられた。

- (4) 好きなまつりは何ですか。
- (5) それは、どんなまつりですか。
- (6) そのまつりをどう思いますか。

7. 分析

以下に示す事例(7)は、A(教師)がB(学習者)に(4)を質問し、Bが「しんねんです」と答え、Aが「しんねん」と応答したあとから始まる。一見すると、Bは間違っ「1月1日」の「1日」を「ついたち」ではなく「いちにち」と発話しているようにみえる。けれども、つづくBのふるまいから、Bがじつは間違いだと分かっているながらも、「いちにち」と発話していることがわかる。

議論をすすめるにあたり、参与者たちが組織している相互行為——発話、視線の向き、身体的ふるまいなど——を詳細に書きおこしたトランスクリプションを用いる。作成にあたっては、鈴木(2007)、西阪(1997)、好井他(1999)を参考にした²。

¹ 2012年12月14日撮影。学生の数は16名であった。学習者には、事前に研究目的であることを伝え、許可をとってうで撮影を行った。

² 以下、トランスクリプションの記号の見方を示す。

[] 発話の重なり (数字) 秒数分の空隙 (.) 0.2秒以下の空隙 hh 呼吸音
::: 発話の伸ばし ? 語尾の音の上昇 ° ° 小さい音 大きい音

01a B: え::(.)°んん°(.)しんねんは:(0.4)え::°え°(.)じゅ(.)え(.)じゅうにが

A^(B)

《 両手をAの肩の高さまでゆっくり上げて、素早く下ろす 》

B

→下

《 両手を合わせて口の前

《 両手を胸の前で合わせたあと、下に降ろす 》

01b つ↑(.)え::(.)え(.)さん(.)え(.)さんじゅういち(.)え(.)にち(.)え(.)

A^(B)

《 軽く頷く 》

《 軽く頷く 》

(下)

→左前方

(目を閉じる)

→下

→A

→下

《 僅かに頭を上下させる 》

《 右手の人差し指と中指で空中に「し」を描く 》

B

01c から(0.2)°ん°(1.0)いちがつ(0.6)え:: (0.6)いちがつ:(0.4)°い::°

A

B

02 (3.0)

A

B

03 A: hhhhhhhh

04 B: hhhhhhhh

A

B

05 (0.8)

A

B

06 B: いちにち

A

B

07 A: ついたちです

A

B

08 A: hh hhhhhhhhhhhhhhhhh

09 B: つひいひたひちh

A

B

10 A: そうです

A

B

注目するのは、01行目から10行目におけるAとBのふるまいである。01c行目において、Bは下を向きながら「いちがつ」と発話し、0.6秒の空隙ののち、そのまま

尚、発話の下の実線は視線が固定していること、破線は視線が動いていること、文字はその視線が向けられている対象を示す。太い斜線は、二重山括弧「《 》」で記述された身体的ふるまいを行っていることを示している。

「え:」と発話する。そして、0.6秒の空隙ののち、目を閉じ、右手の人指し指を立て、左手で顔左半分を押さえるようにして、いわゆる考えている姿勢をとりながら「いつがつ」を、今度は語尾を少し伸ばしながら発話する。次に、0.4秒の空隙ののち、人指し指を立てた右手を上下に揺らしながら、小さい声で長く伸ばして「い:」と発話する。AはこのBのふるまいに反応するように、左手の人指し指を立てる(02行目)。BはこのAのふるまいに反応するように、目を開け、視線をAの左手の人指し指に向ける。すると、Aは左手を、Bは右手を同時に上下に数度揺らし始める。そののち、Aは両手を開き、まるでBの発話を促すように、両手の手首を胸の前で円を描くように回す。Bも右手を開いて上下に揺らし、左手を下ろしたあと、今度は開いた右手で顔を覆う。そして、AとBは同時に笑い出し、同時にやめる(03-04行目)。0.8秒の空隙ののち(05行目)、Bは視線を下から左の壁にいったん移動させ、そしてAの顔に視線を向けながら「いちにち」と発話するが、発話の途中から視線を、上体を持ち上げながら動くAの手に一瞬移動させ、再びAの顔の向ける(06行目)。そして、Aが手のひらを上に向け両手を前に出しながら「ついたちです」と発話するふるまいに同調するように、Bも手のひらを上に向け両手を前に出す(07行目)。この同調したふるまいに反応するように、Aは大きく笑い(08行目)、Bは上体を後ろにそらして笑いながら「ついたち」と発話する(09行目)。10行目において、AはBの「ついたち」の発話に答えるように、「そうです」と発話しながら、机の上に置かれたプリントに視線を向ける。BもAと同時に、Aから机の上に置かれたプリントに視線を向ける。

このようなAとBのふるまいから、次の3つのことが言い得る。第一に、これは既に先行研究でも指摘されていることであるが、AとBはお互いの発話やふるまいなどをリソースとして用いながら、自らの発話やふるまいをその場的に調整し、当該の相互行為を組織していることが観察可能である。すなわち、AとBは協働的にBの「いちにち」(06行目)という発話を「間違った日本語」として作り成していると言い得る。

第二に、06行目と07行目のBのふるまいから、Bは、AがBの「いちにち」という発話を修正するであろうことがわかりながらも、「いちにち」と発話していることが観察可能である。すなわち、BはAの07行目の発話を促し、この場の学びを作り成していると言い得る。

第三に、AとBはBの「いちにち」(05行目)という発話を含む一連の発話やふるまいをリソースとして、当該の相互行為を「修正場面」として組織し、「1月1日」についてのやりとりを終了していることが観察可能である。すなわち、ある相互行為を「修正場面」として適切に組織することによって、会話を進めることを達成していると言い得る。

8. 結論

本論文は、ある相互行為を「学習者が間違った日本語を発話し、それを教師が修正している」とだけ理解する我々の習慣的な見方の妥当性に疑問を抱き、構築主義の視点から、相互行為裡に学習者があたりまえにもちいている「習慣的方法」を記述するエスノメソドロジータ的な研究であった。

具体的に、日本語クラスにおいて「学習者が間違った日本語を発話し、それを教師が修正している」と観察可能な場面の相互行為分析を試みた。その結果、学習者はそれが間違いであり、故に教師から修正されると分かっているながらも、その間違

った発話をしていること、加えて、参与者たちはその発話をリソースとして用いることによって、当該の相互行為を組織し、会話を進めることを達成していることが明らかにした。

もちろん、本論文が示したのはほんの一例に過ぎない。しかし、このような学びの場が一つでも存在する限り、我々の「あたりまえ」に無批判でいることは学習者たちが学びの場で実際におこなっている多くのことを見過ごしてしまうばかりか、学習者たちの学びを作り成す営みを歪めてしまうのではないだろうか。

本論文のような、第二言語の「授業」についてのエスノメソドロジータン的な研究は、管見の限りではあるが決して多くない。すなわち、我々学びの導き手も含めた授業の参与者たちが、どのような「習慣的方法」を用いて授業を「授業」として組織し、結果として「知識」を作り成すに至るのかについて、ほとんど明らかになっていないといつてよい。加えて、我々学びの導き手は、我々の「習慣的方法」を「あたりまえ」のものとして概ね省みることがない。けれども、我々が組織している相互行為の多様さと複雑さは我々の想像を遥かに超えており、本論文が分析の対象とした「修正場面」だけで捉えられるものでは決してない。第二言語の「授業」におけるさまざまな相互行為を、様々な視点から分析していく必要があるだろう。今後の課題としたい。

参考文献

- (1) 串田秀也・好井裕明 編 (2010)『エスノメソドロジータンを学ぶ人のために』世界思想社。
- (2) 権賢貞 (2009)「日本語非母語話者は学習モデルの逸脱者なのか——日本語教育と第二言語習得研究における調整過程の再考——」『筑波応用言語学研究』第16号, 45-59.
- (3) 鈴木聡志 (2007)『会話分析・ディスコース分析: ことばの織りなす世界を読み解く』新曜社。
- (4) 西阪仰 (1997)『相互行為分析という視点——文化と心の社会学的記述』金子書房。
- (5) 細田由利 (2003)「非母語話者と母語話者の日常コミュニケーションにおける言語学習の成立」『社会言語科学』第6巻(1), 89-98.
- (6) 好井裕明・山田富秋・西坂仰 編 (1999)『会話分析への招待』世界思想社。
- (7) Garfinkel, Harold (1968)「エスノメソドロジータン命名の由来」『エスノメソドロジータン——社会学的思考の解体』[山田富秋・好井裕明・山崎敬一 編] せりか書房, 9-18, 1987.
- (8) Gergen, Kenneth J. (1994)『社会構成主義の理論と実践——関係性が現実をつくる——』[永田素彦・深尾誠 訳] ナカニシヤ出版, 2004.
- (9) Gergen, Kenneth J. (1999)『あなたへの社会構成主義』[東村知子 訳] ナカニシヤ出版, 2004.

ПРОБЛЕМА НАВЧАННЯ ЛЕКСИЧНОГО МАТЕРІАЛУ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ

Враховуючи швидкий та переважно вільний доступ до інформації, важливо звернути увагу на лексичний матеріал при вивченні японської мови. Необхідно звернути особливу увагу на відбір, спосіб подачі, засвоєння, контроль вивчення лексичного матеріалу японської мови. Особливу увагу слід звернути на відбір мовного матеріалу враховуючи особливості аудиторії, а саме: дитячої, учнів молодших класів, учнів середніх класів, учнів старших класів, студентської аудиторії, аудиторії старшого віку.

Ключові слова: вікова категорія, лексичний матеріал, вивчення, інформація, засвоєння, навчання мовний матеріал, проблема вивчення.

Важливе місце лексики визначається її важливістю в системі мовної діяльності.

Лексика (від дав.-гр. τὸ λεξικόν — сукупність слів якоїсь мови чи діалекту та словниковий склад мови письменника чи художнього твору[1]) — словниковий склад мови. Наука, яка вивчає словниковий склад, називається лексикологією.

Окрім того, терміном «лексика», у прикладному вузькому значенні, також позначають окремі лексичні шари (книжна, емоційно забарвлена, нейтральна) або лексичні групи (побутова, професійна, сільськогосподарська), словниковий склад окремих творів чи письменників.

При порівнянні лексичних систем двох і більше мов відзначають наявність безеквівалентної лексики. Безеквівалентна лексика — лексичні одиниці, що не мають точних семантичних відповідників у інших мовах. До складу безеквівалентної лексики належать слова-реалії, слова-символи, власні назви.

Лексика — це той словесний матеріал, яким студенти мають навчитися швидко оперувати у процесі спілкування іноземною мовою, через це оволодіння нею — необхідна передумова використання мови як засобу спілкування. Основною метою навчання лексики є створення необхідних передумов для формування мовної діяльності.

Упродовж багатьох десятиліть науковці досліджували проблему навчання лексичного матеріалу. Існує багато праць на цю тему. Але це питання й до сьогодні залишається актуальним. Ми спробуємо узагальнити вже відомі знання, конкретизувати їх та дослідити етапи навчання лексичного матеріалу, методи, які дають найефективніші результати, прийоми, які допомагають учням краще опановувати та закріплювати нові слова на уроці іноземної мови.

Оскільки одне із завдань викладача полягає у тому, щоб досягти найбільш повного засвоєння студентами лексичного мінімуму, закріплення лексичного матеріалу на усіх етапах навчання.

Володіння іноземною мовою передбачає володіння та вільне оперування певною лексикою. Проте, одного лише знання лексичних одиниць для здійснення мовної діяль-

ності недостатньо. Для практичного використання лексики необхідне застосування різноманітних вправ, направлених на розвиток автоматизованого підбору необхідної лексики в процесі мовлення та включати їх використання, з урахуванням правил лексичної єдності мови.

Успішне оволодіння іноземними лексичним матеріалом — одна з найважливіших умов засвоєння мови. У той самий час неможливо не помітити великі труднощі з накопиченням лексичного матеріалу. Задля досягнення необхідних результатів необхідне обмеження обсягу лексичного матеріалу, ретельний відбір перспективних напрямів засвоєння мови та індивідуальний підхід до учасників групи. Так, це може бути лексика повсякденного спілкування, тематика і зміст якої достатньо відображені у сучасних підручниках, посібниках, а також у численних розмовниках та посібниках з японської мови.

Після відбору лексичних одиниць, здійсненого викладачем, необхідно оцінити ступінь їх засвоєння: одні слова запам'ятовуються легко, швидко входять у мовлення учнів; для володіння іншими потрібно затратити багато часу та зусиль. Складність засвоєння і вживання різних слів різна. На жаль, часто можна спостерігати деяку шаблонність з точки зору методичного підходу, що може перешкоджати ефективному засвоєнню, оскільки втрачається мета індивідуального підходу.

Існує великий перелік способів групування і систематизації словникового складу мови, розроблених лексикологією, однак методична типологія пропонує групування особливого типу: за кількісними та якісними показниками складності і засвоєння. Від чого вони залежать? Тут грають роль також такі властивості лексичних одиниць, як:

- 1) труднощі в семантиці;
- 2) труднощі написання;
- 3) складність вимови, яка виникає, коли у звуковому складі слова є звуки, які викликають труднощі;
- 4) складності, пов'язані з кількістю та інформативністю символів, які утворюють певну лексичну одиницю: більш складними є дуже короткі чи довгі слова, легше засвоюються слова середньої довжини.

Врахування вище зазначених факторів дасть можливість оцінити абсолютну складність лексичної одиниці, яка залежить від притаманних їй постійних властивостей. Але складність може змінюватись, якщо ця одиниця в ході роботи над лексикою потрапляє в різні умови, сприятливі чи несприятливі для її засвоєння. Так, якщо викладач одразу два слова, схожі одне на одного за звучанням (а не можна забувати про омонімію, так характерну для японської мови), цілком можлива інтерференція за формальною схожістю. Лексичні одиниці у «прозорому» оточенні, серед уже відомих слів, набагато краще сприймаються й засвоюються, і, навпаки, сполучення в одному реченні незнайомих чи недостатньо добре засвоєних одиниць підвищує їх складність. Остання також залежить від вибраного викладачем прийому ведення лексики: непродуктивне представлення ізольованої одиниці, в той час як її включення в різні групи — за тематичною, словотвірною, семантичною спільністю, а також різні контексти, які передбачають її сполучувались з уже засвоєними словами, підсилює опору на можливі асоціації, які допомагають у запам'ятовуванні. Корисні диференціальні вправи, які фіксують увагу учнів та тих елементів розрізнення, які, звичайно, не беруться до уваги, але мають вплив при засвоєнні.

Доцільно враховувати наступні рекомендації:

1. Оскільки лексичні одиниці володіють різною складністю для засвоєння, слід в інтересах продуктивності навчання лексики оцінювати складність лексичних одиниць, які будуть засвоюватись і формувати їх у групи, більш чи менш однорідні з точки зору характеру і ступеня складності засвоювання.

2. Варто передбачати способи, які застосовуються до кожної окремої групи, для зниження лексичної складності.

3. Введення і пояснення необхідно орієнтувати на ті сторони лексичних одиниць, які викликають найбільші труднощі, шукати шляхи їх вирішення, щоб полегшити сприйняття і підвищити ефективність наступних тренувань і практики.

4. Вирішення лексичних труднощів здійснюється шляхами: ізоляцією складних слів від подібних, включення вивчуваних одиниць в різні сполучення і асоціативні зв'язки, а також виконання диференціальних вправ, які полегшують розрізнення схожих ознак лексичних одиниць.

Оскільки лексичні одиниці володіють різною складністю для засвоєння, слід в інтересах продуктивності навчання лексики оцінювати складність лексичних одиниць, які будуть засвоюватись і формувати їх у групи, більш чи менш однорідні з точки зору характеру і ступеня складності засвоювання.

Так як лексичні одиниці володіють різною складністю для засвоєння, слід в інтересах продуктивності навчання лексики оцінювати складність лексичних одиниць, які будуть засвоюватись і формувати їх у групи, більш чи менш однорідні з точки зору характеру і ступеня складності засвоювання.

Кожну лексичну одиницю можна розглядати на різних диференційних рівнях дослідження мови. На кожному з них зустрічаються певні специфічні лексичні труднощі.

Одним із запропонованих нами методів є “Freeze walk”, завдяки якому можна розвивати розуміння лексичного матеріалу, що вивчається, та не забувати про розвиток комунікативних навичок. Отже, викладач заздалегідь продумує невеличку історію з використанням раніше вивчених лексичних одиниць або тих, що вивчалися безпосередньо на уроці студенти збираються у коло й починають повільно йти. Викладач говорить речення, наприклад: “私は寝坊した。私は学校へ行きます。”, а студенти, які зрозуміли сказане викладачем, починають імітувати цю дію. Таким чином, викладач одразу може визначити хто кращезасвоїв пройдений лексичний матеріал, а хто його не засвоїв. В історію можна включати й реченням про забутий гаманець (ручку, книжку, телефон і т.п.), спіткнувся, сумка несподівано порвалася, зустрів друга і т.д. Окрім закріплення вивченого лексичного матеріалу дозволяє розвиватися фонетичному сприйняттю та командній роботі. Застосовувати можна як з початківцями, так і зі студентами, яєі вже мають певний багає знань.

Наступним запропонованим нами методом є “PechaKucha”. Згідно з правилами презентації у форматі PechaKucha, кожен презентер має 400 секунд на виступ, по 20 секунд на кожен з двадцяти слайдів. Оскільки метод мпрезентації розрахований на групу, яка займається вивченням мови, можна обрати кількість допустимих слайдів (наприклад, 15), та час на кожен із них (10-15 секунд), всі розрахунки варто виконувати в залежності від кількості студентів у групі. Кожен студент обирає тему для доповіді та готує її презентацію заздалегідь. Враховуючи розвиток сучасних технологій, можливість доступу та обізаність аудиторії, це нескладно буде зробити. Таким чином, студенти отримують

вивчення та закріплення нового лексичного матеріалу в залежності від теми (метод вивчення лексики за тематикою давно відомий), розвиток комунікативних навичок та досвід публічного виступу.

Відомо, що за допомогою ігор можна не тільки налагодити комунікацію з групою, а також у групі, оскільки завдяки командній роботі студенти навчаються більше довіряти один одному та будуть менш сором'язливими при вираженні своїх власних думок, але й наблизитися до нашої головної мети – засвоєння лексичного матеріалу. То чому б не використати одну з відомих на з дитинства ігор задля засвоєння лексичного матеріалу? В данному разі викладач має заздалегідь підготувати таблички з новими словами (цей метод можна використовувати й для закріплення раніше вивченої лексики), роздати кожному учаснику по табличці (папірцю, картці – це не має значення). Учасники гри, студенти, мають показувати перед усією аудиторією загадане на картці слово, а аудиторія має відгадати. Після того, як слово було відгадане, варто кілька разів разом повторити. Таким чином, під час гри студенти звертаються й до своєї асоціативної пам'яті, що й дозволяє їм краще запам'ятовувати нові лексичні одиниці. Даний метод можна використовувати й при вивченні ієрогліфіки.

Складання діалогів є одним з найбільш використовуваних методів засвоєння лексичного матеріалу оскільки примушує студентів пригадати та використати раніше вивчений матеріал та освоїти новий.

Проведення інтерв'ю може допомогти студентам краще співпрацювати у групі, розвивати свої комунікативні навички, а найголовніше – примусить студентів використовувати раніше здобуті знання та лексику, оскільки задля проведення інтерв'ю необхідно пригадати раніше вивчений матеріал та дізнатися безліч нового. Використовувати даний метод можна як у групах з двох чоловік, так і групи з більшою кількістю людей.

Засвоєнню лексики може сприяти й такий прийом як співи. Розучування та відтворення пісень допомагає студентам засвоїти нову лексику та використовувати її, нехай й у такий специфічний спосіб. Як показує практика – метод є достатньо дієвим. На базі використання слів пісні можна розробити вправи, які допоможуть контролювати процес засвоєння лексики. Таки х як, наприклад, вставити пропущені слова, речення і т.п.

Хотілося б підсумувати, що важливо не забувати про комунікативний аспект, адже лексика японської мови, так само як і інших іноземних мов, найкраще запам'ятовується у разі врахування всіх складностей, всіх факторів, що заважають необхідному рівню ефективності засвоєння лексичного матеріалу, індивідуальному підході (вважаємо, що найбільш ефективним підходом є формування груп у кількості 5-7 чоловік), врахуванні психологічних особливостей студентів та групи в цілому, відбір лексичного матеріалу в залежності від цілей та умов навчання, від аудиторії (тобто самої групи). Викладачеві не варто забувати про можливість залучення новітніх технічних засобів, оскільки це може допомогти зробити процес навчання навіть більш інформативним, цікавим та пізнавальним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кол. авт. під. керівн. д. філол. н., проф. *І.П. Бондаренка*. Основи Методики навчання японської мови у вищій школі: Навч. Посіб. Для студентів вищих навчальних закладів (за спец. «Викладач японської мови та літератури») – К.: Видавнича компанія «КИТ», 2010. – 328с.

2. Кричевські К.С. До питання про зміст лексичних правил у навчанні іноземної мови // ІМШ. – 1998. – № 4. – С. 23-30.
3. Навчання лексичного матеріалу. Сучасна технологія навчання іншомовного матеріалу. – К.: Ленвіт, 1996. – С. 39-51.
4. Московкин Л. В. Краткий обзор методов обучения иностранным языкам в США // Русский язык как иностранный: Теория. Исследования. Практика. Вып. 6. СПб., 2003.
5. Ростовцева В.М. Використання ситуації при презентації лексики // ІМШ. – 1988. – № 4. – С. 55-60.

А.Присяжнюк,

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ПРОБЛЕМА ОБУЧЕНИЯ ЛЕКСИЧЕСКОМУ МАТЕРИАЛУ ЯПОНСКОГО ЯЗЫКА

Учитывая быстрый и преимущественно свободный доступ к информации, очень важно обратить внимание на лексический материал при изучении японского языка. Необходимо обратить особое внимание на отбор, способ подачи, усвоение, контроль за изучением лексического материала японского языка. Особое внимание следует обратить на отбор языкового материала учитывая особенности аудитории, а именно: детей, учащихся младших классов, учащихся средних классов, учащихся старших классов, студенческой аудитории, аудитории старшего возраста.

Ключевые слова: возрастная категория, лексический материал, изучения, информация, усвоения, обучение языковой материал, проблема изучения.

A. Prysyazhnyuk

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE PROBLEM OF TEACHING LEXICAL MATERIAL OF JAPANESE LANGUAGE

Taking into consideration the rapid and mostly free access to the information, it is important to pay attention to lexical material during the study of the Japanese language. One should pay particular attention to the selection method of feeding, digestion, control of learning vocabulary of the Japanese language. Particular attention should be paid to the selection of linguistic material given to the audience, namely children, primary school students, middle schools, high school students, student audiences, older audiences.

Keywords: age category, lexical material, research, information, learning, learning language material, the problem of study.

РЕФЛЕКСИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ВИКЛАДАННЯ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ

Стаття присвячена методам, за допомогою яких викладач японської мови може проаналізувати свій стиль викладання, віднайти в ньому проблемні моменти і внести необхідні корективи у власну педагогічну діяльність.

Ключові слова: методи рефлексивного аналізу, фасилітація, вдосконалення, рефлексивний щоденник, анкетування студентів.

Безперечним є факт, що японська мова і методи її викладання знаходяться у стані невинного розвитку, модернізації і трансформації, а отже діяльність викладача японської мови має включати в себе не тільки безпосереднє викладання, а й безперервне навчання і самовдосконалення. Важливим напрямком вдосконалення викладання японської мови є рефлексивний аналіз викладачем процесу і результатів власної педагогічної діяльності. Такий самоаналіз створює найкращу мотивацію для вдосконалення викладання, оскільки дозволяє виявити проблемні моменти власної педагогічної діяльності, з'ясувати їх причини і намітити план необхідних змін. Таким чином процес вдосконалення викладання японської мови набуває вигляду безперервного циклу, кожен з елементів якого є його невід'ємною і необхідною частиною [12, с. 2].

На даному етапі аналіз педагогічної літератури дозволив нам виділити п'ять головних методів рефлексивного аналізу викладачем японської мови власної педагогічної діяльності і виокремлення її позитивних і проблемних моментів [10, 12, 13]:

1. Контрольні списки
2. Рефлексивні щоденники занять
3. Анкетування студентів
4. Стенограми, відео та аудіозаписи занять
5. Взаємовідвідування занять колегами

Зупинімося детально на кожному з цих методів. Перший метод передбачає об'єднання найважливіших аспектів, що стосуються заняття з японської мови, у контрольний список, який викладач може заповнити після проведення заняття, що дозволить скласти якнайповнішу картину його успішності. Наведемо орієнтовний перелік можливих пунктів контрольного списку [12, с. 20] :

- Чи вдалими було заняття?
- Чи отримали студенти передбачені цілями даного заняття знання, вміння і навички?
- Чи відповідало заняття потребам студентів?
- Чи була складність заняття адекватною?
- Чи всі студенти брали участь у занятті?
- Чи стимулювався у студентів під час заняття інтерес до японської мови?
- Чи достатньою була попередня підготовка викладача до заняття?
- Чи зрозумілими були вказівки та пояснення викладача?

- Чи треба було застосувати інші прийоми та методи викладання, замість тих, що були застосовані?

- Чи вмотивованим було застосування навчальних матеріалів і технічних засобів?

Відповідати на запитання можна як за допомогою так/ні, так і обравши шкалу оцінювання наявності кожного з обраних аспектів, наприклад, від 1 до 5. Задля більшої ефективності та достовірності такий аналіз варто проводити регулярно і для зручності заносити результати у таблицю, де по вертикалі будуть розташовані питання контрольного списку, а по горизонталі – дати проведення занять. Регулярне застосування контрольного списку дозволить віднайти у власній педагогічній діяльності такі позитивні і негативні моменти, що повторюються, а отже зрозуміти тенденції і особливості власного стилю викладання і внести до нього необхідні корективи.

Наступним методом аналізу процесу викладання є рефлексивний щоденник. На відміну від попереднього методу, коли викладач відповідає на серію заздалегідь складених запитань, у випадку рефлексивного щоденника викладач у вільній формі занотовує власні думки і спостереження з приводу проведеного заняття. Приблизний план запису може виглядати так:

- 1) що саме викладалося під час заняття;
- 2) які спостереження зробив викладач;
- 3) які проблемні моменти він може виділити.

Записи у щоденнику можна робити як регулярно (наприклад, раз на тиждень), так і лише у випадку виникнення незвичайних позитивних або негативних моментів.

Щодо анкетування студентів, воно також є дуже ефективним методом збору матеріалів для рефлексивного аналізу. За допомогою анкетування можна вивчати думку студентів щодо їхніх потреб і цілей курсу японської мови (до проведення курсу), щодо результатів навчального курсу і найяскравіших вражень (після проведення курсу), а також щодо ефективності кожного конкретного заняття і окремих прийомів навчання. Форма і зміст анкет можуть бути дуже різноманітними. Найтрадиційнішою формою є серія запитань з варіантами відповіді або відкритою відповіддю. В залежності від цілей анкетування і рівня знань студентів анкету можна пропонувати японською або українською мовами. Рішення щодо анонімності анкет залежить у першу чергу від цілей і форми анкетування. Якщо студентам пропонується висловити свою думку щодо ефективності або неефективності форм та методів навчання і оцінювання, обраних викладачем, таке анкетування варто проводити анонімно.

Наш досвід свідчить про те, що після заповнення студентами анкети корисним є спільне обговорення з ними її результатів. Це допомагає студентам проаналізувати власний досвід вивчення японської мови, виокремити його позитивні і негативні моменти та порівняти його з досвідом інших студентів. Викладач також може поділитися своїм досвідом, що сприятиме виникненню атмосфери відкритості і співпраці між ним і студентами. На 4-5 курсі розуміння питань анкети, запропонованої японською мовою, є додатковим засобом діагностики рівня володіння нею у студентів.

Наведемо приклад анкети, яка може бути запропонована студентам після проведення навчального курсу з японської мови. Дана анкета була створена спеціалістами Японської фундації [12, с. 23]:

1. Чому ви навчилися під час занять з японської мови у цьому семестрі?

2. Який матеріал (яке заняття) запам'ятався вам найбільше?

3. Вкажіть той вид діяльності на заняттях, який був для вас найефективнішим і найцікавішим.

4. Якщо у вас є запитання або побажання до викладача, напишіть їх, будь ласка.

Особливістю цієї анкети є той факт, що відповіді на запитання є відкритими і потребують від студентів деякого часу і зусиль, щоб згадати і описати найяскравіші моменти навчального курсу. Для полегшення завдання і зменшення часу на анкетування можна скористатися іншими його формами, наприклад, анкетною з готовими варіантами відповідей або шкалою, на якій студентам пропонується позначити рівень досягнення кожної з цілей, поставлених на початку навчального курсу.

У випадку анкетування після проведеного заняття варто обмежитися невеликою кількістю запитань рідною мовою, які дали б студентам можливість вільно висловити свою думку. Наприклад:

1. Що ви можете сказати з приводу сьогоденішнього заняття?
2. Чи залишилося для вас щось незрозумілим?
3. Чи є у вас запитання або побажання?

Якщо викладач регулярно проводить анкетування після занять, на наступному занятті він має можливість відповісти на запитання студентів і пояснити незрозумілі моменти, що сприяє встановленню між ними відкритих довірчих стосунків. Для студентів анкетування також стає гарною нагодою проаналізувати власний досвід вивчення японської мови, власні досягнення, проблеми, активність у навчальному процесі.

Стенограми, відео та аудіозаписи занять допомагають викладачу побачити збоку свою діяльність під час занять і об'єктивно її оцінити. Запис, наприклад, дозволяє зробити висновки про те, чи дійсно заняття проводиться виключно японською мовою, чи розмовляють учні більше за викладача, чи висловлюються під час заняття лише одні й ті ж самі учні тощо. Проаналізувавши записи викладач може, зокрема, продумати, як за допомогою ілюстративних матеріалів створити більше реальних ситуацій спілкування японською мовою під час занять.

Під час перегляду або прослуховування записів варто звернути увагу на такі аспекти:

1. Чи є вказівки викладача зрозумілими для студентів?
2. Якою є реакція викладача на помилки студентів?
3. Чи використовує викладач слова-паразити?
4. Чи достатньо активним є кожен зі студентів під час заняття?

Останній метод рефлексивного аналізу, взаємодідування занять колегами-викладачами, дає можливість дізнатися про такі аспекти власного стилю викладання, які раніше залишалися непоміченими (напр. з'ясувати причини втрати часу на занятті, не-ефективності окремих вправ, пасивності студентів), або отримати відповіді на конкретні запитання з приводу ефективності певних методів і прийомів викладання. Важливо після відвідання заняття колегами виділити час для його спільного обговорення. Одне й те ж заняття може викликати в кількох спостерігачів дуже різні думки і коментарі, і для викладача важливо виокремити з них ту інформацію, яка допоможе йому зробити свій стиль викладання більш ефективним. Щоб зробити обговорення більш конкретним можна запропонувати спостерігачам заповнити після перегляду заняття контрольний список, наведений нами вище, і порівняти заповнені ними списки зі своїм власним.

Отже, ми можемо зробити висновок, що кожен з перелічених нами вище п'яти головних методів рефлексивного аналізу процесу викладання японської мови є важливим і ефективним, якщо застосовується правильно і доречно. Викладач має чітко розуміти ситуації, у яких треба використовувати кожен з методів аналізу або їх комбінації, а також знати особливості, переваги і недоліки кожного з цих методів (див. таблицю 1) [12, с.86].

Таблиця 1.

**Особливості кожного з п'яти методів рефлексивного
аналізу процесу викладання японської мови**

метод	переваги	недоліки
1. Контрольний список	Не потребує багато часу. Оскільки зміст питань є фіксованим, регулярне проведення дозволяє помітити моменти, що повторюються, або тенденції до змін.	Потребує попередньої підготовки. Необхідно узгоджувати зміст питань зі змістом занять.
2. Рефлексивний щоденник	Дає викладачу можливість вільно висловити свої думки з приводу проведеного заняття.	Заповнення потребує досить значного часу. Зміст записів відрізняється в залежності від змісту занять. Записи не мають чіткої структури і можуть бути досить хаотичними.
3. Анкетування студентів	Дає можливість дізнатися думку кожного зі студентів про успішність заняття взагалі, та про їхні власні успіхи або проблеми	Складання питань та варіантів відповідей анкети вимагає від викладача часу і зусиль. Задля отримання достовірних відповідей цей метод обов'язково потребує попереднього створення в аудиторії атмосфери щирості і відкритості.
4. Відео та аудіо запис або стенограма занять	Викладач може подивитися з боку на свою діяльність і помітити ті моменти, які раніше залишалися поза увагою. Дуже ефективний метод для визначення аспектів, що потребують покращення. Зокрема стенограма дозволяє відстежити кількість реплік викладача і студентів.	Ситуація запису або зйомки відрізняється від звичайного заняття, тому викладач і студенти можуть відчувати певну напругу. Потребує відповідних технічних засобів. Якщо заняття передбачає вправи, пов'язані з рухом, відео або аудіозапис може бути ускладненим. Стенограма заняття вимагає значного часу.
5. Взаємодивідування занять викладачами	І викладач, який демонструє заняття, і спостерігачі можуть почути різні думки і ознайомитися з різними точками зору щодо його ефективності.	Вимагає затрат часу спостерігачів. Є ефективним за умови довірчих і відкритих стосунків між викладачами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Аванесов В. С.* Композиция тестовых заданий. Учебная книга. 3 изд. / Вадим Сергеевич Аванесов. – М. : Центр тестирования, 2002. – 240 с.
2. *Амонашвили Ш.А.* Психологические основы педагогики сотрудничества: Книга для учителя. – К.: «Освіта», 1991. – 111 с.
3. *Балихина Т.М.* Словарь терминов и понятий тестологии. / Т. М. Балихина – М. : Изд-во. РУДН, 2000. – 164 с.
4. *Балл Г.О.* Про реалізацію гуманістичних принципів у розбудові освіти й педагогічної діяльності / Психологічні аспекти гуманізації освіти: Книга для вчителя / За ред. Г.О. Балла. – Київ-Рівне, 1996. – С.5-22.
5. *Гераськин А. С.* Роль и место тестового контроля в современном образовании. Образование в современном мире: Сб. науч. статей. / А. С. Гераськин, С. В. Синаторов. – Саратов : Изд-во Саратовского университета, 2009. – 320 с.
6. *Євдокимов В.І., Луценко В.В.* Гуманістичний підхід до організації занять у вузі / Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць. Випуск 15. Видавничий центр СДПІ, 2001. – С. 28-29.
7. *Education in Japan.* Graphic presentation. – Tokyo, 2000. – 50 p.
8. *Horwitz E.* Surveying student beliefs about language learning // Anita Wenden and Joan Rubin, *Lerner Strategies in Language learning*, 1987. – P.127-128.
9. *Rogers C.R.* Freedom to learn for the 80's. – Columbus, OH: Merrill, 1983. – P.23-24.
10. *Wallace Michael J.* Training foreign Language Teachers – A reflective approach. Cambridge University Press. 1991. – 80 p.
11. 日本語教師の役割/コースデザイン、国際交流基金、2007. – 67 p.
12. 教え方を改善する、国際交流基金、2010. – 96 p.
13. 英語教育のアクション・リサーチ *Reflective Teaching in Second Language Classrooms*, ジャック・Ｃ・リチャーズ/チャールズ・ロックハート著 新里まさお訳より、1987. – P.79-80

Т.Свердлова,

Киевский национальный лингвистический университет, Киев

РЕФЛЕКСИВНЫЙ АНАЛИЗ ПРОЦЕССА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯПОНСКОГО ЯЗЫКА КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ ЕГО ЭФФЕКТИВНОСТИ

Статья посвящена методам, с помощью которых преподаватель японского языка может проанализировать свой стиль преподавания, найти в нем проблемные моменты и внести необходимые коррективы в свою педагогическую деятельность.

Ключевые слова: *методы рефлексивного анализа, фасилитация, усовершенствование, рефлексивный дневник, анкетирование студентов.*

REFLEXIVE ANALYSIS OF THE PROCESS OF TEACHING JAPANESE AS A MEANS OF INCREASING ITS EFFICIENCY

The article is devoted to the methods that help the teacher of Japanese to analyze his own teaching style, find the problematic issues and make necessary improvements in his pedagogical practice.

Key words: *methods of reflexive analysis, facilitation, improvement, reflexive diary, questionnaire.*

УДК 81'374.822=161.2=521

I.Сердюк
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ УКЛАДАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СЛОВНИКА З ЯПОНСЬКОЇ МОВИ

Стаття містить п'ять методичних основ, за якими автор вважає доцільним укладати електронні словники, які будуть використовуватися у вищих навчальних закладах України. Ці словники можуть укладатися як викладачами, так і зацікавленими студентами для того, щоб полегшити оволодіння японською мовою у філологів-японістів. Методичними основами автор вважає наступне: (а) Відповідність електронного словника умовам навчання; (б) Висока ефективність лексикографічної бази; (в) Відображення істотних мовних одиниць; (г) Ефективна словникова стаття; (р) Комп'ютеризація словника.

Ключові слова: *методичні основи, електронний словник, словникова стаття, лексикографічна база, істотні мовні одиниці.*

Важко уявити собі філолога японіста нового покоління без електронного словника. Він значно розширив можливості для перекладу. Однак наразі в Україні електронні словники японської мови представлені лише пристроями, які завозяться із Японії. Зазвичай вони доволі дорогі, і молоді японісти не можуть дозволити купити їх на першому році навчання. Більше того, інколи трапляється, що лексика чи вирази, які зустрічаються у навчальному матеріалі першого не представлена у електронному словнику.

Зважаючи на це все, ми вважаємо, що можна укласти електронний словник власними силами, який би відповідав всім потребам українських студентів, був би абсолютно безкоштовним та мав високу ефективність. Для цього нами розроблені наступні методичні основи укладання електронного словника японської мови.

Першою методичною основою, на підставі якої ми пропонуємо укладати електронний словник японської мови, є якомога більша **відповідність майбутнього словника умовам навчання** тих, кому він може знадобитися.

Поняття «умови навчання» досить широке, тому укласти словник, який би відповідав всім умовам практично неможливо. Проте, абсолютно чітко можна окреслити найголовніші умови та зробити акцент саме на наближеність до них.

Майбутніми користувачами ми пропонуємо зробити студентів, проте особливо наголошуємо, що словник більше орієнтований на студентів саме перших курсів. Наш вибір такої групи потенційних користувачів пояснити досить просто: вони мають менше всього досвіду вивчення профільної іноземної мови і тому потребують більшої допомоги. [Бовтенко 2005, 6]

Визначившись із цільовою аудиторією, укладачу варто окреслити перелік мовних одиниць, які підлягатимуть опису. Так ми пропонуємо залучити наступні одиниці мови:

- *іменники*: ми радимо не робити різниці між описом власних та загальних назв, як це роблять японські лексикографи;

- *прикметники*: варто відображати розподіл на い形容詞 та な形容詞 спеціальними позначками у рядку умовних позначок;

- *дієслова*: одночасно із поділом на групи ми вважаємо доцільним давати форму дієслова в інфінітиві: це стане у нагоді як для перших курсів;

- *числівники*: особливу увагу студентів потрібно привернути до факту, що читання ієрогліфів у таких випадках істотно змінюється; до того ж треба виокремити числа місяця;

- *лічильні суфікси*: варто давати вичерпні пояснення щодо принципів їх застосування із прикладами;

- *вигуки*: попри те, що ця частина мови не є дуже вживаною у слов'янських мовах, вона може відігравати важливу роль в японській; до цієї групи слід також, на нашу думку, включити і різні ономатопоетичні мовні одиниці;

- *фрази-кліше*: треба особливо акцентувати увагу на ключові фрази-кліше, які повсякденно використовують японці.

У вчених-лексикографів не викликає сумнівів той факт, що цінність словника багато в чому визначається *ефективністю лексикографічної бази*. Вона на рівні з структурою словникової картки та списком скорочень відрізняє словник від інших словників. Таким чином, ми пропонуємо зробити цей критерій другою методичною основою укладання електронного словника.

На нашу думку, ефективність лексикографічної бази, перш за все, визначається наступними параметрами:

- способом відбору матеріалу для бази (в лексикографічній традиції це називається «розписування текстів»);

- способом презентації контексту вживання мовної одиниці;

- цінністю лексикографічної бази в майбутньому;

Прокоментуємо ці три основних параметра, які визначають ефективність лексикографічної бази будь-якого словника не залежно від його типу.

Спосіб відбору матеріалу для лексикографічної бази є багато в чому вирішальним, адже він власне формує та окреслює джерела поповнення реєстру словника. Тут визначальними аспектами є концепція словника та його тип.

Спосіб презентації контексту вживання мовної одиниці також є дуже важливим, адже він оформлює відношення між мовними одиницями в середовищі лексикографічної бази, допомагає розкрити відтінки значень, пропонує нові. [Городецький 1989, 8]

Ми виробили три принципи презентації контексту:

– *контекст повинен братися з оригінального тексту*: лексикографи-укладачі іноземних словників зазвичай не є носіями мови, в той час укладачі навчально-методичних комплексів являються носіями мови. Для того щоб не зробити помилку або якнайкраще розкрити значення слова у контексті лексикограф-укладач повинен користуватися тим прикладом, що його використали в оригінальному тексті;

– *кожна описувана одиниця повинна бути показана в контексті*: часто трапляється так, що лексикографи-укладачі не показують вживання певних мовних одиниць у контексті, тому що вони або дуже прості (зазвичай така доля спіткає числівники), або просто синонімічні з іншими. На наш погляд, користувача словника варто зразу привчати до того, що слово не існує відокремлено у лексикографічному просторі, а вживається в мовному оточенні. Іншими словами, кожна словникова стаття повинна містити приклад із контекстом;

– *контекст має бути зрозумілим*: цей принцип дещо в чому вступає в діалектичне протиріччя із першим принципом. Справа в тому, що, по-перше, саме лексикограф-укладач повинен визначати межі контексту та слідувати, щоб він був з одного боку повним, з іншого – стислим; по-друге, ми вважаємо, що слова, вжиті в контексті, можна дещо спрощувати або замінити синонімічними та вже відомими;

Цінність лексикографічної бази в майбутньому багато в чому змушує лексикографа-укладача подумати про її ефективність та універсальність. Часто через це лексикографічні бази роблять «відкритими», або, якщо мова йде про електронні словники, пишуть дуже простою мовою програмування для того, щоб навіть і непрофесіонали могли її поповнювати, тим самим розвиваючи словник в цілому. [Пешак 1990, 19]

Наповнення лексикографічної бази має не менше значення ніж її структура. Тому лексикограф-укладач під час поповнення лексикографічної бази завжди повинен тримати в умі певний алгоритм, за яким він відбирає мовні одиниці, категорії чи критерії. [Карпіловська 2006, 11]

Проте не меншою проблемою є власне *відображення істотних мовних одиниць*, що підлягають лексикографічному реєструванню. Правильне їх відображення ми пропонуємо зробити третьою основою укладання словника.

Для того щоб уникнути майбутніх складностей, пов'язаних із презентацією мовних одиниць, ми пропонуємо наступні кроки:

– *перед розписуванням текстів скласти список категорій мовних одиниць та при потребі його доповнювати*: як зазначають досвідчені лексикографи-укладачі, значно легше змінювати вже існуючу систему поповнення реєстру, аніж під час процесу складати нову. Іншою перевагою такого підходу є те, що одночасно із назвами категорії мовних одиниць лексикограф-укладач створює приблизний список скорочень, які будуть використовуватися в словниковій картці.

– *категорії мовних одиниць слід розмежовувати так, щоб це давалося взяти*: на нашу думку, кожна частина мови, фразеологічні звороти, фрази-кліше є унікальними з точки зору лінгвістичного опису, тож завдання лексикографа-укладача полягає в тому, щоб показати всі особливі граматичні категорії певної частини мови в словниковій картці. Іншими словами, користувач словника, відкривши словникову картку повинен одразу ж зрозуміти, до якою категорії мовних одиниць належить слово, яке він шукає.

– *особливості мовної поведінки описуваної одиниці повинні бути показані якнайбільш виразніше*: багато лексикографів-теоретиків наполягає на тому, що всі категорії мовних одиниць є рівноправними з точки зору презентації у словниковій картці. Іншими словами, лексикограф-укладач повинен приділяти однакову увагу та розписувати детально і самостійні частини мови, і службові і фразеологічні звороти. На нашу думку, тільки цього недостатньо для досконалості словника. Ми вважаємо, що кожна категорія мовних одиниць повинна бути презентована якнайліпше і давати вичерпну інформацію, особливо по своїм специфічним граматичним або паралінгвальним аспектам. Так, фрази-кліше вимагають стислого, але детального пояснення щодо особливостей їх вживання, дієслова-виключення – акцентування на відмінностях вживання тощо.

Лексикографи-укладачі пишуть багато статей про визначальні компоненти словника, такі як лексикографічна база, орієнтація словника тощо. Проте часто вони забувають, що користувачі словників запам'ятовують їх продукти не за тими аспектами, а за більш простим та звичайним критерієм – виглядом словникової статті.

Є багато прикладів словників, які подають фундаментальну інформацію про певні мовні одиниці, проте не є популярними через велику незручність словникової статті. Це феномен, на жаль, розповсюджується також і на електронні словники. [Андрющенко 1988, 1]

Ми вважаємо, що професійний лексикограф-укладач, перш за все, повинен зосередити свої зусилля на створенні ефективної лексикографічної статті. Саме тому, ми називаємо *ефективність словникової статті* четвертою методичною основою створення електронного словника.

На нашу думку, ефективність словникової статті складається із наступних компонентів:

- *власне структури словникової статті*: на нашу думку, ефективним може бути тільки те, що добре структуровано; іншими словами, лексикограф-укладач повинен розробити таку модель презентації мовної одиниці, щоб вона якнайбільш виразніше та зрозуміліше відображала наповнення лексикографічної бази;

Зважаючи на специфіку японської мови та способу укладання електронних словників, ми вважаємо необхідним зробити певні доповнення до традиційної структури словникової статті:

- *дублювання заголовку словникової картки*: як відомо, більшість слів японської мови можна записати або силабічним письмом кана або ієрогліфами; на перших етапах вивчення студенти сприймають лише кана, проте на подальших етапах вони вже звикають до запису слів ієрогліфами; ми пропонуємо дублювати словникові статті, єдиною різницею між ними залишати спосіб написання реєстрового слова, причому в словниковій статті, головне слово якої записано кана, ми пропонуємо давати в лапках варіант запису слова ієрогліфами;

- *широке вживання скорочень*: зазвичай кількість умовних скорочень, що передують основному тексту словникової статті, не є достатньою для розкриття основних граматичних категорій мовної одиниці; тому ми наголошуємо на важливості створення різноманітних умовних скорочень, які б якнайліпше презентували всі сторони граматичної природи мовної одиниці;

- *широке вживання прикладів*: деякі словники не дають багато прикладів до однієї лексичної одиниці або залишають мовну одиницю зовсім без прикладів; ми наголошу-

ємо на важливості наявності прикладів та вимагаємо супроводжувати кожну описувану одиницю прикладами;

- *широке вживання ремарок та перехресних посилань*: на нашу думку, дуже важливим завдання є формування у користувача систематичного уявлення про мовні одиниці; це дуже просто зробити в електронному словнику за допомогою ремарок та перехресних посилань, які дають змогу користувачеві миттєво перейти до групи подібних мовних одиниць або синонімів, антонімів тощо.

- *використання умовних позначок та ремарок*: певні словники просто дивує великою кількістю незрозумілих умовних позначок, в той час я інші зовсім їх не використовують; ми вважаємо, що треба використовувати умовні позначки та помітки тільки тоді, коли треба показати важливу або диференціюючу інформацію; щодо ремарок, то вони є незамінними при поясненні так званої «безеквівалентної лексики»

- *тісний зв'язок із навчальною програмою*: останнім компонентом, які складає основи ефективності словникової картки ми вважаємо тісну взаємозалежність між наповненням лексикографічної бази та тим, що користувач прагне вивчити; оскільки ми розробляємо навчальний словник для студентів, цілком можливо вважати, що в такому випадку, варто орієнтуватися на навчальну програму.

Як було зазначено вище, електронними словниками називають такий тип словників, в процесі створення яких або під оперування якими обчислювальна техніка відіграє найважливішу роль. Справа в тому, що це на перший погляд просте визначення залишає питання: якою саме обчислювальною технікою буде користуватися лексикограф-укладач або користувач. Тож, відповідь на це питання визначає, яким буде електронний словник на фінальній стадії створення: власне електронним або автоматичним. [Зубов 2004, 10]

Оскільки ми прагнемо створити навчальний електронний словник, орієнтований на студентів, то типом обчислювальної техніки, яка буде залучена під час укладання та користування словником ми пропонуємо зробити комп'ютер. Тому *комп'ютеризація словника* становить нашу п'яту методичну основу.

З огляду на сучасний рівень розвитку комп'ютерної техніки залишається питання: яку фірму програмного забезпечення вибрати, яку мову програмування обрати тощо.

На нашу думку, варто також відзначити, що від вибору програмного забезпечення залежить, які функції електронного словника будуть наявні. Іншими словами, лексикограф-укладач повинен добре зважити свій вибір, адже від програмного забезпечення залежить ступінь ефективності перетворення в життя концепції словника.

Не треба забувати, що зараз у світу намічується тенденція до залучення наукою все більшої і більшої кількості технічних засобів. Таким чином, на нашу думку, комп'ютеризація лексикографії є неминучим процесом, який призведе до більшої інтеграції цієї науки в коло всіх інших наукових дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрющенко В.М. Автоматизация в лексикографии. Современное состояние и новые возможности / Андрющенко В.М. – К., 1988. – 224 с.
2. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Арутюнова Н.Д. – М., 1990. – 137 с.
3. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику / Баранов А.Н. – М., 2003. – 360 с.

4. Баранов А.Н. Категории искусственного интеллекта в лингвистической семантике. Фреймы и сценарии / Баранов А.Н. – М., 1987. – 240 с.
5. Беляева Л.Н., Автоматизация в современной лексикографии / Беляева Л.Н. – СПб, 1996. – 148 с.
6. Бовтенко М.А. Теория компьютерной лингводидактики / Бовтенко М.А. – М., 2005. – 216 с.
7. Гак В.Г. Учебный словарь / Гак В.Г. Словарь. – М., 1990. – 666 с.
8. Городецкий Б.Ю. Компьютерная лингвистика: моделирование языкового общения. / Городецкий Б.Ю. – М., 1989. – 169 с.
9. Городецкий Б.Ю. Проблемы и методы современной лексикографии / Городецкий Б.Ю. – М., 1983. – 337 с.
10. Зубов А.В. Информационные технологии в лингвистике / Зубов А.В. – М., 2004. – 208 с.
11. Карпіловська С.Л. Вступ до прикладної лінгвістики / Карпіловська С.Л. – Донецьк, 2006. – 188 с.
12. Кобозева И.М. Моделирование общения в человеко-машинных системах / Кобозева И.М. – М., 1987. – 316 с.
13. Красных В.В. К вопросу о лингвокогнитивных аспектах коммуникативного акта / Красных В.В. – М., 1998. – 312 с.
14. Кротов А.А. Теоретические и практические аспекты создания морфемного словаря / Кротов А.А. – М., 2002. – 208 с.
15. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е.С. – М., 1996. – 245 с.
16. Макьюин К. Дискурсивные стратегии для синтеза текста на естественном языке / Макьюин К. – М., 1989. – 487 с.
17. Минский Н.С. Структура для представления знания / Минский Н.С. – М., 1978. – 403 с.
18. Олкер Х.Р. Волшебные сказки, трагедии и способы изложение мировой истории в компьютерном языке / Олкер Х.Р. – М., 1987. – 282 с.
19. Пещак М.М. Нариси з комп'ютерної лінгвістики / Пещак М.М. – Ужгород, 1999. – 140 с.
20. Попов Э.В. Общение с ЭВМ на естественном языке. / Попов Э.В. – М., 1982. – 155 с.

И.Сердюк

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОСТАВЛЕНИЯ ЭЛЕКТРОННОГО СЛОВАРЯ ЯПОНСКОГО ЯЗЫКА

Статья содержит пять методических основ, согласно которым автор считает уместным составлять электронные словари, которые будут использоваться в высших учебных заведениях Украины. Эти словари могут быть составлены как преподавателями, так и заинтересованными студентами для того, чтобы облегчить овладение японским языком студентами-филологами. Методическими основами автор считает следующее: (а) Соответствие электронного словаря условиям обучения; (б) Высокая

эффективность лексикографической базы; (в) Отображение важных языковых единиц; (г) Эффективная словарная статья; (д) Компьютеризация словаря.

Ключевые слова: методические основы, электронный словарь, словарная статья, лексикографическая база, важные языковые единицы.

I.Serdyuk,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF CREATING AN ELECTRONIC DICTIONARY OF JAPANESE

The article deals with five methodical principles based on which the electronic dictionaries which are used in institutes of higher education of Ukraine should be created, according to the author. These dictionaries may be created by teachers as well as students who are interested in it and are dedicated to help the students who are studying Philology master Japanese language. The author considers to following to be methodical principles: (a) Compliance of the electronic dictionary with learning conditions; (b) High effectiveness of the lexicographical base; (c) Representation of essential language units; (d) Effectiveness of dictionary entry; (e) Computerization of the dictionary.

Key words: methodical principles, electronic dictionary, dictionary entry, lexicographical base, essential language units.

УДК 81-139

В.Федянина,

Московский городской педагогический университет, Москва

СТРАТЕГИЯ ПРОЕКТИРОВАНИЯ СТРУКТУРЫ УЧЕБНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ «ИСТОРИЯ ЯПОНСКОГО ЯЗЫКА И ВВЕДЕНИЕ В СПЕЦИФИЦИОЛОГИЮ»

Автор статьи читает курс лекций и ведет семинарские занятия по дисциплине «История японского языка» введение в специфициологию» для студентов, которые получают специальность «методика преподавания иностранных языков и культур» и изучают японский язык как основной.

Цель курса состоит в том, чтобы дать представление об изменениях, которые происходили в японском языке на протяжении всего его развития. В связи с этим в курсе ставятся следующие задачи:

- ознакомить студентов с основными тенденциями и направлениями развития японского языка в тесной связи с историей народа и его культурой;
- раскрыть закономерности развития японского языка как определенной системы с древнейших времен по настоящее время (т.е. взаимосвязь подсистем языка – фонетических, грамматических и лексических – в разные периоды развития языка).

– ознакомить студентов с определенным фактическим материалом по истории развития фонетики, лексики, грамматики и письменности.

Ключевые слова: история японского языка, программа учебной дисциплины, периодизация, структуризация материала.

Очевидно, что эти цель и задачи, а также количество часов, отводимых данной дисциплине (32 аудиторных часов в 6 семестре, из них 18 – лекции, 14 – семинары), накладывают ограничения на обстоятельность изложения. Пытаясь структурировать материал для его максимального освещения и усвоения, мы обратились к уже имеющемуся опыту по проектированию дисциплины «История языка и введение в спецфилологию» (английский, немецкий, китайский). Мы обнаружили 2 основных подхода: 1) представление материала в контексте синхронных срезов; 2) представление материала в диахронической перспективе.¹ Первый заключается в том, чтобы дать систематическое описание рассматриваемых явлений на всех уровнях языковой структуры в разные периоды развития языка. Второй предлагает описание (как правило, выборочное, ввиду ограниченного количества аудиторных часов) процессов и явлений, которые оказались существенными для развития данного языка и понимания его состояния в наше время.

Мы отдали предпочтение первому подходу (представление материала в контексте синхронных срезов), что обусловлено доступной литературой по данному вопросу. Насколько автору известно, учебное пособие или монография на русском языке, посвященные истории японского языка на всей оси его существования, отсутствуют. Большинство отдельных периодов в истории японского языка описано в работах Н.А. Сыромятникова [Сыромятников 2002а], [Сыромятников 2002б], [Сыромятников 2010а], [Сыромятников 2010б]. Его работы, впервые изданные в 60-е – 80-е годы прошлого столетия, являются основополагающими в данной области в российском языкознании. В них освещена почти вся история японского языка, включая формирование японского языка как общенационального. Однако в них не описан язык XIII-XV вв. и современный японский язык после второй половины XIX в. Основные этапы становления звукового строя японского языка описывает В.В. Рыбин [Рыбин 2012]. Существуют работы по письменному классическому китайскому языку *камбун* и письменному старояпонскому языку *бунго* [Маевский 1991], [Бреславец 2004], [Торопыгина, Маранжян 2001]. История письменности изложена в работе Судо Кадзуаки, переведенной на русский язык [Судо 2005]. В.М. Алпатов по типовой схеме, предложенной Институтом языкознания АН СССР, описывает старый и современный японский язык [Алпатов 1997: 305-361].

¹ Приводим ссылки на учебные программы данной дисциплины, иллюстрирующие различные подходы:

учебная программа дисциплины «История языка и введение в спецфилологию (английский язык)» Тюменского государственного университета http://www.umk.utmn.ru/?section=discipline&spy_id=654&d_id=21985&dh_id=28828&specialize_id=

учебная программа дисциплины «История языка и введение в спецфилологию (немецкий язык)» Смоленского гуманитарного университета http://nt2.shu.ru:9500/ist_yaz_spetzfilol/%C8%F1%F2%EE%F0%E8%FF%20%FF%E7%FB%EA%E0%20%E8%20%E2%E2%E5%E4%E5%ED%E8%E5%20%E2%20%F1%EF%E5%F6%F4%E8%EB%EE%EB%EE%E3%E8%FE_umk.Pdf

Существуют – не многочисленные – англоязычные работы по истории японского языка, по отдельным его периодам и подсистемам [Bentley 2001], [Komai, Rohlich 1991], [Martin 1987], [Shibatani 1990] и др.

На японском языке написано огромное количество работ, посвященных истории японского языка как сложной системы, а также рассмотрению его отдельных периодов или подсистем на том или ином историческом отрезке. Ввиду необходимости излагать материал в сжатом виде, мы отдавали предпочтение обзорным работам и учебным пособиям [Акияма 2003], [Дои 1975], [Окумори 2010], [Судзуки, Хаяси 2000] и др. В связи с тем, что развитие такой подсистемы, как грамматика, специально не рассматривается в русскоязычной литературе, мы также обращались к истории грамматики СугимотоЦутому [Сугимото 1970-1971].

В трудах Н.А. Сыромятникова и использовавшихся нами работах на японском языке рассматриваются языковые подсистемы на разных периодах развития языка. Как уже указывалось, именно это обусловило наш подход к изложению материала в контексте синхронных срезов.

Выбор такого подхода поставил задачу периодизации японского языка. Существует несколько способов разделения истории японского языка на периоды, что обусловлено критериями периодизации (по политической истории, по различным внутриязыковым показателям).

В нашем курсе в основу периодизации мы положили фонетические и грамматические критерии, предложенные Н.А. Сыромятниковым² и СугимотоЦутому [Сугимото 1970: 4] и вслед за ним выделяем следующие периоды:

древнеяпонский язык (III-VIII вв.),
классический японский язык (IX-XI вв.),
старояпонский язык (XII-XIV вв.),
новояпонский язык (XV- первая половина XIX вв.),
современный японский язык (со второй половины XIX).

Отметим, что различие в периодах, предложенных Н.А. Сыромятниковым и СугимотоЦутому, заключается в том, что первый относит XII в.³ к классическому японскому, а второй – к следующему периоду. Кроме того, СугимотоЦутому считает рубежом между старояпонским и новояпонским языками XIV в.⁴, а Н.А. Сыромятников – XV в. У последнего мы также позаимствовали названия периодов на русском языке.

В результате весь курс лекций разбит на пять тем, соответствующих основным периодам в истории японского языка. Встает задача систематизации и изложения материала внутри темы, т.е. внутри периода.

Поскольку основными составными компонентами языка считаются его звуковое оформление, грамматический строй и словарный состав, лекционные курсы и учебники по истории европейских языков, как правило, описывают изменения фонетического

² Н.А. Сыромятников не предлагает периодизацию в какой-либо отдельной работе. Мы восстановили ее на основании его трудов [Сыромятников 2010а: 3-7], [Сыромятников 2010б: 3-8].

³ В политической истории XII в. – это период «инсэй», т.е. правление отрешившихся государей-монахов.

⁴ XIV в. (за исключением первой трети) – это период Северного и Южного дворов (Намбокутё) в политической истории Японии.

строю, грамматического строя и словарного состава того или иного языка. В связи с особенностями японского письма возникла необходимость описывать изменения письменности в нашем лекционном курсе. Кроме того, рассмотрение каждого периода предваряется обзором исторических событий того времени. Таким образом, каждый из периодов рассматривается нами по следующему плану: основные исторические события периода, фонетика, письменность, лексика, грамматика. В учебниках и учебных пособиях по истории европейских языков лексика, как правило, рассматривается в последнюю очередь. Мы же, вслед за Н.А. Сыромятниковым и японскими учеными, описываем ее перед разделом грамматики.

Переходим к принципам и критериям отбора учебного материала для изучения в рамках отдельной подсистемы. Основная проблема, возникающая при этом, – сжатие материала, или, иными словами, выбор ключевых проблем и глубина их освещения. Следующая проблема – выработка единой системы описания и использование единой терминологии. Выбор ключевых проблем продиктован нашим личным пониманием их важности и в этом смысле может быть назван субъективным. Однако само формирование авторских подходов к отбору разбираемых вопросов определялся развитием лингвистических знаний в отечественной и японской науке, поэтому достаточно непредвзято. Главная методологическая посылка при изложении материала заключается в том, что язык описывается как системно-структурное образование, состоящее из ряда взаимосвязанных и взаимозависимых подсистем и уровней. Поскольку автор данной дисциплины опирается в основном на труды Н.А. Сыромятникова, то использован его формальный метод в описании подсистем языка.

Основные исторические события рассматриваются с точки зрения их влияния на языковую ситуацию в стране.

В разделе «Фонетика» рассматриваются система гласных и система согласных, структура слога; акцентуация не описывается.

В разделе «Письменность» характеризуются системы письма и их соотношение на каждом отрезке времени. Вопросы письменности тесно связаны с фонетикой. Именно поэтому проблемы орфографии в европейских языках рассматриваются в разделе фонетика. Мы же говорим о расхождении между звучанием и написанием слова в данном разделе.

В разделе «Лексика» изучается наличие различных слоев лексики; их использование в зависимости от стиля речи и др.; дифференциация по стилям в одном слое лексики; роль заимствований.

При описании грамматического материала излагается так, чтобы показать общий характер развития грамматического строя японского языка: стремление к уточнению грамматических значений и упрощению морфологии предикатов [Сыромятников 2010б: 6]. В связи с этим не проводится деление на морфологию и синтаксис, т.к. роль морфологии в выражении грамматических значений нередко переходит к синтаксису. Основное внимание уделяется грамматическим классам слов и грамматическим категориям.

Диалекты не рассматриваются. Отмечаются лишь различия между западными и восточными диалектами новояпонского языка; указывается на процесс борьбы и одновременной конвергенции диалектов, важный для создания языковой нормы современного языка.

Очевидно, что разделение на подсистемы внутри того или иного исторического периода в некоторой степени условно. Это объясняется тем, что язык описывается как системно-структурное образование, в котором изменения в одном уровне могут привести к изменениям в других уровнях и даже кардинально перестроить систему языка в целом. В случае таких взаимосвязанных изменений в том или ином разделе неизбежно затрагивается материал другого раздела.⁵

Кроме того, поскольку на основании описания языка отдельного периода у студентов должно возникнуть понимание характерных черт и этапов развития японского языка, приходится рассматривать историю языковой системы в целом. Это делается путём сравнения синхронных срезов в истории системы языка и выявления их преемственности. Т. о., в изучении языка диахрония и синхрония не противопоставляются, а дополняют и обогащают друг друга.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Алпатов В.М.* Японский язык. – Языки мира. Монгольские языки. Тунгусо-маньчжурские языки. Японский язык. Корейский язык. М., 1997. – 408 с.
2. *Бреславец Т.И.* Старописьменный язык традиционной японской культуры / Т.И. Бреславец. – Владивосток: Издательство ДВГУ, 2004. – 216 с.
3. *Маевский Е.В.* Учебное пособие по старописьменному японскому языку (бунго). – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 127 с.
4. *Рыбин В.В.* Фонетика японского языка. – СПб.: Гиперион, 2012. – 344 с.
5. *Судо, Кадзуаки.* Японская письменность от истоков до наших дней. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2006. – 139 с.
6. *Сыромятников Н.А.* Древнеяпонский язык. – 2-е изд. – М.: «Восточная литература» РАН. Серия: Языки народов Азии и Африки, 2002. – 176 с.
7. *Сыромятников Н.А.* Классический японский язык. – 2-е изд. – М.: «Восточная литература» РАН. Серия: Языки народов Азии и Африки, 2002. – 152 с.
8. *Сыромятников Н.А.* Становление новояпонского языка. – М.: Издательство ЛКИ. Серия: Языки народов мира, 2010. – 312 с.
9. *Сыромятников Н.А.* Развитие новояпонского языка. – 2-е изд. – М.: Издательство ЛКИ. Серия: Языки народов мира, 2010. – 304 с.
10. Хрестоматия по истории японской литературы: в 2-х тт. / Сост. М.В. Торопыгина, К.Г. Маранжян. – СПб: Гиперион, 2001. – 216 с., 268 с.
11. *Bentley, John R.* A descriptive grammar of early old Japanese prose. Leiden; Boston; Koln: Brill, 2001. – 306 p.
12. *Komai, Akira; Rohlich, Thomas H.* An introduction to Classical Japanese. – Tokyo, Bonjinsha, 1991. – 261 p.
- 13.

⁵ Приведем пример зависимости двух подсистем, фонетической и грамматической. Фонетические изменения вспомогательного глагола - む, присоединявшегося в первой основе, были связаны с переходом глаголов от 4-хступенчатого спряжения к 5-тиступенчатому, современному, спряжению. Рассмотрим глагол 書く, к отрицательной (первой) основе которого присоединен вспомогательной глагол - む: 「かかむ」 → 「かかん」 → 「かかう」 → 「かこう」 (kakamu→kakaN→kakau→kakoo). Последняя форма 「かこう」 (kakoo) представляет собой вновь появившуюся форму глагола, называемую сегодня «повелительной основой».

14. *Martin, Samuel E.* The Japanese Language Through Time. – New Haven: Yale University Press, 1987. – 964p.
15. *Shibatani, Masayoshi.* The Languages of Japan. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 428 p.
16. Рикайсиясуйкобун (Понятные старые тексты) / Под.ред. Акияма Кэн. – Токио: Бунъэйдо, 2003. – 366 с.
17. *Дои Тадао, Такэси Морита.* Кокугосиёсэцу (Очерк истории родного языка). – Токио: Сьобункансюппан, 1975. – 264 с.
18. *Окумори Такуя.* Нихонго-но рэкиси (История японского языка). – Токио: Бунсёдо, 2010. – 332 с.
19. *Сугимото Цutomу.* Нихонгорикисибунтэнсирон (Очерк по истории грамматики японского языка): в 2-х тт. – Токио: Изд-во университета Васэда, 1970-1971. – 193 с., 371 с.
20. Гайсэцунихон-го гаку (Обзор исследований японского языка) / Под ред. Судзуки Кадзухико и Хаяси Ооки. – Токио: Мэйдзисёин, 2000. – 352 с.

В.Федяніна,

Московський міський педагогічний університет, Москва

СТРАТЕГІЯ ПРОЕКТУВАННЯ СТРУКТУРИ УЧБОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ І ВСТУП ДО СПЕЦФІЛОЛОГІЇ»

Автор статті читає курс лекцій і веде семінарські заняття з дисципліни «Історія японської мови і вступ до спеціаліології» для студентів, які отримують спеціальність «методика викладання іноземних мов та культур» і вивчають японську мову як основну.

Мета курсу полягає у тому, щоб надати уявлення про зміни, які траплялися у японській мові протягом усього його розвитку. У зв'язку із цим у курсі ставляться наступні завдання:

- *ознайомити студентів із основними тенденціями і напрямками розвитку японської мови у тісному зв'язку із історією народу та його культурою;*
- *розкрити закономірності розвитку японської мови як певної системи з давніх часів по сучасний час (тобто, взаємозв'язок підсистем мови – фонетичних, граматичних і лексичних – у різні періоди розвитку мови).*
- *ознайомити студентів із певним фактичним матеріалом з історії розвитку фонетики, лексики, граматики і писемності.*

Ключові слова: історія японської мови, програма навчальної дисципліни, періодизація, структуризація матеріалу.

異文化理解からマルチ文化環境へ向けて

キーワード：文化間理解、多様化、ヨーロッパ、グローバル化

1・異文化接触

コミュニケーションを行う当事者が互いに異なる文化背景を持っている場合に、異文化接触が起こる。周知のように、異文化間という言葉は、同じ国に住んでいても、ある種のパラメーター（社会的、世代的、性別的、民族的、宗教的その他）が異なるサブカルチャーを持つ人々の間で行われるコミュニケーションも含まれるが（Hidasi 2008）、一般には、異文化接触・異文化間相互作用と言えば、国際的な意味で様々な文化に所属する人々の間のコミュニケーションを指している。

どの民族の文化にも、目に見える部分（食べ物、芸術、衣服、儀式、言語、建物など）と目に見えない部分（宗教観、自然観、価値観、時間の概念、空間の概念、礼儀など）があるが、目に見えない部分の方がはるかに多いと言われている。その割合は、専門家によって大きく異なるとはいえ、大体2対8とされている。したがって、ある民族の生活や行動を理解するためには、見えている文化よりも見えていない文化の方がずっと重要である。なぜならば、それは主に人間関係や社会行動に関わるものだからである。習慣、価値観、考え方、言語行動などは目には見えないが、われわれの毎日の生活や人間関係に大きく影響している。簡単な例として食事を挙げてみよう。日本で食卓に欠かせない箸を外国人が使いこなせるまでには時間がかかるが、出来ないことではない。しかも、その使い方は、日本国内だけでなく世界のどこでも覚えられし、世界のどこかの日本レストランに行っても使えるスキルである。食事相手の日本人もそれを評価してくれるだろう。しかし、箸の使い方よりもはるかに重要なのが、食事のマナーや言葉使い、つまり一般的な人間行動である。食事への誘い方、食事に誘われた時の対応の仕方、食前・食後の礼である「いただきます」「ご馳走様でした」、わがままな注文はなるべく避けること、食事は最後までつきあうこと、割り勘か招待を受けるかの対処の仕方、再会時に前回の食事の礼を言うこと等、日本人との人間関係の維持発展に欠かせない知識・スキルである。こうした簡単な日常生活の場面にも間違いや失敗あるいは誤解の恐れが常に潜んでおり、小さな間違いが大きなトラブルや人間関係の問題に発展しかねない。このことから、目に見える文化を理解しているか否かよりも、目に見えない文化を知っているか否かの方がはるかに大切であることが分かる。箸の使い方などは、人間関係の適切な処理に比べればさして重要なことではない。ところが、不思議なことに、日本事情の教科書に始まり、実践日本事情オリエンテーションプログラムに至るまで、目に見える文化は詳しく紹介されているのに対し、目に見えない文化はほとんど触れられていない。

思ったことや感じたことの中から何を取り出してどのように言語化するかは、文化によって決まる。たとえば、日本文化においては、思ったことをそのまま言語化するのではなく、本音対建前の対立があり、それをコミュニケーションで表現することが規準になっている。そのため、聞き手は、話し手が何を言おうとしている

か理解することが求められる。

他の文化では、たとえば欧米文化の多くがそうであるが、「心をそのまま口にする」という倫理観に基づき、自分の考え、アイディアや感じたことなどをできるだけそのまま言語化することが期待されており、幼児期からからそうした行動を取るようにつけられる。つまり、話し手が正確に言葉を使い、メッセージを伝えることが期待される。ここで日本文化と欧米文化のコミュニケーション・スタイルの差(indirect<>direct)が明白となる。そして、この差異がしばしば相互理解を難しくする原因となっている。日本語表現が伴う曖昧さは、多くの外国人にとって理解しにくい。一方、はっきりものを言う言語行動は、日本人にとっては、無礼、あるいは礼儀正しくない行動と捉えられる。

情報交換のルールも文化によって異なる。「作文は、何ページ書けばいいですか」という質問に対して、日本人教師が「まあ、3～4ページでいいでしょう」と答えた場合、ある国の学習者は、3ページで十分だと理解するが、他の国の学生は、4ページという言葉が発せられたからには、最低4ページは必要だと考え、念のためにと、はるかにオーバーする傾向がある。

「試験の準備はできましたか」という問いに対して、ほとんどのアジアの留学生が遠慮がちに「いえ、あまりできなかったんですが……」と言うのに対して、アメリカやオーストラリアの留学生は自信を持って「はい、完璧にできました」と答えるのが一般的だが、事実とは逆である可能性が高い。こうした答え方にも、各文化が内包する社会における行動規範の差が明確に現れる。つまり、ある文化では遠慮や謙虚さが望ましい行動であるのに対して、他の文化では自信を表すことが高く評価されるため、こうした社会の行動規範が言語表現の差となって現れるのである。

異文化コミュニケーションとは、異なった文化を持つ者同士が接触あるいは交流すれば自然に相互理解が深まるという従来の楽観的な考え方を捨て、円滑なコミュニケーションの実現には現実を踏まえた態度をとる必要があるという考え方である。

2・国際化の推進力とその影響

特に21世紀に入った現在、AとBの2つの文化接触という従来の異文化性に代わり、多文化性が特徴的になりつつある。現象としての多文化性は、既に数世紀前から認識されていたが、多文化社会の形成は、第二次世界大戦後から強まり、最近では支配的な傾向となってきた。

近年、人間を取り巻く世界、生活習慣、生活スタイル、モノ、行動規範等、あらゆる分野において、世界中と言ってもよいが、大きく二つの動きが現れている。一つは、文化の画一化・均一化への動きであり、もう一つは、まったく逆方向の、多様化への動きである。先進国では多かれ少なかれ同じような服装をし、若者は同じ音楽を聴き、同じような生活用品、スマートホン、音楽プレーヤー、電子機器等を使用している。その一方で、大都市ではこれまで見たこともないような各種エスニック料理やエスニック食品が楽しめ、職場や地域ではこれまでにない速さと規模で多文化性が進んでいる。前者の動きはグローバル化と関連付けられることが多く、後者の動きは多様化、ダイバーシフィケーションと結び付けられる。前者の動きの結果が画一化・均一化であり、後者の動きの結果が多様性である。

3・多文化主義への動き

ヨーロッパでは、多文化主義・多様性の維持と保存に対する要求がはっきりとした形で現れている。ヨーロッパのどの国でも、社会や人々の日常生活で民族あるいは少数民族の文化や言語が話題に上り、何らかの役割を果たしていると共に、片

やモビリティの増大、片や移民の影響を受け、ゆっくりではあるが着実に国際化が進行している。(Huntington – Harrison 2000)

多様性と国際化は、アイデンティティの形成や維持という機能を担っているだけでなく、他にも品質の向上というポジティブな成果を伴っている。かつてない高品質に対する要求の形成、高い品質水準の設定への要求が、この国際化過程における一つのポジティブな産物となっている。より良い品質の達成には多様性は欠かせない。世界の名門サッカークラブでメンバーがみな同じ民族というチームはもう存在しない。どこのクラブでもレベルを確保するために最高の選手の獲得を目指している。世界的なオーケストラでも例外なくメンバーの民族構成は多様である。世界的水準は、世界という供給の場から最高の人間を選び出すことでしか達成できない。お金に余裕のある大学も世界各地から最高の教授を「買い漁る」ことにより世界最高水準に到達できるのである。

しかしスポーツや芸術、学問の世界で新しいクオリティを達成するためには、つまり、イノベーションの要求に応えるには、やはりここでも多様性の中から最高のものを選び出す必要がある。このようなより高い品質やイノベーションの要求を実現しようと思えば、モビリティを推進するほかはない。このモビリティは、通常、物理的な動きを仮定するが、コラボレーションの性格によってはパーティクル空間でのモビリティも含まれる。国際的な研究プロジェクトなどはその一例である。モビリティは、第一に当該の専門カテゴリーに関わるもので、学生、教師、芸術家、スポーツ選手、ビジネスパーソン、労働者などがこれらの過程に関わっている。モビリティは、出身地や自文化環境からの一時的な離反あるいは別れを意味するが、異文化環境での滞在が究極目標ではなく、最終的には帰還、帰国が想定されている。

もう一つの物理的な滞在場所の変更は、移民という名で記される方法である。この現象に関わる人々は、様々な理由、例えば、政治、イデオロギー、経済、自然災害等の理由で、故郷を後にし、他の国に定住しなければならなくなった難民達である。彼らの場合は、ある所からの脱出が主な目的、つまりプッシュ「押し出し」要因がこの行動の推進力となっている。難民の他に移住者、他国への移民の数も大きな数字となっている。彼らは、何かから逃げるのではなく、より良い生活、よりよいキャリアや将来、よりよい環境（研究者、学者、芸術家、スポーツ選手）、より有利な課税条件（例えば、ジェラルド・ドパルジュ）、より良い教育を求めて別の国での生活を始めようとする人々である。彼らは、プルつまり「引き抜き」要因が移動の動機となっている。両タイプとも、合法的なカテゴリーと共に、公的な証書を持たずに公的機関を避けながらサバイバルしようとする非合法的なカテゴリーがある。

一人の教師が教室で同じ世代、同じ民族、概ね同じ文化的背景を持つ学習者を教える時代はもはや去った。今や、学校のクラスに、また大学の講義室に、文化的にも言語的にも背景の異なる様々な民族の学生がいる時代であり、場合によっては、世代も異なる学生達が机を並べて学んでいることも珍しくない。認知スタイルの多様性に関しては言うまでもない。モビリティの増大、移民の増加により、学習者の学歴やレディネス、学習経験などが多様化しており、異文化経験も様々である。外国に留学したり住んだりしたことのある学習者もいれば、そういう経験のまったくない学習者もいる。このような現象をマルチカルチュラリズム、多文化性と呼ぶ。

4. グローバル・ボーダレスな多文化共生社会

以上、難しい問題ばかり挙げてきたが、状況はかつてなく複雑・複合化している。いったい、このような複合過程は、上記のような困難さ以外に、何かメリットを内包しているのだろうか。この問いに対して、ヨーロッパからの応えは「イエス」である。欧州の文化政策の根本をなす信念によれば、多様性は、単に人間間のインターアクションに変化をもたらすからではなく、独創的なエネルギーを生み出すものとして肯定されている。これはシネルギーと呼ばれている。学習や成長、新たな品質の創造は、多様性の中から生じる模範や好例に学び、それを受容すること、さらには問題解決のための様々な角度からのアプローチを通じ、文化的な対話を通じて理想的な解決方法を探ることによって可能になるものである。2008年ヨーロッパでは「異文化対話年」であったことは、このような考え方を象徴するものである。

社会の未来は、文化間の対話に潜んでいることは間違いない。そう書くことは簡単だが、必要なことは人々にこれを教えることである。多様性とは何か、その対処法を説き、理解してもらわねばならない。その過程の中で、教育には極めて大きな役割と責任がある。多文化主義的な考え方を支える教育とは、異なる文化や文化グループとの協力を可能にする、その基盤を整えるような認知スキル、言語・非言語スキルを育成しようとするものである。多文化主義的な教育を通じ、偏見の形成や、複数の文化接触におけるグループや個人間の対立の大部分が回避できるようになるだろう。物理的な国境だけでなく、偏見という目に見えない国境も存在しない国、そういう開かれた世界に暮らしていきたいものである。

【参考文献】

1. 神田外語大学留学生別科・日本研究所編『留学生のための日本案内55冊』神田外語大学附属図書館、2004.
2. 近藤裕『カルチュア・ショックの心理』創元社、1981.
3. 角田三枝『日本語クラスの異文化理解』くろしお出版、2001.
4. J. ヒダシ・日本語教育現場における異文化コミュニケーション。遠藤織江「日本語教育を学ぶ」三修社、2009 (2nd) 46-64.
5. 古田暁・石井敏・岡部朗一・平井一弘・久米昭元編『異文化コミュニケーション・キーワード』有斐閣双書2003.
6. Hidasi Judit: *Intercultural Communication: An Outline*. 三間社、東京、2008 (2nd)
7. Huntington, S. & Harrison, L.: *CultureMatters: HowValuesShape Human Progress*. Basic Books, New York, 2000.

І.Батюк,

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ ТВОРІВ ДАДЗАЙ ОСАМУ

У статті увагу зосереджено на соціолінгвістичному аспекті аналізу творів Дадзай Осаму. Розглянуто особливості вживання діалектизмів у структурі художнього тексту, а також виокремлено деякі лексико-граматичні маркери діалекту Цугару у творах.

Ключові слова: діалектизми, діалект Цугару, літературна мова, код, субкод.

«Кожна мовна спільнота використовує певні засоби спілкування – мову та її діалекти, жаргони, стилістичні різновиди мови. Будь-який такий засіб можна назвати кодом... У лінгвістиці кодом прийнято називати мовні утворення: мова, територіальний чи соціальний діалект, міське койне, піджин, лінгва-франка і т.п. ... Поряд з терміном код вживається і термін субкод. Він позначає різновид, підсистему якогось загального коду, комунікативний засіб меншого обсягу, більш вузької сфери використання і меншого набору функцій, ніж код» [Беликов 2001, 13-14]. За таким визначенням, субкодами японської національної мови буде літературна мова, територіальні діалекти, жаргон, просторіччя.

Перемикання кодів у художньому тексті досить характерне явище і для японської літератури. Японські письменники часто використовували діалект у своїх творах, але причини у кожного були індивідуальні. Наприклад, Танідзакі Джюн ічіро використав кансайський діалект у романі «Дрібний сніг» (細雪, 1948) для показу місцевого колориту і для досягнення більшої реалістичності, хоча він сам не походив з району, де побутував цей діалект. Окінавська література нараховує велику кількість письменників, які вживали місцевий діалект у творах, коли описували традиції островів, релігійні практики, історичні моменти і т.д. Наприклад, діалект можна віднайти у творах таких окінавських поетів та прозаїків, як Накамура Каре, Яманокучі Баку, Цукаяма Іссуй, Такара Бен, Медорума Шюн, Ікеміягі Секіхо, Куші Фусако, Кішяба Джюн, Ошіро Тацухіро, Шіма Цуйоші, Накахара Шін, Шімокава Хіроші, Йошіда Суеко, Яманаха Нобуко та ін. Іноді письменники використовували діалект, щоб показати власну ідентичність, висловити певний спротив урбанізації, маргіналізації, стандартизації японської мови. До прикладу можна навести романи Накагамі Кенджі, вихідця з касты буракумін, який показав, як процес японської модернізації створює нездоланий розрив між розмовною мовою, що використовувалася у 路地 (термін Накагамі для гетто буракумін), і сучасним письмом, впровадженим у Японії. Він це також доводить, протиставивши 言葉 «мовний знак» і те, що він репрезентує – もの «річ» у сучасній японській мові. Причому автор використовує слово もの як термін, що охоплює не тільки матеріальні об'єкти, але й усі феноменальні факти Всесвіту. Накагамі вказує, що наш акт називання もの «речей» є несвідомо обмеженим логікою колективного буття, тобто системою сучасної національної держави чи

верховенством імператора [Masahito 2006]. Тому в своїх романах він вживає кансайський діалект.

Використання діалектів у творах буває різним. З одного боку, можливе цитатне вживання діалектизмів, коли письменник вводить їх як іншостилевий елемент, і читач розуміє, що це мовлення героїв, а не автора, з іншого боку – використання діалектизмів на рівних правах з лексикою літературної мови як стилістично однозначних лексичних засобів. Цитатне вживання діалектизмів у художньому тексті звичайно стилістично вмотивовано, якщо автор дотримується міри і не захоплюється незрозумілими читачеві місцевими словами, роз'яснюючи ті діалектизми, які можуть ускладнювати сприйняття» [Розенталь 2002].

Серед японських письменників, які активно вводили діалектизми у свої твори був і Дадзай Осаму (1909 – 1948), який народився у містечку Канагі району Цугару префектури Аоморі. Він вживає діалект Цугару, який належить до наріччя Тохоку.

Дадзай не єдиний письменник, який вживав у творах діалект наріччя Тохоку. Наприклад, у поезіях Ішікави Такубоку, поезіях та дитячих оповіданнях Кенджі Міядзави (м. Ханамакі префектури Івате), та у «Легендах Тоно» Янагіди Куніо (народився в м. Тоно префектури Івате) використовується діалект Івате цього ж наріччя. Окрім того, саме діалектом Цугару писав свої поезії Кьодзо Такагі, а в річницю його смерті фани проголосили 23 жовтня Днем діалекту Цугару. Іноуе Хісаші також вживав діалект у творах, причому не тільки Тохоку, а й Хірошіми. У комічному романі «Люди Кірікірі» (吉里吉里人, 1981) за допомогою діалекту Тохоку він протиставляв мешканців утопічного села представникам «справжнього світу», які спілкуються стандартною японською мовою [Napier 1996, 161]. Хоча Іноуе походив з Ямагата, що розташовується в північній частині Хоншю, на території якого побутує зовсім інший діалект, він послуговується хірошімським діалектом у п'єсі «Якщо жити з батьком» (父と暮らせば, 1994), де він постійно та виразно наявний. Це ще один приклад уваги Іноуе до мовлення і його бажання повернути голос з його тонкими акцентами та інтонаціями, які не є централізовано керованими. Іноуе широко використовував різні діалекти в своїх п'єсах, а також романах та оповіданнях. Він склав свій власний стандартний хірошімський діалектний словник. Як Іноуе відзначає у своїй «Післямові», використання хірошімського діалекту є «однією з основних особливостей» п'єси, але, на жаль, цю особливість «повністю втрачено» у перекладі [Аояма 2008].

Вживання діалекту Тохоку спостерігалось не тільки у художній літературі, а й у медіа. Наприклад, в одному фільмі, призначеному для тих, хто вивчає японську мову, розповідається про те, як іноземець Ян приїздить до засніженої Нігіата та зупиняється в рьокані. Господар рьокану, вітаючи гостя, скидає сніг з даху і розповідає про особливості місцевого клімату, зими і снігу. Звучить діалект Тохоку, зовсім незрозумілий ні Яну, ні будь-якому іншому іноземцю, який би був на місці героя фільму. Господиня «перекладає» сказане чоловіком літературною мовою. Для авторів цього фільму важливо було показати, що крім літературної мови існують діалекти, які значно відрізняються від стандартної мови (標準語) і розмовної мови (共通語). Тут роль діалектних форм як засобу художньої виразності відходить на другий план [Быкова 2002]. Ще можна навести приклад із героїнею серіалу «Осінь» (1983), сценарій до якого написала Сугако Хашіда, яка розмовляла комбінованою тохоською акцентуацією префектури Ямагата, бо ще в дитинстві переїхала з Гіндзи до міста Саката.

Діалекти району Тохоку вважаються одними із найскладніших східних діалектів японської мови. Підтвердженням цього може слугувати збереження елементів фонетичної системи епохи Муромачі, окрім цього епізодично фіксуються явища більш ранніх епох. Це створює труднощі в його описі та аналізі, до того ж на лексичному та граматичному рівнях також спостерігаються значні відхилення від норм літературної японської мови [Быкова 2008, 18]. У лексичі цього діалекту можна віднайти слова айноського походження. З багатьма мовними одиницями може поєднуватися постфікс こ.

До наріччя Тохоку (東北方言) належать діалекти шести провінцій: Акіта, Аоморі, Івате, Міягі, Фукушіма, Ямагата. На сьогоднішній день район Тохоку має родючі рисові поля, сади і високорозвинені міста. Проте традиційно він вважався бідною сільськогосподарською місцевістю, тому в літературі для підкреслення слова якогось незаможного землевласника, вживали діалект Тохоку. Діалект Тохоку через його звукову систему ще називають すうすう弁 («діалект Зузу»). Він побутує у вжитку і в інших місцевостях Японії, таких, як район Ідзумо префектури Шімане, що став відомий завдяки містерії Сейчю Мацумото «Резервуар для піску» (砂の器, 1961) [黒崎 2003].

Діалекти цього наріччя мають такі фонетичні риси: фонема え вимовляється як い, しi суоднаково звучать [佐藤亮一 2009, 18], подібно як じiず, чиi чiゅ. Тому, 寿司 sushi («суші»), 煤 susu («сажа») і 鈴suzu («дзвінок») вимовляються однаково. Глухі приголосні стають дзвінкими, наприклад, 机 tsugue (tsukue – «парта») і 肩 kada (kata – «плече»). Поєднання звуків ae та ai зливається в e. У діалекті Тохоку さ вживається у значенні суфікса напрямку. Наприклад, 東京さ行く («їхати в Токію»), べえ «мати намір щось зробити», так, як 東京さ行くべえ («давайте поїдемо в Токію»). Тут ще є така лексика: べこ («корова» або «бик»), しがこ («лід»). У мові старшого покоління префектури Аоморі можна віднайти такі слова: けいやる («друг»), な («ти»), わらし («дитина»), めらし («молода дівчина»), へなが («спина»), どうさ («куди»), ゆさ («ванна»).

У префектурі Аоморі побутують два діалекти: зі сторони Японського моря діалект Цугару (м. Хіросакі та Аоморі) та з боку Тихого океану південний діалект Намбу (м. Хачінохе та Товада). Цікаво, що південні вважаються більш фемінними, а північні – маскулінними [佐藤亮一 2009, 18-19].

Вживання діалектизмів – це один із способів авторського самовираження, пошуку власного я у період як соціальної, так і економічної нестабільності. Дадзай Осаму у своїх ранніх творах почувався деякою мірою аутсайдером, оскільки, як він сам зазначав, вживав «брудний діалект Цугару», який переправляв йому літературною мовою Ібусе Масуджі [Lyons 1985, 23]. Згодом його ставлення до діалекту змінилося. Весе Роя Старрса «Нація та регіон у праці Дадзай Осаму» твори письменника розглянуто у контексті боротьби проти централізації та маргіналізації регіональних культур після Реставрації Мейджі. Тут йдеться про те, що Дадзай не тільки походив з маргінального району Цугару, але й у подальших працях багато писав про нього і його відносини з центром [Penney 2005, 217]. У повісті «Сумне прощання» (惜別, 1944), написаний під час другої світової війни, події якої базуються на основі досвіду перебування у Японії видатного китайського письменника Лу Сіня (1881-1936), оповідач, альтер-его Дадзай, спочатку відчуває власну неповноцінність через те, що він родом з північно-східного регіону, яка згодом змінюється гордістю за своє походження. Згодом він відчуває радість через тісний зв'язок з професором Фуджіно, який походить з того ж регіону, що й він, та з Лу Сінем,

іноземним студентом, який не спілкується літературною мовою та негативно сприймає агресивних носіїв токійського діалекту [Zheng 2012; 治太宰 1989].

У невеликому творі «Горобчик» (雀こ), повністю написаному діалектом Цугару, можна віднайти таку особливість діалекту, про яку вже було згадано вище: як приєднання до іменників посфікса こ. Наприклад, сама назва твору – 「雀こ」 – свідчить про це [治太宰 1989]. Цікаво, що こ несе смислове навантаження не тільки як «милый та маленький», але також приєднується і до слів, які позначають речі, важливі для мовця, і які можуть мати великий об'єм [佐藤亮一 2009, 20].

Цікавим також є вживання особових займенників. Наприклад, на відміну від літературного 私_сжито_тわた_т マロ. Причому останнє почало побутувати ще в період Хейан. お_тжито у значенні «ми». У діалекті Цугару переважно це слово використовують у мовленні жінки похилого віку, хоча відомо, що ще в період Едо переважно ним послуговувалися чоловіки.

У статті розглянуто деякі причини вживання діалектів японськими письменниками у творах. Основну увагу зосереджено на наріччі Тохоку, прикладах його вживання у художніх текстах японських письменників, зокрема виокремлено діалект Цугару, який у своїх творах вживав Осаму Дадзай. У статті на основі твору «Горобчик» наведено деякі конкретні приклади цього діалекту. Ця стаття слугує початком для нових досліджень, у яких повною мірою буде висвітлено питання вжитку діалекту Цугару у творах Осаму Дадзая.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беликов В. И. Социоллингвистика: Учебник для вузов / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М.: Российский государственный гуманитарный университет, 2001. – 315 с.;
2. Быкова С. Диалекты восточной и западной ветвей и их роль в японском обществе [електронний ресурс] / С. Быкова // Япония. Язык и культура. – М.: Муравей, 2002. – С. 7-15. – Режим доступу: <http://www.philology.ru/linguistics4/bykova-02.htm>;
3. Быкова С. Изучение диалектов Тохоку и «Лексикон» русско-японский Андрея Татаринова» / С. Быкова // Восточные языки и культуры: Материалы II Международной научной конференции, 20-21 ноября 2008 года. – М.: Российский государственный гуманитарный университет, 2008. – с. 18-19.;
4. Розенталь Д. Э., Голуб И. Б., Теленкова М. А. Современный русский язык: [електронний ресурс] / Д. Э. Розенталь, И. Б. Голуб, М. А. Теленкова. – М.: Айрис-Пресс, 2002. – Режим доступу: <http://www.grammar.ru/RUS/?id=6.41>;
5. Napier S. The Fantastic in Modern Japanese Literature: The Subversion of Modernity / S. Napier. – London and New York: Routledge, 1996. – 272 p.;
6. Aoyama T. Performing Father–Daughter Love: Inoue Hisashi's Face of Jizo: [Electronic resource] / T. Aoyama // Intersections: Gender and Sexuality in Asia and the Pacific. – Canberra, 2008. – Issue 16. – Access mode: <http://intersections.anu.edu.au/issue16/aoyama.htm>;
7. Lyons Phyllis I. The Saga of Dazai Osamu: A Critical Study With Translations / Phyllis I. Lyons. – Stanford, California: Stanford University Press, 1985. – 426 p.;
8. Masahito T. Scepticism towards Kotoba (Language): Betsuyaku Minoru and the 'Small Theatre Movement' (Shougekijou Undou) in the 1960s. (Asia Reconstructed: Proceedings of the 16th Biennial Conference of the ASAA) [електронний ресурс] / T. Masahito // Режим

доступу: <http://coombs.anu.edu.au/SpecialProj/ASAA/biennial-conference/2006/> Takayashi ki-Masahito-ASAA2006.pdf;

9. Penney M. Nanyan Guo, Seiichi Hasegawa, Hidemichi Kawanishi, Kanako Kitahara, Henry Johnson, Anthony Rausch, edc. Tsugaru: Regional Identity on Japan's Northern Periphery: [электронный ресурс] / M. Penney // New Zealand Journal of Asian Studies. – Dunedin, 2005. – № 7, 2. – с. 215-219. – Режим доступа: http://www.nzasia.org.nz/downloads/NZJAS-Dec05/7_2_11.pdf;

10. Zheng G. The Dialect Complex of Dazai Osamu as Seen in Regrettable Parting: [электронный ресурс] / G. Zheng // 21st Annual Association for Japanese Literary Studies (AJLS) Conference 2012. List of Panels & Abstracts. – Режим доступа: http://japan.osu.edu/ajls/schedule/AJLS_abstract_list_all.pdf;

11. 治太宰. 惜別 [электронный ресурс] / 治太宰 // 太宰治全集. - 東京: 筑摩書房, 1989. – 7. - Режим доступа: http://www.aozora.gr.jp/cards/000035/files/2277_15069.html;

12. 治太宰. 雀こ [электронный ресурс] / 治太宰 // 太宰治全集. - 東京: 筑摩書房, 1989. – 1. - Режим доступа: http://www.aozora.gr.jp/cards/000035/files/2274_19979.html;

13. 黒崎 良昭. 松本清張「砂の器」におけるズーズー弁の不思議 / 黒崎 良昭 // 園田学園女子大学. – 尼崎市: 園田学園女子大学論文集委員会, 2003. - № 38. – 頁63-74.;

14. 都道府県別・全国方言辞典CD付き / [編者: 佐藤亮一]. – 東京: 三省堂, 2009. - 頁480.;

15. 新村出. 広辞苑 第五版: [электронный ресурс] / 新村出. - 東京: 岩波書店, 2005. – 1 электронный словник: IC Dictionary SL-LT3.

И.Батюк,

Львовский національний університет имени Ивана Франко, Львов

СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ АНАЛИЗА ПРОИЗВЕДЕНИЙ ДАДЗАЙ ОСАМУ

В статье внимание сосредоточено на социолингвистическом аспекте анализа произведений Дадзай Осаму. Рассмотрены особенности употребления диалектизмов в структуре художественного текста, а также выделены некоторые лексико-грамматические маркеры диалекта Цугару в произведениях.

Ключевые слова: диалектизмы, диалект Цугару, литературный язык, код, субкод.

I.Batyuk,

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv

SOCIOLINGUISTIC ASPECT OF ANALYZING THE WORKS OF DAZAI OSAMU

The article focuses on the sociolinguistic aspect of analyzing the works of Dazai Osamu. We consider the use of dialecticisms in the structure of literary text and also highlight some lexical and grammatical markers of Tsugaru dialect in the works.

Keywords: dialecticisms, Tsugaru dialect, literary language, code, subcode.

ВПЛИВ КИТАЙСЬКОГО ПОЕТА БО ЦЗЮЙ-І НА ТВОРЧІСТЬ СУГАВАРИ МІЧІДЗАНЕ (НА ПРИКЛАДІ ПОЕЗІЇ ЖАНРУ *НОВІ ЮЕФУ*)

Стаття присвячена впливу китайського поета Бо Цзюй-і (772 – 846) на творчість японського поета Сугавари Мічідзана (845 – 903). Здійснено порівняння сатирично-реалістичної поезії обох авторів, зокрема основних мотивів та соціального тла написання віршів та показано ступінь наслідування японським поетом жанру нових юефу.

Ключові слова: нові юефу, диглосія, перифраз.

Як і будь-яка література світу, японська література розвивалася не тільки автохтонно, але і у взаємодії з сусідніми країнами, де була більш розвинена художня творчість, зокрема Китаєм. Проникнення до Японії китайської мови внесло великі культурні зміни, які стали «каталізатором» розвитку літератури двома мовами, та породило явище диглосії¹ [Конрад, 1973, 5]. Унаслідок цього японські літератори, поети та культурні діячі достатньо добре володіли китайською мовою, аби урізноманітнити теми своїх поетичних та прозових творів, але недостатньо досконало для того, аби їхні твори китайською мовою можна було назвати художньою творчістю у повному розумінні цього слова. Наприкінці IX століття на передній план у цьому виді літературної творчості вийшов Сугавара Мічідзана (菅原道真, 845 – 903). Як повелося з його роду, Сугавара рано захопився науками. Сімейні перекази говорять, що "читати китайською він почав у віці 4 років, у 7 почав складати вірші китайською мовою, а в 11 років його віддали на вивчення каліграфії та складання віршів" [Юй Чанмін, 1994, 27]. У дорослому віці він був відомим політичним діячем: у віці 52 років за підтримки імператора Уда отримав посаду Правого міністра. Мічідзана також активно займався літературною діяльністю: брав участь в укладанні останньої з Шести вітчизняних історії "Сандай джіцуроку" ("Істинні хроніки про три ери правління") і написав передмову до п'ятої "Ніхон монтоку-тенно джіцуроку" («日本文徳天皇実録», "Істинні записи [про правління] імператора Японії Монтоку").

На прикладі його творчості можна простежити долю громадянської лірики в японській поезії, трансформації ідей та тем видатних китайських поетів тієї епохи в японській літературі китайською мовою. Зокрема можна говорити про постать китайського поета-представника періоду поезії середини Тан (中唐诗歌) Бо Цзюй-і (白居易, 772 – 846). Радянський сходознавець, академік Конрад зазначав: "Популярність його в літературних колах Японії була уже незвичайно високою і не обмежувалася Японією" [Конрад, 1973, 330]. Про його популярність свідчать факти, надані сучасним китайським

¹ Диглосія (грец. διγλωσσία – двомовність) – одночасне існування у суспільстві двох мов або двох різних форм однієї мови, застосовуваних у різних функціональних сферах. На відміну від білінгвізму та багатомовності, диглосія як соціолінгвістичний феномен передбачає свідому оцінку мовцями своїх ідіом за шкалою "високе – низьке", "урочисте – повсякденне".

критиком Яо Ялін (姚亚玲, 1984) у статті “Бо Цзюй-ї та епоха Хейан у Японії” (《白居易和日本平安朝文学》): “Вони [японці] ставилися з глибокою пошаною до творчості Бо Цзюй-ї. У японську збірку віршів “Збірка китайських наспівів”, укладену в 1013 році, було включено твори 26 танських поетів, з-поміж них віршів Бо Цзюй-ї налічувалося понад 135” [Яо Ялін, 2003, 26].

Для подальшого аналізу візьмемо вірші «Старий, що продає вугілля» (《炭翁 (苦官市也)》) Бо Цзюй-ї та “На дорозі зустрів старця” (《路遇白头翁》) Сугавари Мічідзана, обидва з яких написані у формі *нових юефу* – вірші, які успадкували назву традиційних народних пісень *юефу*. Попри те, що вони мали реалістичний характер зображення, а також мотиви і стилістику народної пісні, ці пісні часто змальовували суспільні події політичного характеру і були пов’язані з актуальними проблемами тогочасного суспільства.

Основним мотивом обох віршів є критика свавілля збирачів податку. Цей мотив сприймається як засудження несправедливого правління за часів танського Китаю та хейанської Японії (в цьому, до речі, можна яскраво простежити спільне соціальне тло написання віршів: відгук на політику влади Китаю та Японії). Так, у вірші Бо Цзюй-ї із засудженням лунають рядки:

一车炭, 千餘斤, 官使驱将惜不得。

半匹红纱一丈綾, 系向牛头充炭直。

Цілий віз вугілля, понад тисячу цзінів

Посланці з палацу безжально забрали.

Дали піввідрізу червоного шовку і відріз сатину.

Відплатили за вола і вугілля.

(Пер. Аїстова Т.)

Користуючись владою, що надав імператор, посланці просто приїхали і забрали віз вугілля. Вони «відплатили» піввідрізом шовку та відрізом сатину за вола й віз вугілля, тим самим безжально позбавивши старця єдиного засобу, яким можна заробляти собі на проживання.

Натомість у вірші Мічідзана критичні мотиви та засудження влади звучать всередині твору, зокрема у таких рядках:

贞观末年元庆始, 政无慈爱法多偏。

虽有旱灾不言上, 虽有疫死不哀怜。四万余户生荆棘。

Наприкінці періоду правління Дзьотан – початку Гангьо

Влада не мала ні любові, ні милосердя, в законах було багато несправедливості,

Хоча й страждали ми від засухи, не доносили це до верхів,

Хоча й падали замертво, скошені хворобами, ніхто не вболівав за нашу долю, ніхто нас не жалів.

Понад сорок тисяч дворів поросли терном і кущами.

(Пер. Бедненко О.)

Далі у вірші поет подає розповідь старця, який згадує минулі роки. Сивий розповів йому, що раніше навесні ніхто не приїжджав дивитись та контролювати землі для майбутнього посіву, а восени ніхто не контролював кількість зібраного врожаю:

五保得衣身甚温, 四邻共饭口常食。

Усе в нього є, одяг його теплий.

Усі сусіди мають їжу для щоденного споживання.

Поет використовує слово 五保, що означає «п'ять видів забезпечення» (їжею, одягом, паливом вихованням та похованням). Люди жили добре, у них не виникало думок бунтувати, адже, як і старець, вони всім були задоволені:

乐在其中断忧愤, 心无他念增筋力。

Захоплені цим, вони перестали виражати невдоволення,

І на думку не спадало, як би тяжче працювати.

У наступних рядках, за допомогою перифразу², автор описує прихід старості:

不觉鬓边霜气侵, 自然面上桃花色。

Непомітно на скронях з'явився іній,

Природно обличчя набуло персикового кольору.

Іній на скронях (霜鬓) – це сивина, що асоціюється у читача китайської поезії зі старістю, яка прийшла до людини непомітно. До цього перифразу також вдавалися багато танських поетів, наприклад Ду Фу (杜甫, 712 – 770) у вірші “Ранні квіти” («早花»):

直苦风尘暗, 谁忧容鬓催。

Лиш віє гіркий вітриган і тилуку здійма;

Хто журиться тим, що покvapляють скроні в сивинах?

(Пер. Шекера Я.)

Наприкінці вірша «На дорозі зустрів старця» автор говорить, що в нього є батько та старші брати, які хоча і зробили багато добрих справ, але життя їх завжди було тяжким. Ми можемо припустити, що ліричний герой, який веде бесіду з сивим старцем, – це сам Мічідзане, а батько і брати – його рідні. Цей вірш автобіографічний, адже вище зазначалося, якою освіченою була сім'я Сугавара і як вболівали вони за долю людей. Проте, спробами допомогти народові вони «заважали» правлячій верхівці. Автор засуджує несправедливість влади щодо низів, своєї сім'ї та інших діячів, які щиро прагнули допомогти рідному народові.

Наступним можна виокремити мотив страждання трудового народу. До інших сатиричних віршів написаних у формі нових *юефу* зі збірки «Канке бунсо», у яких також лунає критика суспільства, належать 10 віршів, об'єднаних назвою «До кого це холод так рано прийшов?» («寒早»). До збірки входять такі вірші: «Втікач» («浪来人»), «Старий без дружини та дітей», («老嫗人»), “Рано осиротілий” («夙孤人»), “Продавець ліків”, («药圃人»), “Працівник поштової станції” («驿亭人»), “Човняр” («赁船人»), “Рибалка” («钓鱼人»), “Збирач хмизу” («采樵人»).

У другому вірші “Втікач” Мічідзане пише:

蜗舍一间贫。负子兼提妇, 行行乞与频。

Бідна хатинка його тісна, мов мушля равлика,

У нього за спиною дитина, він тримає за руку дружину.

Знову і знову йде він на дорогу жебрати.

Поет підсилює образ втікача, вдається до порівняння його бідної хатини з мушлею: 蜗舍一间贫. Вона така маленька, що там ледве можна нормально жити, та ще й з дитиною та дружиною. Втікач покидає, сподіваючись сховатись від тяжких податків, але його знову й знову вносять до списків платників.

² Перифраз – заміна назви будь-якого предмета мовним зворотом, у якому вказані ознаки неназваного прямо предмета. У перифразі завжди присутній елемент певної загадки. Сприймання предмета через його характерні ознаки допомагає виразніше сприймати сам предмет.

У віршах «На дорозі зустрів старця» Сугавари Мічідзане та «Старець, що продає вугілля» Бо Цзюй-і. У вірші китайського автора мотив бідності яскраво відображений через змалювання одягу старця: “Шкода, що на тілі лише тоненька одежина”, водночас протиставляє одягові посланців імператора: “Старець у жовтому одязі, посланці в білих сорочках”. Поет подає контрастне зображення одягу старця, який день у день на холоді працює у своїй одежині, та посланців у білих сорочках, які приїхали виконувати волю імператора. У цьому ж вірші поет не випадково наводить такі рядки: “Віл стомився, людина голодна, сонце вже піднялося високо”. Старцеві немає чим нагодувати вола, на якому він щодня тяжко працює, а йому самому також зовсім нічого їсти. У цих рядках дуже гучно лунає мотив бідності. До того ж, сама зовнішність трудівника говорить про його скрутне становище, тому що “Все обличчя в пилу від диму. Скроні посивіли, пальці почорніли”. У вірші Сугавари Мічідзане також чітко простежується зазначений мотив:

Ні дружини, ні дітей, самотньо живе у злиднях,

Невелика хатина під Південною горою.

Тут ми також бачимо змалювання житла старця, який сам живе у злиднях. У хатині його нічого немає, лише бамбуковий кошик, себто для збору врожаю – щоб якось себе прогодувати. Мічідзане, описуючи бідного старця, додає:

Сива голова як білий сніг, а обличчя червоне.

Сам він говорить, років йому дев’яносто вісім.

Чоловік старий та бідний, але обличчя його червоне, тобто тіло в нього здорове й сильне. Бідність для старця не заважає йому бути сильним духом, попри всі його життєві страждання і втрати.

Загалом, за формою, виражальною палітрою та настроєм поетові імпонували *нові юефу* Бо Цзюй-і. По-перше, головною метою останніх була критика суспільства засобами поетичного слова; по-друге, творчість цього китайського поета була добре відома японцям, зокрема культурно освіченим і тим, що володіли китайською мовою (а таких було немало); по-третє, Мічідзане отримав конфуціанську освіту, добре знав китайську літературу, що дозволяло йому не тільки відчувати поезію, але й вдосконалити та надати їй нового звучання через призму власного розуміння.

Отже, зазначені мотиви є спільними для китайського і японського поетів, однак можна помітити, що Сугавара Мічідзане вдається до більшої деталізації та масштабності. Бо Цзюй-і зосереджується на певному моменті життя бідного продавця вугілля, а у японського автора ми бачимо і порівняння з попередніми щасливими часами, і поглиблення ситуації життя одного старого бідняка з тисячами інших, що розділяють його долю, і розповідь про долю батька та братів ліричного героя, якому можна розгледіти самого Сугавару Мічідзане. Причин такого детального змалювання може бути декілька: по-перше, загальне звучання вірша спрямоване на викриття вад суспільства – за допомогою детальних описів і повнішого зображення подій та їх учасників; по-друге, повага та пам’ять про власний рід (зокрема відомого у період Хейан роду Сугавара) як важлива складова родинних стосунків японців. Це також можна вважати своєрідним засобом апелювання до реципієнта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Будний В.В. Порівняльне літературознавство: Підр. / В.В. Будний, М.М. Ільницький. – Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. – 430 с.;
2. Конрад Н.И. Очерки японской литературы / Н.И. Конрад. – М. : Наука, 1973. – 462 с.;
3. 白居易和日本平安朝文学 / 姚亚玲: 日语知识杂志电子版《日语知识》, 2003. – No.1. – 45页.;
4. 日本的学问之神—菅原道真 / 于长敏: 日语知识杂志电子版《日语知识》, 1994. – No.7. – 65页.

О.Бедненко,

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ВЛИЯНИЕ КИТАЙСКОГО ПОЭТА БО ЦЗЮЙ-И НА ТВОРЧЕСТВО СУГАВАРЫ МИТИДЗАНЭ (НА ПРИМЕРЕ ПОЭЗИИ ЖАНРА *НОВЫЕ ЮЭФУ*)

Статья посвящена влиянию китайского поэта Бо Цзюй-и (772 - 846) на творчество японского поэта Сугавары Митидзанэ (845 - 903). В статье осуществлен анализ сатирически реалистической поэзии обоих авторов, в особенности мотивов и социального фона стиха и показано степень подражания японским поэтам жанра новых юэфу.

Ключевые слова: новые юэфу, диглоссия, перифраз.

О.Бедненко,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

INFLUENCE OF THE CHINESE POET BAI JUYI ON THE CREATIVE ACTIVITY SUGAWARA MICHIDZANE (EXAMPLIFIED BY THE POETRY OF *NEW YUEFU* GENRE)

The article deals with the influence of the Chinese poet Bai Juyi (772 - 846) on the creative activity of the Japanese poet Sugawara Michizane (845 - 903). The article presents the analysis of the realistic satirical poetry of both authors, particularly the main motives and social background of the poems. The article shows the the degree of the imitation of new yuefu genre by the Japanese poet.

Key words: new yuefu, diglossia, periphrasis.

РОДИНА ЯК ДЗЕРКАЛО СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ ТАНІДЗАКІ ДЖЮН'ІЧІРО «ДРІБНИЙ СНІГ»)

Головним завданням статті є інтерпретація образу родини як засобу художнього відображення Танідзакі Джюн'ічіро суспільних трансформацій в Японії середини ХХ століття. Особлива увага приділяється проблемі особистого вибору, співіснування прегресу та традиції, а також еволюції образу жінки у суспільстві.

Ключові слова: емансипація, родина, трансформація, прогрес, традиція.

На різних етапах розвитку людського суспільства родина мала досить варіативні інтерпретації та функції. На думку історика-соціолога Лоренса Стоуна, який досліджував зміни форм сімейного життя в Європі, можна виділити три фази розвитку сім'ї. **Перша фаза** передбачала існування сімейної структури, що була тісно пов'язана із спільнотою. На думку вченого, у той час родина не була осередком емоційної прив'язаності або залежності її членів, які не відчували й не шукали у ній почуттєвої та душевної близькості. Свобода вибору членів подружжя та інші аспекти родинного життя регулювалися інтересами батьків, інших родичів або всієї спільноти в цілому, а еротичне чи романтичне кохання розглядалося як душевна недуга, слабкість. **Друга фаза** була представлена перехідною формою, коли родина почала втрачати зв'язок з іншими родичами та локальною спільнотою. На цьому етапі суспільного розвитку зросло значення подружньої та батьківської любові з одночасним посиленням авторитарної влади батька. **Третя ж фаза** репрезентує тип родини, об'єднаної міцними вузами почуттів з характерним високим рівнем приватності домашнього життя, а також позначеної зростанням ролі індивідуалізму, формуванням шлюбного зв'язку на основі персонального вибору, скріпленого сексуальним бажанням або романтичним коханням [Гіденс 1999, 176-177].

Певна річ, така класифікація була розроблена Стоуном для європейського суспільства, проте слід відзначити її доволі універсальний характер. Стверджувати про універсальність класифікації дослідника дозволяють твори видатного японського письменника Танідзакі Джюн'ічіро (1886 – 1965 рр.), у яких він досить по-різному оперує образом родини, зображаючи її то як формальне встановлення зобов'язань між чужими одне одному людьми, то як данина вшанування традицій, то як союз, створений на основі чуттєвого бажання та тілесної прив'язаності чоловіка та жінки. Романи «Про смаки не сперечаються» (1929 р.), «Сипучий пісок» (1928 - 1930 рр.), «Дрібний сніг» (1943 – 1948 рр.), «Ключ» (1956 р.), «Щоденник безумного старця» (1961 р.) характеризуються чітким позиціонуванням родини як узагальнюючого образу, в межах якого проявляють себе і розкриваються образи головних героїв, а також у них розглядається низка проблем родинного життя, у тому числі свободи вибору, вірності, егоїзму, чуттєвого та платонічного кохання тощо.

У цій статті для аналізу обрано роман «Дрібний сніг» (細雪 «Сасаменюкі»), написаний Танідзакі Джюн'ічіро під час Другої світової війни у чітко вираженому життєствердному та антимілітаристському дусі. Мета статті полягає у тому, щоб розглянути образ

родини як засіб художнього відображення письменником суспільних трансформацій в Японії середини XX століття. Крім того, особлива увага приділена проблемі особистого вибору у шлюбі та родині.

Про популярність творчого доробку Танідзакі Джюн'ічіро свідчать не тільки багаточисленні переклади його оповідань, есе, повістей і романів іншими мовами, але й досить численні наукові дослідження в галузі мовознавства, літературознавства, мистецтвознавства, кінематографу тощо. Тут можна згадати праці таких вчених, як П.А. Грігор'євої та І.Львової, М.Й. Конрада, К.К. Іто, Д.С. Уошборна, Дж. Мюррея, А. Чемберза, Д. Кіна, М. Судзукі, Н. Тохікіко та ін. З іншого боку, у наукових працях і статтях, присвячених творчості письменника, приділено мало уваги питанню родини та проблемам родинного життя у японському суспільстві середини XX століття, що визначає *актуальність* цього дослідження. Крім того, можна стверджувати про *новизну* роботи, оскільки досі образ родини ще не інтерпретувався та не аналізувався у межах творчості Танідзакі як засіб художнього відображення суспільних трансформацій.

Назва роману є досить символічною, оскільки вона тісно пов'язана з символом недовговічності та мінливості краси. Сніг для японців це не лише символ зими, завершення сезонного циклу та спокою, але й певна ремінісценція із класичної поезії. Саме його в давнину часто порівнювали з опадаючими пелюстками сакури навесні. І сніг, і квіт сакури вважалися загальним символом усього непостійного та мінливого. Таке символічне значення квіту сакури та дрібного снігу можна спостерігати на прикладі вірша *танка* зі збірки «Шінкокін-вака-шю» (*Нова збірка старих і нових пісень*, 1205 р.):

Весняні ночі!
Навіть уві сні
Не знає спокою душа:
Усе їй сниться,
Що з вишень облітає білоцвіт.

[Бондаренко 2004, 536]

Цей вірш Ошікочі-но Міцуне має глибоке філософське звучання на тлі сезонної лірики збірки. Використовуючи символ квіту сакури, що може опати до ранку, поет наголошує на плинності усього сущого: весна це не лише пора душевних хвилювань і кохання, але й час, коли вмирає тендітна та непостійна краса, коли як ніколи людина відчуває свою приреченість на старіння та зникнення. Тому не дивно, що думка про прийдешність та швидкоплинність прекрасного не дає заснути ліричному героєві.

В іншому вірші з тієї ж збірки, а саме з циклу «Зимових пісень», написаному Дайджо Тенно, також відомим як імператор Готоба, сніг порівнюється з «дивним білоцвітом», чим автор проводить нерозривну паралель з ніжним квітом сакури:

Коли ні листя жовтого,
Ні квітів, тим паче, на гілках
Уже нема,
З'являється на мить і знову тале
На соснах снігу дивний білоцвіт.

[Бондаренко 2004, 582]

Миттєвість існування снігу це не що інше, як натяк на беззальну закономірність природи – усе має свій вік. І найкоротший час відведений прекрасному.

Звертаючись до традицій класичної японської поезії, Танідзакі Джон'їчіро використовує образ снігу як символ мінливості та непостійності краси, співцем якої його завжди вважали. Він намагається натякнути назвою роману на те, що краса є одним з найтендітніших скарбів, якими може володіти жінка; що зберегти цей скарб практично неможливо, оскільки вона може зникнути, наче квіт сакури. Таке припущення легко підтвердити відповідним фрагментом із твору: «Видовище квітучої сакури завжди мучило Сачіко невиразним сумом, породжуючи думки про недовговічність краси квітів і про минаючу юність її сестер» [Танідзакі 1986, 11].

Доля ж самого твору досить непроста. Повоєнні роки в Японії характеризувалися посиленою цензурою, що допускала до друку лише патріотичні твори з воєнної тематики. Тому повністю абстрагований, на перший погляд, від воєнних реалій роман про життя та долю чотирьох сестер із знатного кансайського роду Макіока помітно контрастував з ідейною пропагандою того часу. Військова верхівка країни, яка регулювала не тільки низку нагальних питань економічного та політичного характеру, також займалася і культурним аспектом життя японського суспільства. І у свій час вона заявила, що задоволення «особистими проблемами» - це останнє, що може турбувати націю у такий період [Рубін 1984, 263].

Однак, роман «Дрібний сніг» лише поверхово можна назвати стовідсотковим уособленням особистісних переживань головних героїв. Художній прийом вдаваного абстрагування від воєнної дійсності, насправді, був використаний письменником для висвітлення дещо інших аспектів суспільного життя в Японії середини XX століття. Серед таких аспектів можна виділити наступні: трансформація суспільної свідомості у напрямку індивідуалізму, особистої свободи, заперечення традицій попередніх поколінь та родинних цінностей, емансипація жінок, прискорена урбанізація тощо.

Такі соціальні зміни простежуються в романі у низці описів та ситуацій з життя колись заможної та знатної японської родини, яка не тільки не бере участі у воєнних подіях, а й практично не обговорює їх. Відсторонений опис допоміг Танідзакі у черговий раз підтвердити обрану ним позицію: він – митець, який служить красі та мистецтву, а тому, по суті, не може бути прихильником війни та мілітаристської пропаганди. Саме це і викликало обурення тогочасної цензури та призвело до тривалої заборони роману після того, як світ побачили перших 13 розділів. Але письменник вирішив піти іншим шляхом: він надрукував 248 примірників першої книги у липні 1944 р. за кошти журналу «Чюо-корон» (中央論, «Головний огляд») і розповсюдив їх серед своїх друзів, зокрема, тих, хто не був пов'язаний із літературним світом. Уряд не намагався покарати його за такий вчинок, проте до митця навідалися представники Спеціальної вищої поліції з вимогою надати інформацію про одержувачів примірників і написати заяву про те, що він більше не вдаватиметься до таких заходів. Пильність з боку перших цензорів країни вплинула на Танідзакі, і він тривалий час не наважувався опублікувати роман, хоча і продовжував над ним працювати.

З іншого боку, епізод з життя письменника свідчить про жорсткий контроль літературно-критичних процесів Японії під час Другої світової війни, а також неприйняття високохудожніх творів, автори яких займали позицію «віддаленого спостерігача», не бажаючи ставати на бік мілітаристської влади. Однак, незважаючи на перешкоди, роман все ж таки побачив світ вже після війни: перша книга – у 1946 р., друга – у 1947 р. і третя – у

1948 р. Всі ці перипетії прославили Танідзакі Джон'їчіро як «незалежного митця», який дотримується своїх ідейно-естетичних принципів попри все.

Поділений на три книги, роман «Дрібний сніг», який ще іноді називають «родинною хронікою», висвітлює проміжок життя родини Макіока з осені 1936 р. по квітень 1941 р., під час якого відбувається ціла низка подій, що яскраво відображають життя японського суспільства середини століття.

Витриманий у найкращих традиціях реалістичного опису, твір побудований навколо аристократичної осакської родини Макіока, в якій було чотири сестри: Цуруко, Сачіко, Юкіко та Таеко. Дві старші сестри вже давно одружені та мають дітей: у Цуруко – шестеро дітей, а у Сачіко – одна донька Ецуко. Старша сестра Цуруко разом зі своїм чоловіком Тацуо мешкають у старому осакському маєтку, який залишилися їм у спадок від батька – заможного аристократа. Їхня родина представляє собою «головний дім» (本家, «хонке»), а тому усі важливі події, що відбуваються у житті менших сестер підлягають належному контролю з їхнього боку: наприклад, заручини, одруження, поминки тощо потребують згоди «головного дому». Така ієрархія в родині відповідає системі майорату, відповідно до якої після смерті батька рід очолює старший син, що отримує у спадок усе майно та повинен піклуватися про менших її членів. У випадку ж Макіока після батька залишилося чотири доньки, а тому відповідно до прийнятої у японському суспільстві традиції «приймацтва», коли рід очолює старший зять, прийнятий з іншої родини, головою роду стає Тацуо.

У порівнянні з «головним домом» його «гілка» (分家, «бунке») в Асії, представлена родиною Сачіко та Тейноске, зображена більш демократичною та менш вимогливою по відношенню до менших сестер Юкіко та Таеко. Саме тому дівчата з радістю проводять у будинку Сачіко свій час.

На основі вищенаведеного можна виділи три особливості, притаманні японському суспільству. По-перше, *ієрархічна структура родини*, відповідно до якої існує «головний» та «другорядний» дім («гілка»). По-друге, *система майорату*, коли рід очолює старший син або чоловік старшої доньки, що інколи спостерігається в Японії і в наш час. І по-третє, *традиція приймацтва*, яка абсолютно не є чимось негідним чи образливим для чоловіка, а навпаки дає йому можливість виразити свою повагу до приймаючої родини та проявити себе, скориставшись наданими йому перевагами.

Перша книга детально знайомить читача з трьома сестрами – Сачіко, Юкіко та Таеко. Кожна з них відрізняється від інших і зовнішністю, і характером, проте є одна спільна риса, що їх об'єднує, – рафінована краса та аристократична витонченість. Виходячи у світ, вони завжди привертають до себе увагу своєю вродою, вихованою поведінкою відповідно до найкращих правил етикету та розкішним вбранням: «Люди зупинялися мимоволі, щоб провести поглядом трьох пишно вбраних сестер. Господарі крамничок знали їх в обличчя та полюблили попліткувати про них...» [Танідзакі 1986, 36].

Дитинство старшої з них, Сачіко, прийшлося на роки розквіту та слави роду Макіока, коли ніхто в родині не знав, що означало економити або жити без прислуги. Тому вихована у достатку та наділена батьківською любов'ю, вона інколи і сама нагадувала розбещену дитину, через що недостатньо вправно справлялася з роллю матері, часто передоручаючи цю важливу місію Юкіко. Прив'язана до племінниці, Юкіко була наділена спокійним та по-материнськи ніжним характером. Можливо, причиною цьому була ран-

ня втрата матері, що не могло не справити на дівчину вплив. Завжди спокійна і врівноважена, інколи вона здавалася чоловікам занадто зверхньою та недоступною. Можливо, саме ці її риси, а також зависокі вимоги родини до майбутнього обранця Юкіко стали причиною її тривалого дівування. На противагу Юкіко, наймолодша Таеко славилася заповзятливістю та «європейськістю» - завжди вдягнена на західний манер, з папіроскою в руці, вона втілювала в собі певну незалежність та сучасність.

Незважаючи на зобов'язання головного дому турбуватися про майбутнє молодших сестер, роль їхньої піклувальниці бере на себе Сачіко, переживанням та роздумам якої відведена більша частина роману. Їхня доля, здається, переймає жінку більше, ніж доля власної доньки. Питання репутації родини, гідної партії для Юкіко та Таеко, їхнього зовнішнього вигляду та поведінки важать набагато більше, ніж поведінка власної доньки Ецуко. Це турбує Тейносукє, який переживає та постійно наголошує на тому, що їхня донька росте доволі капризною та нервовою. Однак Сачіко в першу чергу переймається долею своїх сестер, з яких одна (Юкіко) занадто сором'язлива, щоб влаштувати своє життя самостійно, а інша (Таеко) – занадто прогресивна, щоб влаштувати його без шкоди родинній репутації.

Продовжуючи жити на старий манер, як це у свій час робив рід Макіюка, сестри полюбляють проводити час, займаючись традиційними видами мистецтв, а саме: каліграфією, танцями, майструванням ляльок; відвідують театри, кінотеатри, ресторани; купують дорогі кімоно та прикраси. На противагу їм, «головний дім», який, здавалося б, успадкував усі родинні статки, постійно намагається зекономити та урізати як власні витрати, так і видатки на незаміжніх сестер. Така поведінка головного дому лише підкреслює поступовий занепад роду Макіюка, неминучий за нових соціально-економічних обставин, що змушує «головний дім» поступитися своїми функціями і передати право вирішувати долю молодших родичок заможнішій «гілці». Серед вищезазначених обставин можна виокремити наступне: стрімкий розвиток прогресивного урбанізованого суспільства, низка економічно-політичних трансформацій, що принесли з собою занепад старого феодально-ієрархічного устрою, заперечення традицій як нова культурна тенденція, емансипація жінок тощо. Тому іноді складається враження, що родина Макіюка не є головним предметом опису, а лише служить фоном для зображення тогочасної дійсності, японського суспільства в цілому. Такий всеохопний характер образу родини виходить за рамки її трактування як осередку збереження та передачі традицій і цінностей від покоління до покоління.

У романі «Дрібний сніг» родина виступає не чим іншим, як засобом художнього відображення суспільних трансформацій. Однією з таких трансформацій є еволюція образу жінки. На відміну від своїх старших сестер (урівноважених і витончених аристократок, для яких репутація родини та аристократичне походження займають перше місце у списку життєвих орієнтирів), Таеко ставить собі інші цілі у житті. Ображена на сестер через заборону вийти заміж за коханого Окубату і змушена чекати, доки старша Юкіко не влаштує свою долю, вона починає проявляти певну зневажливість до родинних звичаїв і забобонів, а іноді й демонструвати свій бунтарський дух: «На відміну від сестер Таеко завжди трималася дещо розкуто і, м'яко кажучи, «сучасно», але в останній час у ній почало проявлятися дещо відверто грубе та вульгарне. Вона могла запросто, наприклад, з'явитися перед сестрами оголеною або, не соромлячись присутності прислуги,

всістися перед вентилятором в розхристаному на грудях кімоно. Після ванни вона ходила по будинку неприбрана, на циновках сиділа розвалившись у найнеохайнішій позі. Вона наче забула, що сідати за стіл і братися до їжі раніше старших сестер вважається непристойним» [Танідзакі 1986, 305].

До того ж її бунтарство проявляється у любові до європейських суконь, прагненні стати фінансово незалежною, коханні до нижчого за неї в соціальному плані фотографа Ітакури, марнотратстві та іноді вульгарній поведінці. І хоча Сачіко пояснює сестринський норов тим, що та була ще дитиною, коли померли батьки, і її нібито позбавили батьківської любові та піклування, насправді Таеко живе у дусі часу. Вона занадто сучасна, щоб її зрозуміли. Наприклад, її обранець Окубата, дізнавшись про намір Таеко поїхати до Парижу та стати модисткою, висловлює категоричне несхвалення такого вибору дівчини: «Я не бажаю, щоб моя майбутня дружина уподібнилася жінці, яка працює» [Танідзакі 1986, 179]. Тобто «працювати» не входить до обов'язків жінки як члена суспільства, а тому така поведінка розглядається як абсолютно неприйнятна у межах тогочасного суспільства, що саме вступало у новий період свого історичного розвитку. Як можуть в суспільстві поважати дівчину, що не рахується з власною родиною, якщо люди дивуються новій тенденції, що окреслюється під час розмови свахи Ітані та Сачіко: «До речі, я звернула увагу, що нинішні молоді жінки навіть вдома віддають перевагу європейському одягу та облаштовують будинок на європейський лад, чи я помиляюсь?» [Танідзакі 1986, 56].

Інакше кажучи, образ Таеко – це уособлення конфлікту між традиційними уявленнями про жінку та її сучасним втіленням з прагненням до незалежності та свободи вибору. Це єдиний образ, який письменник наділяє сміливістю зробити вибір, а не плісти за течією та в усьому дотримуватися курсу, обраного та визначеного кимось іншим. «Брутально-вульгарна» поведінка Таеко це не що інше, як прагнення порвати зі старим устроєм життя та робити бажані речі, навіть якщо усі вважають їх принизливими. На жаль, у тому суспільстві, в якому живе дівчина, їй не вдається реалізуватися в успішну прогресивну жінку. Навпаки, зустрічаючи постійний супротив та несхвалення з боку родини, чоловіків і суспільства, вона поступово сходить на шлях приреченої бунтарки, від якої відмовляються та якої цураються.

Письменник також звертає увагу на проблему співіснування традиції та сучасності на прикладі регіонів Кансай і Канто. Кансай з такими старовинними осередками культури, як Кіото та Осака, завжди славився своїми традиціями у будь-якій сфері мистецтва: архітектурі, театру, співі тощо. Ці міста справляли враження величних і вічних у часі. Токіо ж довелося оновитися після землетрусу 1923 р., а тому місто пережило колосальні перетворення та певною мірою стало безликим. Негативне враження від нового вигляду міста письменник передає під час першої подорожі Сачіко у гості до «головного дому»: «Востаннє Сачіко була у Токіо, коли місто ще тільки починало відновлюватися після землетрусу, і зміни, що відбулися у ньому, буквально приголомшили її. Токіо, яким вона бачила його з естакади, було не впізнати. Дивлячись на пропливаючі за вікном вагону квартали багатопверхових будинків і виблискуючу у просвітах між ними башточку на будівлі парламенту, Сачіко думала про те, який же це довгий час – дев'ять років... Звичайно, Гіндза і Ніхонбаші також справляли сильне враження, проте Сачіко все одно не хотілося б тут жити, повітря Токіо здалося їй занадто сухим і жорстким» [Танідзакі 1986, 250].

Квартали з багатоповерховими будинками, вузькі вулички, постійний рух і зашвидкий темп життя контрастували з поняттям про розкішне аристократичне життя, до якого звикли у родині. Тому не дивно, що нікому не прийшовся до вподоби скромний будинок, до якого переїхала Цуруко з чоловіком та дітьми: «Вже до чого не любила Сачіко старий осакський маєток, тепер він здавався їй у сто разів милішим за цей. Нехай він був темним і незручним, проте у ньому відчувалась якась старомодна респектабельність» [Танідзакі 1986, 252]. Такий погляд також поділяли і Юкіко з Таеко, яким нова оселя Цуруко, замала для величезної родини, здавалася сумним доказом занепаду колись заможного роду Макіока. Іншими словами, письменник вказує на стрімкі зміни, що відбуваються у суспільстві, прискорену урбанізацію, трансформацію суспільної свідомості, що межує з небажанням людей, звиклих до «старого» аристократичного устрою, пристосовуватися до нових умов і приймати їх.

Отже, підсумовуючи, можна зазначити, що образ родини використовується Танідзакі Джюн'ічіро у романі «Дрібний сніг» як засіб художнього відображення суспільних трансформацій в Японії середини XX століття. Зокрема, серед таких трансформацій найпомітнішими є стрімкий розвиток прогресивного урбанізованого суспільства, заперечення традицій як нова культурна тенденція та емансипація жінок. Аналіз образу молодшої сестри Таеко дозволяє стверджувати про емансипацію жінок, прагнення сучасної жінки до незалежності та самостійності, а також практично неможливість особистого вибору та самореалізації за умов тогочасного суспільства. Міста Токіо та Осака постають символами сучасності та традиції, динаміки та сталості, підкреслюють те, що людям «аристократичного» походження нелегко прийняти нові суспільні тенденції та пристосуватися до вимог часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко І.П. Антологія класичної японської поезії. – К.: Факт, 2004. – 907 с.;
2. Дзюн'итиро Танідзаки. Избранные произведения в двух томах; [пер. с япон. Т. Редько-Добровольская]. – М.: Художественная литература, 1986. – 637 с. (т.2);
3. Ентоні Гіденс. Соціологія; [пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник]. – К.: Основи, 1999. – 725 с.;
4. Boardman Petersen, Gwenn. The Moon in the Water: Understanding Tanizaki, Kawabata, and Mishima. - Honolulu: University Press of Hawaii, 1979. - 366 p.;
5. Mizuta Lippit, Noriko. Reality and Fiction in Modern Japanese Literature. – Michigan: MALLOY LITHOGRAPHING, INC., 1980. - 217 p.;
6. Rimer, J. Thomas. Modern Japanese Fiction and Its Traditions: An Introduction. – Princeton: Princeton University Press, 1978. - 310 p.;
7. Rubin, Jay. Injurious to Public Morals: Writers and the Meiji State. – Seattle and London: University of Washington Press, 1984. – 318 p.;
8. 谷崎潤一郎著 細雪: 全. - 東京: 中央公論社, 1949. – 610 p.;
9. 谷崎松子著 湘竹居追想: 潤一郎と「細雪」の世界. - 東京: 中央公論社, 1983. – 229 p.

СЕМЬЯ КАК ЗЕРКАЛО ОБЩЕСТВЕННЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ (НА ПРИМЕРЕ РОМАНА ТАНИДЗАКИ ДЗЮНЪИТИРО «МЕЛКИЙ СНЕГ»)

Главным заданием статьи является интерпретация образа семьи в качестве средства художественного отображения Танидзаки Дзюнъитиро общественных трансформаций в Японии середины XX века. Особое внимание уделяется проблеме личного выбора, сосуществования прогресса и традиции, а также эволюции образа женщины в обществе.

Ключевые слова: эмансипация, семья, трансформация, прогресс, традиция.

Y.Bondar,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

**FAMILY AS THE MIRROR OF SOCIAL TRANSFORMATIONS
(EXEMPLIFIED BY THE NOVEL
OF JUN'ICHIRO TANIZAKI "A LIGHT SNOWFALL")**

The main task of article is to construe the image of family as the means of artistic reflection of social transformations in Japan of the mid-XX century by Jun'ichiro Tanizaki. The special attention is paid to the problem of personal choice, coexistence of progress and tradition as well as evolution of the image of woman in the society.

Key words: emancipation, family, transformation, progress and tradition.

УДК 821.133.1-2/-3.09:821(5-11)

А.Бондарєва,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ЯПОНСЬКА ТЕМАТИКА В ПРОЗІ ТА ДРАМАТУРГІЇ ЮДІТ-ЛУЇЗИ ҐОТ'Є

В Європі у другій половині XIX ст. виникає значний інтерес до культури і літератури Японії, що найшло відображення у багатьох творах європейських письменників. У даній статті розглядається японська тематика в прозових та драматичних творах відомої французької письменниці-орієнталістки другої половини XIX ст. Юдіт-Луїзи Ґот'є. Аналізується японська художня традиція у контексті західної літератури, а також внесок Юдіт Ґот'є у французьку літературу.

Ключові слова: проза, драма, японська тематика, французька література, Юдіт Ґот'є.

Спільна зацікавленість у царині франко-японських культурних стосунків сприяла живому й органічному взаємопроникненню ідей та образів однієї культури в іншу на рубежі XIX – XX ст. У контексті західноєвропейської культури японська культура розглядається опосередковано через призму образотворчого мистецтва. В. Маркова зазначає з цього приводу, що «різні види і жанри мистецтва маловідомої країни рідко пізнаються одразу, у всьому їх об'ємі. Зазвичай, швидше знаходить дорогу до розуміння образотворче мистецтво» [Маркова 1968, 268]. Саме через живопис у літературу проникають такі «японські» концепції, як «плоска» манера письма чи невимущена ритмічна гра лінії, особливий орнамент природних мотивів і кольорові характеристики, схоплення миті чи руху в їх безпосередньому життєвому стані. Французький поет Шарль Бодлер, який стояв у витокх французького «японізму», вважав, що поезія неодмінно зароджується з живопису, музики, філософії і навіть скульптури.

У 1888 році виходить у світ перший літературний журнал «Мистецтво Японії» («Le Japon Artistique») під керівництвом Самюеля Бінга (Samuel Bing), метою якого було «примножити інтерес прихильників японського мистецтва» і «дослідити його вплив на (французьку) культуру, мистецтво, приватні та публічні вистави» [Fiche pédagogique: japonisme & littérature, 3]. У наступному році в журналі з'являються перші переклади Брінкмана (J. Brinckmann) творів класичної японської поезії жанру танка.

Далекосхідна тематика поширюється у французькій літературі впродовж всієї другої половини XIX ст.: брати Гонкури («Манетт Саломон»), Еміль Золя («Одна сторінка про любов»), Стефан Малларме («Віяла») – ці та інші твори висвітлювали саме східну тематику. Появі перших перекладів художньої японської літератури у Франції сприяли англійські переклади Алджернона Мітфорда (Algernon Mitford) «Оповідання стародавньої Японії» (Tales of Old Japan, 1871), Фредеріка-Віктора Дікінса (Frederick Dickens) «Тчу-чін-гура, чи японська помста» (Tchou-Chin-Goura, ou vengeance japonaise, 1886), пізніше перекладеної на французьку Альбертом Дуздебе (Albert Dousdebès). Численні праці про японську культуру та звичаї, книги про подорожі до Японії французьких дослідників свідчать про зміни у відношенні до цієї країни: від простої зацікавленості екзотичною країною до появи справжнього науково-пізнавального інтересу. Фахівцем з японської мови вважається відомий французький учений-сходознавець Леон де Росні, автор численних праць про японську мову, літературу, культуру, історію тощо.

Досліджуючи витoki «японізму» у французькій літературі, не тільки як своєрідного феномену копіювання всього японського, але і як спробу усвідомлення духовних цінностей японської культури, неможливо залишити без уваги творчість так званих письменників-орієнталістів. Однією з найяскравіших представниць цього напрямку вважається творча діяльність французької письменниці другої половини XIX ст. Юдіт-Луїзі Гот'є.

У статті ми спробуємо розглянути японську тематику у творах цієї французької письменниці, дослідити її внесок у створенні образу Японії, розкрити своєрідність поетики «японських» романів письменниці. Загальна літературна спадщина Юдіт Гот'є нараховує понад 50 творів, більша частина з яких присвячена саме східній тематиці. При цьому безпосередньо японські мотиви висвітлені у багатьох творах різних жанрів: романах – «Узурпатор» (1875), «Принцеси кохання» (1900); оповіданнях – «Готель під назвою «Квітучий очерет» (1882), «Комачі» і «Шістнадцятиріччя принцеси» (1893), «Свято у Мікадо», «Чайна церемонія», «Гейша і кавалер» (1919); у легенді «Ткаля з піднебесся» (1904);

театральних п'єсах – «Торговка сміхом» (1888) і «Принцеси кохання» (1908). Необхідно також віднести до згаданої тематики її етнографічні нариси – «Токію» (1892), «Японія» (1912); музичну критику – «Дивна музика на виставці 1900 року» (1900). Про переклади японських віршів танка у збірці «Поєми /на крильцях/ бабки» (1885) ми писали у попередніх статтях.

Перед тим як звернутися безпосередньо до японської тематики Юдіт Гот'є всебічно і детально досліджує китайську культуру, мову, історію, філософію, оскільки вона добре знала, що саме китайська культура та наука стали підґрунтям для японської культури, науки, мистецтва тощо. Перші спроби порівняння різних культур проводилися в Європі на рубежі XIX – XX ст., а тому цілком зрозумілим є звернення письменниці до культурної спадщини цієї далекої і загадкової країни.

Напевно, одним із кращих «японських» романів Юдіт Гот'є є роман «Узурпатор», який побачив світ у 1875 році і був відзначений премією французької Академії. Згодом він був перевиданий у 1887 р. під назвою «Сестра сонця». Дія роману відбувається у середньовічній Японії, тим самим віддаляючи французького читача не тільки від його звичайної реальності у просторі, але й в часі. Сюжет умовно поділений на дві частини: з одного боку це історико-політичний, з іншого – романтичний твір. Два жанри, доповнюючи один одного, переплітаються між собою, створюючи ілюзію «занурення», участі в дії. Постійне звертання до минулого має зворотній ефект – минулі події начебто відбуваються у теперішньому часі. За основу сюжету письменниці обирає дійсний факт з японської історії (це зазначено на першій сторінці роману), додаючи до нього чимало авантюрних і навіть, фантастичних подробиць.

Роман відсилає читача до феодалної Японії початку XVII ст., до часів прийняття під опіку регентом Ієясу молодого шьогуна (військового правителя Японії) Хідейорі. Але згодом між ними виникає протиріччя за владу. Демонструючи чудову ерудицію в політичних інтригах, Юдіт Гот'є водночас розкриває трагічну історію кохання між принцом Нагато, відданим другом Хідейорі, та імператрицею Кісаки, дружиною японського імператора. Навіть сучасний японський читач без зайвих зусиль розпізнає історичні постаті видатних правителів своєї країни, тоді як романтична частина роману повністю вигадана, чим також не здивує пересічного японця, якщо подивитися на це з точки зору театру Кабукі.

Перед європейським читачем розкривається, підкоряючись задуму роману, дивовижна, незнайома, романтична і містична Японія. Це дозволяє глибше проникнути у зміст твору письменниці, яка демонструє глибоке знання нею японських традицій, втілених в її творчість. Юдіт Гот'є вдалося створити масштабне історичне полотно, яке відображає також власну творчу еволюцію письменниці.

Дослідниця творчого спадку письменниці Беттіна Кнапп відмічала ерудицію Юдіт Гот'є в описаних нею воєнних тактик ведення битви між військом Хідейорі та зрадником Ієясу, проводячи аналогію з описанням битви Наполеона при Ватерлоо в романі Стендаля «Пармська обитель», чи навіть у романі Л. Толстого «Війна і мир» [Кнапп, 191]. Можливо це певне перебільшення, але захоплені відгуки про роман залишили таки відомі французькі письменники, як Анатоль Франс і Леконт де Ліль.

В японській культурі Юдіт Гот'є найбільше приваблює ніжна краса, містицизм, гармонійні стосунки японців з навколишнім світом. Таким чином задається сприйняття

Сходу як екзотичної таємниці в традиціях романтизму, чи як певного знання, недосяжного для західного розуміння в його реалістичній традиції.

Окрім романів, японська тематика висвітлюється у низці оповідань Юдїт Гот'є. Деякі з них нагадують скоріше перекази чи своєрідні переспіви оригінальних японських легенд та новел. Такий висновок можна зробити, аналізуючи її манеру розповіді. Про це свідчать також відповідні цитати з тексту. У східних оповідях письменниці наявні різноманітні відомості про країну, представлені з різних точок зору: історичної, етнографічної, соціальної, які вона пропускає через своє особисте сприйняття. Досліджуючи східну культуру, Юдїт Гот'є звертається також до відмінностей східного мислення і світогляду, які залишаються ще надовго таємницею для пересічного європейського читача.

Європейські художники, письменники, драматурги поступово успішно освоювали прийоми східного мистецтва, сприяючи тим самим кроскультурному обміну в різних сферах культури. Мабуть, жодне з видів мистецтва не відображає так очевидно чуттєвий настрій публіки як театр, який є художнім дзеркалом історії країни, її філософії, духу. Проте знайомство європейців з класичним японським театром, насамперед театром Но, викликало неочікуване ставлення до цього виду японського мистецтва. Деякі критики знаходили спільні риси з грецьким театром, але Т. Григор'єва відмічає що, «між японським актором і європейським глядачем виникла величезна прірва непорозуміння» [Григор'єва 1979, 11], подолати яку не вдасться ще багато років. Незважаючи на загальне критичне ставлення до японського театру, ми знаходимо його описання в працях літераторів Емілія Гіме і Фелікса Регамі «Театр Японії» (1886), Андре Леко «Японський театр» (1889). Деякі європейські драматурги навіть створюють п'єси з японською тематикою. Так п'єси «Принцеса» Сан-Саєна, «Красуня Сайнара» Е. Ервілі залишили свого часу в серцях глядачів чудові враження.

Як драматург Юдїт Гот'є теж напише дві театральні п'єси з японською тематикою – «Торговка сміхом» (1888) і «Принцеси кохання» (1908). Взявши за основу драму китайського класика XIV ст. під назвою «Ро-Лан-Тан» «Куртизанка, що співає на дорозі», вона успішно адаптує її до японських реалій. Чудові декорації в японському стилі, емоційна гра акторів, витончені прийоми виразності, стилізовані рухи та жести гарантували шалений успіх цієї «китайсько-японської» п'єси – понад ста показів. Стриманість, виразність, лаконічність – саме ці якості, яких іноді не вистачало французькому драматичному мистецтву, були знайдені Юдїт Гот'є у японському. Музику для вистави написав маловідомий композитор Бенедіктус. Сама же п'єса присвячувалась, як зазначено на першій сторінці, маркізу Сайонджі – «уповноваженому міністру Іх Величності Імператора Японії у Франції», якому, до речі, вона вже присвячувала свою збірку перекладів японських танка під назвою «Вірші /на крильцях/ бабки» (1885). Театральні критики відмічали вишуканість драматичних образів п'єси і оригінальність її музичного акомпанементу.

Наскільки легко європейці прийняли й оцінили японське художнє мистецтво, настільки ж важко їм далось сприйняття мистецтва японського театру та музики. Бажання передати свої враження підштовхнуло письменницю до написання коментарів під назвою «Дивна музика на виставці 1900 року». Японська актриса Сада Якко представила дві вистави театру Кабукі разом з п'ятьма танцями на Міжнародній виставці в Парижі. Завдяки їх описанню ми маємо змогу простежити реакцію європейського спостерігача: «Можна було почути тільки слабкий скрегіт, приглушений голос, щось на зразок скор-

ботного нявкання, коли нарешті виникає мелодія, красивіша ніж можна собі уявити» [Judith Gautier 1900, 22]. Описуючи Сада Якко Юдіт Гот'є пише: «...одночас актриса пантоміми і трагедії, танцівниця нагадує крихку й останню мрію феодальної Японії, яку ми не знаємо і яка більше не існує: тільки там поважно збереглися традиційні образи куртизанок і трагічних акторів, які починають зникати під натиском нової цивілізації» [Judith Gautier 1900, 5].

Початковий природний інтерес до незнайомої культури змінився у Юдіт Гот'є особливо глибокою увагою до філософської, естетичної, культурної і літературної спадщини країн Далекого Сходу, у тому числі Японії. Окрім романів варто згадати також низку її творів художньо-документального жанру, якими є оригінальні оповідання про культуру, мистецтво, звичаї, історію Японії – «Токію», глави книги «Столиці світу» (1892) та нарис «Японія» (1912). Той факт, що Юдіт Гот'є ніколи не була в Японії, жодним чином не відносить її твори до жанру «повної вигадки» чи «власної фантазії», адже підтрунтям, головним чином, слугували мемуари мандрівників та наукові праці дослідників японської культури і художників. Письменниця як літератор лише передала цю інформацію у художній формі. Образ Японії у творах Юдіт Гот'є складається як мозаїка, збирається з дрібних крупинок вражень від дослідженого матеріалу. Вона зі щирою цікавістю спостерігає за іншим народом, його традиціями, укладом, прагнучи якомога глибше проникнути в таємниці цієї країни. Яскравим прикладом такого підходу може слугувати праця американської дослідниці в галузі антропології Рут Бенедікт «Хризантема і меч».

Отже, проаналізований матеріал дозволяє зробити висновок, що у другій половині XIX ст. орієнтальна тематика поступово проникає в європейську літературу. Дедалі частіше місцем дії французьких романів стає територія далекосхідних країн, у тому числі Японія, яка розглядається як не щось умовно-романтичне «далеке», а в її соціально-історичній обумовленості. Деякі критики вбачали в «японізмі» продовження романтичного стилю як своєрідного екзотизму, але більшість письменників знаходила в ньому нове натхнення, відкриваючи для себе нові творчі шляхи.

Аналіз творчого спадку французької письменниці Юдіт Гот'є, зокрема її творів різних літературних жанрів: романів, повістей, театральних п'єс, етнографічних нарисів, музичних коментарів тощо, свідчать про різнобічний інтерес письменниці до культури та літератури Японії. У її творах перед європейським читачем постає висококультурна країна, народ якої створив геніальну за своїм змістом і високоякісну за формою художню літературу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бенедикт Р. Хризантема и меч: Модели японской культуры.* [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://yanko.lib.ru/books/cultur/benedict-chrysanthemum_and_sword=a.htm;
2. *Бондар О.І.* Лінгвокраїнознавство Японії: навч. підруч. / О.І. Бондар, І.П. Бондаренко. – К : видав. дім Дмитра Бурого, 2012. – 696 с. + іл.;
3. *Bettina L. Knapp.* Judith Gautier: une intellectuelle française libertaire (1845 – 1917) / Bettina L. Knapp ; [traduit de l'anglais et postfacé par Daniel Cohen]. – Paris : L'Harmattan, 2007. – p. 420;
4. *Григорьева Т.П.* Японская художественная традиция / Григорьева Т.П. – М : «Наука», 1979. – 206 с. – (Ин-т востоковедения Академии наук СССР);

5. *Gautier Judith*. Les musiques bizarres à l'Exposition de 1900 / Judith Gautier, transcrit par Benedictus. – Paris : société d'éditions littéraires & artistiques, 1900. – p.33;

6. Fiche pédagogique: japonisme & littérature [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://dominique.chipot.pagesperso-orange.fr/haikus/fiches/japon_artistique.pdf;

7. *Маркова В.* О переводе японской лирики. История и проблематика / Вера Маркова // Мастерство перевода. Сборник статей. – М : «Советский писатель», 1968. – № 6. – С. 267-282;

8. Японский театр / [гл. ред. Г. Чхартишвили]. – Санкт-Петербург: Северо-Запад, 2000. – 750с. – (золотой фонд японской литературы).

А.Бондарева,

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ЯПОНСКАЯ ТЕМАТИКА В ПРОЗЕ И ДРАМАТУРГИИ ЮДИТ-ЛУИЗЫ ГОТЬЕ

В Европе во второй половине XIX в. возникает значительный интерес к культуре и литературе Японии, нашедший свое воплощение во многих произведениях европейских писателей. В статье рассматривается японская тематика в прозаических и драматических произведениях известной французской писательницы-ориенталистки второй половины XIX века Юдит-Луизы Готье. Проводится анализ японской художественной традиции в контексте западной литературы, также вклад Юдит Готье во французскую литературу.

Ключевые слова: проза, драма, японская тематика, французская литература, Юдит Готье.

А. Bondareva,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

JAPANESE SUBJECT IN PROSE AND DRAMATIC WORKS OF JUDITH LOUISE GAUTIER

Passion for Far East in Europe during the second half of XIX century contributes to the study of culture and literature of Japan. In the article a Japanese subject in prose and dramatic works of the famous French writer and orientalist Judith Louise Gauthier is investigated. Analyze the Japanese artistic tradition in the context of Western literature and the contribution of Judith Gautier in French literature.

Key words: prose, drama, Japanese subject, French literature, Judith Gautier.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОЕЗІЇ ФУТУРИЗМУ В ЯПОНІЇ

В статті розглядаються деякі аспекти історичного розвитку футуризму в Японії, особлива увага приділяється аналізу теоретичних робіт класиків футуризму, у порівнянні з теоріями Томмазо Марінетті. Окремо розглядається певна метафізична складова ідеології японського футуризму, відсутня в Європі.

Ключові слова: футуризм, поезія, маніфест, теоретичні засади.

Початок 20 століття ознаменувався значними зрушеннями у житті людей, які не могли не вплинути і на мистецтво, зокрема на літературу. Виникла значна кількість течій та напрямків, які, хоч і досить умовно, прийнято об'єднувати поняттям «модернізм».

Футуризм – це напрям у літературі й мистецтві, який обстоював крайній формалізм, пропагував культ індивідуалізму, відкидав загальноприйняті мовні та поетично-мистецькі норми. Засновник футуризму – італійський поет, політичний діяч Філіппо Томмазо Марінетті.

Розглянемо деякі риси становлення японського футуризму. Першим представив футуризм японській інтелектуальній еліті письменник-романтик Морі Огай, який повернувся з подорожі по Європі. Завдяки йому «Перший маніфест футуризму» («Manifeste du Futurisme») Філіппо Томмазо Марінетті, опублікованому 20 лютого 1909 р. на першій смузі французької газети «Фігаро», всього кілька тижнів потім був надрукований в Японії в естетському журналі «Субару» («Плеяди»). Коментуючи маніфест, Огай зазначив, що Марінетті «додав філософію Ніцше до мелодики Віктора Гюго» [Мошняга]. Після виходу перекладу маніфесту на японську мову і статті Огая поет-символіст Такамура Котаро з «Товариства Пана» (パンの会), зацікавившись цим новим явищем у літературному житті Заходу, написав Марінетті лист з проханням детально роз'яснити зміст футуристичних гасел. У відповідь Марінетті надіслав цілу серію маніфестів, статей, есе своїх соратників по футуристичної групи - Боччоні, Северіні, Кара, Руссоло, Балла, а також свої власні. Всі ці матеріали були перекладені на японську мову, що послужило відправною точкою для виникнення авангарду на японському ґрунті. Хоча Такамура був в цілому далекий від футуристичних експериментів, відгомони футуристичної естетики чуються у віршах збірки «Дорожня далечинь» («Дотей») [Мошняга].

У 1912 р. був перекладений «Технічний маніфест футуристичної літератури» («Manifesto tecnico della letteratura futurista»), в якому Марінетті дає точні вказівки, яким чином має бути влаштований текст, щоб відповідати футуристичної програмі. Через рік на японській мові вийшли книга Леблана «Марінетті і футуризм» і стаття Нагасе Ешіо «Конкретне пояснення футуризму» («футуристи-но гутайтекі кайсяку. Поряд з перекладними роботами стали з'являтися дослідження японських авторів. Поет-символіст і критик Івано Хомей підтримав авангард у статті «Філософія і мистецтво демонізму» («Акумасюгі-но сісо то гейдзюцу»).

Ідеї футуризму в Японії в живописі втілювали Камбара Тай і Того Сьейдзі, які були організаторами перших в Японії футуристичних виставок. Захопленість Камбара Тай теорією футуризмом була настільки велика, що він після закінчення університету самостійно вивчив французьку, італійську, щоб читати в оригіналах творіння своїх кумирів. У 1917 р. він опублікував свій перший футуристичний вірш «Вулиця опівдні», яке в 1923 р. вийшло італійською мовою в Римі у футуристичному журналі «Ми» («Noi»).

У 1922 році художник організовує різні акції групами художників-авангардистів, публікує в пресі статті про футуризм, продовжує жваве листування з італійськими футуристами (Марінетті). У період з 1924 по 1930 рік Камбара ініціює організацію різних мистецьких угруповань авангардистського напрямку і модерністських журналів. [Чіеко].

Окремо слід відзначити особливий вплив, який справив на японський футуризм Давид Бурлюк. В кінці 1919 р. він разом з В. Пальмовим та іншими прибув до Японії, де прожив більше двох років, перш ніж переїхати в США. Широкий резонанс викликала влаштована Бурлюком «Виставка російського футуризму», на якій було показано близько п'ятисот картин. Ця виставка породила ряд наслідувань, і по всій країні почали відкриватися пересувні виставки японських авангардистів. У 1921 р. відбулися такі виставки в Нагоя та Осака. Далі, Бурлюк разом з Кіношіта Шігеру опублікував у 1923 р. в Токіо брошуру німецькою мовою, яка називалась «Was ist der Futurismus? Antwort» («Що таке футуризм? - Відповідь»). [Бурлюк]. Будучи досвідченим в публічних виступах, ще в період тріумфального турне футуристів по Росії в 1912-1914 рр., Бурлюк здобув величезну популярність в колах японської інтелігенції. Під враженням від знайомства з Бурлюком і його творчістю Камбара Тай в 1921 р. влаштував свою персональну виставку, приурочивши її відкриттю свій знаменитий маніфест з 12 пунктів, першу програмну заяву японського. «Перший маніфест Камбар Тай» відкривався такими словами: «Художники, ідіть, мистецтвознавці, ідіть! Мистецтво абсолютно вільне. Немає ні віршів, ні картин, ні музики - є тільки сама творчість. Мистецтво абсолютно вільне. Свобода його форм також абсолютна; психіка, логіка, емоції, звуки, запахи, кольори, світло, хіть, рух, тиск і, як останній вираз всього, саме реальне життя - все це не може не бути змістом мистецтва; будь-який матеріал, будь-яка форма не будуть марні на шляху творчості». [Мошняга] Таким чином, Камбара повторює і багато положень маніфестів італійців, особливо «Маніфесту футуристичної живопису» (датований квітнем 1910 р.

Взагалі, 1921 р. є особливим в історії японського футуризму. Саме тоді році поет Хірата Ренкічі (1893-1922) став поширювати в парку Хібія, Токіо, листівку під назвою 「日本未来派宣言運動」 («Рух японських футуристичних маніфестів») з підзаголовком французькою мовою «Mouvement futuriste japonais». Хірата вступив в «Товариство футуристичного мистецтва» (未来派美術協会) в жовтні того ж року і виставляв свій маніфест в рамках виставок, що проводилися цим товариством. Маніфест Хірата багато в чому спирався на італійські футуристичні маніфести Марінетті, перший з яких був перекладений ще Морі Огай ще в травні 1909 року. Маніфест Хірата складається з явних і прихованих цитат з двох основних маніфестів Марінетті, а саме з «Першого маніфесту футуризму» 1909 р. і «Технічного маніфесту футуристичної літератури» 1912 р. Перш за все, варто відзначити саме передмову до японського маніфесту: «Marinetti - Apres la regne animale voici la regne mecanique qui commence» (Марінетті: «Після царства тваринного - ось воно, починається царство механічне») [Долин 1990, 268-269]. Це цитата не з ма-

ніфестів 1909 і 1912 рр. вождя італійського футуризму, можливо, вона взята з пізніших джерел. Однак у заключній частині «Технічного маніфесту» Марінетті висловлює майже аналогічну думку: «Закінчилося панування людини. Настає століття техніки!» [Андрєєва 1986, 168]. З вищезгаданих висловлювань випливає, що Марінетті прирівнює людину до тварини при безсумнівному пануванні машинної цивілізації. Людина виключається з моделі розвитку: тварина - людина - машина - і, таким чином, машина замінює без всяких перехідних стадій тварина. Саме такий вислів обирає Хірата Ренкічі в якості передмови до свого маніфесту. Японський поет оперує вже відомим йому літературним матеріалом оригінального, італійського, футуризму і поєднує ранні висловлювання Марінетті, пройняті неоромантичною пафосом, з висновками, яких дійшов Марінетті вже на пізній, експериментальній, стадії розвитку футуризму в Італії. Ця компілятивність матеріалу буде видна при подальшому аналізі японського маніфесту. Наступна цитата з Марінетті в японському маніфесті: «Час і простір вже мертві, ми живемо в абсолютному русі». Дана цитата взята з 8-го пункту «Першого маніфесту футуризму». Повністю він виглядає так: «Ми стоїмо на обрії століть! .. Так чого ж заради озиратися назад? Адже ми ось-ось прорубати вікно прямо в таємничий світ Немоżliвого! Немає тепер ні Часу, ні Простору. Ми живемо вже у вічності, адже в нашому світі панує одна тільки швидкість». Наступна цитата: «Танцюючі хамелеони істини» - образний вислів Марінетті, створений згідно проголошеного ним же принципом рівнів асоціацій різної ширини охоплення. Так Марінетті розширює семантичне поле тексту. Цей прийом повторює японський авангардист. Маніфест японця пронизаний також прихованими цитатами з італійського класика. Наприклад, його «безпосереднє почуття, відчуття, яке покликане замінити знання» прямо сходить до проголошеного італійцем Інтуїтивізм, як єдино можливого способу пізнання неживої матерії. Марінетті пише в «Технічному маніфесті»: «Коли буде покінчено з логікою, виникне інтуїтивна психологія матерії». Заклик Хірата: «Нам більше не потрібні численні кладовища. Бібліотеки, музеї академії не варті реву двигуна автомобіля, що мчить по шосе. Принохайтеся до затхлого духу бібліотечних сховищ, яким пора на звалище, - наскільки ж краще свіжий запах бензину!» - це лише переінакшені слова Марінетті з «Першого маніфесту футуризму».

Цікавими видаються численні апеляції Хірата до якихось ірраціональних сил, до Бога, чи чогось подібного: «... прагне відчуті Вищий Закон (справжню сутність Бога) у відчиненому перед нею хаосі», «... щоб взяти участь у вільному і мимовільному творенні», «... щоб потрапити до незвіданої області, куди до нас не потрапляв ще ніхто». Це не випадково, оскільки подібні речі трапляються і в італійського класика в «Першому маніфесті футуризму». Естетика футуризму парадоксальним чином поєднувала бунт (емоцій) з розумом (розумна машина), головним об'єднувачем при цьому була «божественна інтуїція». Це метафізичне начало своєї теорії Хірата дещо доповнює і поглиблює. Він пише: «Ми живемо в могутніх заграві та спеці. Ми діти могутніх заграви і спеки. Ми самі - могутні заграва і спека» [Долин 1990, 269-270]. Тут ми бачимо відразу два нововведення японського поета, яких не було у Марінетті.

1. По-перше, могутні заграва і спека – це, очевидно, якась вища сила; людина перебуває у ній, походить від неї і сама є цією силою. Можна. В принципі, сказати, що тут ми спостерігаємо знаменитий християнський парадокс: Батько, Син, Святий Дух. Наразі, ми не можемо сказати, чи можливі тут паралелі з іншими, більш традиційними для Японії

релігіями, це питання потребує подальшого дослідження. Зазначимо лише, що у Марінетті таких релігійних алюзій не спостерігається.

2. По-друге, це нова семантика, яку привносить Хірата. У Марінетті немає слів типу «заграв», «світло» тощо, у нього панує сама лише швидкість і енергія. Можна сказати, що японський поет створює свій власний солярний міф, який ще потребує детального опису та осмислення.

У цій статті ми змогли лише коротко торкнутися деяких аспектів історії розвитку та теоретичних засад футуризму в Японії. Очевидно, що це непросте і багатозначне явище в японській літературі потребує більш докладного розгляду та аналізу, не лише на суто японському ґрунті, а і у взаємозв'язку з іншими літературами, в першу чергу з європейськими. Окремий інтерес становить дослідження теоретичних засад поетів-футуристів Японії, особливо у порівнянні їх поглядів з поглядами європейських теоретиків «мистецтва майбутнього», насамперед Марінетті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Долин А.А. Новая японская поэзия. – М., 1990. – 312 с.
2. Называть вещи своими именами: Прогр. выступления мастеров запад.-европ. лит. XX в. Сост., предисл., общ. ред. Л. Г. Андреева. – М., 1986. – 640 с.
3. Чизко Оваки. Круг японских связей Давида Бурлюка // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв / Чизко Овакі. – Харків, 2008. – Вип. 9. С. 79-91.
4. 木下秀 (一郎)、デ・ブルリュック『未来派とは？答える』中央美術社、一九二三年 (復刻日本図書センター一九九〇年) 二六六頁。 – 266 p.
5. Мошняга П. А. Японская авангардная поэзия 20-х годов XX века. (режим доступа) <http://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/SCIENTIFICARTICLES/2006/Moshnjaga>

А. Букриенко, канд. філол. наук
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПОЭЗИИ ФУТУРИЗМА В ЯПОНИИ

В статье рассматриваются некоторые аспекты исторического развития футуризма в Японии, особое внимание уделяется анализу теоретических работ классиков футуризма, по сравнению с теориями Томмазо Маринетти. Отдельно рассматривается метафизическая составляющая идеологии японского футуризма, отсутствующая в Европе.

Ключевые слова: футуризм, поэзия, манифест, теоретические основы.

А. Bukrienko, PhD in Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

SPECIAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE FUTURIST POETRY IN JAPAN

The paper deals with some aspects of the historical development of Futurism in Japan, focuses on the theoretical works of the classics of futurism, compared with theories by Tommaso

Marinetti. Separately certain metaphysical ideology of Japanese Futurism is analyzed, which was absent in Europe.

Keywords: *futurism, poetry, manifesto, theoretical framework.*

УДК 398.541

Д.Букрієнко

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ

ОСОБЛИВОСТІ ІМАГІНАТИВНОГО ВИРАЖЕННЯ ІДЕЇ ГЕРОЯ У ЯПОНСЬКИХ ЧАРІВНИХ КАЗКАХ (НА ПРИКЛАДІ КАЗОК «ГІРСЬКІ ГРУШІ» ТА «ІССУММБОШІ»)

В статті, на прикладі двох казок, розглядаються особливості вираження ідеї героя в японському фольклорі. Особлива увага приділяється спробі типологізації героїчних персонажів, що має на меті допомогти розумінню внутрішнього смислу казки, розкриваючи не лише її фактичне та дидактичне значення, а і приховане символічне.

Ключові слова: *чарівна казка, герой, антагоніст, дарувальник, помічник.*

Казка як своєрідний жанр народної творчості здавна посідала важливе місце у фольклорі всіх народів світу. Згадки про казку (як і її зразки) знаходимо в різноманітних писемних пам'ятках, що дійшли до нашого часу крізь віки і тисячоліття.

Казки розділяють на народні та літературні, в залежності від можливості визначити автора. Також їх поділяються за типами або ж морфологічною будовою. Серед багатьох жанрів усної прози (казки, перекази, розповіді, билини, легенди) казка посідає особливе місце. Здавна вважалася вона не лише найпоширенішим, а й надзвичайно улюбленим жанром дітей різного віку. У казках діти вперше знайомляться з різними захоплюючими сюжетами, багатим поетичним мовою, активно діючими героями, котрі вирішують важкі завдання й перемагають ворожі народи сили.

Важливим елементом в усіх казках є герої, які відіграють в них функції, що впливають на розвиток сюжету казки. Власне питанням диференціації героїв займалися як українські, такі іноземні науковці: Джозеф Кемпбел, В.Я.Пропп, Е.Мелетинський, Т. Бовсунівська тощо. Героїв в казках поділяють на головних і другорядних, позитивних та негативних (антагоніст), а також розділяють їх за діями, які вони виконують в казках (помічник, дарувальник тощо).

У даній статті нами була зроблена спроба диференціації героїв чарівних казок в цілому, крім того, ми намагалися підібрати найбільш зручну систему диференціації казкових героїв, відповідно до особливостей власне японських казок.

В чарівних казках зазначається: той вийде переможцем з боротьби із ворогом, хто любить свій народ, шанує батьків, поважає старших, хто добрий, справедливий та

чесний. Тільки таким героям слугують чарівні помічники, лише вони стають тими, хто отримує чарівний предмет. В казці «Гірські груші» [5, с. 17-21] головний герой отримує червону чашку, завдяки його доброті та поведінці, яка стає йому в допомозі у боротьбі зі злим хранителем озера - нуші.

Герої чарівних казок літають на килимах-літаках, бігають по землі в чоботах скороходах, використовують плащ або шляпу невидимку та їдять зі скатертини-самобранки. Герої чарівних казок завжди мають чітку моральну орієнтацію. Тут немає напівтонів: добрий – злий, хороший – поганий. При цьому позитивний герой чарівної казки завжди знаходиться у більш вигідній, цікавій позиції, тому частіше діти співвідносять себе саме з ним.

Зазвичай найпоширенішим та найпростішим типом диференціація героїв є на «добрих» та «злих», або «позитивних» та «негативних». Варто розглянути ці типи за їх більш детальними характеристиками. Героями казок виступають позитивні, або головні герої, протагоністи, або антагоністи, які, як правило виконують певну дидактичну функцію, визначену сюжетом самої казки. Головний герой робить корисні для людей вчинки, він змагається заради справедливості та завжди отримує перемогу. Та на його тяжкому шляху завжди трапляються інші персонажі, які допомагають вирішити початкову нестачу або проблему героя. Ці герої є другорядними і їх можна віднести до групи «чарівних помічників». Так, наприклад, в японській народній казці «Гірські груші»[5, с. 17-21] головний герой зустрічає стару жінку, яка допомагає йому порадою, як пройти подальші труднощі. Поряд з помічниками можна виділити ще й героїв-дарувальників. За їх допомогою до рук головного героя потрапляє чарівний засіб, або ще якась річ, яка може допомогти йому у його подальший подорожі. Як помічники, так і дарувальники є дуже схожими персонажами в казках. Проте, на нашу думку, дарувальник, на відміну від помічника, може лише зустрітись на шляху головного героя та передати йому чарівну річ. Після цього їх шляхи цілком можуть розходитися. У той час, як помічник після зустрічі з героєм може супроводжувати його і надалі. Наприклад, в японській казці «Іссумбоші» [5, с. 34-38] головний герой зустрічає царівну, яка супроводжує його на шляху подолання його нестачі, а саме бажання вирости.

Поряд з головним героєм, який є праобразом світла та миру, стоїть негативний герой, який ніби то вийшов з темряви, та хоче взяти перемогу над світлом. Він злий та підступний. Саме так виражається ставлення народу до темряви. З іншого боку, антагоніст підкреслює героїчні вчинки позитивного героя. Антагоніст у казці може виступати, як випадковою людиною, яка наносить шкоду позитивному герою, так і чарівним створінням. Найчастіше в казках антагоністами виступають злі чарівниці, дракони, чорти або ж просто невідомі жителі фауни. Наприклад, в українських та російських казках ми часто зустрічаємо Бабу-Ягу або Кощея, які є не просто злими людьми, а чарівниками, або це можуть бути дракони, яких в реальному житті не існує. В японській казці «Гірські груші» [5, с. 17-21] ми зустрічаємо в образі антагоніста чарівне створіння річки – нуші. Це створіння схоже на українського водяника, і так само є вигаданою істотою.

Отже, героїв чарівних казок можна поділити на позитивних, антагоністів та допоміжних: дарувальники та помічники. Ця класифікація є найбільш поширенішою серед дослідників казок. В.Я. Пропп у своїй роботі «Морфологія чарівної казки» [3, с. 31] розділяв героїв саме таким чином.

Окрім головних героїв можна виділити ще й другорядних. Окрім традиційної диференціації, яку ми розглянули вище: герой, помічник, дарувальник, антагоніст, можна поділити другорядних героїв за їх статтю та приналежністю до позитивного або негативного начала. 1) другорядний позитивний герой чоловічої статі, 2) другорядний негативний герой чоловічої статі, 3) другорядний позитивний герой жіночої статі, 4) другорядний негативний герой жіночої статі. До позитивних героїв ми відносимо ще й нейтральних. Поділ на позитивних та негативних персонажів відбувається згідно з його відношенням до головного героя казки, який виступає уособлення добра. Також можливий перехід героїв з позитивних в негативні. Якщо герой на початку казки був позитивним, та не здійснював ніяких поганих вчинків по відношенню, наприклад до своїх братів, а в середині казки він вирішує вбити їх та забрати собі їхнє багатство, то тут він перетворюється на негативного героя. Але буває, що позитивний герой випадково або з наміром творить зло, допомагаючи тим самим, добру. Наприклад вбиває злого брата, який хотів вбити інших. В такій ситуації то він не перестає бути позитивним.

Існують різні думки, щодо диференціації героїв казок. Але слід уважніше звернути окрему увагу на групи героїв, які виділяє В.Я.Пропп у своїй роботі «Морфологічна будова казок». Опираючись на структуру казки та функції головних героїв, дослідник розподіляє їх між сімома персонажами: антагоністом (шкідником), дарувальником, помічником, царівною та її батьком, відправником, фальшивим героєм [3, с. 43].

Вище ми вже розглядали героя-антагоніста, дарувальника та помічника. За схемою В.Я.Проппа тут ще присутні царівна та її батько, які на нашу думку не потребують виділення, як окремої групи героїв, через те, що вони не завжди присутні в казках (принаймні, в японських). Далі іде відправник, який теж не з'являється в усіх казках, адже часто герой відправляється у подорож за власним бажанням без чийсь допомоги або наказу. Та останній герой, якого виділяє В.Я.Пропп – це фальшивий герой. Цього героя, ми можемо віднести до антагоніста, адже він завдає шкоди при подорожах головного – позитивного – героя. Отже, ми вважаємо, що не слід виділяти більше груп героїв, ніж ми зазначали раніше.

Звичайно, для розуміння та розгляду казок особливу увагу варто приділяти головному герою казки, опираючись при цьому на всіх інших допоміжних героїв, які лише надають барв подіям та перемогам головного. Головний герой казок найчастіше проходить досить стандартний шлях: відторгнення – ініціація – повернення. Тобто герой виходить з буденного світу в край надприродного дива; там він стикається з легендарними силами та отримує перемогу; герой повертається з подорожі, наділений силами або обдарувати благами своїх одноплемінців. Прикладом є японська казка «Гірські груші» [5, с.17-21]. Герой іде з дому, аби здобути чарівні груші для хворої матері. На його шляху він зустрічається з безліччю труднощів, врешті він перемагає чарівне створіння нуші, який є антагоністом в казці, заради того аби дістати груші. Врешті герой повертається додому з чарівними ліками для хворої матері та виліковує її. Тобто, ми бачимо, що герой проходить цілу формулу, яка є типовою як для міфів, так і казок (відторгнення – ініціація – повернення). Джозеф Кемпбел зазначає, що цю формулу можна назвати осередковою одиницею мономіфу [2, с. 36].

Отже, ми розглянули типи героїв, які зустрічаються у казках. Можемо стверджувати, що існує багато видів диференціації героїв. Вони поділяються на головних та

другорядних, за статтю, за функцією, яку вони виконують у казці. Ми виявили найбільш зручну, на нашу думку, систему за головними та допоміжними персонажами. До головних ми віднесли головного-позитивного героя та антагоніста, до допоміжних: дарувальника та помічника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зуева Т.В. Волшебная сказка. – К., 1993, – 246 с.
2. Кемпбел, Джозеф. Герой із тисячою облич/ Пер. з англ. Олександра Мокровольського. – К.:Видавничий дім «АЛЬТЕРНАТИВИ», 1999. – 391 с.
3. Пропп В. Я. Морфология волшебной сказки. Исторические корни волшебной сказки (Собрание трудов). – М., Лабиринт, 1998, с. 512.
4. Франц фон Мария-Луиза. Психология сказки. Толкование волшебных сказок. Психологический смысл мотива искупления в волшебной сказке / Семира (пер. с англ. и послесловие)– СПб.: Тимошка, 1997. – 352 с.
5. Японские народные сказки. – М., Наука, 1991, с. 394.; 6. Purkiss Diane. Troublesome Things: A History of Fairies and Fairy Stories. Penguin Books. – London, 2001. – 356 p.

Д.Букриєнко,

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ОСОБЕННОСТИ ИМАГИНАТИВНОГО ВЫРАЖЕНИЯ ИДЕИ ГЕРОЯ В ЯПОНСКИХ ВОЛШЕБНЫХ СКАЗКАХ (НА ПРИМЕРЕ СКАЗОК «ГОРНЫЕ ГРУШИ» И «ИССУМБОСИ»)

В статье, на примере двух сказок, рассматриваются особенности выражения идеи героя в японском фольклоре. Особенное внимание уделяется попытке типологизации героических персонажей, которая должна помочь пониманию внутреннего смысла сказки, раскрывая не только ее фактическое и дидактическое значение, а и скрытое символическое.

Ключевые слова: волшебная сказка, герой, антагонист, даритель, помощник.

Д.Букриєнко,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

SPECIAL FEATURES OF THE IMAGINATIVE EXPRESSION OF THE IDEA OF HERO IN THE JAPANESE FAIRY-TALES (ILLUSTRATED BY TALES “MOUNTAIN PEARS” AND “ISSUMBOSHI”)

This article deals with the special features of realization of the idea of hero in Japanese folklore, taking two fairy-tales as an example. Special attention is paid to the attempt of typology of the heroic personages, which must help to understand the inner sense of a fairy-tale, realizing its closed symbolic meaning, not only actual and didactic ones.

Key words: a fairy-tale, a hero, an antagonist, a giver, an assistant.

ТЕМА САМОГУБСТВА В ПОБУТОВИХ П'ЄСАХ ЧІКАМАЦУ МОНДЗАЕМОНА

Дана стаття присвячена огляду особливостей п'єс Чікамацу Мондзаемона, темою яких є подвійні самогубства закоханих. Огляд проведено на матеріалі двох найбільш відомих п'єс драматурга – «Самогубство закоханих в Сонедзакі» та «Самогубство закоханих на острові небесних сітей». У статті детально виявлено причини даного суспільного явища, що мало місце в історії Японії на початку XVIII століття.

Ключові слова: самогубство закоханих (шіндзю), п'єси про повсякденне життя (севамоно), ефект Вертера.

Епоха Едо (1604-1868) характеризується активним розвитком міщанської культури. Важливим аспектом у цьому розвитку стала поява на початку XVII, поряд із уже сформованим елітарним театром Но, народних театрів: театру акторів Кабукі та театру ляльок Джьорурі.

В кінці XVII століття ці театри набували особливої популярності. Саме на цей час припадає творчість одного з найвидатніших японських драматургів Чікамацу Мондзаемона (1653 – 1725). Вже перші його історичні п'єси – *джідаймоно* (時代物) – мали успіх, але справжню популярність йому принесли побутові п'єси – *севамоно* (世話物). Причиною такої великої популярності стало те, що драматург торкнувся важливого на той момент соціального питання – подвійних самогубств. Цій проблемі присвячені дві найвідоміші його п'єси «Самогубство закоханих в Сонедзакі» («曾根崎心中») та «Самогубство закоханих на острові Небесних сітей» («心中天の網島»).

У 1703 році Чікамацу написав для Такемото Гідаю, оповідача театру Джьорурі, п'єсу «*Самогубство закоханих в Сонедзакі*». Постановка мала такий неймовірний успіх, що театр Гідаю, який стояв на межі банкрутства, швидко став дуже популярним. Більше того, саме «Самогубство закоханих в Сонедзакі» породила особливий жанр: п'єси про любовні самогубства.

В кінці XVII ст. Японію охопило захоплення подвійними самогубствами. Їх називали словом «шіндзю» (心中), яким раніше позначалися обітниця вірності в коханні. «Шіндзю» скоювала пара закоханих, якими ставали відвідувач «веселих кварталів» та дівчина, клієнтом якої він був. Таке кохання засуджувалося і не могло мати майбутнього, тому закохані у відчай кидали останній виклик суспільству. В період Генроку (1688-1704) подвійні самогубства вчинялися у великій кількості [Кирквуд 1988, 3]. Звичайно, це соціальне явище знайшло відображення у п'єсах Кабукі, які слугували новинами про нещодавно скоєні самогубства та історії із вбивствами. Перша п'єса «шіндзю» була поставлена у 1683 році, а після 1700 року такі п'єси практично не сходили зі сцени Кабукі. Однак більш консервативний театр Джьорурі ще не займався розробкою цієї теми. В четвертому місяці 1703 року у м. Осака стало відомо про подвійне самогубство прикажчика Токубея і куртизанки О-Хацу. Саме в цей час Чікамацу відвідує м. Осака. Детально дізна-

вись про всі обставини події, він вирішив написати п'єсу. Вже через три тижні відбувся перший спектакль «Самогубство закоханий в Сонедзакі» [Кин 1978, 4].

Сюжет драми досить простий: двадцятип'ятирічний осавула Токубей, закоханий у дев'ятнадцятирічну куртизанку О-Хацу, відмовляється одружуватися на дівчині, яку для нього вибрав дядько. Він розповідає про це О-Хацу та пояснює, що тепер він має повернути отримані як придане від дівчини гроші. Простодушний Токубей позичив ці гроші своєму приятелю Кухейджі, які нібито були тому дуже потрібні. Кухейджі вдалося так спритно видурити у Токубея гроші, що розповідям Токубея про це ніхто не вірив. Передбачаючи неминучу розлуку, Токубей і О-Хацу наважуються на подвійне самогубство. Успіх п'єси був миттєвим і перевершив всі очікування. Цікавість до п'єси підігрівався її актуальністю [Кин 1978, 4].

У період Кьохо (1716 – 1736) популярність п'єс «шіндзю» різко впала. Це було пов'язано з діяльністю шьогунату, який вживав заходи для їх припинення. Тим не менш, у жовтні 1720 року Чікамацу відвідав давній синтоїстський храм у Сумійоші поблизу Осака. Коли він розважався з друзями в ресторани до нього дійшло повідомлення про подвійне самогубство закоханих на ім'я Кохару та Джіхей. Обставини подій здалися драматургу цікавими і він негайно відправився додому писати п'єсу, що отримала назву *«Самогубство закоханих на острові Небесних Сітей»*. П'єса була вперше поставлена на сцені «Такемото-дза» в грудні 1720 року і була дуже підтримана глядачами. [Кирквуд 1988, 3]

Двадцятивосьмирічний торговець папером Джіхей, головний герой «Самогубства закоханих на острові Небесних Сітей», по суті, той самий Токубей, але пов'язаний вже з двома жінками. Він не може жити ні без дев'ятнадцятирічної куртизанки Кохару, ні без своєї дружини О-Сан. Коли доходить до зіткнення двох жінок, Джіхей впадає у відчай від думки, що може одну з них втратити, і залишається пасивним. Кохання Кохару і Джіхея продовжується три роки. Кохару – попри своє ремесло – віддана коханому, і лише відчуття обов'язку перед дружиною Джіхея змушує її вдавати, що вона не згодна на подвійне самогубство. О-Сан хоче повернути чоловіка, але коли розуміє, що це може коштувати життя Кохару, почуття обов'язку перед цією благородною дівчиною змушує її просити Джіхея викупити Кохару і, таким чином, врятувати її. Однак стан безвихідний: їх плани порушує приїзд батька О-Сан, який здогадується про все і забирає доньку з собою, заявивши, що Джіхей не достойний бути її чоловіком. Тепер Джіхею не залишається нічого іншого як скоїти самогубство разом із Кохару. Їх шлях на острів Амідзіма, описаний в *мічіюкі*, підводить трагедію до кульмінації і готує закоханих до смерті. Однак вони обидва прагнуть виконати свій обов'язок перед О-Сан. Вони намагаються зробити все, щоб не заплямувати честі О-Сан, скоюючи самогубство в різних місцях: Кохару – на суші, а Джіхей – над водою, показуючи цим, що вони скоїли це не як коханці [Кин 1978, 4].

Сюжетно обидві п'єси дуже схожі, але в них є й суттєві відмінності, які вказують на еволюцію сприйняття проблеми подвійного самогубства Чікамацу Мондзаеомоно. У *«Самогубстві закоханих в Сонедзакі»* Токубей, втративши повагу оточення, пристає на пропозицію коханої О-Хацу покинути цей світ. Образ Токубея – це образ благородного, невинно скривдженого чоловіка, що нічим не перед ким не завинив. Він не має в чому каятися. Його прагнення – очистити своє ім'я від сорому та бути разом з коханою. Так само і О-Хацу не має особливих зобов'язань. Тому під час *мічіюкі* – шляху, який веде їх

до місця, де вони скоюють самогубство – вони плачуть через трагічність ситуації, проте почуваються щасливими від того, що тепер вони будуть разом. Про це свідчать слова О-Хацу: «Яка я щаслива, що ми померемо разом, так, як ми і сподівалися»; слова Токубея: «Я настільки впевнений в нашому коханні, що не маю страху перед смертю» [Кеене 1961, 6]. Окрім того, вони розглядають все, що відбувається, як акт укладання шлюбу, тому відчують феєричне піднесення.

Проте, в «*Самогубстві закоханих на острові Небесних Сітей*», написаний через 17 років після вище описаної п'єси, бачимо вже зовсім іншу ситуацію. Джіхей і Кохару, хоч і дали один одному обіцянку померти разом, однак кожний з них має сумніви. Кохару відчуває обов'язок щодо дружини Джіхея, О-Сан. Вона хоче померти разом із коханим, але відчувається винною, що забирає чоловіка в ніч в чому невинної жінки. Джіхей, зі свого боку, кохає дружину, відчуває тягар обов'язку перед нею, своїми дітьми та всією родиною. Таким чином, обраний шлях стає для Кохару та Джіхея справжньою нестерпною мукою. Вони обрізають собі волосся, приймаючи тим самим постриг, щоб покинути все мирське, що мучить їх. Проте навіть після цього страждання не полишають Джіхея: «Сердешні діточки мої! Як безтурботно сплять вони. Я бачу гарні їх личка...» [Японська література 2011, 5]. Таким чином, Чікамацу Мондзаемон, додавши твору трагізму, зробив п'єсу «Самогубство закоханих на острові Небесних Сітей» психологічно більш складною.

Цікавим є той факт, що образи куртизанок О-Хоцу та Кохару є набагато більш сильнішими, ніж образи їх коханих чоловіків. Варто зазначити, що в епоху Токугава навіть куртизанки низького статусу, а тим більше ті, статус яких був вищим, були більш освіченими і вихованими, ніж звичайні жінки, в обов'язки яких входила повна і беззаперечна покора чоловіку. Тому героїні п'єс Чікамацу, зустрівши справжнє кохання в житті, в якому вони бачили лише нещирі почуття, були готові померти за нього [Sewell 1976, 8]. Порівняно із такими сильними жінками, чоловіки у п'єсах виглядають дуже слабкими і нерішучими, пригнобленими власним становищем.

Повернемося до питання подвійних самогубств. Як вже вказувалося, такі самогубства скоювалися дуже масово. Для того щоб зрозуміти природу даного соціального явища загалом варто розглянути його основні причини:

1. Соціальний статус

Люди, які скоювали подвійні самогубства, найчастіше були людьми нижчих класів. Чоловіки були сиротами чи дрібними торговцями, а жінки – куртизанками. Серед людей вищих класів проблем, які штовхали пари на подвійні самогубства, не виникало. Так, у «Самогубстві закоханих в Сонедзакі» Токубей не має грошей, щоб виплатити борг-придане дівчині, з якою він так і не уклав шлюб, а Джіхей у «Самогубстві закоханих на острові Небесних Сітей» не може викупити свою кохану, поки цього не зробив інший. Суспільний статус, а разом із ним стан фінансових справ, не дають героям п'єс Чікамацу шансів влаштувати своє щастя та доводять їх до відчаю.

2. Моральні цінності

В основі кожної побутової драми Чікамацу лежить конфлікт між обов'язком – «гірі» (義理) та людськими почуттями – «нінджьо» (人情). Обидва ці елементи часто розглядаються як два полюси моральних цінностей періоду Токугава. Гірі є конфуціанським терміном, що лежить в основі моделі поведінки, яка є найвищим рівнем добрпорядності

самурая. Кодекс самурайської честі впливав і на життя простих людей, створюючи образ, до якого варто було прагнути. «Ніндзьо» – термін «популярного буддизму», який побутував серед простого населення. Його ми детальніше розглянемо в наступному підпункті.

Кожна людина має обов'язки перед коханим, друзями, родиною, суспільством, Батьківщиною, проте має людина і власні почуття та бажання, які також керують її вибором. Людське життя – переплетення бажань та обов'язків. Так, у «Самогубстві закоханих на острові Небесних Сітей» кохання Кохару і Джіхея змішане з розумінням обов'язку по відношенню до О-Сан, але цей обов'язок не пов'язаний з мораллю суспільства. Кохання О-Сан до Джіхея спричинює її відчуття гірі щодо Кохару, саме тому вона просить чоловіка викупити Кохару. Кохару ж, зі свого боку, відчуває обов'язок щодо О-Сан [Кин 1978, 4].

Під гірі не завжди розуміли неподоланне почуття обов'язку, інколи на увазі мали природний внутрішній обов'язок стосовно іншої людини через почуття вдячності. Гірі, не пом'якшений ніндзьо, не є гуманним, бо такий «обов'язок» заперечує право індивідуума влаштувати власне щастя, якщо воно суперечить бажанням інших людей. Проте, західному глядачеві виявлення ніндзьо часто здається ще більш абсурдним, ніж виявлення гірі. Вбити власну дитину, щоб врятувати дітей свого володаря – в цьому ще можна знайти сенс, попри жажливість цього вчинку. Але кинути родину, не подумавши про майбутнє власних дітей – вчинок нищий. Так, у драмі «Самогубство закоханих на острові Небесних Сітей» Джіхей залишає дітей, щоб померти разом з Кохару, а вона покидає непризвольає власну стареньку матір. Для японців чистота почуттів героїв виправдовує всі слабкі сторони ніндзьо. Людська слабкість і виявлення почуттів ніндзьо не викликає почуття зневаги, а навпаки, звеличує героя в очах глядачів [Кин 1978, 4].

Ще один вид гірі – це обов'язок очищення власної заплямованої честі, імені. Звичайно, очищення свого імені від ганьби шляхом самогубства є крайньою мірою, але, в сукупності з усіма іншими причинами, ця також відіграє важливу роль [Бенедикт 2007, 1].

3. Релігійні переконання

У християнстві самогубство є одним з найтяжчих гріхів, скоєних проти себе та проти Бога, оскільки Бог дає людині життя і лише він має право її забирати. Для людини, яка скоювала самогубство шлях до Раю закривався назавжди, а для родини самогубця ця подія ставала страшенною ганьбою.

Східна традиція, хоч і не схвалює самогубство, але і не осуджує його настільки жорстко. Самогубство в Буддизмі ніколи не зараховувалося до смертних гріхів, бо це діяння породжене відразою, що викликає почуття відрази до власного життя. Як і інші подібні діяння, самогубство віддаляє від людини блага перспективу просвітлення [Ермакова, Островкая 2004, 2].

Популярний буддизм у Японії XVII століття давав наступне трактування людського життя: все, що відбувається з людиною в цьому житті – результат її вчинків у попередньому. Тобто, якщо людина страждає, то така її доля – страждати в цьому житті. Це передбачено і не можна нічого змінити. Інший важливий елемент популярного Буддизму, який штовхав закоханих на самогубство – це віра в те, що за свої страждання вони будуть винагороджені переродженням в раю Будди Аміда на одній квітці лотоса. Неможливо точно прослідкувати походження даного вірування, однак у «Збірнику положень про переродження у Чистій землі» – основній для секти Джьодо праці, укладеної у 985 році

відомим буддійським монахом Геншіном (942 – 1017) – описується переродження людини на квітці лотоса у раю Будди Аміді. Одним із найперших описів цього вірування в літературі – це згадка у романі Мурасакі Шікібу «Повість про принца Генджі» («Генджі моногатарі»), коли Генджі мріє про переродження в раю Будди Аміді разом із Фуджіцубо – своєю мачухою та першим коханням [Sewell 1976, 8].

Це вірування стало ще однією причиною подвійних самогубств, оскільки давало надію на щасливе життя нещасним закоханим.

4. Психологічна причина

Масова хвиля самогубств, які були скоєні після висвітлення певного гучного самогубства на телебаченні, в газетах, у творах літератури, дістала наукову назву у 1974-1975 роках завдяки американському соціологу Девіду Філіпсу з Каліфорнійського університету. Вчений досліджував хвилю самогубств, що прокотилася Європою у XVIII після виходу у 1774 роману Гете «Страждання молодого Вертера». Феномен було названо «Ефектом Вертера», або «синдромом Вертера» за назвою книги. Вченим було проведено низку досліджень з висвітлення кількості самогубств у літературі та ЗМІ і зроблено висновок, що в наслідок цього висвітлення кількість самогубств за подібних обставин значно зростала. При чому повторення обставин виявлялося у віці, статі, соціальній групі, професії самогубців та способом яким вчинялося самогубство [Phillips 1985, 7].

Суспільне явище, яке описує у своїх п'єсах Чікамацу Мондзаемон, є нічим іншим, як виявом того самого ефекту в XVII столітті в Японії. Не відомо коли і ким було скоєне перше подвійне самогубство, але воно дало поштовх наступним. Театри Кабукі та Джоурі стали своєрідними ЗМІ тогочасної Японії, що правдоподібніше і впливовіше за інших змушували глядачів переживати самогубства, сприяючи поширенню даного явища.

Таким чином, ми розглянули історію створення, сюжет та ключові образи героїв двох найвизначніших побутових п'єс Чікамацу Мондзаемона «Самогубство закоханих в Сонедзакі» та «Самогубство закоханих на острові Небесних Сітей», основною темою яких є подвійне самогубство. А також детально розглянули можливі причини існування даного суспільного явища в Японії XVII століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бенедикт Р.* Хризантема и меч. Модели японской культуры. — М.: Наука, 2007. — 360 с.;
2. *Ермакова Т.В., Островская Е.П.* Классический буддизм. — СПб.: Азбука-классика; Петербургское Востоковедение, 2004. — 256 с.;
3. *Кирквуд К.П.* Ренесанс в Японии. Культурный обзор семнадцатого столетия. — М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1988. — 303 с.;
4. *Кин, Дональд.* Японская литература XVII – XIX столетий. — М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1978. — 432 с.;
5. Японська література: Хрестоматія. Том II (XIV - XIX ст.) / Упорядник: Бондаренко І.П. — Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. — 696 с.;
6. *Major Plays of Chikamatsu*, translated by Donald Keene — New York: Columbia University Press, January 1, 1961. — 485 p.
7. *Phillips, David P.* “The Werter Effect: Suicide, and Other Forms of Violence, are Contagious”, *The Science* 25, no. 4 (July-August 1985), pp. 32-39.;

8. *Sewell, Robert G.* The theme of suicide: a study of human values in Japanese and Western Literature-University of Illinois at Urbana-Champaign., 1976. – pp. 117-136.

Г.Вознюк,

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ТЕМА САМОУБИЙСТВА В БЫТОВЫХ ПЬЕСАХ ТИКАМАЦУ МОНДЗАЭМОНА

Даная статья посвящена обзору особенностей пьес Тикамацу Мондзаэмона, темой которых являются двойные самоубийства влюбленных. Обзор проведен на материале наиболее известных пьес драматурга – «Самоубийство влюбленных в Соне-дзаки» и «Самоубийство влюбленных на острове Небесных сетей». В статье детально выявлены причины данного общественного явления, которое имело место в истории Японии начала XVIII века.

Ключевые слова: самоубийство влюбленных (синдзю), пьесы про повседневную жизнь (сэвамоно), эффект Вертера.

G.Voznyuk,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

SUICIDE THEME IN PLAYS ABOUT EVERYDAY LIFE OF CHIKAMATSU MONZAEMON

This article deals with the review of the specific features of suicide theme plays written by Chikamatsu Monzaemon. The review was made on the material of two the most famous plays – “The Love Suicides at Sonezaki” and “The Love Suicides at Amijima”. The article reveals the reasons of the social phenomenon, which took place in Japan’s history in the 17th century.

Key words: love suicide (shinjū), plays about everyday life (sewamono), the Werter Effect.

УДК 821.111-31 Ішігуро . 09

М. Драчова,

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків

ДІАЛОГ КУЛЬТУР У ПОЛІФОНІЧНОМУ ПРОСТОРІ РОМАНУ КАДЗУО ІШІГУРО «КОЛИ МИ БУЛИ СИРОТАМИ»

У статті розглядаються діалогічні особливості поліфонічної текстуальної побудови роману Кадзуо Ішігуро «Коли ми були сиротами». Здійснено аналіз інтертекстуальних зв'язків та взаємодії персонажів твору в контексті діалогу культур Сходу та Заходу.

Ключові слова: діалог культур, поліфонічний роман, інтертекстуальність.

Кадзуо Ішігуро (народ. 1954–) – британський письменник японського походження, творчість якого відносять до постколоніальної літератури. В сучасному літературознавстві простежується тенденція до вивчення творчості письменників, у творчості яких риси мультикультуралізму є провідними (Б. Окрі, В. Найпол, К. Ішігуро, С. Рушді, Х. Курейші). Мультикультуралізм за своєю сутністю є діалогом культур, тому вивчення даного аспекту ми вважаємо актуальним. *Мета* дослідження полягає у вивченні діалогічних особливостей поліфонічного роману К. Ішігуро «Коли ми були сиротами». Для досягнення цієї мети нами були поставлені наступні *завдання*: 1) визначити теоретичні аспекти поняття текстуальної поліфонії; 2) виявити поліфонічні особливості діалогу культур у романі.

Вперше термін «поліфонічний роман» використано у праці М. Бахтіна «Проблеми поетики Достоєвського» (1929). Поліфонічний роман за М. Бахтіним являє собою складне, комплексне явище, у якому голос персонажа функціонує як самостійна партія, прирівнюючись до голосу автора. Ідеї-позиції героїв разом із позицією автора формують поліфонічний діалог у романі. Поліфонія, таким чином, виражає «радикально нову авторську позицію по відношенню до зображуваної людини» [Бахтин 1972, 77]. Автор у процесі створення персонажів не робить їх своїми масками та не вирівнює їх у системі взаємовідношень із метою отримати необхідний результат. Персонаж у поліфонічному романі втрачає «зовнішні» ознаки, стає не власне образом, а скоріше, уособленим голосом. Отже, поліфонічний роман стає свого роду діалогом. Проте, за М. Бахтіним, не зважаючи на самостійність голосів, персонажі знаходяться під контролем автора, який групує їх таким чином, щоб сформувати чітку внутрішню структуру.

Російський науковець В. Біблер у нарисі «Діалог та культура», розвиває ідеї М. Бахтіна стосовно поліфонічного роману. В. Біблер вважає, що поліфонічний текст являє собою діалог з попередніми та майбутніми культурами. «Текст розширюється діалогізуючими (із ним) текстами, утягує у себе безкінечний ... контекст, стає поліфонічним» [Библер 2007, 156]. – зазначає науковець. Зрозуміти приховані сенси, за В. Біблером, можливо лише зіставивши текст із іншими текстами інших авторів, тобто на межі діалогізуючих текстів. Для розуміння поліфонічного тексту важливі не тільки попередні тексти, з якими вступає у діалог автор, але й наступні, які, переосмислюючи даний текст, вступають у діалог вже з ним.

Слід також звернути увагу на визначення поняття «діалог культур». У Новій філософській енциклопедії діалогом культур називається взаємодія, вплив чи відштовхування різних історичних чи сучасних культур, як форми їх співіснування [Новая философская энциклопедия 2001, 98]. Сфера діалогу культур – мистецтво, адже у творах мистецтва стираються часові кордони. З виникненням нових персонажів, авторів, творів попередні не втрачають актуальності. Крім того, твори мистецтва передбачають діалог автора з тим, хто сприймає ці твори. Тільки культура, яка знаходить своє відображення у формі твору мистецтва може стати місцем діалогу культур. Концепція «діалогу культур» стає основою у працях М. Бахтіна та В. Біблера. Діалог логік, за концепцією В. Біблера, розуміється також як діалог культур. Діалогізуючі між собою логіки виявляються ядрами деяких форм культури. В процесі виникнення логік виникають і культури. Цивілізації, таким чином, існують як культури тільки в процесі діалогу культур. Отже, діалог – це визначення культури, а саму культуру слід розуміти як діалог культур.

В. Біблер щодо діалогу культур зауважує: «Щоб бути готовим ... увійти в соціум культури ... необхідно ... виступити аутсайдером цивілізації, стати її мандрівником» [Біблер 2007, 134]. Це виявляється симптоматичним для головного героя роману К. Ішігуро «Коли ми були сиротами» (2000). Кристофер Бенкс, головний герой та оповідач роману, народжується у Шанхаї, Китай. Проте, він виховується у британських традиціях. Отже, головний герой роману виявляється носієм гібридної ідентичності, та опиняється поза межами як європейської, так і азійської культури, що робить його таким «мандрівником цивілізації», про якого пише В. Біблер. Така позиція дає можливість герою вступати в діалог з культурами як Сходу так і Заходу.

Місце, де головний герой проводить своє дитинство, тобто міжнародний шанхайський сетльмент, виявляється топосом де перехрещуються як східні культури Китаю та Японії, так і культури Сходу та Заходу. Сетльменти, хоча й формально вважалися орендованими територіями, практично ж вони вилучалися з відомства китайської влади і управлялися іноземною адміністрацією. Таким чином, діалог культур вводиться у романі вже на рівні топосу.

Розуміючи поліфонічний роман як такий, що вступає у діалог із попередніми та майбутніми культурами, розглянемо поліфонічні особливості діалогу культур у романі К. Ішігуро «Коли ми були сиротами».

У тексті діалог культур виявляється через діалог персонажів. Прикладом такого діалогу у романі К. Ішігуро «Коли ми були сиротами» стають стосунки головного героя з його другом, який також народився в Шанхаї, з японцем Акірою Ямасітою. Цей герой також опиняється на перехресті культур. Він не може повністю прийняти японську культуру, але й не є носієм китайської культури. У процесі діалогу обидва герої віддаляються від своїх культур, сприймаючи інші. Така легкість сприймання іншої культури пов'язана в першу чергу з особливостями дитячого сприйняття. Проілюструвати це можна наступним прикладом. У дитинстві Акіра у діалозі з Кристофером висловлює думку: «Ми, діти... схожі на шнурки, які тримають пластинки разом... Ми часто не усвідомлюємо цього, але саме ми, діти, скріплюємо не тільки родину, але і весь світ. І якщо ми не відповідаємо своєму призначенню, пластинки можуть розсіпатися по всій підлозі» [Ішігуро 2007, 79]. Ця ідея, дещо видозмінившись, залишається у свідомості головного героя після того, як він покидає Шанхай та багато років живе у Великобританії. Вже дорослий, Кристофер, висловлюючись щодо роботи детектива, зазначає: «Ми – шнур, який скріплює планки дерев'яних жалюзі. Якщо ми виявимося недостатньо міцними, все розсиплеться» [Ішігуро 2007, 145], що явно корелює зі словами Акіри. Отже, персонажі виявляються уособленими голосами, які знаходяться у діалогічних відносинах взаємовпливу. Образ автора у романі відходить на другий план і, таким чином, показ позицій героїв відбувається крізь призму свідомості та пам'яті головного героя та наратора, Кристофера Бенкса.

Діалог культур знаходить своє відображення у в романі також через показ взаємин між Китаєм та Великобританією у період після Другої опіумної війни. Культура Китаю знаходиться на перехресті двох Британських культур: антигуманної культури продавців опіуму, орієнтованої на наживу, та християнською, людяною культурою борців із опіумом. У романі це протистояння відтворено в образах батьків головного героя. Його батько, котрий працює на фірмі, яка продає опіум, виявляється репрезентом культури,

зорієнтованої на наживу. У той час, як мати – одна з керівників руху проти опіумної кампанії – репрезентує християнську культуру. Симптоматичним виявляється розв'язання ідеологічного конфлікту між ними: батько втікає. Це не означає перемоги матері (а, отже, й християнської культури), оскільки невдовзі вона опиняється у рабстві в одного з тих, кого вважала своїм союзником, тобто у воєначальника Ван Гуна. Такий спосіб розв'язання цього конфлікту корелює з дійсними історичними подіями у Китаї. Боротьба проти торгівлі опіумом у Китаї, яку очолювала протестантська церква, виявилась успішною. В 1912 р. видано перший правовий документ, який має відношення до боротьби з психотропними речовинами – Гаазька конвенція з опіуму. Вже у 1918 р. вступила у в силу Женевська конвенція, яка забороняла імпорту героїну в Європу. Проте, частка участі азійських країн у світовому виробництві опіуму залишилася практично незмінною, що спричинено витісненням торгівлі опіумом у нелегально сферу. Отже, конфлікт у родині головного героя роману «Коли ми були сиротами» стає відображенням світових подій.

Головною темою роману є тема обов'язку, яка поєднує культуру Японії з європейською культурою. Щодо європейської культури, тема обов'язку найяскравіше проявляється в літературі класицизму, де генеральним конфліктом виявляється конфлікт обов'язку та почуттів. З іншого боку, для культури Японії ця тема також виявляється достатньо важливою. У кодексі самураїв проблема обов'язку (у першу чергу, воєнного) пов'язувалась із вірністю сюзерену. У романі така трактовка дещо видозмінюється: для Кристофера Бенкса обов'язок також пов'язаний із вірністю, однак не сюзерену, а власному призначенню. Крім того, характерний для європейської класицистичної літератури конфлікт обов'язку та почуттів також присутній у романі. Проте, цей конфлікт розв'язано не в дусі класицизму, що є характерним для постмодерного тексту. Хоча герой обирає обов'язок, а не почуття, у фіналі розкривається, що виконання цього обов'язку не мало сенсу.

Щодо діалогу культур як взаємовпливу історичних культур, треба зазначити, що К. Ішігуро переосмислює текст Ч. Діккенса, а саме його пізній роман «Великі сподівання» (1860). На це звертає увагу британський дослідник В. Сім у монографії «Кадзуо Ішігуро» [Sim 2009, 96]. Головні події роману К. Ішігуро повторюють сюжет роману Ч. Діккенса, а отже, у сюжеті роману «Коли ми були сиротами» запозичені ідеї, мотиви, образи з подальшою їх трансформацією.

У романі К. Ішігуро інтертекстуальні зв'язки відбуваються завдяки таким елементам, як алюзійні образи (алюзія, як зазначає російська дослідниця Н. А. Фатеева, це вибіркове запозичення певних елементів з тексту-донору у новий текст [Фатеева 2007, 57]). Таким є образ самого Кристофера Бенкса, який корелює із образом Піпа, головного героя роману «Великі сподівання». Підставою для їх зіставлення є те, що обидва герої – сироти, обидва мають амбітні плани. Також це образ Сари, коханої жінки Кристофера, яка співвідноситься з образом Естелли, коханої Піпа. Ще один алюзійний персонаж – образ благодію-злудію, який у романі К. Ішігуро «Коли ми були сиротами» представлений образом воєначальника Ван Гуна. Цей персонаж зіставляється з образом Абея Мэгвича з роману «Великі сподівання». Проте, образи та сюжет роману Ч. Діккенса у романі К. Ішігуро переосмислюються, що є характерним для постмодерної літератури. Фінал роману «Коли ми були сиротами» розходиться з фіналом роману Ч. Діккенса. Герой К. Ішігуро, підпорядковуючи своє життя служінню «великій меті» залишається ні з чим, у той час,

коли роман Ч. Діккенса закінчується досягненням головним героєм його мрії – життя з Естеллою.

Крім того, слід звернути увагу на розбіжності у трактовці образів. На відміну від Піпа, Кристофер Бенкс не в змозі відмовитись від своїх амбіцій. Найбільші розбіжності простежуються в образі Ван Гуна. На відміну від Абеля Мегвича, він допомагає головному герою не від щирого серця, а заради здобуття певних привілеїв. Зауважимо, що інтертекстуальність роману К. Ішігуро «Коли ми були сиротами» виступає насамперед на рівні сюжетних ситуацій. Крім того, у романі використано алюзійні образи, трактовка яких розбіжна з їх трактовкою у претексті.

Таким чином, у романі «Коли ми були сиротами» представлено багаторівневу діалогічну організацію. Через діалог персонажів втілюється поліфонічний принцип наративної побудови, який характеризується взаємопроникненням культур Сходу та Заходу. Поліфонічною ознакою виявляється і показ діалогу культур через тему роману, яка об'єднує японську культуру з британською, і діалог з текстом, який переосмислюється у романі К. Ішігуро, а саме з романом Ч. Діккенса «Великі сподівання». Крім того, текст роману знаходиться у діалогічних відношеннях з історією, що корелює з думкою постструктуралістів Т. Барта, М. Ріффатера, М. Грессе, Ш. Гривеля та інших щодо отождолення свідомості людини з письмовим текстом: історія та культура, філософія та література, суспільство і людина – все читається як єдиний, глобальний текст, тобто інтертекст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бахтин М. М.* Проблема поэтики Достоевского / М. М. Бахтин. – М.: Художественная литература, 1972. – 179 с.;
2. *Библер В.* Михаил Михайлович Бахтин, или Поэтика культуры / Библер В. С – М.: Директ-Медиа, 2007. – 363 с.;
3. *Библер В. С.* От наукоучения к логике культуры. Два философских введения в двадцать первый век. М., 1991;
4. *Исигуро К.* Когда мы были сиротами : [роман] / Кадзуо Исигуро. – М.: Эксмо, 2007. – 336 с.;
5. Литературная энциклопедия терминов и понятий [Гл. ред. и сост. Николюкин А. Н.]. – М.: Интелвак, 2001. – 799 с.;
6. Новая философская энциклопедия: В 4 тт. [Под редакцией В. С. Стёпина]. М.: Мысль, 2001.;
7. *Фатеева Н.А.* Интертекст в мире текстов: контрапункт интертекстуальности / Н.А. Фатеева. – М.: КомКнига, 2007. – 208 с.;
8. *Ямпольский М.* Память Тиресия. Интертекстуальность и кинематограф / М. Ямпольский. – М.: РИК Культура, 1993. – С. 32-53.;
9. *Чарльз Диккенс.* Большие надежды/ Собрание сочинений в тридцати томах. Том 23./ перевод М. Лорие. – М.: Гос. изд-во худож. лит-ры, 1960.;
10. *Sim W. Kazuo Ishiguro* / Wai-chew Sim. – London: Routledge, 2009. – 200 p.

**ДИАЛОГ КУЛЬТУР В ПОЛИФОНИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ
РОМАНА КАДЗУО ИСИГУРО «КОГДА МЫ БЫЛИ СИРОТАМИ»**

В статье рассматриваются диалогические особенности полифонического текстурального построения романа Кадзуо Исигуро «Когда мы были сиротами». Осуществлен анализ интертекстуальных связей и взаимодействия персонажей произведения в контексте диалога культур Востока и Запада.

Ключевые слова: диалог культур, полифонический роман, интертекстуальность.

М.Drachova,

V.N. Karazin National University of Kharkiv

**DIALOGUE OF CULTURES IN THE POLYPHONIC
SPACE OF THE NOVEL OF KAZUO ISHIGURO
“WHEN WE WERE ORPHANS”**

The dialogic features of polyphonic textual organization are analysed in the article. The intertextual connections and interaction of characters are examined in the novel «When we were orphans» by Kazuo Isiguro in the context of cultural dialogue of East and West.

Keywords: dialogue of cultures, polyphonic novel, intertextuality.

УДК 801.678

І.Костанда,

Краматорський економіко-гуманітарний інститут, Краматорськ

**ВПЛИВ КИТАЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ДОБИ ТАН
НА ФОРМУВАННЯ СТИЛІСТИЧНОГО ПРИЙОМУ ПАРАЛЕЛІЗМ
У ЯПОНСЬКІЙ КИТАЙСЬКОМОВНІЙ ПОЕЗІЇ КАНСІ**

Проаналізовано вплив давньокитайської поезії на японську поезію кансі, досліджено вплив лексичного паралелізму доби Тан (618-907) на японські вірші кансі, із урахуванням екстралінгвістичних факторів, проаналізувати особливості вживання та структури паралелізму у давній китайській та японській поезіях. У статті розглянуто питання основних властивостей паралелізму, його види, особливості структури, вивчення та перекладу, а також розглянуто явище повного і розгорнутого паралелізму у віршах доби Тан; досліджено лексеми, що утворюють паралелізм у віршах доби Тан та у японських віршах кансі.

Ключові слова: поезія, вірші, паралелізм, доба Тан.

Актуальність дослідження визначається потребою українського китаєзнавства в подальшому вдосконаленні лінгвостилістичних досліджень явища паралелізму, також необхідно відзначити зростаючий інтерес до різних сфер лінгвокультурного спілкування, в тому числі до вивчення та перекладу давньокитайської поезії та її впливу на японську поезію канші.

Питання основних властивостей паралелізму, його види, особливості структури знайшли своє відображення в дослідженнях та публікаціях багатьох авторів. Паралелізм у китайській поезії та особливості деяких його видів розглядало багато китайських дослідників: Хе Цифан, Чжо Біндяо, Лю Ліншен, Ху Далеі, Фу Сюаньцун, Юй Шучен, Лі Баоцзюнь. З російських дослідників частково явище паралелізму розглядали М.Є. Кравцова, Т.М. Нікітіна, В.С. Спірін. Серед українських дослідників паралелізм, як стилістичне явище згадується у працях І.О. Голубовської, О.М. Гончаренка, Н.С. Ісаєвої, паралелізм у танській поезії розглядається у статтях Я.В. Шекери. Новизна дослідження полягає в тому, що вперше в науковій вітчизняній практиці досліджуються вплив паралелізму у китайській поезії доби Тан на паралелізм у японській поезії.

Ми ставимо за мету дослідити вплив лексичного паралелізму доби Тан на японські вірші канші, та з урахуванням екстралінгвістичних факторів, проаналізувати особливості вживання структури паралелізму у давній китайській та японській поезіях. Мета дослідження: розглянути місце паралелізму у віршах доби Тан, а також повний і розгорнутий паралелізм у віршах доби Тан; дослідити лексеми, що утворюють паралелізм у віршах доби Тан та у японських віршах канші.

Органічною складовою давньої японської літератури була й залишається китайськомовна поезія, написана талановитими японськими поетами давньокитайською літературною писемною мовою. Перші вірші японських поетів китайською мовою («канші», досл.: «ханські вірші» – від назви історичної доби Хань, 207 р. до н.е. – 220 р. н.е.) з'явилися в Японії ще на початку VII ст., але до сьогодні збереглося лише декілька, датованих кінцем VII ст. (доба правління імператора Тендзі (668-671)) [Бондаренко 2007, 63]. Традиційно вважається, що японська культура має виключно китайське коріння, але китайська та японська мови не є спорідненими, специфіка строфічних форм й віршових розмірів, типових для китайського віршування, не дозволяла японцям писати вірші рідною мовою [Бондаренко 2007, 67]. Тому вже з VII ст. японці почали писати вірші не японською, а китайською мовою, якою багато хто з тогочасних чиновників та аристократів досконало володів. У другій половині IX ст. в Японії з'являється трійка видатних поетів жанру канші – Кі-но Хасео (845-912), Мійоші Кійоцура (847-918), Сугавара Мічідзане (845-903), їхні поетичні твори є бездоганними з точки зору китайської класичної поезиї. Але саме Сугавара Мічідзане став найвідомішим в історії японської поезії і жанру поетом [Бондаренко 2007, 72].

Надзвичайно популярними в Японії VII–IX ст. були також китайські теоретичні трактати з поезиї та стилістики, словники рим, численні китайські та корейські довідники з техніки віршування тощо. Тому не дивно, що паралелізм, як один із головних стилістичних прийомів поезії доби Тан, був сприйнятий та широко вживався в японській китайськомовній поезії. Прийом паралелізму зустрічається ще в перших давньокитайських поетичних творах: у віршах збірки народної поезії «Шицзін», а також у віршах філософського трактату «Дао де цзін».

Паралелізм у авторській китайській поезії необхідний для того, щоб розбити текст і цим полегшити його сприйняття; встановити парадигматичні відносини між елементами тексту (провести аналогії між різним елементами тексту вірша); зробити елементи тексту виразними та надати їм багатозначності. Паралелізм у мові давньокитайської поезії, як народної, так і авторської, присутній на всіх мовних рівнях: на фонологічному, лексичному, синтаксичному та ін. Різновиди паралелізму поширені в збірках цих віршів стали базою для формування видів паралелізму більш пристосованих до поетичного тексту.

Найбільш поширеними у танській поезії були такі різновиди паралелізму, як повний і розгорнутий.

Повний паралелізм 工对 (gōng duì) – вид лексичного паралелізму, при якому слова, що складають паралелізм, належать до однієї групи повнозначних слів, а також однієї тематичної групи, яка об'єднує один клас предметів (одягу, зброї, меблів, рослин, письмових приладів тощо), явищ (різних природних явищ, погоди), понять, дій та ін. Так, наприклад, повний паралелізм складали такі пари як: 日 «сонце» – 星 «зірка» (зірки); 春 «весна» – 秋 «осінь»; 晓 «ранок», «світанок» – 夜 «ніч»; 江 «ріка» – 湖 «озеро»; 楼 «терем» – 殿 «палац»; 刀 «ніж» – 剑 «меч»; 杯 «келик» – 盘 «тарілка»; 纸 «папір» – 笔 «пензель»; 琴 «цитра» – 笛 «флейта» та ін. Але також є пари, лексеми яких не належать до однієї групи, проте такий паралелізм усе одно відноситься до повного. Формування таких пар відбувалося під впливом культурних традицій Китаю, так наприклад: 天 «небо» – 地 «земля»; 诗 «вірші» – 酒 «вино»; 花 «квіти» – 鸟 «птахи»; 人 «людина» – 物 «речі»; 兵 «воїн» – 马 «кінь»; 金 «золото» – 玉 «нефрит»; 金 «золото» – 石 «камінь».

Розгорнутий паралелізм 宽对 (kuān duì) – вид лексичного паралелізму, при якому слова належать до однієї групи повнозначних слів, без урахування їх приналежності до однієї тематичної групи. Наприклад це такі пари, як: 阁 «терем» і 园 «сад», 客 «гість» та 花 «квіти» (ієрогліфи з предметним значенням); 去 «піти» т а 飞 «летіти» (ієрогліфи зі значенням дії). У кожній окремій парі ієрогліфи належать до різних тематичних груп. У віршах видатних японських поетів наявний паралелізм обох цих видів.

Ці різновиди паралелізму разом з іншими стилістичними особливостями були сприйняті японською поезією, зокрема найбільш відомим поетом віршів жанру канші Сугаварою Мічідзане. Так, багато традиційних для китайської поезії пар лексем, що складають паралелізм, присутні в його віршах. Розглянемо як приклад «Вірш написаний в одинадцятий рік, коли пан Ен став цзиньши» («于时年十一. 严君令田进士试之. 予始言诗»): «月耀如晴雪 / 梅花似照星. 可怜金镜转/庭上玉房馨» [菅原道真, 2008] (дослівний переклад «Сяйво місяця наче чистий сніг / Квіти сливи мов сяйво зірок. На жаль золоте дзеркало обертається / На подвір'ї над нефритовим теремом аромат»). Повний паралелізм складають наступні пари: 如 «наче» і 似 «мов» – тут одне службове слово протиставляється іншому. Інша пара: 金 «золото» (у вірші «золоте») і 玉 «нефрит» (у вірші «нефритовий»). У цих строфах ієрогліфи золотого та яшма є означеннями, вони дають характеристику предметам – «дзеркалу» 镜 і «терему» 房. Золото та яшма – це традиційний приклад повного паралелізму, що неодноразово зустрічається у віршах таких видатних поетів доби Тан, як Лі Бо (701–762), Ду Фу (712–770), Бо Цзюї (772–846). Вірші цих поетів, а особливо Бо Цзюї, мали великий вплив на формування японської поезії загалом, та віршів канші зокрема.

Золото і нефрит – ще один традиційний приклад паралелізму для китайської поезії доби Тан, наприклад у вірші Бо Цзюй «卧听法曲霓裳» [白居易, 2007] у рядку: «金碧玉笙调已久» (дослівний переклад «Золотий гонг, нефритова флейта, мелодія вже далеко»). У цього поета дуже багато прикладів такого паралелізму, у більшості випадків паралелізм складають такі словосполучення як «金印» («золота печатка», виступала символом життя конфуціанського чиновника) і «玉芝» («нефритовий гриб» виступає символом життя даоського самотника), де золото та яшма є означеннями до лексем «печатка» та «гриб». Так, розглянемо один із численних прикладів подібного паралелізму в його вірші «П'ятдесят рядків, які підношу при прощанні з Го Сючжоу» («同微之赠别郭虚舟炼师五十韵»): «若不佩金印, 即合翳玉芝» [白居易, 2007] (дослівний переклад «Якщо [тобі] не пасує золота печатка, / То підійде нефритовий гриб»). Отже, ієрогліфи «золото» 金 Jīn та «яшма» 玉 Yù складають точний паралелізм: по-перше, за китайською культурною традицією, вони належать до одного класу предметів – коштовностей, а по-друге, мають у собі заряд інської енергії [黄世中, 2007, 139].

Розгорнутий паралелізм у вірші Сугавари Мічідзана представлений такими парами як 月 «місяць» і 梅 «слива», 镜 «дзеркало» і 房 «терем». У кожній окремій парі ієрогліфи належать до різних тематичних груп, що робить зміст об'ємним, дозволяє читачу, завдяки дотепному протиставленню побачити явища та дії, елементи та форми в іншому світі.

У вірші «П'ятнадцята ніч восьмого місяця, у Альтанці місяця дивлюся як дощ зустрівся з місяцем» («八月十五夜、月亭遇雨待月») [菅原道真, 2008] приклад повного паралелізму є в першому рядку: «月暗云重事不须» (дослівний переклад «Місяць темний, хмари важкі, а справи не важливі»). Тут місяць і хмари є прикладом повного паралелізму, як лексеми з предметним значенням, що належать до однієї тематичної групи «небесні явища».

У вірші «Осінні думи» («秋思»), у рядку «声寒络纬风吹处/落叶梧桐雨打时» (дослівний переклад «Голос холодний вітру, що віє всюди / Опале листя тополі б'є дощ») також наявний повний паралелізм (风 «вітер» і 雨 «дощ»). У поезії Бо Цзюй також є багато подібних прикладів, зокрема у вірші «За залого Мішен» («秘省后厅») є рядки «槐花雨润新秋地 / 桐叶风翻欲夜» [白居易, 2007] (дослівний переклад «Квіти троянди, дощ зволожив оновлену осінню землю / Листя кипарису, вітер віє всі ночі і дні»). У вірші «Гість не прийшов на ночівлю» («期宿客不至») є паралелізм у рядку «风飘雨洒帘帷故» (дослівний переклад «Вітер віє, дощ ллє [по тій бік] завіси»).

Отже, як бачимо, два різновиди паралелізму повний та розгорнутий мали широке розповсюдження у японській поезії канші. Окрім того, запозиченим був не лише принцип добору лексем при складанні, але й окремі пари лексем із віршів видатних китайських поетів доби Тан, таких як Бо Цзюй. Вони перейшли до японської поезії та зберегли своє значення, наприклад лексеми золото і яшма, вітер і дощ. До того ж пари, що складала повний паралелізм у більшості своїй перейшли з китайської поезії у японську, тоді як пари, що складали розгорнутий паралелізм були авторськими, підібраними за власним рішенням поета.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко І.П. Розкоші і злидні японської поезії: японська класична поезія в контексті світової та української літератури / Бондаренко І.П. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 566 с.;
2. 黄世中. 李商隐诗选 / 黄世中. 北京 : 北京瑞古冠中印刷, 2007. – 209 с.;
3. 白居易. 诗全集 [електронний ресурс] / 白居易. – 2007 – Режим доступу: <http://www.eeloves.com/memorials/archive-show/id/1682>;
4. 菅原道真. 汉诗杂录 [електронний ресурс] / 菅原道真. – 2008 – Режим доступу: <http://www.sekigun.com/ze/poem/jian.htm>

И.Костанда,

Краматорский экономико-гуманитарный институт, Краматорск

ВЛИЯНИЕ КИТАЙСКОЙ ПОЭЗИИ ЭПОХИ ТАН НА ФОРМИРОВАНИЕ СТИЛИСТИЧЕСКОГО ПРИЁМА ПАРАЛЛЕЛИЗМ В ЯПОНСКОЙ КИТАЙСКОЯЗЫЧНОЙ ПОЭЗИИ КАНСИ

Проанализировано влияние древнекитайской поэзии, ее влияния на японскую поэзию канси, исследовано влияние лексического параллелизма эпохи Тан (618-907) на японские стихи канси, с учетом экстралингвистических факторов. В статье проанализированы особенности употребления параллелизма и его структуры в древней китайской и японской поэзии. Рассмотрены вопросы основных свойств параллелизма, его виды, особенности структуры, изучения и перевода, а также явление полного и развернутого параллелизма в языке поэзии эпохи Тан; исследованы лексемы, образующие параллелизм в японской поэзии канси.

Ключевые слова: поэзия, стихи, параллелизм, эпоха Тан.

I.Kostanda,

Institute of Economics and Humanities, Kramatorsk

INFLUENCE OF CHINESE POETRY OF TANG PERIOD ON THE FORMATION OF THE STYLISTIC DEVICE PARALLELISM IN JAPANESE CHINESE-LANGUAGE POETRY KANXI

The relevance for the given research is determined by the need of the Ukrainian sinology to further develop the linguo-stylistic study of the parallelism, besides we see it essential to note the growing interest to different spheres of linguo-cultural communication including the study and the translation of the Old Chinese poetry and its influence on the Japanese kanxi poetry. The novelty of the research lies in the fact that it's for the first time in the domestic practice that the various forms of the parallelisms in Chinese and Japanese poetry are researched. We aim at studying the influence which was produced on the Japanese kanxi poems by the lexical parallelism of the Tang period (618-907). Taking into consideration extralinguistic factors we analyze usage and structure peculiarities of the parallelism in Old Chinese and Japanese poetry. The objectives of the research: to consider the place of the parallelism in Tang period

poems; to investigate the phenomenon of the full and detailed parallelism in the Tang period poems; to study the lexemes which form parallelism in the poems of the Tang period and in the Japanese kanxi poems.

Keywords: poem, poetry, parallelism, Tang period.

УДК 821.521 Морі Огай

О. Левицька,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МОРІ ОГАЙ

У цій статті розглядається питання синтезу культур і різноманітності естетичних засад Заходу та Сходу, проблема інтелектуальної свободи в Японії початку XX ст., а також вплив Морі Огай на її розвиток.

Ключові слова: інтелектуальна свобода, Схід і Захід, Морі Огай, Цубоучі Шьойо.

Рубіж XIX–XX ст. в історії японської культури вважається періодом активної інтеграції ідей. Спроби консерваторів – послідовників Сакума Дзодзан (1811 – 1864 рр.) обґрунтувати гасло «мораль Сходу й техніка Заходу» виявилися марними. Японці відкривають для себе не тільки технічні досягнення Європи, але й естетичну цінність її художньої культури. Національна однобічність все більше й більше стає безперспективною.

Після реформ Мейджі під впливом змін у суспільстві та швидкого проникнення в Японію європейського мистецтва та літератури розпочався процес формування нових типів і форм художнього бачення світу. На літературу Японії впливали різні естетичні течії Заходу. Видатний письменник початку століття Нацуме Сосекі висвітлив розвиток всесвітньої літератури у вигляді схеми, на якій класична література Японії позначена лінією, проведеною паралельно до європейської літератури, а нова японська література – галуззю всесвітнього літературного дерева.

Проблема синтезу культур стає однією з найважливіших у літературі Японії. Саме різноманітність естетичних засад Заходу та Сходу сприяли взаємному тяжінню. Співіснування та взаємодія традиції та сучасності – проблема, яка займає особливе місце у творчості Морі Огай (справжнє ім'я Морі Рінтаро; 1862–1922 рр.; Огай – літературний псевдонім, який означає «чайки, що летять за море»). Цим псевдонімом письменник висловив бажання побачити і пізнати весь світ). Герої його творів страждають від внутрішньо особистісних конфліктів, які розривають людину навпіл; від боротьби між почуттям та обов'язком, розуміння того, що неможливо поєднати особисту свободу зі служінням надособистісним цінностям.

Немає сумнівів у тому, що стимулом для критичних творів Огай цього періоду була не просто відповідь на сучасні події. Це був результат п'ятирічного навчання в Німеччині (1884 – 1888 рр.), яке мало важливе значення для формування літературних поглядів Морі Огай. Його літературно-критичний спадок свідчить про знайомство з ідеями Гарт-

мана, Штірнера, Шопенгауера, Ніцше. Крім того він із задоволенням вивчав творчість Гете, Гейне, Шекспіра та інших європейських письменників. З часу його повернення до Японії і до смерті у 1922 р. Огай шукав вирішення конфлікту між своїм внутрішнім світом і вихованням у конфуціанській традиції й досвідом, що він набув під час навчання у Європі.

Виникнення романтизму в Японії зазвичай відносять до 1893 р. і пов'язують його з виходом першого номеру журналу «Бунгаку кай» («Літературний світ»), навколо якого групувалися поети Кітамура Тококу, Шімадзакі Тосон, Тогава Шюкоцу, Уеда Бін та інші, які відкрили «епоху романтизму» в японській поезії. Однак ще раніше, у 1889 р., почав виходити літературно-критичний журнал «Шігарамі соші» («Гребля»), його редагував Морі Огай, який нещодавно повернувся після п'ятирічного навчання у Німеччині, де він окрім медицини вивчав естетику і літературу. Вже в цьому журналі публікувалися матеріали, що розробляли естетичну теорію романтизму.

Сучасний письменник і критик Накано Шігехіру сказав про Морі Огай наступне: «Як не дивись – зблизка чи здалеку, з Заходу або зі Сходу, – життя Огай подібно височенній горі. Інші люди, майже всі, розуміють вони це або не розуміють, знаходяться біля її підніжжя» [Іванова 1982, 20].

Як і багато діячів науки і мистецтва того часу, Морі Огай походив з родини самураїв. У віці п'яти років він вступив до початкового училища, де навчався грамоті за китайськими класичними книгами. У десять років батько відрядив його учнем до відомого вченого Ніші Амане (1829-1897), після чого Огай продовжив навчання в Імператорському університеті (Тейкоку Дайгаку) за фахом лікаря. Найбільш здібних випускників медичного факультету, серед яких був Огай, запросило на службу військове міністерство, і з грудня 1881 року він почав працювати в Токійському армійському госпіталі (Токе Рікугун бьоін) помічником військового лікаря. Після трьох років роботи, доктора Огай відрядили за кордон, до Німеччини, де він провів в університеті п'ять років, вивчаючи не лише медицину, але й європейську літературу.

У вересні 1888 р. після повернення до Японії його призначили інструктором в Токійську армійську медичну школу. Він розпочав читати лекції та писати про гігієну, а також про свої враження від Німеччини, а в серпні 1889 р. заснував свій перший журнал про медицину під назвою «Ейсей шінші». В цей же час доктор Морі Рінтаро почав і літературну кар'єру під псевдонімом Морі Огай.

Морі Рінтаро зацікавився літературою не випадково. Його рання освіта передбачала глибоке вивчення класичної літератури Японії та Китаю. Перебуваючи в Німеччині, Огай поглибив свої літературні знання. Під час своїх подорожей Огай встиг написати чотири великих щоденника:

1. «Косей ніккі» («Журнал подорожі на Захід») написаний на *канбун* (китайське письмо) і починається з дня, коли Огай залишив Токіо (23 серпня 1884 р.), а закінчується датою його прибуття до Берліну (11 жовтня 1884 р.). Він був опублікований в «Ейсей шінші» у восьми частинах, починаючи з другого номеру квітня 1889 р.

2. «Доіцу ніккі» («Німецький щоденник») був переписаний сучасною японською мовою з щоденника «Зайдокукі» (Записки мого перебування у Німеччині), написаного на канун. Він бере свій початок з 12 жовтня 1884 р. і продовжується до 14 травня 1888 р.. Вперше опублікований в 1937 р. у збірці «Огай дзенбун».

3. «Тайму ніккі» («Щоденні записи діяльності медичного корпусу») описує діяльність Огай на військовому та медичному поприщах. Написаний на канбун, він триває з 10 березня 1888р. до 2 липня 1888 р.. Щоденник був опублікований у грудні 1888 р. у 24-му номері медичного журналу «Гун гаккай дзашші».

4. «Канто нічіджьо» («Щоденник мого повернення на Схід») починається 3 липня 1888 р. за два дні до його від'їзду з Берліна й триває аж до повернення Огай до Йокогама 8 вересня 1888 р.. Ці записи ведуться на канун і були опубліковані в «Ейсей шінші» (20-22 номери 1890 р.).

Також існують щоденники інших трьох періодів життя Огай: січень – грудень 1898 р.; липень 1899 р. – березень 1902 р.; січень 1908 р. – 5 червня (він помер 9 липня) 1922 р.

Повернувшись до Японії, Огай разом з Очіай Наобумі та іншими літераторами заснував спілку «Співдружність веселих голосів» («Шінсейшя»), яка опублікувала у 1889 р. збірку «Образи минулого». Це була перша збірка перекладів європейської поезії після «Поезії нового стилю» («Шінтайші-шьо»), збірки, що вийшла у 1882 р. На відміну від «Поезії нового стилю», переуклади якої були виконані вченими, а не письменниками, переклади «Образів минулого» були справжніми художніми творами. Саме успіх збірки «Образів минулого» й надихнув Морі Огай на випуск журналу «Шігарамі соші», який швидко здобув визнання читачів.

Журнальна справа в Японії тільки розпочинала своє існування, до 70-х років XIX ст. преси практично не було, новини повідомлялися вуличними глашатаями. Зрушення відбулися за якісь два десятиріччя: до кінця 1880 р. виходило вже біля восьмиста періодичних видань.

Перед «Шігарамі соші» ставилися дві мети: знайомити японських читачів із кращими іноземними авторами і «навести лад» у рідній літературі. У програмній заяві «Повідомляємо наміри «Шігарамі соші» («Шігарамі соші-но хонрьо-о рондзу») Огай писав про те, що настав час покласти кінець імпортуванню випадкових, другорядних творів; що прийшов час планомірного відбору. Друга лінія підкріплювалася підзаголовком журналу «Бунгаку хьорон» («Літературна критика»), тим самим його напрям визначався переважно як критичний, літературознавчий. «Шігарамі соші» друкував рецензії на книжні новинки, полемічні статті по теорії віршування і драматургії, брав участь у літературних дискусіях. В історію літератури ввійшов диспут між Морі Огай і Цубоучі Шьойо (1859-1935) про подальші шляхи розвитку прози. Їх дискусія велася на сторінках журналу «Шігарамі соші» та «Васеда бунгаку» («Література університету Васеда»). Цубоучі Шьойо у статті 1891 року «Дзусамоки» заявляв, що критик має підходити до твору, відмовившись від будь-якого ідеалу, абсолютно неупереджено. Його концепцію Морі Огай назвав «англосаксонським здоровим глуздом» («Декілька зауважень на адресу Шьойо», 1891), стверджуючи, що критик повинен відштовхуватись від ідеалу, виробити критерій художніх оцінок. Отже, Огай не поділяв поглядів Шьойо. Літературний світ з інтересом стежив за суперечкою між двома письменниками, яку сприймали за суперечку реаліста й романтика.

У статті «Для вас, а не для нас» (1891) Шьойо обрушився на сучасну йому літературну критику, що займається порожнім теоретизуванням: «Немає серед вас людини, подібної Гарібальді! Живучи на дні старого колодязя, ви смієтеся над вузькістю неба» [Григорьева 1981, 116]. Разом з тим він доходить такого висновку: обов'язок критика –

описувати факти. І тому в статті «Схована ідея журналу «Література Васеда»» (1891) Огай називає Шьойо «прихильником голого факту» (кіджіцука). Шьойо віддавав перевагу дійсності, тому що реальний світ ширше ідеального. Огай дорікав Шьойо в тому, що в нього природа позбавлена душі, і протиставляв йому своє розуміння світу: «Всі речі та всі думки повинні повернутися в Єдине. Природа нерозумна й розумна одночасно. Спостерігаючи певні речі, ми відчуваємо красу, створюючи речі, творимо красу... Якщо зруйнувати когоро краси, не досягнеш закон (рі)... Світ складається не тільки з реальних речей, але й з ідей... Шьойо бачить світ свідомого, але не бачить світ підсвідомого» [Григор'єва 1981, 90].

Суперечка розгорілася навколо оцінки «Життєпису восьми псів» («*Хаккенден*») Та-кідзава Бакіна. Цубоучі Шьойо дивився на цей твір критично. Програмуючи літературу майбутнього, він говорив: нехай нереальне залишиться у середньовіччі, у новому часі не повинно бути місця «тому, чого не існує в тутешньому світі». Огай, навпаки, вважав, що література зберігає право на вигадку і фантазію. Діалог з цього приводу одержав надалі найменування «суперечка про схований ідеал» («*боцурико ронсо*»).

На ідеї Огай справив вплив Е. Гартман (1842-1906) «філософією несвідомого». Проте відстоюючи єдність реального й ідеального, Огай посилається на Схід: на Лао цзи, Чжуан цзи, Будду й Конфуція. «Такі давні філософи, як Лао цзи, Чжуан цзи, Конфуцій, – пише він, – вважали видимий світ лише незначною частиною Єдиного... У найдивнішій музиці немає таких звуків, яких не було б у природі. І на найрідкіснішій картині немає таких фарб, яких не було б у природі» [Григор'єва 1981, 93].

Немає сумнівів в тому, що важливим досвідом, який Огай отримав на Заході, було його ознайомлення з різними концепціями свободи. У Німеччині він дійшов висновку, що «сприйняття свободи і краси» – найважливіша істина, яку Японія повинна запозичити у Заходу. У 1886 р. Огай опублікував дві статті в Мюнхенській *Allgemeine Zeitung* («Загальна газета») у відповідь на критичну доповідь, представлену німецьким геологом Е. Науманом, на тему «*Land und Leute der japanischen Inselkette*» («Земля і люди японських островів») (1886 р.). У першій з двох статей, «*Die Wahrheit über Japan*» («Правда про Японію») (1886 р.), Огай заперечував твердження Наумана про те, що Японія у цей момент послаблена процесом нав'язаного їй запозичення західного розвитку, який просто накладається на японські культурні традиції та принципово не задовольняє її потреб. Огай цитує питання Наумана: «Чи може абсолютне прийняття європейської культури послабити японську, і, надалі, привести до знищення народу?» і сам відповідає: «Що це за «європейська культура», яка у разі її прийняття, несе в собі небезпеку знищення людей? Хіба справжня європейська культура не полягає у визнанні свободи та краси в повному розумінні цих слів? Хіба таке визнання здатне знищити?» [Bowring 1979, 192].

Огай вважав, що Японія має сприймати та приймати чужу культуру на всіх етапах свого сучасного розвитку, зберігаючи при цьому власні традиції та культуру. У той час як традиційні форми можуть бути збережені з міркувань естетики, Японії не завадило б уважно вивчити універсальний характер деяких істин, заснованих у ході довгої та успішної історії Заходу. Огай переконався у тому, що деякі фундаментальні уявлення в західній традиції (наприклад, свобода і краса) були основними для всього процесу сучасного розвитку і, поки японці не навчаться розуміти ці філософські коріння західного прогресу, «немає сенсу щось запозичувати» [Bowring 1979, 194].

Коли Огай повернувся до Японії, він виявив, що його західне «визнання свободи» у філософських інтерпретаціях «індивідуалізму» і «універсалізму» не відповідає японським реаліям. У своїй статті «Канадзукай ікен» («Роздуми про систему кана», червень 1909 р.), Огай розглядав питання перегляду системи кана. Стаття була представлена, як тези його виступу в Міністерстві освіти, з метою обговорення можливості перегляду системи правопису. Він стверджував, що перегляд системи кана повинен базуватися на основі її загального використання. Огай вважав, що мова змінюється, і неприпустимо залишати систему правопису без змін. Такий підхід до проблем правопису не може залишитись без уваги: «Зміни особливо помітні у розмовній мові. Літературна ж мова змінюється під впливом змін у суспільстві з досвідом, який набуває суспільство або народ. Тому після того, як мова стає літературною, не дивно, що й здатність виражати поняття вдосконалюється. Коли мова стає літературною, вона стає досконалою. Такий же підхід вірний і для системи кана, а вона є основою літературної мови» [Norreg 1974, 384]. Він вважав, що правила правопису повинні бути результатом свідомої та грамотної роботи.

Контраргументом на такі випадки з боку Огай були слова міністра освіти про те, що він не має повноважень змінити писемність таким чином, аби орієнтувати її на більшість населення країни. Огай відповів, що це прямий обов'язок міністра освіти: «Якщо наша національна система кана не використовується більшістю людей, це, я вважаю, викликано неправильним управлінням нашої системи освіти. Система кана була створена багато років тому, і тоді уряд зміг забезпечити дотримання її використання широкою громадськістю. Таким же чином нинішній міністр освіти міг би змінити систему кана для громадськості. Тільки так було б правильно використовувати свою владу» [Norreg 1974, 385]. Огай погоджувався з тим, що зміни у писемній мові повинні здійснюватися, але вони мають бути засновані на традиціях, і вирішення цього питання входить у повноваження вчених і чиновників. Тільки ця еліта суспільства зможе побачити «ожину, яка виросла на дорозі» [Norreg 1974, 385]. Така щира позиція Огай стала для нього серйозним випробуванням вже через два місяці після того, як було опубліковано його промову у Міністерстві освіти. 1 липня 1909 року повість Огай під латинською назвою «Віта сексуаліс» вийшла в літературному журналі «Субару», а 28 липня офіційна цензура заборонила розповсюдження та продаж цього номеру.

Коли повість з'явилася в пресі, її назва злякала цензорів. Не вдаючись у справжні авторські наміри, її назвали «надзвичайно натуралістичною» і заборонили, як непристойну. «Сьомий номер «Субару» вилучили через «Віта Сексуаліс», – писав Огай своєму другові Како Цурудо. – Чесно кажучи, я був до цього майже готовим. Років десять назад точно так само сторонилися живопису з оголеною натурою. Доки у нас зрозуміють що до чого, знадобиться ще десять років» [Іванова 1982, 78].

Справжня реакція Огай на заборону своєї роботи невідома. Тим не менш, твори, опубліковані у наступному 1910 році («Сейнен» в березні, «Асобі» в серпні, «Фасучесу» у вересні, «Чінмоку но Тб» в листопаді, а також «Шьокудб» в грудні) вказують на те, що Огай не міг реально впливати на події у країні та вирішив зайняти позицію «стороннього спостерігача», тому з 1912 року він перейшов до написання переважно історичних творів на традиційну для середньовічної японської літератури тематику, а саме: життя самураїв, їх відданість даймьо та імператору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бугаева Д.П. Японские публицисты конца XIX век / Д.П.Бугаева. - М., 1978;
2. Григорьева Т.П. Японская литература [второй половины XIX в.] / Т.П.Григорьева М.: 1981;
3. Григорьева Т.П. Японская литература XX века: Размышления о традиции и современности / Т.П.Григорьева М.: 1983;
4. Гришелева Л.Д. Японская литература нового времени. Эпоха Мэйдзи / Л.Д.Гришелева, Н.И.Чегодарь. – М., 1998.;
5. Иванова Г.Д. Мори Огай / Г.Д.Иванова М., 1982;
6. Рехо К. Японская литература [на рубеже XIX и XX веков] / К. Рехо М., 1989;
7. David Dilworth. The Historical Fiction of Mori Ogai /David Dilworth & J. Thomas Rim University of Hawaii Press, Honolulu, Hawaii, 1991;
8. Helen M. Hopper. Mori Ogai's Response to Suppression of Intellectual Freedom, 1909-1912 / Helen M. Hopper, Sophia University, Vol.29, №4, 1974, p. 381-413;
9. Karen Brazell. Mori Ogai in Germany. A Translation of Fumizukai and Excerpts from Doitsu Nikki. Monumenta Nipponica, Vol. 26, No. 1/2 (1971), p. 77-120;
10. Mori Ogai and Richard Bowring. Utakata no Ki. Monumenta Nipponica, Vol. 29, No. 3 (Autumn, 1974), p. 247-281;
11. Thomas E. Swann. The Problem of Utakata no Ki. Monumenta Nipponica, Vol. 29, No. 3 (Autumn, 1974), p. 263-291;
12. Richard John Bowring. Mori Ogai and the modernization of Japanese culture / Richard John Bowring. Cambridge University Press, 1979, p.297;
13. Yoshiyuki Nakai. "Ogai's Craft. Literary Techniques and Themes in Vita sexualis" / Yoshiyuki Nakai. Sophia University, 1980, p. 223-239;
14. 大屋幸世「森鷗外研究と資料」/大屋幸世 株式会社翰林書房1999; 15. 森鷗外「キタ・セクスアリス」/森鷗外 青空文庫 (http://www.aozora.gr.jp/cards/000129/files/695_22806.html)

Е.Левицкая,

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ЛИТЕРАТУРНО-КРИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МОРИ ОГАЙ

В статье рассматривается вопрос синтеза культур, эстетических представлений и взаимодействия Запада и Востока, проблемы интеллектуальной свободы в Японии предполагает обращение к литературно-критическим работам Мори Огай в начале XX в.

Ключевые слова: интеллектуальная свобода, Восток и Запад, Мори Огай, Цубоути Сьоё.

ACTIVITY OF MORI OGAI IN FIELD OF LITERATURE AND LITERARY CRITICISM

In this article the problem of intellectual freedom at the beginning of the XX th century in Japan assumes reference to fusion of cultures and diversity of aesthetic representations of East and West. Literary situation in Japan after Meiji reforms as well as contribution to literature and literary criticism by the writer Mori Ogai is investigated.

Key words: intellectual freedom, East and West, Mori Ogai, Tsubouchi Shoyo.

УДК 82-14(510)

К. Мурашевич,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ

МОТИВИ ТА ОБРАЗИ У КИТАЙСЬКІЙ ТА ЯПОНСЬКІЙ ПЕЙЗАЖНІЙ ЛІРИЦІ ПОЧ. ХХ СТ. (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ЛЮ ДАБАЯ ТА ІДО ДАКОЦУ)

В статті розглядається функціонування образів природи у китайських та японських віршах поч. ХХ ст. на прикладі творчості китайського поета Лю Дабая та японського Ідо Дакоцу. Також представлені спільні мотиви і теми поезії авторів, що демонструє звернення поетів ХХ ст. до традиційної поетичної спадщини обох літератур.

Ключові слова: хайку, вільний вірш, художній образ, мотив, традиційна тематика, сезонні мотиви.

Природа – головна та незмінна тема поезії Сходу, зокрема китайської та японської. Обидві літератури мають багату традицію зображення пейзажу, яка нараховує не одне тисячоліття. Щоправда, країни-сусіди мали дещо відмінні правила віршування, та й сама історія поезії цих двох держав, її форми та особливості у різні епохи значно відрізнялись. Проте впливи китайської літератури, зокрема поезії, на японську були неминучими у зв'язку з історичними обставинами.

У VI ст. японці запозичили китайську ієрогліфічну писемність, що наклало відбиток на формування поетичної традиції у японській літературі. Японці були добре ознайомлені зі строфічними формами та віршовими розмірами, типовими для китайського віршування. Тому вже з VII ст. у Японії почали писати вірші саме китайською мовою, адже багато хто з чиновників та аристократів досконало володів нею. Вірші японських поетів китайською мовою називаються *каниші* (досл. “ханські вірші” – від назви доби Хань, 207 р. до н.е.-220 р. н.е.) [Бондаренко 2010, 63-64].

Поряд з *канші* існувала і поезія японською мовою, яка у пізніші часи стала домінуючою. У зв'язку з різними типологічними особливостями японської та китайської мов, закони віршування традиційної поезії обох літератур значно відрізнялися. У китайській поезії переважали принципи правильного тонування та дотримання рівності ієрогліфів-слів у кожному рядку вірша. У японській поезії важливим було дотримання визначеної кількості складів. Так, наприклад, найпопулярніший у Японії жанр *танка* (短歌 “коротка пісня”) має строгу строфічну форму, яка обмежується чіткою кількістю складів (5-7-5-7-7) і складається з двох частин, перша частина якого називається *хайку*. *Танка* з'явився у IV ст., він має багатовікову традицію, сягаючи своїм корінням глибини народної творчості.

Різні літератури об'єднала спільна боротьба за реформи віршування та образне зображення, яка мала місце на поч. XX ст. У обох країнах відбулися зміни у літературі, яка стала розкутою у формах та образності. Дискусії велися з приводу традицій та новаторства. Літератори були розділені на два табори: консерватори (виступали за традиційну літературу) та новатори (прибічники докорінних змін у написанні творів). Проте, незмінною темою більшості віршів обох літератур у XX ст. залишилася природа. Зміни в зображенні пейзажу японської та китайської поезії полягають у більшій деталізації зображуваного.

У китайській пейзажній ліриці ставлення до природи та її змалювання було неоднаковим у різні часи. У поезії, написаній до IV ст. природа лякала авторів, викликала трепет і страх перед своєю всемогутністю. Вона змальовувалася як небезпечна та до кінця незвідана. Починаючи з V та VI ст. у китайській та японській літературі пейзажна лірика була відома як поезія “тір і вод”. Поети бачили в природі дружню невід'ємну частину свого життя, передаючи її велич та глибоку шану до неї. У творчості ж поетів поч. XX ст. образи пейзажу виступають дійовими особами. Природа одухотворюється, вона стає порадником і товаришем. Через пейзаж автори передають свій настрій, свої спостереження та асоціації. Японська та китайська пейзажна лірика у XX ст. поєднала у собі традиції та новаторство форм та образів. У японській поезії продовжувалися традиції форми *танка* та *хайку*, але змалювання образів стало чіткішим та реалістичнішим. У китайській літературі поезія отримала нову вільну форму віршування, продовжуючи традиції зображення традиційних символів.

Неперевершеними майстрами пейзажної лірики XX ст. були японський поет Ііда Дакоцу (1885-1962) та китайський Лю Дабай (1880-1932). Їхня творчість відіграла значну роль у літературах обох країн завдяки своєрідним образам пейзажів. Обидва поети представили традиційні образи з мотиви у новому сприйнятті. Ставлення поетів до природи було розкутішим, ніж у їхніх попередників. Пейзаж часто був фоновим елементом: давні символічні образи втрачали своє традиційне значення, що наділяло поезію новими смислами.

Ііда Дакоцу творив переважно у жанрі *хайку*, наслідуючи попри все традиції віршування попередників, зокрема Башьо. У своїй ранній поезії автор виключно “змальовує натуру” [Долин 2007], що пізніше переходить в осмислення філософії життя засобами зображення пейзажу. Поетичну кар'єру Дакоцу починає з публікацій у відомих тогочасних японських газетах та журналах. Перша збірка Дакоцу “Притулок у горах” побачила світ лише у 1932 р. За нею були книги: “Чарівна галявина” (1937), “Відлуння у горах” (1940) тощо [Долин 2007].

Подібно до свого сучасника Дакоцу китайський поет Лю Дабай починав свою творчість із традиційних віршів, майже до 20-х рр. він писав поезію класичного зразка *веньянем*. У період культурно-революційних рухів (1920-1925) поет виступає за нову поезію на зрозумілій, простонародній мові, і пише вірші мовою *байхуа*. Але навіть у новій поезії Лю Дабая зустрічаються вірші старого зразку, наприклад: “Два червоних боби”, “Блиск очей”, “Осінні сльози” та “Весняний спогад” [刘大白 1994, 229]. Таке явище є цілком природним, адже Лю Дабай майже 30 років досліджував традиційні вірші, на яких виросло усе тогочасне покоління поетів, тому не завжди відходив від старих зразків.

Більшість образів китайської та японської традиційної поезії пов’язані з природою. У творчості Іда Дакоцу та Лю Дабая також можна побачити різні варіації таких образів природного походження як вода, небесні світила, птахи, рослини, тварини. Образи вітру, гір, дерев, зірок, місяця, сонця, весни, осені у обох поетів характеризуються детальними описами та метафоричністю. Вони вживаються з яскравими епітетами та порівняннями.

Так, детальну замальовку спостерігаємо на прикладі *танка* Іда Дакоцу:

*Круки, чайки,
Вітрила вкриті туманом –
Картина порту...*

Детально, метафорично та яскраво зображає свої образи і китайський поет Лю Дабай. Наведемо приклад з вірша “Дівчина, що продає квіти”:

*Цвіт абрикосу почервонів,
Цвіт сливи побілів,
Звуки заповнили усі закутки міста.*

У своїй поезії Іда Дакоцу та Лю Дабай вживали безліч кольорів, що виступали означеннями до різних образів природи. Вони використовували як природні, так і неприродні гами кольорів явищ та елементів пейзажу.

Прикладом такого зображення кольорів та яскравих барв є вірш у прозі Лю Дабая “Питання до весни”. У даному творі поет детально описує весняний пейзаж, поезія збагачена різноманітними фарбами. Автор вживає постійні повтори ієрогліфів, зокрема іменників та прикметників, що допомагає краще уявити описаний пейзаж та надає поезії своєрідний ритм. Наприклад:

算青青绿绿紫紫红红黄黄白白...

Рахуєш блакитні, зелені, рожеві, червоні, жовті, білі фарби...

Спочатку поет перебирає низку кольорів, притаманних весні, потім плеяду образів, які оновлює ця пора року, а далі автор описує її рухи та дії:

*Через жовту бджолу, фіолетовий метелик, зелений сорокопуд,
зелену жабу, ні ніччю, ні світлом, співає, танцює, грається...*

Таким чином побудований увесь вірш. Автор просто перераховує образи, кожен з яких описаний за допомогою яскравих означень.

Поезія Іда Дакоцу також багата барвами та яскравими означеннями. Наприклад:

*Осінні зорі –
Синьо-зелене світло
Над гірськими височинами...*

*Батати печуть –
Над вознищем польовим бездонні
Лазурні небеса...*

Дуже влучно японський поет описує пейзаж чи його елементи поєднуючи кольори та барви з буденними речами. Він зображає звичні та прості образи за допомогою метафор:

*В плетену кошику
Пурпур спекотного бабиного літа –
Квіти польові...*

Улюбленим мотивом традиційної поезії “тір і вод” як японської, так і китайської, був мотив “пір року”, що спостерігається і у віршах поетів поч. ХХ ст. Улюблені образи у пейзажах Лю Дабая та Ідо Дакоцу – *весна і осінь*. Їм поети присвячували великі цикли своїх збірок. Пейзажні замальовки дуже детальні, щоправда, у віршах Лю Дабая вони занадто перенавантажені епітетами та метафорами, адже прозова форма нового стилю китайської поезії не обмежувала автора у розмірах.

Лю Дабая та Ідо Дакоцу змальовують різні епізоди, які відбуваються у природі під час весни і осені, описують образи та пейзажі. Настрій віршів про весну та про ранню осінь веселий і безтурботний, описи сповнені яскравих фарб, що є ознаками романтичного стилю. У пейзажних замальовках, де описана пізня осінь, переважає меланхолія і сум, які передвіщають прихід зими.

Подібно до поетів давньої літератури, споконвічний образ весни відіграв важливу роль у творчості Лю Дабая. У його творчості є багато віршів, присвячених цій темі, за допомогою цього образу поет розкриває таємниці свого серця. Лю Дабай дуже детально описує весняні пейзажі. Прикладом може слугувати вірш “Весняний спогад”, який складається з п’яти маленьких пейзажних замальовок, де автор описує весняні образи, такі, як метелик, квіти, бджола, весняне місто, східний вітер.

Безтурботні, не обтяжені важкими роздумами картини весни зустрічаються і у *хайку* Дакоцу. Наприклад:

*Початок весни,
Ліхтарів мерехтіння крізь імлу
Над відпочиваючими у саду....*

Багато віршів японського поета, які стосуються весняної тематики, пов’язані з людською працею. Адже з настанням весни розпочинаються роботи на полі. Поет надзвичайно детально описує кожен вид роботи, який проводиться у певний час весняного періоду.

Та не усі *хайку* весняного мотиву Ідо Дакоцу радісні та безтурботні. Поет пише і про холода на весні (“Холодна весна ...”) і про стихійні весняні негаразди:

*Настала весна,
Виливши на магноліїсвітні,
Вгамуваласьзлива...*

Подібні весняні настрої можна зустріти і у віршах Лю Дабая “Весняний дощ”, “Весняні холоди”, “Весняний сніг” та ін. Картина, описана в останньому вірші, змальовує пізній сніг на весні. Весна вже ніби й прийшла, витягнула пагони з землі, розпустила квіти, замінила зимовий пейзаж сонячним теплом, але теплі дні і теплий вітер зробили собі зимові канікули. Далі у вірші описується, як сніг випав на ранні весняні квіти:

*...Холодний дощ важко випав і заповнив усе.
Ці ніжні паростки і квіти важко побив, усі розтопав.*

Такий образ снігу на весні часто зустрічався у китайській поезії давніх епох як образ стихійного неочікуваного лиха, від якого немає спасіння.

Пейзажні замальовки Лю Дабая та Ідо Дакоцу про осінь дуже схожі. Більшість з них мають сумний настрій, часто вживані та спільні образи – опале листя, гірські піки, східний вітер.

Подібно до традиційної поезії у творах Ідо Дакоцу та Лю Дабая часто зустрічаються образи небесних світил: місяця, сонця, зірок. Образ місяця замальовується і як об'єкт замилування, і як алегоричний засіб. Проводити багато часу, споглядаючи повний місяць, - відома традиція на Сході. Адже ще за часів давніх епох, люди, які перебували далеко від своєї родини, дивилися на повний місяць, уявляючи, що десь далеко і їхня родина дивиться на той самий місяць. Нічне світило поєднувало людей, які знаходились далеко одне від одного.

Про древню традицію споглядання на місяць згадує китайський поет Лю Дабай у своєму вірші “Чекаю на місяць”. Автор описує небесне світило у різних фазах, порівнюючи його то з гачком, то з кулею, то з луком. Поет висловлює захоплення місяцем. Наведемо приклад:

Я щодня чекаю на місячне світло!...

...Завжди вважав, що ти загадковіший від сонця, яскравіший від зірок!

Образ місяця часто зустрічається у китайського поета, коли йдеться про кохану людину чи розлуку з нею (“Розуміння”, “Осінньої ночі самотньо на озері” та ін.).

Надзвичайно мальовничими є вірші Дакоцу, де присутній образ небесного світила. Японський поет зображає місяць у різних іпостасях, чи молодий чи повний – він завжди викликає захоплення. У таких *танка* місяць є головним образом, який знаходиться у центрі картини, яку малює автор. Наприклад:

В ніч, коли місяць молодий,

Йому грає хлопчик

На сопілі пастушій...

Кругла, наче місяць,

Наповзає темна хмара

На місячний образ...

Спільними для Лю Дабая та Дакоцу є мотив самотності, традиційний у поезії обох літератур. У багатьох *хайку* Дакоцу віддзеркалені подорожі самого поета, який змальовує пейзажі під час самотніх мандрівок. У таких творах можна зустріти образ мандрівника, за допомогою якого автор зображає самого себе. У творчості Лю Дабая самотність завжди іде поруч з нерозділеним коханням.

Отже, хоча один і той же мотив у поетів є наслідком різних обставин, вони, усе ж, використовують однакові образи: гусака і човна, які є давніми традиційними символами одинака, самотнього мандрівця, покинутої людини. Наприклад, у вірші Лю Дабая “Осінньої ночі на озері” маємо такі рядки:

Підіймається осіннє сяйво,

*Самотній човен удалечині
Посеред озера стоїть один.*

Вірш описує картину осінньої ночі біля озера, де гуляє поет. Він тужить за своєю коханою, якої немає поряд.

Хайку Іідо Дакоцу також зображає човен на озері:

*В засніженім краю
Яскраво сяє зимове сонце.
Човен на озері...*

Вірші, де зображений самотній гусак, мають сумний настрій. У традиційній поезії давніх епох цей символ асоціювався з вигнанцем або самотником. Печальний крик птаха передавав усю біль і сум поетів, які перебували далеко від своїх родин і рідних місць. Подібні вірші є у творчих доробках як Лю Дабая, так і Іідо Дакоцу. Поглянемо на *хайку* останнього поета:

*Відходить весна.
Мандрівник у хмаряних висотах
Чує крик гусака...*

Продемонструємо подібність тематики японського і китайського поетів, навівши приклад невеличкого чотиривірша Лю Дабая з циклу “Старі сни”:

*Важко,
У серці біль,
Вночі хмари закрили місяць,
Чути крик самотнього гусака.*

Літературні зміни ХХ ст. принесли у Китай та Японію нову тематику та нові форми віршування. Попри усі спроби відмовитися від традиційної манери письма та образного вираження, деяким поетам вдавалося поєднати традиційне та новаторське. Так, наприклад, залишаючись вірними темі природи, такі поети як Іідо Дакоцу та Лю Дабай поєднали її із зображенням людської праці, а також проблем та негараздів суспільства. Митці надзвичайно детально зображають пейзаж, за допомогою якого показують свій душевний стан. Саме у цьому спостерігається схожість поетичного зображення обох авторів. Працюючи у різних поетичних формах (Лю Дабай – вільний вірш, Іідо Дакоцу – *хайку*) обидва поета мають багато спільних мотивів та образів. Сезонна поезія даних авторів прикрашена яскравими та відвертими кольорами, порівняно з пейзажною лірикою їхніх попередників, які описували природу стриманіше. Схожість образного вираження японського поета Іідо Дакоцу та китайського Лю Дабая, які творили незалежно один від одного, демонструє звернення поетів ХХ ст. до традиційного спадку, який поєднував обидві літератури у багатьох аспектах, а також це ще раз доводить масштабність змін у літературі, які відбулися у Японії та Китаї на поч. ХХ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко І.П. Розкоші і злидні японської поезії. Японська класична поезія в контексті світової та української літератури / І.П.Бондаренко – К: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 566 с.;
2. Долін А. Иида Дакоцу. [електронний ресурс]. Режим доступу: http://ru-jp.org/dolin_19.htm;

3. Долин А. История новой японской поэзии в очерках и литературных портретах. Т. 1: Романтики и символисты. – СПб.: Гиперион, 2007. – 415 с.;
4. Долин А. История новой японской поэзии в очерках и литературных портретах. Т. 2: Революция поэтики. – СПб.: Гиперион, 2007. – 319 с.;
5. Долин А. История новой японской поэзии в очерках и литературных портретах. Т. 4: Танка и хайку. – СПб.: Гиперион, 2007. – 415 с.;
6. Черкасский Л.Е. Новая китайская поэзия (20-30-е годы) / Л. Е. Черкасский – М.: Наука, 1972. – 496 с.;
7. 刘大白 / 蕭斌如編. – 香港: 人民文学出版社, 1994. – 288 页.;
8. 中国现代诗歌及其他 / 孙玉石 作者. – 台北: 文化大学出版社, 1988. – 740 页.

К.Мурашевич,

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

МОТИВЫ И ОБРАЗЫ В КИТАЙСКОЙ И ЯПОНСКОЙ ПЕЙЗАЖНОЙ ЛИРИКЕ НАЧ. XX В. (НА ПРИМЕРЕ ТВОРЧЕСТВА ЛЮ ДАБАЯ И ИИДО ДАКОЦУ)

В статье рассматривается функционирование образов природы в китайских и японских стихотворениях нач. XX в. На примере творчества китайского поэта Лю-Дабая и японского ИидоДакоцу. А также представлены общие мотивы и темы поэзии авторов, что демонстрирует обращение поэтов XX в. к традиционному поэтическому наследию обеих литератур.

Ключевые слова: хайку, свободный стих, художественный образ, мотив, традиционная тематика, сезонные мотивы.

K.Murashevych,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

MOTIFS AND IMAGES OF CHINESE AND JAPANESE LANDSCAPE VERSES OF THE BEGINNING OF XX CENTURY (EXEMPLIFIED BY THE WORKS OF LIU DABAI AND YIIDO DAKOTSU)

The article deals with the usage of nature images in Chinese and Japanese verses of the beginning of XX century on the example of Chinese poet Liu Dabai's free verses and Japanese Yiido Dakotsu's haiku. Also, the common motifs and themes of authors are presented, which demonstrates the fact that the XX century poets were addressing to the traditional poetic heritage of both literatures.

Keywords: haiku, free verses, artistic image, motif, traditional themes, season motifs.

**ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРНОГО ТА МОВНОГО РЕІМПОРТУ
РАННІХ РОМАНІВ КАДЗУО ІШІГУРО В ЯПОНІЮ**

У статті проаналізовано сприйняття японськими літературознавцями та читачами ранніх романів британського письменника японського походження Кадзуо Ішігуро, а також складності їх перекладу.

Ключові слова: Кадзуо Ішігуро, «японські» романи, псевдопереклад.

Кадзуо Ішігуро вважає себе письменником міжнародним, тобто таким, чия творчість розрахована на читачів з різних куточків світу, чії романи будуть однаково зрозумілі у перекладах найрізноманітнішими мовами. З цією метою, за словами письменника, він відмовився від гри слів та «прикрашання» тексту, які можуть бути втрачені при перекладі. Однак, як пише найвідоміший перекладач та дослідник Х.Муракамі, Д. Рубін, «мало хто з читачів розуміє, наскільки вони знаходяться під владою перекладача, особливо, якщо йдеться про такі різні мови як японська і англійська» [Rubin 2008, 13]. Під владою перекладача знаходяться, звичайно, також і літератори, і долі їхніх творів за кордоном часто складаються зовсім не так успішно. Як письменник-початківець ще до гучної слави і багатомісячних книжкових турів світом, які і допомогли усвідомити, що далеко не все може бути «мовно» та «культурно» перекладеним, Ішігуро вдавався до прийомів, що виявились справжнім випробуванням для японських перекладачів його ранніх творів. Так, за словами Ф.Ендо, вони перевищують звичайний рівень складності проблем перекладу сучасної літератури [遠藤 2008, 98].

В даному дослідженні розглядаються перші два романи Ішігуро, «Блідий краєвид з пагорбами» (*A Pale View of Hills*, 1982) і «Художник плинного світу» (*An Artist of the Floating World*, 1986). «Японськими» ці романи називають не лише через тематику та національну приналежність героїв, але у значній мірі й завдяки особливостям авторського стилю, які виражаються у такому конструюванні мовлення героїв, що нагадує переклад з японської англійською. Як виявляється, «відчуження» мови – досить поширений прийом, який використовує у своїй творчості, зокрема, Х.Муракамі: «Я намагався писати свої романи, спочатку перетворюючи в голові японську, мою рідну мову, на уявну іноземну – тобто, «зчищаючи» (clearing away) вроджену буденність мови, що існує у моїй свідомості» [Murakami 2008, 30]. Теоретик перекладу Л.Венуті називає таку стратегію «foreignization». Цей принцип «прихованого перекладу» закладено в естетичну організацію тексту.

Однак на відміну від Муракамі, який досконало вивчив англійську вже у дорослому віці, численні письменники-білінгви несвідомо перекладають свої тексти з однієї мови і культури на іншу. Це явище у своєму дослідженні «Перекладаючи самого себе» (*Translating One's Self*, 2002) М.Бесемерс називає самоперекладом (self-translation). На думку дослідниці, навіть у випадку, якщо письменник пише лише своєю «другою» мо-

вою і вже не досконало знає «першу», мова дитинства є невід'ємною частиною його «Я» (self), яке на відміну від ідентичності, розуміється як те, що відноситься до «всього внутрішнього життя», а не лише до актів усвідомленої само-концептуалізації [Freadman 2004].

М.Бесемеєрс називає ранні романи Ішігуро *translationese*, тобто псевдоперекладом [Maszewska 2003]. Тут стилістично актуалізовано не зовсім точний добір слів, використання третьої особи замість другої у діалогах, завелика, як на англійську, кількість пауз в розмовах, численні повтори, що справляють враження недосконалого володіння мовою. Сам письменник так описує власний стиль нарації: «Особливість Оно в «Художнику світу, що спливає» у тому, має створюватися враження, ніби він оповідає японською; це просто читач читає англійською. В певній мірі мова має бути схожою на псевдопереклад, тобто я не можу вільно її використовувати, наприклад, вживати багато західних розмовних слів. Англійська має нагадувати субтитри, ніби насправді все відбувається іноземною мовою» [Mason 2008, 13]. Бачимо, що Ішігуро вдається до псевдоперекладу саме як носій мови, з якої «перекладає», адже зазвичай використання іноземних слів та фраз носить гумористичний відтінок, або ж, навпаки, підкреслює інтелектуальний рівень героя.

Саме псевдопереклад, а також не зовсім точне відображення японських реалій, переважно у «Художнику», за словами дослідників, призвело до того, що перші романи Ішігуро не мали особливої популярності в Японії. Лише світова відомість «Залишків дня» (*The Remains of the Day*, 1989) та екранізація цього роману забезпечили письменнику широке визнання та респектабельну позицію у літературних колах.

Одним з найважливіших джерел для вивчення проблеми перекладу ранніх романів Ішігуро є післяслово перекладача, яке є у кожному «кишеньковому» виданні його творів. Отже, для початку звернемось до післяслова до «Блідого краєвиду з пагорбами» Т.Онодера.

Першим, що впадає у вічі читачеві, знайомому з оригіналом або іншомовними перекладами твору, є зміна назви роману на 女たちの遠い夏 («Далеке літо жінок»). Перекладач пояснює причину зміни назви тим, що хотів натякнути читачеві, про що цей роман, адже назва *A Pale View of Hills* навіть англійською звучить досить дивно і її зміст, за задумом автора, розкривається лише за умови вдумливого читання [小野寺 1994, 265]. На нашу думку, більш вдалим все ж є переклад, 遠い山なみの光 (як називає роман, зокрема, Т.Сонака у серії статей, присвячених Ішігуро), тому що у ньому можна прочитати екзистенційну безвихідь героїні, яка, у різні періоди свого життя залишаючись самотньою, роздівлялась подібний краєвид – пагорби вдалині – і зі своєї тісної квартирки в Нагасакі, і з замського будинку в Англії. Однак і тут нам здається дивним заміна view – «краєвиду», «пейзажу» на 光 – «світло», адже у цьому ієрогліфі складно прослідкувати семантику англомовного слова.

Ще одна важлива, на думку Т.Онодера, проблема – це спосіб передачі японських імен. Оскільки дія роману відбувається переважно у Японії, то природно, використовується велика кількість японських власних назв (за словами Ф.Ендо, їх надмірне вживання навіть нагадує певний фетиш автора). І якщо питання запису топонімів не викликало у перекладача сумнівів, то підбір ієрогліфів для передачі імен героїв був досить складним, адже візуальний образ та семантичне поле ідеографічного знаку має великий вплив на сприйняття образу героя читачем. Тим більше, такі значення, вірогідно, не вра-

ховувались автором при написанні твору, адже Ішігуро володіє переважно розмовною японською, а значить, при написанні твору англійською навряд чи уявляв, як ім'я може бути записане японською і які асоціації викликати у читача. Можливо, найбільш точно відображення імен у цьому випадку було б, якщо б усі вони були записані катаканого, як це завжди робиться зі словами іноземного походження. Однак у цьому випадку, на думку перекладача, кожне, навіть епізодично згадане японське прізвище, видавалося б підкресленим, виділеним, що далеко не завжди відповідає поетиці роману. Через це, за свідченням Онодера, він звертався до Ішігуро і отримав список небажаних для використання знаків. Можемо припустити, що одним з невдалих вважалось поширене, хоч на сьогодні і дещо застаріле написання імені Сачіко з ієрогліфом «щастя» – 幸子, адже у цьому випадку ієрогліфи виглядають як гірка насмішка над нещасною долею героїні. Замість нього використовується нейтральне 佐知子. В імені старшої дочки, Кейко, яка вчинила самогубство, будучи неспроможною пристосуватися до життя в Англії. Також було б недоречно використовувати ієрогліф зі значеннями «мудрість», «благословення» – 恵, тому його записано як 景子, і цей вибір перекладача видається цілком виправданим.

Зрозуміло, що японські реалії, які зустрічаються у тексті «Блідого краєвиду», створюють екзотичну, дещо загадкову атмосферу твору, яка неодмінно втрачається при «зворотному перекладі» японською. Однак у випадку першого роману Ішігуро це не стало серйозною перешкодою на шляху сприйняття твору читачем. Описи іммігрантського досвіду головної героїні були досить актуальними для Японії 80-х років, а її спогади про життя у рідній країні у перекладі набули ретро-звучання, створюючи, за влучним висловом М.Шібата та М.Шігано, ефект заміни «екзотизму на помірну ностальгію» (exotism in exchange for mild nostalgia).

Однак доля другого роману Ішігуро, «Художник плинного світу», в Японії була дещо складнішою. Перед перекладачем Ш.Тобіта постало ще ширше коло питань, адже в цьому твору більш детально зображено мілітаристську та післявоєнну епохи в Японії. Критики і читачі «не впізнавали» себе і свою країну в романі Ішігуро, тому Т.Сонака у роботі «Написана англійською видумана японська» відзначає, що навколо питання якості перекладу цього твору навіть точилися дискусії в газеті «Асахі» та часописі «Світ перекладу» (翻訳の世界). Деякі з її учасників заявляли, що не розуміють, що саме в романі Ішігуро робить його вартим перекладу на іноземні мови. Він здавався їм банальним, неактуальним з точки зору як проблематики, так і стилістики.

Аналізуючи причини такої жорсткої критики, Сонака робить припущення: «Англійська Ішігуро, наче дослівно перекладена з японської, напевно, здалася цікавою англійському читачеві, але коли цю перекладену на англійську видуману японську перекладали «назад» на японську, вірогідно, японський читач зовсім не відчув «літературності» твору, який видався йому просто пересічним» [莊中 2011, 61]. Отже, головною проблемою була неспроможність перекладача (або ж принципова неможливість) створити засобами японської мови екзотичне звучання мовлення героїв-японців, що проживають у Японії, і в такий спосіб показати подвійну авторську позицію, який може подивитись на рідну країну і з позиції «Свого» і з позиції «Іншого».

Ще більше підсилили зайву, як на перекладений текст, автентичність роману записи імен героїв ієрогліфами (Тобіта вирішив у цьому аспекті дотримуватися такої ж перекладацької стратегії як і Онодера) та додаткові конотації назви роману в японському пере-

кладі, яких немає в оригіналі. В англійському словосполученні *An Artist of the Floating World* є явне калькування одного з найвідоміших за кордоном напрямів японського мистецтва – *укійоє* (浮世絵), – яке оспівує примарну красу швидкоплинного світу і асоціюється насамперед з портретами гейш, акторами театру Кабукі та принадами нічного життя, а отже, наштовхує на прочитання твору як орієнталістського або псевдоорієнталістського. Однак дослідний японський переклад зовсім не звучить дивно, кальковано, як в оригіналі або, скажімо, у неточному російському перекладі «Художник зыбкого мира». Крім того, дослідники вказують на те, що дієслово 浮く, крім значення «плисти» або «float», має також значення «страждати». Це значно розширює можливі інтерпретації тексту: так, Оно може бути не лише оспівувачем примхливих нічних пригод подібно Моріама-сенсею, а й художником, який, ніби буддійський монах, спостерігає за стражданнями цього світу. Пригадується пейзаж з першого роману, який до певної міри також символізує страждання як таке, що не вирішуються прийняттям правильних рішень.

Крім того, Шібата і Сугано зазначають, що в перекладених діалогах занадто вміло передано особливості мовлення, притаманні віку, статі, соціальному статусу героя [Shibata, Sugano 2009, 27-28]. Багата японська гонорифіка, яка є прекрасним інструментом передачі холодного, відстороненого мовлення героїв у наступних романах Ішігуро, використовується тут надмірно і «японському» романі вважається одним із недоліків перекладу.

Несприятливе враження на японських критиків справили і деякі фактичні неточності, допущені у романі. Наприклад, головний герой, літній художник Оно, який брав участь у мілітаристській пропаганді, належав до видуманого письменником руху «Дух нової Японії» (New Japan Spirit). Як пишуть дослідники М.Шібата та М. Сугано, вже сам опис правдоподібного, але несправжнього руху викликає подив та почуття «неприродності» у японського читача (на відміну від англійського, на якого і був розрахований роман). Крім того, за словами М.Міура, проблема відповідальності митців, які творили на користь воєнної пропаганди, хоч і існувала у Японії, але дуже давно, у 40-50-ті роки, і повторне загострення до цього питання також викликало подив та, ймовірно, дискомфорт у японських читачів.

За свідченням перекладача роману Тобіта, заради зняття додаткового ідеологічного навантаження, яке могло б викликати подив і обурення у японців, було зроблено також кілька фактичних заміन. Так, наприклад, в оригіналі у парку в Хірошімі стоїть статуя імператора Тайшю, але в японському перекладі її замінено на статую Майора Ямагучі. У такий спосіб автор та перекладач уникають зайвих питань, пов'язаних з мілітаризмом, адже у сучасних японців пам'ятник імператору Тайшю викликав би асоціації, подібні до скандально відомого храму Ясукуні. І в цілому, на думку дослідників, хоч в окремих епізодах роману і було доцільним пом'якшити категоричні вислови колишніх прихильників режиму, така неполітикоректність роману ставить під питання «інтернаціональність» письменника, адже не можна говорити про універсальність звучання твору художньої літератури, якщо його неможливо перекласти на мову країни, яка описана у ньому.

Хоч таке зауваження видається цілком слушним, але варто пригадати, що Ішігуро почав позиціонувати себе як міжнародного письменника вже після свого головного успіху – роману «Залишки дня». Свій же стрімкий та успішний літературний кар'єри у Великій Британії він завдячує саме екзотизму ранніх творів, який прийшовся до смаку англій-

ському читачеві після вибуху популярності С.Рушді. Крім того, цілком слушною є думка Н. Глаубіца, який вважає, що у випадку з другим романом Ішігуро, «Художник», було б більш доречним вживати термін «транскрипція», ніж «переклад», оскільки у цьому творі письменник акцентує увагу не на культурних відмінностях як таких, а на відсутності надійної опори для ідентичності героя у світі, що стоїть на межі глобалізаційних зрушень [Glaubitz 2009, 175, 180-182]. Без сумніву, якщо японські критики і читачі розглядатимуть перші романи Ішігуро як метафору бездомності, відсутності ідейних та духовних орієнтирів, то незначні недоліки перекладу не стануть на заваді глибокого та вдумливого проникнення у текст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 遠藤不比人 (2008) 「とくに最初の二楽章が・・・カズオ・イシグロの日本-幼年期-をめぐる」 -// 水声□信。 - 98-107頁;
2. 莊中孝之「英語で書かれた想像の日本語」// 莊中孝之 (2011) 「カズオ・イシグロ - <日本>と<イギリス>のから」 - 春風社。 - 57-76頁 ;
3. 小野寺健 (1994) 「訳者あとがき」// カズオ・イシグロ「女たちの遠い夏」筑摩書房。 - 261-65頁 ;
4. *Freadman, Richard*. Mary Besemeres, Translating One's Self. 2004. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <www.questia.com>;
5. *Glaubitz, Nicola*. Transcribing Images – Reassembling Cultures: Kazuo Ishiguro's Japan. // *Semiotic Encounters: Text, Image and Trans-Nation*. Ed. by S.Sakel, W.Gobel, N.Hamdy. – NY, 2009. - P. 175-190;
6. *Ishiguro, Kazuo*. An Artist of the Floating World. London: Faber and Faber, 1986;
7. *Ishiguro, Kazuo*. A Pale View over the Hills. London: Faber and Faber, 1992;
8. *Mason, Gregory*. An interview with Kazuo Ishiguro. // *Conversations with Kazuo Ishiguro*. Ed. by Brian W. Shaffer and Cynthia F. Wong. – Mississippi University Press, 2008. – P. 3-15;
9. *Maszevska, Jadviga*. Mary Besemeres. Translating One's Self: Language and Selfhood in Cross-Cultural Autobiography. 2003. [електронний ресурс]. Режим доступу: <www.questia.com>;
10. *Murakami, Haruki*. To Translate and to Be Translated. // *A Wild Haruki Chase: Reading Murakami Around the World*. Compl. And transl. by The Japan Foundation. – CA: Stone Bridge Press, 2008. – P. 25-31;
11. *Rubin, Jay*. The Murakami Aeroplain. // *A Wild Haruki Chase: Reading Murakami Around the World*. Compl. And transl. by The Japan Foundation. – CA: Stone Bridge Press, 2008. – P. 7-15;
12. *Shibata, Motoyuki, and Sugano, Motoko*. Strange Reads: Kazuo Ishiguro's A Pale View of Hills and An Artist of the Floating World in Japan. // *Kazuo Ishiguro: Contemporary Critical Perspectives*. Ed. by Sean Matthews and Sebastian Groes. – L., 2009. – P. 20-31.

О. Усенко,
Днепропетровский национальный университет
имени Олеся Гончара, Днепропетровск

ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРНОГО И ЯЗЫКОВОГО РЕИМПОРТА РАННИХ РОМАНОВ КАДЗУО ИСИГУРО В ЯПОНИЮ

В статье анализируется восприятие японскими литературоведами и читателями ранних романов британского писателя японского происхождения Кадзуо Исигуро, а также сложности их перевода «назад» на японский язык.

Ключевые слова: Кадзуо Исигуро, «японские» романы, псевдоперевод.

О. Usenko,
Oles Gonchar National University of Dnipropetrovsk

PROBLEM OF CULTURE AND LANGUAGE REIMPORTATION OF THE EARLY NOVELS BY KAZUO ISHIGURO TO JAPAN

The article deals with the analysis of the perception of the early novels by Kazuo Ishiguro, British writer of Japanese origin, by the Japanese critics and readers as well as the problems of translating them “back” into Japanese.

Key words: Kazuo Ishiguro, «Japanese» novels, pseudotranslation, foreignization.

УДК 821.521 :177

Н. Shvets,
Lviv Institute of Economy and Tourism

DISPLAYING THE RIGHT TO LIFE STANDPOINT IN JAPANESE LITERATURE (ON THE PRO-LIFE ISSUE OF ABORTION)

One of the most important and most controversial issues of our time, which worries scientists, is the question of life, namely: when human life begins? The following controversy regarding the personhood issue arises: is the unborn child or mentally retarded individual a person? These issues divide pro-lifers and pro-choicers.

The issue of life protection, personhood, morality, basic human rights and freedom of choice occupy an important place in modern philosophy and science. However, scientific analysis of text and research in the field of literature in terms of the „right to life” standpoint is not enough. The right to abortion and reproductive rights of women are often mentioned in the philosophical writings, but are treated primarily with feminist perspectives.

The **aim** of our study is to consider the right to life standpoint and portrayal of abortion in the texts of Japanese literature.

Our **main objectives** are:

- 1) to consider the state of research and analysis of the text from the right to life standpoint in Ukraine and abroad;
- 2) to show examples of attitudes to abortion in samples of Japanese literary works of XX – beginning of XXI century (manga, particularly).

The **subject** of research is the right to life standpoint, the works of Japanese literature of XX – beginning of XXI century.

Modern scholars of Ukraine and the former Soviet Union (M. Moklytsia, O. Labaschuk, S. Filonenko, E. Hrytsak, N. Zahlada, Z. Kuzelia, N. Habrielian, M. Hrushevsky and others) often use the image of the child and the mother, question of maternity / paternity, but still there was no a fully and meaningfully study of the unborn child image or the issue of maternity / paternity is from the right to life standpoint. In his book *An Ethical Analysis of the Portrayal of Abortion in American Fiction: Dreiser, Hemingway, Faulkner, Dos Passos, Brautigan, and Irving* [Koloze 2006], Dr. Jeff Koloze explores how issues of pro-life position (abortion, infanticide and euthanasia) are seen in American literature.

Scientific interpretation of the text from the right to life standpoint will help answer the following questions: whether the works of Japanese literature describe the current problems which are reflected in other literatures? How does an issue of life and death, the concept of personhood appear in modern works? What is the theme and idea of life-affirming / life-denying texts? What type of hero / anti-hero occurs in these texts? Are there any difficulties in written reproduction of certain issues (for example, the concept of personhood, including perception of the unborn child) which are present in other literatures or other forms? Have language changes in the vocabulary, grammatical construction, syntax and semantics of the life-affirming / life-denying text appeared? How can such text be interpreted?

For many Ukrainians Japanese literature was mostly an unknown area. There were serious reasons for this: difficulties with the language learning, the presence of cultural barriers, differences in mental and artistic traditions. Even after Kenzaburo Oe winning Nobel Prize for Literature, the readers' awareness has not changed very much. Although this situation has altered in the '80s, the view of Japanese literature abroad 40 or 50 years ago was quite poor. Only after the translation of H. Murakami's *The Wild Sheep Chase* into Russian in 1997 and its popularity through the Internet network, citizens of post-Soviet countries found out more about modern Japanese literature and Japanese authors.

There are few scholars who studied the abortion issue in Japan, but those studies concern law (N. Williams [Williams 1997]), religion and culture (W. LaFleur [LaFleur 1992], H. Hardacre [Hardacre 1997], V. R. Sasson and J. M. Law [Sasson 2009]). Polish scholar, W. Kotański studied Japanese religion and system of values [Kotański 1995]. There aren't any researches purely concerning abortion and other pro-life issues in Japanese literature. In this article, we will show the examples of Japanese works concerning abortion and try to define the authors' attitude towards this issue.

Kenzaburo Oe mentions abortion in his novel *The Silent Cry* (万延元年のフットボール; Man'en Gannen no Futtoboru, 1967): Takashi has a sexual relationship with his mentally ill sister; a girl gets pregnant and her father takes her to the doctor who performs an operation of abortion and sterilization. As a result, the girl kills herself. [Oe 1983, c. 268]. The issue of abortion can also be found in K. Oe's *Youth that has been late* (遅れてきた青年; Okurete kita

seinen, 1962): „I believe abortion is a dirty business [O3 1973, 184]. <...> Now I'd never allow an abortion! Believe me. I am so disgusted by this that it's better to fall into hell, I told you. No, I'd never allow it now!" [O3 1973, 322-323].

Abortion issue is present in Kobo Abe's *Inter Ice Age 4* (第四間氷期, Dai-Yon Kamyōki, 1959). The author gives information on the situation with abortions in the country: „...for example, from a recent bulletin of the Ministry of Health it appears that the number of abortions in the country is roughly equal to the number of newborns and is about two million a year" [A63 1965].

Wada Katsuko's words indicate the problem of personhood: „... We are allowed to kill the child in mother's womb even at the ninth month. But the children who are born prematurely are forbidden to be killed, it is considered to be a luxury. Aren't we being content with reasoning of what can be compared to a human and what cannot be simply from a poverty of our imagination?" [A63 1965].

Kobo Abe's *The Box Man* (箱男; Hako otoko, 1973) may be interpreted by a pro-lifer in a much different way that it usually is. Thus, the image of the Box Man may be interpreted as the image of the unborn child. The words „Once the hermit crab begins its life in the shell, his body accretes with it; and if you tried to pull it out with strength the crab would immediately die" [A63 1988, 463] may be used by a pro-life reader as an illustration to the fetus in the womb. The description of the „pseudo fish" may be considered as the image of the fetus too: „Pseudo fish dreams of the ability to walk. But suddenly is surprised to discover that it has no legs. It's not only the legs that lack. There are no ears, no neck, no shoulders... and, most importantly, no hands [A63 1988, 458] <...> If you think about it well, between pseudo fish and the box man there is no so much difference. After putting a box on, I turned into pseudo me who's not me" [A63 1988, 460].

The killing of the box man is not a murder, because he, just like the unborn child, is not considered to be human: „The murder of the box man can not be considered a crime, just like a murder during war or death sentence execution made by executioner is not considered to be a crime [A63 1988, 533]. <...> I am the perfect „victim" (and this is quite natural - a box man is equivalent to something that does not exist, and therefore killing him would not be considered a murder) [A63 1988, 447] <...> I'm invisible, but seemingly visible ghost – so, it's just anti-existence" [A63 1988, 491].

In *The wind-up bird chronicle* (ねじまき鳥クロニクル; Nejimaki-dori Kuronikuru, 1995), Haruki Murakami writes about abortion and its impact on the relationship and the main hero himself: „After the operation, the girl and I took the train back to Tokyo. <...> I apologized to her. <...> She and I soon stopped seeing each other, so I never knew what became of her, but for a very long time after the abortion-and even after we drifted apart-my feelings refused to settle down. Every time I recalled that day, the image would flash into my mind of the pregnant young women who filled the clinic waiting room to overflowing, their eyes so full of certainty. And the thought would strike me that I should never have gotten her pregnant. <...> All during the long train ride to the little town in Chiba, and all the way back again, though, I felt I had become a different person. Even after I had seen her home and returned to my room, to lie in bed and look at the ceiling, I could sense the change. I was a new me, and I could never go back to where I had been before. What was getting to me was the awareness that I was no longer innocent" [Murakami 2009, 282-283]. These words may be interpreted as a proof of the disapproving position towards abortion.

Liza Dalby, an American anthropologist and novelist specializing in Japanese culture, in her novel *Hidden Buddhas: A Novel of Karma and Chaos* [Dalby 2009] writes about Nagiko Kiyowara who is being haunted by her aborted child. Through eyes of Tokuda – a priest specializing in rituals for the dead unborn called *mizuko* („water children”) – we notice Nagiko’s state of soul which can be defined as post abortion syndrome.

Dwight Okita, Japanese American, in his novel *The Prospect of My Arrival* [Okita 2011] tells a story from the point of view of the human embryo called Prospect. It is allowed to preview the world before deciding whether to be born. To help him make up his mind, he meets a range of people including a greeting card writer, a sociopath, and Prospect’s mother, among others. The novel does not deal with abortion issue, but the narration from the embryo’s point of view may be considered pro-life as the author presents an embryo as a person.

Pro-life issues can be also found in manga which has become a form of popular culture in Japan. In general, the distinction between „pure” (elite, ideological) and „popular” (low, immoral) literature is avoided in the modern Japanese literature. The style of manga was influenced by American newspaper comics, with multiple frames, dialogue in balloons, and narration. The Japanese manga market has a remarkable variety of genres. There are manga to suit almost any age and interest group: boys, girls, youth, young women, office workers, etc.

Manga underwent many changes from the ’60s to ’70s. One important change is the orientation toward older readers and evolution of teenage oriented themes. One of such vital present-day topics is abortion issue. Kristin Ramsdell affirms that reading interests of teens changed in the late 1960s: „During the 1940s, 1950s, and well into the 1960s, most of the female teenage population was eagerly devouring the light romances... Many of them, of course, also dealt with the more substantial issues... However, the general tone was always innocent and upbeat, and serious topics such as divorce, pregnancy, sex, marriage, drug and alcohol abuse, or death were rarely discussed. With the advent of the „problem novel” in the late 1960s, things did an about-face. Romance was out and reality was in. Typically, these realistic, often urban-set novels reflected the turbulent times, and social themes such as alienation, isolation, abuse, pregnancy, death, drugs, prejudice, poverty, divorce, injustice, and sex were the rule” [Ramsdell 1987, 212].

Japanese manga received a lot of criticism concerning that it is inappropriate for children. Such criticism may be due to misinterpretations of youth manga. In this study, we will show pro-life interpretation of manga which can be read by both, young and older readers.

We’ll start with *Daa! Daa! Daa!* aka *UFO Baby* (だぁ! だぁ! だぁ!; Dā! Dā! Dā!, 1998) manga by Mika Kawamura. It is a story about two junior high school students, Miyu and Kanata, who find (and take care of) an abandoned alien baby [Kawamura 1998]. The main issue is the relationship between the scenes shown in the manga and the common views on parenting and abortion in Japan. Comic covers situations in which a couple of teenagers must independently decide whether to take care of a small child, and thus take responsibility for it, or give it in the hands of adults, such as the police. In deciding what to do, teenagers cannot expect the help of the adults at all because they are dispersed around the world to pursue their own dreams. There is also the question of whether small Rū can be treated as a person as he comes from another planet. The sense of family deepens as teenagers learn how to care about another person.

Confronting the events of the manga with the views of many Japanese we can see a contradiction with the notion that people can have children only when there are proper conditions for it.

Miyu and Kanata find themselves in a situation almost similar to that of an unexpected pregnancy. Nobody can surely say that they are ready to be parents. In addition, there conditions are not favorable: Miyu and Kanata do not work, they still go to school. The decision taken by the heroes of the comic is also an analogy to the decision of the real parents of the unborn child: either they consider it to be a human and accept it, or deprive it of the personhood and remove (abort it).

By building all the action in the comic book on the decision of small Ru specific adoption by Miyu and Kanata, the author of the manga presents her views on the „right conditions” needed for upbringing the child. Thus, it can be regarded as opposition to abortion.

While reading other scenes we find further confirmation of the interpretation given earlier. Hence, during the quarrel between Miyu and her mother, we find out that our heroine’s mother wanted to find extraterrestrial life in order to relive the same moments which she felt at her daughter’s birth. The reference here is very important, because it concerns not only the Earth but also the universe. This statement gives an extraordinary value to life which is comparable with the universe, or even with multiple universes.

God’s Music Box (神様のオルゴール; Kami-sama no Orgel, 2001) by Megumi Mizusawa is a pro-life story of Yumi, a college sophomore, and Kouta, her boyfriend. The girl gets pregnant. Yumi and Kouta worry that they can’t have the child, but finally choose to have a baby [Mizusawa 2001].

Another pro-life manga is *Akkan baby* (あつかんベビー; 2001) by Saya Miyauchi, which tells a story of high-schoolers Yuki and Shigeru. It comes as a great shock to them when Shigeru discovers she’s pregnant. The two are confronted with the decision of aborting the baby and wounding Shigeru, or to keep it. They choose life [Miyauchi 2001].

17 Year Old Mama (17歳のママ; 17 Sai no mama, 2005) by Marina Higuchi is a series of stories which deal with being an underage mother and show how the characters dealt with the situation [Higuchi 2005].

The chapter *Little Life Growing Inside* answers a question whether it is a sin to fall in love and then get pregnant while in high school. The main characters choose to give birth to their child, despite all the objections coming from parents and school [Higuchi 2005].

The chapter *Spanning the Lost Life* tells about getting an abortion during the age of 15, and then being betrayed by the lover. This story shows how abortion affects the girl and, after again getting pregnant, she chooses life [Higuchi 2005].

Black Bird (ブラックバード; Burakku Baado, 2007) by Kanoko Sakurakoji is another pro-life manga. The main character - Misao - is a sixteen-year-old high school student. She falls in love with Kyo and decides to fulfill her promise to him by becoming his wife, once she graduates high school. They begin a romantic and sexual relationship. Misao is pregnant with a demon child. Despite being told the baby could kill her during childbirth, she refuses to abort it because she has grown to love her unborn child [Sakurakoji 2007]. Misao gives birth to a boy whom she named Sou. Instead of dying, a miracle happens when Misao wakes up, and even though it costs her most of her ability to walk, she is able to live happily with Kyo and Sou.

Bitter Virgin (ビター バージン, 2006) is a manga presented by Kei Kusunoki. It is the story of high school student Daisuke Suwa and his classmate, a girl named Hinako Aikawa, and the relationship that develops between them soon after Daisuke discovers a tragic – and very personal – secret that Hinako has been forced to bear on her own [Kusunoki 2006]. This comic focuses on what we call a post-abortion syndrome.

A special attention should be paid to the *Fetus collection* (2000) manga by Shintaro Kago. It tells a story of a suicidal girl who enters a little group of woman that made abortion a grotesque art [Kago 2000]. It is rather difficult to understand whether this comic is pro-life or pro-choice; more research is needed to prove both, pro-life or pro-choice ideas. Thus, pro-lifers may interpret this manga as anti-abortion.

Therefore, in this study we considered the state of research and analysis of the text from the right to life standpoint in Ukraine and abroad. We found numerous examples of disapproving attitude towards abortion by Japanese writers of XX – beginning of XXI century. Manga must not be criticized when it comes to its inappropriateness for children as we showed various examples of manga with pro-life message in it.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абэ, Кобо*. Человек-ящик / Кобо Абэ // Избранное. [Пер. с яп. В. Гривнина. / Вступ. ст. Н.Т. Федоренко]. – М. : Правда, 1988. – 560 с., ил.
2. *Абэ, Кобо*. Четвертый ледниковый период [Электронный ресурс] / Кобо Абэ // «Библиотека современной фантастики», т.2. Пер. с яп. – С. Бережков. М. : «Молодая гвардия», 1965. – Режим доступа : http://www.lib.ru/INPROZ/KOBO/ice_age.txt.
3. *Мураками, Харуки*. Хроніка заводного птаха: [Роман] / Харуки Мураками; [пер. з япон. І. П. Дзюба; Худож.-оформлювач О. Г. Жуков]. – Харків: Фоліо, 2009. – 762 с. – ISBN 978-966-03-4754-0.
4. *Оэ, Кэндзабуро*. Футбол 1960 года. Роман и рассказы / Кэндзабуро Оэ; [Пер. с яп. и вступит. ст. В. С. Гривнина. Худож. В. Локшин]. – М., Главная редакция восточной литературы изд-ва «Наука», 1983. – 432 с.
5. *Оэ, Кэндзабуро*. Опоздавшая молодежь : [Роман] / Кэндзабуро Оэ; [пер. с яп. Гривнин В., ред. Клышко А]. – М. : Прогресс, 1973. – 342 с.
6. *Dalby, Liza*. Hidden Buddhas: A Novel of Karma and Chaos. Stone Bridge Press, 2009. – 396 p.
7. *Hardacre, Helen*. Marketing the Menacing Fetus in Japan. Berkeley: University of California Press, 1997.
8. *Higuchi, Marina*. 17 Year Old Mama. 2005. [Electronic resource] Available at : http://mangafox.me/manga/17_sai_no_mama.
9. *Imagining the fetus: the unborn in myth, religion, and culture* / edited by Vanessa R. Sasson and Jane Marie Law. – Oxford ; New York : Oxford University Press, 2009. – x, 305 S. : Ill., Kt.
10. *Kago, Shintaro*. Fetus collection. Vol. 1. 2000. [Electronic resource] Available at : http://mangafox.me/manga/fetus_collection.
11. *Kawamura, Mika*. Daa! Daa! Daa! (UFO Baby). Vol. 1-9. February 1998 – March 2002. [Electronic resource] Available at : <http://www.anymanga.com/daa-daa-daa>.
12. *Koloze, Jeff*. An Ethical Analysis of the Portrayal of Abortion in American Fiction: Dreiser, Hemingway, Faulkner, Dos Passos, Brautigan, and Irving. Edwin Mellen Press, 2006.
13. *Kotański, Wiesław*. W kręgu shintoizmu. (T. 1 i 2). Dialog, Warszawa 1995, stron 283.
14. *Kusunoki, Kei*. Bitter Virgin. Vol. 4. 2006-2008. [Electronic resource] Available at: http://mangafox.me/manga/bitter_virgin.
15. *LaFleur, William*. Liquid life: Abortion and Buddhism in Japan. Princeton University Press: Princeton, N.J. 1992.

16. *Miyauchi, Saya*. Akkan baby. Vol. 1-3. 2001. [Electronic resource] Available at : http://mangafox.me/manga/akkan_baby.
17. *Mizusawa, Megumi*. God's Music Box. Vol.1-3. 2001. [Electronic resource] Available at : http://mangafox.me/manga/kamisama_no_orgel.
18. *Okita, Dwight*. The prospect of my arrival. CreateSpace, 2011. – 277 p.
19. *Ramsdell, Kristin*. Happily Ever After: a Guide to Reading Interests in Romance Fiction. Littleton: 1987.
20. *Sakurakoji, Kanoko*. Black Bird. Vol. 1-19. January 26, 2007 – December 13, 2012. [Electronic resource] Available at : http://mangafox.me/manga/black_bird.
21. *Williams, Noel*. The Right to life in Japan. London: Routledge, 1997.

Г.Швець,

Львівський інститут економіки і туризму, Львів

ВІДОБРАЖЕННЯ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ „ПРАВО НА ЖИТТЯ” У ЯПОНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ (ДО ПРО-ЖИТТЄВОГО ПИТАННЯ АБОРТУ)

У статті обґрунтовується важливість та доцільність аналізу тексту з погляду життєвої позиції „право на життя”. Автор розглядає стан вивчення та аналізу тексту з позиції „право на життя” в Україні та світі. Показано численні приклади нехвального ставлення до абортів у зразках текстів японських літературних творів ХХ - початку ХХІ століття (зокрема, у манга).

Ключові слова: позиція право на життя, про-життєва позиція, життєствердна/життєзаперечна позиція, аборт, японська література, манга.

Г.Швец,

Львовский институт экономики и туризма, Львов

ОТОБРАЖЕНИЕ ЖИЗНЕННОЙ ПОЗИЦИИ «ПРАВО НА ЖИЗНЬ» В ЯПОНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ (К ПРО-ЖИЗНЕННОМУ ВОПРОСУ ОБ АБОРТЕ)

В статье обоснована важность и целесообразность анализа текста с точки зрения позиции „право на жизнь”. Автор рассматривает состояние исследований и анализа текста с позиции „право на жизнь” в Украине и за рубежом. Показано многочисленные примеры неодобрительного отношения к аборту в образцах текстов японских литературных произведений ХХ – начала ХХІ века (в частности, в манге).

Ключевые слова: позиция „право на жизнь”, про-жизненная позиция, жизнеутверждающая/жизнеотрицающая позиция, аборт, японская литература, манга.

УДК: 94»04/14»(5):093:913(3)

С. Козловський,

Львівський національний університет ім. І. Франка

ЯПОНІЯ У СЕРЕДНЬОВІЧНИХ АРАБСЬКИХ ДЖЕРЕЛАХ: ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТОПОНІМУ «АЛЬ - ВАКВАК» У ПОВІДОМЛЕННЯХ АРАБСЬКИХ АВТОРІВ XI–XIV СТ.

На основі письмових джерел – повідомлень арабських авторів XI–XIV ст., аналізується проблема ідентифікації топоніму «Аль-Ваквак», як арабської назви Японських островів. Висвітлюється джерельна база та історіографія проблеми. Детальне дослідження праць мусульманських авторів та повідомлень християнських мандрівників епохи Середньовіччя, дає підстави вважати, що під топонімом «Аль-Ваквак» слід розуміти землі сучасної Японії.

Ключові слова: історія Японії, середньовічні джерела, арабські мандрівники, аль-Ваквак.

Метою дослідження є аналіз проблеми ідентифікації топоніму «аль-Ваквак», як ймовірної арабської назви Японських островів, на основі письмових джерел – повідомлень арабських авторів XI – XIV ст. (ібн аль-Факіх, ібн Хордадбех, ібн Русте, аль Масуді та інших).

Відразу зауважимо, що історіографія питання не надто розлога і в основному представлена працями другої половини XIX – початку XX ст. Дана тематика не була предметом детальних джерелознавчих досліджень і постала в ході коментування опублікованих в середині XIX ст. записок арабських мандрівників доби Середньовіччя. Ключовою датою початку дискусії довкола топоніму «аль-Ваквак» слід вважати 1841 р., коли в Лондоні було опубліковано видання творів аль-Масуді, під загальною редакцією і коментарями Алоїза Спренгера [Masudi Ali-Abu'l-Hassan 1841, 358]. В цьому виданні була здійснена спроба ідентифікації ряду арабських назв на території сучасної Азії, як вже відомих – ас-Сін (Китай), Сіла (Корея), так і раніше неідентифікованих. Топонім (قوا قوالا) [alwaqwaq]) коментатор співвідносив з територією сучасної Японії. Аналогічної гіпотези дотримувався й Барб'є Мейнард – коментатор наступного видання праці аль-Масуді, опублікованої в Парижі у 1861 р. [Maçoudi 1861, 346].

Абу-ль-Хасан Алі ібн аль-Хусейн аль-Масуді, араб за походженням, що зводив свій родовід до одного із сподвижників пророка, є одним з найбільш відомих арабських істориків і географів. Відомості про його життя дуже мізерні і ґрунтуються на окремих зауваженнях в його власних творах. З цих відомостей випливає, що він народився в Багдаді, багато подорожував, побував в Ірані, Індії, на Цейлоні, в Китаї. Помер аль-Масуді в м. Фустат в 345-346 Хіджри /956 р. [Микульский 1998] Для нас особливий інтерес пред-

ставляє та обставина, що аль-Масуді після відвідування Китаю залишив цікаві свідчення про країну Ваквак. Як письменник, аль-Масуді відрізнявся винятковою різнобічністю й широтою інтересів. У той же час у творах не географічних, він прагнув викласти матеріал в популярній і доступній для широкого кола читачів формі. Саме це є основною рисою найбільш відомого з творів аль-Масуді – «Мурудж аз-захаб ва маадін ал-джавахір» («Промивальні золота і розсипи дорогоцінних каменів»). Книга була написана в 336/947-948 р. і перероблена в 345 р. Хіджри /956-957 р. Власне, сама праця є витягом з написаної аль-Масуді об'ємної загальної історії «Ахбар аз-заман» («Повідомлення часу»), розпочатої в 332 р. Хіджри /943-944 р. (до нас дійшов лише один том), являє собою справжню історико-географічну енциклопедію. Аль-Масуді цікавиться однаковою мірою історією, географією, зоологією і ботанікою, що знайшло відображення в його книзі. Він використав найрізноманітніші відомості: розповіді купців і моряків, окремі географічні та історичні твори та власні враження. Уривки про країну Ваквак у цього автора містяться у контексті свідчень про країну Зендж на східноафриканському узбережжі Індійського океану, власне саме ці відомості і стали причиною численних історіографічних дискусій довкола топоніму «аль-Ваквак». *«Країна точка плавань цих моряків в Морі зенджів - острів Канбату, як ми повідомили, і країни Софала і ал-Ваквак з околиць землі зинджів і [розташовані] в нижній частині їх протоки». «...Зендж, крім інших ал-ахабіш, перетнули протоку, що відокремлюється від верхньої течії Нілу і впадає в Морі зинджей. Зиндж розселилися в цій області і місця проживання їх межують зі Софалою; це окраїна країни зенджів, в неї направляються кораблі жителів Омана і Сірафа, і вона - межа плавань їх на узбережжі Моря зенджів. Подібно до того як окраїни моря ас-Сіна приликають до країни ас-Сіла, про яку вже раніше повідомлялося в попередніх частинах цієї книги, так само [приликають] і околиці моря зенджів, і країни Софали, і околиці країни Ваквак. Це країни, рясні золотом, рясні чудесами, родючі і жаркі. Зендж зробили їх центром держави; посадили вони над собою царя, якого назвали Вакл, а це назва для інших їх царів у всі часи, як ми раніше повідомили. Вакл - а він править іншими царями зенджів - виступає в похід на чолі трьохсот тисяч вершників. Худоба їх - корови та бики, немає в їхній землі ні коней, ні мулів, ні верблюдів, і вони їх не знають. Подібно до цього ж не знають ні снігу, ні граду ні вони, ні інші ал-ахабіш. Серед них є племена з гострими зубами, що поїдають один одного. Місця проживання зенджів розташовані від берегів протоки, що відділяється від Верхнього Нілу, до країн Софала і Ваквак; протяжність місць їх проживання і безперервних посівів бавовни в довжину і ширину становить близько семисот фарсах по суші - по долинах, горах і пісках» [Масуді 1960, 226].* Зауважимо, що автор дотримувався своєрідної точки зору на географічне розташування цієї країни і фактично помістив аль-Ваквак на території поблизу східної Африки, пізніше дослідники почали вважати о. Мадагаскар ймовірною територією аль-Вакваку.

Дещо пізніше, польський вчений Й. Лелевель, котрий коментував видання Ідрісі зауважив, що уміщений в ньому опис узбережжя Східної Азії та прилеглих островів є доволі дискусійним. Так, за Ідрісі, східне узбережжя Африки, південніше Аденської затоки тягнеться від мису Гардафуй на схід до широти Японських островів. Земля кафрів (ард ал-Кафар) розташована у Ідрісі безпосередньо на південь від Аденської затоки, Момбаса – біля входу в Перську затоку, узбережжя Софали – південніше о. Цейлон (суч. Шрі-Ланка), о. Мадагаскар під назвою Камара входить в Зондський архіпелаг, а далека кра-

іна Ваквак (ард ал-Ваквак) знаходиться поблизу сучасних Японських островів [Lelewel 1852, 99].

Нову гіпотезу у трактуванні терміну «аль-Ваквак» запропонував французький історик та географ Л. М. Деві, котрий у 1883 р. опублікував працю «Земля Занг» (фр. «Le Pays des Zendjs»). Аналізуючи топонім «Занг, держава Зангів» (Zangistan) вчений прийшов до висновку, що під ним слід розуміти територію сучасного Занзібару (Zanzibar), як місцевості, що охоплює все східне узбережжя Африки, відоме тогочасним мусульманським мандрівникам [Devic 1904, 507]. Л.М. Деві зауважив, що у просторовій уяві тогочасних мандрівників територія східної Африки мала зовсім інші обриси ніж сучасні – узбережжя Індійського океану уявлялося протяжним у східному напрямку, а топонім «аль-Ваквак» вчений відносив до території сучасної південно-східної Азії, пов'язуючи його передусім з о. Ява.

Введення у наукову дискусію праці «Книга країн» («Китаб аль-Булдан») авторства Ібн аль-Факіха, дещо прояснило ситуацію, оскільки цей мандрівник X ст., підкреслив, що слід розрізняти два аль-Вакваки: китайський (Ваквак ас-Сіну) і африканський (Ваквак Ємену). Абу Бакр Ахмед ібн Мухаммед ібн Ісхак аль-Хамадані, більш відомий як ібн аль-Факіх, – арабський автор, котрий творив ймовірно, близько 290 року Хіджри /902-903 рр. (європейського датування). До нашого часу не дійшло ніяких біографічних відомостей про нього, а час життя і діяльності ібн аль-Факіха встановлено лише приблизно, за тими даними, які можна почерпнути з його твору. Цей твір – великий географічний звід, під назвою «Китаб аль-Булдан» («Книга країн»), або «Китаб Ахбар аль-Булдан» («Книга розповідей про країни»), – дійшов до нас у неповному вигляді. Написаний, ймовірно, близько 289-290 рр. Хіджри /902-903 рр., він був оброблений і скорочений пізнішим автором – Алією ібн Джафаром аш-Шайзарі близько 413 р. Хіджри /1022 р. У цій редакції воно і було видано М. де Гюе в серії «Bibliotheca geographorum arabicorum», склавши п'ятий том зазначеного видання. «Китаб ал-Булдан» («Книга країн») уміщує два уривки, в котрих йде мова про країну аль-Ваквак: «...сказав Абдаллах ібн Амр ібн ал-Ас ібн Ваїл ас-Сахме: *«Картина світу ділиться на п'ять частин, подібно голові птиці, двом крилам, грудей і хвоста. Голова світу - ас-Сін і народ позаду ас-Сіна, який називають Ваквак, а за Вакваком - народи, які може перерахувати лише Аллах. Праве крило - це ал-Хінд і море позаду ал-Гінді, за яким немає живих істот. Ліве крило - це хазари і два народи позаду хазар. Одні з них називаються Манишак і Машак, а за Машак і Манишак - Йаджудж і Маджудж, - народи, які знає тільки Аллах. Груди світу - Мекка, Хіджаз, Сирія, Ірак і Єгипет. Хвіст - від Зат ал-Хумам до Магріба. І найгірше, що є в птаху, це хвіст»* [Ібн аль-Факих 1960, 69]. Наступний уривок уточнює, розташування аль-Вакваку: *«Сказав [Ібн ал-Факіх]. Морів всього чотири. [Перше-] Велике море. Немає в світі моря більшого, ніж воно. Воно починається від Магріба, проходить до ал-Кулзума і досягає Ваквака ас-Сіна. Ваквак ас-Сіна не те ж, що Ваквак Ємену. З Ваквака Ємену вивозять погане золото. А це море простягається від ал-Кулзума паралельно Ваді аль-Кура, так що досягає Бербері і проходить до Дайбуля і Мульта, поки не досягне гір Санаф і ас-Сіна* [Ібн аль-Факих 1960, 71]. Уривки ці малоінформативні, проте, це одні з найраніших писемних відомостей про Японію у арабських нарративних джерелах.

Схожу картину світу подає й автор твору «Завоювання Єгипту, аль-Магріба і аль-Андалусії» – Абд ар-Рахман ібн Абдаллах ібн Абд аль-Хакам аль-Кураші (народився

близько 187/802-03 р. і помер у 257/871 pp.): – «...Він сказав: Світ створений п'ятичас-тинним як птах з головою, грудьми, двома крилами і хвостом. Голова її - Мекка, Медіна і Ємен; груди - Сирія і Єгипет; праве крило - Ірак, а за Іраком народ, званий ал-вак, а за ним - народ, який називають ваквак, а за ними - народи, яких не знає ніхто, крім Аллаха преславного і превеликого; ліве крило - це Сінд, а за Сіндом - Хінд, а за хінді - народ, званий насік, а за ними - народ, який називають мансак, а за цим - народи, яких ніхто не знає, крім Аллаха преславного і превеликого; а хвіст - від Зат ал-Хумам до заходу сонця, а те, що [становить] хвіст птаха, - погане...» [Ібн Абд аль-Хакам 1985, 18].

У другій половині IX століття мусульманський історик і географ Ібн Хордадбех зафіксував у своїх записах доволі цікаву інформацію: «на схід від ас-Сіна знаходиться країна аль-Ваквак, де [так] багато золота, що жителі цієї [країни] роблять із золота ланцюги для своїх собак і нашийники для своїх мавп. Вони доставляють для продажу сорочки, шиті золотом. У аль-Вакваку [зростає] ебенове дерево хорошої якості» [Ібн Хордадбех 1986, 81]. Пізніше, історії про країну аль-Ваквак переросли в легенду про Сіпангу – «країну золота». Власне, «легенда про золоту Ваквак» (Японії), почала формуватися наприкінці VIII ст. у середовищі китайського та корейського купецтва. Пізніше, зі зростанням ролі купців мусульманського та монгольського походження, вона трансформується у легенду про «золоту країну Сіпанг» та стає причиною військово-морських експедицій монгольських правителів на острови Японського архіпелагу. Під впливом «Книги про різноманіття світу» ймовірного авторства венеційця Марко Поло, ментальний образ Японії, як «країни золота і перлів» поширюється спочатку серед купецьких, а пізніше й знатних верств населення Середньовічної Європи, що в свою чергу стає одним з факторів Великих географічних відкриттів. Міф про «золоту країну Сіпанг» виявився доволі стійким – принаймні, до середини XIX ст. коли деякі японські порти були примусові відкриті для зовнішньої торгівлі.

Не менш цікаві відомості уміщені в написаному на перській мові «Худуд аль-алам» (араб. *برغمل الى قرشمل من مالع الودح*) – географічному трактаті 982 року невідомого персомовного автора. Повна назва твору: «Худуд ал-Алам мін аль-Машрік іла-л-Магріб» – «Книга про межі світу від Сходу до Заходу». Зауважимо, що твір вважається найранішим зразком географічного трактату перською мовою. «Худуд аль-Алам» було написано в 372 році за мусульманським календарем (тобто 982/983 pp.). Невідомий автор подає ряд цікавих даних про розташування країни аль-Ваквак: «Слово про природу морів і заток. Перше – Зелене море, яке я вже згадував під назвою Східний океан. Його протяжність, яке відомо, від крайніх меж заселення на півдні, аж до екватора, острови Ваквак, міст Ваквака, країни Чіністан і кордони міст тогузгузів і хирхизів; відомих заток на цьому морі немає» [Книга о пределах мира от Востока к Западу 1973, 38]. Принагідно зауважимо, що під Зеленим морем дослідники схильні вважати Індійський океан, а країна Чіністан – очевидно, сучасний Китай. Інший уривок, котрий стосується аль-Вакваку, згадується в контексті географії Китаю: «...Слово про особливості країни Чіністан. Чіністан – це така країна, на схід від якої – море, Східний океан, на південь – околиці Ваквака, гора Сарандіб і Велике море, на захід від неї – Індія і Тибет, а на північ – межі Тибету, тогузгузи і хирхизи. Ця область рясніє благами і проточними водами, в ній багато золотих рудників» [Книга о пределах мира от Востока к Западу 1973, 40]. Варто підкреслити, що й у цьому уривку автор підкреслює наявність в цій частині світу великої кількості

золота – очевидно, невідомий автор твору, також перебував під впливом легенди про золото країни Вакваку/Сіпангу.

На початку XX ст., наукова дискусія стосовно терміну «аль-Ваквак» лише поглибилась. Так, французький вчений Ферран В. у своїх дослідженнях вказує на два Вакваки в східній Африці: один знаходився в північній частині Мозамбіку, іншим він вважав о. Мадагаскар [Ferrand 1904, 10]. Датський арабіст Ян де Гое (J. de Goeje), що присвятив цьому питанню спеціальну статтю, співставляв Ваквак з Японією [Goeje 1870, 11]. Російський дослідник І. Крачковський, вважав його «легендарною країною і народом на Далекому Сході», а інтерпретацію аль-Вакваку з Японією неправильною [Крачковський 1938, 59; 1955, 155]. Очевидно, локалізувати такий спірний пункт, як аль-Ваквак, завдання досить важке. Але тим не менше на основі зіставлення різних арабських джерел та історіографічної літератури про аль-Ваквак можна прийти до висновку, що він дійсно існував. Необхідно відзначити, що для середньовічних арабів карта світу представлялася приблизно так: південно-східна частина Африки вигинається у бік Сходу, Індійський океан утворює внутрішнє море і світовий океан, що омиває береги Індії і Китаю з півночі, а Африки – з півдня. Такою ж була і карта аль-Ідрісі. Тому для арабів тих часів і о. Мадагаскар і Японія, могли представлятися Вакваком (згадаємо також змішання назв аз-Забадж і аль-Джаба, які ототожнювали то з Явою, то з країною зенджів в Африці).

Зважаючи на все вищесказане, варто зауважити, що внесок арабів в картографію взагалі, та конкретно картографію східної Азії, хоч і виявився не надто значним, проте, вніс свою важливу частку у створення загальної картини світу. Їх географічні пізнання не обмежувалися тільки країнами ісламу. Арабські мандрівники добре знали сухопутну дорогу до витоків Янцзи і до східного узбережжя Азії, до широти, на якій знаходиться Корея. Звичайно, їх відомості про Японію залишалися невизначеними: японський архіпелаг з'явився на арабських картах тільки в XI ст., причиною цьому, слугувало, те що араби не досягали берегів Японії морським шляхом. Їх уявлення про Японію формувалися на розповідях мандрівників та купців, почутих у Центральній Азії – регіоні, який вони добре знали. Проте, на нашу думку інформація уміщена у ряді повідомлень арабських мандрівників доби Середньовіччя, все ж дає підстави ідентифікувати топонім «аль-Ваквак» з територією сучасних Японських островів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ибн аль-Факих аль-Хамадани*. Известия о странах / Ибн аль-Факих аль-Хамадани // Древние и средневековые источники по этнографии и истории Африки южнее Сахары. Т. 1. Арабские источники VII-X вв. – М.-Л. : АН СССР, 1960. – С. 69-86;
2. *Ибн Абд аль-Хакам*. Завоевание Египта, Ал-Магриба и Ал-Андалуса / Ибн Абд аль-Хакам. – М. : Изд-во «Наука», Глав. ред. восточной лит-ры, 1985. – 439 с.;
3. *Ибн Хордадбех*. Книга путей и стран / Ибн Хордадбех. – М. : Наука, 1986. – С. 78-90;
4. Книга о пределах мира от Востока к Западу // Материалы по истории киргизов и Киргизии. – М. : Наука, 1973. – С. 38-45;
5. *Крачковский И.* Арабистика и история народов СССР / И.Ю. Крачковский // Вестник АН СССР. – М., 1938. – № 5. – С. 52-61;

6. Крачковский И. О подготовке свода арабских источников для истории Восточной Европы, Кавказа и Средней Азии / И.Ю. Крачковский. – Избранные сочинения, Т. 1., М.-Л., 1955, С. 151-156;

7. Масуди. Золотые россыпи / аль-Масуди // Древние и средневековые источники по этнографии и истории Африки южнее Сахары. Арабские источники VII-X вв. – М.-Л. : АН СССР, 1960. – Т. 1. – С. 225-243;

8. Микульский Д. Арабский Геродот / Д.В. Микульский. Отв. редактор Л. Ю. Сергненко. –М.: Алетея, 1998. – 229 с.;

9. Devic M. Le pays des Zendjs / Marcel Devic. – Paris : Librairie Hachette et Co, 1883. – 280 p.;

10. Ferrand G. Madagascar et les iles Uaq-Uaq / G. Ferrand. – JA, 1904. – X serie. – pp. 488-509;

11. Goeje de J. Bibliotheca geographorum arabicorum / Michael Jan de Goeje. – Leiden : Lugduni Batavorum, E. J. Brill, 1870. – 383 p.;

12. Lelewel J. Géographie du moyen âge / Joachim Lelewel. – Bruxelles : Ve et J. Pilliet, 1852. – 186 p.;

13. Masudi Ali-Abu'l-Hassan. Meadows of gold and mines of gems / Masudi Ali-Abu'l-Hassan. Eng. trsl. by Aloys Sprenger. – London : Printed for the Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland, 1841. – 464 p.;

14. Maçoudi. Les prairies d'or / Maçoudi. Tr. by Barbier de Meynard et Pavet de Courteille. – Paris : Impr. Impériale, 1861. Vol 1. – 408 p.

С. Козловский,

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ЯПОНИЯ В СРЕДНЕВЕКОВЫХ АРАБСКИХ ИСТОЧНИКАХ:

К ИДЕНТИФИКАЦИИ ТОПОНИМА «АЛЬ - ВАКВАК»

В СООБЩЕНИЯХ АРАБСКИХ АВТОРОВ XI-XIV ст.

На основании письменных источников – сообщений арабских авторов XI-XIV вв., анализируется проблема идентификации топонима «Аль-Ваквак», как арабского названия Японских островов. Освещаются источники и историография проблемы. Детальное исследование трудов мусульманских авторов и сообщений христианских путешественников эпохи Средневековья, дают основания считать, что под топонимом «Аль-Ваквак» следует понимать земли современной Японии.

Ключевые слова: история Японии, средневековые источники, арабские путешественники, аль-Ваквак.

JAPAN IN MEDIEVAL ARABIC SOURCES: THE IDENTIFICATION TOPONYM “AL-VAKVAK” IN MESSAGES OF ARAB AUTHORS XI-XIV CENTURIES

Based on written sources - to the Arab authors XI-XIV centuries., analyzes the problem of identification of the place name “Al-Vakvak,” as the Arabic name of Japan. Highlights the sources and historiography of the problem. A detailed study of the works of Muslim writers and Christian travelers message of the Middle Ages, gives reason to believe that a place name “Al-Vakvak” shall mean the land of modern Japan.

Keywords: history of Japan, the medieval sources, the Arab travelers, al-Vakvak.

УДК 94(477)“1917/1994”

Т. Комарницька, к. ф. н.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

УКРАЇНА У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ СУЧАСНИХ ЯПОНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

Статтю присвячено аналізу наукових поглядів українців Кадзуо Накаї та Хіроакі Куромія на сучасне становище України та перспективи її розвитку. Звернено увагу на особливі підходи науковців до української історії.

Ключові слова: українсько-російські відносини, українська мова, суржик, ідентичність, перебудова, голодомор, націоналізм.

Розвиток українсько-японських відносин підсилює інтерес як українських, так і японських науковців до вивчення національної специфіки обох країн, кожна з яких видається для протилежної сторони далекою та екзотичною. І, якщо в українській науці Японія стає об'єктом досліджень доволі часто (згадаймо, наприклад, праці І. Світа, С. Капранова, В. Рубеля), то інтерес японських науковців до України лише пробуджується.

На жаль, у японській науці не бракує «білих плям» та стереотипів стосовно України. Приміром, навіть у Великому японському тлумачному словнику スーパー大辞林 у статті за назвою 「ウクライナ」 зазначено: 「別名、小ロシア」 *Інша назва України – Малоросія* [スーパー大辞林] (тут і далі переклад – наш).

Тож мета цієї стислої праці полягає у з'ясуванні погляду японських фахівців на проблеми України, їх виникнення і перспективи розв'язання. Відповідно, завдання перед собою ми поставили такі: 1) висвітлити загальну концепцію японських науковців щодо України через ознайомлення зі змістом їхніх досліджень; 2) порівняти підходи японських дослідників з науковими концепціями інших фахівців у галузі україністики; 3) виявити специфіку наукових поглядів японських дослідників.

Об'єктом дослідження стали наукові праці 「ウクライナ・ナショナリズム。独立のディレンマ」 Кадзуо Накай та «Свобода і терор у Донбасі. Українсько-російське прикордоння, 1870-1990-і роки» Хіроакі Куромія, а предметом – наукові погляди японських дослідників на нинішнє становище України, його причини, а також перспективи нашої держави на майбутнє.

Мета й завдання роботи визначили вибір таких методів дослідження: аналітичний описовий, формально-логічний, метод системного аналізу. Наукова новизна роботи полягає у першому ґрунтовному висвітленні бачення України японськими вченими та зіставленні їхніх поглядів із позиціями інших провідних науковців стосовно минулого і теперішнього України.

Праця відомого україніста, автора підручника з української мови для японців, Кадзуо Накай присвячена передумовам здобуття Україною незалежності, етапам становлення нової суверенної держави та проблемам, з якими вона зіткнулась. Дослідник має доволі нестандартний підхід до розуміння перебігу історії України: Кадзуо Накай пропонує розглядати її кризу призму такої схеми [中井1998, с. 5]. Етапи культурної та політичної боротьби, на думку науковця, чергуються, знаходячи своє втілення то у русі за від'єднання від Росії, то у зворотному, «об'єднавчому» русі. Так можна виділити: а) культурний рух за відділення (представлений, зокрема, Кирило-Мефодіївським товариством – キリロ・メトディー団); б) культурний рух за злиття з Росією (його уособлювало духовенство, яке, вивчившись у Києві, переїжджало потім до Москви); в) політичний рух за відділення (представлений, зокрема, діяльністю Центральної Ради – 中央ラード, Організації українських націоналістів – ウクライナ民族主義者組織 та Української повстанської армії – ウクライナ蜂起軍); г) політичний рух за злиття (який уособлювала партія боротьбистів, активна під час національно-визвольних змагань 1917-1921 рр.) [中井1998, с. 6, с. 9-18]. До речі, стосовно діяльності УПА, то тут японський науковець розвінчує поширений міф про колабораціонізм останньої, вказуючи: 「UPAの最初の活動は、占領軍であるドイツ軍との戦闘であった」 *Першочерговою метою УПА була боротьба з окупаційними німецькими військами* [中井1998, с. 16]. При цьому дослідник відверто відзначає, що прийняття УРСР до ООН було не більше ніж одним із методів боротьби радянського режиму проти впливу УПА [中井1998, с. 17].

К. Накай звертає також увагу на кризу російської ідентичності після розпаду СРСР. В радянський період Росія була першою серед рівних, «старшим братом» (長兄), уособленням усього Союзу: 「ロシアの意識では連邦とロシアは同じであった」 *У російській свідомості Союз та Росія були одним і тим самим* [中井1998, с. 24]; і якщо радянські республіки мали свої республіканські органи влади, радіо й телебачення, то РСФСР – ні. Тож після розпаду Радянського Союзу Росія постала перед непростим вибором: чи намагатися знову відновлювати імперію, а чи будувати з нуля власну незалежну національну країну. Росіяни, пише дослідник, не можуть примиритися з незалежністю колишніх радянських республік, оскільки це все була їхня країна, де вони почувалися повноправними господарями [中井1998, с. 25-28].

Найбільшою проблемою українсько-російських відносин є, на думку науковця, брак діалогу від самого їх початку: ще з 1654 року не розуміли, не довіряли одне одному [中井1998, с. 32-33]. З російського боку, зазначає К. Накай, вести нормальний діалог заважають постійні імперські амбіції, заперечення можливості незалежності України, трак-

тування її лише як «вічного молодшого брата» (永遠の弟) [中井1998, с. 35]. Тому для Росії втрата України стала важкою травмою, «зрадою молодшого брата», оскільки Росія жила за принципом, сформульованим ще Леніном: 「ウクライナを失うことは我々の頭を失うことだ」 *Втратити Україну – все одно що втратити власну голову* [中井1998, с. 55]. Тож щоби побудувати нову Росію, пише К. Накай, росіяни мають позбутися своєї імперської ідентичності [中井1998, с. 39].

Втім, основну увагу автор приділяє перебудові та процесам, які відбувалися у той період в Україні, а також здобуттю Україною незалежності. Зокрема, важливим фактором пробудження української національної свідомості дослідник вважає аварію на Чорнобильській АЕС, яка на тлі демократизації та гласності стала каталізатором відродження народного духу [中井1998, с. 81-83].

Проблема української мови також стає предметом наукового аналізу К. Накай. Він, зокрема, звертає увагу на те, що УРСР була чи не єдиною радянською республікою, конституція якої не містила норми про державну мову (на відміну, приміром, від Грузинської, Вірменської та Азербайджанської РСР, в основних законах яких грузинській, вірменській та азербайджанській мовам було надано статус державних). Цілеспрямована політика зближення мов та русифікації і призвела до появи феномену суржику (スルジク、ロシア語とウクライナ語の混合) [中井1998, с. 95-98]. І навіть після здобуття Україною незалежності проблема чистоти мови не втрачає своєї гостроти. Чи слід відновлювати ту мову, яка існувала до курсу на зближення мов, чи повертатися до неї вже не варто? [中井1998, с. 98] Таке питання ставить нам дослідник.

К. Накай сміливо спростовує аргументи Росії на користь об'єднання всіх слов'ян під її началом як відновлення традицій Київської Русі, пишучи: 「モスクワ公国がキエフ・ルーシの後継者というのも歴史的には正確ではない」 *З історичного погляду не-правильно стверджувати, що Московське князівство було наступником Київської Русі* [中井1998, с. 161]; з погляду культурних і політичних традицій послідовниками Київської Русі виступали радше Галицько-Волинське та Литовське князівства [中井1998, с. 161]. Московія ж мала зовсім інший державний устрій. Та й до того ж Київська Русь – це витвір нормандців-вікінгів, тож як можна її вважати символом слов'янського єднання [中井1998, с. 161]? Ба більше: українці й росіяни мають геть різну ідентичність, на що вказував ще відомий історик і громадський діяч М. Костомаров: якщо етнічною особливістю українців є воля, демократія, самоврядування й індивідуалізм, то для росіян це врегульованість, організація, централізоване управління, колективізм; українці прагнуть свободи, а росіянин – порядку. Отже, Україна та Росія мають різну історичну спадщину, різний соціальний устрій, що робить їхній союз неприродним [中井1998, с. 161-162].

Мовна проблема, пише неупереджений японець, призвела до розколу в українському суспільстві: 「ウクライナが、二つの言語集団に深く分裂しており、いまだ一つの言語集団として国民が統合されている状態からはるかに遠い現状である」 *Україна глибоко розділена двома мовними групами, і нинішнє становище є дуже далеким до об'єднання народу в єдину мовну спільноту* [中井1998, с. 218-219]. При цьому науковець зазначає, що до мовного розколу доєднався ще й релігійний, а релігія стала політичним питанням: 「ウクライナの地政学的な位置は今も昔も変わらない。東と西、ロシアとポーランドのあいだにあり、文化的にも東方正教圏と西方カトリック圏のあいだにある」 *Геополітичне становище України і в давнину, і зараз незмінне. Вона розта-*

шована між Сходом і Заходом, між Росією та Польщею, та і з погляду культури – між територіями православ'я східного обряду й католицизму західного обряду [中井1998, с. 221]. Ця думка, до речі, тісно переплітається з поглядами видатного філософа сучасності Семюеля Гантінгтона, який у своїй відомій статті (що потім переросла у ґрунтовну монографію) «Зіткнення цивілізацій?» зазначає: «якщо у роки холодної війни основні вогнища криз і кровопролиття зосереджувалися уздовж політичних та ідеологічних кордонів, то тепер вони переміщуються на лінії розколу між цивілізаціями. ...щойно було ліквідовано ідеологічне розділення Європи, знову відродилося її культурне розділення на західне християнство, з одного боку, і православ'я та іслам – з іншого. Можливо, найважливішою роздільною лінією в Європі є, як вважає У. Уолліс, східний кордон західного християнства, що склався до 1500 р. Він пролягає вздовж нинішніх кордонів між Росією та Фінляндією, між прибалтійськими країнами і Росією, розсікає Білорусь та Україну... Північніше і західніше цієї лінії проживають протестанти й католики. У них – спільний досвід європейської історії: феодалізм, Ренесанс, Реформація, Просвітництво, Велика французька революція, промислова революція. Їхнє економічне становище, як правило, набагато краще, ніж у людей, які живуть східніше. Зараз вони можуть розраховувати на більш тісну співпрацю в рамках єдиної європейської економіки і консолідацію демократичних політичних систем. Східніше і південніше цієї лінії живуть православні християни... Економічно вони відстають від Заходу і, схоже, є менш підготовленими до створення стійких демократичних політичних систем. І зараз «оксамитова завіса» культури змінила «залізну завісу» ідеології як головна демаркаційна лінія в Європі» [Хантінгтон 1993].

Які ж шляхи вбачає японський науковець для України? Можливих варіантів подальшого розвитку, на думку К. Накай, всього два: або федерація, або створення нової національної ідентичності (але для цього необхідне нове лідерство, якого поки Україні бракує) [中井1998, с. 222].

Розглянемо тепер погляди ще одного японського науковця. Хіроакі (Гіроакі) Куромія, професор Індіанського університету (США), який виріс та здобув освіту в Японії, присвятив свою ґрунтовну (понад 500 сторінок) монографію єдиному українському регіонові – Донбасу – і дійшов висновку, що «оцінювання західною пресою Донбасу як «проросійського» регіону глибоко помилкове. «Проросійськість» – лише одна з опцій для Донбасу, як і для інших регіонів України» [Куромія 2007]. Лейтмотивом праці «Свобода і терор у Донбасі» стала думка про Донбас як історично вільний степ, мешканці якого прагнуть свободи подібно до запорізьких козаків [Куромія 2007]. У своїй праці науковець, зокрема, вказує: «Донбас завжди був проблемою і для Москви, і для Києва. Він зберіг свою славу і, певною мірою, й дух вільного степу, де людність далеко від політичних метрополій вперто захищає свої інтереси... Парадоксально, але Донбас досі зберіг елементи Дикого поля» [Куромія 2002, с. 473]. І такі особливі анархічні тенденції виявлялися на Донбасі віддавна. Приміром, вказує дослідник, ще від царських часів улюбленим дозволям робітників і шахтарів було вивезення директорів та хазяїв у тачках з території шахти чи заводу і викидання їх на вулицю; тих же керівників, що надокучили сильніше, карали з помпезними ритуалами: «почесною» вартою з мітлами, вивалюванням у багнюці [Куромія 2002, с. 96].

Прагнення східного українського регіону до свободи виявлялося неодноразово і пізніше, зокрема показовими стають «збройні бунти» селян під час розкуркулення і ко-

лективізації за Сталіна, наприклад: *«1930 р. в селі Євгенівка на Донбасі численна група озброєних чоловіків (комуністів, комсомольців, міліціонерів) вночі арештувала тих, хто не хотів іти у колгоспи. Другого дня селяни зібралися біля сільради і стали вимагати звільнити заарештованих. ...селяни озброїлись кілками та вилами...»* [Куромія 2002, с. 228].

І, як ми вже зазначили вище, вже з перших сторінок монографії Х. Куромія спростовує міф про Донбас як проросійський регіон та опору більшовизму, пишучи: *«Революція 1917 р. спонукала донбаських шахтарів до пошуку своєї політичної ідентичності, при цьому архівні документи свідчать, що після падіння царату вагомою політичною силою на Донбасі став український націоналізм (зокрема, гаслами тих часів стали: «Геть із нашої хати!», «Геть з України жидів та кацапів!»)»* [Куромія 2002, с. 139]. При цьому *«більшовицьких агітаторів зустрічали побоями, їх треба було рятувати від самосуду»* [Куромія 2002, с. 133]. Та й надалі, після закінчення революції та громадянської війни *«Донбас обурювався, що багато комуністів та «ленінців» приходили на мітинги напідпитку, жили з кількома жінками, гнали самогон і навіть твалтували молодих дівчат»* [Куромія 2002, с. 198]; ще й до робітників комуністи ставилися як до нижчого класу: в одній донбаській шахті *«керівник-комуніст часто плював на підлогу під час своєї доповіді. Один із прибиральників приніс плювальницю, але він уперто і далі заплюовував підлогу, зовсім ігноруючи плювальницю»* [Куромія 2002, с. 238]. Та й пізніше, у роки Другої світової війни у Донбасі лунають націоналістичні гасла: *«Цікавість до всього українського, а іноді й український націоналізм, теж стали привертати увагу населення навіть у поспілі русифікованому Донбасі»* [Куромія 2002, с. 395]. І далі: *«Український націоналізм став однією з альтернатив, доступних жителям Донбасу»* [Куромія 2002, с. 395]; опорою ж українського націоналізму на Донбасі став Маріуполь [Куромія 2002, с. 397].

Не оминає і цей дослідник наболілої теми суржику, вказуючи, що він не був притаманний Донбасу: здебільшого тут послуговувалися двома мовами – українською та російською [Куромія 2002, с. 70], і лише малоосвічені мешканці розмовляли українсько-російським суржиком [Куромія 2002, с. 71].

Велику кількість архівних матеріалів та спогадів очевидців Х. Куромія наводить у розділі про голодомор 1932-1933 рр., при цьому деякі з них є аж надто шокуючими. Наведемо лише кілька фактів, які віднайшов дослідник: *«У 1931 р. проблема постачання харчів і далі була гострою. М'ясо не продавали, а якщо й продавали, то з хробаками. Борошно було такої поганої якості, що від нього хворіли»* [Куромія 2002, с. 242]; *«Є. Д. Ялиничева, яка була членом Всесоюзного Центрального виконавчого комітету, розповіла колегам, що в селі Чабанівка в Донбасі на її очах померло шістнадцять чоловік, і їхні тіла лежали непохованими кілька тижнів. Її вигнали з партії як колишнього куркуля»* [Куромія 2002, с. 248]; *«В іншому місці Донбасу чоловіка, що не встояв перед спокусою вкрасти огірок на залізничній станції, було розстріляно на місці»* [Куромія 2002, с. 251]; *«На Донбасі, як і по всій країні, були непоодинокі випадки канібалізму»* [Куромія 2002, с. 251]; *«В уражених голодом районах батьки боялися випускати дітей на вулицю вночі, щоб їх не викрали і не пустили на м'ясо»* [Куромія 2002, с. 252]; *«...робітник МТС із дружиною вижили в голод лише тому, що дружина згодилася спати з начальником станції, за що кожного ранку отримувала трохи борошна. Після смерті Сталіна робітник задував цю історію і плакав у присутності дружини й гостя, який записував це»* [Куромія 2002, с. 252-253]. При цьому стосовно дискусійного і досі питан-

ня про умисний характер голодомору науковець подає такі матеріали: *«В рапорті німецького консула у Києві за січень 1934 р. зазначено, що українці вірять у розповсюдження голоду радянською владою, «щоб поставити українців на коліна».* Цю думку виражає й одна українська частівка:

*Ленін грає на гармошку,
Сталін різже гопака:
Дожилася Україна –*

По сто грам на їдока [Куромія 2002, с. 256-257].

Або ще:

*Ні телиці,
Ні свині –*

Тільки Сталін на стіні [Куромія 2002, с. 290].

Опрацювання величезної кількості матеріалу дозволило досліднику зробити недвозначний висновок: *«...умисний геноцид, особливо українців, був політичною метою голодомору»* [Куромія 2002, с. 243]. Ці роздуми, до речі, перегукуються і з позицією американського історика, автора монографії «Жнива скорботи» («The Harvest of Sorrow») Роберта Конквеста, який у зазначеній праці, зокрема, пише: *«голодомор став кульмінацією «революції згори», як це називав Сталін, за посередництвом якого він та його спільники поборолі два ворожі до режиму елементи: селянство СРСР загалом та українську націю»* [Conquest 1986, с. 3]. І далі: *«Відповідно, українське селянство постраждало вдвічі більше: як селянство і як українство»* [Conquest 1986, с. 4]. При цьому, до речі, історик асоціює голодомор із голокостом: *«У липні 1932 р. були ухвалені найголовніші рішення, що призвели до голокосту в наступні вісім місяців»* [Conquest 1986, с. 222].

Грунтовно досліджено у праці Х. Куромія і великий терор у Донбасі 1937-38 та 1945-46 рр., а також проаналізовано причини масових проявів злочинності в регіоні. Дослідник, зокрема, зазначає, що після війни *«на реконструкцію промисловості Донбасу радянська влада привезла й лишила без нагляду чимало злочинців»*, тому і *«злочинність різко зросла»* [Куромія 2002, с. 426]. Або ще: *«Образ вільного степу, з усіма його проблемами, відновився у Донбасі по війні. Донбас, неначе магніт, приваблював найрізноманітніших злочинців та авантюристів. У повоєнні роки кожен десятий житель Сталіно (нині – Донецьк – Т. К.) посидів у в'язниці»* [Куромія 2002, с. 427].

Завершує своє дослідження історії Донбасу історик періодом, який ґрунтовно описав у вказаній вище праці К. Накай – часом перебудови, розпаду СРСР та здобуття Україною незалежності, вивчаючи при цьому роль Донбасу у державотворчих процесах. Зокрема, Х. Куромія вказує, що *«1991 р. настрої робітників Донбасу зшивко змінилися на користь української суверенності і, врешті, української незалежності»*, а в регіоні переважало *«почуття глибокого відчуження від Москви разом з упевненістю, що Москва просто експлуатує Донбас»* [Куромія 2002, с. 472], тим самим зайвий раз спростовуючи думку про Донбас як суто проросійський регіон. Та й на референдумі 1991 р., нагадає дослідник, Донбас переважною більшістю підтримав незалежність України [Куромія 2002, с. 472]. Однак через вільний, анархічний дух регіону *«ейфорія від незалежності скоро поступилася глибокому розчаруванню внаслідок катастрофічного економічного спаду в незалежній Україні. В 1993-1994 рр. Донбас відсахнувся від Києва, що, як і Москва, нібито експлуатував його»* [Куромія 2002, с. 473].

Всі наведені факти і зібрані матеріали дозволили дослідникові дійти висновку, що *«визначальним для політики на Донбасі був (і досі є) могутній дух свободи й незалежності... Цей дух – продукт історії. Донбас належить до регіону, що колись називався Диким полем, нічисю землею. Нічия земля приваблювала шукачів свободи, і Дике поле стало вільним козацьким степом»* [Куромія 2002, с. 475]. Отже, Донбас був і лишається проблемним регіоном з яскраво вираженими анархістськими тенденціями й опором до центру, де би той не розташовувався. Тож і нинішня ситуація, за якої східний регіон нерідко чинить спротив ініціативам Києва, також є цілком закономірною, вписуючись у загальну концепцію «вільного степу», запропоновану Х. Куромія. При цьому дослідник зазначає: *«Ситуація може змінитися в майбутні кілька років чи десятиліть... населення українського Донбасу може ... розвинути свою національну (українську) ідентичність, тоді як населення Східного Донбасу може не мати іншого вибору, як стати добрими громадянами Росії. Але поки що є дуже мало ознак, що труднощі, з якими стикаються в Донбасі і Київ, і Москва, скоро зникнуть»* [Куромія 2002, с. 478-479].

Отже, розглянувши науковий доробок неупереджених і безсторонніх японців-дослідників України, можемо стверджувати, що в історії нашої держави досі лишається чимало «білих плям», заповнити які й намагаються іноземні вчені. При цьому ті питання, які повсякчас збуджують аж надто палкі дискусії в українських колах, вже давно не є суперечливими для закордонних дослідників історії України, оскільки вони керуються не політичною доцільністю, а науковими фактами. І, знаючи про притаманну японцям ретельність та вимогливість до себе і своєї праці, ми навряд чи можемо сумніватися у достовірності поданих ними фактів. Втім, безперечно, історія будь-якої нації криє у собі чимало загадок, тож дослідження тих чи інших історичних періодів і надалі лишаються актуальними; головне тут зберігати безсторонній погляд і утримуватися від надмірної політизації історичних процесів, просто визнаючи факти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Куромія, Гіроакі. Козацтво // Український тиждень. – 2 листопада 2007 [електронний ресурс] – режим доступу до джерела: <http://tyzhden.ua/Publication/3078>;
2. Куромія, Гіроакі. Свобода і терор у Донбасі. Українсько-російське прикордоння, 1870-1990-і роки / Пер. з англ. Г. Кьорян, В. Агеєв; Передм. Г. Немирі. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. – 510 с.;
3. Хантингтон, Сэмюэль. Столкновение цивилизаций? // Foreign Affairs. – 1993 [електронний ресурс] – режим доступу до джерела: <http://archive.nbuv.gov.ua/polit/93hssc.htm>;
4. Conquest, Robert. The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine. – London: Hutchinson: London – Melbourne – Auckland – Johannesburg, 1986. – 412 p.;
5. 中井和夫. ウクライナ・ナショナリズム。独立のディレンマ。 – 東京：東京大学出版会、1998. – 265頁;
6. Сूपर-大辞林 [електронний ресурс] – режим доступу до словника: Sharp 電子辞書Papyrus パピルス。 – シヤープ株式会社「スूपर-大辞林」三省堂 (copyright © Sanseido Co., Ltd. 2005)

УКРАИНА В НАУЧНЫХ РАБОТАХ СОВРЕМЕННЫХ ЯПОНСКИХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

Статья посвящена анализу научных взглядов украинистов Кадзуо Накай и Хироаки Куромия на нынешнее положение Украины и перспективы ее развития. Внимание обращается на особенные подходы ученых к украинской истории.

Ключевые слова: украинско-российские отношения, украинский язык, суржик, идентичность, перестройка, голодомор, национализм

Т. Komarnytska, PhD in Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

UKRAINE IN SCIENTIFIC WORKS OF MODERN JAPANESE RESEARCHERS

The article is devoted to the analysis of the scientific point of view of the Ukraine researchers Kazuo Nakai and Hiroaki Kuromiya on the modern situation in Ukraine as well as the prospects of its further development. The attention is paid to the scientists' peculiar vision of Ukrainian history.

Key words: Ukrainian-Russian relationship, Ukrainian language, Surzhyk, identity, Perestroika, Holodomor, nationalism.

УДК (323: 316.346.2 (52)

О. Пак,
Черноморський державний університет імені Петра Могили

ПОЛІТИКА ЯПОНІЇ ЩОДО СТВОРЕННЯ РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК: ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Фундаментальна проблема взаємодії традиційних і модернізованих смислових концептів культури є однією з найбільш актуальних для сучасного японського суспільства. Гендерна політика держави, національний характер і менталітет, ціннісно-нормативні установки - основоположні компоненти японського соціуму, що припускають диференціацію гендерних образів і ролей. Автор статті простежує загальну тенденцію політики Японії з гендерної рівності.

Ключові слова: гендерна рівність, національний механізм, гендерна система, гендерна політика держави, гендерна роль.

Дана проблема загострюється в умовах динаміки соціально-економічного та політичного розвитку японського суспільства в ХХІ столітті. Традиціоналізм у культурі та патріархальна тенденція формування асиметричної гендерної системи в Японії поєднуються з переглядом ієрархії цінностей. Тому питання про дотримання принципу рівності у суспільстві, в якому чоловіки й жінки поважають права один одного і розділяють обов'язки і кожен може розвинути свою індивідуальність незалежно від статі, стало особливо важливим.

Взагалі історія жіночої участі в японській політиці налічує всього лише більше півстоліття. Незважаючи на те, що Японія в 1990 році святкувала 100-літній ювілей з дня утворення Національного Парламенту, жінки отримали право голосу лише в 1945 році, тобто протягом більш ніж 50 років двері в законодавчу систему Японії для жінок були закритими. У 1890 році на перших загальних виборах електоратом були чоловіки (і то, тільки ті, хто міг щорічно поповнювати державну казну прямим податком). Саме з цього року почалася боротьба жінок за право участі в політичному житті країни. У 1930 році в Палату Представників пройшов закон про виборче право для жінок. Переломний момент настав після закінчення Другої світової війни. Кабінет Сідехара Кідзюро в грудні 1945 року провів закон про легалізацію права жінок на участь у політичних справах країни. Фактично це була перша перемога [Филиппова, 4].

У липні 2004 року пройшли вибори в Верхню палату японського Парламенту. Вперше в історії Японії її очолила жінка. 71-річна Тікаге Огі, яка в молодості була зіркою японської оперети. Потім вона зайнялася політикою, була лідером Консервативної партії Японії і, в свій час, займала пост Міністра державних земель і транспорту

«Закон про рівні можливості» (1986 р.), а також наступні законодавчі акти, включаючи «Основний закон про створення суспільства рівних можливостей для чоловіків і жінок» (1999 р.) сприяли зрівнюванню прав жінок з чоловіками [Григорьева 2008, 2].

Сьогодні гендерне питання все ж постає як одна з головних проблем розвитку японського суспільства. Уряд Японії намагається звести до мінімуму розрив між статями [Kitamura 2008, 5].

Конституція (Ч.11, ст. 13) закріпила, що всі громадяни Японії рівні перед законом і не можуть бути дискриміновані ані в політиці, ані в економіці, ані в соціальних відносинах за ознаками раси, віри, статі, соціального та сімейного статусів. Але це не означає, що в країні немає дискримінації за статтю. Японське суспільство чітко розподілене за гендерним принципом. Так, за індексом надання можливостей в залежності від статі (який розраховується на основі таких показників, як рівень доходів жінок; доля жінок, зайнятих професійним трудом і кваліфікованою працею; участь жінок в управлінні і їх доля в парламенті), Японія знаходиться на 41 – ому місці серед 70 найбільш розвинених країн світу, тоді як за рівнем розвитку людського потенціалу, який розраховується з урахуванням продовження життя, рівня освіти і т.д., вона займала в 2000 р. 9 – е місце серед 174 країн [Григорьева 2008, 2].

Японські жінки добре освічені. Тим не менше, навіть із вищою освітою становище жінок на роботі не сильно змінилося. Японські компанії наймають жінок в основному на секретарські посади. І хоча рівень освіти жінок майже такий, як у чоловіків, кількість «офісних жінок - працівників» не змінилася [Kitamura 2008, 5].

Вважається що поділ за гендерною рівністю в японському суспільстві в найбільшій мірі проявляється в сфері зайнятості, оскільки жінки є своєрідною «резервною»

силою. Багато жінок працюють як позаштатні працівники, що мають важливі, але негативні наслідки. По – перше зарплата «позаштатних» значно нижча. По – друге, ці працівники частіше за все не є членами профспілок, що у Японії дуже важливо. По – третє, у таких працівників складні відносини з системою суспільних пенсій і страхування. По – четверте, виникають проблеми психологічного характеру, оскільки «виключення» з колективу (а так виглядає положення «позаштатних») йде у розріз з традиційним усвідомленням працівників себе як частини корпоративної сім'ї, частиною суспільства.

Незважаючи на це, варто зазначити, що переконання в тому, що реальна рівноправність жінок буде порушенням традиційних громадських порядків, дуже стійке. При цьому його поділяють не лише чоловіки, але і значна частина жінок. Тобто жіночий консерватизм не менш розповсюджений в країні, аніж чоловічий [Григорьева 2008, 2].

Національний механізм по просуванню гендерної рівності

Для укріплення національного механізму, а також відповідних інститутів і процедур в секретаріаті прем'єр міністра був створений спеціальний адміністративний орган, відповідальний за планування і загальну координацію політики міністерства. Секретаріат відповідає за заохочення створення суспільства рівних можливостей для чоловіків і жінок. В рамках реформи центрального уряду були створені дві структури: Рада з питань рівності чоловіків і жінок і Бюро з питань рівності чоловіків.

У 2002 році під егідою Ради були створені чотири комітети спеціалістів для обговорення питань, які входять в компетенцію Ради:

- Комітет спеціалістів з основних питань;
- Комітет спеціалістів з питань насилля по відношенню до жінок;
- Комітет спеціалістів за наглядом і розглядом жалоб;
- Комітет спеціалістів у вивченні наслідків планів, що реалізуються.

Національний механізм простягає свою діяльність на всі сфери життя японського суспільства, ставлячи питання і прагнучи досягти бажаних результатів з усіх напрямів:

- рівність в політичній сфері через розширення участі жінок в процесі прийняття рішень на всіх рівнях;
- рівність в праці – через прийняття засобів із забезпечення рівних можливостей в області зайнятості;
- рівність в освіті – через покращення системи освіти і професійного технічного навчання, особливо у напрямку просвіти з соціальних питань;
- рівність в сім'ї – через введення відпусток по догляду за дитиною, перегляду Закону про страхування, прийняття Закону з попередження насилля в сім'ї і захисту жертв, інформаційно – просвітницька діяльність із змін стереотипних уявлень про сімейні ролі чоловіків і жінок. З цієї метою створений Комітет з вивчення проблем сім'ї і образу жінки;
- рівність в області охорони здоров'я – через сприяння укріплення здоров'я жінок на протязі всього життя і так далі [Григорьева 2008, 2].

За показником індексу гендерної рівності (The Gender Equity Index) - комбінований показник Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), який вимірює досягнення країни з точки зору рівноправності статей, - станом на 2011 рік Японія займала 14 місце [3].

На даному етапі Японія вживає заходів до створення суспільства гендерної рівності на основі третього Базового плану по здійсненню гендерної рівності, розробленого у 2010 році, і Плану дій для сприяння поживавленню економіки через активну участь жінок, розробленого в 2012 році [1].

Загальна тенденція очевидна. У XXI ст. під впливом різноманітних обставин і різновекторних складових соціальної політики, японське суспільство буде змінюватися у напрямку підвищення ролі жінки і досягнення рівних можливостей для чоловіків і жінок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Генеральная Ассамблея ООН. Доклад Рабочей группы по универсальному периодическому обзору. Япония [Электронный ресурс] // Совет по правам человека. 22 сессия. – Режим доступа :

http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session22/АНRC2214_Russian.PDF;

2. Григорьева Н. С. Политика Японии по созданию общества равных возможностей для мужчин и женщин / Н. С. Григорьева, Д. К. Григорьева. - Москва : Макс – Пресс, 2008;

3. Индекс гендерного равенства по версии ПРООН — информация об исследовании [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий. - Режим доступа : <http://gtmarket.ru/ratings/gender-equity-index-un/info>;

4. Филиппова Л.Н. Женщины в политике Японии : (ежегодная Международная конференция «Глобализация и национальная самобытность. Форум языков») [Электронный ресурс] / Л. Н. Филиппова // Режим доступа к статье : <http://globkazan.narod.ru/c3.htm>;

5. Kitamura Y. Gender Equality Dilemma in Japanese Society: How Traditional Ideas Affect both Women and Men [Electronic resource] / Y. Kitamura // Bulletin of the School of International Studies. - Bunkyo . – 2008. - Access : <http://www.bunkyo.ac.jp/faculty/lib/slib/kiyo/Int/it1901/it190105.pdf>.

Е. Пак,

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы

ПОЛИТИКА ЯПОНИИ ПО СОЗДАНИЮ РАВНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ДЛЯ МУЖЧИН И ЖЕНЩИН: ОБЩИЙ АНАЛИЗ

Фундаментальная проблема взаимодействия традиционных и модернизированных смысловых концептов культуры является одной из наиболее актуальных для современного японского общества. Гендерная политика государства, национальный характер и менталитет, ценностно-нормативные установки - основополагающие компоненты японского социума предполагают дифференциацию гендерных образов и ролей. Автор статьи прослеживает общую тенденцию политики Японии гендерного равенства.

Ключевые слова: гендерное равенство, национальный механизм, гендерная система, гендерная политика государства, гендерная роль.

JAPAN'S POLICY TO PROVIDE EQUAL OPPORTUNITIES FOR MEN AND WOMEN: A GENERAL ANALYSIS

The fundamental problem of the interaction of traditional and modernized semantic concept of culture is one of the most pressing issues facing contemporary Japanese society. The gender policy of the state, national character and mentality, value-normative setting - the fundamental components of Japanese society entails differentiation of gender images and roles. The author traces the general trend of Japan's policy of gender equality.

Keywords: gender equality, national machinery, gender system, gender policy of the state, gender roles.

УДК 94 (4+31): 327

В. Потульницький,

Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М.С.Грушевського НАН України

ЗАПОЧАТКУВАННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН ГЕТЬМАНА УКРАЇНИ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО З ЯПОНСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ДІЯЛЬНОСТІ ВЛАДНОГО ТАНДЕМУ З ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРА БАРОНА Г.ТАНАКИ І МІНІСТРА ІНОЗЕМНИХ СПРАВ К.ШІДЕХАРИ (1927-1929 РР.)

Стаття присвячена дослідженню причин започаткування обопільних стосунків між гетьманом Павлом Скоропадським і японськими військово - дипломатичними колами та розкриттю основних цілей налагодження співпраці в контексті політичного бачення міністра іноземних справ Японії Куїджуро Шідехари – ініціатора та творця «дипломатії Шідехари», спрямованої на розширення міжнародного співробітництва, в основному підтримуваного прем'єр - міністром, бароном Гі - іші Танакою.

Ключові слова: барон Танака, «дипломатія Шідехари», гетьман Павло Скоропадський.

Автор ставить у цій статті завдання відповісти на два питання:

1. Чому Японська імперія розпочала налагоджувати політичні відносини з українським монархізмом, уособленим гетьманом Павлом Скоропадським саме у 1928 - 1929 рр. за урядування дуумвірів з прем'єра барона Танаки і міністра іноземних справ Шідехара? 2. Чому, в свою чергу, гетьман Скоропадський, як керівник гетьманського руху, був зацікавлений у співпраці з політичними чинниками Японії і вибудовував з ними певні плани і завдання на перспективу?

Розгортання взаємовідносин між українським та японським монархізмом розпочалось в жовтні 1928 р., коли на чолі японського владного істеблішменту вже півтора року

діяв владний дует (IV. 1927 – VII. 1929 рр.) з прем'єр - міністра Танаки та міністра іноземних справ Шідехари. Не маючи розходжень з імператором у спрямуванні стратегічного політичного курсу, тактику Танака і Шідехара виробляли досить відмінну.

У сфері практичної політики спільною метою обох лідерів стало зближення інтересів Японії та Німеччини. Воно намітилось ще в 1922 р. і ґрунтувалось на плеканні партнерських культурних і економічних взаємин і закладенні спільних дослідницьких інститутів, таких як німецько - японські інститути в Токіо та Берліні [Haushofer 1930, 126 - 127].

Свій власний курс прем'єр Танака окреслив як «позитивна іноземна політика» [Haushofer 1930, 126 - 127]. Вона передбачала реалізацію окреслених ним ще у 1919 - 1924 рр. завдань щодо особливих інтересів Японії на Сахаліні, Далекому Сході, Кореї, Маньчжурії та Східній Монголії. Головним пріоритетом Танаки було зміцнення позицій Японії у Маньчжурії та потреба посісти тверду позицію щодо Китаю [Fairbank 1973, 700]. Саме цей напрямок, на переконання політика, міцно і непохитно забезпечував позиції Японської імперії на континенті [Knaurs 1935, 819].

Генерал Танака був не лише партійним лідером, але й досить витонченим політиком і підтримував контакти з лідерами усіх урядових фракцій. Останнє не здобуло йому прихильність деяких генералів, котрі вважали, що поміркованість барона не працює на інтереси армії [Fairbank 1973, 700].

Міністр іноземних справ Шідехара, діяльність якого протягом семилітнього періоду перебування на цій посаді при п'яти прем'єр - міністрах (1924 - 1931 рр.) увійшла в історію під назвою “дипломатія Шідехари”, дотримувався політичної лінії, котра ґрунтувалась на двох факторах: 1. соціальна солідарність; 2. традиційна ідеологія.

Щодо першої обставини слід зазначити, що якщо Танака представляв більшою мірою інтереси військових та аристократії, курс Шідехари втілював прагнення і підтримувався парламентською коаліцією, складеною з бюрократів і бізнесменів. Останні були інтернаціоналістами за сповідуваною ними культурою і піднялись нагору політичної драбини завдяки тісним зв'язкам зі США, Англією та Францією – переможцями у Першій Світовій Війні [Fairbank 1973, 694].

У сфері зовнішньої політики Японія вступила в 1924 р. до ери міжнародних відносин так званого інтернаціоналізму, яким були просякнуті всі іноземні стосунки Японії протягом 1920 років [Fairbank 1973, 694]. Шідехару найбільше цікавило розширення міжнародного співробітництва і відповідь на питання, хто саме з держав Заходу зможе посприяти у реалізації курсу, закладеного ще реформатором епохи Мейджі – Арітомо Ямагітою, який ще у 1880 - 1910 рр. провів традиційну військову реформу, і визначив курс на перетворення Японії спершу у місцевого, далі – тихоокеанського, і, нарешті, у світового лідера [Haushofer 1930, 61].

Разом з тим обидва політики - реформатори, які були рівноцінними політичними фігурами, мали, попри факт опікування різними сферами політики держави, де перший зосереджувався на внутрішній політиці у взаємодії з зовнішньою, а другий опікувався виключно сферою своїх професійних зовнішньополітичних інтересів, і ряд розходжень.

Розходження між обома політиками торкалися двох питань. Першим з них стало протиріччя щодо доцільності маскування перед світом своїх пріоритетів і мети, оскільки Танака, як кадровий військовий, а не професійний дипломат, виступав за відкриту карту японських інтересів.

Друге протиріччя полягало у протидії Шідехари розглядати маньчжурську політику Танаки як вузлову і першочергову. Перший конфлікт між обома політиками проліг щодо обстоюваних Танакою інтересів Японії у Китаї [Haushofer 1930, 138]. На відміну від Танаки Шідехара відстоював необхідність синхронного просування до тріади Ямагіто у всіх напрямках, де пролягали національні інтереси.

Цими напрямками у рівній мірі були Корея, Сахалін, Куріли, Маньчжурія, Сибір, Східна Монголія, острови та бухти у Тихому океані, тощо, а не центральний напрямок з Китаєм та Маньчжурією та маргінальними і підпорядкованими йому іншими напрямками, як це бачилося у стратегії Танаки. Окрім того, у баченні Шідехари особливу роль для Японії повинна була відіграти Англія, яка, на думку міністра, мала, як острівна монархія, спільні з імперією інтереси у взаємовідносинах з континентальними державами [Haushofer 1930, 71 - 72].

Гетьмана Павла Скоропадського до встановлення взаємовідносин з Японією спонукали декілька обставин. По - перше, той факт, що Японія була монархічною державою і могла посприяти гетьману, який мав лише досвід істеблішменту Російської імперії, у виробленні ним структури міжнародної політики для себе, для свого сина Данила, як гетьманича і спадкоємця, і для очолюваного ним гетьманського руху – на перспективу.

По - друге, Японія збиралася підпорядковувати свою політику 1920 – 1930 рр. шляхом підведення під заплановані нею політичні заходи сполуку з монархічних, аристократичних і демократичних цінностей [Japanese History 2003, 145 - 149]. Аналогічних переконань дотримувався і гетьман Павло Скоропадський. [Потульницький 1998, 66 - 71].

По - третє, особливу роль японці відводили історичній науці, яка покликана була дати правильний напрямок японській політиці і її проникненню у світовий простір, звівши, попередньо, до купи різноманітні напрями політики минулого, і вказавши на хиби неправильних напрямів

[Haushofer 1930, 38]. Гетьман Скоропадський, особливо у 1930 рр., так само непокоївся відсутністю в середовищі гетьманців після смерті В. Липинського фахового консервативного історика. Так, у січні 1933 р. гетьман записав у своєму щоденнику наступні слова: «Хто з істориків України міг би написати її історію з державницької точки зору (консервативно - гетьманської – В.П.). Липинський і Томашівський померли. Дорошенко не підходить, оскільки тут потрібен не компілятор...». [Скоропадський 1919 - 1945, 231 - 232]. Врешті, був знайдений орієнталіст О.Прицак [Потульницький 2012, 320].

Нарешті, четвертим фактором у проведенні політики і японці, і гетьман вважали процес виховання суспільства, і особливо молоді шляхом плекання традиційних цінностей та пріоритетів. Японцями серед обов'язкових умов виховання було поставлене завдання формування конструктивних рис національного характеру. До них входило: а. дотримання ранговості, тобто табелю про ранги серед еліти; б. уникнення і обійдення всіх трагічних конфліктів минулого і сучасного; в. дотримання традиційно встановлених церемоній та етикету; г. вилучення з виховання елементів несподіванки, догматизму і вільного простору для польоту фантазії; д. виховання любові до держави, як цілості. [Haushofer 1930, 43].

Подібним чином і Павло Скоропадський переймався проблемами виховання наступного покоління гетьманців і престолонаступництва. Для цього ним був складений в другій половині 1930 років духовний заповіт про передачу спадкоємних прав на титул геть-

мана своєму синові Данилу, наголошення на сакральній цінності святкування 20 річниці проголошення Другого Гетьманату у 1938 році, відправлення Данила на формування до Англії із республіканської Німеччини тощо [Скоропадский 1919 - 1945, 65, 89, 125]. Гетьман, який для виховання престолонаступника у традиційній діючій монархії і у відповідному для його майбутньої місії менталітеті мав вибір лише між двома державами, з якими налагодив взаємостосунки (Англією та Японією – В.П.), звісно, зупинився на Англії. Японія для гетьмана, його дружини Александри Дурново і оточення вважалась дуже далекою і дуже азійською, а не острівною країною, і тому аж ніяк не придатною для формування гетьманича Данила.

Саме ці чотири фактори, попри врахування особливих обставин перебування гетьмана у Німеччині, забезпечили спільні точки зближення для обох традиційних консерватизмів: японського та українського.

Висновок. Об'єднуючих складових, помножених на спільну мету – процвітання Японії у всесвітньому масштабі, у баченнях обох учасників владного тандему «Танака – Шідехара» було значно більше, і тому тандем досить плідно функціонував мало не три роки, і спромігся організувати співпрацю і з українським гетьманом. Павла Скоропадського цікавило співробітництво з чинними монархіями взагалі, а з Японією, яка сповідувала тотожні з гетьманом бачення на державну політику, роль та місце у ній історичної науки, проблеми спадкоємності влади і престолонаступництва, формування стратегії виховання суспільства, особливо молоді, шляхом плекання традиційних консервативних цінностей та пріоритетів, особливо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Потульницький В.А. Шляхта і консервативна державна ідея на Україні в 19 - 20 століттях: проблеми історіографії та історіософії. // Науковий збірник, присвячений 125-річчю від народження Гетьмана Павла Скоропадського. – Київ, 1998. – С. 66 – 71;
2. Потульницький В.А. Японія і українська гетьманська еміграція: основні етапи налагодження взаємостосунків (1928 - 1943 pp). // Мовні і концептуальні картини світу. Бібліотека Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Київ, 2012. – Вип. 40. – С. 318 – 322;
3. Скоропадский П.П. Дневник. 1919 - 1945: В трьох томах // З архівної колекції родини гетьмана Скоропадського у м. Цюрих, Швейцарія. Рукопис;
4. Fairbank J, Reischauer E, Craig A. East Asia. Tradition and Transformation. – Boston, 1973. – 969 p.;
5. Haushofer K. Japans Reichserneuerung. Strukturwandlungen von der Meiji - Era bis Heute. – Berlin - Leipzig, 1930. – 158;
6. Japanese History. Eleven Experts Reflect on the Past. /Ed. Gen Itasaka). – Tokyo, 2003. – 219 p.;
7. Knaurs Weltgeschichte. Von der Urzeit bis zur Gegenwart /Hrsg. K. von Müller und B. Rohden). – Berlin, 1935. – 884.

**НАЧАЛО ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ГЕТМАНА УКРАИНЫ
ПАВЛА СКОРОПАДСКОГО С ЯПОНСКОЙ ИМПЕРИИ
КАК РЕЗУЛЬТАТ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТАНДЕМА ВЛАСТИ С ПРЕМЬЕР-
МИНИСТРА БАРОНА Г. ТАНАКИ И МИНИСТРА ИНОСТРАННЫХ ДЕЛ
К. ШИДЕХАРЫ (1927-1929 ГГ.)**

В статье исследуются обстоятельства, в которых Япония впервые в контексте «дипломатии Шидехары» – министра иностранных дел империи, направленной на расширение международного сотрудничества и поддерживаемой в целом премьер - министром бароном Танакой, обратила внимание на существование явления украинского гетманского монархизма и наладила с ним взаимное сотрудничество.

Ключевые слова: барон Танака, «дипломатия Шидехары», гетман Павел Скоропадский.

V. Potulnitsky,
M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies

**ESTABLISHMENT OF RELATIONSHIP BETWEEN HETMAN OF UKRAINE
PAUL SKOROPADSKYS WITH THE JAPAN EMPIRE
AS A RESULT OF GOVERNMENT TANDEM WITH PRIME
MINISTER BARON TANAKA AND MINISTER OF FOREIGN AFFAIRS
K. SHIDEHARA (1927-1929 GG.)**

The author undertakes the first attempt to investigate the peculiarities of the origin of mutual interests to each other; provided by the Japanese leading political circles, headed by the minister of foreign affairs of the empire Shidehara and its prime - minister baron Tanaka, from the one side, and hetman of the former Ukrainian State Pavlo Skoropads'kyj, from the another side.

Key words: baron Tanaka; "the diplomacy of Shidehara"; hetman Pavlo Skoropads'kyj.

**СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ «COOL JAPAN»
「クールジャパン」 ЯК «М'ЯКОЇ СИЛИ»**

У статті розглядається поява та сутність феномену «Cool Japan» як джерела «м'якої сили» та нової політики Японії. Пояснюються причини виникнення та особливості поширення цього явища. Виявлено шляхи популяризації та створення позитивного іміджу Японії.

Ключові слова: феномен «Cool Japan», «м'яка сила», політика, популяризація, позитивний імідж.

Глобалізація та зростаючий інтерес збоку іноземних держав до Японії спонукає японський політикум шукати нових підходів у популяризації Японії як країни у світі. Після Другої світової війни Японія поставила перед собою завдання подолати відчуження між японською і західною культурами, розповсюджуючи у світі свою національну культуру. Новою зовнішньою культурною політикою держави, спрямованою на реалізацію цього завдання, стала політика, що сприяє популяризації японської культури у світі Cool Japan [4].

Актуальність нашої розвідки обумовлена тим, що дослідження феномену «Cool Japan» 「クールジャパン」 набирає все більшої популярності серед зарубіжних учених, таких як Dr. Cho Youngghan, Iwabuchi Koichi, Allison Anne, Groot Gerry, Lam Peng, Napier Susan, на противагу вітчизняним Т.Л. Нагорняк та Л.І. Тімоніній. Крім того, дослідження феномену «Cool Japan» набирає популярності в усьому світі. Так, у Масачусетському Технологічному Інституті та Гарварді у січні 2006 р. професор Ian Condry організував проєкт Cool Japan: Media, Culture, Technology Research Project. У рамках проєкту організовуються колоквиуми, міжнародні конференції та мистецькі заходи з метою вивчення культурних зв'язків і критичного потенціалу поп-культури, стимулювання наукових дискусій, досліджень, створення Інтернет мереж у районі Бостону для викладачів та студентів, які цікавляться Японією у рамках світової інтеграції та поширенням інформації про країну у засобах масової інформації [8].

Об'єктом нашого дослідження є феномен «Cool Japan». Предметом дослідження є складові елементи вищезазначеного поняття. Метою статті є вивчення причин появи та особливостей реалізації феномену «Cool Japan».

Термін «Cool Japan» у 2002 р. вперше використав американський журналіст Дуглас Мак Грей [Douglas Mc Gray 2002, 5], на зразок прийнятого за часів перебування Тоні Блера на посаді прем'єр міністра терміну для позначення сучасної культури Великобританії «Cool Britannia». У 2002 р. вийшла стаття Мак Грея під назвою «Japan's Gross National Cool», у якій було визнано світове поширення японської сучасної культури, всупереч політичним та економічним проблемам у середині країни. Термін поширився в науковій сфері та мас медіа й уряд Японії застосував цей бренд, як один із видів «м'якої сили» та у якості своєї нової політичної стратегії.

Термін – це слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо, а феномен – рідкісне, незвичайне, виняткове явище [1]. Так як поняття «Cool Japan» виходить за межі однієї конкретної сфери і за своєю суттю є частиною не лише культури, а й політичною стратегією країни, то розглядатимемо Cool Japan у межах цього дослідження як унікальне, притаманне виключно японській культурі явище.

Термін «м'яка сила» (англ. soft power) вперше у науковий обіг увів професор Гарвардського університету Джозеф Най у своїй книзі «Bound to Lead: The Changing Nature of American Power» («Покликання до лідерства: змінна природа американської потужності») [Joseph S. Nye 1990, 6]. Він розвинув цю концепцію у своїй наступній книзі, написаній у 2004р.: «Soft Power: The Means to Success in World Politics» («М'яка сила: засіб досягнення успіху у світовій політиці») [Joseph S. Nye 2004, 7]. Під «м'якою силою» Джозеф Най розуміє «здатність держави (союзу, коаліції) досягти бажаних результатів у міжнародних справах через переконання (привабливість), а не придушення (нав'язування, насилля, примус), що характерно для «жорсткої сили». «М'яка сила» діє, спонукаючи інших наслідувати (або домагаючись їх власної згоди слідувати) певні норми поведінки та дії інститутів на міжнародній арені, що й приводить до досягнення бажаного результату фактично без примусу» [Joseph Nye 1996, 9].

У сучасному світі прийнято, не використовувати грубу силу по відношенню до інших країн, а проводити менш затратну, ніж збільшення озброєння, конфронтаційну політику, успішно реалізуючи широкий арсенал засобів «м'якої сили». Методи «м'якої сили» спрямовані на створення комфортних умов для розвитку торгівельно-економічних відносин, туризму, а також культурних, наукових і освітніх відносин між країнами. Через пропаганду й різноманітні легітимні публічні акції, організовуються спроби вирішення і складних зовнішньополітичних питань, зокрема, це стосується територіальних суперечок між країнами, які у суспільстві сприймаються дуже гостро.

До країн, які залучились до реалізації політики методами «м'якої сили» відносять Китай, Індію, США, Японію. Через відповідні структури і механізми (гранти, систему обмінів, просування японських брендів і т.д.) Японія реалізує продуману стратегію інвестування в позитивний імідж країни за кордоном, включаючи Україну, Росію, США та інші західні країни.

Домінуючим образом Японії до недавніх часів були виробництво, високі технології та якість. Проте після економічної кризи «фінансової бульки» (バブル景気baburu keiki) та політичних негараздів минулого, Японія потребувала нових орієнтирів та стратегій. Таким орієнтиром стала нова політика уряду, спрямована на популяризацію японських брендів, товарів та послуг Cool Japan.

Прикладом популяризації японської культури і дії вищезазначеної стратегії є електронне видання «Cool Japan Journal» [3] про сучасну культуру й мову, телевізійне шоу Cool Japan Hakutsu: Kakkoi Nippon! [Discovering Cool Japan], яке висвітлює популярні аспекти японської культури з позиції іноземців, також – ряд щорічних заходів, що проводяться у різних країнах. У Франції щороку відбувається виставка «Japan Expo», найбільший захід у Європі, під час якого демонструються твори поп-культури Японії. Протягом останніх декількох років у цьому заході приймають участь Міністерство економіки і промисловості й Агентство з туризму, які демонструють на стендах свої експонати. У

період проведення виставки відбуваються концерти виконавців на традиційних музичних інструментах, вивчення японської мови методом знайомства з коміксами аніме, а також знайомство з різними районами Японії. Так, 2011 р. «Japan Expo» у Франції за 4 зібрала 200 000 людей. У 2012 р. Японія Expo відвідала Росію. На фестивалі були представлені продукти харчування, косметичні засоби, промислові товари, інструменти та матеріали для будівництва житла. Ці та ряд інших рухів були визначені як гарна можливість для подолання зниженої конкурентоспроможності виробництва. Серед найбільших культурних подій японської тематики в Україні можна виокремити фестиваль-виставку «ЯпоноМанія», яка відбулася у 2012 р.

Проект «м'якої сили» – це свідоме, зосереджене, пріоритетне зусилля японського уряду для популяризації японської культури серед молоді в усьому світі, яка захоплена різноманітними проявами сучасної японської моди (shibuya, harajuku, aoyama, daikanyama), японської кухні (суші, ономіякі, темпура) та японських бойових мистецтв (айкідо, дзюдо, кендо), і створення позитивного іміджу країни. Стратегія спрямована на молодих іноземних громадян, які захоплюються будь-якими явищами започаткованими у Японії. Це можуть бути класичний театр Но (能楽堂, nōgakudō), японська чайна церемонія (茶道, sadō), хайку (俳句, haiku) або більш сучасні форми вираження, наприклад, фільми Куросави Акіри «Сім самураїв», «Рай і пекло» чи Кітано Такесі «Кікудзіро», «Ляльки», мода від Іссей Міяке або Кензо Такади та безумовно світ електроніки і комп'ютерних ігор. Проте в останні часи медіа сфокусувало свою увагу на домінуванні манга (漫画), аніме (アニメ) і косплею (コスプレ). Так майже на усіх фестивалях, з демонстрацією коміксів і мультиплікації чільне місце посідає Японія, зокрема, Фестиваль японської культури в Індонезії (Бандунг), Anime Festival Asia (AFA) (Сінгапур), Japan Festa in Bangkok by Mainichi (Бангкок), «Китайський міжнародний фестиваль коміксів та мультиплікації» (Хангджоу, провінція Джейлінг), Armageddon Expo (Нова Зеландія), Lucca Comics and Games (Італія), Salón del Manga de Barcelona (Барселона) та інші [Ватанабє Хироката 2011, 2].

Хоча Японія завжди використовувала громадські кошти, щоб сприяти високоінтелектуальній культурі, наразі уряд підтримує той самий курс щодо поп-культури. Починаючи з 2005 р., він спонсує щорічне змагання з косплею (скорочено від англ. costume play – «костюмована гра») – костюмована рольова гра, яка відтворює сюжети аніме і манга) в Японії для фанів з усього світу. З 2007 р. урядом присуджуються щорічні міжнародні нагороди для найкращих художників манга в усьому світі. Крім того будь-які великі виставки чи інші заходи супроводжуються лекціями і семінарами з різних тем, що охоплюють культуру і побут Японії. Це дозволяє ближче осягнути атмосферу країни, звичаї та її людей.

Таким чином, під «Cool Japan» в цілому розуміють аніме, манга, моду, кіно, J-pop, J-rock, відео-ігри, архітектуру, японську кухню, традиційні ремесла і побутову техніку, тобто все те, чим захоплюються іноземці та що вважають класним. Отже, це все, що Японія може запропонувати світу від мови до власне японців.

Важливим чинником у поширенні освітніх та культурних японських продуктів є діяльність Японської фундації. Завдячуючи її проектам та грантам, знайомство світової спільноти з Японією стало доступнішим. Фундація є незалежною адміністративною установою, яка виступає в якості головної організації Японії з міжнародного культурного обміну. Програми Фундації, охоплюють такі сфери як наука і освіта, японістика, викла-

дання японської мови, мистецтво, видавнича справа, аудіо-візуальні засоби інформації та спорт. Діяльність Японської Фундації здійснюється у співпраці з більш ніж 130 країнами світу, до того ж її освітні програми надають можливість відвідати Японію.

Проте політика Cool Japan це не просто боротьба за кращий світовий позитивний імідж країни. Це зусилля спрямоване забезпечити конкретні короткострокові переваги завдяки продажу продуктів культури і приросту туризму. Уряд запровадив «Cool Japan Strategy» у 2011 р. з метою збільшення глобального ринкового обігу у сфері медіа, харчування і моди з 80 до 110 мільярдів доларів до 2020 р.

Культурний вплив Японії найбільш помітний в країнах східної та південно-східної Азії, через те, що в першу чергу, країни-сусіди мають соціально-культурну схожість. Проте з кожним роком кількість країн, охоплених політичною стратегією Cool Japan збільшується, не зважаючи на віддаленість країн та культурні відмінності.

«М'яка сила» має досить сильний і позитивний ефект, хоча й вимагає певного часу для реалізації. Cool Japan – цивільна сила, що ґрунтується на мінливих змінах смаку і вподобань серед населення. В цілому ринок, а не уряд визначає як вона проектуватиметься і сприйматиметься.

З пацифізмом притаманним більшості японської нації реалізація методів «м'якої сили» – це можливість відіграти позитивну роль на світовій арені мирним шляхом. До того ж можливість створення нової гордості та впевненості у світовому протистоянні – крок на шляху остаточного врегулювання мирної конституції та скромного післявоєнного ставлення країни по відношенню до світу.

Політика «Cool Japan» власне як реалізація «м'якої сили» сприяє поширенню позитивного іміджу країни, а також її відкритості та прагнення мирних стосунків. Проте небезпека криється у тому, що досить легко похитнути створюваний роками імідж країни й важко зруйнувати усталене протягом років враження: деяким антияпонським настроєм відрізняється молодь Китаю та Кореї. Це тісно пов'язано з Другою світовою війною.

На Заході японська політика не має такого спротиву, тому що не має таких історичних питань, проте характеризується відсутністю культурної й мовної близькості у порівнянні зі східною Азією. Можна констатувати факт, що і на Заході японська культура здійснила справжній прорив. Це можна підтвердити кількістю бажаючих вивчати японську мову та числом туристів, які щорічно відвідують Японію. Прибувши до Японії, туристи зазвичай неочікувано відкривають для себе, що це не казкова країна, де всі мають різнокольорове волосся і вдягають яскравий одяг. У ході знайомства зі справжньою Японією щиро зацікавлюються і захоплюються її феноменом, який полягає не просто в характерних особливостях японської культури, починаючи з традиційної культури і закінчуючи поп-культурою, що містить у собі потенціал вільної культури, а симпатію викликають власне японці та притаманні їм якості (за словами професора Токійського університету іноземних мов Ватанабе Хіроака): «скромність», «прагнення до миру», «чуйність», «стабільність», «делікатність» та ін.

Отже, феномен «Cool Japan» 「クールジャパン」 – це поняття, яке об'єднує все особливе притаманне Японії; це політика уряду, спрямована на популяризацію японських товарів, послуг та запроваджена з метою збільшення глобального ринкового обігу стратегія; це створення позитивного іміджу країни по відношенню до інших країн; це реалізація методів «м'якої сили». Спираючись на багатий історичний досвід і традиційну

культуру, Японія виступає сьогодні у новому «образі». Завдяки таким проектам, як «Cool Japan Strategy» Японія стрімко завойовує загальносвітове визнання та популярність. Перспективою подальших досліджень вважаємо вивчення поширення впливу феномену «Cool Japan» на окремі країни, зокрема Україну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>;
2. Ватанабэ Хирокама. Распространение в мире Японизма – «Япония» становится брендом, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eri-21.or.jp/russia/opinion/world/20110818.shtml>;
3. Cool Japan Journal [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://j.cooljapan.ru/>;
4. Cool Japan Strategy. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.meti.go.jp/english/policy/mono_info_service/creative_industries/pdf/120116_01a.pdf;
5. Douglas McGray, Japan's Gross National Cool. – Foreign Policy, No. 130 (May/June 2002): 44–54;
6. Joseph S. Nye Jr., Bound to Lead: The Changing Nature of American Power. – Basic Books, USA, 1990. – 320 p.;
7. Joseph S. Nye Jr., Soft Power: The Means to Success in World Politics. – New York: Public Affairs, 2004. – 192 p.;
8. Massachusetts Institute of Technology [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.mit.edu/cooljapan/>;
9. Nye, Joseph. America's Information Edge / Joseph Nye, W. Owen // Foreign Affairs. – 1996. – March–April. – P. 21.

Ю. Рудник,

Киевский университет имени Бориса Гринченка

СУТЬ ФЕНОМЕНА «COOL JAPAN» 「クールジャパン」 КАК ИСТОЧНИКА «МЯГКОЙ СИЛЫ»

В статье рассматривается появление и суть феномена «Cool Japan» как источника «мягкой силы» и новой политики Японии. Объясняются причины возникновения и особенности распространения этого явления. Выявлены пути популяризации и создания позитивного имиджа Японии.

Ключевые слова: феномен «Cool Japan», «мягкая сила», политика, популяризация, позитивный имидж.

**CONTENT OF THE «COOL JAPAN» PHENOMENON
「クールジャパン」 AS A SOURCE OF «SOFT POWER»**

The article is devoted to appearance and content of the «Cool Japan» phenomenon as a source of «soft power» and the new policy of Japan. The reasons of appearance and peculiarities of its widespread are explained. The means of popularization and creating the positive image of Japan are shown.

Key words: «Cool Japan» phenomenon, «soft power», policy, popularization, positive image.

I. Рябоволенко,

міжнародна юридично-консалтингова компанія «Coopers & Co»

**ОСНОВНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС ТРАНСФОРМАЦІЇ
СТАВЛЕННЯ ДО ШЛЮБУ СЕРЕД АЗІЙСЬКИХ ЖІНОК НА ПРИКЛАДІ
ЯПОНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА. ШЛЯХ ВІД おみあい ДО BACKLASH-ERA.**

Стаття присвячена уніфікації соціально-психологічних чинників, які викликали стрімку трансформацію суспільної думки щодо шлюбу у середовищі азійських жінок, де традиційно першорядними були сімейні цінності, а народження дітей – ідентифікуючою ознакою жінки. Розглянуто шлях трансформації свідомості, який змінив мету життя жінки від стану «будь-що вийти заміж до 30-ти років» до формування backlash-era women.

Ключові слова: свідомість, підсвідомість, когнітивний дисонанс, дефлексія, біологічний годинник.

Різноманітні гендерні проблеми японського суспільства були ґрунтовно вивчені багатьма дослідниками. У своєму дослідженні ми послуговувалися висновками з різних гендерних питань таких дослідників: І. В. Латишев у монографії «Сімейне життя японців» [Латишев 1985, 3] аналізує основні проблеми, з якими стикається середньостатистична японська сім'я у часових межах з 1950 р. до середини 1980-х років, перемижуючи своє власне бачення цієї проблематики з цікавим етнографічним матеріалом (у монографії зібрано велику кількість прислів'їв та приказок про шлюб, цікаві шлюбні обрядові звичаї та забобони); дослідник М. Е. Христофорова у низці своїх дослідження розглядала не лише трансформацію ролі жінки в японському суспільстві, а й вплив на ці процеси світової політико-економічної ситуації [Христофорова 1989, 13]. Удосконаливши та розширивши аналіз М. Е. Христофорової, науковець І. С. Тихоцька декілька своїх статей присвятила проблемі трансформації сімейних і особистих цінностей у японсько-

му суспільстві, охопивши масштабний часовий проміжок з першої половини XIV ст. до кінця XX ст. [Тихоцкая 1996, 2000, 11, 12]. Зміни у ставленні в японському суспільстві до жінки були розглянуті також з позиції економічних [Лебедева 1998, 5, Рамзес 1994, 8, Сенаторов 1993, 9] та політичних змін [Молодякова 1997-1998, 6, 7], з позиції змін правових та трудових відносин [Степанова 2007, 10]. Дослідниця С. Ч. Ліма здійснила гендерний аналіз системи освіти, де збрала беззаперечні факти дискримінації за гендерною ознакою, починаючи від дитячого садка до вищої школи [Лим 2000, 4]. Проблема гендерної дискримінації освітньої системи Японії знайшла своє відображення у працях Ю. В. Боярчук [Боярчук 1996, 1] та О. Н. Джуринського [Джуринский 1997, 2], які дослідили факти прихованої гендерної дискримінації та запропоновували власні способи боротьби з нею.

Зважаючи на висновки вищезгаданих дослідників, ми виявили, що така гендерна проблема як трансформація у ставленні до шлюбу серед азійських жінок, японських зокрема, які свідомо не бажають виходити заміж та нехтують можливістю народжувати дітей, є важливою проблемою для багатьох країн Азії, яка тісно пов'язана з політично-економічним та суспільно-культурним життям, однак малодосліджена та не вивчена. Нами знайдено декілька наукових праць з суперечливими висновками. Наприклад, професор медичної антропології Макгільського університету Лем підіймає проблему нуклеаризації сім'ї й кризи сімейних цінностей [Lam 1992, 16], однак дослідник Сатомі Куросу вважає, що велика родина до цього часу є невід'ємною часткою усіх прошарків японського суспільства, доводячи свою тезу через можливі шляхи сумісництва економічного розвитку й урбанізацію з інститутом великої родини [Kurosu Satomy 1992, 15]. Проте протилежні висновки робить Каваї Хаяо, який вводить у вжиток поняття *материнська* і *батьківська сім'я*, яка переживає нині кризу співпраці одна з одною [Kawai Nayao 1986, 14]. Отже, у ході нашого дослідження ми доведемо, що небажання вступати до шлюбу призводить до серйозних економічних і психологічних наслідків для всього населення, незалежно від статевої та вікової приналежності, зробимо спробу акумулювати основні причини у трансформації негативного ставлення до шлюбу у азійських жінок, окреслимо основні причини таких змін та зробимо спробу привернути увагу інших дослідників до цієї проблеми, яка стрімко перетворюється на проблему загрозливих масштабів.

На початку 90-х років XX ст. малайзійський політик Mahathir Mohamad та японський політолог Shintaro Ishihara у свої книзі «The voice of Asia. Two leaders discuss the coming century» порівняли очікування від шлюбу серед азійських жінок з «розвалом усталеного інституту шлюбу й скорочення позитивних очікувань від нього» [Mahathir Mohamad, 17]. Mahathir Mohamad зазначив, що основні проблеми, з якими у найближчому майбутньому зіштовхнуться азійські країни – це неповні сім'ї, сім'ї, у яких батьки однієї статі, незареєстровані шлюби, де є діти, нині так звані «цивільні шлюби». Ця книга не викликала широкого суспільного інтересу, однак, нині практично усі прогнози науковців, які у далекому 1995 р. звучали як фантастика, справджуються й у багатьох країнах Азії перетворилися на норму. Ми знаємо, що у різних азійських країнах існували декілька традиційних форм шлюбних відносин: у країнах південної Азії прийнято укладати шлюб у ранньому віці, де роль чоловіка є панівна; у країнах східної Азії також переважала домінанта чоловіка, однак широкого поширення набув *нуклеарний шлюб* [18]; у країнах південно-східної Азії шлюби часто укладалися зі згоди родичів, однак жінки мали право відмовляти

жениху, мали право на розлучення й самі могли домовитися про шлюб як із нареченим, так і з його родиною, особливо це було поширено, коли наречена мала коштовних посяг або багату спадщину. Найміцніші пута шлюбу були в Китаї, де до 1960 р. 98% дорослого населення перебувало у шлюбі, на противагу західноєвропейським країнам, де лише половина дорослого населення до 30 років перебувала у офіційному шлюбі, а переважна більшість лише мешкала зі своїм партнером без реєстрації. Ці та інші статистичні дані, якими ми будемо послуговуватися у ході дослідження, належать всесвітньому центру статистичних даних Pew Global Research. До 2007 р. не проводилося масштабних соціологічних опитувань щодо кількості народження дітей у офіційних шлюбах. Ввесь цей час логічним продовження шлюбних відносин було народження дітей, що підтверджує статистика: на прикладі Японії можемо сказати, що лише 2 % дітей народжувались поза шлюбом, на противагу Швеції, де станом на 2008 р. 55 % дітей були народжені не в шлюб, а в Ісландії, наприклад, цей відсоток становив 66. Стосовно такої форми сімейних неофіційних відносин, то до 1970-х років лише 7 % повнолітнього населення Японії мешкали до шлюбу зі своїм майбутнім партнером, проте цей відсоток зріс у 2002 р. до 20 %, що для такої країни, де звичай, зокрема шлюбні, підняті в ранг священних, це просто неочікувані зміни. Ми спробуємо окреслити лише основні ключові причини такої трансформації у ставленні азійських жінок, зокрема японських, до шлюбу.

Перша основна причина таких трансформацій – це укорінення нових цінностей та різновидів шлюбних інститутів, які в країнах Азії набули гіпертрофованих форм. Під цінностями й різновидами ми маємо на увазі толерантне ставлення західноєвропейського суспільства до розділення понять *інтимні стосунки* й *шлюб*, – до великої кількості розлучень, освідомлення майнових труднощів, які виникають у пар, які розлучаються. Тому у багатьох західноєвропейських країнах простіше просто жити разом, чим офіційно реєструвати свої відносини. Західні моральні цінності, де на перше місце ставиться особиста насолода, так як життя швидкоплинне, щоб витратити його ще на когось, окрім себе, призвели до зниження шлюбного віку до 26 років для жінок і 28 років для чоловіків у більшості європейських країн, до 30 років для жінок і 34 років для чоловіків у США. В азійських країнах, разом зі світовою тенденцією, шлюбний вік також знизився. Згідно даних Pew Global Research, нормативним для суспільної думки є шлюбний вік 29 - 30 років для жінок й 31 – 33 роки для чоловіків. Проте така тенденція призвела до того, що, згідно статистичних опитувань станом на 2010 рік, 37 % японських жінок у віці 30-ти років сказали, що взагалі не планують виходити заміж або вийдуть заміж ближче до 35 років, в Тайвані такої думки дотримуються 21 % жінок тридцятирічного віку. Соціологи Pew Global Research зазначають, що більшість респондентом віком ближче до 40 років зазначили, що взагалі не мають бажання виходити заміж. Дослідник Gavin Jones з національного університету Сінгапуру назвав це явище *marriage strike* (бунт проти шлюбу). Така тенденцію небажання виходити заміж серед азійських жінок ускладнюється тим фактом, про який ми говорили вище, що у традиційному азійському суспільстві не прийнято народжувати поза шлюбом, тому стрімко падає народжуваність й покоління, яке народилось з кінця 80-х до середини 90-х років дослідник Erin Gloria Ryan називає *backlash-era*, тобто покоління людей, яке на противагу суспільному пресингу, де пропонується традиційний життєвий сценарій для жінки *kinder – küche – kirche* (діти – кухня – церква), бореться за власний сценарій життя й можливість самостійно вирішувати, у якому віці заводити сім'ю.

Друга причина трансформації ставлення до шлюбу у середовищі азійських жінок, на нашу думку, – це освіта й робота. У традиційних азійських шлюбних моделях, які ми наводили вище, незалежність жінки у всіх сферах, освітній зокрема, вкрай обмежена. За останні тридцять років дискримінація за гендерною ознакою у системі освіти зникла. Згідно даних Pew Global Research, 80 % жіночого населення країн південної Азії у віці від 15 до 24 років є письменним, 51 % наукових ступенів у різних сферах науки в Південній Кореї здобули жінки. Можна з упевненістю твердити, що можливість вчитися змінила свідомість азійської жінки й підсвідомо змістила її життєві пріоритети в бік кар'єри. Наприклад, одна китайська жінка з восьми до сорока років, яка здобула університетську освіту, – незаміжня; кожна п'ята китайська жінка, яка має місячний дохід від 600 до 1800 \$, зазначає, що не бачать потреби виходити заміж й брати на себе клопіт побутових проблем. У Південній Кореї існує ціла когорта жінок, яких називають *golden misses* (золота міс): це жінки фінансово незалежні, які публічно виступають за свій соціальний та особистий вибір не виходити заміж.

Третя основна причина у трансформації ставлення до шлюбу серед азійських жінок є поєднанням економічних і психологічних чинників. У більшості країн Азії жінки складають основну частину робочої сили: у країнах східної Азії – це близько 40 %, у країнах південно-східної Азії – це 59,2 %. У зв'язку зі стрімким здоров'ям життя та частими економічними кризами навіть у економічно розвинутій Японії один працюючий не може утримувати сім'ю з двома дітьми. Тому жінки просто вимушені працювати, що в свою чергу впливає на життєвий вибір вести усамітнене життя й не мати дітей, оскільки це дорого: 60 % жінок країн східної Азії у фертильному віці народжують нижче показника 1,6 станом на 2007 р. (тобто одна дитина в родині) на противагу цьому, 1960 р. цей показник був 5,3 (тобто 4 - 5 дітей в одній родині). Ця проблема досить показова в Японії, де не лише економічні причини, на нашу думку, впливають на свідоме небажання мати дітей. В Японії існує таке явище як *cut-throat competition*, яке ми пояснюємо як змагання серед японських домогосподарок у старанності своїх дітей. Якщо дитина має невисокий бал на тестах по закінченню школи або не вступає до вищого навчального закладу, то цю провину покладають на матір, яку всі ці роки утримував чоловік, а вона мусила дбати виключно про дім та про дитину, що, на думку багатьох японських чоловіків, не є важкою працею.

Стосовно психологічних проблем, то основних – декілька. На початку статті ми зазначали, що змінилися очікування жінки від шлюбу, оскільки жінки стали фінансово незалежними, не мають перепон у здобутті життєвого досвіду з різними партнерами, з іноземцями зокрема, тому зросли вимоги до майбутнього обранця. Криза мужності, які переживають чоловіки останні років двадцять, поширення такого поняття як *матин синочок* [19], не додають бажання жінці брати на себе відповідальність по суті за дорослу дитину. Також зростаюча зайнятість жіночого населення призводить до бажання жінки реалізуватися поза шлюбом. Згідно досліджень Pew Global Research, у 2011 р. половина японських заміжніх жінки у двох найбільших містах (Токіо та Осака) зізналися, що відчувають себе нещасливими у шлюбі; кожна третя жінка зазначила, що розчарувалася у подружніх стосунках у перші два роки подружнього життя; кожна п'ята з опитуваних зізналася, що як тільки здобуде фінансову незалежність, то розірве свій шлюб, і здобуття такої незалежності, а не народження дітей, є їх метою у найближчі декілька років.

Отже, можна зазначити, що у трансформації ставлення до шлюбу серед азійських жінок, зокрема японських, зіграли ключову роль декілька основних факторів: активне копіювання та популяризація західноєвропейських моделей життєвої, зокрема шлюбної, поведінки; доступність до джерел освіти, яка надає вибір жінці між шлюбом і роботою; розширення ментального, життєвого досвіду, широкий доступ до різноманітної інформації й обмін нею призводить до укорінення думки про те, що шлюб закріпачує і позбавляє можливості самореалізації, на протипагу багато сторічному безальтернативному існуванню жінки лише в межах шлюбного союзу; економічні чинники, які з одного боку сприяють розвитку кар'єри, підштовхуючи до думки про те, що жінка, яка сама може себе утримувати, може сама обирати як чоловіка або партнера, так і шлюбний вік або форму спільного існування, а з іншого боку, показує ще незаміжнім жінкам, що стрімке подорожчання життя змушує важко працювати обох обранців, то якщо грошу зароблені тяжкою працею, їх слід витратити виключно на себе. Такі тенденції небезпечні не лише з точки зору стрімкого зниження народжуваності, однак ми звертаємо увагу інших дослідників на темпи, якими все ці трансформації відбулися, буквально за останні 20 років, тобто протягом свідомого життя однієї людини, коли раніше на зміну шлюбного устрою, наприклад, були потрібні століття, й закликати дослідників у сфері економіки, соціології, психології торкатися теми негативного ставлення жінок до шлюбу й звертати увагу на катастрофічні наслідки, які вже сталися і які можуть бути, й запропонувати методи вирішення цієї проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боярчук Ю. В. Общеобразовательная школа современной Японии / Юлия Владимировна Боярчук. – Пушино: Моск. пед. гос. ун-т им. В. И. Ленина, 1996. – 142 с.;
2. Джурицкий А. Н. Чему и как учат школьников в Японии / Александр Наумович Джурицкий. – М.: ВЛАДОС, 1997. – 84 с.;
3. Латышев И. А. Семейная жизнь японцев / Игорь Александрович Латышев. – М.: Наука, 1985. – 286 с.;
4. Лим С. Ч. История образования Японии (конец XIX – первая половина XX века) / София Чуновна Лим. – М.: Ин-т востоковед. РАН, 2000. – 364 с.;
5. Лебедева И. П. Японские женщины-предприниматели / Ирина Павловна Лебедева // Японский опыт для российских реформ. – М., 1998. – № 4 – С. 67 – 77.;
6. Молодякова Э. В. Япония: профсоюзы и общество / Эльгена Васильевна Молодякова. – М.: Наука. – 239 с.;
7. Молодякова Э. В. Три реформы образования / Э. В. Молодякова, С. Б. Маркарян // Япония 1997 - 1998 [ежегодник]. – М., 1998. – С. 98 – 116.;
8. Рамзес В. Б. Судьбы группизма и трудовая мотивация / Вадим Борисович Рамзес // Япония: лики страны в разные времена. – М., 1994. – С. 182 – 217.;
9. Сенаторов А. И. Японское трудовое законодательство: становление, развитие, проблемы / Алексей Иванович Сенаторов // Знакомьтесь Япония. – М., 1993. – № 3. – С. 23 – 27.;
10. Степанова О. А. Японская семья и массовая культура / Ольга Александровна Степанова. – М.: Прометей, 2007. – 127 с.;
11. Тихоцкая И. С. Структурный кризис в системе образования Японии / Ирина Сергеевна Тихоцкая // Япония: конец XX века, последние тенденции трансформации. – М., 1996. – С. 155 – 178.;

12. Тихоцкая И. С. Роль традиций в современной японской семье // Япония 2000: консерватизм и традиционализм. – М., 2000. – С. 252 – 272.;
13. Христофорова М. Е. Самосознание современной японской женщины и ее положение в обществе / Марина Евгеньевна Христофорова // Япония 1987 [ежегодник]. – М., 1989. – С. 212 – 225.;
14. *Kawai Hayao* Violence in the home: conflict between two principles maternal and paternal // Japanese Culture and Behavior. – Honolulu, 1986. – P. 297 – 306.;
15. *Kurosu Satomy* The Ecology of the extended family in Japan // Japan Review. – Tokyo, 1992. – № 3. – P. 73 – 95.;
16. *Lam A.* Women and Japanese management: discrimination and reform. – England: Routledge, 1992 – 175 p.;
17. *Mahathir Mohamad* The voice of Asia. Two leaders discuss the coming century / Mahathir Mohamad, Shintaro Ishihara. – Tokyo: Kodansha International. – 159 p.;
18. Словари и энциклопедии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/seksolog/572>;
19. What To Do If You're Married to a Mama's Boy [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://newlyweds.about.com/od/gettingalong/a/mamasboys.htm>

И. Рябоволенко,

международная юридическая консалтинговая компания «Coopers & Co»

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ НА ПРОЦЕСС ТРАНСФОРМАЦИИ ОТНОШЕНИЯ К БРАКУ СРЕДИ АЗИЙСКИХ ЖЕНЩИН НА ПРИМЕРЕ ЯПОНСКОГО ОБЩЕСТВА, ПУТЬ ОТ お みあい К BACKLASH-ERA.

Статья посвящена обобщению социально-психологических факторов, которые повлекли за собой стремительную трансформацию общественного мнения касательно брака среди азиатских женщин, у которых на первом месте были семейные ценности, а рождение детей – идентифицирующим признаком женщины. Рассмотрен путь изменения сознания, который изменил цель существования женщины от «выйти замуж во что бы то не стало до 30 лет» до формирования backlash-era women.

Ключевые слова: сознание, подсознание, когнитивный диссонанс, дефлексия, биологические часы.

I. Ryabovolenko,

International law and consulting company «Coopers & Co»

MAIN FACTORS OF INFLUENCE ON THE TRANSFORMATION PROCESS RELATING TO MARRIAGE OF ASIAN WOMEN IN THE CASE OF JAPAN SOCIETY ON THE WAY FROM お みあい TO BACKLASH-ERA.

The article is devoted to the generalization of social and psychological factors, which caused prompt transformation of the public opinion on the marriage among Asian women, who had on the first place family values and birth of child was the main sign of self-

realization. Also the way of changes of female consciousness will be considered, having changing the purpose of female existence from "to marry up to 30 years at any cost" to formation backlash-era women.

Key words: *consciousness, subconsciousness, cognitive dissonance, deflection, biological clock.*

Ю. Ткач,

Чорноморський державний університет імені Петра Могили

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА СУЧАСНОГО ЯПОНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

В даній статті розкриваються основні типи політичної культури сучасного японського суспільства та їх носії. Також увага зосереджується на деяких особливостях політичної культури Японії: політичний поведінці та участі, ідеології та ставленні до виборних органів влади.

Ключові слова: *політична культура, політична поведінка, участь в політичному житті, політичні цінності, політична ідеологія*

Тема політичної культури японського суспільства має особливе значення для політологів та суспільствознавців. Адже в Японії в силу географічного розташування та геополітичної стратегії склалася унікальна специфічна політична система та режим, котрі формуються під впливом політичної культури суспільства.

Дослідники виділяють 4 типи політичної культури, що існують в сучасному японському суспільстві: консервативна (26% громадян), клієнтистська (20%), ліберальна (25,6%) та «нова» політична культура (28,4%) [Nakatani 2006, 19].

Консервативна політична культура Японії значно відрізняється від західного традиціоналізму. Основними рисами такого типу є колективність та ієрархія. Політичні рішення приймаються колективно, або ж з урахуванням інтересів усієї соціальної групи. Носії такого типу культури характеризуються підданською політичною поведінкою, а політичні цінності та переконання диктуються «згори». Носіями такої культури є, переважно, люди похилого віку та жителі сільської місцевості.

Клієнтистська культура Японії характеризується низькою політичною участю, але високим ступенем довіри до влади. Взагалі, тут варто зазначити, що ступінь політичної участі в Японії значно менший, ніж в інших розвинутих країнах. Японців, в першу чергу, більше цікавлять економічні, соціальні та екологічні питання. Цей тип культури є найменш поширеним в Японії, адже з 70-80х років XX століття довіра до органів влади значно зменшилася. Ця тенденція присутня і в сучасному японському суспільстві. Носії такої культури переважно є «білими комірцями».

Ліберальна політична культура почала поширюватися в Японії в післявоєнний період, з часів окупації держави військами США. Не дивлячись на те, що цей тип культури

прийшов ззовні, він досить міцно вкоренився в японському суспільстві. Зокрема, через те, що деякі політичні цінності цієї політичної культури є тотожними консервативним японським політичним цінностям (правопорядок, пріоритетність суспільної думки, екологія і т.д.). Наразі ліберальна політична культура є офіційною в японському суспільстві. Тут треба зазначити, що не варто ставити знак рівності між ліберальною політичною культурою Японії та ліберальною культурою Заходу. Така культура є сумішшю західного лібералізму та японського традиціоналізму.

Найбільш цікавим явищем є «нова політична культура». Такий тип політичної культури набуває поширення майже у всіх постіндустріальних суспільствах. Вона набуває великого поширення в Японії, в тому числі, і через традиційно низький ступінь політичної участі та зацікавленість іншими, більш конкретними проблемами. Носії нової політичної культури надають перевагу участі не в політичних партіях, а в громадських організаціях, котрі займаються конкретними проблемами в окремих сферах. Носії даного типу вважають себе або ж аполітичними, або надто незалежними, щоб підтримувати якусь певну політичну силу. Такі громадяни характеризуються низьким ступенем довіри до влади, а також віддають перевагу звертатися до влади на пряму, а не через посередників (політичні партії, групи тиску та групи інтересів).

Для такої культури характерні елементи постмодернізму, індивідуалізму, незалежність, відмова від клієнтізму по відношенню до партій чи держави, часто відмова від голосування. До числа її носіїв відносяться люди переважно молодого віку, з високим рівнем освіти, творчі та заможні працівники сучасних виробництв [Ірхин 2007, 52].

Наразі можна розглянути основні особливості політичної культури Японії, не вдаючись до їх розмежування до певних типів.

По-перше, політична культура сучасного населення Японії поєднує у собі традиційні та ліберальні цінності.

Т. Пемпел зазначає, що демократія в Японії має сильну соціальну та культурну основу. Не дивлячись на ієрархічну конфуціанську традицію, країна здебільшого є егалітарною в її освітній, економічній та інформаційній системах, а японці день за днем насолоджуються демократичним існуванням.

Але поряд з соціальним та політичними інститутами демократії існує «незахідна» культурна традиція [Pempel 1992, 5].

Демократія в японському контексті не тільки отримала національний відтінок, але і нітрохи не похитнула патріархальність устрою японського суспільства. Японія являє приклад несуперечливого співіснування патерналізму і демократичних принципів в політиці [Лобковская 2008].

В політиці японець зовнішньо може вести себе «по-європейськи» і лише вдома чи в подорожі він дозволяє собі в повній мірі бути собою. Для японця вважається за чесноту вміння людини контролювати свої почуття і не показувати їх зовнішньому світу. Японський приклад показує, що шлях до успіху – це не відмова від своєї культури, а вибір стратегії розвитку, що включає прийнятне співвідношення культур. Видатний японський гуманіст Акутагава Рюноске писав: «Здалеку в нашу країну прийшли ідеї Конфуція, інших видатних китайських мислителів і навіть ієрогліфи. І не ієрогліфи підкорили нас, а ми підкорили їх собі. Інакше б наша мова могла би стати китайською. Але ми здобули перемогу не тільки над ієрогліфами. Наше дихання, як морський вітер, пом'якшило на-

віль вчення Конфуція і вчення Лао-Цзи. Будду спіткала така ж доля. Наша сила не в тому, щоб руйнувати. Вона в тому, щоб переробляти» [Ирхин 2007, 53].

Японська політична культура має здатність поєднувати найбільш корисні запозичені традиції зі своїми внутрішніми умовами розвитку, асимілювати нові цінності в неповторному національному стилі при більшій значущості власних політичних традицій. Прикордонна зона політичної культури Японії проникла більшою мірою в одному напрямку – з доцентровим вектором, що забезпечує накопичення внутрішніх сил країни і відтворення асимільованих західних політичних традицій [Лобковская 2008].

Другою особливістю є низька довіра до виборних органів влади і симпатія до бюрократії.

У довоєнний період ідеї влади імператора і високий авторитет бюрократії були не просто нав'язані народові правлячою верхівкою, але і знайшли значний відгук серед населення. У післявоєнний період, незважаючи на всі успіхи демократизації даного періоду, політичні партії так і не змогли завоювати широку громадську підтримку і перетворитися на справді масові громадські організації. У цих умовах саме національна бюрократія представлялася значній частині громадян найбільш грамотною і передовою частиною суспільства, здатною шукати і знаходити вірний курс [Стрельцов 2007, 689-690].

Але разом з тим, японці не схильні до сильної публічної критики органів влади. Вони лояльно ставляться до її рішень та схильні шукати компромісу.

По-третє, політична участь японців найбільш виражена процедурою голосування. Як вже згадувалося, японці не прагнуть брати участь в партіях та інших політичних угрупованнях. Більш того, носії «нової політичної культури» взагалі рідко беруть участь у виборах.

Але виборча поведінка має свої особливості. Японці голосують через почуття суспільного обов'язку, а не власні інтереси. Вони віддають голос за тих, кого підтримує їх соціальна спільнота, вони підтримують програми, котрі є корисними для їх оточення, а не задовольняють власні інтереси.

Т. Ішіда зазначає, що японській політичній культурі як такій властиве досить сильне явище конформності. Конформність – це прийняття та адаптація до соціальних цілей, що висуває спільнота. Тобто, людина буде діяти, керуючись нормами та цінностями, котрі їй нав'язує група.

Але японська конформність дуже відрізняється від цього явища в інших культурах. Вона є динамічною, хоча за змістом, таке явище повинне бути статичним. Динамізм конформності виражається у його піддатливості до змін. Досягається це завдяки змагальності в середині групи [Ishida 1989, 23].

Також варто відзначити, що всередині правлячої еліти, так і серед соціальних груп японського суспільства існує система немаваші («підгортання коренів»), що передбачає обов'язковість неформального погодження думок усіх зацікавлених учасників процесу з метою знаходження компромісного рішення, найбільш прийняттого для більшості. Особливістю системи немаваші є те, що вона ставить за мету не лише досягнення єдності думок, а й навіювання охопленим нею особам відчуття співпричетності процесу прийняття рішень, а також підтримку духа єдності та корпоративної солідарності [Стрельцов 2007, 684].

Б. Річардсон виділяє два типи ставлення до політичної участі серед японців. Перший тип є мотиваційним і нормативним за змістом, та складається зі ставлення виборців як

до утримання, так і участі в голосуванні. Другий тип складається зі схильностей та преференцій до своєї ролі в активній участі у політичному житті. Також до другого типу відносяться ставлення до відповідних рівнів активності, преференції щодо колективного режиму політичної дії та схильність до активної чи пасивної ролі у вирішенні місцевих проблем спільноти [Richardson 1975, 84].

По-четверте, важливим елементом політичної культури сучасного японського суспільства є ідеологія.

Російські дослідники М. Крупянко та Л. Арешідзе стверджують, що державний націоналізм і в сучасному суспільному та політичному житті Японії відіграє значну роль.

Націоналізм в Японії має ряд особливостей:

По-перше, його відрізняє державний характер ідеології та політичні цілі її реалізації. Ідеологія націоналізму в Японії традиційно вирішує задачу консолідації влади, її утримання в руках правлячої еліти та реалізації на цій основі загальнонаціональних задач.

По-друге, державний націоналізм в Японії завжди працював на мобілізацію нації на боротьбу із зовнішньою загрозою.

По-третє, націоналізм в Японії одночасно відображує основні доктрини національної поведінки країни в системі міжнародних відносин, а саме «оборонну», «обережного зближення з іншими націями», «просвіченого міжнародного лідерства», «радикалізації (загострення) конфлікту».

По-четверте, японський націоналізм розвивався як авторитарний та імператорський, а інші форми являються для нього маргінальними.

По-п'яте, націоналізм представляє собою співвідношення національного та інтернаціонального у свідомості японців.

І останнє – японський націоналізм має комплексний і динамічний характер. Влада зацікавлена в існуванні різних форм та видів націоналізму в Японії [Арешидзе 2010, 190-194].

Щодо ідеології, М. Накатані зазначає про існування такого ідеологічного явища як Hoshu-Kakushin. До 70-х років XX століття, Hoshu означало підтримку передвоєнного режиму та переозброєння, а Kakushin, навпаки, підтримку антипередвоєнного режиму та опозицію до переозброєння Японії. Наразі ж це явище зосереджене на соціальному добробуті, участі та питаннях рівності. Hoshu зараз означає підтримку регіонального уряду, ринкової економіки та економічного розвитку. З іншого боку, Kakushin підтримує державний уряд, рівність та участь [Nakatani 2006, 4].

Також необхідно зазначити, що існують значущі, іманентні, що випливають із самої внутрішньої природи, характеристики політичної культури і політичних традицій японського суспільства, до яких відносяться:

- «постійне» як безперервність міфологічної традиції імператорського панування, «тимчасове» як боротьба за владу;
- «раціональне» як розумно-усвідомлений політичний початок;
- «ірраціональне» як сакралізація влади і уявлення про богообраність;
- «духовне» як релігійні норми в політиці;
- «матеріальне» як практичне забезпечення реалізації політичних традицій [Лобковская 2008].

Таким чином, можна зробити висновок, що головною особливістю політичної куль-

тури сучасного японського суспільства є поєднання демократичних інститутів та ліберальних догм з традиційними японськими цінностями та способом життя. Саме цей синтез створив унікальну за своєю суттю та самобутню політичну культуру, й зумовив більшість існуючих особливостей політичної культури Японії. Єдине на що з переліченого вище він не вплинув, а можливо і лише більше утвердив в суспільно-політичному житті – ідеологія націоналізму, що склалася як засіб виживання цілої нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ishida T. Japanese Political Culture: Change and Continuity / Takeshi Ishida, Transaction Publishers. – 1989 – 173 p.;
2. Nakatani M. Political Culture with Comparative Perspective / Miho Nakatani, Meijigakuin University, 2006. – 26 p. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.otemon.ac.jp/jpcs2006/paper/IV-1-3.pdf>;
3. Pempel T. Japanese Democracy and Political Culture: A Comparative Perspective / T. J. Pempel / Political Science and Politics. – Vol. 25, No. 1 (Mar., 1992), pp. 5-12;
4. Richardson M. The Political Culture of Japan / Bradley M. Richardson. - University of California Press, 1975. – 271c.;
5. Арешидзе Л.Г. Япония: Идеология государственного национализма / М.И. Крупянко, Л.Г. Арешидзе // История и современность. – 2010. - №2. – с.185-215;
6. Ирхин Ю.В. Опыт управленческой культуры в Японии / Ю.В. Ирхин // Гос. служба. – 2007. - № 4. – С. 51-56;
7. Лобковская Н.И. Социокультурная детерминация политических традиций Японии: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филос. наук: спец. 09.00.13 [Электронный ресурс] / Лобковская, Надежда Ивановна. - Ростов-на-Дону, 2008. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/sotsiokulturnaya-determinatsiya-politicheskikh-traditsii-yaponii>;
8. Стрельцов Д.В. Современная система государственного управления Японии / Политические системы и политические культуры Востока / под ред. профессора А.Д. Воскресенского. — 2-е изд. перераб. и доп. — М: АСТ: Восток—Запад, 2007. — с. 670-694.

Ю. Ткач,

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы

ПОЛИТИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА СОВРЕМЕННОГО ЯПОНСКОГО ОБЩЕСТВА

В данной статье раскрываются основные типы политической культуры современного японского общества и их носители. Также внимание сосредотачивается на некоторых особенностях политической культуры Японии: политическом поведении и участии, идеологии и отношении к выборным органам власти.

Ключевые слова: политическая культура, политическое поведение, участие в политической жизни, политические ценности, политическая идеология.

POLITICAL CULTURE OF JAPANESE SOCIETY

This article describes the main types of modern political culture of Japanese society and its carriers. Also focuses attention on some features of political culture in Japan: political behavior and participation, ideology and attitudes to elected officials.

Key words: *political culture, political behavior, political participation, political values, political ideology.*

УДК 321.7 (52)

А. Штевіна,

Чорноморський державний університет імені Петра Могили

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ВЛАДИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПІСЛЯВОЄННОЇ ЯПОНІЇ У КОНЦЕПЦІЯХ ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВЦІВ

В другій половині XX століття післявоєнна Японія через демократичні перетворення виходить на новий рівень розвитку. Автор ставить за мету розглянути демократизацію влади, громадянського суспільства та політичної системи післявоєнної Японії у концепціях зарубіжних науковців.

Ключові слова: *демократизація, конституційна реформа, «бонсайфікація», японський стиль демократії.*

У зв'язку з поширенням цивілізаційних процесів основна роль належить державам, які займають передове місце на міжнародній арені. Починаючи з середини XX століття демократичні перетворення лягали в основу розвитку багатьох держав. В основному, це було зумовлено закінченням Другої світової війни та її наслідками.

Після поразки у Другій світовій війні перед Японією постало завдання трансформації влади враховуючи нові світові процеси. Саме тому автор звертається до еволюції концепцій демократизації Японії післявоєнного періоду. Адже розвиток демократичних процесів на фоні поразки у Другій світовій війні був зумовлений специфікою японського суспільства, яке змогло прийняти демократичні ідеали західного зразка не відмовляючись від власних традицій.

Дослідження концепцій становлення демократії у післявоєнній Японії дає можливість пояснити особливості утворення демократії «японського зразка» при поєднанні західної моделі демократії з традиційними елементами японського суспільства.

Варто зазначити, що витоки демократії почалися в епоху Реставрації Мейдзі, та лягали у поєднанні соціально-економічних та політичних змін, прокламації нової Конституції у 1889 році, створення нових політичних партій та появи демократії Тайсьо у 1912 році [Otaola 2011, 5].

Досліджуючи проблеми та тенденції розвитку післявоєнної Японії науковці аналізували передумови, які впливали на становлення демократичних процесів. Так, наприклад, М. Вільясека наголошував, що після поразки у Другій світовій війні, і як наслідок, політики окупації, трансформація імперіалістської системи Японії в демократію викорінювала феодальну практику Токугава, яка базувалася на ієрархічних та культурних цінностях [Villaseca 2011, 10].

М. Отаола, в свою чергу, розглядав поширення демократії в Японії через політику «нав'язування». Така політика поширювалася шляхом переговорів та за згодою сторін. Даний варіант був можливий, враховуючи попередній демократичний досвід країни. Вчений робить висновок, що при згоді обох сторін та успішному перебігу така політика переставала бути примусовою [Otaola 2011, 5].

Вважається, що політика демократизації мала вплив на трансформацію влади, політичної системи Японії та зміни громадянського суспільства загалом. Так, наприклад, М. Маруяма наголошує, що Японія не була егалітарною, сучасною чи демократичною, а тип мислення суспільства, яке позначається як «безструктурне», поряд з означеними тенденціями, мав вплив на поразку політичної системи. Проте, дослідник наголошував, що основою нової японської демократії став «культурний націоналізм» [Maruyama 1969, 4].

Прийнявши концепцію розвитку, що зберігала традиційні атрибути японської культури, така «демократія» отримала підґрунття для поширення. Влада змістила настрої у суспільстві на розуміння загальнолюдських цінностей, тим самим звернувши увагу на демократичні процеси.

Е. Такемає наголошує, окупаційна політика проводилася Головнокомандуючим союзними окупаційними військами (SCAP) через імператора та урядовців. Хоча, імператор Хірохіто та консервативний уряд не протистояли політиці демократизації та демілітаризації, пояснює вчений, це не значило, що вони повністю її підтримували [Takemaє 2002, 9].

Населення Японії, у своїй більшості, підтримували таку політику, вказує С. Косекі, адже протягом 15 років, починаючи від 1931 р. – агресії проти Манчжурії – країна була виснажена війною. Народ розглядав демократичний розвиток як можливість мирного існування [Koseki 1997, 3].

У 1945 році в період окупації союзницькими військами Сполучені штати Америки цілеспрямовано проводили окупаційну політику, одним із напрямків якої виступала політика демократизації японського суспільства.

Методом керування була обрана «система непрямого управління». Поряд з існуванням національного уряду, основна політична діяльність велася Верховним головнокомандуючим союзницькими військами Генералом Макартуром, і, відповідно, урядом Сполучених Штатів Америки. Кінцева мета окупації США – змінити Японію на мирну націю. В цілях досягнення даної мети, демократизація та демілітаризація мали стати головними інституційними реформами. Адже, наприклад, економічне відновлення не було складовою частиною окупаційної політики [Shinoda 2010, 6].

Таким чином, констатуємо, що демократизація влади, громадянського суспільства та політичної системи післявоєнної Японії розглядається багатьма зарубіжними науковцями.

Так, наприклад, існує концепція «Бонсайфікації» японської демократії. М. Вільясека наголошує, що політична структура країни коливалася протягом історії, рухалася від традиційної феодальної ізоляціоністської системи до недовговічної, відкритої про-

мисловій ері, демократії, перед сходженням до мілітаризму та ксенофобії. Це відбулося за рахунок поєднання швидкої демократизації з соціально-політичним консерватизмом [Villasaca 2011, 10].

Колишня феодальна практика у поєднанні з ієрархічними та культурними цінностями могла б утримати Японію від демократії американського зразка. Тому влада США взяла те, що залишилося від японської урядової структури і демонтувала, прокладаючи шлях швидкому впровадженню реформ.

Проте, під час реалізації структурного перетворення, післявоєнна Японія «бонсай-фікувала» демократію. Тобто, відіклала все, що не відповідало політичній та культурній реальності.

Результатом стало створення нового стилю демократії – «японської демократії «бонсай». М. Вільясека наголошує, що традиційна японська культурна система і демократична система – були несумісними від самого початку через їхні основоположні цінності, одна з них мала поступитися.

Під час асиміляції різноманітних інституцій, формування їх у відповідності до існуючих концепцій політичної легітимності та ієрархії, післявоєнна Японія ефективно створила свій стиль демократії. Американські демократичні ідеали, які Головнокомандуючий союзними окупаційними військами сподівався насадити, були зімітовані, обмежені, а потім скоротилися у відповідності до японської соціально-політичної естетики. Демократія була елементом, який змінився, щоб відповідати Японії, а не навпаки. [Villasaca 2011, 10].

При поширенні політики демократизації шляхом нав'язування ззовні постає питання про успішність такої політики. Загалом, демократія може бути нав'язана іноземною державою, особливо коли ця країна безперечний переможець у війні.

Так, М. Отаола вказує, що насадження демократії є успішним та проникає у суспільство в залежності від двох факторів: наявності сприятливих внутрішніх умов у переможеній країні та умов, за яких безпосередньо відбувається нав'язування. Щодо першого фактору, то попередній демократичний досвід Японії створив необхідні передумови. А по-друге, М. Отаола наголошує, що перед Америкою не стояло завдання силового вирішення, тому процес демократизації протікав плавно [Otaola 2011, 5].

При розгляді наступної концепції, відмічаємо, що конституційна реформа у рамках демократизації була предметом дослідження багатьох зарубіжних науковців.

Так, відразу після закінчення Другої світової війни японському уряду було запропоновано створити нову конституцію. Проте, наданий проект – переглянута Конституція Мейзіді – був відхилений, через надмірну консервативність [Koseki 1997, 3].

Таким чином, генерал Макартур вирішив, що японський уряд не в змозі розробити сучасну конституцію, тому окупаційному уряду був даний наказ розробити інший проект. В кінцевому рахунку цей проект став фінальним текстом Конституції [Koseki 1997, 3].

Після закінчення Другої світової війни, прийняття нової Конституції, Японія стала сучасною парламентською демократією, обладнаною такими інституційними рамками як суверенітет, дотримання основних прав людини і громадянина (рівність статей, виборче право для жінок та ін.), відмова від війни [Hayashi 2009, 2].

Відмічаємо, що ліберальні Сполучені штати прагнули до провадження ідеалістичної політики в Японії. І саме Конституція стала її кристалізацією. Вона передбачала від-

мову від війни, як суверенного права та повагу прав особистості (проголошена у 1946, вступила в дію у 1947 році). Хоча Конституція була підготовлена головним чином американцями, але затверджена переважно більшістю на референдумі. Вона залишалася незмінною протягом 60 років. Інші закони, включаючи цивільне право та кримінальне законодавство мали бути модифіковані у відповідності до прийняття нової Конституції [Shinoda 2010, 6].

Важливим елементом політичної системи Японії залишався імператор, який, хоча і не виступав сувереном, але став «символом єдності держави та народу». Імператор Хірохіто пішов у відставку з поста голови держави. Це стало результатом директиви Макартура, який наголошував, що роль імператора полягає в збереженні внутрішньополітичної стабільності та врівноваженості суспільства [Shinoda 2010, 6].

Є підстави вважати, що демократизація «американського типу» в Японії могла бути насаджена легко. Проте, не було зроблено спроб ввести систему в американському стилі. Замість того, лідери окупації розробили модель, яка була ближчою японському досвіду. Фактично, при виборі системи для японського уряду, виокремили ту, яка базувалася на злитті влад, що в результаті призвело до спрямування Японії на шлях централізації, актуальний у середині XIX століття [Stockwin 2008, 8].

Проте, важливо відмітити, що процес демократизації проходив із відхиленням від курсу, наміченого окупаційними військами. В першу чергу, це пояснюється специфікою саме японського суспільства та його багатовікових традицій.

Так, наприклад, охоплюючи демократію, хоча б на поверхні, бюрократія змусила японську політичну систему стати демократичною та зберегти консервативні традиційні структури і механізми, за допомогою яких владу змогли здобути певні групи інтересів [Villaseca 2011, 10].

М. Капріо та Й. Сугіта наголошували, що післявоєнна окупація експериментувала з новими підходами до співпраці з переможеними державами. Залишаючи осторонь ненависть та упередження військового часу, окупаційна адміністрація прагнула змінити Японію та її населення з метою створення «демократичних та представницьких організацій», які б поважали індивідуальні свободи та основні права людини і громадянина [Caprio 2007, 1].

Таким чином, можемо згрупувати концепції зарубіжних науковців за підходами до поширення процесу демократизації: а) концепція «бонсайфікації» японської демократії; б) концепція «нав'язування» демократії; в) концепція демократизації японського суспільства шляхом конституційних перетворень. Проте, автор відмічає, що головною характеристикою демократичних перетворень післявоєнної Японії було створення нового стилю демократії, тобто поєднання традиційних елементів японського суспільства з частково запозиченими західними тенденціями.

Отже, розглянувши концепції політики демократизації післявоєнної Японії, уявляється можливим зробити такі висновки. По-перше, у всіх концепціях прослідковується вагоме значення окупаційної політики на трансформацію японської політичної системи. По-друге, конституційна реформа надала можливість відновлення демократичних традицій, які існували в Японії у XIX столітті.

По-третє, ідея повністю змінити політичний лад у Японії не знайшла свого розвитку, так як на противагу заявленому демократичному курсу була поширена нова концепція власне «японського стилю демократії».

Узагальнюючи, відмічаємо, що японське суспільство характеризувалося традиційними цінностями, які, при поєднанні з західними демократичними ідеалами створили основу для побудови оновленої політичної системи. Демократичні перетворення дали змогу країні, після поразки у Другій світовій війні не лише зберегти свої власні традиції, а і стрімко вийти на новий політичний та економічний рівень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Caprio M. *The U.S. occupation of Japan – innovation, continuity and compromise* / Caprio. M., Sugita Y. Democracy in occupied Japan: The U.S. occupation and Japanese politics and society. – USA and Canada: Routledge. Taylor & Francis e-Library. – 2007;
2. Hayashi Y. *Transformation of the Civil Society of Japan and Direct Democracy* / Y. Hayashi // Global Forum on Modern Direct Democracy. – Seoul. – 2009, Koseki S. *The Birth of Japan's Postwar Constitution* / S. Koseki. - Westview Press. – 1997;
3. Maruyama M. *Thought and Behavior in Modern Japanese Politics* / M. Maruyama. - Oxford University Press. – 1969;
4. Otaola M. *The imposition of democracy: Japan after World War II* / M. Otaola // Razon Y Palabra. Primera Revista Electronica en America Latina Especializada en Communication. – 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.razonypalabra.org.mx;
5. Shinoda H. *Modernization and Post-War reconstruction of Japan* / H. Shinoda. – Hiroshima Peacebuilders Center. – 2010;
6. Sims R. *Japanese Political History since the Meiji Renovation, 1868-2000* / R. Sims. - Malaysia: Hurst. – 2001;
7. Stockwin J.A.A. *Governing Japan: Divided Politics in a Resurgent Economy* / J.A.A. Stockwin. - Australia: Blackwell. – 2008;
8. Takemae E. *Inside GHQ: The Allied Occupation of Japan and Its Legacy* / E. Takemae. - Continuum. – 2002;
9. Villaseca M. *Bonsai Democracy: looking into the evolution of Japan's Government* / M. Villaseca. - Jackson School Journal of International Studies: Volume 1, Number 2 – 2011.

А. Штевина,

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы

ДЕМОКРАТИЗАЦИЯ ВЛАСТИ И ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА ПОСЛЕВОЕННОЙ ЯПОНИИ В КОНЦЕПЦИЯХ ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ

Во второй половине XX века послевоенная Япония посредством демократических преобразований выходит на новый уровень развития. В данной статье исследуется демократизация власти, гражданского общества и политической системы Японии в концепциях зарубежных исследователей.

Ключевые слова: демократизация, конституционная реформа, «бонсайфикация», японский стиль демократии.

**DEMOCRATIZATION *OF POWER* AND CIVIL SOCIETY
IN POST-WAR JAPAN CONCEPTS OF FOREIGN SCIENTISTS**

At the middle of the XX century the Post-War Japan thought the democratic changes begins the new wave of its development. The article examines the democratization of power, civil society and political system in the conceptions of foreign scientists.

Key words: *democratization, constitutional reform, “bonsification”, Japanese style of democracy.*

УДК 687. 01(09)

К. Бєлікова

Українська інженерно-педагогічна академія, Харків

АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ЗАХІДНОЇ І ЯПОНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ПРИКЛАДІ ЕСКІЗІВ І КОСТЮМІВ ПОЛЯ ПУАРЕ

У статті розглядаються діалог європейської і японської культурних традицій в мистецтві модерну на прикладі ескізів і костюмів Поля Пуаре. Здійснено аналіз культурних запозичень та їх зв'язків. Розглянуті різні концепції поєднання і взаємодії японського і західного культурного здобутку та естетичної традиції в дизайні одягу.

Ключові слова: діалог культур, цитатність моди, культурні запозичення

У сучасному дизайні одягу одним з основних прийомів є цитування елементів одягу різних історичних епох і народів, а отже, діалог між культурами. Таким чином, вивчення даного аспекту вважаємо актуальним.

Мета дослідження полягає у вивченні аспектів взаємодії західної і японської культури у творчості Поля Пуаре. Мета реалізується через наступні завдання: 1) Дослідити історичні закономірності розвитку дизайну одягу епохи раннього модерну; 2) Дослідити динаміку і виявити аспекти взаємодії японської та європейської культур.

Модерн (від французького *moderne*, новий, сучасний) – художній напрямок у мистецтві, що проіснував в хронологічних рамках від останньої декади XIX – до початку XX століття (до початку Першої світової війни). Його характерними особливостями є відмова від прямих ліній і кутів на користь більш «природних» ліній, використання в якості стилізації і джерела натхнення різних рослинних форм, запозичення естетичних образів і елементів з античної культури і культури сходу, інтерес до нових технологій (наприклад в архітектурі), розквіт прикладного мистецтва.

Мистецтво Модерну прагнуло поєднати художні та утилітарні функції створюваних предметів, перетворити в мистецтво всі сфери життя людини.

Представники цього стилю проголошували свою спрямованість у майбутнє і бажання порвати з реалістичними традиціями 19 сторіччя, з салонним класицизмом, стерти межу між прикладним і високим мистецтвом.

По тривалості модерн проіснував недовго (всього 20-30 років), але він здійснив значний вплив на всі види художньої діяльності. Сліди модерну можна знайти у різних видах мистецтва: в архітектурі, живописі, монументальному мистецтві, в книжковій графіці, плакаті, рекламі, дизайні одягу.

Незважаючи на початок епохи панування масового виробництва, обумовленого технічним прогресом, і тенденцію до демократизації мистецтва і моди, модерн можна вважати золотим століттям вищих суспільних станів, що знайшло відображення в над-

звичайно ефектному костюмі і способі життя вузького кола обраних. Жіночий костюм особливо відрізнявся розкішшю і романтичністю. Створений за допомогою корсета силует нагадував латинську букву «S». На початку доби модерну костюм був надзвичайно непрактичний і підкреслював статус жінки, як прикраси-квітки, не обтяженої необхідністю працювати.

Мода доби модерну поєднує два протилежних вектори: з одного боку – яскраво виражений ностальгичний характер, розкіш і надмірність, а з іншого – розуміння необхідності спрощення костюма і підвищення зручності та творчі пошуки, з цим пов'язані. З одного боку переважає декоративність і театральність, з іншого – функціональність. Консервативна мода диктує образ жінки-квітки, відвідувачки салонів, театрів і вечірніх розваг, жінки, ще стягнутої корсетом. З іншого боку починається справжній рух проти корсетів, в життя людей входить велосипед, громадський транспорт, виникає костюм, який дає жінкам більше свободи руху і навіть купальний костюм. [Захаржевська 2005, 199]

У першій половині доби модерну панує вигнутий «S»-подібний силует, який затвердився в жіночому костюмі ще в 1870-ті роки, і зазнав з тих пір лише незначних змін у вигляді пониження лінії талії спереду і появи напуску з тканини, а також невеликого звуження силуету. Вигнуті лінії силуету, створюваного жорстким корсетом, підкреслюються асиметричним розташуванням обробки, драпіровками на ліфті і спідниці [Камінська 1997, 132]. Переважаючою кольоровою гамою була пастельна. Костюм доповнюють капелюхи величезних розмірів, прикрашені квітами, бантами, пір'ям, а також пишні зачіски з довгого волосся.

Мода кінця сторіччя повна нових тенденцій, а також повторень моди часів минулих. Саме в цю епоху мода остаточно закріплює одну зі своїх основних сучасних особливостей – цитатність. Запозичення і цитування стають свідомим художнім прийомом, не просто копіюванням, відтворенням, а стилізацією та авторської інтерпретацією раніше існуючих стилів, елементів, образів.

Великий поштовх цій тенденції дали гастролі в Парижі російської балетної трупи Дягілева, що вразила французів не тільки високої художньої грою, але і дивовижної декоративністю костюмів художника Бакста, що використовують половецькі, східні і античні мотиви. [Камінська 1977, 133]

Другим важливим чинником, що спонукав діячів мистецтва черпати натхнення в історичних і етнічних джерелах стало те, що Японія після майже 200-літньої ізоляції відкрила двері Заходу з настанням епохи Мейдзі. На всесвітній виставці в Парижі в 1867 році західному глядачеві було представлено японське мистецтво і культура в усьому своєму різноманітті та екзотичності. Інтерес західної публіки до японського декоративного і прикладного мистецтва (особливо до японської гравюри) підігрівали магазини, які торгували предметами мистецтва, музейні виставки, міжнародні ярмарки і, безумовно, численні дискусії в пресі. [Kammerlohr 1997, 87]

Логічним наслідком цих факторів стало виникнення своєрідного культурного діалогу, містка між Сходом і Заходом. Проникнення елементів східної культури в західне мистецтво модерну на рівні концепції ми розглянемо на прикладі Поля Пуаре – французького модельєра, однієї зі знакових фігур в історії моди.

Поль Пуаре народився в 1879 році в родині торговця, однак батьківщиною Пуаре був Париж, який вже тоді тривалий час був столицею моди. Завдяки цій обставині, а також

власному таланту модельєра, він почав свою роботу в одному з кращих паризьких салонів Жака Дусе, клієнтами якого були багаті і відомі дами, актриси і аристократія. Навряд чи Поль Пуаре міг би знайти для себе найкращу практику, ніж робота в подібному місці. Через деякий час молодий модельєр продовжив свою кар'єру в салоні Чарльза Ворота, справу якого продовжували його сини. Ці салони мод створювали вражаючі своєю розкішністю і витонченістю костюми, але всі вони логічно розвивали консервативну моду, Пуаре ж мав нове бачення образу жінки. В 1903 році він вже відкрив свій дім моди і почав пропонувати клієнтам власні моделі.

Поль Пуаре запропонував відразу кілька варіантів нових силуетів, відмовився від жорсткого корсета, іноді замінюючи його більш м'яким корсетом з гуми, в деяких моделях відмовився від корсета і акценту на талії взагалі, що було незвичним після десятиріч обов'язкового носіння жінками корсета. На початку кар'єри він пішов шляхом, запропонованим ще в перші десятиріччя XIX століття, взявши за основу стиль ампір, з його характерним прямим античним силуетом, завищеною лінією талії, простим кроєм і відсутністю крайнощів. Але трохи пізніше Пуаре головним чином починає черпати натхнення в культурі сходу. Широко використовуючи східні мотиви, він запропонував жінкам широкі шаровари і спідницю-брюки – передвісники звичайних жіночих штанів, почав використовувати досі невідомий для європейців крій одягу, запозичений у японців, який залишається популярним і зараз – це «кімоно».

Але прагнення до зручності в одязі для Пуаре не було першочерговим, куди більше він цінував його естетичну цінність як самостійного предмета мистецтва, саме тому він був головним популяризатором вкрай незручної «вузької» моди, пік якої припав на 1914 р., з її характерними прямими і тісними спідницями, охрещеними «хромими» за те, що пересуватися в них можна було тільки дуже дрібними кроками. У цій тенденції можна побачити дещо завуальоване відсилання до того ж кімоно. [Зеллінг 1999, 25-26]

Але слід зауважити, що вплив культури Японії на творчість Поля Пуаре не обмежується механічним перенесенням крою кімоно на європейський одяг. У всій його творчості простежується запозичення, розвиток і переосмислення японської естетичної традиції на рівні концепції.

Він звільнив жінок від корсета, надавши їм більше свободи, що нагадує суто східне розуміння необхідності простору між тілом і одягом. Він відмовився від химерних перевантажених деталями моделей на користь чистого, простого крою, який явно контрастував із багатством тканин і вишуканістю обробки, яскравістю кольорів і строкатістю орнаментів, що також відсилає нас до японської традиції в одязі.

Звичну для європейців пастельну гаму кольорів і, за словами самого Пуаре, «неврастенічну» він замінив поєднанням яскравих і контрастних один одному кольорів, властивих східній культурі. Також саме він ввів моду на темний колір волосся.

Існує спостереження, що крій західного одягу орієнтований на тіло, а покрій японського вбрання – на тканину. З першого погляду на моделі Поля Пуаре впадає в око саме це культурне запозичення: орієнтація його костюмів на розкриття краси тканини. Основним засобом виразності його робіт є колір і орнамент тканини, які контрастують із простими вільними силуетами. Тобто, він слідував суто японській традиції, на відміну від західної, в якій традиційно форма одягу підпорядкована рисам людського тіла, які підкреслюються, гіпертрофуються, як у випадку із корсетом.

Окремо слід згадати ілюстрації до костюмів Поля Пуаре. Найбільш відомими є ілюстрації, виконані його другом художником-графіком Полем Ірібом. З їх спільного проєкту – альбому «Сукні Поля Пуаре, представлені Полем Ірібом» почалася нова епоха в презентації модного одягу. Якщо раніше на модних ілюстраціях одяг дослівно копіювався у всіх подробицях, то тепер ставилося завдання передати настрої, образ, художньо переосмисливши вже створений одяг. Ці ілюстрації створені в дусі графіки модерну, яку надихали японські гравюри укійо-е. Їх відрізняє площинна і мінімалістична подача зображення, пластичність силуетів і яскравість кольорів, що якомога краще відображає концепцію Пуаре. А завдання передати настрої і враження через мінімалістичне зображення, особливе, невідоме досі в Європейському образотворчому мистецтві розташування зображення на аркуші паперу – зміщена композиція або композиція з нахилом, схематична передача форми перегукується з традиціями східного мистецтва. Також Поль Пуаре плідно співпрацював з ілюстратором Жоржем Лепапом, творчість якого знаходилася під впливом східної графіки і кубізму.

Хоча зараз стає зрозумілим, що творчість Поля Пуаре сформувала основи для всього подальшого розвитку моди, але сучасники швидко його забули, коли після Першої Світової Війни на модній арені з'явилися нові модельєри, які чутливо вловили нові настрої в суспільстві і запропонували значно спрощений варіант костюму, який був розрахований на масове виробництво, економію і зручність. На відміну від них, для Пуаре одяг був здебільшого предметом мистецтва, який створював образ, перетворюючи жінку на екзотичне неземне створіння.

Також зауважимо, що в сучасній моді не втрачають актуальності концепції, що поєднують японські і західні традиції та культурні запозичення. У дизайні одягу японські модельєри, з'єднавши японську і європейську традиції, зуміли створити новий одяг, який не є ні суто японським, ні європейським, а скоріше може сприйматися як одяг майбутнього.

Сучасні дизайнери ставлять мають на меті знайти в моді новий напрямок – одночасно і не японський, і не західний. Приклад синтезу японської і європейської традицій в дизайні одягу переконує, що саме діалог культур здатний додати сучасному одягу необхідних якостей.

Японські дизайнери запропонували різноманітні варіанти цього синтезу – трансформацію європейських форм одягу відповідно японських традицій – деконструктивізм (Йодзі Ямамото), пошук нових форм на основі японських традицій формоутворення (Іссей Міяке), поєднання європейських конструкцій і японського декору (Х. Морі).

Таким чином, секрет успіху модельєрів, творчість яких знаходиться на перехресті культур, у тому, що шляхом проведення діалогу культур і синтезу культурних запозичень вони створюють унікальний стиль, в якому окрім поєднання і запозичення із традицій Заходу і Сходу присутнє принципово нове бачення одягу як такого. Всі вони так чи інакше напрямлені в майбутнє, а через поєднання і переосмислення існуючих традиційних шляхів вони віднаходять новий. В їх творчості вже відомі ідеї виглядають парадоксально новими, нерозтиражованими, як для західної, так і для східної публіки.

Розглянувши японський вплив на творчість Поля Пуаре, все ж не можемо не зазначити, що при всіх впливах Японії на концепцію його творчості, в нього був присутній і типово західний принцип «мистецтво заради мистецтва», який зрештою і послужив при-

чиною втрати його популярності як модельєра, коли після Першої Світової війни епоха почала диктувати дещо інше бачення моди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Каминская Н. М. К18 История костюма. Учебное пособие для средн. Спец. Учеб. Заведений швейной пром.-сти. М., «Лёгкая индустрия», 1977. 128 с. с ил.
2. Захаржевская Р.В. 3-38 История костюма: От античности до современности.— 3-е изд., доп.— М.: РИПОЛ классик, 2005,— 288 е.: ил.
3. Зеллинг Ш. Мода. Столетие модельеров. 1900-1999, 1999, — 573 с.
4. Kammerlohr. Epochen der Kunst 4. Vom Klassizismus zu dem Wegbereitem der Moderne, München-Wien, Oldenbourg, 1997.

Е. Беликова

Украинская инженерно-педагогическая академия, Харьков

АСПЕКТЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЗАПАДНОЙ И ЯПОНСКОЙ КУЛЬТУРЫ НА ПРИМЕРЕ ‘ЭСКИЗОВ И КОСТЮМОВ ПОЛЯ ПУАРЕ

В статье рассматриваются диалог европейской и японской культурных традиций в искусстве модерн на примере эскизов и костюмов Поля Пуаре. Осуществлен анализ культурных заимствований и их связей. Рассмотрены разные концепции сочетания и взаимодействия японского и западного культурного достижения и эстетичной традиции в дизайне одежды.

Ключевые слова: диалог культур, цитатность моды, культурные заимствования.

К. Belikova

Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, Kharkiv

ASPECTS OF THE INTERACTION OF WESTERN AND JAPANESE CULTURE ON SHEET AND COSTUMES BY PAUL POIRET

Dialogue of European and Japanese cultural traditions in the art of modern on the example of sketches and suits of Paul Puare are examined in the article. The cultural borrowings and their connections analyzed. Different conceptions of combination and co-operation of Japanese and western cultural achievement and aesthetical tradition are considered in the design of clothes.

Keywords: dialogue of cultures, fashion citation, cultural borrowings.

ДЗЭН-БУДДИЗМ В ИНТЕРНЕТЕ (РЕАЛЬНОСТЬ И АЛЛЮЗИИ)

В современном мире дзэн-буддизм выступает одним из умонастроений эпохи пост-модернизма. В последние десятилетия некоторые понятия дзэн-буддизма прочно вошли в речевой обиход. Происходит определенная ориентализация религиозного сознания. В глобальную эпоху дзэн-буддизм планетаризируется и космологизируется.

Ключевые слова: дзэн-буддизм, мультимедиаизация, Интернет, экобуддизм.

Дискурсы дзэн-буддизма в современном мире учитывают измерения модерности, субъективности, компаративности, темпоральные и глобальные контексты, универсалистские и партикуляристские оптики в условиях осмысления радикально меняющегося жизненного мира. В некотором смысле, по отношению к дзэн-буддизму может быть применена концепция социальной модерности, ведь, согласно выражению социальных антропологов, современная социальность представляет собой ассамбляж гетерогенных социальных институтов, режимов управления, публичных дискурсов и субъективностей.

В современную эпоху медиаглобализации мы являемся свидетелями определенной ориентализации многих сфер социальной жизнедеятельности: классическая формула «восточная мораль + западная техника» является модификацией эпистемы М.Фуко «японский дух + китайская ученость». Дзэн-буддизм оказывает влияние и на современное религиозное сознание, в частности, способствуя возникновению неоориенталистских, неомистических, необуддистских и синкретических религиозных движений. Контент-анализ данного явления обнаруживает значительный резонанс, оживленную реакцию и заинтересованные дискуссии в «старых» и «новых» СМИ относительно концептуальных философских положений, обрядовости, кросс-религиозных исследований дзэн-буддизма.

Многообразные манифестации дзэн-буддизма (например, «экобуддизм») становятся провозвестиями сегодняшнего дня, проявляясь в многообразных сферах социальной жизни - от науки и культуры до кулинарии и спорта. И если индийский и китайский буддизм выступают более как философски ориентированная вера, японская разновидность буддизма более сосредоточена на праксиологическом уровне («медитация на жесте»). Дзэн-буддизм может восприниматься как учение за гранью философии и религии, как нетеистическая религия и «предел» всего, так сказать, «Конфуций + Ньютон».

Дзэн-буддизм выступает именно как японская вера, традиции китайского чань, вьетнамского тхьен и корейского сон развивались во многом самостоятельно и впоследствии, сохраняя единую сущность, приобрели характерные черты. Отголоски дзэн-буддизма можно обнаружить в современной литературе, искусстве, кинематографии, мультипликации. Влияние этой религии отчетливо прослеживается в произведениях Г. Гессе, Дж. Сэлинджера, О. Хаксли, А. Уотса, Р. Желязны, В. Пелевина, Т. Элиота, в философии М. Хайдеггера, Л. Витгенштейна, А. Швейцера, Б. Шри Раджнеша и Дж. Кришнамурти. Последователем дзэн-буддизма был основатель кампании «Apple» С. Джобс. В 1960-х

годах «дзэнский бум» охватил многие американские университеты и придал окраску движениям битников и хиппи.

Исследовательский интерес дзэн-буддизма к восприятию окружающей реальности (например, деятельность философской школы «виджнянавада» или «йогачара») ознаменовался дискуссиями о том, насколько объективна эта действительность, каковы критерии этой объективности, какова роль Я в раннем и позднем буддизме, как возможна деперсонализация как идеал буддизма. Об определенной постмодернизации дзэн-буддизма может свидетельствовать его виртуализация и мультимедиатизация, приобретение японской версией буддизма характеристик новых религий, парадоксальный и сатирический характер данной разновидности буддизма в современном мире (например, «христианский» дзэн). Дзэн-буддизм обладает многими свойствами новых религий: он распространен во всем мире, его приверженцами выступает главным образом молодежь, он популяризировался в особенности в середине XX века в основном среди представителей среднего класса. Кроме этого, дзэн-буддизм может восприниматься как новая религия, учитывая его определенную инновационность для мира, для Украины и модификацию доктринальных положений в эпоху глобализации и дигитализации.

Можно отметить, что в современном мире в условиях равнореферентности множественных игровых иллюзионистских реальностей дзэн-буддизм выступает одним из умонастроений эпохи постмодернизма. Существенной характеристикой постмодернизма является Интернет, репрезентирующий себя в качестве феномена, явления и детища эпохи постмодерна. Деперсоналистическая интенция постмодернизма вполне применима по отношению к киберпространству («смерть автора» как всеобщая анонимизация, авторство любого ресурса или блога), Глобальная паутина обладает и определенными дзэн-буддистскими проявлениями, будь то смешение офлайн- и онлайн-реальности, виртуальной реальности и реальной виртуальности, вообразимой действительности и объективной реальности, истинной и моделируемой реальности и пр.

Дзэн-буддизм может выступать как характеристика современной действительности в целом и виртуальной реальности в особенности, понятия «дзэн-буддизм», «майя», «коан», «пустота», «все во всем» и «киберпространство» все чаще выступают в едином синонимическом ряду и становятся предметом научных изысканий и концептуальных исследований. Японский буддизм когерентен феномену онлайн-религий (хотя последние могут и пародировать дзэн-буддизм), что также является показателем темпоральной симптоматичности и мировоззренческой востребованности данной религии.

Одним из проявлений американизации религиозной жизни XX-XXI в. может выступать тенденция преобладания в Интернет-пространстве интереса к американскому дзэн-буддизму, американской популяризации дзэн-буддизма посредством глобальных мультимедийных каналов над собственно японскими манифестациями этой религии. Виртуализация дзэн-буддизма выразилась в информационной доступности достопримечательностей, артефактов, святынь японских монастырей в любой точке Земного шара. Терминологическая лаконичность и понятийная насыщенность дзэн-буддизма находит себя и в Интернете, способствуя появлению неологизмов типа «коанистость» и «христианский коан», что свидетельствует о дзэн-буддизме как части глобальной масс-культуры.

Особое исследовательское внимание поднятой проблемы вызывает представленность дзэн-буддизма в Интернете и Интернет в дзэн-буддизме, на мультимедийных ре-

сурсах, познавательных порталах, сервисах с дзэн-буддистским искусством и паломническими экскурсиями. В киберпространстве также можно обнаружить дзэн-буддистские аллюзии (например, «перашки» как онлайн-беллетристический жанр, «статусы» или «нескладушки-неладушки» как лирические упражнения юзеров, «эмоции в словах» социальной сети ВКонтакте или онлайн-коаны).

Интернет может выступать в некотором роде как аллюзия на дзэн-буддизм, что в принципе может способствовать как привлечению потенциальных приверженцев к этой религии, так и их отторжению. В Глобальной паутине содержится множество парадоксальных конструктов, внешне сознательно похожих на дзэн-буддизм (подобно этому, широкая распространенность неожиданных концовок в онлайн-творчестве может выступать аллюзией на стили японской поэзии «танка» и «хоку»). Разумеется, не каждый интеллектуальный парадокс связан с дзэн-буддизмом, хотя аллюзию он может выражать достаточно отчетливо.

Следует отметить, что некоторые существующие Интернет-религии носят именно парадоксальный характер: Стальной даодынь, Виртуализм, Кибология (наибольшее число апелляций к концептуальному полю дзэн-буддизма), Церковь эвтаназии, а также Церковь джедаев, Пастафарианская церковь, Церковь Летящего Монстра из Спагетти, Церковь Невидимого Розового Единорога, Первая Преслитерианская Церковь Элвиса Божественного, Церковь Евгения Вагановича Петросяна, Церковь Гугла в разных социальных сетях («Facebook», «Twitter», «В Контакте», «Одноклассники» и др.) и т.п. Дзэн-буддизм в онлайн-пространстве можно рассматривать также с точки зрения институтов, субъективностей, дискурсов в сравнительной перспективе, анализа интерференций и взаимоналожений различных моделей модерностей, осуществленный через разнообразные исследовательские стратегии на материале кросс-культурных, кросс-темпоральных и кросс-региональных сравнений.

Можно констатировать также, что в последние десятилетия некоторые понятия дзэн-буддизма прочно вошли в речевой обиход, свидетельствуя об определенной ориентализации современного глобального религиозного сознания. Специалисты в данной проблематике японского буддизма заинтересованы в широком междисциплинарном подходе к проблеме в мультирегиональном контексте, в исследовании форм религиозной модерности и постмодерности, меняющихся типов религиозной легитимности и референтности, дискурсивных практик и моделей производства современной субъективности. В глобальную эпоху дзэн-буддизм планетаризируется и космологизируется, учитывая распространенность альтернативных психо-практик, литературных и художественных репрезентаций в «новых» масс-медиа, блогосфере, комьюнити и др.

В эпоху постмодерна понятия «дзэн-буддизм и Интернет» предстают все более взаимно когерентными; актуализируются монистические, имперсоналистские и деперсоналистские интенции. Дзэн-буддизм позитивно коррелирует с умонастроениями эпохи постмодерна, продуктом которой, собственно, и является онлайн-пространство. Игровые, иллюзионистские, антииерархические модусы (аннигиляция явления авторства) также дают повод констатировать конгруэнтность дзэн-буддистских концептуальных представлений воображаемой действительности / виртуальной реальности, понятий «майя», «дзэн», «коан» и т.п. киберпространству. В рамках рефлексии о природе истинной и моделируемой реальности дзэн-буддизм, как и онлайн-пространство, может

представать одной их моделей такой реальности (поиск мокши в Интернете, попытка по Интернету связаться с Атманом), гипостазирова оцепеневшую, сновидческую ментальность.

Во Всемирной сети освещается деятельность дзэн-буддийских институтов и центров, организаций и общин, храмов и монастырей, ассоциаций и групп по изучению истории и философии дзэн-буддизма. В киберпространстве содержатся ресурсы по практикам развития осознанности, онлайн-курсы по буддийской медитации, библиотеки текстов о традициях и практике дзэн, справочная информация о буддийском искусстве Танка и иконографии. В открытом доступе находятся аудиозаписи мантр и программы дней буддийской культуры, рассказы и слайд-шоу про паломничества, мероприятия в честь праздников и дни открытых дверей, переводы по культурному наследию дзэн-буддизма и музеи путешественников. Среди трендов дзэн-буддизма можно обозначить блогинг и 3D/4D/5D-кинематографию.

Глобальная паутина предоставляет исчерпывающую информацию благодаря наличию дзэн-буддийских интернет-энциклопедий, оповещает о буддийских этно-рок-фестивалях, предлагают буддийский софт и виртуальные молитвенные барабаны, скринсерверы и обои, баннеры и Gif-анимация, новостные ленты и форумы, интернет-сообщества и группы в социальных сетях, форумы и онлайн-семинары, сборники тематических фильмов о дзэн-буддизме и великих святых. Можно упомянуть онлайн-календари и интернет-магазины благовоений, статуи и предметов буддийского культа.

Дзэн-буддийские доктринальные положения влияют на мировоззрение современных жителей: осуществляет свою деятельность «виртуальная сангха», став членом которой, можно получать по Сети сообщения о ретритах; мандалы и янтры экспонируются в формате 3D. В киберпространстве присутствуют онлайн-курсы медитации и буддистские поисковые системы, руководства по дзэн и дзэн-буддийские порталы, видеоролики с мастерами дзэн и видеоотчеты сутр, интерактивные карты монастырей и дацанов, многочисленные страницы организаций и фондов, посвященные дзэн-буддизму.

О. Добродум, канд. політех. наук

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Одеса

ДЗЕН-БУДДИЗМ В ІНТЕРНЕТІ (РЕАЛЬНІСТЬ ТА АЛЮЗІЇ)

У сучасному світі дзен-буддизм виступає одним з умонастроїв епохи постмодернізму. В останні десятиріччя деякі поняття дзен-буддизму стали невід'ємною частиною мовного вжитку. Відбувається певна орієнталізація релігійної свідомості. У глобальну епоху дзен-буддизм планетаризується та космологізується.

Ключові слова: дзен-буддизм, мультимедіатизація, Інтернет, екобуддизм.

ZEN BUDDHISM ON THE INTERNET (REALITY AND ALLUSION)

In contemporary world Zen Buddhism become one of the postmodern mindset. In recent decades, some of the concepts of Zen Buddhism have become part of linguistic mentality. We can state a certain orientalization of the Religious Consciousness. In the global age there is a planetarization and cosmologization of Zen Buddhism.

Keywords: Zen Buddhism, multimediatization, Internet, eco-Buddhism.

УДК 24-187+27-188.7

В. Кузев, канд. філос. наук

Приазовський державний технічний університет, Маріуполь

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ІНФЕРНАЛЬНОЇ МІФОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛАХ «ПОПУЛЯРНИХ» ФОРМ ЯПОНСЬКОГО БУДДИЗМУ ТА ХРИСТИАНСТВА)

Інфернологічні доктрини відіграють важливу роль у формуванні основного змісту релігійних вірувань. В даній роботі автор досліджує окремі аспекти таких вчень, а саме – вірування, пов'язані з посмертним шляхом грішника, роль і місце інфернального простору в картині світу та його взаємодія зі світом земним тощо. Простежується еволюція інфернологічних вірувань в названих релігійно-культурних традиціях; здійснюється компаративний аналіз основних образів та міфологем.

Ключові слова: пекло, рай, посмертна відплата, буддизм, християнство.

Традиційні синтоїстські вірування щодо посмертного існування характеризуються розрізненістю і мало підлягають чіткій систематизації. Рання японська релігія ще не містить ні сформовану ідеї душі, ні концепцію безсмертної душі, відсутнє також ясне розрізнення тіла й духу, життя та смерті. Морально-етичне вчення синтоїзму зосереджується в основному на проблемах ритуальної чистоти і нечистоти, проблеми добра й зла у значенні абсолютних моральних категорій не піднімаються. Вважалося, що всі померлі не зважаючи на їх моральну природу є чиймись предками і тому заслуговують на пошану й поклоніння з боку своїх нащадків [Сэнсом 1999, 54, 58-59].

Поряд з вищенаведеними віруваннями існували також украй нечітко окреслені уявлення стосовно підземного світу (*Йоми*) як місця перебування померлих. Доволі специфічним (хоча не винятковим) є факт відразливого ставлення до цього нижнього рівня універсуму, котрий намагалися за можливістю виключати із космографічної схеми. – «Душі предків не спускаються у певну подобу Аїду або Пекла, а відправляються поближче до богів, у гори. Країні ж Мороку залишаються самі трупи, яких намагаються чимскоріш

позбутися як джерела скверни» [Накорчевский 2003, 195]. Відтак, не є чимось дивним, що міфи, пов'язані з Країною Йомі у край нечисельні, смисл їх неясний, а задача вивести з них більш або менш упорядковану систему навряд чи має шанси на успіх. Найвідомішим з вищезгаданих міфів є історія про катабасис Ідзанагі.

Буддизм привносить у японське суспільство нову етичну модель, згідно з якою кожного очікує належна відплата після смерті, відповідна його земному життю. З'являється концепція реінкарнації і різних форм існування, у яких померлі можуть повторно народжуватися. У зв'язку з широким розповсюдженням таких ідей, значної популярності набуває тема подорожі в країну мертвих, де царює володар Емма (Яма), котрий оцінює ступень гріхів людей і визначає їх подальшу долю.

Варто наголосити, що попри розвинені уявлення стосовно як інфернальних місць перебувань, так і вищих світів, які можуть стати місцем нового народження живої істоти відповідно до дії кармічної відплати, «класичний» буддизм концентрується саме на питанні остаточного звільнення, а не на покращенні існування в рамках існуючого психокосму. Така установка вочевидь була малозрозумілою для більшості представників японського суспільства, відтак більшого поширення знає різновид буддистської доктрини з дещо зміщеними акцентами, у тому числі в питаннях особливостей посмертної долі людини.

Зосередження на питаннях посмертної відплати відбувається починаючи з періоду Камакура (1185-1133) разом з загальним розповсюдженням буддизму Чистої Землі. Чимало представників амідаїзму вважали за потрібне спростити догматику буддизму, зробити її більш доступною для широких народних мас. Як наслідок відбувається так звана популяризація буддизму, спрямована на те, щоб основи вчення стали зрозумілими також і простим, неграмотним людям.

Загальним для амідаїстських шкіл є акцент на порятунк у небесній Країні Щастя, у котрій народяться після смерті ревні адепти цієї релігії та покладання на сили будди Аміди. З поширенням вчення про Чисту Землю (*Дзьодо*) розвиваються поняття раю та пекла. Амідаїзм не був єдиним буддистським напрямком в рамках якого отримали розвиток вказані вірування на території Японії, однак на наш погляд він відіграв найбільш значущу роль у цих процесах.

Ключовим концептом в уявленнях стосовно посмертного шляху людини стає загробний суд. Для раннього буддизму як для релігії нетеїстичної орієнтації інститут такого суду позбавлений актуальності, адже характер наступного народження цілком визначається сумарним вектором наслідків минулих вчинків. Втім, уявлення про Яму, суддю потойбічного царства, виявилось доволі стійким і зайняло помітне місце в буддистській інфернології. Зокрема, воно набуло поширення у китайському буддизмі, котрий був основним джерелом поширення буддизму на території Японії. Так само чужим для класичного буддизму було поняття душі (*анатма*). Однак це теоретичне положення знає реінтерпретації у популярному китайському та японському буддизмі.

Отже, згідно з загальними віруваннями, після смерті людина мала постати перед судом Емма-о (відповідником Ями), володарем і суддею царства мертвих. Перш ніж дістатися *Дзігоку* – інферальної області, де царює Емма, померлий має подолати ріку Сандзу, що відокремлює світ живих від царства мертвих і котру можуть перетнути лише духи небіжчиків. Після цього померлий потрапляє до жіночого демона на ім'я Дашеруба

(*Datsueba* також *Datsue-ba*), котра знімає з нього весь одяг. Вірогідно, що через цей акт померлому дається зрозуміти, що він назавжди залишив звичний світ живих. Дацербубу супроводжує інша істота – чоловічий демон Кеньо (*Ken'eo*), він розвішує знятий одяг на дереві, гілки якого гинаються відповідно до тяжкості гріхів померлого. Вперше Дацербуба з'являється в японській текстуральній традиції у *Bussetsu Jizō Bosatsu Hosshin Innen Jūō Kyō*, сутрі епохи Хейан (794-1185) [Kawamura]. Після цього померлий приходить на суд Емма-о або Десяти Царів (*Jū-ō*), де йому присуджується форма, в якій він втілиться у наступному житті. Відповідно загальнобуддійським уявленням, нове народження може відбутися в одному з шести світів – пекло, світ голодних духів, світ тварин, людей, асурів, богів. Емма мав доволі страхітливу подобу, відповідну його функціям інфернального володаря – він зображувався у вигляді великого бородатого чоловіка у короні або китайській шапочці судді, з червоним обличчям і витрішкуватими очима. В японських легендах Емма-о може помилювати людину і відправити його назад на землю. Часто Емма отожднюється з бодхісатвою Дзідзо, який шанується в Японії як захисник померлих.

У багатьох міфах Емма-о не є єдиним суддею мертвих – він тільки один з Десяти Царів. Концепція Десяти Царів (Суддів) очевидно зовнішнього походження – вона базується на даоських уявленнях і розповсюджується в Японії за епохи Хейан. Згадані Десять Царів розглядалися в багатьох буддійських школах як маніфестація Десяти Будд (*Jūbutsu*). Ці персонажі відіграють велику роль у посмертних релігійних обрядах – до них звертаються під час тринадцяти меморіальних церемоній, що проводяться протягом тривалого часу¹. Жертви та підношення від родичів особливо важливі на 35-й день по смерті, оскільки в цей період Емма (п'ятий суддя у цій системі) признає померлому нове народження.

Інфернальна космографія японського буддизму не відзначається оригінальністю, вона спирається на описи раннього буддизму. Один з японських послідовників амідаїзму Генсін (942-1017) змалював у своїй праці «Сутності переродження в Чистій Землі» систему з восьми головних інфернальних рівнів, кожен з яких має чотири входи та 16 додаткових адів. Окремі покарання здійснюються антропоморфними демонами *oni*. Після появи праці Генсіна в живописі виділяється особливий жанр, що концентрується на зображенні картин Чистої Землі і рівнів пекла.

Переходячи до християнської традиції, важливо наголосити, що в цілому біблійному іудаїзмі й ранньому християнству була притаманна ідея про неділимий світ мертвих (1 Сам. 28:11-19). В процесі свого дальшого розвитку християнство обирає концепцію двохладового загробного світу – одного жакливого, де караються прокляті та іншого, блаженного, призначеного для вічної радості і насолоди святих.

Остання модель без сумніву краще відповідала продуалістичній системі християнського універсуму. Пекло стає не лише вмістилищем для катування пропащих душ, а й своєрідною інферальною державою Диявола (пор. Євр. 2:14), що постає на протигагу царству небесному.

Хоча межа, що відокремлює «популярні» («народні») інфернологічні вірування від власне «теологічних» не завжди чітка, можна сказати, що власне теологічна література більше фокусувалася на проблемах етичної природи посмертної відплати та на сотеріо-

¹ Ten kings / Ten judges of hell and Jizo Bosatsu [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.onmarkproductions.com/html/sai-no-kawara.html#10kings>

логічних моделях, тоді як більш яскраві і наочні описи пекла й структура інфернально-демонічної ієрархії розвивалися переважно в межах народної релігії. У якості матеріалу для порівняння ми звернемося до традиції середньовічної Європи, як яскравого репрезентанта зазначених вірувань.

Традиційні описи пекла наповнені різноманітними стражданнями і муками, що спричиняють демони грішникам. Образи демонів-мучителів часто зустрічаються у літературі видінь («Видіння Альберіка», XII ст.; «Видіння Фурсея», VII ст.; «Видіння Карла Великого», IX ст. та ін.). Шедевром такої літератури є «Видіння Тюндаля» (XI ст.), де описуються різноманітні тортури грішників. З ненажер деруть шкіру, рубають на шматки й кидають у величезну піч. Один з яскравих образів – демонічний звір з парою крил, двома ногами, залізним дзьобом і кігтями. Він пожирає душі й викидає їх на лід озера, де кожна набуває звичного вигляду. У відповідний термін останні породжують чудовиськ, котрі мають гострі колочки, шипи і дзьоби. Вони виходять з будь-якої частини тіла, розриваючи його [Амфитеатров 2003, 707-708].

Окремо слід сказати про Диявола як про учасника суду над мертвими. Хоча на нього не покладається в християнській традиції функція судді, як це ми бачили в буддизмі у випадку з Ямою, Диявол часто представлений в якості обвинувача під час відходу душі та на приватному посмертному суді. З цим віруванням тісно пов'язане уявлення про боротьбу за душу: демони й ангели збираються біля ліжка помираючого, аби вступити в протистояння за його душу («Видіння Тюндаля», «Життя Св. Євфрасії»).

Отже, з проникненням буддизму на територію Японії архаїчна система вірувань піддалася значним трансформаціям: отримує розповсюдження ідея існування загробних світів, відплати *post mortem* та пов'язані з нею етичні концепції. В популярному зрізі буддистської релігії названі ідеї розвиваються головним чином через вчення про загробний суд. Значний вплив на ці вірування зумовили окремі сутри традиції махаяни, хоча знайомство широких верств населення з ними відбувалося переважно опосередковано – через проповіді та сакральне мистецтво.

В християнстві антагонізм пекельного царства і царства Божого впливає з етичного дуалізму, що персоніфікується в антагоністичних образах Бога і Диявола. Християнство тут наслідує поширену в більшості дуалістичних вірувань есхатологічну концепцію, згідно з якою в кінці історії відбувається остаточне розмежування добра і зла, що має своїм наслідком загибель або вічне покарання нечестивих. Напротивагу цьому в буддизмі есхатологічна модель тяжіє до визнання загального спасіння, або принаймні не заперечує потенційної можливості звільнення для кожного, перебування ж в пеклі припиняється після того, як стихає імпульс, заданий негативною кармою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Амфитеатров А.* Дьявол в быту, легенде и литературе Средних веков / А. Амфитеатров // Орлов М., Амфитеатров А. История сношения человека с дьяволом: Сб. – М.: Изд-во Эксмо, СПб.: Terra Fantastica, 2003. – С. 511-794.
2. *Махов А.Е.* HOSTIS ANTIQUUS : Категории и образы средневековой христианской демонологии. Опыт словаря / Александр Евгеньевич Махов. – М.: Intrada, 2006. – 416 с.
3. *Накорчевский, А. А.* Синто / А. А. Накорчевский. – СПб. : Азбука-классика : Петерб. востоковедение, 2003. - 443,[1] с. – (Мир Востока : МВ).

4. *Сэнсом, Дж. Б.* Япония: краткая история культуры / Дж. Б. Сэнсом; [пер. с англ.: Е. В. Кириллов]. – СПб.: Евразия, 1999. – 572с.
5. *Торчинов Е. А.* Введение в буддологию: Курс лекций / Е. А. Торчинов. – СПб.: Санкт-петербургское философское общество, 2000. – 303 с.
6. Ten kings / Ten judges of hell and Jizo Bosatsu [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.onmarkproductions.com/html/sai-no-kawara.html#10kings>.
7. *Kawamura K.* Datsueba [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.columbia.edu/cu/ealac/imjs/reports/1994-04/>

В. Кузев, канд. филос. наук

Приазовский государственный технический университет, Мариуполь

Инfernологические доктрины играют важную роль в формировании основного содержания религиозных верований. В данной работе автор исследует отдельные аспекты таких учений, а именно – верования, связанные с посмертным путем грешника, роль и место нижнего инфернального пространства в картине мира и его взаимодействие с миром земным и т.д. Прослеживается эволюция инфернологических верований в названных религиозно-культурных традициях, осуществляется компаративных анализ основных образов и мифологем.

Ключевые слова: ад, рай, посмертное возмездие, буддизм, христианство.

V. Kuzev,

Pryazovskyi State Technical University, Mariupol

Infernological doctrines play an important role in the formation of the core content of religious beliefs. In this paper the author examines some aspects of those teachings – namely, beliefs associated with the post-mortem way of a sinner; the role and place of the infernal space in the world view and its interaction with the earth world, etc. It is traced the evolution of infernological belief in these religious and cultural traditions. The comparative analysis of the main images and myths is made in the paper.

Keywords: hell, heaven, posthumous retribution, Buddhism, Christianity.

УДК 248.2:111.852

М. Мурашкин, доктор философ. наук

Приднепровская государственная академия
строительства и архитектуры, Днепропетровск

ЯПОНСКАЯ КУЛЬТУРА КАК ДЗЭНРЕАЛИЗМ В СОВРЕМЕННОЙ ЭСТЕТИКЕ

В японской культуре при рассмотрении мистицизма выявляется символ, который присутствует в различных мистических учениях. Это – символ смерти. Однако это

символическая смерть, которая означает разрушение структур сознания в человеке, которые устарели, отжили своё.

Ключевые слова: *япония, культура, японская культура, дзенреализм, буддизм, дзен-буддизм, современный, модерн, постмодерн.*

Японская культура эстетична. Эстетика – это разрушение или отбрасывание несущественного и выпячивание, выражение существенного, жизненного. Например, в японской культуре отбрасывается всё ненужное и неудачное, а принимается то, что красиво, просто и функционально. Это характерно в отношении человека, который самосовершенствуется. Он разрушает несущественное, а выпячивает существенное, жизненное. Природа такого не делает. Но человек находит в природе критерии эстетического. Например, единство, интенсивность. Не оттого ли, что для самого человеческого самосовершенствования это необходимо. Единство. Единство в человеческой личности – это совершенство. Интенсивность. Интенсивность – это жизненность для человека. В природе человек находит простор, порядок, симметрию. Эти характеристики он возводит в прекрасные, так как они востребованы человеком для его собственной жизнедеятельности. Но в японской культуре можно найти и асимметричность, что роднит её с современностью. Постмодернистская эстетика именно на этом заостряет внимание.

Постмодернистская эстетика – это своего рода мистический дзенреализм [Маньковская 2000, 60]. Это относится и к постмодернистскому периоду религии и мистики, в которой нет внутренней трансцендентности экстаза (при экстазе человек улыбается улыбкой Будды. Улыбка полезна для мозга, когда страх превращается в радость [Рерих 2010, 262]), а только лишь экстаз полноты, экстаз коммуникации, намечающий карнавализацию. А это игра, игра по смене экстаза на экстаз и наоборот. В этом сходная сторона религии и искусства. Религия и искусство как эстетическое расходятся довольно поздно [Дюфрен 2007, 152]. Изначально же они – одно. Корни и сущность религии и искусства слиты как одно единое.

В искусстве, и в религиозно-мистическом действовании последнего времени можно усмотреть воплощение процесса без цели. Когда происходит воплощение процесса без цели, то акцент делается не на содержании, не на смыслах, а на упразднении смыслов, упразднении смыслов, отживших своё. Процесс упразднения смыслов, отживших своё, более свойственен религиозно-мистическому, чем эстетическому.

Если у человечества нет никакой цели, никакой идеи, никакого плана, как нет цели у бабочки или орхидеи [Шпенглер 2006, 151] в сознательной жизни, то у конкретного человека на неосознанном уровне есть компенсаторная реакция, приводящая всё в равновесие, что немаловажно для самой жизни человека. Интенсивность же аффектов нарушает это равновесие, приводя в движение процесс компенсации, процесс возврата и восстановления.

В период постистории, где нет ни искусства, ни философии [Фукуяма 2005, 60], за компенсаторными процессами в самом человеке закрепляется нарастающая значимость, спасающая человека от несоответствий при невозможности адаптироваться к постоянно меняющейся среде, когда не сохраняются ни цель, ни смысл, ведущие к победе.

Деятельность художника и мистика – это процесс спасения от страхов, и происходит эта деятельность как воспоминание о состоянии Бога, когда была полная лишённость

страхов. Однако состояние Бога оставляет «след», с которым художник и мистик отвлекаются от ужасов жизни посредством своей деятельности, действуя со страху, всё же испытывают равновесие в силу пережитого состояния Бога, оставившего свой «след». Когда в человеке расцветает и разрастается этот «след», то возникает улыбка (улыбка Будды, улыбка Джоконды), улыбка, затемняющая ужасы жизни возвышенным. Возвышенное не просто затемняет ужасы. Оно разрушает все объекты, все схемы объектов в человеческой голове. Разрушает до такой степени, что объекты исчезают. У возвышенного нет объекта [Kristeva 1980, 19.]. У сакрального, Божественного его тоже нет. Художественный опыт – основная составляющая религиозности [Маньковская 2009, 98], где греховное и низменное продуцируют удовольствие красоты и возвышенности. Красота является религиозным способом приручения демонического [Маньковская 2009, 98]. Красотой и возвышенностью, через самосозерцание и отторжение неработающих отвлечённых (абстрактных) структур в психике, преодолевается деперсонализация.

Преодолевая деперсонализацию, человек находит опору в себе самом, обретает ясность ума. Но этот путь лежит через трансформации личности. Через экстаз и энтаз человек преодолевает небытие. Этому способствует забвение ложных целей, ложных абстракций интеллектуальной жизни, абстракций, далёких от жизни. Для этого существует музыка, ритм, танец без конца, без цели [Kristeva 1980, 241.]. При этом разрушается всё наносное в человеке, разрушаются его устаревшие структуры сознания. В японской культуре при рассмотрении мистицизма выявляется символ, который присутствует в различных мистических учениях. Это – символ смерти. Однако это символическая смерть, которая означает разрушение структур сознания в человеке, которые устарели, отжили своё.

Времена меняются. И современного человека уже трудно поразить красотой, музыкой, ритмом, танцем без конца, без цели. Современное искусство делает акцент на дисгармонии, ассиметрии, диспропорции. Возникает вопрос: отчего гармония, симметрия и пропорция отодвигаются на второй план? Ведь это – конечная цель искусства. Человек обретает очищение (катарсис), испытывая в своей душе высшее состояние, где царит гармония. Современный человек зачастую в силу наработанного историей массива культурных ценностей, да и просто в силу информационного потока уже не воспринимает гармонию. Однако гармонию может продуцировать и ситуация дисгармонии. Когда человек воспринимает и чрезмерно насыщается ситуацией дисгармонии, то у него могут сработать механизмы компенсации, и он обретёт состояние гармонии. Поэтому современное искусство, продуцируя и навязывая человеку ситуацию дисгармонии, включает в нём компенсаторные механизмы, благодаря которым человек испытывает состояние гармонии. Статуэтка Будды, демонстрирующая умиротворённость и душевную гармонию, затерялась в потоке массива религиозных культурных ценностей различных народов. Человек не может вычленил эту гармонию для себя. Сам поток ценностей буддизма, христианства, ислама несёт в себе дисгармонию. Но при восприятии всего этого – и умиротворённости Будды, и страстей Христовых при распятии, при восприятии всего потока культурных феноменов, в человеке рождается состояние гармонии, состояние Бога. Это состояние рождается из дисгармонии.

Умиротворённость и одухотворённость в человеке находятся в обоюдном компенсаторном процессе, где энтропия сменяется энергией и наоборот (синее сменяется жёл-

тым, а жёлтое – синим). В этих сменах, происходящих в глубинах души, человек освобождается от устаревших догматов. И спонтанно возникает состояние Бога. Нет смены – нет изменений, и догматы начинают довлекать. Начинают довлекать предвзятости. При таком довлении, когда догматы и предвзятости начинают крайне несоответствовать изменённому миру (а мир меняется), в человеке усиливается расщеплённость сознания, дисгармония.

В жизни могут возникать дисгармонические ситуации. То есть гармония и дисгармония живут рядом. Современные религия и искусство Японии видят и учитывают это, показывая лёгкость перехода одного в другое, перехода гармонии в дисгармонию и наоборот. Этот показ представлен «дисгармоничной гармонией», «красотой диссонансов», путём высвечивания парадоксальных случаев из совместной жизни людей, где отмечается уровень уступчивости, не дающий усиливаться дисгармоническому положению в обществе в целом. Однако может проявляться и абсолютное отсутствие уступчивости. Подобную абсолютность может нести жест.

Обязательным атрибутом жеста, жестуальности является парадоксальность, шок (эстетический шок), абсурдизм. Когда дзен-буддистский учитель бьёт своего ученика, задающего нелепые вопросы, то в жесте учителя проявляется просто-напросто жестокость. То есть в жесте, жестуальности как игровом приёме присутствует даже жестокость. Но жест при всём при этом выражает и позицию, манифестируя и выступая как символическая форма поведения, выражая отношение к тем или иным жизненным ситуациям. Особенно символическая форма поведения разрастается при танцевальной пластике. Танец испокон веков был очистительным обрядом, так как танцем осознаются внутренние гармонические ритмы. Эти гармонические ритмы гармонизируют человека в целом, чем и очищают. К гармонии человека приводит экстаз танца, после которого следует энтазное состояние покоя (нирваны у буддистов), всё более углубляющее гармонию, вплоть до возможности пережить состояние Бога, когда из гармонии проступают простота и ясность.

Современная религия и искусство авангардизируются и в своей выразительности разрушают гармонию. Разрушать гармонию – это разрушать и изображение, показывать непоказуемое. Это попытка человека показать пережитое им состояние Бога, которое в своей сущности непоказуемое. В остальном гармония востребованна. Разрушение гармонии – лишь показать непоказуемое. А само состояние Бога – есть гармония. Её и хотят показать религия и искусство японии. Да и в самой жизни присутствует гармония как стремление к гомеостазу, тяготение к равновесию.

Основная функция религии, мистики и искусства японии – это освобождающая (карттическая) функция, возвращающая человека к свободному, естественному состоянию духа. У зрителя и слушателя наступает катарсис. Он может наступить от эстетического шока, который выпрямляет, вызывает отрезвление. Современные религии и искусства грешат в применении эстетического шока. Однако, в последнее время (XXI век) различные способы трюкачества, которые применяются как в религиозно-мистической среде, так и в художественной, зачастую уже не вызывают у зрителя и слушателя эстетического шока, не ведут к катарсису, смягчающему шизоидность и раздвоенность потребителя. Приелось. Шокирующие ситуации дзен-буддистского толка рассчитаны на учеников, на начинающих. Далее у человека должна идти работа над собой, которая требует хоть

каких-то смыслов, но ведёт к просветлению, катартическому переживанию как созерцательно-медитативному состоянию.

Просветление, катартические переживания как созерцательно-медитативные состояния могут быть вызваны природными ландшафтами, отключающими в человеке рациональное, рациональный поток мыслей, ландшафтами, в объёмах которых вообще теряется человек. Подметая дорожки в монастырском саду, как об этом свидетельствуют японские дзэн-буддистские мастера [Балагушкин 2011, 29], тоже можно достичь просветления.

Современные религия и искусство Японии – это демонстрация ментально-эмоциональных проекций идеального внутреннего мира человека, который отражает и высшие состояния духа того, кто творит; то есть состояния религиозного адепта, художника, музыканта. Здесь сплошная попытка передать состояние невоспроизводимое, невыразимое, неповторимое и просто невозможное. Но сама передача открывает возможности. Для такой передачи ослабляется фабульность, а задействован монолог. В отношении же окружающей действительности современные религия и искусство делают акцент на стоическом сопротивлении абсурду, абсурдному внешнему миру. Для сопротивления выбираются и радикальные методы. Это эстетический шок, который ломает рутинность. Это трансгрессия, которая опять-таки взламывает границы. Взломом достигается цель. Религиозный адепт, художник, музыкант доносят свои высшие состояния духа и поселяют их в зрителе и слушателе. Эти высшие состояния сразу напрямую компенсируют недостатки душевного строя зрителя и слушателя. Поэтому у современности так в почёте радикализм дзэн-буддизма. Цель – выбить человека из реально-обыденного и через ирреальное (психоделическое, экстатическое, мистическое) возродить его к новому, обновить человека, очистить от шелухи второстепенного. Отсюда и методы резкого воздействия, такие методы как крик, вопль, резкий жест, методы, которые прорывают рутинно-обыденное и дают возможность ощутить над-реальное состояние Духа. Это над-реальное состояние Духа просто-напросто первоначально-жизненное, очищенное от шелухи второстепенного и незначительного, возрождённое к новому.

Современные религия и искусство Японии театрализируют процесс очищения, чтобы человек пришёл к стихиям жизненности, и оставил рутинное, воскрес от собственной смерти как устаревшего, патологического состояния духа. При этом современные религиозный мистицизм и искусство утверждают принцип импровизационности и снижают значимость повествовательности. Творческий же акт при импровизации – это автоматическое письмо, происходящее под диктовку бессознательного, письмо ассоциативное, импровизационное. Ассоциативность и импровизационность проникают всё больше в современные религиозный мистицизм и искусство. Эстетика тождества и повтора охватывает и современную религию, и современный мистицизм, и современную эзотерику, и современное искусство Японии. Здесь механизм творчества и творческий метод отражены в таких понятиях как поток сознания (автоматизм), абсурдизм, психоанализ. Однако это лишь формы современности. Сущность остаётся одна. И она не исчезла. Сущность – это открыть возможности, чем и вдохновить человека, окрылить его.

Мы все друг друга вдохновляем. Тем и живём. Мы наделяем вещи повседневности иным неповседневным, необычным, необыденным смыслом, смысловой перспективой. Мы выявляем смысловые перспективы в обычных повседневных вещах, превращаем

наши выявления в значимые события, события, полные возможностей, что вдохновляет и одухотворяет. Для этого в современном религиозном мистицизме и психоделических искусствах Японии зачастую применяется шок. Шоковая эстетика и эстетическое нарушают нормы, вызывает эффекты страха, ужаса, провоцируя наше сознание к переключению на компенсаторные механизмы, устраняющие страх и ужас. Шоковая эстетика для провокации применяет контрасты, асимметрию, диссонансы, применяет ужасное, безобразное. Компенсаторные механизмы включаются у человека спонтанно, и человек очищается, обретает катарсис. Спонтанность буквально пронизывает современные религиозный мистицизм и психоделическую эстетику Японии. Спонтанность здесь касается не только катарсиса как результирующего, но и процесса творчества, сотворения произведений искусства. О важности спонтанного творческого начала речь идёт как в религиозном мистицизме, так и в психоделическом искусстве. Да и не только в психоделическом искусстве. В принципе искусство понимается как событие творческого процесса, творческого процесса спонтанного характера. То есть с одной стороны событие творческого процесса, обостряющее самосознание зрителя и слушателя, а с другой – результирующее как очищение (катарсис) в связи с обострённостью самосознания.

Выводы. В современном религиозно-мистическом и эстетическом опыте Японии мы находим красоту ассонансов, красоту асимметрии, находим не просто целостность, а дисгармоничную целостность. В современном религиозно-мистическом и эстетическом опыте возвышенное замещается удивительным, трагическое – парадоксальным, и всё пронизывается иронией. Однако всё это можно встретить не только в современности, но и у древних, в японской древней культуре. Например, в культуре дзен-буддизма.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Балагушкин Е.Г. Аналитическая теория мистики и мистицизма / Е.Г. Балагушкин. // Аналитика мистицизма. – М.: Канон, РООИ Реабилитация, 2011.
2. Дюфрен М. Вклад эстетики в философию / М. Дюфрен. // Эстетика и теория искусства XX века. – М.: Пресс-традиция, 2007.
3. Маньковская Н.Б. Феномен постмодернизма: Художественно-эстетический ракурс / Н.Б. Маньковская. – Москва – Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив. Университетская книга, 2009.
4. Маньковская Н.Б. Эстетика постмодернизма / Н.Б. Маньковская. – СПб: Алетейя, 2000.
5. Рерих Н.К. Врата в будущее / Н.К. Рерих. – М.: Эксмо, 2010.
6. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма. – М., 2005.
7. Шпенглер О. Закат Европы / О. Шпенглер. – М., 2006.
8. Kristeva J. Pouvoirs de l'horreur: Essai sur l'abjection / J. Kristeva. – P., 1980.

М. Мурашкін, доктор філософ. наук
Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури, Дніпропетровськ

ЯПОНСЬКА КУЛЬТУРА ЯК ДЗЕНРЕАЛІЗМ У СУЧАСНІЙ ЕСТЕТИЦІ

В японській культурі при розгляді містицизму виявляється символ, який присутній у різних містичних вченнях. Це – символ смерті. Але це символічна смерті, яка означає руйнування структур свідомості в людині, що застарілі, віджили своє.

Ключові слова: Японія, культура, японська культура, дзенреалізм, буддизм, дзен-буддизм, сучасний, модерн, постмодерн.

M. Murashkin,

Prydniprov's'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture, Dniproptrovsk

JAPANESE CULTURE AS ZEN-REALISM IN MODERN AETHETICS

In Japan culture upon a closer view to mysticism we discovered a symbol existing in various mystical doctrines. It is a symbol of death. But the point is that such death has a symbolic character and means the destruction of the mind structures which are outdated.

Keywords: Japan, culture, Japan culture, dzenrealizm, buddizm, dzen-buddizm, contemporary, modern, postmodern.

УДК 390(520)

В. Парамонова

Крымский инженерно-педагогический университет, Симферополь

СКУЛЬПТУРА СРЕДНЕВЕКОВОЙ ЯПОНИИ: ИСТОКИ, СТИЛИ, ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ

В статье анализируются основные этапы развития средневековой японской скульптуры, влияние буддизма на её становление, осмысливаются некоторые пластические свойства национальной скульптуры в Японии, рассматриваются основоположные скульптурные традиции, а также возможности использования новых материалов для создания оригинальных скульптурных композиций.

Ключевые слова: буддизм, искусство, рельеф, скульптура, нэцкэ, средневековье, пластика, Япония.

Наивысший период расцвета японской пластики, как и японской культуры в целом, приходится на средние века. Эпоха феодализма в Японии, охватывающая время с VI по середину XIX столетия, распадается на целый ряд этапов. Но для развития японской скульптуры наиболее важными оказались лишь этапы раннего и развитого средневеко-

вья, условно совпадающие с принятой в японской историографии классификацией на периоды Асука, Нара, Хэйан и Камакура (VI-XIV века).

Буддизм принес неведомое прошлому созерцательное мироощущение, новую концепцию взаимодействия человека и природы. Скульптура с ее осязательной конкретностью, сообщающей воздействию пластических образов особую убедительность, стала важным средством утверждения этой концепции. Впервые на японской почве образ божества получил выражение не только в природных формах, но и в антропоморфных. Впервые в искусство проникло и духовное начало, нашли свое пластическое выражение идеи милосердия, мудрости, созерцательного покоя и подвига.

Образные решения, сформировавшиеся на раннем этапе развития буддийского искусства, приобретали на японской почве неповторимый национальный облик, зачастую более волнующий и совершенный, чем породившие его образцы. История японской средневековой пластики – это история поисков собственного идеала красоты и мудрости.

На протяжении VII-VIII веков японская скульптура переживает невиданный подъем. Это время ознаменовано становлением государственности и введением буддийской религии, оказавшей существенное воздействие не только на конструирование общих идеологических основ новой формации, но и непосредственно на язык пластики. Восприятие буддизма содействовало сближению Японии со многими странами азиатского континента, вовлечению ее в орбиту их цивилизации. Приобщаясь к культуре таких древних и развитых стран, как Китай, Индия, Корея, молодое японское государство впитало в себя огромную многовековую культурную традицию Востока [Виноградова, Николаева 1979, 56].

Распространение в стране буддизма способствовало развитию в Японии искусства скульптуры, поскольку отправление буддийских культов требовало скульптурного изображения Будд, бодхисатв и т.п. Глиняные фигурки святых, учеников Будды, выполненные в 711 г. и хранящиеся в пагоде храма Хорюдзи в г.Нара, поражают своим реализмом. Разные типы людей и различные степени проявления горя изображают художники в экспрессивных фигурах изможденных аскетов, содрогающихся от рыданий, причитающих с закрытыми глазами или, запрокинув голову, издающих вопли отчаяния. Однако буддизм же в определенной мере и сковывал это развитие, ибо единственным объектом изображения первоначально был Будда. При этом, как известно, буддийские художники при его изображении вынуждены были считаться с весьма строгими предписаниями относительно того, как, в каких позах, при каком расположении рук, ног, туловища и каким именно образом он должен быть изображен [http://www.waysamurai.ru/all_about_japan/culture/yaoponskaya_sculptura/].

Скульптура в Японии продолжала свое развитие и в период Нара, когда ранний японский абсолютизм достиг расцвета (примерно вторая половина VII в.). Скульптуры этого периода характеризуются уже большей творческой свободой мастера, а лучшие – отличаются пластичностью и правильностью в передаче пропорций человеческого тела. До наших дней, правда, сохранилось много каменных Будд, но все же каменная буддийская скульптура в Японии распространена значительно меньше, чем в других буддийских странах. От периода Нара до нас дошли рельефные на камне изображения Будд – так называемые Будды дзуто. В этот период вообще была довольно развита техника скульптурного рельефа. Рельефы выполнялись на металле, камне, черепице и кирпиче.

Что касается техники выполнения скульптуры, то для раннего Хэйанского периода было характерно создание скульптуры из одного куска дерева. Получил развитие и особый метод резьбы по дереву – хомбо. Скульптура из глины и сухого лака постепенно исчезла. С начала XI века широкое распространение получил метод киёсэ, который состоял в том, что скульптура изготовлялась по частям, которые после обработки плотно соединяли друг с другом. Это метод так называемой блочной скульптуры. Считается, что он был разработан и освоен скульптором Дзете. Метод киёсэ возник на базе метода сэгура, заключавшегося в том, что статую делали полой, причем постепенно полыми стали делать не только голову и туловище, но и конечности.

Для Хэйанского периода является весьма характерным интенсивное развитие живописи, которая оказывала влияние и на искусство скульптуры: мастера стали уделять большее внимание живописно-пространственному ее решению в ущерб объемности и пластичности.

К концу периода Камакура уже не велось крупное храмовое строительство, поэтому потребность в скульптуре уменьшилась. К тому же и войны, которые вели между собой северные и южные властители страны, не способствовали развитию искусств. В последовавший за периодом Камакура период Муромати (1392-1568) получили распространение реалистические скульптурные изображения животных, рельефы с глубокой резьбой, а также маски для театра. Однако японская скульптура в дальнейшем так и не сумела подняться выше того уровня, которого она достигла в периоды Хэйан и Камакура, считающиеся классическими. После периода Камакура ведущую роль в искусстве играли уже иные виды, прежде всего живопись и прикладное искусство [Виноградова 1981, 96].

В X – XII вв. появились изображения древних божеств религии синто, что явилось своеобразным продолжением начавшейся со скульптуры Будды в Японии традиции воплощения образов богов в скульптуре [Арутюнов, Светлов 1968, 80].

Период Эдо (1600–1868 гг.) возвращает скульптурные традиции времен Камакура. Монахи секты Дзен в поисках истины и достижения состояния просветления во время своих странствий находили новые материалы и создавали из них скульптурные композиции, мотивы которых находят отражение и в современном искусстве Японии, так же как и техника исполнения. Один из странствующих монахов воплощал образы Будды с помощью разрозненных кусков ствола дерева, однако такой способ создания скульптур так и не получил дальнейшего развития.

С течением времени скульптура делается более каноничной. Персонажи буддийского пантеона – бодхисатвы, стражи, а также драконы, львы, слоны и прочие символические животные постоянно присутствуют в храмах. В условиях влажного климата Японии скульптура большей частью делалась из дерева, покрытого золотым лаком.

Пластическое мышление сложилось в Японии намного ранее живописного, на заре ее цивилизации. С древнейших времен, до вступления страны в эру феодализма, пластика была по существу единственной областью изобразительного искусства. Монументальные храмовые росписи средневековья появились не только позднее храмовой скульптуры, но на первых этапах своего существования играли подчиненную ей роль. Вплоть до XV в. – времени, когда на смену устремлениям одной эпохи пришли новые идеалы, скульптура продолжала сохранять свое ведущее положение в буддийском монастырском ансамбле [Григорьева 1979, 132].

Однако до сих пор в европейской искусствоведческой науке скульптура остается наименее изученной областью японского творчества. И причина здесь не во временной дистанции и не только в том, что памятники отдаленных от нас эпох, рассеянные по монастырям Японии, порой труднодоступны для обозрения. Основным препятствием является их принадлежность к системе иного культурного комплекса, которому присущи закономерности и эстетические нормы, во многом отличные от привычных нам. Своеобразие выразительных средств воздвигает определенную преграду между японской средневековой статуей и современным зрителем. Японская пластика, если сравнивать ее со средневековой европейской, канонизирована значительно строже. Образы ее лаконичны, замкнуты, емки в своей многослойной символике.

Японская средневековая пластика, хотя и выражает порой чувства ярости и гнева, ориентирована гораздо более на то, чтобы выявить душевную сосредоточенность, просветленность, исключенность из суетного потока жизни. Ее создатели стремились в первую очередь не к передаче жизненного подобия, а к обобщениям вечных истин, не подверженным воздействию времени идеалам гармонии, красоты и мудрости. В благородной сдержанности поз и жестов японских статуй таится большая внутренняя сложность [<http://sculpture.artyx.ru/books/item/f00/s00/z0000000/st000.shtml>].

Восприятие японской скульптуры требует от зрителя не только осмысления ее пластических свойств, но и известной подготовки, знаний ее исторических предпосылок, правил и канонов, определивших ее иконографические основы. Для того чтобы понять и по достоинству оценить эстетическое значение японской пластики, нужно постараться восстановить тот смысл, который вкладывали люди далеких от нас эпох в эти памятники. Следует представить себе единый храмовый ансамбль, в котором сонмы духов и божеств выступали как защитники и судьи, которые были созданные фантазией японского народа на протяжении многих столетий.

История развития японской пластики слагалась из нескольких, весьма не схожих между собой этапов. Древняя и средневековая скульптура отделены друг от друга не только веками. Они представляют собой во многом обособленные культурные явления, между которыми трудно обнаружить видимую преемственность пластических решений и образного содержания. И тем не менее, традиции и каноны средневекового искусства генетически восходят к далекой древности, а специфические художественные особенности и мировоззренческие концепции, сформировавшиеся на ранних стадиях, получают дальнейшее развитие в русле национальной культуры. В многовековой эволюции японской скульптуры каждый из начальных этапов оказывался существенным и плодотворным для будущего.

Так, в частности, мелкая пластика – нэцкэ – несет в себе такую связь времен. К XVII в. она получила большое распространение – костяные или деревянные фигурки ремесленников, актеров, мифологических героев и животных с двумя просверленными дырочками, через которые продевался шнурок от кисета, веера или футляра были чуть ли не у каждого японца.

В процессе исторического развития японского государства, по мере усложнения представлений о вселенной, постепенно преобразовывались и утрачивали свою былую выразительность и значимость образы буддийского пантеона. Трансформация религиозных идей, демократизация быта, развитие городской культуры привели к тому, что скульптура, сохранившая канонизированный религиозный характер, перестала быть главным

носителем идеалов времени. К XV в. она утратила свое ведущее значение в искусстве, но ее достижения обогатили другие области творчества.

На следующих этапах сохранными оказались не каноны красоты, связанные с миром буддийских религиозных представлений и почти себя изжившие, а накопленные в течение веков знания, касающиеся структуры и расположения предметов в пространстве, а также умение претворить в художественных образах заложенные в самой природе качества. В этом смысле традиции японской пластики оказались настолько гибкими и рациональными, что и поныне воспринимаются как некое откровение [Каневская 1987, 6]. Эта возвышенная роль скульптуры, которую можно сравнить с ее ролью во всех мировых религиях, оказалась неожиданным следствием социально-экономических реформ эпохи Мэйдзи. Реформы отразились на всех видах художественного ремесла и придали им большее прагматическое значение.

Между скульптурой сегодняшнего дня и скульптурой средневековой нет непосредственной преемственности, однако скульптура прошлого содействовала воспитанию в японцах особой композиционной и декоративной чуткости. Она проявляется в самых разнообразных, порою даже неожиданных сферах современной художественной деятельности людей: Размышляя над организацией пространства города, воздвигая мемориальные комплексы, продумывая перспективное построение сада и расположение в нем деревьев и камней, японские мастера сегодняшнего дня, хотя и опосредованно, используют опыт прошлого, по-прежнему стремятся воссоздать в своих композициях образ большого мира.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнов С.А., Светлов Г.Е. Старые и новые боги Японии. – М., 1968. – 200 с.
2. Виноградова Н.А., Николаева Н.С. Искусство стран Дальнего Востока. – М., 1979. – 374 с.
3. Григорьева Т.П. Японская художественная традиция. – М., 1979. – 368 с.
4. Виноградова Н.А. Скульптура Японии. III-XIV век. – Москва, 1981. – 240 с.
5. Каневская Н. Миниатюрная японская скульптура нэцкэ. – Москва, 1987. – 20 с.
6. http://www.waysamurai.ru/all_about_japan/culture/yaponskaya_skulptura/.

В. Парамонова

Кримський інженерно-педагогічний університет, Сімферополь

СКУЛЬПТУРА СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЯПОНІЇ: ВИТОКИ, СТИЛІ, ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У статті аналізуються основні етапи розвитку середньовічної японської скульптури, вплив буддизму на її становлення, осмислюються деякі пластичні властивості національної скульптури в Японії, розглядаються засадничі скульптурні традиції, а також можливості використання нових матеріалів для створення оригінальних скульптурних композицій.

Ключові слова: буддизм, мистецтво, рельєф, скульптура, нецке, середньовіччя, пластика, Японія.

SCULPTURE OF MEDIEVAL JAPAN: ORIGINS, STYLES, MAJOR TRANDS

In article analyzed the main stages of the medieval Japanese sculpture the influence of Buddhism on its formation, conceptualized some plastic properties of the National Sculpture in Japan, considered sculptural tradition as well the possibility of using new materials to create original sculptures.

Key words: *Buddhism, art, relief, sculpture, netsuke, the Middle Ages, plastic, Japan.*

УДК 76.03/09

В. Руднєва
Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ

ГРАВЮРА УТАГАВА КУНІСАДИ «ВІРШ КІ-НО ТОМОНОРІ» ІЗ КОЛЕКЦІЇ МУЗЕЯ МИСТЕЦТВ ІМЕНІ БОГДАНА ТА ВАРВАРИ ХАНЕНКО

В інвентарній та науковій документації Музею мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків, гравюра Утагава Кунісади «Вірші Кі-но Томонорі» має такі дані: назва «Вірші Кі-но Томонорі», серія «Наслідкування 36 поетам» (1852). При атрибутуванні даного твору була надана нова інформація: ксилографія Утагава Кунісади «Вірш Кі-но Томонорі, актор Сукетакая Такасуке II у ролі Денбея», із серії «Наслідкування 36 безсмертним поетам» (листопад, 1852).

Ключові слова: *колекціонування, укійо – е, якасу-е, фукей - га*

Зацікавлення Богдана Івановича Ханенка (1849-1917), відомого київського колекціонера, мецената і засновника Музею мистецтв пам'ятками японського мистецтва, відбувалось в атмосфері загального захоплення європейців творами художників Країни сонця, що сходить. На жаль, дуже скупі архівні дані залишилися в музеї, після революції та Другої світової війни. Відомо про покупку Б. І. Ханенком серії японських гравюр (232 одиниці) [Курц 1930, 627], [Гулакова-Кульженко 1928, 5] в 1904 році в Маньчжурії під час російсько-японської війни, де колекціонер займав пост комісара Червоного Хреста [Біленко 2003, 5]. Також в 1912 році він придбав кольорові ксилографії на аукціоні готелю Друо, із колекції Моріта¹. Про цю колекцію можна знайти свідчення в каталозі продажу аукціону Друо за березень 1912 року (URL: [http://](http://members.multimania.fr/) <http://members.multimania.fr/>)

¹ «У зошиті-каталозі східних речей із колекції Богдана Івановича Ханенка, який зберігається в музейному архіві, є перелік японських пам'яток – кольорових ксилографій із готелю Друо: «придбані на аукціоні із колекції К. Моріта в Hotel Drouot в 1912 р.». У рукописі перерахована 31 гравюра» [Біленко 2005, 38].

cherrycell/ventescat.htm.) та в каталозі «Колекція японських речей, які належать К. Моріта: японські гравюри, бронза, цуба» (Париж, 1912 рік). Всього в музеї 237 гравюр з них 134 належать Утагава Кунісада.

Справжнє ім'я художника – Суміда Сьодзі або Суміда Сьогоро (1786-1864), творчість Кунісади відносять до пізнього етапу розвитку мистецтва *укійо-е*. Домінантним фактором, було визнання та успіх, хоча також безпосередній вплив на художників справило життя у великих містах тоді Едо, Кіото, Осака. Так пише Е. А. Сердюк про мистецтво міста: «Искусство города неоднозначно. Оно включает в себя и элитарные формы, тяготеющие к наследию старой аристократической культуры, и формы массовые, «низовые», в которых новые художественные принципы выявились в своих наиболее чистых, беспримесных качествах» [Сердюк 1985, 184].

Народився Кунісада в Хондзьо, східному передмісті Едо, проживши майже 80 років. Талант до малювання проявився у майбутнього художника рано. Його малюнки сподобалися Утагава Тойокуні, керівнику школи Утагава, який малював в основному портрети акторів театру *кабукі* (*якуся-е*), і в 1800 році він приймає хлопця в учні. Від свого вчителя отримав ім'я *Кунісада*, перший ієрогліф якого був узятий з імені Тойокуні (за принципом наслідування імен від майстра до учня). Відомо, що художник змінив велику кількість артистичних імен, наприклад словник імен японських художників Л. Робертса наводить 16 з них, приблизно з 1842 року художник підписується «Тойокуні» [Roberts 1980, 97]. Починаючи з 1810 року, Кунісада використовує псевдонім «Гоготей», який зустрічається аж до 1842 року на всіх його гравюрах по тематиці *кабукі*, а з 1825-1836 років псевдонім «Котьоро», для всіх інших своїх робіт [Roberts 1980, 97]. Цікаво відзначити, що вчитель бачив у ньому наступника голови школи, тому він повинен був отримати ім'я Тойокуні II, але сталося так, що Утагава Тойошіге (1777-1835), який був тоді другим учнем після Кунісади, використавши свої зв'язки, очолив школу після смерті вчителя. Тому він взяв ім'я Тойокуні II, а Кунісада – Тойокуні III [Савельєва 2007, 34].

Першу відому його гравюру відносять до 1807 року, всі наступні датуються вже 1809-1810 роками. З 1808 року він працює як ілюстратор книг. У 1809 році його називають вже «зіркою» школи Утагава, а в 1810-1811 роках оцінений як рівний в майстерності своєму вчителю Тойокуні. У 1808-1809 роках з'являється його перша серія портретів театральних акторів, одночасно виходять серії видів міста Едо і *бідзін-га* («красуні» жіночі портрети). Характерним для Кунісади, як і для інших майстрів того часу, стає відтворення в гравюрі поезії. Репресивні укази років *Темпо*, що діяли з 1842 – 1846 роки, про заборону зображення в гравюрі красунь та акторів, призвели до повного переродження *укійо-е* [Успенский 1989, 128]. Відходячи від суто мистецьких завдань, гравюра набуває все більш дидактичного характеру: звідси в одному аркуші і поезія, і відомі краєвиди, і відомі герої. Ці знахідки стали мистецьким явищем адекватним подіям в суспільному житті Японії напередодні реставрації *Мейдзі* (1866-1869).

Варто дещо сказати, про численні закони спрямовані проти розкоші, які були видані протягом усього періоду *Едо*, щоб контролювати вияв ідей, які були визнані, як загроза для громадської пристойності, безпеці моральності, або в підривній діяльності проти *сьогуната* Токугава. Укази, реформи *Темпо*, що стосувалися гравюри були видані в основному в 1841-1844 роках, хоча деякі з цих указів діяли аж до *Мейдзі*. В результаті активізувалася діяльність цензури, введеної ще в кінці 18 століття, з'явилися обов'язкові

цензорські печатки, були накладені жорсткі обмеження на техніку виконання ксилографій: заборонялось виконувати більше ніж сім дощок при поліхромному друку, не дозволявся випуск серій, що складалися більше ніж з трьох аркушів, також випуск великих форматів гравюри. Заборона поширювалася на жанр *бідзін-га*, на використання великого формату дощок для гравюр, було заборонено писати ім'я актора, красуні, що зображувалась. Тому художники писали їх сценічні псевдоніми, на час дії цих реформ [Сердюк 1990, 150]. Укази, були особливо обтяжливі для друкарів. В Едо (увійшли в дію із січня 1842 року), в Осаці (з липня 1842 року), вони включали заборону на друк гравюр театральної теми, зображень красунь, таким чином, було ефективно зупинено майже всю друковану продукцію в Осаці приблизно до травня 1847 року, Едо пощастило більше, ніж Осаці, оскільки, художники уникали зображувати акторів та красунь та створювали гравюри в інших жанрах [Thompson 1991, 41].

В інвентарній та науковій документації Музею мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків гравюра Утагава Кунісада «Вірші Кі-но Томонорі» має такі дані: назва: «Вірші Кі-но Томонорі», серія «Наслідування 36 поетам» (1852).

Тепер звернемось до атрибутування даного твору. Назва серії 見立三十六歌撰之内 «Наслідування 36 безсмертних поетів». Далі написано вірш Кі-но Томонорі (845-904), він був старшим секретарем відомства наказів та придворним поетом доби Хейан, 紀友則 夕さればさほのかわらの河風に友まどはして千鳥なくなり. Даний вірш з антології «Сюївакасю» №238, але там він є в дещо іншій версії: 夕されば佐保の川原の川霧に友まどはせる千鳥鳴くなり. Тобто замість «вітру» – «туман». Переклад дослівно такий: «У вечірній час, у річковому тумані над долиною ріки Сахо загубивши друга, пташка *тідорі* плаче» (переклад С. В. Капранова). Ріка Сахо тече в сучасній префектурі Нара.

Далі йде напис 伝兵衛 – це роль, Денбей, із п'єси «Мавпячий дресирувальник та подвійне самогубство закоханих», зображений актор – Сукетакая Такасуке II (або Сукетакая Такасуке I). Різьбяр 彫竹 Йококава Хорітаке (Йококава Такедзіро), цензорські печатки – Фучжоу 福, Мураматсу 村松, дата 子十 10 місяць (листопад) шура (1852), підпис 豊国 (3) Тойокуні, видавець 伊勢屋 兼吉 Ісея Канекічі, розмір *обан* (25,4 x 38 см).

Вперше п'єса «Мавпячий дресирувальник та подвійне самогубство закоханих» була поставлена в Осацькому театрі Кодо-но Сібай в липні 1795 році і написана Тікамацу Токудзо (1751-1810). У цій п'єсі зіграли дві яскраві зірки театру. Роль Йодзіро (мавпячого тренера) виконав відомий актор Арасі Кісабуро I (1769-1821) [Leiter 1997, 600], який міг змагатися за популярність з такими зірками Едо, як Накамура Утамон III або Оное Кікугоро III та Фудзікава Томокіті I (1759-1808) в ролі Осюн, він був талановитим актором у виконанні жіночих ролей (*оннагата*). Але до наших днів дійшла п'єса «Нещодавно на березі ріки» (має іншу назву, за змістом аналогічна) [Leiter 1997, 601], спочатку була написана для театру ляльок (*бунраку*) невідомим драматургом і вперше поставлена в січні 1782 році в Едо в театрі Гекідза. Ця п'єса була адаптована до *кабукі* в квітні 1807 році у театрі Хорі-но Сібай. П'єса була заснована на реальних подіях, що відбулися в Кіото 5 квітня 1703 році, подвійне самогубство (*сіндзю*) біля річки – Денбея, продавця рису та куртизанки Осюн. Також відомо, що ці події лягли в основу ще однієї театральної постановки, а саме «Куртизанка: ширма і море» у відомому едоському театрі Накамура в липні 1800 році [Leiter 1997, 601].

У п'єсі «Нещодавно на березі річки» оспівується любов між кіотським торговцем і колишньою куртизанкою Осюн. Вона живе з матір'ю і братом Йодзіро, який дресирує мавп. Одного разу вночі Денбей змушений був убити свого суперника в коханні самурая Кандзаемона і сховатися від поліції. Сім'я Осюн намагається захистити її від скандалу, адже тепер її любов порочна, але закохані вирішують піти вночі і вчинити *сіндзю* [Leiter 1997, 601] – в надії бути разом у наступному житті.

Два досить солідні джерела називають різні імена актора зображеного на гравюрі: так, в Музеї витончених мистецтв, у Бостоні його ім'я в експозиції представлено, як Сукетакая Такасуке III (1802-1853) (URL: <http://www.mfa.org/collections/object/poem-by-ki-no-tomonori-actor-suketakaya-takasuke-iii-as-denbei-from-the-series-comparisons-for-thirty-six-selected-poems-mitate-sanj-rokkasen-no-uchi-476650>), а в Театральному музеї при університеті Васеда – Сукетакая Такасуке II (1747-1818) (URL: <http://www.enpaku.waseda.ac.jp/db/enpakunishik/results-big.php>). Сукетакая Такасуке II був едоським актором, з 1760 року почав грати у театрі Накамура, був талановитим актором, міг виконувати як ролі *оннагата* так і *арагато* («грубий» стиль, динамічні рухи, яскравий макіяж для ролей воїнів, злодіїв). Сам же актор не грав в цій п'єсі. Сукетакая Такасуке III був також едоським актором, виконував ролі *tamiaki* (чоловічі ролі), *kamigata* (характерний *вагото* «ніжний, галантний» стиль на території Осака-Кіото-Нара-Кобе) та *оннагата* [Leiter 1997, 621].

І все ж таки, який актор зображений на гравюрі? В основі давньої манери зображення акторів, що отримала назву *nigao* (似顔 (образ, портрет), лежить той же самий принцип – схематична схожість намальованого актора із прототипом. І ось ці відмінні фізіономічні особливості повинні бути у художників однієї школи, повторюватися від гравюри до гравюри. Тому для цього було автором проаналізовано, гравюри Кунісади, Кунійосі, Тойокуні I (за даними музею Васеда), із зображенням акторів Сукетакая Такасуке II та Сукетакая Такасуке III. В результаті було виявлено, що зображений актор – Сукетакая Такасуке II. Кунісада зобразив саме його, скоріш за все, щоб віддати данину поваги йому, як актору, і передати ностальгію за молодими роками в студії свого вчителя. Тойокуні неодноразово звертається до персонажа Денбея і до теми цієї вистави, молодий Кунісада також малює на дану тематику.

Художник у цій гравюрі, як і у всій серії використовує принцип *mimame* 見立て (наслідування). Як відмічає В. Г. Воронова, «язык японской гравюры близок к поэзии, а образность имеет корни с театром» [Воронова 1987, 438]. Для гравюри характерний спосіб не прямого, а опосередкованого зображення, свого роду подвійна експозиція, те, що в японській естетичі позначається терміном *mimame*. Порівнюючи, художник поєднує в одному аркуші сцени із різних епох. Обличчя акторів подібне до масок, пози (*mie*) і жести умовні, але, тим не менш, можна говорити про характерні риси *nigao*, через що, портрети були «впізнанні» для японців. Хоча, кожна художня школа створювала свої, так би мовити, добірки *nigao* акторів (як зазначалось вище). У гравюрі, як і в театрі, миттєве поєднується з вічним, сьогодення межує з минулим та майбутнім. Тому на цій гравюрі ми можемо побачити актора зображеного у ролі Денбея, тим самим художник використовує принцип *mimame*.

Даний симбіоз, зображуваного персонажа з віршем Кі-но Томонорі, набуває багато-плановості, створює простір, де сучасність зникається із старовиною, більш того вірш

з класичної антології міг викликати нові асоціації, набути таким чином новий контекст. Тому дана гравюра з портретом і віршованим твором, набуває психологічних рис, розкриваючи тим самим, внутрішній світ персонажа. Можливо, пташки, що зображені на аркуші є *тидо́рі* з вірша.

Саме за доби Едо, жінок із «веселих кварталів» починають цінувати не лише за красою й талантами, а й за здатністю до справжніх почуттів. Куртизанки, як і заміжні жінки, складають обітниця вірності коханому, чорнять зуби, не зупиняються навіть перед самогубством, що в 18 столітті траплялося нерідко. Сприймалося самогубство, як шлях до об'єднання з коханою в наступному житті; будучи у відчайдушному положенні і не в змозі вирішити конфлікт між особистими почуттями і сімейними обов'язками, закохані вчиняли подвійне самогубство. Нemoжливiсть бути разом з коханою в цьому житті, хвилювала японців, закоханим самогубцям присвячували літературні твори, театральні вистави. Факт подвійного самогубства був продиктований комплексом ідей, релігійно-філософських вчень. Хотілося б відзначити, що буддизм, даосизм, конфуціанство і сінто мали істотний вплив на формування культурних і естетичних стереотипів. Так, наприклад, на основі сінтоської космології *мусубі*, сформувався уявлення про природу, населену *ками*, внаслідок чого вона стала головним об'єктом поклоніння в сінто, що, в свою чергу, вплинуло на розвиток сезонних символів. Закріплені в поетичній творчості сезонні мотиви проникли в різні сфери художньої діяльності: у розпис ширм, віял, в композиції графічних естампів і мальовничих сувоїв епохи Едо. Сінтоський культ усного слова зробив помітний вплив на формування цілого ряду сюжетів, пов'язаних із шануванням природи, людини.

Варто звернути увагу на кімоно, що зображене на акторі. Денбей вдягнений в *едо-комон*. Стосовно орнаментики в самому кімоно. Основне правило: чим дрібніше і частіше розташований малюнок, тим менше формальність. Так, найбільший неформальний варіант кімоно *комон* – дрібний малюночок по всьому полю матеріалу, може бути в квіточку, клітинку, смужечку. Герби-*мон* на кімоно *комон* не допускаються. *Едо-комон*, схоже на кімоно *комон*, але малюнок більше і його носили в Едо. Візерунок на даному кімоно вказував, до якого клану відноситься самурай (цей вид кімоно дозволялось носити лише стану воїнів). Трохи вище рангом стоїть *цукесаге* – асиметричний малюнок тільки на правому плечі і по низу. На ньому вже є герби-*мон*, що підвищує ступінь його формальності. *Цукесаге* з гербами за формальністю наближається до *хомонгі* (вихідний одяг). Малюнок на *хомонгі* розташований по всьому низу. Самим формальним з усіх вважається однотонне кімоно, без малюнка взагалі (або з мінімальним малюнком) – *ірамудзі* з одним, трьома або п'ятьма гербами. Чим більше *мон* – тим формальніше кімоно [Yamanaka 1986, 51-55]. Для зображення орнаментики *едо-комон* (застосовується для всіх видів кімоно) використовуються техніка *катагами* (японське традиційне мистецтво паперових моделей трафарету).

Після реформ *Темпо*, коли дещо послабили дію цензури, набули поширення портрети акторів *окубі-е*² у фас, в три чверті. Для цих гравюр притаманні риси орнаментальної декоративності. У створенні візерунку на поверхні аркуша беруть участь не тільки грим та багатий орнамент тканин (обладунків, зброї), але й орнаментально зображене волосся і навіть стилізовані лінії брів, повік та зав'язана примхливим бантиком смужка губ.

² Або *огао-е* чи *огао-носаку* – «великі голови», вперше їх намальовали Кацукава Сюнко (1743-1812) та його учні, потім Утамаро звернувся до цього жанру, пізніше у 1800 році була введена цензура на заборону зображення в такому форматі, яка тривали близько восьми років.

Отже, ми побачили зацікавленість західного світу японською культурою і як на фоні цього інтересу Б. І. Ханенко також колекціонує експонати східного мистецтва. Одним із художників в його колекції японської кольорової гравюри є Утагава Кунісада, чії картини становлять більшу частину спадщини Ханенків. Кунісада є майстром пізнього періоду *укійо-е*. Художник, працюючи в різних жанрах, вміло використовував досягнення своїх попередників та сучасників, об'єднав в гравюрі поезію, пейзаж із героями театру та фольклору. Слід зазначити також, що художники орієнтувалися на попит людей, замовлення видавців, тому гравюри *укійо-е* є явищем також соціального характеру крім ідей релігійно-філософських вчень, які вплетені в розуміння і трактування мистецтва. Сьогодні приходить нове розуміння ролі і місця Утагава Кунісади, непересічного митця в історії японської кольорової ксилографії. У 2005 році вийшла праця Хонкопової «Кунісада – художник пізньої японської гравюри» [Honscopova 2005], в 1993 році робота Шігеру Шондо «Кунісада: портрети акторів Кабукі» [Shigeru Shindo 1993], а також інші книги повернули Кунісаді звання «одного з велетнів» *укійо-е*. Завдяки Богдану Івановичу Ханенку, київський Музей мистецтв знайомить глядачів із творчістю майстрів японської кольорової ксилографії, серед яких гідне місце займає Кунісада.

На даний момент гравюра має нові атрибутивні дані: ксилографія Утагава Кунісади «Вірш Кі-но Томонорі, актор Сукетакая Такасуке II у ролі Денбея», із серії «Наслідування 36 безсмертним поетам» (листопад, 1852).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біленко Г. До історії створення відділу східного мистецтва імені Богдана та Варвари Ханенків / Г. Біленко // Ханенківські читання. – 2003. – Вип. 5. – С. 5 – 17.
2. Біленко Г. Колекція цуба Богдана Ханенка / Г. Біленко // Ханенківські читання. – 2005. – Вип. 7. – С. 38-50.
3. Воронова Б.Г. Японская гравюра 17-19 вв. / Б.Г. Воронова // Очерки по истории и технике гравюры. – 1987. – Вип. 11. – С.433-492.
4. Гулакова-Кульженко П. Японська гравюра на виставці Далекого Сходу / Гулакова-Кульженко П. – К.: ВУАН, 1928. – 19 с.
5. Курц Б. Г. Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924 – 1930 рр. / Україна і Схід / [упоряд. Б. Г. Курц та ін.]. – К.: ІР ННБ НАНУ, 1930. – Т. 2. – 1930. – С. 564 – 647.
6. Савельева А. В. Японская гравюра и живопись / Савельева А. В. Москва: Кристалл, 2007. – 320 с.
7. Сердюк Е. А. Судьбы пейзажного мышления в японском искусстве нового времени / Человек и мир в японской культуре / [Ермакова Л. М., Мещеряков А. Н., Сердюк Е. А. и др.]; под ред. Т. П. Григорьева. – Москва: Наука, 1985. – С. 183-195.
8. Сердюк Е. А. Японская театральная гравюра XVII–XIX вв. / Сердюк Е. А. – Москва: Искусство, 1990. – 156 с.
9. Успенский М. В. Гравюра *укійо-е* как источник изучения городской культуры периода Токугавы (1603 – 1868) / Япония: идеология, культура, литература / [Горегляд В.Н., Гришелева Л. Д., Успенский М. В.]; под ред. В. Н. Горегляд. – Москва: Наука, 1989. – С. 122 - 133.
10. Honscopova H. Kunisada – mistr pozdnioho japonskeho drevorezu / Honscopova H. – Prag: National Gallery in Prague, 2005. – 120 p.

11. *Leiter S. L.* New Kabuki Encyclopedia / *Leiter S. L., Jiro Yamamoto.* – Westport, 1997. – 823 p
12. *Thompson S.* Undercurrents in the Floating World: Censorship and Japanese Prints / *Thompson S., Harootunian H.* – New York: Asia Society, 1991. – 104 p.
13. *Roberts L.* A dictionary of Japanese artists / *Roberts L.* – New York: Tuttle Pub, 1980. – 252 p.
14. *Shigeru Shindo* Kunisada: Kabuki Actor Portraits / [translated *Yoko Moizumi, E.M. Carmichael*] – Tokio: Graphic-Sha, 1993. – 159 p.
15. *Yamanaka N.* The book of kimono / *Yamanaka N.* – Tokyo-New York-London: Kodansha international, 1986. – 140 p.
16. Estampes japonaises appartenant à Monsieur K. Morita Estampes japonaises, bronzes, gardes de sabres / [copilateur K. Morita] – Paris, 1912. – 39 p.
17. Association **France** Japon Nord **Multimania**: Quelques Ventes parisiennes et quelques catalogues de collections japonaises en France. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://membres.multimania.fr/cherrycell/ventescat.htm>
18. MFA collections Poem By Ki No Tomonori. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.mfa.org/collections/object/poem-by-ki-no-tomonori-actor-suketakaya-takasuke-iii-as-denbei-from-the-series-comparisons-for-thirty-six-selected-poems-mitate-sanj-rokkasen-no-uchi-476650>
19. 演劇博物館デジタル・アーカイブ・コレクション 豊国〈3〉「見立三十六歌撰之内」「伝兵衛」<2> 助高屋 高助 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.enpaku.waseda.ac.jp/db/enpakunishik/results-big.php>

В. Руднева

Национальный университет «Киево-Могилянская академия, Киев

ГРАВЮРА УТАГАВА КУНЫСАДА «СТИХИ КИ-НО ТОМОНОРИ» ИЗ КОЛЕКЦИИ МУЗЕЯ ИСКУССТВ ИМЕНИ БОГДАНА И ВАРВАРЫ ХАНЕНКО

В инвентарной и научной документации Музея искусств им. Богдана и Варвары Ханенко, гравюра Утагава Кунисады «Стихотворение Ки-но Томонори» имеет следующие данные: название «Стихотворение Ки-но Томонори», серия «Подражание 36 поэтам» (1852). При атрибутировании данного произведения была предоставлена новая информация: ксилография Утагава Кунисады «Стихотворение Ки-но Томонори, актер Суке-такасаке II в роли Денбея», из серии «Подражание 36 бессмертным поэтам» (ноябрь, 1852).

Ключевые слова: коллекционирование, *укиё-э*, *якуся* – *э*, *фукэй* – *га*.

THE ENGRAVING BY UTAGAWA KUNISHIDA “POEMS OF KI-NO TOMONORI” FROM THE COLLECTION OF THE MUSEUM OF ARTS NAMED AFTER BOHDAN AND VARVARA KHANENKO

In the inventory and scientific documentation of the Museum of Art's Bogdan and Varvara Khanenko, engraving Utagawa Kunisady «Poem Ki-no Tomonori» has the following data: name «Poem Ki-no Tomonori», a series of «Imitation of 36 poets» (1852). When attribution of this work was provided by new information: woodcut Utagawa Kunisady «Poem Ki-no Tomonori, actor Suketakaya Takasuke II as Denbe», a series of «Imitation of 36 immortal poets» (November, 1852).

Key words: *collecting, ukiyo – e, yakusya-e, fukeyga.*

УДК 635.914(520)

Н. Сирица
Харьковский национальный педагогический
университет имени Г.С. Сковороды, Харьков

БОНСАЙ – ТАЙНА И ОЧАРОВАНИЕ СТРАНЫ ВОСХОДЯЩЕГО СОЛНЦА

Статья посвящена особенностям национального японского искусства бонсай (пенджинг или пэнь-цай). Автором рассмотрены отдельные аспекты истории его развития, техника посадки и выращивания миниатюрных деревьев, приемы мастеров, а также стили бонсай – котэн и бундзин. Проанализировано влияние буддизма и синтоизма на возникновение и развитие данного искусства, уделено внимание толкованию символики треугольника и его составляющих – Сумера, трикайи и триады.

Ключевые слова: *бонсай, пэнь-цай, пенджинг, синто, буддизм, Сумер, трикайя, триада, котэн, бундзин.*

Техника бонсай, необычайно популярная в Европе последние тридцать лет, возникла в Японии около полутора тысячи лет назад. Растущая популярность бонсай не осталась незамеченной в наши дни: многие торговые центры имеют в продаже разнообразные деревца – бонсай или растения под тем же названием, а популярные садоводческие газеты и книги стали уделять все больше внимания этому вопросу. Вполне обоснована и научная актуальность проблемы, выбранной для исследования, поскольку в современной зарубежной и отечественной историографии отсутствуют комплексные научные труды по истории искусства бонсай. Практически не исследованными остались вопросы, связанные с философско-конфессиональным наполнением данного искусства.

Искусство бонсай настолько прекрасно и таинственно, что многие ученые посвятили свою жизнь познанию тайн и техники этого японского творчества. Среди зарубежных ученых следует выделить таких, которые занимались изучением бонсай. Это Вернер Буш [1], автор дал рекомендации, как искусство бонсай превратить в отдых. В. Кольхепп [4] ознакомил читателей с посадкой и выращиванием миниатюрных деревьев. Франсиско де ла Пас [7] подробно представил историю бонсай, техника его выращивания. Дханда Лейла [3] в своей работе раскрыла особенности и некоторые секреты техники бонсай. Японский ученый Кавасуми И в работе [5] предоставил краткий исторический очерк, раскрыл особенности этого древнего японского искусства.

Вклад в исследование данной проблемы внесли и российские ученые. Г. Н. Горбачев в монографии [2] ответил на некоторые вопросы, связанные с данным искусством: как правильно сформировать «живую скульптуру»; как придать дереву «древний облик» и др. В книге [6] В. Панова, К. Бенедиктова, И. Алимова, А. Кубатиева проанализированы поверья и легенды, связанные с бонсай. Но, к сожалению, мало ученых посвятили свои работы изучению истории искусства бонсай, раскрыли его значение для культурного развития Страны Восходящего Солнца.

Целью нашей работы является исследование этимологии термина «бонсай», влияния национальных религиозно-философских систем на генезис данного искусства, а также анализ видов, методов и приемов посадки и выращивания миниатюрных деревьев.

Бонсай – искусство выращивания точной копии настоящего дерева в миниатюре – сегодня приобретает все большую популярность. Бонсай по-японски означает «растение в плошке». Именно из Японии искусство бонсай распространилось по всему миру, однако вопреки расхожему мнению, зародилось оно не в Японии, а еще в древнем Китае. [Панов 2005, 83].

Техника бонсай возникла в Японии более полутора тысячи лет назад, но сам термин появился в Японии только в 1869 году. Его истоки лежат в ещё более древней китайской традиции. В Китае искусство выращивания миниатюрных деревьев на камнях получило название «пенджинг», или «пэнь-цай». Японцы переделали название на свой лад, и миниатюрные деревья стали называть бонсаи. Это произошло в конце XIX века под влиянием японцев, изучавших традиционную китайскую культуру и философию. Однако, японцы, заимствовав эту культурную традицию у Китая, превратили бонсай в поразительное явление национальной культуры.

В национальной религии японцев (синто) не было изображений божеств в образе человека. Божество для них – это Нечто, не имеющее человеческого обличия. Японцы могли поклоняться дереву, цветку, воде и камню. Но идеи молиться человекоподобному образу бога в Японии не было. И даже императора – живого синтоистского бога – не было принято изображать. При необходимости императора Японии рисовали скрытым за облаками [Панов 2005, 84].

Основой искусства бонсай стали вера в живой дух растений и понимание источника этого животворящего духа, на котором держится вся Вселенная. Поэтому можно считать, что миниатюрное деревце бонсай зримо и рукотворно воплощает основы национального мировосприятия японцев. Это и мировое дерево, и его ипостась – гора, и чаша – символ учения, а ствол и ветви – целое и часть целого. В буддийской мифологии, которая была активно вплетена в японские традиции, верховный правитель выступает в роли строителя святилища с садом и растущим в нём «деревом жизни» [Дханда 1990, 75].

Весь мир – это Будда, а правитель в нём – садовник. Выращивая бонсай, японец чувствовал себя могущественным, словно император. С деревом у японцев также связан культ женского божества (или супружеской пары). Порой в легендах это божество является дочерью дерева. Важную смысловую нагрузку в этом культе несёт, в частности, выбранное для поклонения дерево с расщеплением в стволе или дерево с раздвоенным стволом. Треугольник символизирует: плодоносящие силы Матери-земли; священную буддийскую гору Сумер (Сумеру, яп. Сюмисэн); троицу, триаду (Небо – Земля – Человек); трикайя – три тела Будды (самбохакайя, нирманакайя, дхармакайя); рождение – жизнь – смерть; тело – ум – душу [Панов 2005, 85].

Вписанный в квадрат треугольник олицетворяет божественное и человеческое, небесное и земное. Треугольник внутри круга выражает идею троичности в едином. Для культур дальневосточного региона гора является наиболее распространённой трансформацией мирового дерева. Здесь образ мира – гора, чаще всего с деревом на вершине; или гора, покрытая лесом или садом. Наверху горы пребывают боги, внизу – духи земли, в середине – человек. Подобным же образом «посвящённый» членит структуру бонсай и осмысляет значение трёх его уровней (верхнего, среднего и нижнего). Образ горы определяет не только форму бонсай, но и опыт его восприятия. Взгляд, созерцающий бонсай, должен скользить снизу вверх, как и при взгляде на гору – от её подножия к вершине. Структура дерева бонсай, выращенного по правилам средневековой культуры, соотносена с макромиром. Здесь дан реальный образ внутреннего единства духовности и живой плоти. Бонсай призван вселять в человека веру в жизнь и бодрость, несмотря на все жизненные разочарования и вопреки им [Панов 2005, 86].

В японской мифологической традиции гончар создаёт человека (или даже весь мир) из глины, поэтому гончарное ремесло воспринималось как божественное творение. Таким образом, и глиняный сосуд, в котором выращивали миниатюрное дерево, при восприятии бонсай японцами также приобретал символическое значение [Панов 2005, 28].

В сущности, единственной подлинной ценностью в бонсай обладает сама художественная идея, лежащая в основе этого живого произведения искусства. Замшелые камни, карликовые кривые деревья [Буш 1998, 49].

В бонсай отдают предпочтение вечнозеленым деревьям (сосна, кедр, кипарис), а также листопадным (вишня, клен, зельква, бук). Сложно привести точные размеры идеального бонсай, хотя в качестве некоторого ориентира, можно указать, что зелькву и бук, которые в природе достигают 30 м в высоту и 2 м в диаметре, можно уменьшить в 60-80 раз. Пятиигльчатая сосна, самое популярное дерево бонсай, редко достигающее в естественных условиях 20 м в высоту, в бонсай может быть уменьшена в 30 раз [Кавасуми 2011, 72].

Занятие бонсай требует огромного терпения. Чтобы освоить основные принципы выращивания миниатюрных деревьев, нужно потратить 5-10 лет. Утверждают, что требуется не менее трех лет, чтобы научиться правильно поливать бонсай [Горбачев 2000, 36].

Бонсай растет в специальном контейнере, обычно его держат вне дома, хотя часто по особым случаям выставляют в токонома, специальной нише в комнате, которая служит для показа произведений искусства [Кольхепп 2000, 18].

У бонсай существует два главных стиля: классический (котэн) и «литературный» («поэтический») (бундзин). В бонсай добиваются не просто копирования природы,

а выражения определенного настроения и даже создания сложного образа (например, большой и дружной семьи или даже какого-либо гротескного фольклорного персонажа) [Алонсо де ла Пас 2001, 26].

Различают несколько типов бонсай: «прямой» и «наклонный» типы отражают вид ствола дерева, «каскадный», «полукаскадный», «скрученный», «раздвоенный» [Алонсо де ла Пас 2001, 27].

Бонсай в контейнере представляет собой независимую от почвы цельную систему, как бы целый микрокосмос. Именно в этом смысле говорят: «Небо и земля в одном контейнере». Растение в бонсай всегда должно быть несколько сдвинуто от центра контейнера. Это делается не только для лучшего зрительного восприятия. Центральная точка символизирует место соединения неба и земли, и ничто не может занимать это место. Традиционно считается, что настоящий бонсай должен нести три главных качества – истинность, доброту, красоту (япон. син-дзэн-би).

Изложенный нами материал позволяет сделать следующие выводы. Бонсай в Японии является целым искусством, особой философией. Ошибочно будет считать, что объектами бонсай становятся только деревья: японцы научились создавать растения в миниатюре из кустарников, лиан и даже некоторых трав. Пытаясь вырастить бонсай, цветовод должен осознавать, что маленькое деревце является не карликовым видом, а искусным повторением взрослого экземпляра, но только уменьшенного в несколько раз. При этом миниатюра сохраняет все взрослые «атрибуты» в точных пропорциях: правильное соотношение размеров кроны и ствола, форму листьев, густоту кроны, наличие цветов и плодов. Правильно оформленное деревце бонсай, согласно японской трактовке, состоит из трёх основных элементов – это растение, грунт и контейнер. Все части должны составлять гармоничную композицию, при этом дополняя друг друга [Дханда 1990, 82].

Таким образом, искусство бонсай – это целостная система великого труда, усердия, сосредоточения духовной энергии и дополнение древних традиций. Миниатюрные деревца олицетворяют нечто большее, чем просто крону, прочный ствол и листья, – это воплощение целого мира японского народа, которое вобрало в себя все традиции, историю жителей Страны Восходящего Солнца. Каждая частичка творения бонсай таит в себе что-то мистическое, загадочное и обязательно важное, поскольку – это воплощение жизни, процветания и веры в светлое будущее.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Буш Вернер*. Бонсай в нашем доме / Вернер Буш ; пер. с нем. С. И. Егорова. – Москва : Интербук-бизнес, 1998. – 112 с.
2. *Горбачев Г.Н.* Бонсай / Горбачев Г.Н., Житков В.С., Мамедова Э.Т. – Москва : ЗАО «Фитон+», 2000. – 83 с.
3. *Дханда Лейла*. Культура бонсай. Выращивание карликовых деревьев / Лейла Дханда; пер. с инд. В. П. Панкратов. – Москва : Лесная промышленность, 1990. – 128 с.
4. *Кольхепп В.* Бонсай из деревьев европейских лесов / Кольхепп Вольфган ; пер. с нем. С. И. Егорова. – Москва : Кристина, 2000. – 114 с.
5. *Кавасуми Масакуни II*. Секреты бонсай. Руководство по выращиванию и формированию бонсай / Масакуни Кавасуми; пер. с яп. Т. Новикова. – Москва : ФАИР, 2011. – 114 с.

6. Новые легенды – 2 / [Панов В., Бенедиктов К., Алимов И., Кубатиев А., Зорич А. и др.] ; под ред. О. Трофимовой. – Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2005. – 704 с.

7. *Франсиско де ла Пас*. Бонсай. Большой атлас / Франсиско Хавьер Алонсо де ла Пас; пер. исп. БММ АО. – Москва : Бертельсманн Медиа Москау АО, 2001. – 192 с.

Н. Сириця

Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди, Харків

БОНСАЙ – ТАЄМНИЦЯ ТА ЗАЧАРУВАННЯ КРАЇНИ ВРАНІШНЬОГО СОНЦЯ

Стаття присвячена особливостям національного японського мистецтва бонсай (пенджинг або пень-цай). Автором розглянуті окремі аспекти історії його розвитку, техніка висаджування та вирощування мініатюрних дерев, прийоми майстрів, а також стилі бонсай – котен і бундзін. Проаналізовано вплив буддизму та синтоїзму на виникнення і розвиток даного мистецтва, приділена увага тлумаченню символіки трикутника та його складових – Сумера, трикаїї і тріади.

Ключові слова: бонсай, пень-цай, пенджинг, синто, буддизм, Сумер, трикаїя, тріада, котен, бундзін.

N. Syrytsya

Kharkiv National Pedagogical University
named after G. S. Skovoroda, Kharkiv

BONSAI – MYSTERY AND MAGIC OF THE COUNTRY OF THE RISING SUN

The article is devoted to the special features of national Japanese art bonsai (penjing or penzai). The author is considering the aspects of history of its development, the technique of planting and growth of miniature trees, the master's methods and also the styles of bonsai - kotan and bundzin. It is analysed the influence of Buddhism and Shintoism on the origin and development of this art, the attention is given to the interpretation of symbols of triangle and its components - Sumer; trikaya, triad.

Keywords: bonsai, penzai, penjing, shinto, Buddhism, Sumer; trikaya, triad, kotan, bundzin.

РАДІО- І ТЕЛЕСЕГМЕНТ МАС-МЕДІЙНОГО ПОЛЯ ЯПОНІЇ

У статті реконструйовано процес створення в Японії національного радіо та телебачення, встановлено основні етапи розвитку згадуваних мас-медій, визначено ступень охоплення ними населення країни, особливу увагу приділено діяльності зарубіжної служби «Радіо Японія» напередодні та під час Другої світової війни.

Ключові слова: мас-медіа, радіо, телебачення, канал, мережа, програма, трансляція, Японія.

Ера японського радіомовлення розпочалась 22 березня 1925 р., коли в ефір уперше вийшла столична Токійська радіостанція (сигнал транслювався з гори Атаго). Того дня слухачам була запропонована музика Бетховена та класичні японські музичні твори[Sidensticker 1990, 67]. Того ж року запрацювали радіостанції в Осаці та Нагойї. 20 серпня 1926 р. шляхом об'єднання трьох згадуваних радіостанцій була утворена (Nippon Hōsō Kyōkai) «Японська мовна корпорація» (далі – NHK), яка за своєю структурою та організаційними засадами нагадувала британську BBC[Срібняк 2011, 321]. Корпорація фактично виконувала функції державного монополіста з радіомовлення, причому загальний провід нею здійснювало міністерство комунікацій Японії[<http://www.nhk.or.jp/str/aboutstr/evolution-of-tv-en/p04/index.html>].

У другій половині 1920-х рр. кількість радіостанцій та число користувачів радіо в Японії невининно збільшувалась[Срібняк, Палієнко 2011, 100], і у 1931 р. NHK запустило другу радіомережу, а ще через чотири роки – ввело в дію радіотрансляцію на коротких FM-хвилях (відоме світові як «Radio Japan»), що відкрило можливість транслювати сигнал поза межі Японії. У цей час японське радіо передавало здебільшого програми, в яких йшлося про різні напрями в національному мистецтві, досить часто в ефірі транслювались цілі театральні вистави.

Проте загострення міжнародної ситуації та мілітаризація японської економіки у 30-х рр. XX ст. кардинально змінили не тільки змістовну частину, але й саму тональність японського радіо. У 1935 р. була створена зарубіжна радіослужба Японії (позивні – «Kaigai Hosō»), яка спочатку транслювала лише дві свої одногодинні програми японською і англійською мовами. У листопаді 1941 р. усі японські медіа були націоналізовані та підпорядковані спеціально створеному інформаційному комітету при японському імператорському уряді, а всі радіопрограми у цей час слугували інтересам Генерального штабу японської армії. Того ж року японська зарубіжна служба стала називатись «Радіо Токіо».

Починаючи з березня 1943 р. вона майже вдвічі збільшило тривалість своїх радіопрограм англійською мовою, намагаючись своєчасно інформувати солдат протиприборних армій про події на фронтах. Тоді в ефір вийшла програма «Zero Hour» («Нуль годин»), яка транслювалась на Сполучені Штати. Від своїх слухачів – американських солдатів – дикторки цієї та інших англомовних програм отримали сукупну поетичну назву «Токій-

ські троянди», бо мали добре поставлені голоси, а самі цих радіопрограмах було дуже багато якісної музики (насамперед – джазу).

Однією з найзнаменитіших «Токійських троянд» була Іва Тогурі (Тогура), американка японського походження, яка приїхала до Японії напередодні війни (влітку 1941 р.) і після нападу японської авіації на Перл-Харбор вже не зуміла повернутися додому через проблеми з документами. Для того, щоб хоч якось існувати – І.Тогурі влаштувалась на роботу до англійської секції «Радіо Токіо». Працюючи у програмі «Нуль годин», Тогурі розкуто й співчутливо апелювала до американських військовослужбовців, і її голос без перебільшення став відомий ледь не кожному з них [<http://www.portalostranah.ru>] («Вещая поверх границ», вып. № 9)].

Організуючи трансляцію цієї програми Генштаб японської армії розраховував вплинути на моральний дух американських вояків, навіявши їм пацифістські настрої; головною ж метою цих передач було опосередковане спонукання солдатів армії США до дезертирства [Sidensticker 1990, 67]. Для цього японський уряд не шкодував жодних коштів – до 1944 р. зарубіжна радіослужба Японії збільшила свою присутність в ефірі до 33 годин на добу, подаючи інформацію новинно-пропагандистського змісту 24-ма мовами. Крім двох вже згадуваних це також були: арабська, бенгальська, бірманська, французька, німецька, гінді, італійська, малайська, фарсі, російська, тамільська, турецька, урду, три діалекти китайської мови та ін. [<http://www.portalostranah.ru>] («Вещая поверх границ», вып. № 9)]. Проте практичні наслідки діяльності «Радіо Токіо» були цілком невітні для японської сторони – хоча переважна більшість солдатів й слухала ці передачі, проте жодних масових або навіть поодиноких випадків переходу на бік ворога чи дезертирства саме під впливом японського радіо зафіксовано не було.

Після закінчення війни та повнощільної трансформації було ухвалено новий закон про радіомовлення (№ 132 від 2 травня 1950 р., останні поправки були внесені Законом № 107 від 2 листопада 2005 р. – *авт.*), у відповідності до положень якого NHK набуло статусу громадської самоврядної організації з правами юридичної особи. Метою її діяльності стала підготовка програм та їх трансляція в інтересах суспільного добробуту всіх японців.

Корпорація була переведена з державного фінансування на «ліцензійну плату», коли кожен покупець нового радіоприймача мав сплачувати окремий податок за користування послугами NHK. У статті 9 згадуваного закону йшлося про те, що NHK здійснює підприємницьку діяльність для досягнення своїх власних цілей; а отримані прибутки використовуватимуться виключно для громадських потреб, наскільки це було би можливо.

У 1950 р. корпорація запустила свій перший телеканал – General TV, а ще через дев'ять років другий – Educational TV. У 1960 р. телевізійне мовлення стало кольоровим [<http://www.nhk.or.jp/str/aboutstr/evolution-of-tv-en/p08/index.html>], у 1980 р. NHK створила власний супутниковий канал NHK BS TV, а в 1995 р. – міжнародний канал про Японію NHK World V (зауважимо, що японське міжнародне телебачення та деякі радіопрограми доступні в мережі Інтернет, www.nhk.org – *авт.*). Ще через п'ять років у ефір вийшов цифровий супутниковий телеканал (впродовж 2003-2011 рр. корпорація здійснила перехід всієї своєї трансляції на цифровий сигнал) [<http://www.nhk.or.jp/digital/en/techhistory/index.html>].

Зараз до NHK входять два загальнонаціональні телеканали (NHK General TV та NHK Educational TV), три супутникові (NHK BS-1, NHK BS-2, NHK Hi-Vision) і три

радіомережі (NHK Radio 1, NHK Radio 2, NHK FM). Крім цього NHK веде мовлення на закордон [Krauss 1998, 679]. Це здійснюють два телевізійні (NHK World TV, NHK World Premium) та один радіоканал (NHK World Radio Japan). Як і раніше – надходження коштів на рахунки корпорації здійснюється шляхом сплати користувачами радіо- і телеприймачів «ліцензійної платні» [<http://pid.nhk.or.jp/jushinryo/multilingual/english/index.html>]. Спочатку жодних каральних механізмів щодо неплатників передбачено не було, відтак до 2006 р. їхня кількість зросла до 1 млн. осіб. Відтоді японська влада дозволила NHK притягати до адміністративної відповідальності найбільш затятих порушників [http://www.nhk.or.jp/pr/english/toptalk/kaichou_e/k_e0611.htm].

Програмний продукт корпорації є доволі різноманітним та складається з новинного контенту (місцевого, загальнонаціонального та міжнародного змісту). Служба новин NHK News 7 веде трансляцію японською та англійською мовами. Основна програма News Watch 9 мовить на всіх каналах мережі. Громадське мовлення також надає детальний аналіз поточних подій, транслює політичні дебати.

Питому частку ефіру займають освітні програми (так, зокрема, канал NHK Educational TV дивляться учні в усіх японських школах), а найпопулярнішим в ньому є шоу, в якому поєднуються навчання та розваги (Tensai Terebikun MAX).

На каналах NHK представлене й спортивні події (корпорація володіє правами на показ шести основних турнірів із сумо, бейсбольного чемпіонату, Олімпійських ігор та багатьох інших спортивних змагань), крім того NHK також інколи транслює матчі зарубіжних команд, особливо коли в їх складі виступають японці.

В ефірі звучить музика (щотижня NHK транслює годинну програму, в якій виступають аматорські колективи), разом з тим слухачам пропонуються численні музичні прайм-тайм шоу для всіх вікових категорій; а також кулінарні, комедійні та багато інших типів програм. Ввечері японці надають перевагу перегляду серіалів, драм, розважальних шоу. Західні фільми також користуються популярністю, багато з яких представлені на спеціальних каналах англійською мовою. Представлене на японському телебаченні й документальне кіно – NHK стала всесвітньо відомою після демонстрації документальних серій «Legacy for the Future» та «The Silk Road», для дітей NHK транслює найстаріше японське шоу «Okaasan to Issho».

Корпорація інформує своїх телеглядачів та радіослухачів про погоду (детально в загальнонаціональному масштабі), а також забезпечує трансляцію ранніх попереджень про можливі стихійні лиха (землетруси, цунамі). NHK має спільну з Японською метеорологічною агенцією мережу сейсмометрів та спеціальних відеокамер, завдяки чому здатна попередити про землетрус за 2-3 хв. після появи перших його ознак.

Таким чином, практично все населення Японських островів має всі можливості отримувати якісний радіо- і телеконтент завдяки діяльності NHK, а крім того вони мають доступ до всіх англійських телеканалів (кабельних і супутникових), які транслюються з японськими субтитрами. Важливим є також й те, що крім NHK мовлення здійснюють ще п'ять загальнонаціональних телевізійних каналів (Nippon News Network, Japan News Network, Fuji News Network, All-Nippon News Network, TV Tokyo Network) – *аєм*.

Сьогодні низка дослідників часто співвідносять японське радіо і телебачення з європейськими аналогами за їх стандартами роботи. Але констатуючи прогрес японських медіа (і зокрема NHK), слід пам'ятати про відмінності політичного і правового поля

Японії від західних демократій з розвинутою системою суспільного мовлення [Media and Communication in Japan]. Враховуючи те, що Японія довгий час розвивалась як монархія, чия культура і традиції були закриті для Заходу, ті принципи демократії та лібералізму, які США і Європа намагались впроваджувати в сфері громадського життя, у японських реаліях часто поєднуються зі звичкою не ставитися до влади критично. За деяких обставин це може стати дуже небезпечним явищем, здатним витворити елементи самоцензури в медіа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Срібняк І.В.* Сучасний медійний простір Японії (загальна характеристика та перспективи розвитку) / *І.В.Срібняк, О.В. Молчанова* // Мовні і концептуальні картини світу. Мат-ли 3-ої міжнар. наук.-практ. конф. «Удосконалення методики викладання японської мови та літератури у контексті входження України у Болонський процес». – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, 2011. – Вип.35. – С.321-324.
2. *Срібняк І.В., Палієнко М.Г.* Зарубіжні мас-медіа: виникнення, особливості функціонування, основні тенденції розвитку (XVII-XX ст.). Навч. посібник для студентів. – К.: Науково-дослідний центр орієнталістики імені Омеляна НаУКМА. – 2011. – 152 с.
3. *Krauss, Ellis S.* Changing Television News in Japan // *Journal of Asian Studies*. – 1998. – №57. – P.663-692.
4. *Media and Communication in Japan Current Issues and Future Research* by Barbara Gatzen. Postdoctoral Research Fellow Trier University, Germany. Electronic journal of contemporary Japanese studies. *Режим доступу* – <http://www.japanesestudies.org.uk/discussionpapers/Gatzen.html>.
5. *Sidensticker E.* Tokyo Rising: The City Since the Great Earthquake. – Harvard Univ. Press, 1990. – P.67.
6. <http://www.nhk.or.jp/str/aboutstr/evolution-of-tv-en/p04/index.html>.
7. <http://www.portalostranah.ru> («Вещая поверх границ», вып. № 9).
8. <http://www.nhk.or.jp/str/aboutstr/evolution-of-tv-en/p08/index.html>.
9. <http://www.nhk.or.jp/digital/en/techhistory/index.html>.
10. <http://pid.nhk.or.jp/jushinryo/multilingual/english/index.html>. 10. http://www.nhk.or.jp/pr/english/toptalk/kaichou_e/k_e0611.htm.

И. Срібняк, доктор истор. наук

Киевский университет имени Бориса Грінченко, Киев

РАДИО- И ТЕЛЕСЕКТОР МАС-МЕДИЙНОГО ПОЛЯ ЯПОНИИ

В статье реконструирован процесс создания в Японии национального радио и телевидения, установлены основные этапы развития упомянутых мас-медиа, определена степень охвата ними населения страны, отдельное внимание уделено деятельности иностранной службе «Радио Япония» накануне и во время Второй мировой войны.

Ключевые слова: *масс-медиа, радио, телевидение, канал, сеть, программа, трансляция, Япония.*

RADIO AND TELESEGMENT OF MAC MEDIA FIELD OF JAPAN

In article reconstructed process of establishing in Japan of the National Radio and Television, Basic installed the stages of development specified mass media, definition distribution degree of their population of the country, separately attention activities foreign citizen service «Radio Japan» commanded the eve and during a II World War.

Key words: mass media, radio, television, channel, network, programs, broadcasts, Japan.

УДК 811.521:008

Н. Шербань,

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ

ЯВИЩЕ あいまい (АЙМАЙ) «НЕВИЗНАЧЕНОСТІ» У ЯПОНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

У статті розглянуто основні концепції соціально-культурного явища «невизначеності» - あいまい у японському суспільстві: визначення поняття あいまい, прояви його у культурі, літературі.

Докладно проаналізовано кожен із вищезазначених пунктів, проілюстровано прикладами та цитатами, які характеризують той чи інший прояв цього явища у культурі Японії. Автор зображує особливості використання концепції «невизначеності» та вивчає його сфери поширення у міжкультурному діалозі.

Ключові слова: концепція аймай あいまい (曖昧), невизначеність, двозначність, дзен-буддизм, японське суспільство, групи, компроміс, спілкування, менталітет.

Аймай あいまい 曖昧 (невизначеність, невиразність, непевність, двозначність) – один із ключових принципів японського менталітету та літератури, на основі якого реалізується прагнення японців до безконфліктного, компромісного і гармонійного спілкування і який значною мірою був сформований під впливом дзен – буддизму [Словник літ. термінів 2012, 14].

Ця концепція відіграла важливу роль у становленні японського мистецтва та формування сучасного уявлення про японську культуру: аймай став естетичною базою для виникнення національного монохромного живопису «сумі-е», сприяв зародженню та розвитку жанру хайку та появі особливого художнього стилю хайбун, в ідейно-стилістичній основі якого були закладені принципи неясності, невизначеності, натяку та асоціації. У середньовічній ліриці принцип аймай використовувався поетами як спосіб уникнення прямих звинувачень через посилення сумнівів у реальності, реалізації певної події та

натяк неможливості розрізнення уявного, примарного та справжнього світу речей, почуттів.

Кендзабуро Ое: «Я використовую слово «аймайна» у сенсі «розпливчастий», «двозначний», «неоднозначний». У поезії дзен - буддизму слова замкнені у своїх міцних оболонках. Не можна очікувати, що слова самі вийдуть із віршів і достукаються до нас» [Хрестоматія, цит. Ое 2012, 460].

Японці з терплячістю ставляться до наявності невизначеності «аймай» у спілкуванні, і це стало сприйматися ззовні як характерна риса японської культури. Хоча самі японці використовують аймай навіть підсвідомо, невизначеність у мові та спілкуванні сприймається японцями як риса доброчинності. Японська мова переповнена неконкретними формами висловлювання, які співвідносяться із нормами непрямого вираження думки у японській культурі.

Соціальна структура японського суспільства – це ієрархічна вертикальна організація, яка не передбачувала приділення особливої уваги окремій особистості, а завжди висувала на перший план турботи про блага групи. Статус окремого індивіда визначався надзвичайно просто, найчастіше просто на основі старшинства у групі. Під час зустрічі японці у першу чергу намагаються визначити, до якої групи належить співрозмовник, його статус у цій групі, університет, який він закінчив, або компанію, де працює. Все це цікавить їх набагато більше ніж сам співрозмовник та його індивідуальні якості. До групової структури належать різноманітні люди, тому форма поєднання, завдяки якій усі члени групи прагнуть до однакової цілі, найбільш важлива для групи і активно вводиться у життя.

Приналежність до певної групи сильно закарбовується у свідомості, що спричиняє виникнення бар'єру між «внутрішнім та своїм» і «зовнішнім та чужим» (учі/сото), і призводить до тісних духовних зв'язків серед учасників однієї групи. Бажання та необхідність потужного емоційного єднання призвела до неможливості відвертості висловлювань у разі критики чи навіть похвали окремої особистості. Отже, розвиток неясності та двозначності можна розглядати як визначна характеристика міжособового спілкування у японському суспільстві.

Відверта діалектика також не є визначальною рисою у мовленнєвому спілкуванні японців. Характер бесіди майже не змінюється під час розмови, бо він абсолютно залежний від стосунків співрозмовників. Цей односторонній рух, що нагадує лекцію або повторюваний аргумент, що вказується між паралельними думками, або, врешті, біг по колу, що повертає співбесідників на початок бесіди. Така манера спілкування визначена самою суттю японського суспільства [Аокі 1990, 89].

Невизначеність (двозначність) просто необхідна для підтримання гармонії у житті японців, де вона виконує роль компромісу. Японці чуйно відчувають атмосферу, у якій проходить розмова, вчать розуміти думки та почуття інших людей інстинктивно. Це необхідно для того, щоб виявити, хто візьме до рук ініціативу. Невизначеність захищає людей у подібних ситуаціях та поціновується як суспільне благо, так як слугує пом'якшенням у відносинах.

Чітке та ясне вираження думки вважається неввічливим серед японців, бо це означає, що співрозмовник нічого не розуміє. Вони надають перевагу невизначеності, бо впевнені, що немає необхідності говорити відверто до тих пір, поки співрозмовник не зрозуміє

суть справ. Говорити відверто, без натяків, означає показати те, що співрозмовник не розуміє справи, а це невіжливо, тому навіть незначне пряме висловлювання може бути розцінене як некоректне [Морімото 1988, 22].

Прикметник аймай використовується як людська риса характеру, яка виражає особливості відносин між людьми, їх прагнення до порозуміння крізь уявне дзеркало правил та образів, у яких ці правила яскраво відображуються.

Термін аймай тісно пов'язаний із взаємодією концептів гірі – обов'язку перед людьми та нінджо – людськими почуттями [Такео Дої 1973, 33]. Хоча, на перший погляд, ці два поняття абсолютно протилежні, але саме у їх поєднанні і зароджується невизначеність та примарність, двозначність самої культури, яка існує на межі світу дотримання чітких правил та справжніх людських почуттів, яким заборонено проникати зовні. Почуття можна лише описати інакомовленням, щоб не завдати шкоди тісному колу оточуючих, щоб передати особливу інформацію, яка буде зрозуміла лише тим, хто входить до цього кола.

У антропологічних дослідженнях різних культур важливим є розрізнення тих культур, в основі яких закладене почуття сорому, та тих, які керуються почуттям провини. Японія належить до країн із культурою сорому, де підтримується зовнішня мотивація добропорядних відносин. Боязнь бути присоромленим та втратити обличчя перевтілюється у гнучкості принципової, на перший погляд, національної ідеї. Щоб уникнути незручних ситуацій, які можуть поставити під сумнів гірі людини, передбачена велика кількість правил етикету: приховування обличчя залицяльника, тримання у таємниці усі проекти до того моменту, поки вони не здійсняться. Усіма способами японці намагаються уникати випадків, коли невдача, поразка може здаватися негідною та соромною [Бенедікт 2007, 209].

Постійною цінністю японця є дотримання власної гідності. Коли змінюється ситуація, японці можуть змінити манеру поведінки та обрати інший курс. Зміна не є питанням моралі, яка характерна для західного суспільства. Японці потребують визнання у світі, і у цьому їм допомагає гірі – використання агресії, та, водночас, поваги до супротивника. Тому, зазнаючи поразки, японці переходять до тактики поваги, зберігаючи добре ім'я.

Помилково вважати систему правил аймай (двозначного спілкування) як прояв нещирості та хитрощів з боку японського співрозмовника, адже саме поняття західної «відвертості» для японської культури трактується по-іншому. Під відвертістю – макото - японці розуміють зовсім інший психологічний концепт. Відвертість для японця – це наполегливість у наслідуванні «шляху», що вказаний японською традицією та японським духом. А саме японська традиція спілкування у корні пронизана духом невизначеності та двозначності, які постають продуктом столітніх норм острівного менталітету, дзен - будиських вірувань та тісної ієрархічно-групової соціальної системи Японії.

Сьогодні принцип аймай застосовується японцями переважно в процесі міжособистісного спілкування як один із засобів уникнення конфлікту із співрозмовником. Але не можна чітко дослідити концепцію аймай без посилань на інші екзистенційно важливі риси японського менталітету, які тим чи іншим образом впливають на формування свідомості та культури спілкування у японському суспільстві.

Отже, до суміжних з аймай концепцій японського менталітету належать:

1) Аймару – всепрощення заради гармонії;

2) Гаман – здатність терпіти, переживати труднощі;

3) Буреико – пауза під час розмови, ігнорування критики на адресу начальства;

4) Татемае (зовнішнє вираження) та хонне (справжнє обличчя) – дотримання соціальних норм та гармонії всередині групи, навіть жертвуючи власними потребами та бажаннями [Люттерйоганн 2005, 26]. За маскою ввічливості японців європейцям важко розгледіти та виявити справжні риси та наміри, і з'являється відчуття подвійних стандартів, якими керуються японці. Татемае важливе для вирішення проблеми із урахуванням потреб кожного індивіда, тому рішення у японському суспільстві приймаються після обговорення на всіх стадіях системи управління.

Загалом японці реалізують себе у колективі, і для цього доводиться приховувати своє я - «джібун» та намагатись зберегти обличчя своїх колег. Груповий менталітет японців направлений на зближення індивіда із членами власної групи, що сприймається доповненням власного «я».

Японці глибоко переконані, що ніхто і ніколи не зможе зрозуміти їх повністю, та вони і самі не хочуть бути повністю зрозумілими [Люттерйоганн 2005, 31].

Деякі моменти, які заважають іноземцям у спілкуванні з японцями:

- Під час вибачення японець посміхається. Японці обирають посмішку для того, щоб не обтяжувати власними проблемами інших;

- Заперечення «ні» вживається рідко, щоб уникнути конфронтації використовується фраза «давайте подумаємо» - ちょっと考えましょう;

- «зрозуміло» 分かりました - означає те, що японець почув усе сказане та розмірковує над цим;

- «так» はい - просто як відповідник «я тебе слухаю»;

- «не соромтеся» ご遠慮なく - ввічлива фраза для нагадування гостю, що варто дотримуватись ustalених правил.

Приклади невизначеності або «аймайна котоба»

Коли японці збираються щось сказати, вони завжди ходять кругами, використовуючи велику кількість висловлювань, таких як ちょっと (трішки)、でも (проте)、考えておくれ (давайте подумаємо) та інші. Навіть якщо людина дійсно з вами не згодна, вам про це відверто не скажуть. Японці прагнуть створити дружню атмосферу спілкування та висловлюються непрямо, що призводить до виникнення двозначності та неясності сказаного.

Яскраві приклади використання аймайна-котоба (двозначних слів):

1) まあーまあ (маа-маа) – найчастіше використовується японцями під час розмови.

На питання «Як справи?», вони відповідають «Маа-маа». Зазвичай відповідь перекладається як «Більш-менш» чи «Потихеньку», але висловлювання це доволі незрозуміле, і в дійсності має доволі хитре переплетіння значень, які втілені в одній відповіді, і це вважається ознакою гарних манер в Японії. Якщо, наприклад, запитати у японця «Яким був екзамен?», майже завжди ви почуете у відповідь «маа-маа», навіть якщо екзамен пройшов успішно. Якби відповідь була «Все добре», то людину, яка так відповіла, вважали б самовпевненою та пихатою. Але так як самі японці не можуть визначитись із точним значенням слів «маа-маа», то почувши їх у відповідь, вони у першу чергу звернуть увагу на інтонацію висловлювання та поведінку мовця, щоб наблизитись до розуміння справжньої суті сказаного.

2) いちお (ічіо) – ще один приклад невизначеності японського мовлення.

У більшості словників ічіо перекладається як «по-перше, на даний момент, в решті-решт», та дійсне значення цього слова в японському діалозі досі не з'ясоване. Якщо, приміром, запитати у японця: «Ви поїдете додому на ці літні канікули?», «У вас є машина?», «Ви закінчили роботу над дипломом?», найчастіше ви почуєте одну і ту ж відповідь «Ічіо», що означає «Так», але невизначене. Пен Хей [Пен Хей 1990, 167] пояснює це наступним чином: сутність фрази полягає у тому, що японці не наважуються стверджувати щось категорично та надають перевагу вертлявим відповідям. Ця фраза також використовується для замаскування свого сорому. Це відчуття виникає внаслідок хвилювання через те, що відверту відповідь можуть вважати за демонстрацію власного «я» мовця та його недбалого ставлення до оточуючих.

3) ちょっと (чьотто) – найбільш поширений у використанні японцями для різноманітних ситуацій.

Зазвичай «чьотто» перекладається як «трішки, лише», але у мовленні цей вираз набуває зовсім інших значень. Якщо запитати японця, чи прийде він сьогодні на вечірку, то можна почути у відповідь: «Вибачте, чьотто». Якщо перекласти за словником, то відповідь буде такою «Вибачте, але трішки», проте насправді японець відмовився від запрошення і сказав, що він не зможе бути присутнім. Еквівалент «чотто» вживається для ввічливої відмови, яка ґрунтується на неможливості здійснення дії через якісь обставини, які відомі лише мовцю. Щоб не переобтяжувати співрозмовника своїми проблемами, японці звикли до використання подібних виразів у повсякденному спілкуванні.

Двозначність – одна з найбільших проблем, які постають перед японцями у разі спілкування із представниками інших культур, що призводить до непорозуміння та конфліктів. Але з іншого боку, саме концепція невизначеності «аймай» побудувала японську культуру такою, якою ми її бачимо сьогодні, і завдяки двозначності та туманності японського суспільства, літератури та мистецтва Країна враннішнього сонця продовжує дивувати та вражати увесь світ своєю вічною незрозумілою самотністю.

Найвлучніше про сутність аймай, як двозначність, висловився у своїй нобелівській промові видатний японський письменник Кензабуро Ое: «Двозначність наскільки могутня і всеосяжна, що розколює навпіл і державу, і людей: навчаючись у Заході, Японія зберігає свою традиційну культуру. В той же час культура Японії, що передбачала цілковиту відкритість Заходу, не хотіла бути зрозумілою тим самим Заходом» [Хрестоматія, цит. Ое 2012, 462].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Takeo Doi: The anatomy of dependence. – Published by Kodansha International Ltd., 17-14, Otowa 1-chome, Bunkyo-ku, Tokyo 112-8652, 1973.
2. Talking about Japan. – published by Kodasha International Ltd., 17-14 Otowa 1-chome, Bunkyo-ku, Tokyo 112, 1996.
3. Аоки Т. Нихонбункарон но хэнъё (Изменения в трактовке японской культуры). Токио: Тоококоронся, 1990.
4. Бенедикт Р. Хризантема и меч: модели японской культуры. – 2-изд., стер. – СПб.: Наука, 2007. – 360с.

5. Мартин Люттерйоганн; пер. с нем. Т.И. Барзаковской. – М.: АСТ: Астрель, 2005. – 200 с. Моримото Т. Нихонго омотэ то ура (Притворство и искренность в японском языке). Токио: Синтёся, 1988.

6. Пен Х. Гайкокудзин ва наямасэру нихондзин но гэнгокан-сю ни кансуру кэнкю (Как иностранцам понимать истинный смысл высказываний японцев). Осака: Идзумисёин, 1990.

7. Словник японських літературознавчих термінів. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 208с.

8. Японська література: Хрестоматія. Том III (19-20ст) / Упорядники: Бондаренко І. П., Осадча Ю. В. – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 536с.

Н. Щербань,

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

**ЯВЛЕНИЕ あいまい (АЙМАЙ) «НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ»
В ЯПОНСКОЙ КУЛЬТУРЕ**

N. Scherban,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

**THE PHENOMENON OF あいまい (AIMAI)
“UNDERTAINTY” IN JAPANESE CULTURE**

ЗМІСТ

ЯПОНСЬКА ЛІНГВІСТИКА

Гаженко І. 現代日本語・ウクライナ語における言語の性差の比較.....	3
Голованова О. СЛЕНГ КАК КОМПОНЕНТ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ МОЛОДЕЖИ ЯПОНИИ.....	7
Закутіна М. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ЯПОНСЬКОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ..	12
Заморська Ю. КОМУНІКАТИВНЕ МОВЧАННЯ В ЯПОНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ	18
Калашнікова О. МЕТАФОРИ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОНЦЕПТУ «СОРОМ»	23
Київска С. ПРОБЛЕМЫ ИСЧЕЗАЮЩИХ ЯЗЫКОВ В ЯПОНИИ (СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЯЗЫКОВЫХ СИТУАЦИЙ НА ОСТРОВАХ РЮКЮ И В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ)	29
Кирик О., Філонова В. ПРЕДМЕТНО-ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ КУЛЬТУРНО МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ В ЯПОНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗКАХ ...	41
Кобелянська О. ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩА ОНОМАТОПЕЇ В ЯПОНСЬКІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	49
Костевич Н. ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ, УКРАЇНСЬКИХ ТА ЯПОНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛЮДСЬКИХ ПОЧУТТІВ	60
Кравець К. МОВНІ СТРАТЕГІЇ ЯПОНСЬКИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ	66
Мазур С. РОЗМОВНІ ЕЛЕМЕНТИ В ЛЕКСИЦІ КАНОНІЧНИХ ТЕКСТІВ ТЕНРІЙСЬКОЇ РЕЛІГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ «ОФУДЕСАКІ»)	70
Озерська О. МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ ЯПОНСЬКИХ ДІЛОВИХ НАРАД	78
Петриченко І. РЕКЛАМНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ЧАС: ЯПОНСЬКЕ БАЧЕННЯ	85
Пирогов В. РОЛЬ ІСРОГЛІФІВ У КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ЯПОНЦІВ	90
Федоришин М. A CONFIGURATIVE MODEL OF LINGUISTIC COMMUNICATION: STRUCTURE OF THE SPEAKER AND OF THE LISTENER	95
Федотова Ю. ФОРМУВАННЯ ЧОЛОВІЧОЇ АНТРОПОНІМІЧНОЇ МОДЕЛІ У ЯПОНІЇ ПРОТЯГОМ VIII-XVI СТ. ТА ЇЇ СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ	102
Чернова О. ОСОБЛИВОСТІ МОВИ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ: ЯПОНСЬКА МОВА	107

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Дарміна К. ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ РОМАНУ Ф.М. ДОСТОЄВСЬКОГО «БРАТИ КАРАМАЗОВИ» ЯПОНСЬКОЮ МОВОЮ)	112
Рижков А. ПРЕФИКСАЦИЯ КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ СОЗДАНИЯ ТЕРМИНОВ ПРАВА В ЯПОНСКОМ ЯЗЫКЕ И ИХ ПЕРЕВОД НА РУССКИЙ	117
Стрижак У. ЯПОНСКАЯ ЯЗЫКОВАЯ КАРТИНА МИРА В ПРЕДПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ПЕРСПЕКТИВЕ	121
Шітанда С. 応用言語学における翻訳の理論と実践.....	125

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ

Білик О. МЕТОДИКА «ВИВЧЕННЯ УРОКУ» У ЯПОНСЬКІЙ ШКОЛІ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ОСВІТНІЙ СИСТЕМІ	132
---	-----

Горновська О. ДО ПИТАННЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ ЯПОНСЬКОГО ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ В УМОВАХ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ	137
Локишина Ю. ПРО ВИКЛАДАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ СТУДЕНТАМ-МІЖНАРОДНИКАМ	142
Малахова Ю. ПРОБЛЕМА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПРИ ВИКЛАДАННІ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ	147
Мідзумото Т. 日本語教科書におけるジェンダー：教科書の日本女性像は現代社会の 実態を伝えているか日本語教科書、日本の家族像、高齢者世帯、単独世帯、 夫婦のみの世帯	153
Омельченко Т., Хоменко Ю. ВІЗУАЛЬНІ НОВЕЛИ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ВИВЧЕННЯ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ	159
Ояма Дайкі. 日本語学習の修正場面における「会話」 の協働的達成—学習者のふるまいに関するエスノメソドロジー的研究	164
Присяжнюк А. ПРОБЛЕМА НАВЧАННЯ ЛЕКСИЧНОГО МАТЕРІАЛУ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ	170
Свердлова Т. РЕФЛЕКСИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ВИКЛАДАННЯ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ	175
Сердюк І. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ УКЛАДАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СЛОВНИКА З ЯПОНСЬКОЇ МОВИ	180
Федянина В. СТРАТЕГИЯ ПРОЕКТИРОВАНИЯ СТРУКТУРЫ УЧЕБНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ «ИСТОРИЯ ЯПОНСКОГО ЯЗЫКА И ВВЕДЕНИЕ В СПЕЦИФИКУ ЯПОНСКОГО ЯЗЫКА»	186
Хідаші Ю. 異文化理解からマルチ文化環境へ向けて	192

ЯПОНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Батюк І. СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ ТВОРІВ ДАДЗАЙ ОСАМУ	196
Бедненко О. ВПЛИВ КИТАЙСЬКОГО ПОЕТА БО ЦЗЮЙ-І НА ТВОРЧИСТЬ СУГАВАРИ МІЧІДЗАНЕ (НА ПРИКЛАДІ ПОЕЗІЇ ЖАНРУ <i>НОВІ ЮЕФУ</i>)	201
Бондар Ю. РОДИНА ЯК ДЗЕРКАЛО СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ ТАНІДЗАКІ ДЖІОН'ІЧІРО «ДРІБНИЙ СНІГ»)	206
Бондарєва А. ЯПОНСЬКА ТЕМАТИКА В ПРОЗІ ТА ДРАМАТУРГІЇ ЮДІТ-ЛУІЗИ ГОТ'Є	213
Букрієнко А. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОЕЗІЇ ФУТУРИЗМУ В ЯПОНІЇ	219
Букрієнко Д. ОСОБЛИВОСТІ ІМАГІНАТИВНОГО ВИРАЖЕННЯ ІДЕЇ ГЕРОЯ У ЯПОНСЬКИХ ЧАРІВНИХ КАЗКАХ (НА ПРИКЛАДІ КАЗОК «ГІРСЬКІ ГРУШІ» ТА «ІССУММБОШІ»)	223
Вознюк Г. ТЕМА САМОГУБСТВА В ПОБУТОВИХ П'ЄСАХ ЧІКАМАЦУ МОНДЗАЕМОНА	227
Драчова М. ДІАЛОГ КУЛЬТУР У ПОЛІФОНІЧНОМУ ПРОСТОРІ РОМАНУ КАДЗУО ІШІГУРО «КОЛИ МИ БУЛИ СИРОТАМИ»	232
Костанда І. ВПЛИВ КИТАЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ДОБИ ТАН НА ФОРМУВАННЯ СТИЛІСТИЧНОГО ПРИЙОМУ ПАРАЛЕЛІЗМ У ЯПОНСЬКІЙ КИТАЙСЬКОМОВНІЙ ПОЕЗІЇ КАНСІ	237
Левицька О. ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МОРИ ОГАЙ	242
Мурашевич К. МОТИВИ ТА ОБРАЗИ У КИТАЙСЬКІЙ ТА ЯПОНСЬКІЙ ПЕЙЗАЖНІЙ ЛІРИЦІ ПОЧ. ХХ СТ. (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ЛЮ ДАБАЯ ТА ПІДИ ДАКОЦУ)	248

Усенко О. ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРНОГО ТА МОВНОГО РЕІМПОРТУ РАННІХ РОМАНІВ КАДЗУО ІШІГУРО В ЯПОНІЮ	255
Shvets H. DISPLAYING THE RIGHT TO LIFE STANDPOINT IN JAPANESE LITERATURE (ON THE PRO-LIFE ISSUE OF ABORTION)	260

ІСТОРІЯ ТА СУСПІЛЬСТВО ЯПОНІЇ

Козловський С. ЯПОНІЯ У СЕРЕДНЬОВІЧНИХ АРАБСЬКИХ ДЖЕРЕЛАХ: ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТОПОНІМУ «АЛЬ - ВАКВАК» У ПОВІДОМЛЕННЯХ АРАБСЬКИХ АВТОРІВ XI–XIV СТ	267
Комарницька Т. УКРАЇНА У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ СУЧАСНИХ ЯПОНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ.	273
Пак О. ПОЛІТИКА ЯПОНІЇ ЩОДО СТВОРЕННЯ РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК: ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ.	280
Потульницький В. ЗАПОЧАТКУВАННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН ГЕТЬМАНА УКРАЇНИ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО З ЯПОНСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ДІЯЛЬНОСТІ ВЛАДНОГО ТАНДЕМУ З ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРА БАРОНА Г.ТАНАКИ І МІНІСТРА ІНОЗЕМНИХ СПРАВ К.ШІДЕХАРИ (1927-1929 РР.)	284
Руднік Ю. СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ «COOL JAPAN» 「《クールジャパン》」 ЯК «М'ЯКОЇ СИЛИ»	289
Рябоволенко І. ОСНОВНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС ТРАНСФОРМАЦІЇ СТАВЛЕННЯ ДО ШЛЮБУ СЕРЕД АЗІАЙСЬКИХ ЖІНОК НА ПРИКЛАДІ ЯПОНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА. ШЛЯХ ВІД おみあい ДО BACKLASH-ERA.	294
Ткач Ю. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА СУЧАСНОГО ЯПОНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	300
Штевіна А. ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ВЛАДИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПІСЛЯВОЄННОЇ ЯПОНІЇ У КОНЦЕПЦІЯХ ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВЦІВ	305

КУЛЬТУРА МИСТЕЦТВО, ТА РЕЛІГІЯ ЯПОНІЇ

Белікова К. АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ЗАХІДНОЇ І ЯПОНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ПРИКЛАДІ ЕСКІЗІВ І КОСТЮМІВ ПОЛЯ ПУАРЕ	311
Добродум О. ДЗЭН-БУДДИЗМ В ІНТЕРНЕТЕ (РЕАЛЬНОСТЬ И АЛЛЮЗИИ)	316
Кузев В. КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ІНФЕРНАЛЬНОЇ МІФОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛАХ «ПОПУЛЯРНИХ» ФОРМ ЯПОНСЬКОГО БУДДИЗМУ ТА ХРИСТИАНСТВА).	320
Мурашкин М. ЯПОНСКАЯ КУЛЬТУРА КАК ДЗЭНРЕАЛИЗМ В СОВРЕМЕННОЙ ЭСТЕТИКЕ.	324
Парамонова В. СКУЛЬПТУРА СРЕДНЕВЕКОВОЙ ЯПОНИИ: ИСТОКИ, СТИЛИ, ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ.	330
Рудисва В. ГРАВЮРА УТАГАВА КУНІСАДИ «ВІРШ КІ-НО ТОМОНОРІ» ІЗ КОЛЕКЦІЇ МУЗЕЯ МИСТЕЦТВ ІМЕНІ БОГДАНА ТА ВАРВАРИ ХАНЕНКО	335
Сирица Н. БОНСАЙ – ТАЙНА И ОЧАРОВАНИЕ СТРАНЫ ВОСХОДЯЩЕГО СОЛНЦА.	342
Срібняк І. РАДІО- І ТЕЛЕСЕГМЕНТ МАС-МЕДІЙНОГО ПОЛЯ ЯПОНІЇ	347
Щербань Н. ЯВИЩЕ あいまい (АЙМАЙ) «НЕВИЗНАЧЕНОСТІ» У ЯПОНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ	351